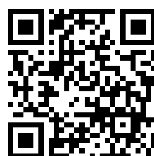
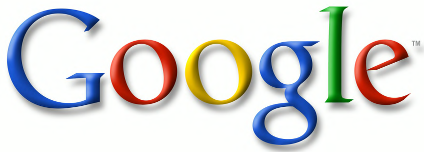

Stanford University Libraries
3 6105 008 101 730

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIVEN AV

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

SVEN TUNBERG

FYRTIOSJUNDE ÅRGÅNGEN

1927

STOCKHOLM 1928
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIVEN AV

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

SVEN TUNBERG

FYRTIOSJUNDE ÅRGÅNGEN

1927

STOCKHOLM 1928
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
263962

INNEHÅLL.

Avhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Översikter och granskningar.

Bilagor.

I avdelningen »Underrättelser» behandlade skrifter och uppsatser.

Sid.

Använda förkortningar:

BSH = Styffe, C. G., Bidrag till Skandinaviens historia
DD = Diplomatarium Dalekarlicum.
DHT = (Dansk) Historisk Tidsskrift.
DN = Diplomatarium Norvegicum.
DS = Diplomatarium Suecanum.
FHT = Historisk Tidskrift för Finland.
GVR = Gustav Vasas Registratur.
HH = Historiska Handlingar.
HR = Hanserecesse.
HSH = Handlingar rörande Skandinaviens historia.
HT = (Svensk) Historisk Tidskrift.
KFÅ = Karolinska Förbundets Årsbok.
KÅ = Kyrkohistorisk Årsskrift.
LECU = Liv-, Esth- u. Curländisches Urkundenbuch.
NHT = (Norsk) Historisk Tidsskrift.
OPSS = Olaus Petris samlade skrifter.
PHT = Personhistorisk Tidskrift.
RPB = Riksarkivets pergamentsbrev.
RR = Riksregistraturet.
SRAP = Svenska ridderskapets och adelns protokoll.
SRD = Scriptores rerum Danicarum.
SRP = Svenska riksrådets protokoll.
SRS = Scriptores rerum Suecicarum.
ST = Sveriges Traktater.
VHAAH = Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens Handlingar.

K. A. = Kammararkivet.
K. B. = Kungl. Biblioteket.
L. U. B. = Lunds universitetsbibliotek.
R. A. = Riksarkivet.
U. U. B. = Uppsala universitetsbibliotek.

En pamflett mot Magnus Eriksson i dess idépolitiska och litterära miljö.

AV

SALOMON KRAFT.

Den medeltida världs- och historieuppfattningen utgick från Augustini statslära.[1] För den store biskopen i Hippo var världshistorien identisk med kampen mellan »civitas dei» och »civitas diaboli» (»terrena», »mundi»).[2]. I kyrkofäderns tankediktning står å den ena sidan Guds-riket, evigt till sitt ursprung, till en tid hämmat i sin utveckling men till slut segervinnande och i evighet beståndande. Dess främsta kännetecken äro »pax», den gudomliga världsplanens harmoni i människoliv och översinnliga sfärer, samt »iustitia», som på analogt sätt icke blott betecknar rättvisa i ordets sedvanliga bemärkelse utan även och framför allt har en metafysiskt-spekulativ innebörd. Å den andra sidan står djävulens rike. Tillkommet genom Lucifers »superbia» har det genom Adams »inobedientia» förts in i sinnevärlden, där det inkarnerat sig i alla hedniska samhällen, bland vilka det första grundades av brodermördaren Kain och det största av brodermördaren Romulus. Kristi mandomstagande innebar ett tillbakaträngande av »civitas mundi». I den heliga katolska kyrkan har med Kristus »civitas dei» tagit jordisk

[1] Inom den vidlyftiga litteraturen om denna märkas följande arbeten av senare datum: O. Schilling, Die Staats- und Soziallehre des hl. Augustinus (Freiburg im Breisgau 1910); H. Scholz, Glaube und Unglaube in der Weltgeschichte, ein Kommentar zu Augustins De civitate Dei (Leipzig 1911); F. Offergelt, Die Staatslehre des Hl. Augustinus nach seinen sämtlichen Werken (Bonn 1914); E. Troeltsch, Augustin, die christliche Antike und das Mittelalter im Anschluss an die Schrift De civitate Dei (Historische Bibliothek 36, Berlin u. München 1915).

[2] Sin historieuppfattning har Augustinus framlagt i jättearbetet De civitate Dei libri XXII, tillkommet 412—427. Det dualistiska betraktelsesättet framskymtar emellertid i tidigare verk, t. ex. i det omkring sekelskiftet år 400 nedskrivna De catechizandis rudibus.

gestalt, och alltsedan dess är även den världsliga överheten förpliktigad att deltaga i Guds-rikets kamp mot »civitas terrena». Medeltidens teoretiska fursteideal, »rex iustus», blir den härskare, som — troget vandrande i de »stora» kejsarna Konstantins och Teodosius' fotspår — fullgör sin andel i den gudomliga världsplanen genom att befrämja »pax terrena», den jordiska freden, som är den mänskliga tillvarons högsta goda och som får störas blott av strid mot Guds fiender. Besjälad av pliktmedvetande och oegennytta (»obedientia» och »humilitas») stöder han sig på goda rådgivare i sitt oförtrutna arbete till undersåtarnas fromma. I egenskap av kyrkans särskilde beskyddare ställer han alla sina maktmedel i det godas tjänst. Han vinnlägger sig om iakttagande av fastor, utdelande av allmosor o. s. v.

Den polära motsatsen till denna ideala furstetyp är »rex iniquus», representanten för djävulens rike. »Superbia», önskan att sätta sig själv i Guds ställe, är hans signatur. Denna alla synders moder föder egenkärlek (»amor sui»), njutningslystnad (»concupiscentia carnis»), orättrådighet (»iniustitia»), övermod (»elatio»), benägenhet för våld och väld (»crudelitas tyrannica»). Blott för att vara i stånd att lättare tillfredsställa sina onda begär åstundar en »tyrannus» understundom freden, men denna blir i själva verket allenast en »umbra pacis», en »pax falsa». I de flesta fall är dock »discordia» — krig, inbördes stridigheter och annan tvedräkt — livsvillkor för varje furste, som går djävulens ärenden.

Ingen har utövat ett så stort inflytande på den medeltida statsuppfattningen som Augustinus. Påverkan skedde dels direkt genom hans egna verk, dels genom den vidare utformning och popularisering de augustinska tankarna erhöllo bl. a. i Gregorius den stores Moralia, i den s. k. Pseudo-Cyprianus de XII abusivis seculi, i investiturfejdens inlagor och till slut i Thomas' ab Aquino Summa theologia, som beträffande politiska åskådningar nära anknyter till grundtankarna i De civitate Dei.[1] Den västerländska kristenhetens politiska tänkande genomsyrades sålunda av

[1] Se härom: Schilling, a. a., s. 254 ff.; C. Mirbt, Die Stellung Augustins in der Publizistik des gregorianischen Kirchenstreits (Leipzig 18[illegible]); M. Grabman, Thomas von Aqnin (Sammlung Kösil, München 1926), s. 137 ff. Om differenserna mellan Augustinus och Thomas se Troeltsch, a. a. s. 160 f.

Augustini åsikter, och än i dag ansluter sig den katolska kyrkan i historiefilosofiskt hänseende till sin störste lärofaders tankegångar.[1]

E. Bernheim[2] är den förste, som ställt den augustinska historieuppfattningen i relation till medeltidens »profana» historieverk. Nämnde forskare har konstaterat, att begreppen i kyrkofaderns statslära blivit till en fast terminologi, som helt anammats av de medeltida krönikörerna, vilka haft så mycket lättare därför som de oftast varit kyrkans män. Denna nomenklatur påminner om nutida partibenämningar och politiska slagord, och Bernheim försäkrar, att man ej kan gå till överdrifter, då man vill teckna dess makt över själarna.

Självfallet har Augustini inflytande sträckt sig även till litteratur, som haft svenskar till författare. Under några års studier i Birgittas Uppenbarelser och med dem samtida, i Sverige tillkomna litterära alster har jag ständigt mött tankar och termer, som röja inflytande från Augustini statslära. Enligt mitt förmenande har den augustinska uppfattning, varmed dessa verk från 1300-talets mitt äro impregnerade, fått sin relativt skarpa utformning som följd av att nämnda skrifter samtliga stått under inflytande av den svenska medeltidens ojämförligt ypperste teolog, magister Matthias i Linköping.[3]

[1] Den av Leo XIII 18/8 1883 utfärdade bullan Saepenumero considerantes innehåller följande dekret: »Artem ipsam historiae philosophicam magnus ecclesiae Doctor Augustinus princeps omnium excogitavit et perfecit. Ex posterioribus, qui in hac parte quiddam sunt memoriae dignum consecuti, Augustino ipso usi sunt magistro et duce, ad cuius commentata et scripta ingenium suum diligentissime excoluerunt. Qui contra a vestigiis tanti viri discessere, eos error multiplex a vero deflexit, qui cum in itinera flexusque civitatum intenderent animum, vero illa scientia causarum, quibus res continentur humanae, caruerunt» (citerat efter Scholz, a. a., s. 4, not 1).

[2] Bernheim, Der Charakter Ottos von Freising und seiner Werke (Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung VI: 1, 1885): dens., Politische Begriffe des Mittelalters im Lichte der Anschauungen Augustins (Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft VII: 1, 1896—97); dens., Die augustinische Geschichtsanschauung in Ruotgers Biographie des Erzbischofs Bruno von Köln (Zeitschrift der Savignystiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung II: XXXIII, 1912); dens., Mittelalterliche Zeitanschauungen in ihrem Einfluss auf Politik und Geschichtschreibung (Tübingen 1918). Om den augustinska uppfattningens inflytande på den legendariska odenselitteraturen om Knut den helige ävensom på annan äldre dansk historieskrivning se C. Weibull, Saxo (Lund 1915), s. 53 ff.

[3] Matthias' inflytande på Birgittas skrifter kommer utmärkt till synes vid en jämförelse mellan lib. I i Uppenbarelserna och den fornsvenska pentateukparafrasen, vars tillblivelse säkerligen anknyter till Matthias verksamhet

En handskrift i Uppsala universitetsbibliotek[1] innehåller en kortare mot konung Magnus Eriksson riktad pamflett på latin, vilken bär överskriften »Qualiter regnauit rex Magnus» men som väl är bäst känd under namnet *Libellus de Magno Erici rege*, vilket C. Annerstedt åsatt densamma vid dess utgivande i tryck.[2] Den föreliggande texten har utskrivits först mot 1300-talets slut, men en oförtydbar anspelning på Magnus Erikssons fångenskap anger, att Libellus tillkommit under denna, alltså någon gång under åren 1365—71. I nedan lämnade referat av innehållet i Libellus har jag låtit latinet medfölja inom parentes på de ställen, där jag funnit den augustinska terminologien i en pregnant form och där alltså den lexikaliska översättningen ger en alltför matt föreställning om textens djupare innebörd.

Till en början omtalas, att Sverige från heden tid varit valrike. Redan i detta sammanhang göres en betecknande distinktion i fråga om olika anledningar till konungaval. Antingen har, heter det, konungen dött, eller också har den konung avsatts eller fördrivits, som genom onda gärningar och tyranni gjort sig konungahedern ovärdig (»rege mortuo uel eo qui propter praua opera et tirannidem jndignus regali honore fuerat degradato seu expulso»). Vid ett tillfälle saknade detta rike konung. Stormännen och allmogen utsågo till konung en tre års gosse, vilken alltså ej hade någon arvsrätt till riket utan valdes blott på grund av välvilja och för att frid skulle råda i landet och endräkt bland dess invånare (»vt pax esset in regno et concordia fieret inter homines»). Landet

(härom utförligare i annat sammanhang; se G. E. Klemming, efterskrift till bibeltexten, i Svenska fornskriftssällskapets samlingar 9: 1, s. 575—586). I bibeltextens religionsfilosofiska avdelning påträffar man oavbrutet hänvisningar till Augustinus, i de fall, då något visst verk av kyrkofadern åberopas, mestadels till De civitate Dei. Parafrasens värde för analysen av de i revelationerna uppträdande politiska betraktelsesätten må här exemplifieras med att den från revelationen IV: 3 (= VIII: 41) kända uppfattningen, att gränsen mellan Sverige och Danmark rätteligen bör gå i Öresund, kommer till synes även i bibelarbetet, som i detta sammanhang har en givande hänvisning till »den vise mästaren Isodorus». De ofta frapperande samstämmigheterna mellan Uppenbarelserna och bibelarbetet uppmärksammades redan av F. Hammerich (En Skolastiker og en Bibeltheolog fra Norden, Kjøbenhavn 1865, passim s. 151—187).

[1] Codexen, som tidigare haft numreringen Theol. C 47, bär numera numret C 203. Att den tillhört Vadstena klosters bibliotek, framgår av signeringen I VI^{9} 8us, vilken förekommer både å frampärmens yttersida och första bladets rectosida.

[2] *SRS* III: 1, s. 12—16. I manuskriptet upptager Libellus fol. 178—180.

styrdes av dem, som förordnats därtill av rådet, under många besvärligheter, ja till och med krig. Många dödades eller tillfångatogos vid de angrepp, som gjordes på riket av tyranniska konungar, vilka gärna skulle ha dödat den unge konungen för att själva komma i besittning av riket (»multi mortui et capti propter reges et tirannos impugnantes regnum, qui libenter occidissent puerum regem ad subiciendum sibi ipsis regnum»). Under konungens barndom återförvärvades för väldiga penningbelopp landskapet Skåne, vilket under många år med våld undanhållits riket (»que multis annis ablata cum violencia tenebatur»). Då konungen var fem (!) år gammal, avled hans morfader, konungen i Norge. Den svenske konungen erkändes som detta rikes herre, eftersom han hade arvsrätt till kronan. Rådsherrarna i de sålunda förenade rikena förpliktade sig med ed att kärleksfullt uppfostra sin konung och med Guds hjälp värna hans riken mot fiender (»cum caritate educarent regem et adiutorio dei regi regna defensarent pro inimicis»). Efter ett nytt framhävande av olikheten mellan de båda rikenas statsskick omtalas, att då konungen nått för regeringsutövningen mogen ålder, överlämnades rikena åt honom. Ingen bjöd honom motstånd, utan alla gladde sig åt att han själv fått hand om riksstyrelsen. Några år framåt hörsammade konungen de erfarna och dugliga män, som under hans barndom styrt rikena. Sverige var vid denna tid fullt av rikedom, lyckligt genom fred och endräkt och uppfyllt av stor glädje (»et tunc Suecia plena fuit diuiciis, felix pace et concordia et exultans gaudio magno»). Men då människorna ej förstodo sig på att tacka Gud, ja ej *ville* tacka honom för hans välgärningar, planterades i riket en rot, varur rikets oreda helt och hållet framväxte. Konungen ingick nämligen äktenskap med en vacker och högboren flicka från Frankrike. Efter ett års förlopp började han misstänka och fatta ovilja mot rikets främsta män och taga till rådgivare ynglingar av simpel härkomst. Till följd av dessas upphöjelse tillväxte övermodet och njutningslystnaden till den grad (»quorum processu tantus incepit superbie et cupiditatis esse excessus»), att de tvenne länderna, som han mottagit i största välmåga, inom tio år voro så utarmade, att många på grund av de oerhört tyngande pålagorna övergåvo sina hem för att med sina familjer tigga sitt bröd i främmande land. Visserligen hade konungen alltifrån

barndomen för sed att åhöra mässan och att fasta, men det oaktat gjorde han aldrig rättvisa mot någon, nej han rentav älskade tyranner och Guds ovänner och följde deras råd, under det att han tydligt visade sin avsky för dem, som voro Guds vänner (»sed nullis facere justiciam, ymo tirannos et inimicos dei diligere et eis obedire, sapientes vero dei amicos respuere»). Fördenskull utsatte Gud riket för en sådan hemsökelse, att efter fem år nästan alla erfarna, visa och fromma invånare avlidit. De få, som levde kvar, blevo föremål för hat och trakasserier (»odio habiti sunt et tribulati»). Konungaparet gjorde de två söner, som voro i livet av inalles sju barn och som vid denna tid voro fem och fyra år gamla, till konungar i resp. Sverige och Norge. Tillfredsställelsen över denna anordning var allmän, enär man hoppades, att freden härigenom skulle befrämjas (»propter bonum pacis et ne aliquis obtineret occasionem pugnandi contra eos»). Samtidigt tillsattes emellertid hänsynslösa ståthållare, som varken frågade efter Gud eller sina själar (»officiales et prefecti crudeliores nec deum nec animas suas attendentes») utan utpressade penningar av allmogen. Detta gjorde de icke till rikets fromma eller med anledning av stundande fälttåg utan för att få större utrymme för sitt övermod och sin praktlystnad och för att njuta av världens fåfängliga glädje (»non propter vtilitatem regni seu belli futuros casus sed propter dilatandam superbiam et pompam et mundi irracionabile habendum gaudium»). Man började glömma Gud och skipa rättvisa med långa mellanrum (»tunc cepit negligi deus et iusticia longe fieri»). Vid samma tid började glädjen vändas i sorg, emedan konungen ej ville ha könsumgänge med drottningen, vartill denna till en tid samtyckte. Hon förrådde emellertid sitt missnöje med de nya förhållandena för några rådsherrar. Konungen uppmanades förgäves att ändra sinnelag. Han och drottningen vistades en tid framåt i varandras närhet, varvid verkliga förhållandet var känt endast av några få personer, om än många anade sanningen. Efter någon tids förlopp besegrades emellertid på djävulens tillskyndan konungen av vällusten, och givande efter för denna började han könsumgänge mot natur och moral (»processu temporis procurante dyabolo rex victus voluptate et consentiens cepit exercere actum carnis sed contra vsum nature et consuetudinem»). Ryktet härom

spreds över riket; många upphöjdes, som voro invigda i excesserna, och konungens synd doldes ej av dem, som gynnade densamma. Då konungens dåliga rykte och drottningens hänsynslöshet (»audacia») växte, lät konungen upphöja en riddare, för vilken han och drottningen hyste lika varma känslor, och älskande honom mer än sina söner gjorde de honom till hertig och överlämnade till honom nästan hela riket och alla mera betydande och välbefästade borgar. Sin son, som konungen varit med om att välja till konung, lät han nu blott kalla hertig. Ehuru alla högättade män och även andra i riket harmades häröver, vågade likväl ingen protestera öppet, förrän konungens son blev vuxen. Denne erhöll då råd och bistånd av rikets yppersta män; han bekämpade framgångsrikt hertigen och fördrev honom till gränstrakterna. Han avskilde en del av riket till föräldrarnas underhåll men avlade öppet ed, att han aldrig skulle skänka vänskap åt den fördrivne hertigen utan skulle, om denne fölle i hans händer, döma honom till en hård död. Då drottningen fick höra detta och insåg, att sonen var orubblig i sina föresatser, begav hon sig till Danmarks oerhört grymme konung och erbjöd denne Skåne mot att han återinsatte hertigen i dennes värdighet. Tydligt syntes för alla det absurda och misstänkta i att drottningen inlät sig på dylika förhandlingar, medan konungen i lugn satt hemma. Den danske konungen accepterade drottningens förslag. Ännu söners söner skola berätta om huru beskaffade och vidlyftiga de företag voro, som han försökte sig på, och hurudana de voro, som han genomförde (»qui qualia et quanta attemptauerat qualiave fecerat, adhuc loquentur filii filiorum»). Då konungens son hade framgång överallt, bestämdes svekfullt under förevändning av en önskan att skapa endräkt dag och plats för ett sammanträffande mellan honom och föräldrarna. Då allt blivit avhandlat, gav modern sin son gift, varav han avled efter tjugu dagar. Han kände strax, att krafterna avtogo, och sade på tillfrågan, då han låg på sitt yttersta: »De, som fött mig till världen, skilja mig från världen.»

Efter sonens död återvann fadern sin tidigare maktställning. Fastän han gärna skulle ha velat hämnas på dem, som understött sonen, måste han giva sig till tåls, emedan dessa voro alltför mäktiga och starka i sitt motstånd. Sedan de

erhållit säkerhet för sina liv och konungen med ed försäkrat. att han skulle bättra sitt leverne och undfly vanäran (»infamiam») samt ej avstå några landområden till Danmarks konung, tjänade de alla konungen, liksom de förut tjänat hans son. Härefter förflöt blott en mycket kort tid, tills förhållandena voro värre än någonsin. Konungens första illdåd var. att han återigen upphöjde *en* person över alla. Genom denne väcktes den tidigare vanäran till nytt liv och gåvos rikliga tillfällen åt alla att smäda och hata (»reuocata est prior infamia magnaque occasio data est omnibus detrahendi et cdiendi»). Det andra var, att konungen mot alla rådsherrarnas vilja överlämnade Skåne åt Danmarks konung, utan att de penningar återkrävts eller lämnats tillbaka, för vilka landskapet tidigare återköpts, och utan att någon säkerhet lämnats i fråga om den fredliga samfärdseln rikena emellan. Häröver blevo många förbittrade, och i sitt osäkerhetstillstånd trodde de allt det vara sant, som förut utspritts av den danske konungens rådsherrar och vars riktighet senare bekräftades. nämligen att de båda konungarna ingått en sammansvärjning till sina undersåtars fördärv. Det tredje illdådet är, att konungen enligt förut träffad överenskommelse lät Danmarks konung erövra två ölandskap. På den ena ön, vilken bär namnet Öland, dödade han över 500 människor, intog borgen och lade hela landskapet under sin hårda regim (»in seruitutem et potestatem suam»). Han insatte befälhavare på borgen och över hela ön, sedan han rövat allt vad han åstundade (»ablatis omnibus que concupiuit»). Den andra ön heter Gotland. Dess invånare ha från äldsta tider villigt lytt under den svenske konungen och ha aldrig vållat Danmarks rike den minsta förtret. Detta landskap tillkämpade sig Danmarks konung i trenne strider. Sedan 2,000 man dödats och en kolossal tribut utkrävts, mottog han trohetsed av de kvarlevande; han lämnade ön men behöll den dock alltfort som sin besittning. En konung, som på sådant sätt överger sina får, kan man med rätta kalla förrädare (»proditor»), och den, som så i övermod och maktbegär (»propter superbiam et cupiditatem suam») lägger under sig en annans får, må kallas mördare av värsta slag (»mörderator (!) vocari potest et malignus homicida»). Vid denna tid tillfångatogs på konungens befallning biskopen av Åbo; de berömvärda gärningar, som denne utförde i sitt liv.

bära vittnesbörd om huru stort hans nit för konungen var vilken ödmjukhet han hyste inför Gud och vilka stränga krav han ställde på sig själv. Konungen har ännu icke sonat detta brott. Konungens fjärde illdåd är, att han ej frågade efter den bannlysningsdom, som drabbat honom för hans tillgrepp av påven tillhöriga penningar, utan stod under den i fem år. Där prelaterna avhöllo honom från att njuta sakramenten, där trängde han sig in bland alla, och nästan alla togo anstöt och leddes på villovägar. Emellertid säger landets rätt, att varje bannlyst, som framhärdar under domen ett helt år, skall hemfalla under dödsstraff, om han ej ödmjukar sig. Vid denna tid sammankommo alla biskopar och världsliga stormän. Då de funno konungen hålla envist fast vid sina planer och vara rikets förrädare, sina eders och löftens svikare och den danske konungens gynnare samt vara medveten om sitt svek och jämväl vara allmogens skövlare genom mycket tyngande pålagor (»attendentes regem obstinatum in conceptibus suis proditoremque regni et suorum violatorem juramentorum et promissionum suarum favctoremque regis Dacie et conscium doli sui sed et depopulatorem communitatis sue propter exacciones grauissimas»), avsatte de honom på fullt lagligt sätt och utsågo enligt landets ordning till konung hans syster Eufemias son Albrekt (»a. filium sororis sue e.»). Denne skulle försvara riket, återvinna de förlorade landskapen och återställa rikets enhet. Efter valet träffades omsider en överenskommelse mellan den gamle konungen och Albrekt. Den förre skulle få behålla en del av riket, medan Albrekt erhöll allt det övriga samt namn och värdighet av konung. Härefter lovade konungen och bekräftade med ed, att han ej skulle kränka det ingångna fördraget. Emellertid samlade den nyvalde konungen en flotta och avreste för att belägra ett fäste utanför moderlandet efter att ha kvarlämnat blott ett fåtal av sina män i landet. Då konung Magnus fått detta klart för sig, tillkallade han sin son, Norges konung, och från Danmark andra medhjälpare samt inträngde svekfullt med väpnad hand i landet, brytande allt som han förut lovat och besvurit. De, som voro kvar i landet av den nye konungens män, ryckte i otillräckligt antal emot honom men vunno genom den gudomliga nådens underbara hjälp en så lysande seger över den ofantliga mängden, att många dödades eller tillfångatogos, Norges konung såra-

des och flydde och den gamle konungen togs till fånga. Han hålles alltjämt i fängelse, vilket han på grund av sina onda bedrifter väl förtjänar (»iuuante miraculose gracia dei obtinuerunt victoriam de multitudine copiosa in tantum, quod multis interfectis et captis rex Noruegie wlneratus effugeret, rex quoque senior caperetur, qui adhuc captus sicut male meruit detinetur»).[1]

Libellus är riktad mot den vid dess tillkomst ännu levande Magnus Eriksson, och tyrannus-schemat har därför ej kunnat genomföras längre än till den gräns, som betingats av för pamflettens första läsare välkända sakförhållanden. Dessa ha i flera fall varit ofrånkomliga, och Libellus är ju också rik på konkreta notiser. Faktas omtolkande till Magnus Erikssons värsta vittnar dock om att den lilla stridsskriften författats av en person, som behärskat den litterära jargongen för tecknandet av en »rex iniquus». Att skribenten varit en kyrkans man, framgår av hela kompositionen. Sverige var lyckligt under förmyndarstyrelsen, som hade att kämpa mot »tyrannerna» Birger Magnusson och Erik Menved, och under konungens första personliga regeringstid. »Men på grund av människornas otro planterades i riket en rot, varur rikets onda framväxte.» Övermodet och njutningslystnaden grepo omkring sig. Konungen iakttog visserligen yttre gudstjänstbruk, men han älskade »tirannos et inimicos dei» och bespottade Guds vänner. Den hemska farsoten blev himlens straff för hans synder. Men det oaktat bättrade han sig ej utan lät sina gudlösa verktyg utpressa skatter, som bortslösades på syndfulla nöjen. »Tunc cepit negligi deus.» I samband med konungens sexuella perversitet uppträder djävulen själv på scenen. Konungaparets brottslighet kulminerar i avtalen med »regem crudelissimum Dacie», vid vars karaktärisering munklatinet slår ut i blom: »mörderator ... et malignus homicida». Då konungen förgripit sig på den fromme Åbobiskopen och öppet demonstrerat mot den honom pålagda bannlysningen, är det intet under, att denne »sina eders och löftens skövlare» avsättes och att hans lömska brytande av fördraget med Albrekt omedelbart får sitt svar i himlens mirakulösa avgörande av striden vid Gata.

[1] En yngre hand har efter den egentliga texten tillskrivit notiser om att Magnus Eriksson kröntes 1336 och sattes i fängelse 1365.

Den starkaste inspirationen har emellertid Libellus' författare fått från vad man med en anakronism skulle vilja kalla högadligt håll. De synpunkter, som besjälat det mot Magnus Eriksson kämpande högfrälset, dominera den lilla stridsskriften. Förmyndarstyrelsens tid, Skarakonventionens skede, har självfallet blivit den gamla, goda tiden, vars glans ännu mer fördjupas genom att till densamma förlägges »återförvärvet» av Skåne, detta enligt gängse uppfattning urgamla svenska land, för vilket den svenska aristokratien i så stor utsträckning engagerat sig ekonomiskt. Efter det att Magnus själv fått rikets styrelse om händer, är Sverige lyckligt, så länge han tager råd av sina f. d. förmyndare. Peripatien inträffar, då han vänder dessa ryggen för att i stället följa de anvisningar, som lämnas av drottningen och rådgivare, som varit »pauperes et degeneres». Det vitglödgade hatet mot konungagunstlingen Bengt Algotsson intygar tydligare än allt annat, att Libellus i första hand rör sig inom aristokratiska tankebanor. Förbindelsen med Valdemar Atterdag, som leddes av samma sociala ideal som Magnus Eriksson, har väl varit dennes tyngst vägande brott för de »barones et alii nobiles et sapientes», vilka till slut »legittime» avsatte sin konung.

Den intima sammanflätning av aristokratiska och religiösa synpunkter, som Libellus företer, dirigerar tanken till en bestämd person. Den låter oss misstänka, att pamfletten tillkommit i den andliga miljö, vari den heliga Birgitta hade sin varelse. Redan Annerstedt[1] konstaterade, att uppgifterna om konungens och drottningens intima förhållanden, vilka — jämte Libellus i övrigt — längre fram upptagas av Ericus Olai samt från denne och Olaus Petri utan att möta kritik följa med i svensk historieskrivning intill sen tid, nära ansluta sig till innehållet i revelationen VIII:11. I själva verket kan emellertid samstämmighet mellan Libellus och Birgitta-uppenbarelser iakttagas på nästan alla punkter. Vad som här först måste indragas i undersökningen är den av de båda bevarade Birgitta-autograferna, vilken berör politiska förhållanden i Sverige. Denna uppteckning består, såsom H. Schück[2] och efter honom K. B. Westman[3] närmare

[1] *SRS* III: 1, s. 14, not *h*.
[2] Schück, Några anmärkningar om Birgittas revelationer, i *VHAAH* 13:1 (Sthlm 1901), s. 16 f.
[3] Westman, Birgittastudier 1 (Upps. 1911), s. 31 f.

utvecklat, av tvenne partier. Det främre, av Westman kallat B1, återgiver ett gudomligt meddelande till Birgitta angående de olika sätt, varpå Gud uppenbarat sig genom människor. Det senare, Westmans B2, innehåller en plan för upproret mot Magnus Eriksson. Sistnämnda textstycke har en kort ingress, vari det angiver sig vara ställt till fyra bestämda personer i Sverige. Omedelbart härefter manar själva himladrottningen adressaterna, att de skola åvägabringa en ny sakernas ordning i Sverige: »Iac byuþar idar mina hiälp til idar rikis styrkilse mote guzs ovinum ändelekum oc likamlekum. Iac biþar idar, at i maghin arfuda, at rikit finge þän konung. þy matte hiälpa til guþleka gärniga oc höfiska siþuanno. Iac vara idar viþar, at guzs rätvisodomba skal konung oc hans afkömd viþ þät rike skilia. Annan man i rikeno infödar þätta sin onämdar af guþi til konung valdar han skal rikeno styra äpte guz vina raþum oc rikis þarfum.» Dock tillhållas vederbörande att iakttaga försiktighet och söka förvärva sig bundsförvanter: »Gyrin sum iac idar raþar, til þäs at färe fingo skaþa oc i mattin flere til idar dragha. Hafin þäta raþ hemelikt. i fyre, baþe fore guzs vinum oc hans ouinum bör idar þät löna. vtan i finnin þän[1], sua vil sum i, at rikit matte i guz heþar styrkias oc goþ siþuenia byrias oc vpnyas oc þät kronan hafar mist vnder hona lägias». Sedan förberedelser vidtagits, må en eller flera av de sammansvurna gå till konungen och mera i hemlighet (»sua sum skriptamal biþium vi idar þät lena») slunga honom i ansiktet följande anklagelser: »I hafin þät fulastu frägþ i rik oc vtan, þän kristin man ma haua, at i hafin hapt natura bland mz manum. Os tikkas þät vara likt sano, þy i älskin me men en gud älla idra egna siäl älla idra egna husfru. Annat, at vi eg vitum, eg huat i hafin rätta tro ällar eg, þyt i uarin af kirkiun forbuþit at höra mäso, þär gafin i ingte vm vtan gingin i kirkiu sum fyr oc hörin mäsor. þriþar, i ärin vara krono röuare lans oc gozs. Fiärþa, i hafin varit idra þiänisto manna oc vnderdana forrapare, skanuge idar oc idrum syni þiänto, viliandis idar oc idrum syni þiäna oc landit til vara krono mz rät halla oc kronona ovinum skaþa göra; i anduarþen þem i handar sinum höxta ouini, suat þe äru aldrigh, mäþ han lifar, gozs älla lif felughe». Härefter

[1] I margen tilläggas orden: »iac nu sigar».

ägnas några ord åt möjligheten av att konungen skulle kunna bättra sig. Någon övertygelse härom hyser ej Birgitta, och ej heller tilltror hon Håkan Magnusson någon förmåga att styra riket i faderns ställe. I konsekvens härmed följer så till slut en klar maning til rebellion: »Kan sua vara, þät þe [Magnus och Håkan] vilia eg lyþa, þa letin hemelika idar vini, þa i hauin nokra, þe af ridarskapino mz idar halla. þa sigin þem opinbarleka, þät i saghin konungi hemelika, oc sigin, at i vilin ängum kättare þiäna älla forraþara oc eg hans syni, än han vil sins fadurs gärnigum fylghia, oc takin idar siþan en forman, þär a kronunu vägna örloghar. Är þän min sun hafar valt þa vaþar han fulkumnaþar, äre eg han, þa vaþar han skaleka afskipaþar. I lägin til raþ oc paniga, iac lägar til þuru oc manlekit hiärta, at þän eg vil han skal. Vil konungin a landit fara, ängin af idar skal honum fölgia».

Autografen har nedskrivits vid eller kort efter den tidpunkt, då underrättelsen om »förräderiet mot skåningarna», vilket ju bildar klimax och slutkläm i konungens syndaregister, nått till Rom, alltså troligen år 1361.[1] Man finner, att Birgitta i Italien haft en uppfattning om Magnus Erikssons styrelse, vilken i frapperande utsträckning sammanfallit med den, som några år senare kommit till uttryck i Libellus. Ignorerandet av bannlysningen och Skånes avträdande tillhöra såväl i originaluppteckningen som i pamfletten konungens speciella brott, och även autografens båda övriga anklagelsepunkter uppdyka i Libellus. På många ställen tenderar överensstämmelsen att bliva total. Av stort intresse är den starkt accentuerade åtskillnaden mellan »guzs vinum oc hans ouinum». Vår närmaste uppgift blir att klargöra sambandet mellan det blott i viss mån augustinskt färgade originalmanuskriptet och de mera litterära Birgitta-*revelationerna*, vilka förete en skarpt präglad idépolitisk ståndpunkt.

Vägen från det meromnämnda partiet i 1361 års primäruppteckning till motsvarande text i de på latin avfattade revelationerna leder över ett kapitel i den fornsvenska texten, nämligen Sv. IV: 141. Den svenska versionen är till vida övervägande delen resultatet av ett i Vadstena kloster vid

[1] Klemming, Heliga Birgittas Uppenbarelser 4, i Samlingar utgifna af Svenska fornskriftssällskapet 14, s. 182, har dateringen »1360(?)»; Westman, a. a., s. 31, not 4, antager utan tvekan, att autografen är från år 1360.

1380-talets början vidtaget återöversättningsarbete[1] men inne håller några textstycken, enligt Westman[2] ett tjugotal, som ha en mera ursprunglig form än korresponderande latinska textpartier och vilka alltså icke förmedlats av latinet utan åter gå direkt på förstahandsuppteckningar. Till de kapitel, vilka karaktäriseras av svenskans prioritet, hör Sv. IV: 141, som e företer några egentliga avvikelser från den ovan refererad autografiska uppteckningen B2.[3]

Birgittas »amanuens och översättare»[4] vid tiden för auto grafens utarbetande var endera av de båda svenskarna ma gister Petrus av Skänninge och subpriorn Petrus av Alvastra.[5]

---

[1] Att den på latinet baserade fornsvenska versionen, som i utförlig skick är till finnandes först i de något in på 1400-talet utskrivna tvillings manuskripten Codex Holm. A 5 a och Codex Skokloster 136 fol., tillkomm kort efter tilläggsmaterialets deponerande i Vadstena (varom se nedan, näst sida), ådagalägges bl. a. av den förvirring, varunder additioner och Extra vagantes införts, t. ex. vid slutet av lib. IV, dar även några av de nedan nämnda, av latinet oberoende textstyckena influtit.

[2] Westman, rec. av Steffens (i nästa not omtalade) arbete i *KÅ* 191: Meddelanden och aktstycken, s. 237.

[3] Westman framhåller (a. a., s. 53, not 3), att den svenska texten en detalj går mot den egenhändiga uppteckningen, i det originaltextens in ledning om de fyra männen är borta och ingressen i stället riktad till Bir gitta. Att denna ändring är en redaktionell åtgärd (så Westman, a. st. gentemot R. Steffen, Heliga Birgittas uppenbarelser i urval och översättning Sthlm 1909, s. 326 f.), synes mig vara självklart därav, att revelationen fortsättningen talar direkt till de fyra adressaterna (»jak bidhir jdhir», »ha win thetta raadh hemilikit, j fyre» etc.) och ej till Birgitta. Den enda nå påfallande differensen mellan de berörda texterna föreligger däri, att svenska på *fem* ställen (ej *två*, såsom Steffen, a. a., s. 329, uppger) har dubbelt tryck, där autografen saknar sådana. Dessa äro, såsom man med lätthet kan konstatera i Steffens parallelltryck, a. a., s. 324—326, följande: hiälp oc styra (B 2: hiälpa), nytto oc tharfum (B 2: þarfum), brutin och synden (B 2: syndena), vadha ok skadha (B 2: vaþa), fulkompnadhir oc stadr fästir (B 2: fulkumnaþar). Detta faktum är synnerligen besvärande för de hypotes om den svenska textens allmänna överlägsenhet, som Steffen grun dat på antagandet, att den i Klemmings tryck tillgängliga — svenska versionen från birgittinska originalmanuskript upptagit den stilistiska egen domlighet, som dupliceringarna innebära (jfr om medeltidslatinets förkärlek för hendiadyoin M. Hammarström, Glossarium till Finlands och Sveriges latinska medeltidsurkunder, Helsingfors 1925, s. 67). En av mig företagen undersökning av hela det handskriftliga beståndet av uppenbarelser på svenska har givit vid handen, att de påtalade dublettuttrycken ej uppträ i den äldsta svenska redaktionen utan återgå på en — eller flera — yngr avskrivares verksamhet. Långtifrån att vara bevis för den svenska textens prioritet äro ifrågavarande uttryck det mest otvetydiga vittnesbördet om att den svenska versionen i de flesta fall är underlägsen latinet. För en jäm förelse mellan originalutskriften B 2 och Sv. IV: 141 spela följaktligen de nämnda uttrycken ingen som helst roll. (Upplösningen av »þiänto villiandis till »thiänto ok villo» torde också kunna tillerkännas en senare avskri vare.)

[4] Uttrycket är hämtat från Westman, a. a., s. 17.

[5] Se om dessa Schück, a. a., s. 13—16; Westman, a. a., s. 15—19

Dessa ha givit latinsk form åt det tilläggsmaterial, som ej fick inflyta i den första officiella, av biskop Alfons av Jaën 1377 publicerade Revelationes-upplagan och vilket 1380 överlämnades till Vadstena kloster av priorn Petrus.[1] I yngre editioner återfinnes detta textmaterial dels såsom förklaringar till vissa kapitel i den år 1377 kodifierade texten, dels såsom tillägg i slutet av dennas lib. IV och lib. VI samt dels som helt fristående uppenbarelser, de s. k. Revelationes Extravagantes.[2] De sistnämnda ha fått stanna utanför de äldsta editionernas Revelationes-manuskript.[3] Dock har i Vadstena under 1300-talets tvenne sista årtionden existerat en latinsk text av Uppenbarelserna, i vilken — liksom i den vid början av 1380-talet iordningställda svenska redaktionen — lib. IV haft vida mera tilläggsmaterial än i yngre texter. Medan dessa avslutas med kap. 144, omtalas i en utläggning till vissa Birgitta-uppen-

---

[1] Westman, a. a., s. 16, not 3. Magister Petrus hade avlidit 1378.

[2] Att just lib. IV och lib. VI blivit upplagsplatser för tilläggsmaterial, har sin förklaring däri, att dessa böcker redan vid den äldsta kodifieringen, som eventuellt försiggått först efter Birgittas död, fått inrymma en del textstycken, vilka i likhet med de efter 1380 införda varit oordnade och relativt obearbetade. Denna uppfattning har jag grundat därpå, att i motsats till övriga fem böcker nyssnämnda tvenne äro till sitt innehåll ytterligt heterogena, i det de omfatta uppenbarelser från alla skeden i Birgittas verksamhet (jfr om lib. VI Steffen, a. a., s. XXXIV: dens., Birgitta Birgersdotter, i Svenskt biografiskt lexikon IV, s. 457). I det stora hela äro lib. I, lib. II och lib. V från den svenska tiden, medan lib. III och lib. VII härröra från utomlandsvistelsen. Sin huvudsakliga redigering ha de tre förstnämnda fått av magister Matthias och lib. VII av biskop Alfons. Det i första hand av de båda Petrusarna ombändertagna textmaterialet ingår i de tre övriga böckerna, bland vilka den till omfånget blygsamma lib. III röjer en disposition efter sakliga synpunkter, i det den gäller enbart präster och munkar. Lib. IV och lib. VI ha förmodligen till en början utgjort *en* — som helhet betraktad synnerligen oordnad — revelationssamling, vilken vid det i hast verkställda kodifieringsarbetet kluvits av lib. V, »frågornas bok», som ursprungligen stått helt utanför »de himmelska uppenbarelsernas böcker». Den första skörden av textmaterial av »extravagant» beskaffenhet har sammanförts i slutet av den *ursprungliga* lib. VI (jfr Steffen, a. a., s. 118, noten), den andra har bärgats i de två Petrusarnas Birgitta-biografi, vilken överlämnades till biskop Galhard av Spoleto i december 1373, och den tredje återfinner man i de kapitel — de flesta rörande politiska förhållanden i Sverige — som först uppträda i den av Alfons sammanställda »lib. VIII». Återstoden av det fristående textmaterialet utgjorde alvastrapriorns deposition hos vadstenabröderna. De handskriftliga vitsorden för den här i grova drag skisserade uppfattningen om revelationernas äldsta kodifiering skall jag framlägga i en utförligare undersökning om Birgitta-revelationernas genesis och deras värde som historiskt källmaterial, till vilken jag fått uppslaget av professor S. Tunberg.

[3] Westmans uppfattning (a. a., s. 44 f.) om de äldsta handskriftsupplagorna har jag preliminärt bemött i uppsatsen Handskrifter av Revelationes sanctae Birgittae i Prag, i Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1926, s. 161 f.

barelser, vilken tillkommit under något av 1390-talets sista år, under numreringen IV: 156 den av någon av de båda svenska biktfäderna utarbetade latinska motsvarigheten till originaluppteckningen B2.[1] I den äldsta tryckta texten, den Ghotanska upplagan av år 1492, bildar textpartiet i fråga kap. 80 i boken Extravagantes.• Såsom Westman i detalj påvisat, leder en jämförelse mellan latinet och Birgittas originaltext till slutsatsen, att den sakliga bearbetning, som enligt vad man supponerat skulle ha utgjort den svenske biktfaderns rent personliga insats vid tolkningsarbetet, varit av allra lindrigaste art.[2]

Varför har då det textstycke, som i latinet motsvarar den egenhändiga uppteckningen B2, hamnat bland Extravagantes och ej införlivats med den av Alfons 1377 sammanställda Liber celestis imperatoris ad reges, d. v. s. lib. VIII,[3] där de flesta övriga politiska uppenbarelser inrymts?

[1] Kommentaren ingår i samma handskrift som Libellus, alltså Codex Ups. C 203. Omedelbart efter pamfletten innehåller codexen (å fol. 181—183) den text från 1300-talets slut, som Annerstedt avtryckt under rubriken Commentarii historici super nonnullis revelationibus s. Birgittae de rege Magno Erici et successoribus eius (i *SRS* III: 1, s. 16—20). Den bevarade utskriften är icke originalet, men detta torde ha varit föga äldre än den förefintliga texten, alldenstund anspelningar på den unge Erik av Pommern påstås föreligga på tvenne ställen i Uppenbarelserna, »octauo libro celestis imperatoris 41 in fine» och »quarto libro capitulo 156». Det senare stället finnes ju i den ovan behandlade revelationen; hänsyftning på Erik skulle finnas i orden: »Attamen sciatis vos quattuor, quod deus prouideat sibi regem alium regem(!) in futurum» etc. Commentarii, som avfattats av någon klerk, som studerat i Prag (detta framgår av den på autopsi grundade beskrivningen av kejsarporträtten i Hradschins borg; se härom Annerstedts inledning och not), är ett ypperligt kompendium över den augustinska historieuppfattningens avspeglande i Uppenbarelserna. Erik av Pommern är — om man bortser från ett kortare uttalande om Erik Magnusson — den ende furste, som tecknas i ljusa färger; »rex iniquus»-schablonen har påtryckts omdömena om såväl Magnus Eriksson och Håkan Magnusson som Albrekt och Margareta. — Om Commentarii se Steffen, a. a., s. 290 f. (jfr J. E. Hylén, Bengt Algotssons moder eller jungfru Maria, i Eranos 1909, s. 176—179; Y. Brilioth, Svensk kyrka, konungadöme och påvemakt 1363—1414 (Upps. 1925), s. 28, not 4. Jag skall upptaga Commentarii till ingående behandling i en specialundersökning.

[2] Westman, a. a., s. 32 f. Latinet har på fyra ställen fått texten sammandragen, vilket innebär, att några tankar utelämnats och i ett fall en mindre oriktighet uppstått. Den enda väsentliga olikheten kan man även här förklara vara följd av en redaktionell åtgärd, i det att icke blott — såsom i Sv. IV: 141 — inledningen om de fyra männen utelämnats och ingressen riktats till Birgitta utan även ett stycke av själva revelationstexten ställts till henne. Arrangemanget har ej fullföljts, med påföljd att större delen av Extra: 80 (ävensom källrevelationen för Commentarii) innehåller tal till de fyra männen!

[3] Den äldsta handskrift, vari beteckningen »octavus liber» uppträder, är just Codex Ups. C 203, närmare bestämt i Commentarii. Det alternativt före-

Denna fråga har livligt sysselsatt forskningen. Schück[1] förmodar, att textpartiet uteslutits av Alfons, dels därför att det mindre intresserat honom som teolog, dels måhända ock emedan det förefallit honom alltför lidelsefullt. Westman[2] ansluter sig i det stora hela till Schück: antingen kan utelämnandet ha berott på rena tillfälligheten, eller också har Alfons t. ex. funnit upprorsplanen vara mindre användbar till uppbyggelse. Jag kan ej bekänna mig till någon av dessa förklaringar utan håller för troligt, att uteslutningen berott på att innehållet i det merberörda textstycket i realiteten förefinnes i en av revelationerna i lib. VIII, där det i sin ringa mån vittnar om den omvandlingsprocedur, som Schück — motsagd av Steffen och Westman — anser ha varit de flesta uppenbarelsers öde. En anvisning om var man skall söka ger primärupptecknAingens främre parti, B1. Detta är i en lätt bearbetning[3] placerat som avslutning till kapitlet VIII: 56, vilket efter allt att döma ursprungligen varit avsett att utgöra en sammanfattning av »konungabokens» speciella grundtankar.[4]

kommande uttrycket »octavus liber imperatoris celestis ad reges» (se strax ovan, s. 16, not 1) röjer termens ungdomlighet, alldenstund det är en kontamination av »lib. VIII» och »liber — — ad reges». Det äldsta Revelationesmanuskript, som jag funnit genomgående använda beteckningen »liber octavus», är den vadstenacodex från 1400-talets början eller möjligen 1300-talets slut, som tillhör Kalmar läroverks bibliotek. (Handskriften är beskriven hos Westman, Två handskrifter av Birgittas Revelationer, i *KÅ* 1913, Meddelanden och aktstycken, s. 23—25.)

[1] Schück, a. a., s. 42, not 45.

[2] Westman, a. a., s. 33.

[3] Westman, a. a., s. 32.

[4] Lib. VIII har visserligen i Ghotans upplaga 61 kapitel, men de tre sista bestå blott av hänvisningar till Extravagantes-boken, vilka infogats vid tryckningen (så Westman, a. a., s. 46) eller troligen redan i en något äldre handskrift. Det alfonsinska arbetet hade alltså endast 58 kapitel. VIII: 58 är identiskt med slutkapitlet i den likaledes av Alfons redigerade lib. VII, vartill hänvisning sker hos Ghotan. VIII: 57 innehåller Uppenbarelsernas enda egentliga digerdödsrevelation. I sin förhandenvarande placering verkar denna i påfallande grad oorganisk, alldenstund dess original i motsats till kringstående kapitels grundtexter tillkommit redan c:a 1350. Den ger icke Magnus Eriksson skulden för farsoten, en synpunkt, som för första gången framskymtar i den ungefär samtida revelationen VIII: 49, vars äldsta relation i denna detalj varit föregångare till Libellus. (Digerdöden har i förvånansvärt ringa utsträckning lämnat spår efter sig i Birgittas skrifter. Förutom i nämnda revelation, vilken även föreligger i en mera ursprunglig s. k. birgittin-norsk uppteckning, och bortsett från osäkra anspelningar på ett och annat håll omtalas den stora pesten blott i VI: 113. Detta kapitel, som tillhör priorn Petrus' additionsmaterial, förmedlar en tradition om att 33 munkar — enligt rubriken i Alvastra — blivit offer för farsoten. En utförligare variant till VIII: 57 påträffades i Alfons' papper efter hans död; den är efter Codex Ups. C 86 och pergamentshandskriften nr 21 i Lunds universitetsbibliotek avtryckt hos Westman, a. a., s. 295—296.)

Uppenbarelsen rör sig på den stora augustinska skådebanan.[1] I ingressen talar Gud till bruden om de onda änglarnas avfall och dess återverkan på människorna. Härpå följer den första stora visionen. Inför domaren i himmelriket inkallas en ängel, »konungens vårdare», och en djävul, »konungens ledare». Den förre är bedrövad och den senare i motsvarande grad förtjust. Sedan konungens syndfullhet konstaterats, tilldelas han en frist på några år för att göra bättring. Kristus skall sända honom *sina* rådgivare. Djävulen är emellertid föga ängslig för utgången, ty *hans* hantlangare skola också få besöka konungen. »Vi få då se, vems råd han följer!»

»Efter några år såg jag för andra gången domaren Kristus med hela sin himmelska härskara, mera upprörd än förut och liksom vredgad.» Ängeln rapporterar, att hans arbete varit fåfängt (»quando ego veni ad regem cum diuinis inspiracionibus et amici tui cum verbis spiritualibus, statim nuncii dyaboli sibilauerunt in aures eius dicentes: Numquid parcere vis bonis temporalibus et honori tuo, aut animabus vel corporibus ad hoc, vt amici tui, quos plus diligis quam te ipsum, prosperari et honorari possint. — — Et sic rex vertens ad te occiput et faciem ad inimicum repulit a se amicos tuos dehonoratos et iniuratos et ab amicis mundi derisos.»).[2]

---

[1] De augustinska tankarnas herravälde över Uppenbarelsernas innehåll kommer utmärkt till synes i de kommentarier, varmed kardinalen Gonsalvo Durante försett sina Revelationsupplagor, bland vilka den konung Sigismund III av Polen tillägnade Romaeditionen av år 1628 torde vara det allmännast förekommande trycket av Uppenbarelserna. Den lärde utgivaren har försett kapitel efter kapitel med noter, vari hänvisas till kyrkans alla auktoriteter fram till Tridentmötet och senare. Utläggningarna hänvisa i så gott som alla fall till bestämda ställen i åberopade arbeten. För undersökningen av Revelationernas genesis bjuda Durante-noterna mängder av utmärkta parallellställen, ofta i citat, hos Augustinus, Bernhard, Thomas, Nicolaus de Lyra m. fl. Dock måste man beakta, att kommentatorn i åtskilliga fall visar sig vara barn av sin tid och den katolska kyrkan samt att icke sällan Birgitta-texten är hyperkommenterad. Med särskilt stor försiktighet måste Durante anlitas, då man begagnar Uppenbarelserna som källskrift för svensk historia. Slutpartiet i II: 19, vilket gäller de av Magnus Eriksson efter första »korståget» kvarlämnade, mot den hedniska befolkningen brutala soldaterna, har försetts med följande utläggning: »Per cruciferos hoc loco intelligendi sunt religiosi sanctiss. Mariae de Mercede, quorum societas instituta est ad captiuos christianos redimendos, huius auctor praecipuus Iacobus Aragoniae rex fertur» etc.

[2] Latinet citeras efter det äldsta Vadstenamanuskriptet av Revelationerna, alltså den codex, som tillhör Kalmar läroverks bibliotek och som utskrivits c:a år 1400. Vid studier i Revelationernas litterära historia har jag kommit till den uppfattningen, att en eventuell textkritisk edition av

Djävulen kräver att få konungen helt om händer, vilket bifalles.

Efter ytterligare två år äger en ny sammankomst rum inför Kristi domstol. Djävulen gör ånyo sina krav gällande. »Du är sanningen själv, och därför höves dig ej att vara tillsammans med en människa, som med svuren ed lovat att begå förräderi» (»tu quoque es ipsa veritas, et ideo non decet te morari in illo homine, qui iureiurando promiserat facere prodiciones»). Efter djävulens tal undergår domaren en underbar förändring. Han synes lysa såsom en sol, i vilken orden »virtus», »veritas» och »iusticia» avteckna sig. Ett kort anförande hålles av Allmakten, varefter Sanningen uppräknar de goda råd, som tidigare givits konungen.[1] Han tillråddes att akta sig för alla av kyrkan förbjudna synder samt att iakttaga måttlig fasta för att städse kunna vara redobogen att skipa rätt åt rika och fattiga. Genom alltför stor avhållsamhet kunde han sätta i fara allmogens bästa och rikets styrelse, likaväl som han till följd av för stort överflöd kunde bliva försumlig i att höra dem, som hade något käromål. Han erhöll också råd om huru han skulle bedja till och tjäna Gud samt å vilka dagar och timmar han skulle överväga sitt folks bästa. Vidare omtalades för honom de dagar, å vilka han till Guds ära skulle bära den konungsliga kronan. Han uppmanades att handlägga sina rådslag tillsammans med goda människor och Guds vänner, att aldrig med avsikt gå mot sanning och rätt samt att ej pålägga sitt folk skatter annat än för rikets försvar och för strid mot hedningarna. Han skulle

de latinska Birgittauppenbarelserna i första hand bör grundas på den äldre skrivna text, som funnits i Vadstena kloster. Den Ghotanska upplagan innebär en tydlig textförsämring, som ytterligare skärpes i yngre upplagor, icke ens 1628 års edition undantagen, fastän Durante emenderat texten med tillhjälp av en handskrift ur Farnese-biblioteket.

[1] De uppenbarelser från svenska tiden, som Sanningens tal bringar i åminnelse, äro framför allt VIII: 2 och VIII: 4, vilka båda i sin alfonsinska form innehålla tio råd till Magnus Eriksson. För övrigt möter man moment, som ingått i VIII: 3 (de dagar, då konungen skulle bära kronan), VIII: 6 (skatter blott för rikets försvar och hedningarnas bekämpande), VIII: 41 (förbud mot att avstå kronan tillhöriga områden) o. a. Till dessa inslag, som anknyta till svensktidens uppenbarelser, sällar sig något enstaka motiv, som uppträder först i VIII: 47—49, vilkas principaltexter enligt mitt förmenande tillkommit c:a 1350. I dessa har den välvilja mot Magnus Eriksson, som trots allt präglat uppenbarelserna fram till tiden för det första »korstågets» miserabla utförande, fått vika för en bestraffande barskhet, från vilken dock steget är långt till den mentalitet, som uppbär autografen av år 1361 och andra texter, vilkas original sett dagen efter mitten av 1350-talet

avpassa antalet tjänare efter rikets inkomster. Bleve något över, borde han dela det med sina riddare och vänner. De tygellösa skulle han kärleksfullt förmana och manligen bestraffa. Han skulle älska de goda, som mognat i sin kärlek till Gud. Med urskillning skulle han giva sina gåvor. Rikets invånare var han pliktig att försvara, och han hade ej rätt att åt andra avstå något område, som tillhörde kronan. Han skulle skipa rätt åt in- och utländska, älska prästerna, i kärlek umgås med sitt ridderskap och bevara allmogen i frid.

Detta Sanningens program för en »rex iustus'» livsgärning beledsagas så i djävulens svar av en lika utpräglad »tyrannus»-beskrivning. I denna kommer man innehållet i Libellus ytterligt nära. Konungen har av djävulen blivit rådd att i hemlighet göra de synder, som han ej vågade begå offentligt. Han förmåddes att läsa många böner och psalmer utan uppmärksamhet, på det att han skulle slippa höra några käromål. Då han framsläpade tiden onyttigt, skipades ej rätt åt dem, som ledo orätt. »Jag rådde ock konungen, att han skulle försmå rikets alla goda män och upphöja en man över alla och älska honom av hela sitt hjärta mer än sig själv, att han skulle hata till och med sin egen son, tvinga rikets menighet med skatter, dräpa män och röva från kyrkor. Jag rådde honom ock, att han skulle undandraga sig att skipa rättvisa och låta var och en skada den andre, att han skulle överlämna åt en mäktig furste i ett annat rike, min svurne broder, några länder, som tillhörde kronan, vilket gjordes i syfte att förräderi och strid skulle framkallas, de goda och rättvisa förtryckas, de onda sänkas djupare i helvetet, de som voro i skärselden svårare plågas, skepp på haven plundras, kyrkans sakrament föraktas, skörlevnad idkas tygellösare och min vilja i allt desto friare fullbordas. Härav — — må till fullo framgå, om konungen hellre lytt dina råd än mina.» (»Persausi quoque regi, vt ceteris bonis viris despectis super omnes vnum hominem eleuaret et omnibus preficeret et eum plus quam se toto corde diligeret, filium etiam proprium odiret, communitatem populorum regni sui exaccionibus grauaret, homines interficeret et ecclesias spoliaret. Item persausi regi, vt dissimulando iusticiam permitteret vnumquemque nocere alteri, et vt cuidam magno principi alterius regni fratri meo adiurato alienando donaret terras pertinentes ad coronam regni sui ad

illum finem, vt prodiciones et bella suscitarentur, boni et iusti tribularentur, mali in infernum mergerentur profundius, purgandi in purgatorio affligentur grauius, mulieres quoque violarentur, naues in mari depredarentur, sacramenta ecclesie contempnerentur et vt vita luxuriosa licencius continuaretur, omnisque voluntas mea liberius perficeretur. Itaque, o iudex, ex istis iam dictis et per regem opere iam completis et pluribus aliis peccatis probari et sciri potest, vtrum rex tuis consiliis an meis obediuit.»)

I en längre dialog mellan Rättvisan och djävulen utfäster sig den förra att minska det goda hos konungen och lovar den senare att öka det onda hos honom. »Han skall», säger djävulen till slut, »synas mera lik en landstrykare än en krönt konung» (»similior videatur ribaldo quam regi coronato»), vartill Rättvisan svarar: »Sådan dom är den värd, som skiljer sig från Gud, ty han skall försmås av sina vänner och hatas av sitt eget folk och fördrivas av Guds fiender, emedan han missbrukade den gudomliga kärlekens både andliga och jordiska gåvor» (»tali inquit dignus est iudicio, qui se separat a deo, nam debet contempni ab amicis suis et odiri a populo communitatis sue et ab inimicis dei eici, quia donis caritatis diuine tam spiritualibus quam corporalibus abusus est»).

Uppenbarelsen sväller i fortsättningen ut till att bliva en den högste kejsarens dom över jordens alla orättrådiga furstar. I en stor scen i himmelen uppträda alla patriarker, profeter, evangelister, martyrer, kyrkofäder och övriga helgon. På ett altare stå vinet och brödet, vilket under sfärers harmoni förvandlas till ett lamm. Från jorden, helvetet och skärselden höras oräkneliga tusental av röster, vilka anropa himlen om dom över orättfärdiga konungar och styresmän. Himmelrikets höga dignitärer instämma i kravet på att sträng dom skall skipas, och den heliga jungfrun är den enda, som beder för syndarna.

Till slut talar »det anlete, som syntes i lammet», till konungen och erinrar honom om den nåd, som bevisats honom men som han försmått. Han hade fått råd om hur han skulle utöva sitt ämbete höviskt och förståndigt. Han hade lockats med moderliga kärleksord och faderliga maningar. »Men i lydnad för djävulen bortkastade du mig ifrån dig, som en moder bortkastar sitt dödfödda barn, som hon ej bryr sig om

att sköta och i vars mun hon ej lägger spenen. Därför skall allt gott, som du erhållit, tagas ifrån dig och givas åt någon din efterträdare.»

Revelationens sista parti bildas, såsom förut nämnts, av den latinska text, som i stort sett överensstämmer med den autografiska uppteckningen Bl. Den utmynnar i en hotelse, att en annan konung skall komma, vilken med vördnad och hedersbetygelser skall mottaga de ord, som den i uppenbarelsen uppträdande konungen visat sitt förakt för.

Westman, som i övrigt genomgående hävdat Birgittatexternas relativa ursprunglighet, har beträffande VIII: 48 (»Tre konungar inför domen») medgivit, att man måste »tillmäta den efterföljande reflexionen en rätt stor plats vid nedskrivandet».[1] Detta gäller i lika hög grad den värdiga pendant till VIII: 48, vars innehåll här återgivits. Även VIII:56 visar oförtydbara spår av litterär bearbetning. Att den är en, om ordet tillåtes, skrivbordsprodukt, framgår redan därav, att Birgitta själv omtalar visioner från tillfällen skilda av årslånga intervaller (»post aliquos autem annos», »duobus igitur annis post hec transactis»). Härtill kommer, att revelationen passerat åtminstone tvenne biktfäders händer. Dess daterbara tredje — och sista — del, som bl. a. innehåller förteckningen på konungens alla förbrytelser, torde ansluta till någon originaltext från 1362 eller 1363, alldenstund upproret — från Roms horisont sett — ännu ej utbrutit men förefaller vara överhängande. Vid denna tid kände Birgitta ännu icke »konungabokens» redaktör, Alfons av Jaën. Denne var spanjor, och han har under hela sitt liv stått alldeles främmande för svenskt språk. Han har ej kunnat taga del av Birgittas egenhändiga uppteckningar utan byggt upp lib. VIII på de svenska biktfädernas tolkningar. I förordet till sitt verk anbefaller Alfons detta som en »konungaspegel», en uppbyggelsebok för furstar. Bokens speciella syfte har förorsakat, att innehållet i de textstycken, varpå den baserats, underkastats vissa modifikationer. »Man märker» — säger Westman[2] — »hur den uppbyggliga bearbetningen, där den på allvar sätter in, alltid tenderar till att i möjligaste mån avstryka revelationernas konkret-historiska karaktär: Alfons' intresse i

[1] Westman, a. a., s. 8.
[2] Westman, a. a., s. 26.

företalet och i kapitelrubrikerna är ej att lämna historiska upplysningar om den situation, i vilken revelationerna äro tillkomna, utan att ur dem abstrahera allmänna lärdomar för kungliga personers liv och leverne.» Om man jämför primär-uppteckningen B2 med Sanningens och djävulens anföranden i VIII: 56, märker man, att till de klagomål, som ingingo i autografen, ha i revelationen sällat sig nya. Alfons har ej intagit det stycke, som senare kallats Extra: 80, i lib. VIII, emedan dess innehåll där skulle utgjort en upprepning av vad som redan tillfyllest blivit sagt i den stora revelationen. En upprorsplan ställd till fyra personer i Sverige skulle, åtminstone i oförändrad form, ha varit en lika onödig ingrediens i lib. VIII som t. ex. ett eventuellt omförmälande av de tre riddare från resp. Skåne, Halland och Sverige, vilka uppträda i den av Alfons försmådda additionen till IV: 81. Man kan rentav konstatera, att Alfons hyst motvilja mot att omnämna, att uppenbarelser från början ställts till bestämda personer. I VIII: 56 förekommer sålunda ingenstädes, icke ens i rubriken, någon notis om att revelationen avser en *svensk* konung. Samma obenägenhet för att angiva den konkreta situation, varur en uppenbarelse framvuxit, kan ligga i revelationens summariska omnämnande av att konungen avträtt några landområden till en annan konung, alldenstund Alfons ej haft något intresse av att för sin läsekrets kungöra, att det varit Skåne eller Gotland, som blivit föremål för förräderiet. Med stöd av dessa iakttagelser anser jag, att stommen i centralpartiet i VIII: 56 utgjorts av de anklagelser mot Magnus Eriksson, som uppträtt i autografen eller kanske rättare i en något år yngre, utökad upplaga av upprorsplanen.

Den föregående undersökningen av såväl Birgittas egen uppteckning som de av biktfäderna förmedlade Birgitta-revelationerna har visat, att det mesta av vad som anföres i Libellus påträffas i de birgittinska skrifterna och — vilket är av lika stor betydelse — att de idépolitiska tankarna och tendenserna äro desamma i anklagelseskriften som i Uppenbarelserna. Med en sannolikhet, som för mig kommer vissheten nära, kan därför antagas, att Libellus är *en Birgitta-revelation*, som i sin föreliggande gestalt är ett verk av Petrus av Alvastra.

Jag inlägger härvid i ordet revelation icke någon annan betydelse än den det genomgående ägt i denna uppsats, nämligen av textkapitel, vars innehåll utgöres av en birgittinsk kärna med ett litterärt omhölje, som till största delen måste vara biktfädernas verk. Såsom nyss visats, påträffas Libellus' flesta uppgifter i autografen B2 eller i kapitlet VIII: 56. Om samtliga politiska revelationer indragits i undersökningen, hade man kunnat fastslå ytterligare samstämmigheter. Sålunda är Sveriges karaktär av valrike på tal flerestädes i revelationerna; Birgittas motvilja mot Magnus Eriksson har säkerligen icke minst hämtat näring ur medvetandet om att »den krönta åsnan» valts till konung på bl. a. hennes faders tillskyndan.[1] Till och med en sådan retorisk detalj som den på drottning Blanka syftande, att i riket planterades en rot, varur rikets onda framväxte, återgår i Uppenbarelserna. I VIII: 49 säges Magnus Eriksson själv hava framgått ur den människorot, som retat Gud till vrede (»nam ipse processit de radice hominis exasperantis deum»), och på samma ställe förklaras hans fader och farbröder hava framvuxit ur en äregirig rot och en hård stam (»tertia generacio processit de ambiciosa radice et duro stipite»).[2] Tager man så i betraktande de jämförelsevis få moment i pamfletten, som ej ha någon direkt motsvarighet i revelationerna, i första hand »förräderiet» mot Öland och Gotland samt slutpartiet om striden mellan Magnus Eriksson och Albrekt, så talar frånvaron av detta stoff lika mycket *för* som mot att Libellus är en birgittinsk skrift. I det föregående har jag på tal om VIII: 56 framhävt, att det didaktiska syfte, som — i varje fall efter år 1377 — kännetecknat de politiska revelationerna, gjort ett eventuellt omnämnande av de landskap, som skulle ha blivit utsatta för sveket, till någonting betydelselöst, ja ämnet knappast vidkommande. Helt annorlunda ha förhållandena legat till på 1360-talet. Birgitta har i Rom varit väl underrättad om upproret mot Magnus Eriksson[3], och 1361 års upprorsplan har för visso icke varit det enda uttrycket för hen-

[1] I annat sammanhang skall jag upptaga till behandling *det* politiska idéarv, som varit Birgittas i hennes egenskap av dotter till Tiundalands siste och Upplands förste lagman Birger Persson och av maka till Närkeslagmannen Ulf Gudmarsson.

[2] Se närmare Westmans tolkning av revelationen, i *KÅ* 1912, Meddelanden och aktstycken, s. 251 f.

[3] Jfr Brilioth, a. a., s. 28 f.

nes skriftliga kontakt med anförvanterna och de övriga meningsfränderna i Sverige. Petrus av Alvastra vistades vid flera tillfällen under 1360-talet i hemlandet.[1] Westman har ansett hans färder betingade av att han utövat sitt ämbete som Alvastraklostrets subprior. Men varför inställas dessa resor till Sverige mot slutet av nyssnämnda decennium? Under Birgittas sista år var Petrus, såsom hans deposition vid kanonisationsförhandlingarna till full evidens utvisar[2], ständigt tillsammans med sitt biktbarn, som dock vid denna tid haft en så framstående medhjälpare i Alfons av Jaën. Jag hyser den uppfattningen, att priorns besök i Sverige haft sin förklaring däri, att han varit *rapportör* mellan Birgitta och konungens motståndare i Sverige.[3] Pamfletten har visserligen fått sin definitiva utformning först efter Magnus Erikssons tillfångatagande,[4] men dess flesta beståndsdelar ha varit färdiga några år tidigare.[5] Efter 1365 har blott tillfogats avslutningen om Albrekts inkallande och seger. Frånvaron av varje motsvarighet i revelationerna till detta textparti sy-

[1] Enligt Schück (a. a., s. 15) och Westman (a. a., s. 15, not 6) måste Petrus ha varit i Sverige 1354, 1360 (?), 1363, 1365, 1367 och januari 1368 (*RPB* nr 185, 477, 590, 645, 764 och 796 samt 803).

[2] Westman, sist a. st.

[3] I sin deposition uppger Petrus själv, att han vid ett tillfälle besökt Sverige i Birgittas ärenden (Codex Holm. A 14, fol. 220 r.: »ipse testis loquens fuit *de mandato ipsius domine Brigide ad Sweciam*»).

[4] Ett — om ock mycket svagt — intyg om att Libellus fått sin nuvarande form tidigast försommaren 1366 finner jag i den »interpolation», som föreligger i uppgiften om Åbobiskopens tillfångatagande, vilken synnerligen oorganiskt placerats mellan konungens tredje »malum», förräderiet mot de båda ö-landskapen, och hans fjärde »malum», föraktet för bannlysningen. Hemming av Åbo omtalas här såsom avliden (»quanti zeli fuit ad regem», »opera sua laudabilia, que fecit in vita sua»). Hans frånfälle timade troligen i maj 1366 (se Annerstedt, *SRS* III: 2, s. 133, not *b*; redan H. G. Porthan har — i annotationerna till Juustens biskopskrönika, i Opera selecta, I, s. 245 f. — uppvisat, att dödsåret 1367 i Åbobiskoparnas krönika är oriktigt: enligt Brilioth, a. a., s. 65, not 6, har Hemming avlidit [21] s). Möjligheten, att man här har att göra med ett tillägg från en avgjort senare tid, finner jag utesluten av uppgiften, att konungen ännu ej sonat detta brott (»ab ipsius itaque episcopi captiuitate rex nondum est mundatus»). Dock kan självfallet interpolationen ha gjorts någon kortare tid efter det att Libellus i övrigt sammanställts. En terminus ante quem för Libellus är svårare att finna. Ett visst bevisvärde kan måhända tillmätas pamflettens ursinniga hat mot Magnus Eriksson; raison d'être skulle saknas för en så uppjettad förbittring mot en person, som flera år hållits i fängelse. Om teorien, att stridsskriften utskrivits först efter Hemmings död, är riktig, måste man stanna vid antagandet, att Libellus utarbetats 1366 och troligen föranletts av Håkan Magnussons försök att befria fadern ur fångenskapen (se härom S. Tunberg, Äldre medeltiden, Sthlm 1926, s. 273 f.).

[5] Tunberg använder (a. a., s. 266 f.) Libellus som källa för kännedomen om stämningen i de aristokratiska kretsarna vid upprorets början.

nes mig äga en viss beviskraft, alldenstund Birgitta skilt s from upprorsmännen i Sverige just däri, att hon aldrig hy någon entusiasm för Albrekts konungadöme[1] utan, såso autografen B2 visar, önskat till konung en inländsk man Detta faktum torde innesluta en av de faktorer, som föranlet att priorn ständigt vistas hos Birgitta under hennes sista å

Det starkaste skälet för att Libellus skrivits av Petrus a Alvastra — och ej av någon annan Birgitta närstående perso i Sverige — må till sist framföras. Anklagelseskriften är sina främre partier byggd på uppenbarelser från Birgitta svenska period, vilka tillkommit då Birgitta ännu var gym samt stämd mot Magnus Eriksson. Innehållet i dessa ti konungen riktade uppenbarelser har ej utbasunats över lan och rike. De ha ej influtit i de »böcker», som kodifierats re dan innan Birgitta lämnade Sverige, alltså närmast lib. I oc lib. II, utan ha skjutits så helt åt sidan, att de inlemmats förs i »konungaboken» av år 1377, vilken mottagit *en* efterskör ur det revelationsmaterial, vilket räddats undan förgängelse av priorn Petrus och som i sin helhet omfattat mer än en tred jedel av allt som bärgats av birgittinska skrifter. De merbe rörda revelationerna har man ej haft någon närmare känne dom om i Sverige förrän efter sistnämnda år. I de båda Petru sarnas år 1373 avfattade Birgitta-biografi omtalas också så som förut hemlighållna vissa till Alfons överlämnade uppen barelser (»quod ipsa diceret suis confessoribus, vt ipsi trade rent dicto heremite [= Alfons] *omnes reuelaciones secretas e alias, quas nondum tradiderant*, vt idem heremita eas scrib faceret et ad dei honorem et gloriam gentibus publicaret»). Den ende, som kunnat lita till sitt minne och till birgittinsk uppteckningar i så hög grad, som fallet varit med stridsskrif

[1] Brilioth, a. a., s. 29; Steffen, a. a., s. 92, not 2. Se revelatio nerna VIII: 17 och VI: 32 med de av tidens bestiarier påverkade liknelsern om »räven» (Albrekt d. ä. av Mecklenburg) samt »ormungen» och hans un der (konung Albrekt och Eufemia). Vadstenadiariets ord om tyskarna vi årtalet 1365: »tunc aues rapaces preoccupauerunt cacumina moncium» (*SR* I: 1, s. 100) ansluta till en flerstädes i revelationerna uppträdande vänd ning.

[2] Autografen synes mig dock dementera Steffens (a. a., s. 287—28 av A. Taranger (Norges Historie III: 1, Kria 1915, s. 142) och Brilioth (a. a., s. 29) godtagna hypotes, att Birgitta i IV: 55 givit uttryck åt en önskan att hennes sonson Karl Karlsson skulle bliva svensk konung.

[3] I. Collijn, Acta et processus canonizacionis beate Birgitte, i Sam lingar utgivna av Svenska fornskriftssällskapet: Latinska skrifter I (Upps 1926), s. 98.

tens författare, har varit priorn Petrus av Alvastra.[1] Libellus bör fördenskull — likaväl som Alfons' pestrevelationsvariant och de blott i birgittin-norsk version kända textstyckena — inrangeras bland den heliga Birgittas Uppenbarelser.

[1] Priorns författarskap giver möjligen den mellan konungens tredje och fjärde illdåd gjorda interpolationen om åbobiskopens fängslande en förklaring i personliga förhållanden. Petrus av Alvastra och Hemming av Åbo voro de första vapendragarna utanför Sveriges gränser för Birgittas ordensplaner. 1346 eller 1347 avgingo de till Avignon med regeln och vad som senare blev Revelationernas lib. I (Steffen, a. a., s. XIV; Westman, a. a., s. 14; Tunberg, a. a., s. 223 f.). Beskickningen är i Finlandsbiskoparnas krönika Hemmings stora bragd (*SRS* III: 2, s. 133: »reuelaciones sancte birgitte ad papam detulit et coram eo sermonem fecit pro laude eius, cui familiarissimus fuit»).

Strödda meddelanden och aktstycken.

Konungsdom och konungsnämnd.

En studie i Gustav Adolfs regeringssätt.

I sitt klassiska arbete »Den svenska centralförvaltningens utveckling till kollegial organisation i början av 17:de århundradet» ansluter sig Nils Edén till den redan av Hallenberg uttalade åsikten att en »Verschiebung der Zwecke» såsom ofta i historien gjor sig gällande vid Gustav Adolfs inrättande av hovrätten som de främsta av kollegierna. »Då Gustaf Adolf på Örebro riksdag år 1614 framlade sin plan att organisera en fast hofrätt, var det otvifvelaktigt hans afsikt att med denna skapa ett centralt ämbetskollegium dels för de lägre lagskipande myndigheternas öfvervakande, dels för utöfningen af en högsta domsmakt i konungens namn. Vid planens verkställande gjorde sig emellertid snart nya synpunkter gällande. Hofrätten kom aldrig att hos sig samla hela rättsväsendets ledning i sådan utsträckning, som afsedt varit, och vid sidan af eller öfver densamma började så godt som genast en utveckling, som ledde till en ny ordning inom denna gren af styrelsen.»

Edén finner denna utveckling ha tagit sin början genom »Rättegångsprocessen» av 23 juni 1615[1]. Han sammanfattar den påstådda förändringen i orden: »Konungen häfdar således numera sin rätt att döma ej blott vid sidan af hofrätten, i dess ställe, utan han skiljer uttryckligen sin personliga domsmakt från hofrätten, då han inräknar denna senare bland de domare, öfver hvilka han enligt lag har högsta dom.»

Tidigare har författaren också yttrat rörande rättegångsprocessen: »Ordinantians grundsatser äro här väsentligt modifierade», och vad han härmed menar framgår av ett föregående uttalande: »Alltså: Konungen *kunde* fortfarande sitta till doms i egen person, men såvida han icke gjorde det, var hofrätten hans ständige företrädare och dömde i hans namn samt med hans myndighet. Hofrättens domar skulle vara slutgiltigt bindande såsom konungens egna och icke af honom ändras och ordinantian innehöll ett uttryckligt förbud att från hofrätten vädja.»

Edén erkänner, att förbudet mot vädjan från hovrätten i rätte-

---

[1] Schmedemann, Kgl. Stadgar — — angående Justitiæ och Executionsährender, s. 143.

gångsprocessen fasthålles och att detta förbud bekräftas genom uppställande av 100 dalers böter såsom straffhot för »kväljande» av hovrättens dom. Han kunde ha tillagt, att den revisionssökande ålades i rättegångsprocessens § 35 att inom åtta dagar »lägga i rätten» trehundra daler, vilka, antingen konungen gillar och stadfäster domen eller icke, tillfalla rätten. Detta tyder ju på, att rätten till vädjan inför konungen icke var en *rättighet* — ovillkorlig var den icke, utan förutsatte bl. a. innehavandet av 300 daler. Författaren gör dessutom andra medgivanden, som ytterligare sätta på spel hans teori, att en omsvängning ägt rum i utvecklingen av hovrätten. Han yttrar sålunda: »Förslaget till processordning tillkom redan under det första halfåret af hofrättens tillvaro på våren 1614. Om den anförda punkten, såsom synes sannolikt, från början ingått däri, så har förändringen i konungens uppfattning af sin domsmakt inträdt, innan ännu hofrätten hunnit hålla sin första session.»

Här diskuterade »förändring» har således ej tillkommit »på förekommen anledning», framsprungen ur verklighetens krav! Är det emellertid sannolikt, att realpolitikern Gustav Adolf, så strängt sysselsatt, att han av brist på tid vägrade att lämna hovrätten ett begärt svar på frågan om betydelsen av begreppet »aff- och schrocksockner att bryte»,[1] skulle mitt under brådskan med ryska kriget ägnat grubblande tankar åt frågan, huruvida han genom sin rättegångsordinantia givit ifrån sig för mycket av sin kungliga makt? Han har för visso aldrig kommit på en dylik tanke, han har överhuvud taget aldrig *offrat* något av sin konungamakt, vare sig till förmån för »herremakten» eller »folkmakten». Han känner sig *tillhopa med* ständerna »så högre som lägre» gemensamt företräda »det konungsliga höga majestät». Han söker blott skapa *organer* för konungadömet på landslagens grund, obunden av annat än denna och de förenings- och säkerhetsakter, varigenom konungadömet sammanslutit sig med ständerna till styrkandet av Sveriges lag. Gustav Adolf har icke genom 1634 års R. F. givit sin organisation av riksstyrelsen lags karaktär — han har aldrig sanktionerat regeringsformen och även om detta hunnit ske, hade den aldrig kommit att gå utöver den »ekonomiska lagstiftningens» gränser, skapad genom konungens förordningsmakt och underkastad denna. Denna obundna ståndpunkt på landslagens grund bevaras även efter tillkomsten av den första regeringsformen och dess additament och hävdas vid 1680 års riksdag genom K. M:ts av ständerna begärda lagförklaring.

Skulle man icke kunna tänka sig, att rättegångsprocessen, som reglerar processförfarandet vid hovrätten, utgör en utveckling av rättegångsordinantian, som reglerar instansordningen enligt landslagen bland annat genom att bestämma, var konungsdomen skulle inträda i det urgamla rättegångsväsendet och huruvida den skulle inträda genom konungsnämnden eller det personliga ingripandet?

---

[1] **Schmedemann**, a. a., s. 164; **Edén**, a. a., s. 249.

I själva verket anger rättegångsordinantian själv som sin uppgift att sätta i ordning det i lägervall fallna rättegångsväsendet enligt *landslagen*, alldeles som rådsreformen av 1602 likaledes anger sig blott avse att återställa den *i landslagen* stadgade ordningen. Att härads- och lagmanstingen och rådhusrätterna stodo i bristande respekt var det första missförhållandet. Det andra missförhållandet var, att allmogen med bortseende från instansordningen gick direkt till konungen — vilket givetvis sammanhängde med det föregående missförhållandet — varigenom denne ställdes i dilemmat att antingen vägra att lyssna till klagomålen eller behandla dem på ett sätt, som prejudicerade motpartens rätt. Vidare inblandade sig ståthållare och befallningsmän i rättskipningen. Till botande av sagda missbruk inskärptes såväl den lagliga instansordningen som skillnaden mellan domstolar och administrativa ämbetsmän, vilka senare förbjödos inblanda sig i rättskipningen och ålades att ovillkorligen verkställa domstolarnas domar. I samma syfte organiserades därjämte den kungliga domsrätten. Denna ansågs visserligen principiellt tillkomma konungen personligen, men då han »icke alltid sjelfve personligen kunne alla Rättegångssaker bevista», upprättade konungen sin »Hofrätt och Öfverste Doom uthi sin Stad Stockholm, hvilken vi uti vår när- som frånvaro gifve makt att döma Konungsdoma». Det är alltså det ambulerande konungadömets olägenheter, som åstadkommit upprättandet av ett kollegium såsom konungamaktens ställföreträdare.

Denna nyhet i fråga om den kungliga domsrätten väckte av formella skäl opposition ifrån de äldre ämbetsmännens sida. D:r Nils Chesnecopherus, Karl IX:s hovkansler, och sekreteraren Nils Elofsson framförde genom änkedrottningen, i vars tjänst de trätt, vid ärendets behandling å riksdagen i Örebro,[1] »att enligt lagen rättare- och räfste- eller landsting bör hållas i de olika lagsagorna,» och sporde, »om det kan vara rådligt och nyttigt att det hädanefter hålles endast i Stockholm,» varvid det sattes i fråga, om det kungliga tinget ej kunde förläggas till de orter, »som Linköpings och Stockholms beslut förmäla» (Uppsala och Linköping). Edén påpekar, att det »således i hvarje fall var fråga om en afvikelse från lagens bokstaf,» och i själva verket var det ju Karl IX:s reformförslag den förre konungens män föllo tillbaka på, när det gällde att visa sitt nit i änkedrottningens och hennes myndlings Karl Filips tjänst, vilket nit måhända funnit anledning att träda i harnesk — åtminstone på försök — mot den centralisation, som bl. a. ställde de hertigliga hovrätterna under den kgl. hovrätten som högre instans. Den nya instansordningen[2] var ju icke någon nyhet i och för sig, men för drottningen och hennes män, vilka tämligen ensidigt företrädde det hertigliga intresset, låg det ju nära till hands att komma med en trevare eventuellt för att framtvinga kompensa-

[1] Edén, a. a., s. 104.
[2] Schmedemann, a. a., s. 155.

ioner, när den kgl. domsrätten över hertigdömena fastare organiserades och således blev effektivare.

Oppositionens män hade således samma fria uppfattning av andslagen som reformens förespråkare; i själva verket voro de förra ikaväl som de senare medlemmar av den statsmannaskola, som amlats kring Karl IX. Lagbegreppet var, såsom Hjärne påvisat i ikandinavisk laghistoria, knutet till det historiskt givna rättssamället, och lagligt var allt, som kunde ställas i ändamålsenligt samanhang med detta, oavsett dess överensstämmelse med den skrivna agens paragrafer.

Gustav Adolfs svar är litet skruvat. Å ena sidan hävdade han,[1] tt den föreslagna reformen ej innebar någon förändring av lagen tan endast en komplettering, och ställde yttermera i utsikt, att äfst-, rättare- och landsting ej skulle anses ovillkorligt upphävda enom den nya hovrätten utan kunna, om så befanns nödigt, vid idan av denna återupptagas. Å andra sidan fann han sig böra ävda, att konung och ständer gemensamt måste hava rätt att förndra lagen och införa nya stadgar, *om* nu den nya ordningen skulle nses strida mot lagen. Att försvara Stockholm såsom förläggningsort öll sig naturligtvis lätt nog, isynnerhet som konungen tillade, att let vore hans mening att vid riksdagar och möten å andra orter amt för övrigt, när förhållandena det krävde, låta domstolen begiva ig bort från Stockholm. Gentemot det underkännande av domtolens sammansättning, som låg i änkedrottningens hänvisning till agens stadganden om räfst- och rättareting, upptog konungen disinktionen mellan dessa ting och rättskipningen vid hovet och påpeade, att sammansättningen av den nämnd han vid hovet ville nlita var av lagen lämnad öppen och därföre väl kunde utan brott not lagen regleras.

Alltså var man på alla håll enig om, att det var konungens omsrätt enligt landslagen det gällde att organisera genom hovättens upprättande.

Hur var denna domsrätt beskaffad? Den var under hela meleltiden underkastad växlingar, vilka starkt förminskade dess effekivitet, men huvuddragen av dess väsen karaktäriseras ypperligt av ldberg:[2] »Konungen framstår såväl i landskapslagarne som i de ldsta dombrefven som högste domare. Han sätter dom i domares änder. De stores personliga tvister läggas omedelbart under kounngens dom. Han befriar af kunglig nåd från ständig fredlöshet ersoner, som dömts för lönliga samband. Redan i ett af de äldsta ungabref säger sig konungen innehafva tronen af gudomlig nåd ch med arfsrätt, egande makt att mildra lagen etc. Han bryter raften af laga gången ed.» »Konungens domsrätt framträder uner trenne hufvudformer, nemligen på *ting*, på *rådsmöten* eller i *onungens hof*. Konungen kunde antingen själf eller genom andra

[1] Edén, a. a., s. 105.
[2] Historiskt Bibliotek 1877, s. 198, 214.

hålla ting i landskapet dels med ett härad och dels med hel landskapet och det stundom vid tiden för de ordinarie landstingen å lagsagans hufvudort.»

Denna uppfattning av den kgl. domsrätten motsvarar ganska väl, vad som faktiskt innebars i landslagens bestämmelse, att konungen skall »högsta dom hava öfver alla världsliga domare». Man får icke tänka sig superlativen såsom innebärande hans plats i en administrativt organiserad judiciell instansordning på samma sätt som nu högsta domstolen dömer i konungens namn. Snarare får denna konungens högsta dom fattas i analogi med det tyska begreppet om monarken som »summus episcopus», vilket icke innebär någon ställning i spetsen för den biskopliga hierarkien, vilken ju samtidigt med införandet av konungens summus episcopus-ställning genom reformationen försvann, utan helt enkelt betraktas såsom ett utsträckande av monarkens och genom honom statens *suveränitet* även över kyrkorätten, vilken förlorade sin speciella internationellt monarkiska spets i påvedömet. Faktiskt utövades ju monarkens summus episcopus-myndighet genom konsistorierna såsom i främsta rummet dömande myndigheter, i sista hand underordnade monarkens regeringsmakt i hans geheimeråd.

På samma sätt utövades medeltidens konungsdom i främsta rummet genom att »sätta dom i domares händer». Den direkta kungliga domsrätten utövades ofta på tingen, räfste- och rättarting, genom kgl. ställföreträdare, bland vilka särskilt märktes drotseten,[1] eller genom en kollegial konungsnämnd. Men dessutom kunde konungen personligen hålla dom i sitt hov. Härav namnet hovrätt, som förekommer om den nämnd, som tillsattes enligt Eriks XIV:s hovordning av 1560, och sedan i Karl IX:s förslag av 1604. Edéns anmärkning, att benämningen på Gustav Adolfs hovrätt var oegentlig,[2] faller väl på det faktum, att det var hovet i *statsrättslig* mening (Curia regis), icke i lokal, som det var fråga om, och från denna synpunkt var namnet lika egentligt som benämningen »cour» (curia = domstol) i det franska språket.

Konungens egen domsrätt ingick icke i den vanliga instansordningen, även om dess verksamhet givetvis ingrep — liksom utifrån — i densamma[3] och sålunda framkallade det totala genombrytande av instansordningen, som konungen klagade över i rättegångsordinantians inledning och anger som motiv till dess utfärdande. Denna ställning fick konungens domsrätt från början, emedan den ursprungligen grundade sig icke på landskapslagarne, utan på konungens speciella *förordningsmakt*. Hildebrand betecknar den som en billighetsdomstol.[4] I sista hand fastslås i alla händelser den kungliga domsrätten som en dylik oberoende av alla skrivna

[1] Jfr Hildebrand, Svenska statsförfattningens historiska utveckling, s. 141, och Ödberg, a. a.
[2] Edén, a. a., s. 103.
[3] Ödberg, a. a., s. 196.
[4] A. a., s. 49.

lagbestämmelser, nämligen i landslagens tingmålabalk[1], där det heter, sedan det fastslagits, att mot nämnden på konungens rättareting må icke vädjas: »Dock maa Konungen om all maal Sannind utleta. Han ma ater bryta alla Skroksoknir och Affsocknir».

Den sist omtalade nämnden bestod av 12 bofasta män ur häradet, hälften »hovmän», hälften bönder, bland vilka häradshövdingen alltid skulle vara en, om han ej var förhindrad, »och Lagman äger Lagh skilia». Här ha vi således föregångaren till hovrätten som konungens nämnd med lika många frälse och ofrälse ledamöter. Man har helt enkelt sammanslagit konungens räfsteting med hans dömande verksamhet vid hovet, varvid riksrådselementet kommit med och riksdrotsen blivit domhavande i stället för lagmannen.

Redan här ha vi den dubbla formen av konungsdom: *en nämnd* efter pärsprincipen med sin domhavande, som dömer i sista instans, d. v. s. utan *rätt* till vädjan, och *konungens personliga ingripande*, vilket senare avsåg att utleta sanningen utan formella laglighetshänsyn (enligt Sjögren är »affsokner» = »hvad som blifvit allt för strängdt dömdt», och »skrocksokner» = »hvad som på grund af falska berättelser blifvit orätt dömdt»). Ett genombrott har skett i den folkliga rättskipningen med dess edgärdsmän på subjektiv grund — givetvis från början baserande sig på ättsamfundets kultiska samband[2] — och fritt utrymme har givits åt det objektiva sanningskravet.

Mot denna bakgrund får problemet om hovrätten sin fullständiga lösning. »Fullmakt för Konungens Domhafvande att besittia och bekläda Konungzdomen i Stockholm», daterad Ulfvesund 16 Februari 1614[3], åberopade riksdagsbeslutet i Örebro, som avsett att göra slut på det rättskipningens lägervall, som framkallats av krig och andra besvärligheter, och därför stadgat, »att Wij skulle Wår Konungslige Hofrätt i Stockholm hafva sittiande», samt förordnade i enlighet härmed hovrättsledamöter, t. v. dock blott tvenne ofrälse.

Förordningen gav dessa ledamöter »Fullmakt efter lagen att dömma Konungsdomb, Wår rättmätige höghet att bryta alle Skrock- och Aff-Socknir effter lagen oförkränkt». Var och en »hög eller låg, som vistas inom Sveriges gränser», bjudes att rätta sig efter den nya ordningen och ovägerligen åtlyda vederbörlig stämning »och emot dom och besked, som denna vår sittande Hovrätt avsägandes varder, intet vad uppkasta och sig i allo måtto Sveriges Lag och wår rättegångsstadga sig likmätigt förhålla». Domarna tagas i konungens särskilda beskydd. Allt står i överensstämmelse med landslagens bestämmelser, och det enda nya — att hovrätten av praktiska skäl förlägges till Stockholm — låter sig väl förenas med

[1] Jfr Sjögren, Domaremakt och rättsutveckling, Tidskrift för Retsvidenskab 1916, s. 330 ff.
[2] Jfr Grønbech, Vor nordiske Folkeæt.
[3] Schmedemann, a. a., s. 141.

konungens fria befogenhet att utöva sin domsrätt vare sig i Stockholm eller i landsorten, så mycket mera som sessioner utom Stockholm ju enligt vad konungen meddelat på riksdagen ingalunda voro uteslutna vid behov. Reserverandet åt konungen personligen av hans höghetsrättighet att bryta »skrocksocknar och affsocknar» är också fullt i samklang både med lagens anda och dess bokstav. Samma är förhållandet med rättegångsprocessens 35 §, där ifrågavarande föreskrifter närmare utföras.[1] Fastän Sveriges lag förbjuder vädjan »ifrån thenna wår Konungzliga Doom och Hofrätt» och rättegångsordinantian vid 100 dalers vite förbjuder domkval, så må den, »som samma min Konungslige Doom quäljer», icke *vädja* utan i enlighet med konungens plikt att utleta sanningen samt bryta skrocksoknar och affsocknar genom »ödmjuk Böneskrift gifuo oss sit Beswär til känna och njuta for oss benificium revisionis». Det är således på *nådevägen* — som är den speciellt svenska formen för equity-rättskipning — som man får söka ändring i hovrättens dom; det är här icke fråga om den enskildes rätt utan om konungamaktens särskilda höghetsrättighet att giva den rättvisa enligt *billighet*, som lagens *bokstav* i den ordinarie instansordningen ej kunnat åstadkomma. Samma konungens höghetsrätt att »med råds råde i alle mål sanning utleta, bryta skrock och affsokner», alltså att döma efter fri bevisföring och oberoende av den formella rätten, är proklamerad i 1720 års R. F. § 20 och kvarstår ännu i § 18 i 1809 års R. F., där det stadgas, att »konungen må bryta dom åter, som vunnit laga kraft, eller återställa laga tid, som försutten är». Härigenom skapas ingen *ny instans* över hovrätten som dömande konungens dom utan införes en speciell procedur utom den ordinarie instansordningen.

Det kan med skäl uppkastas den frågan, huruvida icke fransk rätt på denna punkt influerat. Hovrätten betecknas av reformens egna män, t. ex. av rikskanslern vid dess installerande, som konungens »parlament». Redan Edén har påpekat den fransk-burgundiska förvaltningsorganisationens påverkan på de svenska kollegiernas gestaltning.[2] Själv har jag i Historisk Tidskrift för 1914 sökt påvisa i vad mån den franska parlamentsinstitutionen företer analogier till den svenska hovrätten och eventuellt kan tänkas ha varit vägledande för dennas organisation. Därvid har jag särskilt tänkt på parlamentets karaktär av pärsdomstol med paritetisk representation för olika stånd.

Denna hypotes kan synas motbevisad av det ovan påpekade faktum, att landslagen låter konungens dom vid räfstetingen utövas av lagmannen med en nämnd av sex frälse och sex ofrälse ledamöter analog med den i bevillningsfrågor använda. Det kunde alltså förefalla, som om denna sida av hovrättens organisation anknöte direkt till inhemska traditioner. Men så torde likväl icke hava varit

[1] Schmedemann, a. a., s. 161.
[2] A. a., s. 114.

fallet, emedan dessa traditioner fallit i glömska vid tiden för Karl IX:s reformförsök, så att faktiskt ingen *omedelbar* anknytning till dem kunnat ske. I »Stadga om Rättegångar, Upsala den 25 Februari 1598»,[1] heter det, att vid Distingen »Rijksens Råd, så alla Lagmän, Häradshöfdingar, Fougder och dee gode Män öfver hela Rijket skola taga alle Saker, som på Härads- och Lagmansting icke hafva kunnat blifva slitne, till förhöör och ransakning, och herruppå een rättfärdig Sentens och Dom fälle, och hvad då af samme gode män afsagt och beslutat blifve, der emot skal ingen makt hafva att vädiæ, lijka som emot konungens nämnd och dom. Dock skole the Lagmän och Häradshöfdinger, ifrån hvilka tillförende wadt är, icke i Rätten sittja, medan de saker blifva skjärskodade, som tillförende ifrån dem skjntne äre — — —». Här talas icke om nämnd av hovmän och bönder, och att kontinuiteten verkligen är bruten framgår därav, att i motsats till bestämmelsen i landslagens tingmåla-balk, att »Häratshöfdinge skal sjelfver i the nämnd wara», när det hålles räfsteting för hans härad, alltså i mål, vars avdömande han lett, häradshövding (liksom lagman) är *utesluten* från att sitta i rätten vid Distingen, när det gäller av honom avdömda mål.

Kan man således icke tänka sig, att kontinuiteten i detta fall med återinförandet av pärsprincipen återställts under inverkan av den franska förebilden, »parlamentet», varvid man kommit att erinra sig principens förekomst vid landslagens konungsräfst? Landslagen hade 1608 den 20 december stadfästs av konungen och fanns således vid reformen av 1614 i en auktoriserad version. Den huvudsakliga påverkan av parlamentsförebilden på hovrätten kan antagas ligga däri, att denna numera icke innehar blott en funktion av konungsdomen utövad vid hovet, utan är en fast ämbetsmannakorporation förlagd till huvudstaden och genom presentationsrätt kompletterande sig själv i viss mån.

Men analogierna sträcka sig ännu längre. Parlamentsinstitutionen innebär även en högsta domsrätt å konungens vägnar, vilken verkligen avslutar den ordinarie instansordningen. Härigenom får man belyst åtminstone *möjligheten* av att Gustav Adolf kunnat redan från början tänka sig benificium revisionis vid sidan av hovrätten, som fällde dom i sista instans såsom konungens nämnd.[2]

Enligt fransk uppfattning, ursprungligen härrörande från legisterna,[3] var konungen källan till hela rättvisan, domsrätten fanns helt och hållet hos konungen. Men konungen hade förlänat sin rätt till domare. Men detta överlämnande var icke fullständigt. Konungen ingrep ofta genom enskilda åtgärder i rättskipningen och satte *sin vilja* i stället för lagen eller domstolarnes åtgärder i en viss sak. Man försvarade detta ingripande med att konungen,

[1] Schmedemann, a. a., s. 112.
[2] Edén, a. a., s. 113.
[3] Esmein, Cours élémentaire d'histoire du droit français, onzième édition, s. 484.

då han överlämnade rättskipningen åt andra, icke skänkt bort själva sin domsrätt utan ägde kvar denna. Det enklaste sättet för ingripande i rättskipningen var, att konungen drog saken inför *rådet* i stället för de vanliga domstolarne. Detta motsvarade ju fullständigt den svenska kungliga domsrätten vid hovet med ignorerande av den vanliga instansordningen, sådan den existerade ända till 1614 års reform. En annan form var tillsättandet av kommissioner, som ju också existerade i Sverige. Genom »lettres de commissions» gav konungen enskilda personer rätt att få sina rättegångar avdömda inför honom såsom forum privilegiatum. En tredje form var att konungen genom *kassation* av domar, utfärdade av »les cours souveraines» — parlamenten och andra domstolar, varifrån det icke fanns någon appellationsrätt — helt enkelt upphävde (casser = »bräcka» eller »krossa», »bryta») och omintetgjorde domarnes arbete. Detta kunde gå för sig på tvenne sätt.[1] Det äldsta kallades »la proposition d'erreur». Detta förutsatte, att domen var grundad på ett *faktiskt* fel. Klaganden vände sig till konungens råd, som lät utreda saken genom en »maître des requêtes de l'hôtel du roi» — en analogi till våra revisionssekreterare — underordnad *kanslern*. Om felet konstaterades, uppdrogs åt det parlament, som fällt domen, att *revidera* den. Här förefinnes således en motsvarighet till svenske konungens rätt att bryta »skrocksocknir» och till det svenska begreppet »*revision*», ehuru detta är fäst vid konungens undersökning av en dom, fälld av ordinarie domstol i högsta instans, ej vid en dylik domstols återupptagande till ny granskning av en dom, som konungen satt ur kraft genom att bryta den (genom kassation). Med tiden utsträcktes dessa »propositions d'erreur» även till »erreurs de droit» — vilka man ju med en viss reservation kan likställa med »affsocknir». Genom en förordning av 1667 upphävdes emellertid hela proceduren med »propositions d'erreur». Den andra något senare uppkomna formen karaktäriserades av en ansökan om »pourvoi en cassation des arrêts souverains — — pour violation des ordonnances ou coutumes». Det gällde således här ett överklagande av parlamentens domar på grundval av deras oöverensstämmelse med kgl. förordningar eller landsed. Härur utvecklade sig en regelbunden procedur, varvid en maître des requêtes föredrog en berättelse över ärendet inför ett antal rådsmedlemmar som kommitterade, vilka avgjorde, om saken skulle komma inför rådet.

Övriga utslag av »la justice retenue», den av konungen *bibehållna* domsrätten, voro mera direkta uttryck för den personliga konungamakten, såsom benådning i vanlig mening och amnesti, av vilka den senare skiljer sig ifrån den förra däri att den upphäver icke blott *straffet* utan även *domen* och alltså även eventuella övriga påföljder. Amnesti beviljades icke blott såsom nu åt hela kategorier människor utan även åt enskilda personer. En form av benådning var »lettre de remission», varvid mildrades lagens stränghet

[1] Esmein, a. a., s. 487 ff.

beträffande vådadråp, enär vissa gamla lagbestämmelser i fråga om dylika togo uteslutande hänsyn till den materiella skadan, icke till avsikten.

Ett särskilt kungligt brev (lettre de justice) fordrades också för att få inleda vissa civila processer, t. ex. klagomål beträffande kontrakt. Alla dylika kungliga brev voro öppna brev (lettres patentes). Av särskild art voro de kungliga slutna breven, »lettres de cachet», *förseglade* brev, som ej gingo genom kansliet och alltså stodo utanför kanslerns kontrollerande ansvar. De voro förseglade med konungens privata sigill och kontrasignerade av en statssekreterare. Lettres de cachet tillgrepos huvudsakligen för att utan process oskadliggöra politiskt genanta personer eller för att på de mäktiga släkternas begäran inspärra besvärliga familjemedlemmar. Lettres de cachet-institutet infördes med stöd av legisternas teori, att konungaviljan var suverän och måste åtlydas även emot lag och rätt. Oaktat ständernas protester bibehölls det ända till konungadömets fall.

I parlamentsinstitutionen, sådan den utvecklat sig i Frankrike, fanns således intet, som uteslöt en konungslig domarefunktion utöver de »suveräna domstolarne» i högsta instans. Denna kungliga domaremakt uppställde emellertid icke en ännu högre *domstolsinstans över parlamenten* utan innebar helt enkelt ett funktionerande av den personliga konungamakten över och vid sidan av de vanliga domstolarne, mestadels av *administrativ* natur. Ännu så länge skilde man icke mellan dom och administrativa funktioner, av vilka begrepp, såsom Hjärne hävdar i Skandinavisk laghistoria, det senare inrymdes under det förra även i den folkliga självstyrelsen på tinget. Ännu i dag användes i språkbruket ordet »fridlysningsdom» av äldre personer och det talas ju om, att konungens befallningshavande »bortdömer» lösdrivare till tvångsarbete.

Varken i konungens högsta domsrätt, sådan den omtalas i landslagen, vilken ju medvetet lades till grund för 1614 års reform, eller i parlamentsbegreppet, varmed reformens talesmän karaktäriserade densamma, ligger något, som hindrar antagandet, att hovrätten verkligen ansågs som högsta judiciell instans. Principiellt innebar icke den åt konungen förbehållna myndigheten någon domsrätt i judiciell mening över den uttryckligen fastslagna högsta instansen, som till den ändan förklaras döma i konungens namn. Hovrätten såsom konungens nämnd representerade konungen liksom nämnderna på tinget allmogen. Förhållandet var emellertid helt enkelt, att i denna representation uppgick icke den representerades hela makt, varken konungamakten eller folkmakten, enligt landslagens uppfattning.

Härmed överensstämmer också utvecklingen av praxis efter 1614 års reform. Revisionen av hovrättens domar utövades av konungen eller hans ställföreträdare och varken rådet eller någon annan myndighet fungerade med eller utan konungens närvaro som någon judiciell instans över hovrätten. Detta erkänner även Edén:

»När konungen reviderade hofrättens domar, kallade han tvifvelsutan från början riksråd till sin hjälp, såvidt sådana funnos att tillgå, men äfven i detta fall var det han själf, som ensam afgjorde och afkunnade domen. Men år 1619 förmäler hofrättens protokoll, att vid konungens upptagande af ett par revisionsmål hofrättens assessorer själfva varit tillkallade; utom dem omtalas endast kanslern såsom närvarande.»[1] I alla händelser »dömer» icke konungen i sittande råd konstituerat som ett slags justitierevision. I början åtminstone betecknar detta senare ord endast funktionen, icke något slags rådskorporation bildad för dess utövande. Edén bekräftar även detta: »Öfver hufvud är det tydligt, att en liflig förbindelse mellan konungen och hofrätten ägt rum. Då den förre utöfvar den högsta domsmyndighet, han förbehållit sig själf, sker det gärna med biträde i en eller annan form af hofrättens assessorer. Och han utöfvar denna myndighet endast i egen person: det händer aldrig, att han öfverlämnar den åt riksrådet.»

Denna ståndpunkt hävdas i själva verket också i instruktionen för den 1621 vid konungens avresa till Livland tillsatta rådsregeringen. Huru Edén kan i sammanhang därmed säga, att året 1621 »satt sina märken i rättskipningens organisation liksom inom rikets styrelse för öfrigt», förefaller oförklarligt. Förordnandet av regelbundna rådsregeringar i konungens frånvaro, vilket upprepas ända till 1630 vid konungens övergång med armén till Tyskland och slutligen leder fram till skapandet av förmyndareregeringen enligt 1634 års R.F., sätter tvivelsutan märke; fråga är t. o. m., om icke uppkomsten av dessa rådsregeringar åstadkommer den nödiga stabiliseringen även av den kollegiala organisationen — vilken t. ex. i fråga om krigsförvaltningen hittills fått konkurrera med tillfälligt förordnade överbefälhavare i hemlandet, t. ex. riksamiralen Gyllenhielm, och med kammarråden. Men ifråga om rättskipningen sker ingen prejudikatbildande förändring. »Vanliga klagomålssaker» hänvisas ju till hovrätt och kammare[2], och det bistånd av rådet den förra tillförsäkras i »svåra saker» — vilket Edén tolkar så, att riksrådet skulle »sitta med i rätten» — satte ju icke märke för framtiden. Edén tillägger också: »Däremot ville konungen icke lämna rådsregeringen sin egen myndighet öfver hofrätten. Skulle någon begära revision emot hofrättens dom, då finge därmed anstå till hans hemkomst.» Rådsregeringen åtminstone blir ingen *judiciell* instans *över* hovrätten, utan revisionen förbehålles fortfarande den personliga konungamakten.

Någon principiell ändring synes icke heller innebäras i den skrivelse konungen avlät samma dag, som instruktionen för rådsregeringen underskrevs vid Elfsnabben, den 16 juli 1621, i vilken skrivelse han förordnade, att »tvenne af hofrätten fällda domar», som han ej medhunnit underkasta begärd revision, skulle upptagas

[1] Edén, a. a., s. 351.
[2] Edén, a. a., s. 253.

av »de medlemmar af rådsregeringen, som icke deltagit i detta måls behandling inom hofrätten» i hans stad och ställe och slutgiltig dom fällas. Härmed anser Edén, att »början är gjord till revisionens fixering såsom högsta instans, oberoende af konungens person». Detta synes icke utan vidare kunna antagas. Väl handlar Gustav Adolf med suveränt oberoende av formerna, som han med full rätt kan göra, då idén om förvaltningens fixering genom någon förvaltningsrätt bindande för konungamakten ännu icke brutit igenom, vilket väl först sker genom 1719 års R.F., men vacklande och osäker har han aldrig visat sig. Ett antal av tvenne mål är väl alltför ringa för att man därav skulle kunna fixera en uppfattning angående revisionsinstansens ställning. Det var för övrigt icke rådet som sådant, vilket avdömde dessa mål, utan ett antal rådsherrar. Sådana hade av gammalt kunnat företräda konungen i både det ena eller andra avseendet. Och att konungen icke anser rådsherrar, som handlägga revisionsmål, för annat än sina tillfälliga ställföreträdare, därpå tyder den uppfattning av en dylik funktion, som framträder i 1626 års kansliordning, där[1] i § 6 bland ärenden, som skola »till Cantzeliet lydha, där dirigeras, noteras och hållas riktigt», uppräknas: »alla tillåtne revisioner och der aff oss eller våra förordnade Commissarier giffne och följde dommar». Konungen har icke skapat en revisionsinstans i rådet genom att detta i stället för konungen fått revidera hovrättens domar, utan konungamakten har låtit sig företrädas av ett begränsat antal rådsherrar som sina »kommissarier». Benämningen »kommissarier» överensstämmer t. o. m. med den i Frankrike brukliga beträffande de rådsledamöter, som beredde ärendena till »kassation» i franske konungens råd, ehuru *förfaringssättet* var ett annat, och kan t. o. m. vara hämtat ifrån denna tankevärld, där det ej var fråga om annat än en kgl. regeringsfunktion utom den ordinarie rättskipningen.

Denna uppfattning får ytterligare stöd av Edéns uttalande beträffande instruktionen för rådsregeringen för följande år, i det han hävdar, att revisionssakerna icke äro ens nämnda och att ur ett revisionsprotokoll synes framgå, »att rådet ej heller nu fått upptaga några sådana annat än efter ett särskildt bemyndigande». På grund av överensstämmelserna instruktionerna emellan i denna punkt — den upprepas ända till instruktionen av 1630, varefter väl konungen ej kunde tänkas återkomma årligen för att själv förrätta revision — är det väl osannolikt, att konungen skulle genom en skrivelse daterad samma dag som den instruktion, vari han uteslöt revisionsakerna från rådsregeringens handläggning — låt vara att Edén antager den vara *författad* några dagar förut —, ha ändrat ståndpunkt, i synnerhet som brevet och instruktionen ej formellt sett strida emot varandra.

Rådsregeringen har ännu 1625 icke kommit längre än till

---

[1] Styffe, Samling af instructioner för den civila förvaltningen i Sverige och Finland, s. 309.

fullmakt att bryta de ankommande breven till konungen i revisionssaker, »tydligen för att låta honom afgöra, huruvida saken skulle upptagas af den tillförordnade regeringen eller uppskjutas till hans hemkomst». Denna fullmakt upprepas icke i de följande instruktionerna, och det ligger väl närmast till hands att antaga, att revisionsärendena då fått vila, tills konungen återvände till Stockholm efter fälttågets slut för året. Edén anser till yttermera visso, att rådet synes ha »endast efter konungens särskilda befallning upptagit revisionsmål till avgörande», såvida icke denna befallning, varpå bestämmelser i kansliordningen kunna tyda, utgått till särskilda »kommissarier», varigenom vunnits, att de rådsherrar, som sutto i hovrätten, sluppit att revidera sina egna domar — vilket ju skulle strida emot den princip, som kom till synes i den ovannämnda instruktionen av 1621, och sedermera förbudet i R.F. för någon att vara häradshövding i den domsaga, där han var lagman.

Först instruktionen för år 1630 har »satt sina märken i rättskipningen» — bestämmelsen av 1621 om rådets bistånd åt hovrätten, sådan Edén tolkar den[1], gör ju det icke, eftersom den ej påverkat den framtida ordningen — i det rådsregeringens instruktion innehöll »ett allmänt bemyndigande att upptaga alla lagligen andragna revisionssaker». Men riksrådet handlar ju här som konungens ställföreträdare i *regeringen* och utövar ett *kgl. prerogativ* vid sidan av och över den vanliga instansordningen. Det blir icke härigenom en justitierevision, en *domstolsinstans* över hovrätten. En dylik kan icke sägas existera förrän i R.F. 1772, varefter följde upprättandet av Högsta Domstolen genom Förenings- och säkerhetsakten, då även vid sidan av en t.f. regering eller annan form av riksföreståndareskap fungerade en särskild judiciell instans i sista hand.

Den gamla ståndpunkten intages sålunda ännu av 1634 års R.F. »Till hofrätten höre alla rättegångssaker, som anten directe lyda under konungens domb eller dit komma med ordenteligt vad, och fördenskull dömer denne konungens domb», heter det i § 7 och i § 8. »Desse hofrätter, hvar uti sitt distrikt, uptaga och afdöma alle rättegångsärenden, som med skäl för dem komme, och må ingen vädie ifrån deres domb, men finner sig någon besvärat, have mackt och fog att klage hos konungen och ordenteligen söka revision.»

A. B. Carlsson[2] anmärker angående revisionsärendena, att »under förmyndareregeringen hade förslag förelegat att för tids vinnande öfverlämna dem åt ett särskildt revisionskollegium eller åtminstone en särskild afdelning af rådet, och kanslern själf hade vid olika tillfällen framträdt som målsman för dylika idéer. Men då det nu inberättades honom» — det var under hans frånvaro

[1] Edén, a. a., s. 253.
[2] Den svenska centralförvaltningen 1521—1809, s. 45.

rid fredsunderhandlingarne vid Brömsebro — »att riksdrotsen Per Brahe af drottningen utverkat revisionsärendenas öfverlämnande till handläggning och beslut åt särskilda deputerade från de olika kollegierna, sökte han genast med all makt motarbeta detta försök att draga en hel stor grupp af ärenden från hela rådets bedömande och, såsom det syntes, på samma gång från föredragning och expedition genom kansliet.» Ett skapande av ett dylikt revisionskollegium hade tvivelsutan tenderat i längden till upprättandet av en särskild *judiciell* instans över hovrätten — ungefär som i Frankrike efter revolutionen kassationsdomstolen trädde i konungamaktens ställe i dess funktion att »kassera» högsta judiciella instansens domar. Märkligt är, att i förslaget revisionen tänktes överlämnad »till handläggning och beslut» åt deputerade ifrån de olika kollegierna, således ej åt en uteslutande juridisk korporation, utan helt enkelt åt ett ställföreträdarskap för konungamakten, sammansatt ur hans ordinarie ställföreträdare, kollegierna. I själva verket överensstämmer detta med den praxis, som åberopas i § 6 mom. 4 i 1626 års kansliordning, såtillvida som där förutsättes, att jämte konungen hans »förordnade Commissarier» kunde »giffva» och »följa» (månne »fälla»?) domar, medan konungamaktens uteslutande från revisionsärendena ju var en nyhet. Men förslaget vann ej framgång. »Ej ens en föreslagen anordning, att de utsedde kommissarierna endast skulle skärskåda och extrahera förefallande ärenden samt göra relation däröfver i sittande råd, medan beslutandet och afdömandet finge ske endast där» — vilket ju i själva verket slående erinrade om förhållandena i Frankrike samt innebar en återgång ifrån avdömandet av revisionssakerna genom kommissarier, vilket senare väl varit en följd av konungens frånvaro i kriget — »synes hafva vunnit någon mera regelbunden tillämpning».

Liksom den svenske konungens personliga funktion som högste domare utövande »benificium revisionis» framkallade en kommissarie-institution i någon mån likartad med den i Frankrike, fick Sverige också en motsvarighet till de franska »maîtres de requêtes» i revisionssekreterarne. Det var väl mera en händelse, som *ser ut* som en tanke, att till innehavaren av detta ämbete, som medverkade vid utövningen av konungamaktens på landslagen grundade billighetslagskipning — vars traditionella underlag, såsom Edén påpekar[1], varit så pass oklar för vederbörande, att konungen icke omedelbart varit i stånd att på hovrättens begäran lämna en förklaring i fråga om »Affsocknir och Schrocskocknir» — i denna antikvariskt intresserade tid utsågs Johan Stiärnhöök. Till den svenska equity-lagskipningens utveckling behövdes framför allt en på en gång skapande och historiskt skolad jurist. I 1651 års kansliordning, vilken liksom den tidens förvaltningsstadgar i allmänhet icke fullständigt skiljer sig från en instruktion, upptages i § 7 sekreteraren Johan Stiärnhöök, »som Revisions sakerne anbefallt ähr», med

[1] Edén, a. a., s. 249.

uppgift att mottaga och föredraga akter rörande »strider och co troverser om ens eller annans rettighet sampt tillfogadt våld, or och injurier», vidare att »låta citationer afgå till Parterne och e ter hållen revision författa der öfwer Kongl. Maij:ts Resolutic den publicera och sedan på behörligit sätt Parterne tillställa, s som ock ställa och vthgifwa pardon och Legde bref». Stiärnhöö uppgift är emellertid inskränkt till svenska revisionsakter. I fö jande paragraf anförtros åt en annan sekreterare en motsvaran uppgift angående personer av »vthländsk nation». I § 11 tillk kännes »Finske Referendarius» Håkan Cederqvist befattningen me »Finske supplicanter, som sökia och anhålla om hielp, tillgift oc andre små benådhningar», och föreskrives, att han skall »elliest s intet befatta med några Svenske privat saker», vilken formulerir torde utesluta åtminstone någon allvarlig konkurrens med Stiärn hööks ressort. I 1661 års kansliordning finnes endast en sekreterar för den svenska revisionen, medan de tyska ärendena av motsvaran de slag samt de för Finland och Östersjöprovinserna företräds respektive av tvenne *referendarier*.

Drotseten befriades från presidiet i Svea Hovrätt i Addita mentet till R.F. 1660 § 5 under motivering, att konungens nämn är fördelt i *fyra* hovrätter, och erhöll i stället »öfverinspectionen a justitieväsendet i alla orter» med reservation för konungens myn dighet och hovrätternas »oturberade» verksamhet. Drotseten skull tillse, att likhet i alla hovrätter observerades, och för den skul föredraga hovrätternas rapporter, dessa dock obetaget att göra de själva. Han får ingen order expediera konungen och rådet ove tande. I konungens frånvaro presiderar han vid revisionen och ha till uppgift att »alla ifrån andra hofrätter under revisionen an kommande saker med sampteliga riksens råd optaga och genom ändtelig dom afhjälpa». Riksdrotsen blev således ett slags justitie minister eller snarare en typiskt svensk »chef för justitiedeparte mentet», då han ju uttryckligen frånkännes rätt att utge order utan konungens och rådets medverkan, varigenom ministerstyrelse uteslöts. Hans presidium i rådet vid behandling av revisions sakerna, som avgöras av samtliga råd, icke av någon särskild jus titierevision, påminner ju närmast om den administrativa domsrätt den franske justitieministern utövar genom sitt presidium i con seil d'état och ännu mera om franske kanslerns funktion i »le conseil privé» under l'ancien régime.[1] Det är riksrådet som så dant, icke en särskild justitierevision, som under drotsetens presi dium som den främste i rådet (med reservation för änkedrott ningens företräde under förmyndarregeringen) fungerar som ko nungens ställföreträdare vid revisionen i stället för förut särskilda kommissarier, vilka vid frånvaro av myndig konung ju icke kunde utnämnas från fall till fall av denne.

Under denna tid uppkommer, närmast som ett provisorium.

[1] Esmein, a. a., s. 531.

redre justitierevisionen i form av en 1663 utnämnd deputation för justitieärendenas behandling för att avarbeta den hotande balansen, bestående av ett kansliråd »utområds» och fyra sekreterare.[1] A. B. Carlsson har även konstaterat ansatser till fördelning av rådet på två divisioner främst för behandling av de judiciella ärendena. Tvenne »deputationer» utsågos i juli 1670, vardera bestående av en medlem från de fem främsta kollegierna. Den ena hade sig anförtrodd justitiesaker — »utom dem, som böra bringas till ändskap genom kunglig revisionsdom» — den andra enskilde supplikanters andraganden. Ifrågavarande ansatser ledde dock, som Carlsson påvisar, icke till några bestående resultat.[2]

Rådet utbildade sig icke heller under denna tid till en högsta domstol över hovrätterna, utan över dessa som sista instans i ordinarie fall stod endast revisionen som en personlig funktion av konungamakten utövad med råds råde eller vid förfall för konungen av rådet som hans ställföreträdare.

Enväldet åstadkom ingen principiell förändring i avseende på högsta domsrättens utövning genom hovrätterna. Vid revisionsärendenas avgörande uppträdde fortfarande rådsherrarne vid konungens resor som hans ställföreträdare.[3] Likadant var förhållandet vid Karl XII:s frånvaro i kriget; i ett kgl. brev till rådet bestämdes, att revisionssaker skulle företagas och avgöras av sex kgl. råd »på sätt som härtill uti Kungl. Maj:ts höga närvaro hafver varit brukeligit», och förklarades, att dessa deputerade ägde att i dithörande domar och resolutioner liksom i andra liknande ärenden, vilka behövde skriftligen expedieras och icke vore av den vikt och angelägenhet, att de borde refereras till Kungl. Maj:t själv, å dennes vägnar och i hans namn utfärda expeditionerna.

Genom den i § 15 R.F. 1719 införda omröstningen i rådet, blev detta, såsom A. B. Carlsson påpekar,[4] ett regeringskollegium snarare än en rådgivande konselj, vilket medförde även en förändring i revisionens utövning, i det att denna icke längre blev ett konungens personliga prerogativ som förut utan utövades av ett kollegium. Någon principiell förändring för revisionens räkning innebar detta likväl icke, alldenstund anordningen gällde alla regeringsärenden med undantag av de mera obetydliga »kabinettsärendena». Att riksens råds befattning med revisionsärendena betraktades som regeringsärende och icke som domstolsärende, framgår av § 17 R.F. 1720, där revisionsärendena sammanfördes med utrikesärendena i samma rådsdivision, medan krigs- och inrikesärendena behandlades å den andra. Utan inverkan på den kommande utvecklingen har givetvis detta dock icke blivit.

I 1772 års R.F. omnämnas i § 8 justitieärenden, vilka undantogos från konungens i allmänhet honom tillerkända »votum deci-

[1] A. B. Carlsson, a. a., s. 77 ff.
[2] A. B. Carlsson, a. a., s. 79.
[3] A. B. Carlsson, a. a., s. 83.
[4] A. B. Carlsson, a. a., s. 119.

sivum» och om vilka förklarades, att de »af hofrätterna, krigsri terne och alla domstolar i riket afgöras och sedan under jus tierevisions slutliga afdömande hörer, hvilken alltid skall bestå sju riksens råd, som uti domareämbeten brukade varit och ä kände för rättvise och lagfarne män, samt hvarest Kungl. Maj nu som förr, är närvarande, egandes der endast tvenne röster, sar då meningarne äro lika, votum decisivum». Här har justiti revisionen blivit en högsta domstol såsom en avdelning av råde

Justitierevisionen var icke längre en funktion av regerings makten, vilken, när den utövades av medlemmar av riksens rå icke utövades av dem i egenskap av domarekollegium utan som e nämnd utan särskilda krav på juridisk kompetens endast med jur diskt biträde. Givetvis *dömde* även före R.F. 1772 konunge eller de rådsherrar, som i egenskap av hans kommissarier utöva justitierevision, enär denna förutsatte, att det kgl. prerogativet a *bryta* laga kraftvunnen *dom* utövats och alltså en annan dom må sättas i stället, men de dömde icke som högsta ordinarie instan utan utanför och över instansordningen, som principiellt avslutade med hovrätten.

Efter 1772 års R.F. utövades revisionen av fackmän he enkelt såsom en domstolsinstans, tvivelsutan icke utan påverka av Montesquieus teori, vilken ju spelat en stor roll i hovpartiet opposition mot frihetstidsständernas absorberande av den personlig konungamakten. Genom 1772 års R.F. upprepade Gustav II Gustav II Adolfs åtgärd att skapa ett kollegium för det ordinari utövandet av den kgl. domsrätten, varvid konungens tvenne röste endast voro en dekorativ eftergift åt principen om konungen som högste domare. Liksom denne bibehöll han dock för konunge det personliga prerogativ, som utgör kärnan i den kungliga doms rätten. Detta skedde i § 9: »Kongl. Maj:t allena tillkommer at göra nåd, återgifva ära, lif och gods i alla brott, som ej uppenbar ligen strida mot Guds klara ord». Med den rättsadministrativ verksamhet, som också ingår i konungens personliga domareprero gativ, var det emellertid för alltid slut.

Det är endast en konsekvens av detta ståndpunktstagande när i Förenings- och Säkerhetsakten § 2 inrättas en konungens högsta domstol, en ny ordinarie domstolsinstans ovanför hovrätter och sammansatt liksom ursprungligen denna efter pärsprincipet med lika många frälse och ofrälse ledamöter samt med riksdrotsen som ordförande, dock med uteslutande av övriga ledamöter av riksens råd, varigenom, då samtidigt drotsen inräknas i adliga domstolshalvan, full likställighet uppstod mellan frälse och ofrälse. Sverige fick således i själva verket en appellationsinstans över den redan be- fintliga, icke en *kassationsdomstol* över appellationsinstansen som i Frankrike — vilket ju i sig är irrationellt, ehuru det måhända kan ha sin praktiska motivering i den faktiska utvecklingen av den svenska processrätten. En principiell skillnad mellan hovrätt och högsta instans kvarstår likväl ännu i t. ex. R.F. 1809 § 1,

är högsta domstolen tillerkännes avgörande i fråga om »ansökingar, att konungen må bryta dom, som vunnit laga kraft, eller återställa laga tid, som försuten är», och i § 19, där högsta domstolen avger lagförklaringar.

Denna utveckling av konungens justitierevision från en funktion av konungamakten till en kollegial appellationsdomstol, började genom frihetstidens författning, har 1902 konsekvent mynnat ut i konungens uteslutande från högsta domstolen enligt Montesquieus lära och — måhända mera betänkligt — med överlämnandet av högsta domsrätten i administrativa mål åt regeringsrätten i stället för konungen i statsrådet.

Uppkomsten av en ordinarie domstolsinstans över hovrätten var måhända en i längden oundviklig konsekvens av dess existens i flertal. Denna föreföll ju ingalunda orimlig mot bakgrunden av landslagens bestämmelser om räfst- och rättareting med konungsnämnd i varje lagsaga, men förutsatte ju ett konungens personliga utövande av domsrätten över och vid sidan av hans nämnd. Vanskligt blev detta under konungens frånvaro i krigen, och denna s. a. s. slutsten i hovrättsinstitutionen försvann med den personliga konungamakten vid frihetstidens början. När sedermera konungadömet på nytt upplevde en renässans, hade uppfattningen av den kungliga högsta domsrätten över alla domare enligt landslagen förvunnit ur det allmänna medvetandet.

*

Genom hovrättens inrättande har man således principiellt icke gått utöver landslagens kungliga domsrätt: ett flertal nämnder av lika många frälse och ofrälse ledamöter under ledning av lagmännen (faktiskt rådsherrar), vilka dömde i konungens namn. Reformens innebörd var konungsnämndens ämbetsmannamässigt permanenta organisation efter franska parlamentets mönster. Hovrätternas flertal var ingen inadvertens ur landslagens synpunkt på den kungliga domsrätten, utan helt enkelt en praktisk åtgärd motiverad av de rättssökandes bekvämlighet, vilket kom till synes redan i oppositionen mot reformen vid riksdagen 1614.[1] Och över denna permanent-organiserade konungsnämnd kvarstod obunden av lagens bokstav i sin utövning konungens personliga domsrätt i nådeväg. Hovrätten som kollegium hade icke vid sin tillkomst bragts över det första stadiet i de svenska kollegiernas utveckling: kollegierna betecknade en *delegation* av konungamakten i och för ställföreträdareskap, detta icke uteslutande konungamaktens direkta ingripande.

På samma sätt var kammaren organiserad ursprungligen som en rådsdelegation — på Gustav Adolfs tid med riksskattmästaren som primus inter pares bland kammarråden, vilka således bure denna titel som konungens, icke skattmästarens rådgivare. Enligt Gustav Adolfs

[1] Edén, a. a., s. 103.

instruktion 1618 var i själva verket konungen, när han var närvarande, kammarväsendets chef, icke skattmästaren, och i konungens frånvaro *kollegiet* hans ställföreträdare.

Denna karaktär av ställföreträdarskap såsom kungliga nämnder bibehöllo kollegierna under Gustav II Adolfs regeringssätt. Först R.F. 1634 gjorde slut på Gustav Adolfs regeringssätt i trängre mening. Kollegierna framträdde härefter så att säga såsom bärare av egen rätt och intogo en mera självständig plats i tidens statsliv.

Hjalmar Haralds.

Skatterätt, stadgerätt och frälserätt.

En historia om äganderättens relativitet.

Intill början av 1700-talet fanns i kronans jordeböcker en kategori fastigheter, benämnda stadge- eller sämjejord, vilka år 1723 förklarades vara av krono natur.[1]

Bergfalk anför i sin avhandling »Om svenska jordens beskattning»[2] beträffande uppodling å härads- och landsallmänningar, att dylik odling gick i arv och dess åbor kallades bönder, ej landbor, att enligt landslagarna ingen hade rätt att därifrån vräka odlaren och hans arvingar, så länge de gjorde rätt för sig, och att besittningsrätten ej ens förverkades genom försummelse därmed, förrän denna fortfarit tre år, samt fortsätter härefter:

»Dessa hemman, de enda, vilka under svenska folkets äldre författningar röja spår av någon föreställning om ett dominium minus plenum, voro således av ett eget slag och kunna, i anledning av den *sämja*, som omtalas i Lydekini anteckningar vid Västgötalagen, möjligen hava blivit innefattade under det namn *sämjehemman*, som i jordeböckerna från konung Gustav I:s och nästföljande tid finnes tillagt ett icke obetydligt antal hemman och synes liktydigt med *stadgehemman*. Dessa sämje- eller stadgehemman, de må omfattat de nu ifrågavarande eller icke, skiljas bestämt ifrån kronohemman;[3] och när titeln försvinner, föras de,[4] ehuru med skiljaktig ränta, bland

---

[1] I Kungl. resolutionen och förklaringen den 17 september 1723 på allmogens allmänna besvär § 77 förklarades på ansökan av »Allmogen i Skiären och Bergslagen», att »de uti Bergslagen på stubb och röjsel utfallne gamle lagmans- eller häradsfästebrev icke förmå tillägna åboen skattemanna rätt på hemmanet, som väl är krono men bergsmannen igenom kungl. förordningar arvinge efter arvinge får besitta», och att blott de bergmanshemman må orubbat besittas såsom purt skatte, där »vederbörande med deras egne eller deras förfäders erhållne skattebrev visa kunna eller man av räkenskaperna eller jordeböckerna förvisso vet, att de äro rätte skattägare utan att igenom skattevrak eller andra tillfällen hava bortmist skattemannarätten», samt att »de så kallade sämjerättigheter såsom av annan beskaffenhet ej bör som skatterättigheter anses» (Lilienberg, Sv. lagsaml. II: 152).

[2] Uppsala 1852 (s. 17).

[3] »I Västgöta handl. nr 8 år 1543 i kungl. kammararkivet antecknat i jordeboken för Redvägs härad: 9 stubbebönder, som hava nypptagna hemman, 6 av dem lyda under *sämjan* och tre under *kronan*.»

[4] »Älvsborgs läns jordebok för år 1634, Ås härad.»

kattehemman.[1] Ett annat namn, varunder de på allmänningarna upptagna emman ock någon gång torde blivit förda, är *stubbegods*, vilket under koung Gustav I:s tid synes betecknat all, oavhängigt av gamla hemman, nyodlad ord. Stubbegods beskrives visserligen i en handling från denna tid (Ö. G. L nr 3, 1546) såsom »gods där kronan äger jorden och bönderna husen», arefter tillägges »och de utgöra sin skatt efter en sämja, som där av ålder ålagt varit», men andra jordeböcker visa, att stubberätt varit av flera slag, ch att stubbebönder kunnat vara både krono-, skatte- och sämjebönder, alltftersom de uppodlat krono- eller skattejord[2] och de villkor, under vilka denna dling skett. Det namn, varunder den på allmänningarna upptagna jorden vara lagar utmärkes, är emellertid varken *sämje-* eller *stubbe-* utan *allmänningsjord*, och att detta namn under 16:e århundradet saknas och de frågavarande hemmanen icke under något eget namn upptagas, bevisar, att et gamla begreppet om allmänningarna då redan var förlorat.»

Bergfalks korta utredning torde innehålla allt väsentligt, som karaktäriserar detta särskilda slag av jord. Stadge- och sämje-egenkapen hade icke med frågan om den privaträttsliga rätten till jorden att göra, utan var av kameral natur, hänförde sig till sättet för grundräntans (den årliga räntans) bestämmande. Frågan om att dylikt hemmans privaträttsliga natur borde alltså i varje särskilt fall avgöras med hänsyn till de i sådant avseende kända omständigheter.

Menighetsallmänningen hade under inflytande av den kontinentala regaldoktrin, som gjort sitt inflytande omedelbart eller medelbart gällande även hos oss, redan under 1500-talet börjat omvandlas till kronoallmänning, en utveckling, som nådde sin kulmen genom 1647 och 1664 års skogsordningar samt 1688 års häradshövdeinstruktion (p. 3), vari bestämdes, att odlingslägenheter å hä-

---

[1] »I jordeböckerna omtalas ock ofta bönder, dels under namnet *sämjebön*, dels med anmärkning att de utgöra skatt efter *sämja* eller *stadga*, vilkas hemman ej kunna föras under den klass vi nyss omtalt. I 1543 års Ö. G. H nr 6 omtalas för Lösings härad *skattesämjegods*. På många ställen gick skatten under k. Gustav I:s tid efter sämja eller stadga. För Hofs än anmärkes i Ö. G. H. nr 6, 1543: »när som gärderna äro fulla och några önder äro över, då pläga de njuta sämja» och för Bråbo innehåller samma andling: »Item äre ock uti for:ne härade 3 skattegods, vilka av ålder legat ava för en sämja efter de hava liten jord att bruka.» — Sämjorna i Västergötland och annorstädes ville konung Gustav I avskaffa, att skatten komme gamla laget — — — och ett kungl. brev till Gustav Olsson 1 augusti 540 yttrar — — — vilket jämfört med Trögds härads undervisning (U. H. r 10, 1541), som förmäler, att »huvudskattepenningar av Trögden gjörs ut fter en stadga, där de hava kungl. Maj:ts vår allern. Herres brev på pro nno 40», visar, att sämja varit ganska vanlig såsom ett kontrakt, varefter els hela orter, dels enskilda skattskyldiga utgjort sin skatt, men att vid amnet sämjegods visserligen ej i allmänhet fästades begreppet om någon mphytevisk rätt. Att detta kontrakt oftast innehåller en verklig förmedling ynes så klart — — — —.»

[2] I V. G. H. nr 3, 1546, Åse härads jordebok, läses: »anno 42 voro stubbebönderna 6, som lyda under kronan men anno 43 blev en lagd för en kronobonde», och för Vartofta: »6 stubbebönder som lyda under skatten», samt i Ö. G. H. nr 6, 1543, för Bobergs härad: »9 sämjebönder och en part av dem ro stubbebönder», och i Ö. G. H. nr 1, 1543: »De äre en part av dem stubbebönder, och hava icke så god råd till att ligga för sättingtal som de andra kattebönder.»

radsallmänning skulle skatta enbart till staten.[1] Ehuru bland sämje och stadgejorden funnos fastigheter av annat ursprung än från all männingsjorden, hörde dock sannolikt större delen till denna ka tegori.

Det är därför ej ägnat att förvåna, att en presumtion utvecklade sig, vilken så småningom blev regel, att vad som gällde i avseende å ursprunget till den stora massan av det fastighetsbestånd, som sämje- och stadgejorden utgjorde, även gällde om undantagen, den jord som rätteligen var att, i äganderättshänseende, jämställa icke med allmännings-(krono)jorden utan med skattejorden. Sämje och stadgehemman identifierades med kronohemman. Den arvsrätt varmed större delen av sämje- och stadgejorden innehades, bekräf tad av köpe- och fastebrev, var visserligen en hake för teoretikerna Men man kom ifrån obekväma slutsatser dels genom att pressa in den enskildes rätt i det romerska rättsbegreppet *emphyteusis*, den ärftliga nyttjanderätten, dels genom att bortförklara de folkliga, av den recipierade utländska rätten oberörda lantdomstolarnas praxis att meddela uppbud och fasta å förvärv av dylik jord såsom bero ende på okunnighet.

Edvard Philipsson Ehrenstéens bekanta memorial till drottning Kristina om skattehemmans natur och ägarnes skatterättighet (»Be vis mot adelens rättighet över skattegods»)[2] ger en god föreställning om doktrinens syn på frågan:

»Sämje- eller stadgegods *in jure bona emphitenaria* (!) kunna så väl av adelen och andre som av kronan själv städjas, ehuruväl jag icke vet några sådane gods i Sverige skola vara utan allena krono. Desse hava en sådan halv natur och egenskap av skatte och krono, efter som härefter skall bliva deducerat och synes av det oförstånd, som en god del av våre politicis om desse gods rättighet haft hava och därföre confunderat skattegods med sämjegods, mycken oreda hos oss vara inkommen därutinnan, att vad egenteligen om bördsrätts Tregge åra skattevrak och annat sådant, som hör till sämje- och stadgegods, det hava uttytt på rätta skattegods och velat deras rättighet intet vidare känna — — — —. En part mena ock hålla det så före, att skatterättigheten består allenast i bördsrätten, *in jure successionis et retractus*, att hemmanen efter varandra ärva inbördes och lösa av släkten etc. Nu är det fuller en rättighet men intet allena, ty vad bara bördsrätten angår, så följer han icke allenast skattegodsen utan ock sämje- och stadgegodsen efter, som kallas *in jure bona emphyteuticaria*, vilka dock äro särskilte gods ifrån skattegodsen, och synes denna oreda först kommen av desse godsens förblandelse, i det man haver hållit dem för ett, och ännu i dag hålles av största delen, som av vår stat intet så noga veta utan vill gärna så havat som de se annorstädes vara och dem kan falla till mått. — — — — *Conrad Pyhy*, gamla konung Gustavs Cancellarius, antingen han nu intet annat, som en främling i vårt rike, haver visst eller haver han det *studio* gjort som en sak, den där länder att göra konungen så mycket mäktigare och uti längden mera absolut, haver aldraförst varit i den meningen. Varföre han ock uti denna lands regering, som han fattat haver

[1] Se Ihrfors, Om häradsallmänningar, s. 230 f. Jfr lagkommissionens förslag till jordabalk år 1695 12 kap. 8 §: utav på allmänningar belägna redan skattlagda »torp tage konungen skatt och ej härade gift som fordom».

[2] Tryckt i Lundeqvist. Sveriges Rikes Kammarverk (Nyköping 1821), s. 283, not.

dit vad som egenteligen hörer och förstås *de bonis emphyteuticariis*, det drager han till skattegodsen, varav är kommit, att man må intet skattegodsen styckevis partera eller försälja, utan skattegodsen falla under kronan för skattevrak som vi det kallat, när tre års utlagor stå inne och annat sådant. som intet i lagen utan sedan långt efter, utan tvivel av detta principio, är igenom *edicta* eller *instructiones*, antingen av konungarna själva eller deras utskickade eller gouverneurer i landet uppåbudit eller practiserat, vilket man låter vara i sitt värde, emedan dock därigenom icke så stor orätt skattebonden vederfaren är, som nu sedan därmed, att han under andra pretexter synes trängas ifrån egendomen.[1] Skattebonden behöver intet städja, förty egendomen hörer bonden till och är ingen *contractus locationis conductionis* emellan kronan och honom, och därföre giver han ingen städsla, giver ej heller proprie loquendo någon avrad utan allenast årliga räntan ändock *res eadem*. Sammanledes behöver man ej eller städja sämjegodsen, ty de äro en gång stadde om en viss pension årligen därav att utgiva, sedan så gå ock skattegodsen i arv och börd, såvida de äro odaljord, även också sämjegodsen, ty till den ändan äro de en gång stadde, att deras, som städja, släkt och efterkommande icke må utdrivas, haver alltså både skatte och sämjegodsbönder icke allenast *usum fructum* utan ock *dominium utile*. Skatte- och sämjegods hava ock efter öretalet gemenligen mindre ränta än krono- och frälsegods. Ty såsom tillförene sagt, så är skatten aldraförst *et consensu possidentium*, med deras ja och samtycke som ägare äro, ingådd och påtagen. Och uppå sämjegodsen hava de icke så stort velat uppå tränga, utav anseende att godsen därigenom skulle bliva förbättrade, efter som ock *Emphyteus* synes utav det grekiska språket hava fått sitt namn. — — — —»[2]

Denna doktrin var, såsom vi se, om ock arbetande med vissa för den inhemska rätten främmande begrepp, ännu rätt gynnsam för beståndet av stadge- och sämjejordägares rätt. Den lämnade arvsrätten och den ständiga besittningsrätten okränkt och synes ej heller hava förbisett, att vissa stadge- och sämjehemmans skillnad från skattehemman låg i sättet för räntans ursprungliga bestämmande. Ännu i kungl. resolutionen på ridderskapets och adelns besvär den 27 augusti 1668 (s. 53) gör sig en sådan åskådning gällande.[3] Men sedan genom kungl. brev till kammarkollegium den 23 november 1694 förklarats, att kollegium ägde skärskåda och avgöra de stridigheter som uppkomme om sämje- och stadge-

---

[1] Skattevraksbestämmelsernas tillämpning å skattejord saknade otvivelaktigt stöd i landslagen.

[2] Ἔμφυτος = varaktig, beständig.

[3] Stiernman, Riksdagars och mötens beslut, II, s. 1556: »K. Mt haver ock låtit rannsaka efter av vad rättighet, som stadge- eller sämjehemman äre och vare böre, och såsom de befinnas av åtskillige art, somlige till evärdelig tid, somlige till dess deres stadgepenningar dem återlevereras men dock alla för skatt och utlagor odrivne att besittas. Alltså är väl säkrast, att man vart och ett hemmans rätt utav brevets, som därå givet är, lydelse judicerar och dömer, men så finner K. Mt likväl skäligt att de, som någon stadgerätt hava, böra skatten årligen erlägga, som hemmanet eller godset vid makt hålla, eller i vidrigt fall, och där någon stor brist häruti spordes, vara sin rätt förlustig till den, som skatten uppbär, såsom ock icke hava makt denne rätten på något sätt genom pant eller salu att alienera utan husbondens samtyckio, vilken ock framför alla andra skall vara närmst den att lösa till sig, där han vill, och vare rätten även så förbruten, om häremot handlas. Arv angående så synes skäligt, att denne rättigheten kan och må ärvas efter lag som annat lösöre, dock detta alltså förståendes, där icke själve breven annat utvisa, efter de hava största vitsord.»

hemman samt stubberättigheters villkor, skärptes den officiella uppfattningen i allt mera fiskalisk riktning. Det gällde att inrangera sämje- och stadgejorden, som antogs vara uppodlingar å allmänningsjord, bland kronojorden. Kollegiet var ju redan genom sin ämbetsställning inriktad på ett fiskaliskt betraktelsesätt.[1]

Redan den 16 januari 1695 förklarades genom ett nådigt brev till hovrätterna och landshövdingarna, att med bördsrättshemman förstodes skattehemman och vore börds- eller äganderätt detsamma som skatterätt.[2] En stadgejordägares rätt var alltså ej bördsrätt.

Utvecklingen kan anses vara avslutad genom ovannämnda kungl. resolution på allmogens besvär den 17 sept. 1723 samt 1724 års jordeboksmetod,[3] varigenom stadge- och sämjehemman inrangerades bland kronojorden och i jordeböckerna fördes under kronotitel.

År 1505 torsdagen efter Brite dag sålde, enligt häradshövdingen Erik Bengtsons fastebrev, Per Olofsson till Mats Matsson i Byhult hemmanet Deje i Sköllersta härad och Svinevads — nu i Bo — socken »med alla sina tillägor i åker och äng, hus och jord, i skog och skjul, i våto och torro, närby och fjärran», för 15 mark och 20 Stockholmspenningar, och tilldömdes Mats i Byhult och hans arvingar hemmanet Deje till evärdlig ägo, »vilken jord så var lagbjuden och lagstånden som lagen utvisar».

Den äldsta bevarade jordeboken, 1545 års (årl. räntan), upptager hemmanet såsom stadgehemman med Mats Matssons måg Anund (Ånnar) såsom åbo å hemmanet, vilket i jordeböckerna med undantag för 1554 års, där det upptages såsom *skatte*hemman, redovisas bland stadgehemman, så länge denna titel kvarstår i jordeboken. Bland räntepersedlarna ingå emellertid under 1540- och 1550-talen *skatte*penningar.

---

[1] Jfr det kungl. brevets ordalydelse: »Alldenstund vi förnimme, vad irringar under tiden förelöpa vid rätterna uti de questioner och stridigheter, som uppkomma om sämje- och stadgehemmans samt stubberättigheters villkor, vilka en och annan, som dem besitter, under ägande- eller skattejords rättighet gärna söker under sig att draga och tillägna, kommande sig största irrigheten därav, att domaren för brist av de tillhörige dokumenter skäl och bevis uti så beskaffade mål icke kan komma till den sanningens grund och upplysning som sig bör. Fördenskull såsom man utur vårt kammar archivo och dess handlingar med de där trovärdige år ifrån annat i långliga tider uppsatte annotationer om sådane mål bästa kunskapen och efterrättelsen kan hämta, till dem ock våre undersåtare fri och öppen tillgång hava som ock eljest vår egen höga rätt där utur sin styrkio och säkerhet tager; alltså have Vi uti nåder förordnat, att sådane tvistigheter härefteråt till Eder skärskådan och decision skola lämnas, därom Vi ock till vara hovrätter vår nådige ordres och befallning avgå låtit, att varken de eller andre dem hörande domare skola sig med sådant härefteråt befatta. — — — —»

[2] Lundeqvist, a. a., s. 282.

[3] K. M:ts brev den 8 dec. 1724 och kammarkollegii cirkulärbrev den 10 i samma månad angående jordebokens inrättande (Modée, Publ. handl., I. s. 600 ff.)

Genom kungl. brev den 15 juni 1623 fick översten, sedermera fältmarskalken Alexander Leslie Deje m. fl. hemman såsom donation under Norrköpings besluts villkor, vilken donation genom kungl. brev den 27 november 1630 förändrades till allodialdonation. Bonden i Deje Ånder (Ånnar) klagade jämte andra hemmansåbor hos konung Gustav II Adolf över, att de besvärades med större utlagor än på den tiden de utgjorde dessa till kronan samt med oändliga dagsverken, och klagandena anhöllo om konungens skydd härför. I nåd. brev den 24 sept. 1624, daterat Vadstena, svarade konungen:

»Varföre emedan oss icke står till att lida, att förb:de wåre undersåtare skola över billighet bliva besvärade, därföre vele Vi bem:te Alexander Letzle strängel:n och alvarsaml:n förbudit hava dem med högre pålagor besvära el:r antaga än de oss och Cronan tillförende årl:n gjort hava, el:r andra skattebönder allmännel:n av Oss pålagt bliver, så framt annat sker, då bliva Vi förorsakade vår nådige gåva att revocera och igenkalla, där han sig efterrätta skall.»

Den 4 sept. 1634 försålde Leslie Deje till riksrådet och fältmarskalken greve Gustav Horn, från vilken hemmanet synes hava övergått först till hans dotter Agneta Horn, gift med översten friherre Lars Jespersson Krus, och från denna till hennes dotter Anna Krus, överhovmästarinna hos drottning Ulrika Eleonora d. ä., gift med presidenten friherre Klas Fleming, reduktionsmannen, och efter hans år 1685 inträffade död år 1687 jämte sina barn upphöjd i grevligt stånd. Hemmanet reducerades såsom donation, men grevinnan Anna fick genom kammarkollegii brev den 26 juni 1691 rätt att tillbyta sig detsamma. Den rätt, som tillkommit Leslie och hans rättsinnehavare, får med hänsyn till den stadgebonde tillkommande rätten närmast anses hava varit rätt till den sedvanliga ränta och de utlagor av hemmanet, som ej förbehållits kronan.

Från grevinnan Anna Krus övergick hemmanet Deje till sonen, kammarherren greve Herman Fleming. Då bönderna — hemmanet var nu kluvet i fyra lotter — icke ville underkasta sig nya dagsverken och skjutsningar, utöver dem de varit vana att utgöra, uppsades de vid Tomasmässan 1724 till avflyttning. Under anförande att greve Fleming icke vore innehavare av annat än räntan av hemmanet, som vore »deras Skattemanna egendom och ifrån längliga tider tillbaka såsom skatte blivit ansett och bönderna emellan försålt», anhöllo bönderna hos landshövdingen i länet G. Ribbing om skydd för sin rätt. I resolution den 12 april 1725 utlät sig landshövdingen på följande sätt:

»Av de å ömse sidor producerade skäl har jag om denna sakens beskaffenhet mig noga underrättat gjort. Och ehuruväl åboerna å sin sida uppvisa ej allenast åtskilliga av deras förfäder på detta hemman erhållne fastebrev, varav det första och äldsta är utgivet år 1505, det andra den 13 juni 1638, det tredje den 14 juni 1665 och det fjärde den 7 maj 1668, utan ock ett K. Gustav Adolfs brev av den 24 sept. 1624, därutinnan åboerne å hemmanet Deje ibland andra flere även kallas skattebönder, jämväl en konung Karl XI:s resolution av den 23 februari 1694, varigenom Högstbem:te

H:s Kungl. Maj:t i nåder fastställt en vid häradsrätten i juni 1693 utfallen resolution, som i kraft av 1684 års förordning[1] tillåtit den ena arvtagaren att lösa den andra utur hemmanet såsom Skattemanna jord.[2] Likväl och emedan detta hemmanet i alla tider stått och ännu i kronones jordeböcker står under stadge titel, Hr Grevens och Cammarherrens Sahl. Moder grevinnan Fru Anna Kruus också tillbytt sig detsamma av kronan såsom purt krono och givit jämngott vederlag av pura frälse hemman i Vadstena och Elfsborgs-län, varföre kungl. Cammar-Collegium i sitt för bem:te Fru Grevinna den 2[illegible] juni 1691 utfärdade immissionsbrev, som sig grundar på K. Maj:ts egne ordres av d. 8 jan. och d. 26 juni samma år, jämväl befallt, att hemmanet Deje like med de flere lägenheterne efter bytesmetoden skulle revas och skattläggas, vilket eljest, där hemmanet förut varit till skatte köpt, varken behövts eller bort ske,[3] varandes ej heller konung Gustav Adolfs brev så till-förstående, som skulle själva hemmanet vara skatte, utan menes med skatte-bönder allenast cronones skattskyldige bönder eller allmoge, såsom konung Karl XI:s resolution ingalunda rörer hemmanets natur i sig själv utan allenast den questionen huruvida den ena borde lösa den andra ut, var egentligen då tvistades; ty skulle väl kunna tyckas, att hemmanet borde konsidereras och anses för Herr Grevens och Kammarherrens pura frälse hem:n, som han efter egit behag och godtyckio ägde disponera, oaktat tingsrätten i gl. tider konsidererat och sammanblandat skatterättigheter med stadge-, sämje- och stubberättigheter, vilke senare dock blivit av Högstsal. H:s Kongl. Maj:t konung Karl XI vid indelningen förklarade för krono, så att de på slike stadgeh:n förr utgivne fastebrev numera icke böra galla, men alldenstund det likväl intet står i min makt att upphäva och ogilla de fastebrev, som häradsrätten på detta hem:t meddelt utan hörer sådant endast och allenast Högl. Kongl. Hovrätten till; fördenskull kan jag icke befatta mig med saken, innan Hr Greven och Kammarherren först röjt detta hinder ur vägen, då jag sedan vidare vill utlåta mig här över. Imellertid böra åboerne sitta odrevne vid hemmanet och intet stötas utur deras possession».

År 1726 inköpte generalen, sedermera fältmarskalken friherre Hugo Johan Hamilton, som var gift med en dotter till grevinnan Anna Krus och alltså svåger med kammarherre Fleming, Deje m. fl. hemman. Hos kammarkollegium anhöll härpå Hamilton, under relaterande av omständigheterna i ärendet och anförande, att åborna å Deje bestrede hans dispositionsrätt, att kollegium ville »sig föreläsa låta» den av landshövding Ribbing år 1725 meddelade resolutionen samt bibehålla honom vid fri och obehindrad disposition av bem:te hemman Deja, i anledning av »Högstbem:te Konung Gustav Adolfs donationsbrev, som det till ett rätt frälse skall skänkt och givit hava, samt att för detsamma och flere hemman sedan de reducerade blevo, äro pura frälsen, i vederlag sedermera uppgivna år 1691 av dess salige svärmoder Fru Grevinnan Anna Krus».

Framställningen remitterades av kollegium till kamreraren Norberg, som den 31 januari 1727 avgav. memorial, vilket kan sam-

[1] Plakatet den 10 juni 1684, »huru alle skattehemman skola bebos och brukas så att de genom ägornas skiftning i allt för många delar icke måge fördärvas».

[2] Med anledning av en underdånig supplik förklarade K. M:t, att saken icke vidare skulle upptagas utan det böra förbliva vid häradsrättens laga-kraftvunna dom.

[3] Landshövdingen förbiser, att skattejord fanns, som ej var skatteköpt från kronan utan var gammal odaljord.

manfattas så, . att hemmanet i jordeböckerna redovisats såsom stadgehemman och att stadgehemman icke kunde anses annorlunda än som kronohemman. Sedan härefter ärendet remitterats till kamreraren Hederschiöld, till vars handläggning avslutandet av grevinnan Anna Krus' byte hörde, avgav denne i februari samma år ett memorial, vars slutkläm, efter en erinran om de i landshövding Ribbings resolution och kamreraren Norbergs memorial anförda omständigheter, lyder sålunda:

»I anseende till vilket allt den av åboerne på Dejehemmanet förmente skatterätten äntel. helt och hållet förfaller. Men vad stadgerätten vidare beträffar, så har Kongl. Maj:t uti resolution uppå Ridderskapets och Adelens besvär av år 1668 och dess 24 §[1] sig således i nåder förklarat, att som stadge- eller sämjehemman befinnas av åtskillig art, somlige till evärdelig tid, somlige till dess deras stadgepenningar dem åter levereras, men dock alle för skatt och utlagor odrivne besittas, alltså är väl säkrast, att man vart och ett hemmans rätt utav brevets, som därå givet är, lydelse judicerar och dömer, men så finner Kungl. Maj:t likväl skäligt, att den, som någon stadjerätt haver, bör skatten årligen erlägga som ock hemmanet och godset vid makt hålla eller ock i vidrigt fall och, där någon stor brist häruti förspordes, vara sin rätt förlustig till den, som skatten uppbär, såsom ock icke hava makt denne rätten på något sätt genom pant eller salu att alienera utan husbondens samtycke, vilken ock framför alla andra skall vara närmast len att lösa till sig, där han vill, och vare rätten ävenså förbruten om däremot handlas. Arv angående så synes skäligt denne rättigheten kan och må ärvas efter lag som annat lösöre.[2] Dock detta alltså förståendes, där icke själva breven annat utvisa efter de hava största vitsord. Alltdärför och som Högl. Kongl. Collegium i förmågo av Kongl. Maj:ts nådigste brev under den 23 nov. 1694 äger att skärskåda och avgöra de stridigheter, som uppkomma om sämje- och stadgehemmans samt stubberättigheters villkor, innehållandes jämväl 77 § uti Kongl. resolution över Allmogens allmänna besvär av den 17 september 1723, att de uti bergslagen uppå stubb- och röjselrätt utfallne gamla lagmans eller häradsfastebrev icke förmå tillägna åbor skattemannarätt på hemmanet, som är krono, ty skulle jag för min del, i betraktande av alla de nu andragne skäl och omständigheter, oförgripeligen hålla före, att åboerne på hemmanet Deja intet kunna hindra Hr Generalen Hamilton uti sin fria disposition av dess välfångna frälserätt till hemmanet, för vilket purt gammalt frälsevederlag både med jord och ränta till cronan är vordet avstått och kronan eljest, vad besittningen angår, skulle komma att stå i hemul före, alldenstund desse åboer inga andra bevis för sig framtett än allenast de fyra häradsfastorna — — — vilka blott och endast grunda sig på de private avhandlingar och köp, som om detta ofta bem:te Deja hemmans förmente skatterätt tid efter annan infångna äro och alltså i sig själva ogiltiga och kraftlösa. Och hemställes Högl. Kongl. Collegium i ödmjukhet, huruvida Herr Landshövdingen Ribbing skulle yttermera härvid vara nödig att höras och desse åboer tillhållas, om de kunna producera något stadgebrev samt huruvida de kunna bevisa sig vara arvingar av den som år 1668 den 7 maji fick sista fastebrevet, innan något sluteligit häröver resolveras.»

I anledning av detta memorial avlät kollegium den 10 april 1727 brev till landshövding Ribbing, att han skulle förelägga åborna att framlägga de önskade handlingarna, som borde till kollegium insändas.

[1] Rätteligen s. 53 av resol. 27/8 1668 (Stiernman, Riksd. beslut, II, s. 1556).

[2] Alltså i likhet med besittningsrätt till allmänningsjord enligt medeltidslagarna ej fast egendom. Jfr Bergfalk, a. a., s. 17.

Den 19 oktober 1727 inkom landshövdingen med svar. Såsom man kunnat vänta, hade åborna, inkallade inför landshövdingen, förklarat, att de icke innehade något stadgebrev.[1] De dåvarande åborna voro emellertid arvingar till dem, som var efter annan sedan 1505 sammanhängande ägt och brukat hemmanet. Till bevis om härstamningen bifogades släktregister. Enär ytterligare bevis ej kunde erhållas i orten, underställde landshövdingen kollegii prövning, huruvida icke detta hemman, vilket kollegium sedan, 1691, jämte flera grevinnan Krus i byte tilldelade hemman befallt skola skattläggas och således den tiden ansett för purt krono, följaktligen kunde förklaras för purt frälse och hovrätten fördenskull anmodas upphäva häradsrättens fastebrev.

I nytt memorial i november 1727 hemställde kamreraren Hederschiöld,

»om icke i anseende så väl till de av Hr Landshövdingen andragne skäl och omständigheter som vad mera det föregående contoirets memorial härom innehåller, detta merbem:te hemman Deja såsom ett purt krono från de äldre tider med rätta bör räknas, och som numera bör stå under nuvarande ägares Hr Baron och Generalen Hamiltons fria och obehindrade disposition, sedan hemmanet av välbem:te Herres Fru Svärmoder Grevinnan Anna Kruus med kongl. tillstånd av den 8 januari 1691 är vordet från kronan utbytt samt gammalt frälse vederlag därföre uppgivet; varandes i ett sådant mål ett prejudikat tillförne ibland andra här i Kongl. Collegio passerat med hemmanet Kattala uti samma härad och socken som detta; vilket Kongl. Collegium genom brev till landsorten av den 10 aug. 1723 till hälften anslog till capellansbord i Swinevads församling,[2] och lärer alltså härom med alla omständigheter komma att till skrivas Hr Baron och Landshövdingen Ribbing. Men vad det vidkommer, att Hr Landshövdingen menar, det Kongl. Hovrätten lärer komma att anmodas om fastebrevens upphävande, så är det en quaestio juris, som underställes Högl. Kongl. Collegii vidare gottfinnande, huruvitt det må skattas nödgt eller ej. Åtminstone finner man intet av det uti förra memorialet åberopade Kongl. brevet de A:o 1694 d. 23 november angående tvistigheters avgörande om stadgerätten, att något sådant förbehåll angående slika utgivna fastebrevs upphävande däruti göres.»

Först den 18 februari 1736, således efter mera än åtta år, fattade kammarkollegium beslut i frågan. I underdånigt betänkande underställdes ärendet Kungl. Maj:ts prövning och förklarade sig kollegium hålla före, att fältmarskalken Hamilton borde så mycket mer äga fri disposition över hemmanet Deje, som detta befunnes vara ett stadgehemman (dessa hade vid indelningsverket ansetts som krono) och som enligt Kungl. Maj:ts på rikets ständers föreställning utfärdade brev av den 8 dec. 1724 alla stadgehemman vore införda i kronans jordeböcker för krono. Kollegium hemställde, huruvida icke Kungl. Maj:t ville beordra Svea hovrätt att upphäva häradsrättens fasta.

[1] Under 1500-talet, som väl närmast här är i fråga, torde skriftliga beslut i skattläggningsärenden icke hava varit brukliga.

[2] Hemmanet Kattala var ett stadgehemman, varav räntan av hälften var kronan behållen. I trots av påstående från åborna om skatte- eller besittningsrätt anslogs hemmanet till kapellansboställe.

Den 27 juli 1736 svarade Kungl. Maj:t med befallning till kollegium att meddela resolution på Hamiltons ansökning, varefter, ifall åborna skulle finna sig föranledda att däröver anföra besvär, Kungl. Maj:t ville utlåta sig i anledning av dylika besvär.

Den 2 november 1737 meddelade kollegium resolution, vari förklarades, att Deje borde anses för Hamiltons pura frälse, som han efter eget behag och godtycke ägde bruka och disponera.

Åborna Olof Persson och Bengt Olsson fullföljde saken genom besvär hos Kungl. Maj:t och anförde i en till drottningen ställd skrift av oktober 1738, ingiven till Kungl. Maj:t den 28 oktober, bland annat:

»Uti mer än 230 år hava våra förfäder innehaft och bebott ovan omrörde hemman Deja och uti senare tider under sämjerättighet — — — —. Denna fasta, som är så gammal som våre jordeböcker, vilka uti Hans Kungl. Maj:ts Glorvördigst i åminnelse Konung Gustav I:s tid blevo inrättade, vid vilken tid, som gamla handlingar giva vid handen, många skattehemman i brist av skattebrev och utlänningen Corod Depuschis(!) okunnighet i svänska handlingar blivit för krono ansedde, har ock givit oss anledning tro att även detta hemman varit ibland dem, som ett sådant öde medelst åboernas egen vårdslöshet undergått. Då till äventyrs ock, som acta giva vid handen, åboerna vid skatterättens förlorande av kärlek till sina förfäders hemman och jord till en stadig besittningsrätts åtnjutande å samma förfäders jord ofta åtagit sig sämje- eller städjeräntan, varefter de även för sämje- eller städjehemman i jordeböckerne blivit antecknade. Hans Kongl. Maj:t Glorvyrdigst i åminnelse konung Gustav Adolf har ock 1624 — — — — törhända i betraktande av den gamla åberopade fastan och vad nu är anfört, ansett våra å merberörde hemman boende anhöriges besittning för så fast och kraftig, att han i nådigste betraktande därav — — — — tyckes ansett det vara av skatte natur och egenskap. Den stormäktigste och glorvyrdigste i åminnelse konung Karl XI har av idel Kongl. nåd och ömhet för sina trogne undersåtare och skattedragare utom de generale utgångne resolutioner på adlens besvär 1668 § 53 och 1675 § 20[1] även liksom priviligerat våra förfäder och dess efterkommande med en ständig besittningsrätt i ovan omrörde hemman, i det Hans Kongl. Maj:t genom resolution av den 23 februari 1694 — — — — konfirmerat häradsrättens utslag, som grundat sig på förordningen den 10 juni 1684.

Oss fattige bönder förefaller det ock underligt, at Högl. Kongl. Kammarkollegium uti sin ovan omrörde resolution, den vi mycket vörda, behagat berätta, att Högvälborne Hr Baron och Fältmarskalkens förfäder redan 1691 och således 3:ne år förr än Hans Kungl. Maj:t glorvördigst i åminnelse konung Karl XI givit våra förfäder denna sistnämnde nådige resolution, icke desto mindre nu snart i några och 40 år så alldeles lämnat sin förmente rätt opåtalt, varandes även vår allra underdånigste tanke, att, enär dylika byten med Eders Kongl. Maj:t och Kronan ske, det frälsemannen då ej kan tillerkänna sig en större rätt över det tillbytte hemmanet än Eders Kongl. Maj:t och kronan behagat i nåder sig tilldela, så att ifall Eders Kongl. Maj:t och kronan förut i nåder lämnat åboerne å hemmanet skatte- eller besittningsrätt, böra de ock, sedan det blivit frälse, samma förmån till godo njuta och alldeles sittia orubbade och för högre skatt och dagsvärkens presterande, än de till Eders Kongl. Maj:t gjort, befriade, så länge de efter

[1] »Så prövar ock K:mt för ogörligt att statuera något visst uti det, som sämje- och stadgehemmans rättigheter angår, vidare än vad brev och andra skäl uti var casu särskilt kunna giva vid handen och håller fördenskull vara rättast, i fall någon är med sin bonde tvistande, att han söker rättelse genom lag och dom.» (Stiernman, Riksd.-beslut, II, s. 1714.)

Eders Kongl. Maj:ts nådigste förordningar alltid prestera prestanda och hemmanet inom börden försälja.

Att hemmanet sedan 1505 varit sålt inom börden kunna vi så väl av släktregister som av de på åtskilliga tider erhållna tingsrättens fastebrev bevisa.

I förmågo varav vi, som i kraft av ovan åberopade Höga Kongl. Resolutioner och fastebrev hemmanet till andel bördköpt och så därpå som till dess uppodlande all vår förmögenhet använt, förmoda de av Eders Kongl. Maj:ts och Höglovl. Riksens Cammar Collegio åberopade kongl. förordningar intet vara oss hinderlige till att få åtnjuta, för oss och våra efterkommande anhöriga, en rolig och okvald besittningsrätt å hemmanet Deja samt befrielse ifrån högre skatt, skjutsningar och dagsvärken än dem, vartill vi voro förbundna den tiden vi till Eders Kongl. Maj:t och Kronan ränta betalte. Allernådigste Drottning, vi som intet åstunda denna sistnämbde förmån längre än vi den vanlige skatten efter Eders Kongl. Maj:ts allernådigste förordningar riktigt betala, hemmanet som sig bör hävda och efter varandra ärva eller inom släkten försälja, anhålla i allra djupaste underdånighet få i kraft av ovannämnde Kongl. resolution bliva vid vår besittningsrätt bibehållne, då oss vederfares en så hög Kongl. nåd, att vi den med liv och blods uppoffrande ej nogsamt vörda kunna.»

Bondeståndet understödde med sitt förord den underdåniga suppliken, och handlingarna remitterades den 13 nov. 1738 till kammarkollegium för yttrande samt utställdes för erinringar av fältmarskalken Hamilton. Denne inkom den 28 maj 1739 med en den 26 maj dagtecknad skrift. Häri invändes bl. a., att bönderna ej anfört besvär inom laga tid och att alltså besvären på denna grund måtte avvisas. Vad 1505 års fastebrev beträffade, så hade i äldre tider häradsrätterna sammanblandat sämje- och stadgerätt med skatterätt samt utfärdat fastebrev även å de förra, vilket icke vore rätt. Fördenskull hade alla dylika fastor upphävts och kasserats genom nåd. resolutionen på allmogens besvär den 17 september 1723. Beträffande uppgiften, att konung Gustav Adolf enligt brevet den 24 september 1624 ansett Deje för skattehemman, så hade hemmanet i donationsbrevet för Alexander Leslie den 25 juni 1623 kallats för stadgehemman. Med i det förra brevet omförmälda »skattebönder» kunde därför ej förstås annat än kronans skattskyldiga allmoge. Vad anginge Karl XI:s resolution den 24 februari 1694, så lämnade varken denna resolution eller konung Gustav Adolfs åberopade brev någon försäkran om besittningsrätt å hemmanet. Ej heller hade under konung Karl XI någon fråga varit om hemmanets rätta natur, utan saken hade angått endast och allenast frågan, huruvida den ene borde av den andre taga lösen. Om skatte- och besittningsrätten varit ifrågasatt, hade ofelbart kammarkollegium hörts, vilket emellertid ej skett eller, som frågan då låg, kunnat ske. Vad beträffade uppgiften, att frälseägaren lämnat dispositionsrätten opåtalt hos bönderna under mer än 40 år, så vore detta ej sanning, vilket framginge av landshövding Ribbings resolution 1725. Hamilton yrkade därför att bibehållas vid fri disposition till såväl jord som ränta av hemmanet, »helst den utom dess för mine nära till hem:t belägne Bruk, besynnerligen för skogens skull, är alldeles oundgänglig och bönderna

aldrig kunnat eller kunna bevisa, att de för jordäganderätten någon den minsta penning i kronones kassa betalt eller att den på något sätt blivit dem förlänt».

I memorial av januari 1741 förklarade vederbörande kamrerare i kollegium sig anse hemmanet böra så mycket mer anses för purt krono eller numera frälse, som det vid den därå år 1731 skedda skattläggningen, »som dock ännu ej insänd är», blivit till sin ränta förhöjt.

Den 10 februari 1741 avlät kollegium utlåtande till Kungl. Maj:t och förklarade sig därvid sakna skäl att vara av annan mening än den kollegium givit uttryck åt i utlåtandet den 18 febr. 1736 och resolutionen den 2 november 1737.

Sedan nya skrifter inkommit och ärendet fördenskull återremitterats till kammarkollegium, avgav kollegium den 3 mars 1748 nytt utlåtande i ärendet. Häri anförde kollegium, att dåvarande frälseägaren hovmarskalken Hamilton »på kollegii föreställning förklarat sig av en god vilja skola lämna Deje bönderna och deras barn och efterkommande vid en stadigvarande besittningsrätt på Deje hemmanet och den lilla därvarande skvaltekvarn, så länge de riktigt och i persedelen betala räntan, vartill hemmanet och berörde lilla skvaltekvarn 1731 blivit skattlagt, varutöver han ej något av dem fordra ville, emedan han visste att hemmanet ej mera tåla kunde, men skogen och den i samma tiden upprättade sågekvarnen, som först 1731 skattlagd blivit, förbehölle han sig, så att bönderna ej måtte vidare av skogen njuta än vad till gårdens egen tarv fordrades, helst han hade skogen nödig till sitt järnverk och grevinnan Cruus, då hon i underdånighet sökte berörda byte, även därpå haft avseende.» Emellertid ville Hamilton själv ansvara för den ränta, 7 daler 16 öre s:mt, som sågkvarnen vid skattläggningen blivit åsatt, samt betala bönderna omkostnaden för sågens uppbyggande ävensom låta kollegium moderera räntan för bönderna till ett belopp, som efter kronovärdering svarade mot 5 dr. 23 öre 18 pgr. s:mt i grundränta, vartill skogen blivit taxerad, men icke förty gottgöra kronan denna förlust i bytesmålet. Bönderna hade emellertid icke velat åtnöja sig härmed utan påstått obehindrad nyttjanderätt till skogen och sågkvarnen. Kollegium fortsätter:

»Men som, allernådigste Konung, en stadgebonde, vilken allenast i anseende till en längre besittning synes skilja ifrån kronobonden, som efter förra lagens[1] 20 kap. jordabalken vart sjunde år sitt hemman städsla skulle och gift giva, ej är jordägande, som nogsamt finnes av konung Karl den elloftes brev till Svea hovrätt av den 23 november 1694, i lag och förordningar honom icke eller någon jordägande rättighet tilläggas och nya lagen i 10 kap. 7 § Bygg. Balken tydeligen innehåller, att landbo eller den annars jord brukar ej har våld att sälja timber, ved, gärdsel, eller annat sådant av gårdens ägor, utan han haver där jordägarens lov till, och att han skall böta om han det gör eller tillåter annan det göra, alltså håller kollegium i underdånighet före, att desse Deje bönder böra till alla delar låta sig åtnöja med förberörde villkor, som hovmarskalken baron Hamilton nu lämnat sitt sam

[1] Landslagen.

tycke till; och i fall Eders Kongl. Maj:t behagar sådant fastställa, vill Collegium sedermera, på sätt som i underdånighet förmält är, moderera räntan på Deje hemmanet och låta därom brev till orten avgå, vilket allt hemställes Eders Kungl. Maj:ts nådiga gottfinnande.»

Den 18 mars 1748 företogs ärendet till avgörande i rådet.[1] Föredraganden, kanslirådet von Heland, meddelade, att de klagande bönderna fått genomläsa kammarkollegii betänkande, att de återtagit en ingiven skrift och en kostnadsräkning samt endast begärt att så snart som möjligt få slut på saken, »så att de således vid kammarkollegii betänkande ej lära hava något att påminna». Kollegii betänkande bifölls.

I det samma dag daterade nåd. brevet till kollegium heter det:

»Och ehuruväl ofta nämnde åboer ej velat sig åtnöja med förberörde hovmarskalkens begivande utan påstått därjämte ett obehindrat nyttjande av skogen och Sågkvarnen, så finne Vi dock, i anseende till vad I däremot omständel:n anfört, det böra de till alla delar låta sig åtnöja med förberörde av hovmarskalken Hamilton dem lämnade villkor. Och haven I fördenskull att, på sätt som förmält är, moderera räntan på Deja hemmanet och låta därom brev till orten avgå samt av detta vårt förordnande att giva bönderna till deras efterrättelse behörig del.»

Efter allt synas Dejeböndernas besvärligheter slutat relativt lyckligt, efter omständigheterna bättre än man haft anledning antaga. Måhända hade, under de 23 år, som förgått efter åbornas ansökning år 1725, arbetat sig fram en opinion till böndernas förmån, som den mäktige och rike herren till Bo var för klok att ignorera eller ansåg sig ha råd att tillmötesgå eller vars billighet han måhända själv erkände. Den formella handläggningen av ifrågavarande ärende låg helt vid sidan av behandlingen av bytesmålet, vilket under tiden vilade. Böndernas ansökning hos landshövdingen och dennes upptagande av ärendet torde hava ägt stöd i kungl. förordningen den 3 oktober 1723 angående sollicitanter.[2] Ärendet var med hänsyn till nåd. brevet den 23 nov. 1694 och bytesmålet uppenbarligen av beskaffenhet att böra fullföljas hos de härutinnan beslutande myndigheterna, slutligen Kungl. Maj:t i rådet.

Huruvida hemmanet Deje ursprungligen haft allmänningsjords natur eller varit att hänföra till skatteodaljord eller dit övergått genom förvärv från vederbörande allmänningslag lär väl numera knappast kunna fullt tillförlitligt utredas. Härvidlag förefaller det emellertid enligt nutida betraktelsesätt, som om 1505 års och senare års fastor billigtvis borde hava medfört en presumtion för att bönderna verkligen hade äganderätt. 1505 års fastebrev avser uttryckligen äganderätten och använder i övrigt de uttryck, som de medeltida breven bruka vid salu av jord. Härtill kommer, att i den

---

[1] Rådsprot. i inrikes civilärenden.

[2] Modée, Publ. handl. I, s. 393; Abrahamssons ed. av landslagen, s. 230.

äldsta jordeboken, 1545 års, hemmanet är påfört *skatte*penningar bland räntepersedlarna. Enahanda är fallet i 1554 års jordebok. Denna räntetitel har i varje fall ej kunnat förekomma å ett kronohemman, för vilket titeln i stället bort vara avradspenningar.[1] 1554 års jordebok upptager t. o. m. hemmanet under *skattetitel*. Ett utdrag av sagda års jordeböcker (årlig ränta) förekommer bland handlingarna i ärendet.[2] Att vägra en dylik presumtion borde ju hava förutsatt, att alla fastor voro värdelösa såsom bevis för äganderätt. Denna konsekvens har emellertid uppenbarligen ej varit åsyftad utan har i stället argumenterats sålunda: Alla stadgehemman äro upptagna å allmänningar, alla allmänningar äro av krono natur och ägas av kronan, meddelande av fasta å dylik jord har alltså varit felaktig och bör anses för en nullitet, såvitt äganderätten angår. Då saken avgjordes i administrativ väg, undveks den domstolshandläggning, som visserligen i första instans kunnat giva bönderna bättre lycka men som i högre instanser med deras bundenhet vid den härskande doktrinen sannolikt givit enahanda utslag som det administrativa avgörandet.

Erik Schalling.

Eriksgata.

Ett beriktigande.

I *HT* 1926, s. 339 säger G. Ekholm på tal om de av mig och Hj. Lindroth publicerade artiklarna rörande eriksgatan: Båda dessa forskare understryka dock det hypotetiska i sina förklaringar och förefalla snarast eniga om att »den rätta härledningen av ordet ännu icke blivit funnen»; de sista (inom anföringstecken stående) orden utgöra ett citat från Lindroth, hämtat av denne ur min artikel om eriksgatan i *HT* 1899, s. 120. Här föreligger ett missförstånd av doc. Ekholm; i det anförda citatet har jag endast åsyftat de härledningar, som uppställts *före* min i artikeln givna utredning av ordet. Denna min utredning, enligt vilken eriksgatan varit och även genom namnets ursprungliga form angivits vara en edgångsresa, finner jag fortfarande ha träffat det rätta. Att eriksgatan haft denna uppgift, framgår ju också otvetydigt av det i min

---

[1] Kuylenstierna, Om rekognitionsskogar och under bruk skatteköpta hemman, s. 9, 10.

[2] I 1555 års jordebok heter det om bonden i Deje, att han »haver Stubbeiord», vilket tyder på en ursprunglig uppodling å samfälld mark. Jordeböckerna 1578 och 1601 uppgiva, att Deja är olagd (oskattlagd) jord, vilket hänvisar på en överenskommelse om räntan.

artikel (s. 118 f.) åberopade stället ur södermannalagen (jfr ock de s. 118 upptill meddelade utdragen ur västgötalagen och upplandslagen), vilket uttryckligen angiver, att konungen skulle rida sin eriksgata för att »eþa ganga» och i de olika landskapen mottaga allmogens eder. Detta eriksgatans ändamål bekräftar också min härledning av ordets första led ur *eþ*-»ed», en härledning, som ytterligare kraftigt bestyrkes av fsv. *eþrikia* »edgärdsmän» för ljudlagsenligt (se min artikel, s. 124) **erikia*. Vad så angår härledningen av senare leden i *e(þ)-rikia* (rörande vilken Lindroth å det av Ekholm anförda stället har en annan mening än jag), så är min förklaring av *eriksgata* som »edgångsresa» alldeles oberoende av denna; för min förklaring är det nog, att *eþ-rikia* betyder »edgärdsmän».

Vad man säkert vet om eriksgatan är således, att den varit en edgångs-(edgärds-)resa. Till denna svenska edgångsresa utgöra i själva verket de av Ekholm *mot* min härledning åberopade, från kontinenten kända, av ny konung företagna rundresorna en tydlig parallell; jfr vad å det av Ekholm anförda stället (i Grimm, Deutsche Rechtsaltertümer) meddelas om sistnämnda rundresor: »Auf diesen reisen . . . zeigte sich der fürst seinen fernen untertanen und bestätigte ihnen allen hergebrachtes recht und frieden». Under dessa resor avgavs alltså en liknande försäkran som den svenske konungen under sin eriksgata (jfr min artikel, s. 118) avgav till inbyggarna i sitt rike.

Till slut vill jag framhålla, att även om här ifrågavarande rundresa, såsom doc. Ekholm tror, en gång i tiden verkligen varit en religiös institution och således haft ett annat ändamål än den från historisk tid kända eriksgatan, kan dock benämningen *eriksgata* i alla fall egentligen betyda »edgångsresa». Denna benämning kan rundresan då ha fått efter det att den omdanats till en politisk institution med uppgift att vara en edgångsfärd.

Elis Wadstein.

Underrättelser.

— Kommendörkapten Arnold Munthe avled den 9 dec. 1926. Född den 10 januari 1856, blev han 1876 underlöjtnant vid flottan och avancerade där till kommendörkapten av första graden 1901 samt erhöll avsked 1914. Hans gärning som sjökrigshistoriker är framför allt knuten vid hans stora skriftserie *Svenska sjöhjältar*. Dess tidigare delar, *Gustaf von Psilander* (1899), *Jakob Bagge* (s. å.), *Nils Ehrensköld* (1900) och *Klas Kristersson Horn* (1902), gavo biografiska skildringar av märkliga krigargestalter. Senare ändrade skriftserien karaktär. Med bevarande av det biografiska elementet gav Munthe i de senare delarna monografier över sjökrigen.

i *Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm, Danska kriget 1643—1645* (1905, 1908, 1910) skildrade han flottans insats i 1640-talets krig med Danmark. Verkets höjdpunkt var hans redogörelse för kriget med Ryssland 1788—1790. En inledning härtill utgjorde hans framställning av den gustavianska flottpolitiken i *Henrik af Trolle, Fredrik af Chapman, Otto Henrik Nordenskjöld, Gustaf III, politiken och flottan 1772—1784* (1911). Själva skildringen av kriget omfattade sex band med titeln *Flottan och ryska kriget 1788—1790. Otto Henrik Nordenskjöld* (1914—1923). Dess värdefullaste partier torde vara framställningen av sjöoperationerna, t. ex. av de olika slagen vid Svensksund, och utredningen av Lilliehorns beteende i slaget vid Öland. En översikt av den svenska sjökrigshistorien före 1700 gav Munthe i *Sjömaktens inflytande på Sveriges historia* (1921—1922). Under sina sista år sysslade han med studier rörande Karl XII:s historia. Hans arbete *Karl XII och den ryska sjömakten* (1924—1925) hann han föra fram t. o. m. 1710. Utom de utkomna delarna lär ett band finnas färdigt i manuskript. Redan i dess första del meddelade han viktiga resultat av sina forskningar och framlade nya synpunkter rörande t. ex. den ryska flottans tillkomst och om försvaret av Östersjöprovinserna.

Munthe behandlade även i skönlitterär form historiska ämnen. Hans historiska skådespel *Magnus Stenbock* (1914), *Magdalena Rudenschiöld* och *Tåget öfver Bält* uppfördes med framgång. Han var en självständig, originell natur, en man av gamla stammen.

E. N—nn.

— Lektor Oskar Elis Malmström avled den 13 mars 1927. Han föddes 1866, blev student 1884, bedrev sina akademiska studier i Lund, disputerade för fil. doktorsgrad 1892, utnämndes 1903 till adjunkt i Lund och 1905 till lektor i Örebro samt erhöll 1909 transport till Hälsingborg. Malmström utgav särskilt under 1890-talet en hel rad historiska arbeten, huvudsakligen behandlande ämnen ur 1600-talets svenska historia. På doktorsavhandlingen *Bidrag till svenska Pommerns historia 1630—1653* (1892) följde fortsättningen *Bidrag till svenska Pommerns historia 1653—1660* (1894). Nils Bielke behandlades i *Nils Bielke och kriget mot turkarna* (1895), *Nils Bielke som generalguvernör i Pommern* (1896) och *Högmålsprocessen mot Nils Bielke* (1899). I Historiska Handlingar utgav han Karl XI:s bref till Nils Bielke (1901). Person-, kultur- och lärdomshistoriska intressen visade även *Anteckningar rörande drottning Ulrika Eleonora d. ä. och Karl XI:s hof* (1898) och *Samuel Pufendorf och hans arbeten i Sveriges historia* (1899). *Magnus Stenbock i fångenskapen* (1901) var den första utförligare skildringen av slutskedet i den berömde karolinens liv. Malmströms senaste vetenskapliga arbete torde ha varit uppsatsen *Helsingborg under 1680-talet* i Helsingborgs stads minnesskrift 1913.

E. N—nn.

— Lektor Olof Elias Söderqvist avled den 21 februari 1927. Han var född den 12 oktober 1867 i Saleby i Västergötland, studerade i Uppsala, där han 1898 promoverades till fil. doktor och utnämndes 1906 till adjunkt vid högre allmänna läroverket i Malmö och 1908 till lektor i Falun, varifrån han 1916 förflyttades till Linköping. Söderqvists vetenskapliga författarskap var väsentligen ägnat 1500-talets svenska historia. På doktorsavhandlingen *Johan III och hertig Karl 1568—1575* (1898) följde dess fortsättning *Studier rörande förhållandet mellan Johan III och hertig Karl 1576—1582* (*HT* 1903 och 1904) samt *Brömsebrotraktaten 1541 och den yngre oldenburgska ättens anspråk på Sverige* (Historiska studier tillägnade H. Hjärne 1908). Ämnen från den tidigare medeltiden behandlade han i några uppsatser, bland vilka märkes: *Ägde uppsvearne enligt landskapslagarna rätt att ensamma taga och vräka konung?* (*HT* 1915). *E. N—nn.*

— Sedan chefen för Finlands statsarkiv i Helsingfors W. Ruuth erhållit avsked, har till hans efterträdare som statsarkivarie i november 1926 utnämnts arkivarien, fil. d:r Kaarlo Blomstedt.

— Karl Johans Förbundets Handlingar för åren 1923—1926 hava utkommit (Uppsala 1927), innehållande bl. a. en del smärre uppsatser till Karl Johanstidens historia. I en välskriven artikel behandlar Arvid Hj. Uggla den bekanta svenske officern och diplomaten Johan Henrik Tawasts resa på kontinenten under de första åren av 1800-talet. Över sommarfälttåget 1813 med särskilt avseende på den av Karl Johan ledda nordarmén orienterar C. E. Sundin i en kortfattad översikt. Lars Tingsten söker uppvisa haltlösheten i de anmärkningar gent emot Karl Johan, vilka framställts av Carl Löwenhielm i hans nyligen (*HT* 1925, s. 132 f.) publicerade dagboksanteckningar. Slutligen meddelar Knut Wichman från orosåret 1838 en brevväxling mellan överståthållaren Jakob Wilhelm Sprengtporten och Karl Johans gunstling Magnus Brahe.

— Av *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser* utgivna av Gustav Elgenstierna har en andra del utkommit (Stockholm, P. A. Norstedt & Söners Förlag 1926). Delen omfattar släkterna af Chapman—Fägerstråle.

— Det bekanta samlingsverket Danmarks Riges Historie, vilket för åtskilliga år sedan utgått ur bokhandeln, skall under de närmaste åren ersättas av en ny översiktlig dansk historia, utarbetad av ett flertal danska vetenskapsmän. Av det nya arbetet, bärande titeln *Det danske Folks Historie*, ha hittills utkommit elva häften, avseende tiden 1848—1914 och författade av Paul Engelstoft, P. Munch och H. P. Hanssen. Såsom redaktörer för hela

verket fungera professor Aage Friis, rådhusarkivarien Axel Linvald och museidirektören M. Mackeprang.

— En kort översikt över *Slesvig-Holstens Historie* har i dansk översättning utgivits av den tyske historikern professor Otto Brandt (1926. Walter C. Mühlaus Förlag, Kiel. I Kommission hos G. E. C. Gad, Köbenhavn). Framställningen är klar och redig och lämnar en upplysande redogörelse för de många omtvistade historiska spörsmål, vilka anknyta sig till ämnet, liksom för den viktigaste litteraturen på området. Förf. har tydligen gjort sig allvarlig möda att nå fram till en så vitt möjligt opartisk och objektiv uppfattning. Att han ofta misslyckats i denna sin lovvärda strävan, är emellertid påtagligt. Särskilt beträffande Slesvig-Holsteins äldre historia framträder ej sällan en starkt tyskt-orienterad åskådning, vilken dessutom på flera punkter ej kan frikännas från en frapperande politisk-historisk naivitet — såsom då Gerhard den store vid sin nordiska expansionspolitik säges hava drivits av »en fremtidsrig Idé, ikke en tøjlesløs Erobringslyst», eller då förf. klagar över att vid avgörandena år 1415 Gerhard VI:s omyndiga arvingar fingo taga konsekvenserna av deras förmyndares handlingar! Det aktuella politiska program, i vilket den historiska utredningen utmynnar, är likväl ej alltför outrerat: en revision av den nuvarande dansk-tyska gränsen, varvid åtminstone övervägande tyska samhällen återställas i tysk besittning.

— Av det stora samlingsverket *Danmark-Norges traktater 1523—1750* har utkommit ett sjunde band, omfattande åren 1676—1682 (Köbenhavn 1926). Med sedvanlig omsorg och skicklighet har den framstående utgivaren, riksarkivarien L. Laursen, ordnat och utgivit det rika urkundsmaterialet samt försett de olika huvudgrupperna med synnerligen värdefulla historiska inledningar. Till Sveriges historia bringar detta band, vilket även belyser de svensk-danska mellanhavandena under Karl XI:s danska krig, rika bidrag.

— Historievetenskapens rent teoretiska problem börja att alltmera röna uppmärksamhet från forskarnes sida. Här skall i förbigående påpekas det nyligen utkomna arbetet av Karl Rothenbücher, *Über das Wesen des Geschichtlichen und die gesellschaftlichen Gebilde* (Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebech), Tübingen 1926). Den omsorgsfulla studien ger åtskilligt av intresse för en analytisk bestämning av de viktigaste samhälleliga begrepp, med vilka den historiska undersökningen har att röra sig.

— Lektor Emil Liedgrens vetenskapliga gärning har varit sällsynt enhetlig. Estetisk läggning och teologiskt intresse förde honom tidigt in på hymnologien, där han presterat fullviktiga arbeten. Efter en rad specialundersökningar har han nu samlat sig till ett

mycket betydande verk: *Svensk psalm och andlig visa* (Diakonistyrelsens förlag). Liedgren erkänner sin skuld till vägröjaren på området, Stockholmskomministern J. W. Beckman, vars klassiska bildning och otroliga forskarmöda satte honom i stånd att klarlägga de gamla psalmernas genesis och i många fall verifiera lån och impulser utifrån. En syntesens man var Beckman icke; åt psalmen såsom fromhetslivets bärare har han ägnat mindre uppmärksamhet. Här sätter Liedgren in och ger en, man kan gott säga storslagen, teckning av den svenska psalmens utveckling och centralt religiösa betydelse.

Ett säkert omdöme och fin litterär uppfattning prägla från början till slut Liedgrens stora arbete. För Beckman okänt forskningsmaterial har han också på flera punkter dragit in i sin undersökning. Medeltidspsalmens vanskliga område kartlägger han med, som det synes, pålitliga linjer, och inom reformationstidens brokiga psalmbestånd är han lika hemmastadd som på sin östgötska hemmadomän. 1600-talets, den klassiska lutherdomens, kärnfulla sånger karaktäriserar han med nödig kraft, och den förebragta analysen ger god inblick i de karolinska psalmisternas egenart. Rent metodiskt är behandlingen av Spegels och Svedbergs tidevarv bokens minst lyckade parti; dispositionen är här mindre klar, översikten svårare. Efter 1695 — den gamla psalmbokens år — blir framställningen knappare. Avslutningen, fyllig nog, är snarast ett stämningsfullt preludium till den Wallinska psalmen, som förf. så väl känner. *H. W.*

— Sedan flera år tillbaka har andra upplagan av Schück-Warburgs *Illustrerad svensk litteraturhistoria* varit fullständigt utgången ur bokhandeln och även antikvariskt mycket svår att uppdriva, varför en ny upplaga varit av behovet synnerligen påkallad. Det Geberska förlaget har därför i samråd med den kvarlevande av de båda ursprungliga författarna beslutit sig för att utgiva en tredje upplaga av det allt sedan sitt första framträdande så utomordentligt högt uppskattade och använda verket. Denna nya upplaga skrives helt och hållet av Henrik Schück, ehuru av pietet mot Karl Warburg och som ett uttryck för erkännande av hans stora livsgärning inom den svenska litteraturhistorien hans namn bibehålles på titelbladet. Av verket i dess nya gestalt, vilket beräknas komma att omfatta sex volymer om cirka 40 ark vardera, har hittills utkommit den första delen, omfattande forntiden och medeltiden. Fortsättningen, reformations- och stormaktstiden, torde vara att förvänta redan under loppet av våren 1927, och enligt vad som uppgivits skall hela verket föreligga i avslutat skick omkring 1930.

I sin nya utformning företer verket delvis en något förändrad plan mot tidigare. Särskilt framträda skiljaktigheterna vid de mera kulturhistoriskt betonade partierna, vilka i den nya upplagan betydligt utvidgats och avrundats. De samhällsförhållanden, mot

vilkas bakgrund vikingatidens diktning bör ses för att rätt bedömas, ha sålunda nu skildrats med vida större utförlighet än förut, något som även gäller om medeltidens skol- och universitetsförhållanden, vilkas utomordentliga betydelse för epokens andliga utveckling Schück som bekant även i ett särskilt arbete betonat. Även må nämnas, att Schück flerstädes — härvidlag i överensstämmelse med den modernaste forskningens resultat — framhållit de stora europeiska samfärdsledernas, handels- och pilgrimsvägarnas utomordentliga betydelse för idéutbytet. Särskilt har han här dröjt vid undersökningen av de litterära motiv, som från Byzans utmed det polsk-ryska flodsystemets färdevägar kunnat tränga upp till Norden. Påvisandet av homeriska motiv hos Saxo torde få anses tillhöra de märkligaste forskningsresultat, som den nya upplagan meddelar.

Till sin yttre utstyrsel är den nya upplagan ett prov på modern svensk bokkonst i dess solidaste form. Det illustrativa materialet är gott; särskilt må framhävas, att de meddelade handskriftsproven försetts med transkriptioner, vilket givetvis i hög grad ökar deras pedagogiska värde. En liten inadvertens förekommer vid illustrationen s. 284; det fragment av Västgötalagen, som där avbildas, finnes numera i Kungl. Biblioteket under signaturen B. 193.

O. W-n.

— Som specimen för fil. doktorsgrad vid Lunds universitet har Ragnar Olsson utgivit en avhandling om *Bondeståndet under den tidigare frihetstiden* (Lund, Carl Bloms boktryckeri, 1926). Avhandlingen behandlar icke bondeståndets politiska uppträdande utan avser att klarlägga de former, under vilket bondeståndet arbetade som riksstånd. Förf. redogör sålunda först för riksdagsmannavalen och i samband med dessa stående frågor (valkretsar, väljare, valsätt, kvalifikationer och sociala betingelser för riksdagsmannaskapet, fullmakter och riksdagsmännens underhåll); därpå följer en avdelning om ståndets organisation och arbetssätt på riksdag (talmän och sekreterare, votering och sekretess, bondeståndet i utskotten, utomståendes inflytande inom ståndet m. m.). Förf. slutar med 1738—39 års riksdag — »en artificiell gräns», som han själv betonar. Den allmänna slutsats förf. drager ur sitt material är, att bondeståndet under den tidigare frihetstiden började växa ur det omyndighetstillstånd, vari det förut befunnit sig; ett bevis härpå är, att ståndet nu först fick rätt att självt välja riksdagsmän. Viktiga inskränkningar funnos dock, främst avstängningen från sekreta utskottet samt vidare sekreteraren, som valdes av de fyra ståndens talmän och var att betrakta som »riksens ständers garant för att inga till regeringssättets omstörtning syftande beslut expedierades». De för bondeståndet viktigaste riksdagsfrågorna voro liksom förut besvären och bevillningarna, och den roll, som de styrande tillmätte bondeståndet, var fortfarande i främsta rummet den, att riksdags-

bönderna skulle för sina hemmavarande medbröder försvara på riksdagen fattade beslut.

G. J—n.

— *Vid hovet och på adelsgodsen i 1700-talets Sverige* (Wahlström & Widstrand, 1926) är den icke fullt exakta titeln på en av Nils Erdmann utgiven »tidskrönika» från 1760—80-talen, huvudsakligen stödd på de Ekebladska otryckta papper, som numera befinna sig i Kungl. Biblioteket och Riksarkivet. Förf. har förstått att ur sitt ytterst värdefulla material skapa en rad av livfulla och fängslande kulturbilder. Det är synd, att han icke försett volymen med ett personregister, vars raison d'être i ett arbete som detta icke behöver närmare motiveras. *G. J—n.*

— För andra gången efter kriget möttes Tysklands historiker (Verband deutscher Historiker, Verband deutscher Geschichtslehrer och die Gesellschaft für Kirchengeschichte) i början av oktober 1926 till gemensamt möte, denna gång i Breslau. Platsens läge såsom numera framskjuten germansk utpost mot slaverna samt dess betydelse såsom katolskt maktcentrum satte från början en viss prägel över det hela, som även fick uttryck i valet av föreläsningsämnen. Åt den stora kolonisationen av östra Tyskland under medeltiden och åt de katolska idéernas insats i Tysklands andliga och konstnärliga utveckling ägnades flera föredrag, bland andra av prof. Goetz (Leipzig) över Franciscus av Assisi. Men även talrika andra frågor ur antikens, medeltidens och nutidens historia kommo till sin rätt. Sålunda framlade, för att bara nämna några, prof. Schaeder (Breslau) resultaten av sina nya forskningar över mandéerna, prof. B. Schmeidler (Erlangen) jämförde medeltidens kejsare- och furstepolitik och polemiserade mot Giesebrechts uppfattning om skadligheten av furstarnas opposition mot kejsarnas italienska politik, prof. Rörig (Kiel) försvarade en ny teori om Lübecks, Wiens och andra kolonialstäders tillkomst såsom resultat av rena affärsföretag. En välförtjänt uppmärksamhet ägnades åt Breslaus och Schlesiens konstskatter. Själva universitetet och dess Aula Leopoldina, där sammanträdena höllos, gåvo vittnesbörd om barockkonstens rika utveckling i Schlesien. Det starka intrycket härav ökades genom konsthistoriska exkursioner i staden samt till det några timmars järnvägsresa därifrån, i bergen pittoreskt belägna benediktinklostret Grüssau. Vid utflykten till Grüssau berördes även Landeshut med sin egendomliga, arkitektoniskt mycket intressanta Gnadenkirche, en av de genom Karl XII åt protestanterna räddade tolv schlesiska kyrkorna. — Efter professorerna Reincke-Blochs och Brandis rapport angående organiserandet av en internationell historisk kommitté beslöt Verband deutscher Historiker att inträda i densamma. Tyskland kommer alltså att bli officiellt representerad vid nästa års internationella historikerkongress i Oslo.

Johannes Paul.

— Det nya material, de grekiska papyrusfynden erbjuda forskningen, har givit möjlighet till en mycket mångsidigare belysning av det sengrekiska kulturlivet i alla dess grenar än tillförne. Wilhelm Schubarts sammanfattande bok, *Ägypten von Alexander dem Grossen bis auf Mohammed,* vilken omnämndes i *HT* 1923, s. 394, bygger ju till väsentlig del på papyrusmaterialet. Rikt utbyte står naturligtvis att vinna på detaljforskningens område; arbetsfältet är omfattande, arbetarna ännu förhållandevis få. Här hos oss har under senaste år åtminstone tvenne gradualavhandlingar ur Otto Lagercrantz' skola sett dagen, nämligen Karl Thunells *Sitologen-Papyri aus dem Berliner Museum* (Uppsala 1924) och Bror Olssons nyttiga sammanställning *Papyrusbriefe aus der frühesten Römerzeit* (Uppsala 1925). Antagligt är väl också, att flera liknande skola komma till, då vi numera icke äro hänvisade uteslutande till de papyrer, som Berlinmuseet godhetsfullt utlånat till svenska forskare, utan både universitetsbiblioteket i Uppsala och stadsbiblioteket i Göteborg förvärvat egna, låt vara än så länge tämligen blygsamma papyrussamlingar.

Bland smärre papyrusavhandlingar av historiskt innehåll, som under senare tid publicerats, har anmälaren kommit att fästa sig vid Fritz Heichelheims *Die auswärtige Bevölkerung im Ptolemäerreich* (Klio. Beiträge zur alten Geschichte. 18. Beiheft, Leipzig 1925), ett intressant ämne, översiktligt och förståndigt behandlat. Ulrich Wilcken, papyrusforskningens ledande man, hade på ett ställe i sina »Grundzüge der Papyruskunde» — bland de talrika uppslag han där strött kring sig — visat hän på nödvändigheten att klarlägga förhållandena mellan egypter och hellener i ptolemeernas rike. Heichelheim tog fasta härpå men fann snart nog, att det ptolemeiska rikets utländska befolkning över huvud taget, både den grekiska och den barbariska, först fordrade en ingående behandling i och för sig, innan man kunde våga sig på de mera inveckladе frågorna om »grekhetens bevarande i utlandet». 1 730 utlänningar, därav 1 026 hellener, 671 barbarer, resten av osäker härkomst, har han excerperat ur papyrerna; i bihanget till sin avhandling ger han en välordnad översikt, en s. k. prosopografi över dem. På grundvalen av detta primärmaterial och under sorgfälligt utnyttjande av andra vittnesbörd ur papyrer, inskrifter och antik litteratur lämnar författaren en kortfattad men, som det synes, fullt tillfyllestgörande utredning av det förelagda ämnet.

Han banar sig väg genom en kritisk undersökning av de statsrättsliga och juridiska kännetecken, som ge möjlighet att ur källornas kaotiska människomassor urskilja de utländska kolonisterna. I bokens andra huvuddel genomgår han därefter i tur och ordning de olika grupperna av utlänningar i Egypten. Eftersom ptolemeernas furstehus var av makedoniskt ursprung, var det a priori klart, att deras egna landsmän skulle intaga en framstående ställning, huvudsakligen dock inom armén och jordbrukarståndet. Aten sänder konstnärer och filosofer, från de

nordgrekiska sjöstäderna och från öarna i Egeiska havet komma läkare, historici, grammatici. Även Sicilien och Storgrekland spela en viss roll, ehuru naturligtvis dessa mera avlägsna trakter träda tillbaka för närmare belägna grekiska samhällen. De icke-helleniska stammarna, libyer, semiter, perser och andra, påträffas företrädesvis bland soldater och bönder. För alexandrinsk civilisation ha de betytt väsentligt mindre. Dock ha de på religiöst område utövat ett inflytande, som icke bör underskattas, då det i en senare tids synkretism blivit av största betydelse. Till sist beröres också med några ord romarnas betydelse för den egyptiska folkstocken. *E. N—n.*

— Rörande den ryktbara tempelherreprocessen har utkommit en betydelsefull aktpublikation, nämligen Georges Lizerands, *Le dossier de l'affaire des templiers* (Paris 1923). I denna aktpublikation har samlats ett urval av de viktigaste dokumenten i tempelherreprocessen, vilka avtryckts dels på originalspråket, dels i fransk översättning. Dokumenten hava hämtats ur Vatikanarkivet och olika franska arkiv. Till sin karaktär äro de av olika slag, såsom från konungen och hans kansli, åsyftande tempelherrarnas arrestering och indragningen av deras egendom, domstolsprotokoll, verkställighetshandlingar o. s. v. Mer eller mindre uttömmande hava de beaktats av den tidigare litteraturen i ämnet, av vilken må påpekas arbeten av Pierre Dupuy (1654), Raynouard (1813), Michelet (1841—1851) och Boutaric (1862), K. Schottmüller (Der Untergang des Templerordens, 1887), H. Prutz (Entwicklung und Untergang des Templerordens, 1888) och framför allt av H. Finke (Papsttum und Untergang des Templerordens, 1907).

Lizerands publikation ger ett synnerligen förtjänstfullt urval av dokument ur det oerhört rika material, som beträffande tempelherreprocessen står forskaren till buds. Trots sitt ringa antal giva de publicerade akterna en klar föreställning om processens gång och de svårutredda problem, som den erbjuder. Särskilt fäster man sig vid den omsorg, varmed förhörsprotokollen äro utvalda. Ett studium av dessa ger stöd åt den slutsats, vartill moderna forskare kommit, att enligt vanlig rättsuppfattning intet fällande bevis för tempelherrarnas skuld under rättegången framkommit. Anklagelserna riktade sig huvudsakligen mot de ceremonier, under vilka upptagningen i orden försiggingo. Sålunda framhålles i det brev, vari Filip den sköne ger befallning om häktning av alla tempelherrar i Frankrike, att novisen måste förneka Kristus, spotta på korset, mottaga osedliga kyssar, lova att begå sodomi och att tillbedja en idol. De flesta av de i Frankrike förhörda bekände sig visserligen skyldiga, men detta berodde på det sätt, varpå processen fördes. Den sköttes nämligen från början av de kungliga kommissarierna, för vilka det endast gällde att, om så behövdes, med tortyrens hjälp framtvinga en bekännelse. Den an-

klagade var därigenom i själva verket på förhand dömd, och det fanns för honom endast ett sätt att bli fri, nämligen att avsvärja sitt kätteri och påtaga sig botgöringen. Att återtaga en redan avgiven bekännelse ansågs som ett grovt brott, vilket endast kunde sonas genom döden på bålet. Om det sätt, varpå de kungliga kommissarierna fattade sin uppgift, vittna några av de bekännelser, som sedermera avlades inför den påvliga undersökningskommissionen i Paris, där en del av de anklagade fingo tillfälle att mera obehindrat tala ut. Sålunda vittnade t. ex. Ponsard de Gizy: »Il fut placé dans une fosse, les mains liées derrière le dos si fortement que le sang coula jusqu'à ses ongles, et qu'il y resta, n'ayant d'espace que la longueur d'une longe, protestant et disant que, s'il était mis encore à la torture, il renierait tout ce qu'il disait et qu'il dirait tout ce qu'on voudrait.» — Tempelherreprocessens olyckliga utgång får tillskrivas den omständigheten, att den blev ett led i den kamp, som fördes mellan påvedömet och nationalstaten, representerad av Frankrike med den kraftfulle Filip den sköne i spetsen. Under 1200-talet hade påvedömet upplevat sina glansdagar, och idén om detta såsom en makt stående över och behärskande den världsliga furstemakten syntes nära sitt förverkligande. Vid denna tid växer sig emellertid nationalstatsidén stark, och Filip den sköne gör för alltid slut på planerna på ett påvens världsliga herradöme. Förloppet av tempelherreprocessen visar påvedömets vanmakt gentemot nationalstaten. Vilken roll det nationella tänkesättet spelade i striden mot tempelherrarna får man en föreställning om genom de två pamfletter av den franske advokaten Pierre Dubois, som Lizerand offentliggör. I franska folkets namn riktas där de skarpaste angrepp mot påven: kyrkan är ej längre någon auktoritet, som står över staten, konungen har rätt att inskrida mot villfarelsen, därest kyrkan favoriserar densamma o. s. v. Flera forskare ha funnit Filips handlingssätt svårförklarligt och inkonsekvent, i det han ända till kort före katastrofen intog en välvillig hållning gentemot tempelherreorden. Detta berodde emellertid därpå, att han till en början stod i beroende av den ekonomiska hjälp, som orden, tack vare sin rikedom och sitt utvecklade bankirväsen, kunde lämna honom. Men Filip var ingen man, som lät tacksamheten spela någon roll i politiken, när det gällde att bryta ned de hinder, som stodo i vägen för hans planer att göra den franska staten fullständigt oberoende av alla utomstående maktfaktorer. Påven Clemens V spelar en ömklig roll genom att visa fullständig eftergivenhet för konungen. Visserligen stod han i beroende av denne, men ännu hade dock kyrkan tillräckligt med auktoritet kvar för att en kraftfull påve skulle hava kunnat giva processen en annan utgång. *A. J—n.*

— I ett arbete med titeln *La France et Rome pendant les guerres de religion* (Paris 1924, E. Champion, XX + 554 s.) skildrar den franske arkivmannen och historikern Felix Rocquain

de politiska förhållandena i Frankrike under hugenottkrigen och de stridandes förbindelser med påvestolen och övriga utländska makter, särskilt England och Spanien. Sitt arbete, som förelåg i manuskript redan 1914, bygger författaren företrädesvis på de ledande personernas tryckta och otryckta korrespondens. Enligt Rocquain betraktades hugenotterna framför allt som statens fiender och förföljdes av denna orsak. Såväl hugenotterna som katolikerna bildade redan från första början politiska partier, som båda utan hänsyn till landets verkliga intressen arbetade att bli härskande och därvid ej drogo sig för att till främmande stater avstå franskt territorium. Bartolomeinatten är, framhåller författaren, uteslutande ett politiskt brott, som endast genom det stora antalet offer skiljer sig från otaliga andra av båda partierna förövade massakrer. Katarina av Medici hade redan vid början av sin regering försökt föra en försonlighetens politik med bistånd av L'Hopital. Hennes maktlystnad och intresse för sin familj sammanföllo med Frankrikes sanna intressen, och hade hon ej ryckts med av de kring henne rasande lidelserna, skulle, menar författaren, Frankrike blivit skonat från årtionden av förödande inbördeskrig. År 1567 blev ödesdigert. Hugenotterna misstänkte, som sedan visats utan grund, Katarina för att i Bayonne två år tidigare ingått avtal med hertigen av Alba om gemensam aktion för kätteriets utrotande. När de spanska trupperna på väg till Nederländerna passerade i närheten av den franska gränsen, fruktade Coligny, att planerna skulle utföras, varför hugenotterna grepo till vapen i avsikt att bemäktiga sig drottningen och Karl IX samt således skaffa sig en gisslan. Försöket misslyckades emellertid, men från denna händelse daterar sig Katarinas hat till framför andra Coligny, och planer på att röja honom ur vägen kunna påvisas redan 1570. När sedan Coligny uppträdde som den främsta talesmannen för dem som önskade krig med Spanien och vann allt större inflytande över konungen, beslöt drottningen i samförstånd med Henrik av Guise m. fl. att låta mörda Coligny. Denne blev som bekant endast sårad, men hugenotterna i Paris intogo en så hotande hållning, att Katarina beslöt att låta döda såväl Coligny som några av de övriga hugenottcheferna. Att massakern fick en sådan omfattning, tillskriver Rocquain den religiösa fanatismen hos befolkningen i Paris och truppernas tygellöshet.

Rocquain skildrar sedan synnerligen detaljerat hugenottkrigens fortsättning och avslutar sin framställning med ediktet i Nantes. Katarina förlorar sitt inflytande på händelsernas gång trots sin smidighet och energi, och andra personer träda i förgrunden. Henrik III:s impopularitet växer genom hans ovärdiga liv, hans stundom försonliga politik mot hugenotterna samt de ständiga kraven på ökade skatter. Bland de ivriga katolikerna uppstår en i viss mån demokratisk, antirojalistisk stämning, som tager sig uttryck i Ligans bildande i Paris 1576. Henrik av Guise framträder 1583 öppet som Ligans ledare, besluten att betjäna sig av den för att efter

Henriks död vinna Frankrikes krona med undanträngande av Henrik av Navarra. Sedan konung Henrik III:s försök att själv göra sig till Ligans herre misslyckats och hertigen av Guise, stödd på sin alltjämt växande popularitet och med Spaniens hjälp, vunnit en dominerande ställning gentemot konungen, låter Henrik III röja sin rival ur vägen. Efter någon tid måste han sluta sig till Henrik av Navarra, vars ställning därigenom blir stärkt, och efter Henrik III:s mord erkännes denne som konung av såväl de moderata katolikerna som protestanterna, medan Ligan till konung väljer kardinalen av Bourbon. Ligan får öppet hjälp av Spanien och vädjar till påven om erkännande, medan å sin sida de till Henrik IV anslutna katolikerna skicka sändebud till påven för att framhålla, att han är den enda konung, under vilken Frankrike kan vinna lugn och ro. Trots att Sixtus V förut förklarat Henrik som kättare ovärdig att regera, närmar han sig honom i hemlighet. En bidragande orsak därtill är hans misstämning mot Spanien och övertygelsen om att Ligans mål ej äro religiösa utan politiska. Emellertid växer fredsstämningen inom alla samhällslager. 1593 öppnas ständernas fåtaligt besökta sammankomst. Trots en livlig agitation för olika tronpretendenter förklara de sig villiga att erkänna Henrik som konung, i händelse han vill övergå till katolska läran. Henrik avsvärjer sin protestantiska tro år 1593 och hyllas av allt flera av Ligans chefer. Påven Klemens VIII ställer sig först misstrogen mot Henriks sändebud; han vägrar konungen sin välsignelse men vill dock ej alldeles bryta utan håller förbindelserna öppna. Äntligen överlämnar sig Paris år 1594, och följande år får Henrik påvens absolution. Ligans motstånd är därmed brutet, men kriget mot Spanien fortsätter, tills fred slutes i Vervins 1598, varefter Henrik IV samma år utfärdar ediktet i Nantes.

Lm.

— I en intressant artikel i Ekonomisk Tidskrift (1927) har professor A. Montgomery upptagit till behandling *Några frågor rörande den industriella revolutionen i England.* Förf. söker i anslutning till den senaste forskningen på området uppvisa, hurusom bland de verkande krafterna i »den industriella revolutionen» vid sidan av de stora tekniska framstegen gjort sig gällande ett flertal viktiga faktorer. Särskilt dröjer förf. vid den ökade tillgången på kapital och den fortgående upplösningen av den statliga reglementeringen av näringslivet. Förf:s lilla studie utgör en god orientering i den diskussion, vilken av de ekonomiska historikerna under senare är ägnats det viktiga spörsmålet om det moderna näringslivets uppkomst.

— Ett omfångsrikt memoarverk, som är ägnat att tilldraga sig ett betydande intresse, började under föregående år utgivas av Frankrikes nuvarande konseljpresident Raymond Poincaré under titeln *Au service de la France* (Paris, Librairie Plon). Arbetet

åsyftar att skildra förf:s insatser i fransk politik under de nio år, som närmast följde på hans utnämning till fransk konseljpresident i jan. 1912 och som till huvudsaklig del omfatta den period, då han beklädde värdigheten såsom Frankrikes president. De tre band, som hittills utkommit, behandla åren 1912 och 1913 (*Le lendemain d'Agadir* och *Les Balkans en feu* 1912, *L'Europe sous les armes* 1913). Delarna följde raskt på varandra, men arbetet avbröts, då Poincaré i somras helt oväntat ånyo kallades till ledningen av den franska regeringen och fick full sysselsättning med de aktuella politiska bekymren. Verkets fullbordan torde därför antagligen få ett visst samband med nästa franska regeringskris.

Memoarernas karaktär av försvarsskrift står i proportion till de angrepp, som riktats mot deras upphovsman. Lika våldsamt som Poincaré anklagats för avsiktligt eller omedvetet krigsbefrämjande verksamhet, lika ivrigt söker han här visa, hur uppriktigt han strävat efter fredens bevarande och befästande. Med synnerligen stor skicklighet begagnar han sig av sina motståndares brister, bemöter dem i deras svagare punkter och förbigår deras starkare argument samt lyckas på så sätt få fram en livfullt tecknad bild av den franska politiken, som måste skänka en fransk patriot en stark känsla av tillfredsställelse över att Frankrike föregått med ett lysande exempel både i fråga om allmän fredsvilja och i fråga om korrekt behandling av då och då uppdykande tvistefrön. Belägg för sina fredliga intentioner finner han i citat ur egna uttalanden från skilda tider, och utan svårighet lyckas han förläna sin politiska gärning en sällsport konsekvent och målmedveten prägel. Hans fredsvänlighet är emellertid icke av det doktrinärt pacifistiska slaget. Han skyr icke en vädjan till vapnen, om det skulle krävas. Ett kort uttryck för sina politiska idéer ger han i följande sammanfattning av hur han uppfattade det franska folkets genom hans val till president 1913 uttalade djupaste önskemål: »Si je comprends bien la pensée profonde du pays, il veut très sincèrement la paix; mais il souhaite, avec une ardeur égale, que ne se renouvellent pas des gestes de menace comme ceux de Tanger et d'Agadir. La paix qu'il entend maintenir, il comprend qu'il doit être en état de la défendre.»

De nu citerade orden ge en direkt anvisning på varifrån Poincaré väntade faran för den fred det gällde att försvara. De båda Marockokriserna 1905—06 och 1911 hade skärpt det ända från fransk-tyska kriget konstanta motsatsförhållandet till Tyskland. För den franska opinionen framstod det som ett önskemål att undvika nya konflikter med grannmakten i öster. Ett sätt att nå detta mål hade varit att försöka utrota konfliktanledningarna. I stället sökte Poincaré förskaffa Frankrike bindande löften om understöd från Ryssland och England i händelse av ett tyskt anfall. Ententeavtalet med Storbritannien 1904 innehöll intet härom, men ända från 1906 hade närmandet mellan de båda länderna tagit sig ett uttryck i militära överläggningar om gemensamma åt-

gärder under en tilltänkt krigisk kraftmätning med Tyskland. Poincaré ville bygga vidare på denna grundval. Till en början bejdades han av att stämningen i England var odeciderad. Många röster höjdes för ett engelskt närmande till Tyskland, särskilt i samband med lord Haldanes bekanta resa till Berlin i början av februari 1912. Resan blev resultatlös, och en under de fortsatta förhandlingarna ytterligare preciserad begäran om engelsk neutralitet i händelse av en tysk-fransk sammanstötning avvisades under hänvisning till att England icke ville tåla något intrång på sin handlingsfrihet. Detta tyska förslag åtföljdes av en intensiv fransk motaktion i London, med stor skicklighet iscensatt av Poincaré och utförd av ambassadören i London Paul Cambon. Själva upptakten tillskriver Poincaré den engelska Parisambassadören sir Francis Bertie, som den 27 mars besökte honom och under avläggande av sin officiella diplomatroll gav honom det privata rådet att med anledning av det tyska förslaget om engelsk neutralitetsförklaring tillgripa energiska föreställningar i London. »Si vous faites parler à Londres avec fermeté, on hésitera, sans doute, à commettre la faute que je redoute.» Poincaré lämnar åtskilliga detaljer från det förut ej alldeles okända spel, som Cambon bedrev för att binda England närmare vid Frankrike, och om han också ej lyckades »fortifier l'Entente cordiale par des textes précis», beroende på de engelska ministrarnas bestämda vägran att sätta några bindande överenskommelser på papperet, måste han dock erkänna, att ententen vid årets slut var »renforcée», även om den enda ömsesidiga överenskommelse som träffats (formulerad i Greys och Cambons bekanta brevväxling den 22 och 23 november) endast gällde att vid hotande fara för freden »procéder à une étude commune de la situation». Vid den långvariga diskussionen om skydd för Belgien, i händelse dess neutralitet skulle kränkas av Tyskland, hade överensstämmelsen mellan de franska och engelska intressena tydligt manifesterats. Det låg Poincaré om hjärtat att utvidga denna intressegemenskap till även andra områden, och han får under den begynnande Balkankrisen rikliga tillfällen att söka en nära kontakt med den engelska politiken.

Betydligt mera anmärkningsvärda äro emellertid Poincarés memoarer, då de behandla den franska politikens förhållande till den ryska. Det är ju närmast för sin ryska politik, som förf. fått uppbära så skarpt klander, och han går med friskt mod sina angripare till mötes. I vissa fall synes han övertygande ha vederlagt dem, såsom då han framlägger synbarligen oemotsägliga bevis för att icke aktivt ha deltagit i de beryktade ryska försöken att muta den franska pressen. Ej heller synes han ha något allvarligare att förebrå sig i fråga om behandlingen av franska ambassadören i Petersburg Louis, vars hemkallande gjorts till ett hetsigt agitationsnummer icke minst mot honom. Det är emellertid klart, att någon avgörande dom över hans ryska politik icke kan fällas endast på grundvalen av hans nu framlagda försvarsskrift, om

vilken väl tills vidare endast kan sägas, att den lyckats gendriva några av de värsta överdrifterna i den mot Poincaré riktade kampanjen. Materialet till denna har huvudsakligen hämtats ur ryska Parisambassadören Isvolskis arkiv, som särskilt av tyska författare men även av en grupp yngre fransmän utnyttjats på ett sätt, som knappast står sig inför en strängare vetenskaplig kritik. Dokumentens äkthet är ställd utom allt tvivel, och de bristfälligheter, som vidlåda de föreliggande editionerna[1], torde icke vålla några större svårigheter att övervinna. Men oavsett detta är det icke tillrådligt att alltför bokstavligt taga Isvolski på orden. Han hade en stor förmåga att i sina rapporter färga sina interlokutörers uttalanden, så att de passade hans egna åsikter och önskningar. Poincarés yttranden ha därför i hans referat ofta fått en påfallande likhet med hans egna satser, och därav ha dragits djärva paralleller mellan dessa båda politikers diplomatiska strävanden. Poincaré griper begärligt tillfället att gendriva dessa paralleller. Hans analys av sitt förhållande till Isvolski har måhända blivit något skärpt i efterklokhetens klarare ljus, men de dokument, som han framlägger, äro på flera punkter ägnade att modifiera Isvolskibrevens hittills allenarådande vittnesmål och därmed även de på dem byggda slutsatserna. Som allmänt omdöme torde man kunna våga säga, att Poincarés förmenta stöd åt en av Isvolski bedriven intrig mot Europas fred redan fr. o. m. 1912 icke låter sig historiskt bevisas av nu tillgängliga källor.[2] Däremot framträder mycket starkt Poincarés egen aktivitet för att sätta liv i alliansen med Ryssland, vars förpliktande karaktär för båda parterna han är angelägen att framhålla. Det militära samarbetet fortsättes och fördjupas, Poincarés Petersburgbesök i augusti 1912 ger anledning till starka demonstrationer av ömsesidig förbundstrohet. Det på hösten samma år utbrytande Balkankriget framkallar faror för sammanstötningar även mellan stormakterna, som visserligen besvärjas tack vare dessa makters genomgående iakttagna återhållsamhet men som tillika egga deras misstänksamhet mot varandra. Poincaré, som djupt misstrodde Tyskland, hade sina blickar skarpt riktade på Tysklands bundsförvant Österrikes Balkanpolitik, i fall den skulle framlocka ett krig, vari Tyskland bleve indraget och således den i rysk-franska alliansen upptagna casus foederis skulle bli aktuell. Möjligheten av ett krig framstod för honom klart och tydligt. För att Frankrike för egen del skulle kunna fylla sina alliansförpliktelser krävdes, att det var militäriskt rustat. »Nous n'entendions pas commettre le crime de laisser la Triple-Entente désarmée, en face d'une Triple-Alliance armée jusqu'aux dents.» Samtidigt med den militära reorganisation, som bland sina mest uppmärksammade led hade den treåriga värnpliktens införande 1913, bedrevs en livlig propaganda för att ge armén ett starkt moraliskt

---

[1] Jfr *HT* 1926, s. 265 f.

[2] Jfr en kritik av Stieves bok om Isvolski och världskriget i Svensk Tidskrift 1926, s. 464 f

stöd i folkmeningen och på så sätt »resserrer, aussi étroitement que possible, l'union de l'armée et de la nation».

Det var på detta sätt Poincaré ansåg sig bäst bidraga till att uppfylla sitt folks ovannämnda förväntan, att Frankrike skulle sättas i stånd att »försvara freden». När man, som Poincaré gör, utgår från den förutsättningen såsom självklar, att Frankrike ständigt hotades av ett angreppslystet Tyskland, bli både hans teori och praktik begripliga. Poincaré är emellertid sedan Versaillesfreden så invand att kasta all skuld på Tyskland, att man frestas att undra, om icke hans skildring av åren närmast före världskriget är något för modernt färglagd. I alla händelser finnas vissa aspekter särskilt på den ryska och Balkanpolitiken, som icke sakna sin betydelse men som Poincaré icke fått med. Men det är möjligt, att försvarsskriften med dem hade förlorat något av sin uppgift, att söka övertyga läsaren i en viss riktning. *L—ts.*

— Med det i slutet av förra året utkomna 39:e bandet har den stora tyska aktpublikationen *Die grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871—1914* praktiskt taget fullbordats. Endast någon registervolym återstår. Med berömvärd hastighet har detta omfattande verk förts till sitt slut. Tyngdpunkten ligger som sig bör på åren efter sekelskiftet, som för sin del fått 24 delar. Men man har synbarligen icke från början beräknat materialets omfång, att döma av att volymerna undan för undan svällt ut och den sista blivit ungefär dubbelt så stor som den första. Verket framträder nu med för den tyska vetenskapligheten karaktäristisk bredd och omständlighet, och man må hoppas, att det skall bidraga att skapa den nyktrare och fördomsfriare uppfattning, som är nödvändig för en verkligt historisk behandling av världskrigets invecklade problem. Av de händelser, som behandlas i de senare volymerna, förtjäna främst nämnas den bosniska krisen 1908—1909, Agadirkrisen 1911, den engelsk-tyska flottrivaliteten och Balkankrigen. De av utgivarna bifogade noterna ge talrika och för orienteringen värdefulla hänvisningar till andra ställen inom verket eller till andra arbeten, bland vilka man särskilt lägger märke till den flitigt utnyttjade tyska editionen av Isvolskis brev. Men utgivarna ha även i övrigt bemödat sig att i stor utsträckning tillfredsställa läsarens behov av kompletterande upplysningar angående i dokumenten förekommande uppgifter. Dessa påpekanden i noterna underlätta i hög grad den möda, som kräves av den som vill tillgodogöra sig det enormt vidlyftiga materialet.

Ungefär samtidigt med att den tyska aktpublikationen avslutats har en engelsk påbörjats, och meddelanden ha varit synliga i pressen, att planerna på en liknande fransk aktsamling börjat antaga fastare former. *British Documents on the Origins of the War 1898—1914*, utgivna av de kända engelska historikerna G. P. Gooch och Harold Temperley, har, såsom framgår av titelns årtal, icke samma vittomfattande karaktär som dess ovan-

nämnda tyska motsvarighet. Medan den senare med sina 39 band, vartill böra läggas de redan tidigare publicerade fyra volymerna om själva den avgörande krisen 1914, omspänner hela tidrymden mellan tyska kejsarrikets födelse- och dess dödskamp, är den till 11 delar planerade engelska publikationen avsedd att börja så sent som 1898. Den är således ägnad att belysa Englands övergång från sin tidigare utrikespolitiska isolering till sin av ententerna med Frankrike och Ryssland markerade europeiska politik. Den första volym, som offentliggjorts, är den i ordningsföljden sista, den 11:e, vars aktstycken sammanförts av en annan såsom världskrigsforskare bekant engelsman, J. W. Headlam-Morley, författare till en av de första sammanfattande skildringarna av krisen 1914, »History of twelve days». Denna volym utgör en avsevärd utökning av det källmaterial, som den redan på hösten 1914 utgivna engelska blå boken på sin tid gjorde tillgängligt. Den upptager sålunda en stor mängd förut ej publicerade aktstycken. Men den kompletterar tillika de i blå boken ofullständigt eller otillfredsställande återgivna dokumenten. Det visar sig nämligen, att vissa viktiga partier voro helt strukna, andra återgivna i en omskrivande lydelse. De uteslutna partierna ha nu återinsatts på sina platser, och parafraseringsmetoden har förkastats till förmån för ett direkt återgivande av originalets text. En jämförelse mellan de båda versionerna kan skänka goda lärdomar i den för diplomatiens utövare värdefulla konsten att för allmänheten tillrättalägga ömtåliga händelseförlopp. En del av de i blå boken företagna uteslutningarna kunna motiveras av att det är stridande mot diplomatisk kutym att publicera uppgifter om andra makters förhandlingar utan dessa makters tillstånd och att det icke medhanns att skaffa dessa tillstånd, innan blå boken två dagar efter krigsförklaringen framlades inför engelska parlamentet. Andra uteslutningar äro däremot synbarligen beroende på att det ansågs olämpligt att så nära inpå händelserna ge allmänheten i andra länder upplysningar om vad som förefallit, icke minst med hänsyn till krigspropagandans betydelse. Till denna senare kategori hör exempelvis Petersburgsambassadören sir G. Buchanans konstaterande den 25 juli av vilken farlig ställning England intog gent emot Ryssland och av att det hade att välja mellan att ge Ryssland aktivt stöd eller att avstå från dess vänskap: »If we fail her (Russia) now we cannot hope to maintain that friendly co-operation with her in Asia that is of such vital importance to us» (s. 94). Parafraseringarna äro i allmänhet gjorda med stor skicklighet. Man skulle dock kunna anmärka, att den flitigt använda metoden att kasta om meningarnas ordningsföljd icke alltid varit ägnad att låta parafraseringen framhäva samma sidor som originalet. Även uttryckssättet har i blå boken retuscherats. Ibland är nyansskillnaden synbarligen avsiktlig. Den 24 juli säger sig Buchanan (s. 80) icke ha kunnat ge Sasonov någon »förhoppning», att engelska regeringen skulle avge någon förklaring

om solidaritet med Frankrike och Ryssland. Uttrycket förhoppning har i blå boken utbytts mot »skäl att vänta». I ett telegram från Buchanan den 25 juli (s. 94) heter det på tal om att Ryssland ej kan tillåta Österrike att krossa Serbien: »Secure of support of France, she will face all the risks of war». Detta har i blå boken »förtydligats» (!) till: »If she feels secure of» . . etc.

Vad innehållet beträffar, knyter sig största intresset till de förut okända dokument, som härstamma från Greys närmaste medhjälpare i utrikesministeriet, sir Arthur Nicolson och sir Eyre Crowe, liksom till de randanmärkningar, som dessa båda herrar och Grey själv gjort till vissa aktstycken. Det framgår av dessa, att hänsynen till Ryssland spelat en mycket betydelsefull roll. Frågan om vilka verkningar en vägran att uppfylla de ryska anspråken på väpnat stöd skulle ha på Englands asiatiska politik diskuterades ivrigt, och i den innersta cirkeln var man synbarligen på ett tidigt stadium på det klara med att de egna intressena, icke minst med hänsyn till Ryssland, icke tilläte England att sitta som åskådare vid den stora kraftmätningen. Icke ens Grey, som ju i sina egna memoarer kraftigt betonat den tyska invasionen i Belgien såsom det för England avgörande, synes ha haft några illusioner om att England skulle kunna undgå kriget, och om han också avböjde att i otid ge något bestämt löfte vare sig till Ryssland eller Frankrike, gav han dock å andra sidan tyskarna så pass skarpa varningar, att Englands krigsförklaring knappast borde ha kommit såsom en överraskning för dem.

Sveriges politik beröres på några ställen. Ambassadören i Wien, sir M. de Bunsen, skildrar den 19 juni en mängd rykten med anledning av tyske kejsarens bekanta sammanträffande med ärkehertig Franz Ferdinand i Konopischt kort förut. Där förklaras visserligen ryktet om att också svenske konungen på samma ställe träffat kejsaren vara osant, men, heter det vidare, »Sweden now stands side by side with Germany in resisting the advance of Slavism, and she has replaced Roumania as an active adherent of the Triple Alliance». Hur aktiv denna anslutning var framgår av några depescher av den 2—4 augusti angående Sveriges neutralitet och de allierades intresse av dess bevarande. De klargöra otvetydigt Sveriges önskan att iakttaga neutralitet, men tillika antydes, att om Sverige av omständigheterna skulle tvingas att ställa sig på någondera sidan, det med hänsyn till den allmänna opinionen omöjligen kunde kämpa på den ryska (s. 305). Som en kuriositet kan slutligen antecknas, att den i ett par dokument omnämnde svenske utrikesministern i registret kallas både Ehrensvärd och Wallenberg.

L—ts.

Översikter och granskningar.

Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 med särskild hänsyn till den kamerala indelningen. Av JOHAN AXEL ALMQUIST. Del 1—4. Meddelanden från Svenska Riksarkivet, Ny följd, Ser. II: 6. Sthlm, P. A. Norstedt & söner, 1917—23. VIII + 400 s.; VIII + 688 s.; VIII + 355 s.; IV + 488 s.

Tiden — och vi själva — ha farit hårt fram med de svenska bok- och arkivaliebestånden från den äldre Vasatiden. Egentligen äga vi numera endast *ett* verkligt stort och enhetligt dylikt bestånd, kammararkivets långa serier av reviderade räkenskaper. Och ej heller detta bestånd är vad det en gång varit. Det är ej nog med spåren av fukt, eld, vanvård och gallringar, därtill sälla sig de stora, mer eller mindre planlöst genomförda avsöndringarna. Början gjordes med utlämnandet av de finländska och baltiska räkenskaperna, en åtgärd som, även om den i flera avseenden varit en värdefull hjälp för särskilt den livaktiga finländska forskningen, dock lämnat gapande luckor i vårt källmaterial och även blivit ödesdiger genom avtagandet av de äldre finländska räkenskapernas pergamentsomslag. Här är ej platsen att dröja vid de källkritiska äventyrligheter, som igenom detta förfarande tillskapats både beträffande de gamla pergamenten och räkenskapsvolymerna, men däremot måste det erinras därom, att man till följd av denna åtgärd har att räkna med särskilda svårigheter även vid studiet av den kamerala organisationen — för att nu ej tala om kammararkivets egen historia. Senare, då man fann det opportunt att sönderbryta den enhetliga räkenskapscentral för det svenska riket, som bestått sedan Gustav Vasas dagar, kommo bl. a. de omfattande överlåtelserna till krigs- och slottsarkiven, som icke endast på olika institutioner splittrat sammanhörande handlingar utan även ytterligare sönderbrutit räkenskapssystemets ännu skönjbara inre enhet.

Till alla dessa förluster har man sedan att lägga följderna av de för arkivens väsen främmande ordningsförsök, vilka, med utgångspunkter i bibliotekens fackindelningsteknik, under 1800-talet prövades här som i flertalet arkiv hos oss och i andra länder. Hur mycket vi än numera lida av dessa tilltags följder, fordrar dock rättvisan ett oförbehållsamt erkännande därutav, att det skick, vari forskningen fann kammararkivets gamla serier, då den på allvar började ägna dem sin uppmärksamhet, nog kunde fresta till

radikala åtgärder. Vid den mångomskrivna oordning, som sedan gammalt innästlat sig överallt, där handlingarna saknat aktualitet för den löpande förvaltningen, behöva vi här ej dröja. Men även den ordning, som delvis upprätthållits och eljes kunde skönjas, rymde otvivelaktigt åtskilliga problem.

1500-talet utbildade ej hos oss någon tillfredsställande eller ens dräglig teknik för arkivbildning. Man har i detta avseende endast en åtgärd av verkligen bestående betydelse att minnas, förandet av kansliets riksregistratur — en tålamodsprövande men hälsosam kanslivana, som tyvärr i kammaren ej vann efterföljd förr än efter ett sekel. Därutöver nöjde man sig i kansliet med att ägna sin uppmärksamhet åt urkunderna eller de »förnämliga handlingarna», en brokig serie, vars sammansättning betingades av material, yttre form, juridisk eller folkrättslig betydelse — och bekvämligheten, vilken frestade att i arkivets enda nödtorftigt ordnade serie av handlingar bereda plats åt oftare behövliga aktstycken av allt annat än urkundskaraktär. Den stora massan av inkomna handlingar åter företedde i sina kistor, askar, byttor, tinor och säckar bilden av en förvirring, vars onekligen pittoreska omväxling dock ej kunde tillvinna sig någon sympati hos dem, som till äventyrs behövde en eller annan handling. De uppteckningar, man hade till sin vägledning och varav några rester bevarats till vår tid, låta oss ana, att handlingarnas placering även i detta förnedringstillstånd återspeglat ej så litet av förvaltningsarbetets egen gång. Men de låta oss också förstå, att den under 1600-talets första hälft äntligen organiserade arkivvården ej i den historiskt givna fördelningen fann några lockande utgångspunkter för sitt arbete. De ordningsprinciper, som utbildades, togo tvärt om sikte på att förhindra arkivalieanhopningar i kansliets särskilda kontor och avdelningar. I detta syfte uppgjordes för kansliet i dess helhet ett enhetligt, efter formella, stundom innehållsbestämda indelningsgrunder utbyggt schema, i vilket hela arkivaliebeståndet skulle inpassas — en ordningsprincip, som med förundransvärd seghet genomförts i riksarkivet ända fram till 1840, då departementsakterna taga sin början.

De anmärkningar om arkivbildningen, som här nedskrivits, äro som synes så gott som uteslutande byggda på iakttagelser i kansliets arkiv. Till en del är syftet därmed att ge en parallell till utvecklingen i kammarens arkiv — men framför allt beror det på den hårda nödvändigheten. Vi veta nämligen ännu så gott som intet om hur det såg ut i kammarens arkiv på 1500-talet, då de vittnesbörd därom, som omslag och pärmar måhända gömma, ännu ej blivit föremål för en systematisk undersökning. Vad vi däremot känna är tillståndet, sådant det tedde sig för 1600-talets arkivmän, och detta tillstånd var tydligen analogt med det, vari utvecklingen resulterat i kansliets arkiv. Ej heller kammarens arkiv hade, för att låna Bengt Ingolfssons ofta citerade ord, blivit annat än »ett förvirrat verk», ett kaos, »där det ena bladet

näppeligen det andra följde, uti en hop uti ett mörkt valv, gamla och nya handlingar tillsammankastade liksom hö uti en lada, utan någon ordning på landskapen eller åratalen». Alldeles som i kansliet stod man alltså inför en massa, som man ej kunde överblicka, och alldeles som där valde man att uppgöra ett allmänt, hela beståndet omfattande rationellt schema, som ej gav uttryck åt kammarens arbetsformer och ej heller tog hänsyn till den skiftande proveniens, vilken särskilt i mån av indragningen av furstendömenas och livgedingenas kamerala arkiv till kammaren åt dess arkiv givit karaktären av en arkivdepå snarare än ett arkiv i egentlig mening.

Nära till hands liggande indelningsgrunder bjödo under angivna förhållanden räkenskapernas art, räkenskapsdistrikten och tidsföljden. För huvudbeståndet av de räkenskaper, som härrörde från eller avsågo lokala redogörare — ej blott fogdar utan även exempelvis befallningsmännen på de kungliga privatdomänerna, förläningstagare, ledare av statsindustriella företag, fiskefogdar, förvaltare av kyrklig egendom, särskilda uppbördsmän för tionde och gärder o. s. v. — nöjde man sig emellertid med stora landskapsgrupper, inom vilka räkenskaperna, allteftersom de anträffades, ordnades årsvis med fortlöpande, godtycklig nummerföljd inom varje årgång, en förenkling, vars betydelse för arbetets genomförande inom rimlig tid ligger i öppen dag och som jämväl ägde förtjänsten att ge en lättfattlig och därför också upprätthållbar yttre ordning. Den reala översiktlighet, som behövdes vid sidan av den formella, sökte man samtidigt förskaffa sig genom en korsregistrering efter redogörelsedistrikt, redogörande institutioner eller medlens art, en registrering, vilken obestridligen i hög grad underlättar orienteringen men tyvärr fått en ödesdiger, aldrig avsedd betydelse i beståndets historia. Under 1800-talet trängde nämligen den tanken igenom, att översiktligheten och framtagbarheten skulle än mer ökas, om man delvis lade om arkivalierna efter realrubrikerna. Anteckningar i registren visa, hur man på detta sätt började flytta tillsammans särskilt de räkenskaper, som ej härrörde från den egentliga fögderiförvaltningen. Marken var sålunda väl förberedd, då det av förmenta forskningsintressen inspirerade ämnesordnandet trängde in i arkivet. Olyckligtvis nöjde man sig emellertid då ej längre med de hela räkenskaperna nödtorftigt täckande grupper, som angåvos av 1600-talets realregistreringar, man uttänkte tvärt om nya mera specialiserade indelningar, som ofta ej kunde tillämpas utan att räkenskapshandlingarna söndertogos och fördelades. Så ströddes »nummerhandlingar» eller fragment av dylika ut på ett flertal samlingar — Arv och eget, Slott och gårdar, Kyrkor, skolor och hospital, Städers akter, Fiske och vattenrätt samt av G. E. Kleming av avtagna pergamentsomslag i Kungliga Biblioteket nybildade, mer eller mindre enhetliga »codices», för att blott taga några typiska exempel.

Denna utflykt i arkivhistoria kan synas alltför omständlig, då det gäller en anmälan av arkivrådet Johan Axel Almquists monu-

mentala arbete om *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630* — med sina bortåt 2,000 sidor redan i yttre mått ett av de väldigaste arbeten, som svensk historievetenskap i vår tid frambragt, och än mer genom sina inre egenskaper en insats av bestående och mer än vanligt självständigt värde. Men det stora verket har nu en gång skapats i ett bestämt arkivtekniskt syfte, och först när man ser det ur denna synpunkt, gör man fullständig och allsidig rättvisa åt dess betydelse — liksom åt de övervunna svårigheter, som nu knappast skönjas bakom den klara och knappa formen.

Verkets tillkomst och syften knyta alltså direkt an vid de nyss berörda arkivhistoriska fakta. Så snart arkivvården efter sina utflykter på den biblioteksartade teknikens mark funnit sin egenart, ställdes den, vad kammararkivets här ifrågavarande äldre räkenskapssviter beträffar, inför den självklara uppgiften att söka upphäva följderna av de ovan karaktäriserade åtgärderna. Enligt allmänt vedertagna metodiska regler fordrar detta i första hand återställandet av den brutna nummerserien, men så splittrad och söndertrasad som denna blivit, är detta ej längre någon enkel och mekanisk åtgärd. Omslag äro borta, utan att deras rubriker fullständigt eller alls återgivits, blad, som »angått» ett slott, en gård eller något ämne av »historiskt intresse», ha skurits, klippts eller rivits ut, kungliga brev ha tagits bort för att komplettera den kronologiska samling av dylika, som man strävat att åstadkomma, och lösa verifikationer ha spritts överallt, där de förmenats »passa». För att återställa allt detta fordras det en ingående kunskap om den förvaltningsordning, som utgjorde förutsättningen för Bengt Ingolfssons och hans medhjälpares ordningsarbete, och det är denna kunskap Almquist förstått att på ett sällsport effektivt sätt meddela i fråga om den största och svåröverskådligaste delen av den lokala medelsförvaltningen, fögderiförvaltningen.

För den, som dag ut och dag in litar till Almquists arbete vid varje mötande problem, är det ett behov att först och främst tacksamt framhålla, hur exakt avpassad efter tjänstens krav och hur genomgående praktisk den handledning, som satts i ens händer, är. De vilsekomna handlingar och aktfragment, som skola placeras, måste bestämmas i fråga om de förvaltningsdistrikt, de avse, och de redogörare, från vilka de härröra. Insikten härom har bestämt verkets plan. Första delens senare och större hälft och andra delen lämna en uttömmande redogörelse för den ofta från det ena året till det andra växlande sammansättningen av 425 fögderier och andra primära uppbördsdistrikt i Sverige, Finland och Östersjöprovinserna. Som fögderier i egentlig mening ha i Sverige och Finland räknats de distrikt, på vilka uppbörden av den viktigaste skatten, skattehemmanens årliga ränta, fördelades. På så sätt har förf. uppnått en enhetlig indelning av det gamla svenska väldet, i vilken de olika distrikten vid varje särskild tidpunkt ej korsa varandra. Men i stället genombrötos de sålunda uppkomna fögderierna

av alla de ovan delvis uppräknade särskilda redogörarnes uppbörd och redovisning. I synnerhet var detta fallet under periodens tidigare del, då man ej kunde finna sig till rätta med de hastigt nytillkommande intäkterna och gårdarna utan att bibehålla den medeltida förvaltningsorganisationen, vilken sålunda i sina konkreta detaljer återspeglas i redogörelserna för tiondeuppbörden genom prostarna eller andra kyrkliga förtroendemän samt för de reducerade kyrkogodsens förvaltning i särskilda, under egna fogdar ställda rättardömen, en organisation, som f. ö. var den typiska för all förvaltning av strödda landbohemman och därför länge tillämpades även för konungaättens »arv och eget».

Så som socknar och sockendelar under hela skedet utan för oss skönjbara principer flyttades mellan de fögderier, som handhade uppbörden av årliga räntan, är det emellertid ofta icke möjligt att i redogörelsen för de särskilda fögderierna direkt slå upp en viss socken eller sockendel. Men det är sörjt för att man ej skall behöva spilla tid på att bläddra och leta. Den tredje delen — som för övrigt utfylles av en förteckning över de äldsta fögderiräkenskaperna och avtryck av vissa äldre orienterande hjälpmedel m. m. — inledes nämligen av tabeller, vilka i sina rubriker upptaga de smärre områdena landskapsvis och i långa kolumner redovisa för de fögderier, till vilka varje dylikt område år efter år räknats. Så enkla ooh självklara synas dessa tabeller, sedan de en gång sammanfogats, att det är på sin plats att särskilt erinra om den tankeskärpa och typografiska skarpblick, som måste ha erfordrats för att på ett så begränsat utrymme inpressa ett så omfattande material. Ett alfabetiskt ortsregister i fjärde delen gör det slutligen lätt att i texten och tabellerna återfinna varje särskilt område. Text, tabeller och register lösa i samverkan tekniskt sett restlöst uppgiften att ge den topografiska orienteringen. Men sedan återstår den ej mindre viktiga att orientera över förvaltningspersonalen.

Grundvalen för lösningen av detta problem ge de fogde- och redogörarelängder, som i första och andra delen åtfölja framställningen av de särskilda förvaltningsdistriktens sammansättning och förändringar. Därutöver har det blott behövts att i ett alfabetiskt register ge hänvisningar till de särskilda namnlängderna för att även på denna punkt göra översiktligheten fullständig. Författaren har emellertid ej åtnöjt sig med en blott registrering, han har i den alfabetiska längden även sammanställt de biografiska uppgifter, som kunnat hopletas om varje särskild person. Det säger sig självt, att med den stora mängd av son-namn utan särskiljande släktnamn, som här möta, ett särskiljande av olika personer icke alltid är möjligt. Med en av de typografiska sinnrikheter, vari detta arbete excellerar, anges emellertid utan varje platskrävande diskussion föreslagna identifikationers hypotetiska art.

Det var ej nog med att den äldre Vasatidens civila lokalförvaltning i sig själv var skiftande och osedvanligt svåröverskådlig.

den genombröts även oupphörligt av tidens förläningsväsen. Ej ens för uppgiften att ge en översikt över detta, för så vitt som det influerat på lokalförvaltningens organisation, har författaren ryggat tillbaka. Upplysningar om de större förläningar, som skurit bort sammanhängande områden ur förvaltningsdistrikten, ha sålunda inarbetats i första och andra delens text och i tredje delens tabeller, varjämte ett alfabetiskt register i fjärde delen även i detta fall ger den nödvändiga personhistoriska orienteringen — och därtill, genom de här sammanförda uppgifterna om varje förläningstagares samtliga större förläningar, en förut i vår litteratur ej förefintlig bearbetning av för förståendet av tidsskedet ytterst betydelsefulla förhållanden.

Författaren har naturligtvis haft ett gott stöd av det tidiga 1600-talets ordnings- och förteckningsarbete, men det bör särskilt framhållas, att de för alla forskare välbekanta »registren» över landskapshandlingarna trots sina bestående förtjänster ingalunda erbjuda en översikt över materialet, som direkt kunnat tabelleras. Beståndet har därför i sin helhet inventerats av Almquist med biträde av den högt förtjänte arkivmannen Erik Malmsten, som på sin lott särskilt fått Götalandskapen. Utom den prägel av självsyn, som inventeringen genomgående skänkt arbetet, har detta även haft den fördelen, att de räkenskaper, som påträffats, kunnat betecknas med en särskild stilsort i tredje delens tabeller. Dessa kunna därför göra tjänst även som en summarisk förteckning över beståndet. Forskaren finner alltså här upplysningar om de luckor, som gapa i detta, så väl genom förluster som genom förläningarna. I sistnämnda avseende är emellertid ett påpekande på sin plats. Att ett område varit bortförlänt, innebär i regel ej, att det helt och hållet saknas i redogörelserna för kronans uppbörd. Under den äldre tiden, då de större förläningarna utgjorde från fogdarnas förvaltning och all redogörelse för de förlänta inkomsterna fritagna distrikt vid fögderiernas sida, upprättades (1, s. 48) räkenskaper för den kronan förbehållna fodringen. Och i samma mån som en hela riket omfattande fögderiindelning uppkom (1, s. 51) och förläningarna alltså upphörde att utgöra med fögderierna sidoställda distrikt, upplysa de allmänna längderna och de avkortningslängder, varigenom fogdarna styrkte avgången i sin redovisningssumma, även om det bortförlänta. För forskningen äger man alltså i fodringsräkenskaperna och avkortningslängderna ofta källor av stort värde även för de bortförlänta områdena.

Att jag i första hand dröjt vid arbetets deskriptiva parti, beror måhända till någon del på institutionsmannens naturliga förkärlek för teknisk effektivitet och elegans. Men det har även synts mig så mycket mer påkallat att understryka den märkliga insats, vilken gjorts genom utredandet av dessa förut aldrig verkligt överblickade förhållanden, som det ligger i sakens natur, att den sammanhängande läsningen av arbetet ofta kommer att stanna med första delens syntetiska parti, den sammanfattning, som på 150 sidor

gives av den civila lokalförvaltningens organisation och vissa närstående problem. Även här ha urval och disposition givetvis i första hand bestämts av verkets syfte, att bemästra det arkivaliska materialet. I detta avseende har förf. ålagt sig så snäva band, att han exempelvis ej till diskussion upptagit frågan om de svenska reformernas sammanhang med likartade företeelser i utlandet. Endast parentetiskt påpekas det likaså efter redogörelsen för hertig Karls hänsynslösa återkallande av arv- och egna-gods, som tidigare återvunnits av adeln, »hurusom de följande årens politiska motsättning mellan hertigen och de aristokratiska kretsarne .... påverkats av de privatintressen, som härigenom kommo med i spelet» (1, s. 97). Och förf. har alldeles avstått från att i sin bok diskutera den vittgående betydelsen av de resultat rörande besittningsrätten till de baltiska adelsgodsen, som nedan refereras. Men denna stundom nästan asketiska självtukt har på intet sätt hindrat Almquist att inom den gräns, han själv för sig utstakat, giva en rent historisk framställning av det största intresse.

Förf:s ämne sammanfaller delvis med det, som Hans Forssell behandlat i sitt berömda arbete »Sveriges inre historia från Gustaf den förste» (1869, 75). Men skillnaden mellan de båda arbetena är stor. Trots Forssells beundransvärda herravälde över det motspänstiga materialet måste den överskådlighet och allmänna överblick, han eftersträvade, giva hans framställning den vägledande och uppslagsgivande essayens egenskaper, i samma mån som den icke bygger på utan föregriper specialundersökningarnas resultat. Almquist åter har väl också på ett begränsat sidtal skrivit en översiktlig framställning av ett väldigt ämne, men han har därmed givit syntesen av alla de specialundersökningar, som fylla verkets deskriptiva avdelning, och denna kan alltså i sin helhet sägas utgöra den vetenskapliga dokumenteringen till den inledande översikten. Utöver den syntetiska sammanfattningen av den deskriptiva framställningens resultat bjuder Almquists inledningskapitel — liksom även specialutredningarna — ett icke obetydligt statistiskt material rörande förvaltningsobjektet och särskilt de till kronan och arv och eget indragna hemmanen och lägenheterna. Även häruti har sålunda hans arbete beröringspunkter med Forssells. Fastän materialets beskaffenhet gjort vissa divergenser mellan de båda förf:s siffror oundvikliga, visa dessa en överensstämmelse, som ställer utom allt tvivel, att deras uträkningar väsentligen träffat det rätta. Vid dessas användande måste man dock fasthålla, att deras exakthet, i den mån författarna anlitat sekundära, i kammaren verkställda sammanställningar, givetvis är beroende av dessa sammanställningars korrekthet.

Att här referera Almquists innehållsdigra sammanfattande översikt måste anses alldeles obehövligt, då en så framstående kännare av tidevarvet som Emil Hildebrand redan fyllt denna uppgift i årgången 1918 av Historisk Tidskrift och därvid särskilt framhållit det nya, som här bjudes. I en anmälan av det avslutade verket bör dock ej saknas en förnyad erinran därom, att vi nu äga »en full-

ständig kameral redogörelse, vilken hittills saknats, för furstendömen, livgeding, och prinsessors underhållsländer», att det klarlagts, hur det mindre förläningsväsendet alltmer ombildats och rationaliserats till »ett verkligt avlönings-, underhålls- och pensionssystem», sådant det nu kunde bli med en till väsentlig del på naturainkomster i orterna byggd statshushållning, och att ej blott fögderiförvaltningens organisation och verksamhetsformer utan även det snart uppgivna försöket med utarrendering av kronans räntor utretts. Klassisk är väl redan författarens skildring av de ogenerade metoder, varmed Gustav I åt sin ätt sammanfogade den väldiga godskomplex, som betecknas med termen arv och eget, en privaträttslig besittning alltså, vilken väl var avsedd att skänka dynastien samma rotfäste i landet som domängodsen givit åt de tyska fursteätterna och förmodligen vid en mindre offentligt-rättsligt betonad utveckling av vårt författningsliv kommit att spela en dylik roll. Man berövar icke denna skildring något väsentligt drag, om man ifrågasätter, huruvida det icke varit riktigt, om förf. med större energi fullföljt den tanke, han (1, s. 77) framkastat, att införlivandet utan åberopad rättsgrund av indragna kyrkogods med arv och eget-fogdarnas fögderier snarare bör tolkas som en förvaltningsanordning än som en tillägnelse.

En viktig fråga är slutligen ståthållarskapens uppkomst och betydelse för länsstyrelsernas genesis. Genom arbetets undertitel »med särskild hänsyn till den kamerala indelningen» har emellertid förf. från sin deskriptiva avdelning uteslutit ståthållardömena efter den tid, då dessa upphörde att i form av förläningar bestå vid sidan av kronans fögderier. Det har av Hildebrand ifrågasatts, huruvida icke särskilt Gustav Olofsson Stenbocks förtroendeställning i Västergötland gör det naturligast att räkna honom som en direkt föregångare till landshövdingarna i senare bemärkelse, och förf. har därför åter (2, s. 101 f.) upptagit frågan till debatt vid behandlingen av lokaladministrationen i Västergötland. Förhållandet är givetvis, att under det övergångsskede, som Gustav Vasas regering utgör, drag finnas, som peka både framåt och bakåt. Till de sistnämnda hör emellertid den klart medeltida organisationsform, som äger särskild betydelse ur rent kameral synpunkt, de stora länens och fögderiernas sidoordnande i avseende på medelsförvaltningen.

Till alldeles nya förhållanden föres man i den viktiga avdelning, som förf. ägnat åt den kamerala organisationen i Östersjöprovinserna. Upptagandet av även detta område i verket är en följd av en utvidgning av den ursprungliga planen. Den syntetiska behandlingen av områdets kamerala förvaltningshistoria har därför icke funnit plats i första delens översikt utan får sökas i den allmänna översikt, som inleder den åt Östersjöprovinserna ägnade avdelningen (2, s. 546 f.). Om det i allmänhet är berättigat att starkt betona det nya i förf:s forskningsresultat, gäller detta i förstärkt grad om de baltiska. Det material, han här bygger på, de av

Malmsten provisoriskt ordnade räkenskaperna för Östersjöprovinserna, har över huvud taget icke tidigare utnyttjats för någon utredning av förvaltningens historia. Medan kameralistikens och den topografiska forskningens vardagsmödor städse bevarat det svensk-finska materialets aktualitet och Forssells skildring gjort en livfull om än schematisk bild av den svensk-finska fögderiförvaltningen på 1500-talet till den historiskt bildade allmänhetens egendom, är den svenska kamerala administrationen söder om Finska viken, sådan den här utredes i skildringen av de 161 särskilda räkenskapsdistrikten och sammanfattas i den inledande översikten, aldrig förut vare sig i sina detaljer eller i sina grunddrag framställd. Den betydelsefulla erövring för vårt historiska vetande, som sålunda här gjorts, skulle otvivelaktigt ensam för sig vara värd ett utförligt referat, men hänsynen till utrymmet bjuder att stanna vid några korta antydningar.

De områden, som successivt förvärvades av den svenska kronan, företedde alla den från de tyska ständerstaterna välbekanta bilden av territorier, fördelade mellan en överhetens domän, här på grund av landets säregna historia framträdande som ordens-, resp. biskopsgods, och de gods, som med länsrätt innehades av de olika territoriernas mer eller mindre kraftigt utbildade ridderskap. Den svenska kronan inträdde givetvis omedelbart i ordens och biskopsdömenas rättigheter, och en ganska omfattande förvaltning måste alltså från början organiseras. Såsom förf. påvisar (2, s. 559 f.), var det den svenska administrativa tekniken, som härvid dominerade. Det exponerade läget gjorde det nödvändigt att i stor utsträckning använda guvernörer och ståthållare, men liksom i hemlandet stodo dessa i regel utanför den kamerala organisationen och ha därför ej behandlats av förf., även om arbetet är rikt på viktiga bidrag även till ståthållaredömenas historia. Oberoende av de skiftande behov, som funno uttryck i förordnandet av dessa högre uppsatta förtroendemän, pågick förvaltningen av kronans medel genom särskilda redogörare. Redan parallellen med de svensk-finska förhållandena gör det ingalunda överraskande, att denna redogörareorganisations historia ej ger bilden av en regelrätt systematiserad administrativ indelning, men det torde kunna sägas, att om den här verkar än mera nyckfull än i hemlandet, detta framför allt beror på två omständigheter: territoriets oupphörliga förändringar genom de ständiga krigen och abalienationerna. I båda dessa avseenden ger förf:s framställning uttömmande besked, men endast åt den senare frågan, om abalienationerna, skall här ägnas någon uppmärksamhet i samband med den större frågan om de adliga godsägarnas allmänna rättsställning.

Såsom redan antytts, hade vid sidan av de områden, som orden och biskoparna behöllo under egen förvaltning, gods i större eller mindre utsträckning förlänats åt vasaller. Gynnsammast kommo förhållandena att gestalta sig för ridderskapet i Harrien, som redan under den avlägsna och föga effektiva danska regeringen till-

kämpat sig korporativ enhet. Då detta ridderskap frivilligt underkastade sig Sverige, berördes de gamla innehavarnas rätt till deras gods ej av ombytet av överhet. Men i de områden, som erövrades med vapenmakt, ansågs det bero på den nya överhetens fria prövning, om den genom ny förläning ville bekräfta de gamla innehavarnas rätt till deras jord. För så vitt nu dessa i de svåra tiderna förstått att välja rätt sida, vägrades ej dylik konfirmation, och även mot dem, som till en början ansågos hava förbrutit sina gods, eller deras fränder, visade sig kronan i längden mycket tillmötesgående. Ett ingalunda obetydligt antal gods sekvestrerades likväl för att ånyo bortförlänas omedelbart eller efter en längre eller kortare tids förvaltning för kronans räkning. I Wiek liksom i Jerwen, där godsen dock voro få, indrogs en avsevärd del av de enskilda egendomarna, medan däremot de gamla innehavarna i Wierland — och senare i Livland — i stor utsträckning bekräftades i sin rätt. För att bringa reda i de invecklade rättsförhållanden, som uppstått, anordnades därpå 1586 den bekanta »stora revisionen», vars protokoll utgöra en huvudkälla till de gamla adelsgodsens historia. Vare sig de äldre innehavarna omedelbart konfirmerades eller godsen sedermera restituerades eller nyförlänades, kommo, det är resultatet av förf:s utredning, alla gamla adelsgods i de erövrade områdena att innehavas genom upplåtelse av den svenska kronan. Och ej nog härmed. Slutet av det skede, förf. skildrar, får sin karaktär genom upplösningen av den kamerala förvaltningsorganisation, vars uppkomst han utrett, och den kungliga domänens nästan fullständiga abalienation genom godsens bortförlänande. Så grundligt gick man därvid tillväga, att någon tvekan om att man följt ett genomtänkt system ej kan råda, en onekligen överraskande slutsats, som emellertid förf. bestyrker därmed, att man endast av den enskilda företagsamheten kunde hoppas på ett effektivt botande av krigens hemska, i hans arbete konkret belysta ödeläggelser. Som ett huvudresultat av Almquists utredningar måste det betraktas, att på ovan angivet sätt det alldeles övervägande flertalet adelsgods i Östersjöprovinserna innehades genom upplåtelse av kronan. Det är ett resultat, som är märkligt icke minst på grund av den belysning, det alldeles oavsett alla billighets- och lämplighetsfrågor kastar över de formellt-rättsliga förutsättningarna för reduktionen inom området.

Om denna anmälan av arkivrådet Almquists stora verk ur alla andra synpunkter blivit över hövan försenad, har det långa dröjsmålet medfört åtminstone den fördelen, att arbetet hunnit prövas i den dagliga praktikens skärseld. Man kan därför också nu utan tvekan vid sidan av den praktiska uppställningen, den fasta dispositionen och den knappa, klara formen bland dess tekniska förtjänster nämna en i betraktande av den massa uppgifter, som här sammanförts, beundransvärd ackuratess och riktighet i detaljerna. Lägger man härtill de egenskaper, som giva verket en obestridlig rangplats bland våra historiska framställningar, är det

självfallet, att det blivit grundläggande för det rekonstruktionsarbete. som för närvarande ägnas åt landskapshandlingarna. Emil Hildebrand slutade år 1918 sin anmälan av verkets första del med den önskan, att det skulle falla på förf:s lott att övertaga jämväl den praktiska ledningen av rekonstruktionsarbetet. I stället har det blivit hans uppgift att utsträcka sina kameralhistoriska undersökningar till de följande århundradena. Även denna anmälan må därför sluta med en önskan, nämligen att det måtte förunnas förf. tid och krafter att genomföra den överväldigande uppgift, som därmed lagts på honom. Om så sker, kommer förvisso ännu ett monumentalt arbete att läggas till ett förvaltningshistoriskt livsverk, som redan nu är av osedvanlig omfattning. Och då skola jämväl icke blott de ärevördiga landskapshandlingarna utan även kammararkivets övriga serier för all framtid komma att bära vittne om Johan Axel Almquists praktiska blick, klara, målmedvetna tankar, logiska skärpa och enastående förmåga att se stort och behärska detaljen, att låta helhetsbild och detaljutredning samverka, stödjande och riktande varandra.

B. Boëthius.

Der Heilbronner Bund 1632—1635. Av JOHANNES KRETZSCHMAR. I. XXIII + 486 s. II. 626 s. III. 502 s. Lübeck, Druck und Verlag von H. G. Rathgens, 1922.

Det skede av Trettioåriga krigets historia, som ligger mellan Lützen och Nördlingen och som kan karaktäriseras som Heilbronnförbundets tid, har länge av forskningen lämnats tämligen obeaktat. Viktiga bidrag till den politiska historien under dessa betydelsefulla år hava visserligen lämnats bl. a. av Küsel, Irmer, Struck och Jacob, men den sammanfattande undersökningen har först gjorts med det arbete, som under ovanstående titel publicerats av den utmärkte tyske forskaren och arkivmannen Johannes Kretzschmar. På grundval av ett väldigt, till stor del förut obearbetat material från tyska och svenska arkiv har Kretzschmar givit en lärd och klargörande framställning av det stora allianssystem, svensk politik skapat i Tyskland.

Då efter Gustav Adolfs död de stora planerna på corpus evangelicorum lämnades åt sitt öde, gällde det främst för Oxenstierna att säkra de svenska riksintressena. Armén lyckades han så gott som omedelbart binda vid Sverige, och sedan kom hans politik närmast att gå ut på att av de ytterst heterogena allianser. Gustav Adolf ingått med de olika tyska staterna, skapa ett enhetligt förbund under Sveriges ledning. Han utgick från den bekanta instruktion av den 24 okt. 1632, konungen givit honom i egenskap av svensk legat vid en kongress, som skulle ha ägt rum i Ulm den 12 dec. 1632 med de fyra övre kretsarnas protestantiska ständer. Oxenstierna nödgades emellertid uppskjuta mötet och på grund av händelserna på krigsskådeplatsen — förlusten av Oberschwaben

och Horns reträtt över Iller och Donau — också ändra platsen för förhandlingarna. Ständerna inkallades i stället till Heilbronn, dit Oxenstierna i sällskap med franska sändebudet Feuquières anlände den 10 mars 1633. Kretzschmar ger en åskådlig bild av den lysande skara av furstar och representanter för riksridderskapet och riksstäderna, som samlades kring den svenska rikskanslern, vilken själv, i allt uppträdande som en suverän furste, omgavs av ett fullständigt hov. England representerades i Heilbronn av sir Robert Anstruther, men hans verksamhet har Kretzschmar på grund av bristande material ej kunnat närmare undersöka. Först den 18 mars kunde konventet öppnas efter ytterst segslitna precedenstvister mellan riksridderskapet och städerna. Den proposition, rikskanslern överlämnade till ständernas fria överläggning, företer betydande olikheter med Gustav Adolfs instruktion. Alla planer på ett svenskt protektorat uppgivas och lika öppet avstår Oxenstierna från planerna på corpus evangelicorum. Däremot vidhöll han Sveriges fordran på ständernas officiella krigsförklaring mot kejsaren. Efter ingående överläggningar överlämnade ständerna sitt svar den 26 mars, i vilket förordades ett förbund ad interim med Sverige under Oxenstiernas ledning. Vid rikskanslerns sida skulle ställas ett förbundsråd. Kretsrådsinstitutionen skulle omedelbart införas. Dock avvisades på det bestämdaste krigsförklaringen mot kejsaren. Redan efter två dagar kom rikskanslerns svar på ständernas resolution, vilket till både form och innehåll var ovanligt skarpt. Ständernas förslag förklarades oantagbart och särskilt klandrades deras vacklande och hållningslösa politik gentemot kejsaren. Oxenstiernas svar synes hava gjort ett ovanligt starkt intryck. Kretzschmar anför ett ställe ur den relation, de för övrigt svenskvänliga nürnbergarna lämnade till hemstaden, där det heter: »Kein römischer Kaiser hätte je den Ständen so zugeredet und weil die Worte sehr hart und doch alle præmediate gefallen, also tragen die res eine meram und sehr grosse servitutem auf sich.» Undanflykter dögo ej längre, och till att klargöra detta för ständerna bidrog även Feuquières proposition. Den 1 april inlämnade så Oxenstierna ett fullständigt alliansförslag, som dock i väsentliga punkter tillmötesgick ständernas önskningar. Så övergav han nu kravet på krigsförklaringen mot kejsaren samt godkände införandet av ett förbundsråd, bestående av sju medlemmar, av vilka Sverige skulle utnämna tre och ständerna en för varje krets. Däremot avvisades bestämt ständernas fordran att betrakta förbundet som interimistiskt och likaså kretsrådsinstitutionen. Att rikskanslern i så hög grad gav efter för ständerna, berodde på hans önskan att så snart som möjligt få förbundet till stånd för att därmed förekomma den sachsiska fredspolitiken. Vidare skulle ständerna garantera Sveriges innehav av de ockuperade områdena, tills full satisfikation erhållits. Efter vidlyftiga överläggningar framlämnade ständerna den 11 april sitt betänkande över Oxenstiernas alliansförslag, enligt rikskanslerns önskan uppdelat i en huvudrecess och en birecess. Huvudrecessen

var helt generellt avfattad och innehöll bl. a. ett uppgivande av fordran på att låta förbundet blott gälla ad interim. Birecessen är av större betydelse och giver, som Kretzschmar kraftigt framhåller, ett uttryck för den starka självmedvetenhet, som besjälar ständerna, sedan Gustav Adolfs absoluta direktorium upphört. Förbundsrådet skulle sålunda utökas till tio ledamöter, av vilket ständerna skulle tillsätta sju. Rikskanslern tillerkändes såsom förbundets direktor en tämligen inskränkt befogenhet och alla frågor rörande fred och fördrag förbehöllos ständernas eget avgörande. Redan samma dag ständerna överlämnade sitt betänkande, förklarade sig Oxenstierna högeligen upprörd över förhandlingarnas resultat och sade sig vara bestämd för att ej vidare taga befattning med den evangeliska saken. På ständernas enträgna uppmaning accepterade han dock huvudrecessen och framlade en fullständigt reviderad birecess. Genom hotet om att fullständigt övergiva den evangeliska saken lyckades han också framtvinga ständernas så gott som omedelbara godkännande av den reviderade birecessen, där särskilt direktorns befogenhet väsentligen utökades. Förbundsrådets kompetens skulle regleras genom särskilda instruktioner och medlemmarnas antal fixerades till tolv, av vilka utom direktorn tre ledamöter skulle vara svenskar. Sedan en särskild allians slutits med riksridderskapet — vilket framför allt på grund av ständernas motstånd hållits utanför alla de förhandlingar, som förts i Heilbronn — skulle även en representant för detta stånd få säte i förbundsrådet. I frågan om kretsrådsinstitutionens införande hade däremot Oxenstierna tillmötesgått ständernas fordran. För att trots den uteblivna krigsförklaringen skarpt markera klyftan mellan kejsaren och ständerna hade Oxenstierna på Feuquières uppmaning medgivit, att i huvudrecessen tillfogades, att förbundet tillkommit under den franske ambassadörens medverkan. Härmed var den formella diskussionen avslutad, och den 27 april kunde ständernas representant underteckna den traktat, som under de följande åren i så hög grad skulle reglera Sveriges och det protestantiska Tysklands politik. Parallellt med förhandlingarna mellan Sverige och ständerna löpte de förhandlingar, som fördes mellan Frankrike och Sverige å ena sidan och ständerna å den andra. Redan den 15 april uppmanade Oxenstierna ständerna att skyndsamt tillträda den svensk-franska alliansen. Ständerna hyste emellertid starka betänkligheter mot att ingå förbund med ännu en utländsk makt, och dessa betänkligheter synas hava stärkts genom den engelska ambassadörens arbete. Oxenstiernas bemödanden lyckades emellertid, och Feuquières förklarade sig godtaga de ändringar, som gjorts i traktaten med förbehåll för sin regerings ratifikation. Ett synbart bevis på den framgång rikskanslern uppnått i Heilbronn, var ständernas erbjudande av kurfurstendömet Mainz som län till Oxenstierna, ett erbjudande, som dock avvisades och väl ej heller får tillmätas alltför stor betydelse. Själva Heilbronntraktaten betraktar Kretzschmar väl djärvt som ett första bevis på Sveriges

vacklande ställning i Tyskland. Han understryker, hurusom i Heilbronn ständerna för första gången mött Sverige självständiga och fria, och att Sverige där varit en like och ej en beskyddare. Det nya förbundsrådet skulle övervaka Sveriges politik, och den svenska armén skulle övergå till en förbundsarmé. Allt detta får väl dock räknas som mer formella än reella eftergifter från svensk sida, och för utomstående iakttagare såsom kejsaren och Kursachsen måste förbundet i Heilbronn hava tett sig som det mest konkreta tecknet på Sveriges starka position. Att förbundet dock redan från början led av stora svagheter, är uppenbart. Rikskanslerns bryska tillvägagångssätt under förhandlingarna hade svårt sårat ständernas ömtåliga känsla för sin höghet och den tyska liberteten. Vidare hade naturligtvis sachsiska varningar för ökat svenskt inflytande ingalunda klingat ohörda. För övrigt måste också, såsom Kretzschmar riktigt anmärker, den hos ständerna alltmer tilltagande fredsstämningen i förening med den av Oxenstierna inaugurerade defensivpolitiken ställa betydligt större moraliska krav på ständerna i deras egenskap av Sveriges allierade än Gustav Adolfs djärva offensivpolitik.

Sedan konventet i Heilbronn upplösts, reste rikskanslern till Frankfurt a. M., som skulle bliva hans egentliga residensstad i Tyskland. Dit inkallade han Heilbronnförbundets ledande furstar för att med dem dryfta vissa ekonomiska frågor, samtidigt som han underhandlade med hertig Bernhard om arméns konsolidering. Den viktigaste institutionen, som förbundet skapat för sin verksamhet, förbundsrådet, kunde redan i mitten av juli börja sina sammanträden. Några instruktioner för rådsmedlemmarna har Kretzschmar trots grundliga forskningar ej kunnat finna, och han ställer sig mycket tveksam till frågan, om sådana överhuvudtaget utfärdats. Upprättandet av kretsråd gick däremot mycket långsamt till följd av stridigheter om deras sammansättning och befogenheter. Kretsöverstarna sågo i den nya institutionen endast intrång i sina rättigheter, och Kretzschmar framhåller, hurusom slopandet av det svenska ståthållarskapet redan tidigt skulle visa sig i hög grad befordra de separatistiska strävandena hos flera av förbundsmedlemmarna. För att avgöra en del frågor, de flesta av ekonomisk natur, som lämnats olösta av konventet i Heilbronn, och för att påskynda ständernas definitiva tillträde till den svensk-franska alliansen inkallade Oxenstierna ständerna till en förbundsdag i Frankfurt a. M., som öppnades redan den 10 aug. Kretzschmar framhåller, att den byråkratiska formalism, som utmärkte ständernas representanter och som tog sig karaktäristiska uttryck i långvariga precedensstrider mellan städer och riksridderskap, i hög grad verkade hindersamt för förbundsdagens arbete. För att markera sin fredsvänlighet lät rikskanslern redan vid mötets början ständerna uppsätta sina villkor för en kommande fred. I känsla av sin militärt starka ställning framlade ständerna ytterst stränga fordringar på kejsaren och ligan, men genom sin fullständiga orimlighet kommo de blott att tjäna som basis för en rent teoretisk

diskussion av freden. I de ekonomiska frågorna lyckades rikskanslern blott mycket ofullständigt genomdriva sina önskningar, och under hela den tid förbundet varar, voro också dessa frågor ständigt föremål för allvarliga meningsskiljaktigheter mellan direktorn och ständerna. Förbundsrådet synes däremot rikskanslern tämligen oinskränkt hava behärskat, och den enda av dess medlemmar, som intog en mer självständig hållning, var den württembergska kanslern Löffler. Något definitivt tillträde till den svensk-franska alliansen lyckades varken Oxenstierna eller Feuquières genomdriva. Kretzschmar framhåller, att ständernas oro för en anslutning till Frankrike väsentligen ökats genom den alltmer aggressiva franska politiken i Rhenlandet samt genom de franska sändebudens skarpa protester mot förföljelserna mot de andliga ordnarna i de ockuperade områdena. Feuquières kollega i Frankfurt, La Grange, gick t. o. m. så långt, att han öppet varnade ständerna för att låta kriget bliva något religionskrig. Sedan de franska ambassadörerna lämnat nöjaktiga förklaringar över de punkter, som gällde religionsfriheten i de ockuperade områdena och förhållandet till Bayern och Ligan, undertecknades emellertid traktaten. För att utverka en snar ratifikation sändes Löffler och den zweibrückska kanslern Streiff som de fyra kretsarnas ambassadörer till Frankrike. Enligt sin instruktion skulle de även försöka hindra den franska expansionen öster om Rhen och framför allt motsätta sig de franska kraven på den viktiga Rhenfästningen Philippsburg. Den första förbundsdagen i Frankfurt är, framhåller Kretzschmar, fullt symptomatisk för det unga förbundets svaghet. De tidsödande precedenstvisterna vid förbundsdagens öppnande visa än en gång tydligt bristen på enighet. Rikskanslerns egen ställning till förbundet hade redan väsentligen försvagats. Så hade t. ex. hans begäran att i förbundets namn ensam kunna upptaga eventuella fredsförhandlingar avvisats, och vid hans sida skulle i sådant fall ställas särskilda ständernas deputerade. Frankrike stod nu dessutom som Sveriges jämbördige inom förbundet. Som ett diplomatiskt nederlag för förbundet karaktäriserar också Kretzschmar ambassaden till Paris, vilken blott medförde, att förbundet helt måste avstå från någon tolkning av religionsfriheten i de ockuperade områdena. Löfflers och Streiffs misslyckande torde hava bidragit till den fullständiga brytning, som längre fram skulle äga rum mellan den förre och Oxenstierna. Sedan Frankfurtkonventet avslutats den 23 sept., förbereder Oxenstierna under hösten lösningen av förbundspolitikens viktigaste problem, förbundets utvidgning genom de båda sachsiska kretsarnas anslutning. Kretzschmar redogör i korthet för det brandenburgska giftermålsprojektet och påpekar, hurusom Georg Wilhelm redan vid Feuquières besök i Berlin i juli givit sitt samtycke till en utvidgning av Heilbronnförbundet till att även omfatta den nedersachsiska kretsen. Efter att hava givit en tämligen schematisk bild av Wallensteins politik med dess egendomliga och skiftande händelseförlopp skildras rikskanslerns resa i Nordtyskland på nyåret 1634. Den på det hela taget svenskvänliga stämning,

som rådde i Berlin, tillskriver Kretzschmar i främsta rummet Götzens inflytande. Emellertid vållade de svenska anspråken på Pommern stora svårigheter, men den obenägenhet för närmare anslutning till Sverige, som detta framkallade, minskades betydligt efter underrättelsen om Wallensteins död i Eger den 25 febr. Genom denna händelse var den sachsiska politiken, vars prestige i de sachsiska kretsarna i hög grad vilat på förhandlingarna med Wallenstein, för ett ögonblick lamslagen. Så lyckades också rikskanslern ganska lätt att få Brandenburg och de övriga nordtyska staterna att låta representera sig vid det allmänna evangeliska konvent, han inkallat till början av mars i Frankfurt. Johan Georg hade däremot avvisat inbjudan, så till vida som hans representant i Frankfurt ej erhöll fullmakt att få deltaga i några förhandlingar.

Den 7 mars kunde konventet öppnas. Kretzschmar framhåller de svårigheter, som redan vid konventets början mötte rikskanslern vid diskussionen av ett av de ofta återkommande medlingsanbuden från Danmark. Oxenstierna fick tydligen här uppbjuda hela sin förmåga för att motverka den stimulering av fredsstämningen, som ett dylikt erbjudande medförde. Förhandlingarna med de båda sachsiska kretsarna fortskredo ytterligt långsamt, och sammanträdena stördes av ständiga oordningar, så att konventet i början av juli syntes nära sin upplösning, utan att något resultat uppnåtts. De betingelser, de sachsiska kretsarna gjorde för sitt inträde i förbundet, inneburo framför allt en kraftig nedskärning av direktorns maktbefogenhet. Händelserna på krigsskådeplatsen, särskilt Regensburgs kapitulation den 26 juli, bidrogo heller icke till att uppmuntra bildandet av ett allmänt evangeliskt förbund. Den svenska satisfaktionspolitiken med Pommern som sitt mål synes dock hava utgjort det egentliga hindret för förbundets utvidgning. Trots energiska övertalningsförsök av rikskanslern lyckades ej Brandenburg vinnas för en för Sverige förmånlig lösning av den pommerska frågan. Den 14 aug. förklarade också Pommerns och Brandenburgs representanter i plenarförsamlingen, att de aldrig kunde tillträda förbundet på annat villkor än att den svenska satisfaktionen ej berörde vare sig Pommern eller något annat protestantiskt land. Rikskanslerns ställning till den pommerska frågan var orubblig, och därmed var, framhåller Kretzschmar, varje tanke på Heilbronnförbundets utvidgning till ett allmänt evangeliskt förbund utesluten. Underrättelsen om katastrofen vid Nördlingen förlamade därefter hela förbundspolitiken, och då rikskanslern efter outtröttligt arbete dock lyckades förmå delar av de sachsiska kretsarna till anslutning till förbundet, utgjorde detta blott en formalitet utan varje reell betydelse. Även i de inre förbundsangelägenheterna led rikskanslern hårda nederlag. Alla hans försök att reda upp förbundets räkenskaper och att organisera ett verkligt kameralväsen misslyckades. Den franska politiken skördade däremot stora vinster. Med hänsynslöst utnyttjande av de militära motgångarna genomdrev Feuquières undertecknandet av förbundsakten, vilken lämnade Frankrike så gott som fria händer i

Rhenlandet. Rikskanslerns inflytande hos ständerna var, särskilt efter Nördlingen, statt i rask tillbakagång, och i medvetande därom föreslog han Feuquières en regelrätt tudelning av det protestantiska Tyskland mellan Sverige och Frankrike. Enligt detta förslag skulle till Frankrike överlämnas hela det ockuperade området och därtill som fransk intressesfär landet vid Weser ända upp till Elbe. Sverige å sin sida skulle försäkra sig om områdena öster om Elbe samt angripa Kursachsen. Detta förslag kan i själva verket betraktas som dödsstöten för Heilbronnförbundet. Följderna av nederlaget vid Nördlingen ryckte emellertid undan grunden för dessa förhandlingar, och Frankrike kunde utan alltför stora risker och uppoffringar övertaga Sveriges roll som de protestantiska ständernas ledare. Då ständerna i slutet av september lämnade Frankfurt, voro de också medvetna om att förbundsdagen endast blivit den politiska motsvarigheten till Nördlingen.

Förbundets ställning efter Nördlingen var hopplös. Förbundskassan kunde ej längre göra några utbetalningar, och rikskanslern måste alltmera giva efter för hertig Bernhards fordran på det absoluta överbefälet. Hans politik gick därför ut på att genomföra en för Sverige hedersam reträtt samt att indraga Frankrike i kriget. Starka förhoppningar knöt han också vid den nya ambassad, som under Löfflers ledning i början av oktober avgått till Paris. Alla försök att indraga Frankrike i kriget misslyckades emellertid, och i viktiga punkter måste Heilbronnförbundet göra nya eftergifter. Kretzschmar anser, att Löfflers undfallenhet gentemot Richelieu uteslutande berodde på den württembergska kanslerns medvetenhet om att Oxenstierna själv ansåg sin roll i Sydtyskland utspelad och att Frankrikes brytning med kejsaren skulle bliva oundviklig. Ett antagande av traktaten mellan Frankrike och Heilbronnförbundet var för Sveriges vidkommande en omöjlighet. De alltjämt fortsatta militära motgångarna, framför allt Heidelbergs kapitulation, framtvingade emellertid de fyra kretsarnas ratifikation redan den 28 dec. Därmed var Heilbronnförbundet de facto sprängt. Sedan sålunda Heilbronnfördraget ersatts med Paristraktaten, kunde rikskanslern ej anse sig bunden varken vid Frankrike eller de fyra kretsarna, och han ämnade omedelbart återvända till Nordtyskland för att där bättre kunna tillvarataga de svenska intressena. Formellt bestod dock ännu förbundet, och på en förbundsdag i Worms i febr. 1635 förordnades rhengreven Otto till förbundets vice-direktor. Under hans och Löfflers ledning samlades nu spillrorna av det en gång så mäktiga förbundsrådet i Mainz för att längre fram överflytta sina nu fullständigt betydelselösa konferenser till Frankfurt a. M. Den sista stöten fick förbundet genom freden i Prag den 30 maj 1635, vari förbundsrådet uteslöts ur den allmänna amnestin. En efter en av förbundsmedlemmarna bekvämade sig att antaga freden. Den 23 juni slöt staden Frankfurt själv fred och Gallas kunde begära förbundsrådets utlämnande. Löffler

och de övriga rådsmedlemmarna fingo efter ödmjuk avbön till kejsaren tillstånd att lämna staden.

Orsakerna till Heilbronnförbundets upplösning voro många. Kretzschmar har kanske väl mycket lagt vikten vid följderna av katastrofen vid Nördlingen och för litet tagit hänsyn till de starka motsättningar, som redan från början funnos inom förbundet. Danmarks ställning till Sverige och Heilbronnförbundet hade förtjänat en mer ingående undersökning än vad som är fallet i Kretzschmars för övrigt så värdefulla arbete, och likaså torde arbetet hava vunnit, om det kunnat skänka en rikare belysning av den svenska satisfaktionspolitiken. Ett viktigt resultat av Kretzschmars intressanta undersökning är, att Heilbronnförbundets historia tydligt visar, av vilken eminent betydelse Gustav Adolfs personliga inflytande på de protestantiska ständerna varit, ett inflytande, som Oxenstierna aldrig ens tillnärmelsevis lyckades uppnå.

Bo Enander.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Utgivet av Axel Kock. 1926. N. F. Bd 38. H. 3. Finnur Jónsson, Nogle bemærkninger om behandlingen af sprog og form i eddadigtene. — Finnur Jónsson, Eddadigtenes samling. — Kemp Malone, Danes and Half-Danes. — Didrik Arup Seip, Norske insjönavn. — Jóhannes L. L. Jóhansson, Svar — Stefán Einarsson, Anmälan av »Islandsk Grammatik, Islandsk Nutidssprog af Valtýr Guðmundsson». — Elof Hellquist, Anmälan av »Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 1. Ortnamnen i Sävedals härad jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar». — Bd 38. H. 4. Evald Lidén, Svenska ordförklaringar. — Gustav Neckel, Zur vorgeschichtlichen beugung männlichen *n*-stämme. — Karl Helm, Die Zahl der Einherjer. — Dag Strömbäck, Kommentar till Västgötalagen 1, JB 20. — Konstantin Reichardt, Der Dichter der Atlakviða. — A. G. v. Hamel, Anmälan av »Sigurður Nordal, Völuspá. Gefen út með skýringum». — C. W. v. Sydow, Anmälan av »Knut Liestöl, Norske Aettesogor: Med bilete og 1 kart». — Ebbe Kock, Anmälan av »Äldre Västgötalagen, översatt och förklarad av Nat. Beckman». — John Loewenthal, Die unaspiriertèn tenues des Holländischen. — Sv. G. Broberg, Bibliografi för 1924.

Arte et marte. Årsskrift för ridderskapet och adeln 1926. Gunhild von Strussenfelt, Apartin. Ett Bromans-Löwenhielms stamgods i Värmland. Med 6 illustr. — Gunhild von Strussenfelt, Från svunnen tid. Några erinringar om Grensholm och Grensholms slottsruin vid Roxen. Med 3 illustr. — Epitafier och vapensköldar i svenska kyrkor och sakristior. 2. Lofta kyrka i Tjust. Med 5 illustr.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria 1926. H. 21. Karl Karlsson Leijonhufvud, Strängnäs gamla hospital genom tiderna. I.

Blekinge-bygder. Årsbok utgiven av Blekinge hembygdsförbund 1926. Årg. 4. Siegfrid Leander, Blekinge båtsmän. Med 3 fig. — Olov Andersson, Anteckningar om äldre industrier i Asarum och Ringamåla. — Per Johnsson, Jacob Södergrens resa i Blekinge 17??. — Hugo Larsson, När Karlskrona hotades av fientliga flottor och härar. — Ernst Holmberg, Ett gammalt blekingskt ordenssällskap med hembygdsvårdsintresse. Lyckeby källa. Med 3 fig. — Wiktor E. Rylander, Vesan. Med 9 fig.

Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift. 1925, H. 3. Gösta Boëthius, Leksands flottbro, Några drag ur dess historia. På uppdrag av kommunalfullmäktige. Med 6 bilder. — Gustaf Vesterström, Uppteckningar från Svärdsjö. Med 1 karta. — 4. Dalarnas vapen. Med 7 bilder. — Karl Trotzig, Pilgrimsvägarna till Sankt Olofs helgedom i Nidaros. — Olle Homman, Något om Mockfjärd, dess Osmundshyttor och andra fornminnen.

Det nya Sverige. 1926. H. 2. Hjalmar Haralds, Departement och kollegier. En historisk synpunkt på förvaltningsreformen.

Fornvårdaren. 1926, Bd 1: H. 4. Johan Nordlander, Det gamla landaskiftet mellan Sveriges och Norges riken. 1. — Acta Jemtlandica. Med inledning av Eric Festin. Jordebog for Jemteland. Register och Mandtall Paa Alle fulde och Halffue gaarde, samt Ödegaardzmendt udj Herdals fougderi. Fornhandlingar rörande Jämtlands län. 1—7. 1647—1842.

Fornvännen. 1926, H. 3. J. Nordlander, Ett ångermanländskt kalvarieberg. — Holger Arbman, Bidrag till kännedomen om det äldsta Sigtuna. Undersökningar sommaren 1925. — 4. Fridolf Wildte, Tingsplatserna i Sverige under förhistorisk tid och medeltid. En kulturhistorisk undersökning. Med 6 fig. — Sune Lindqvist, Slesvig och Birka. Med 1 fig. — Adolf Schück, Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling, anm. av Bengt Thordeman. — 6. Bertil Berthelson, Kapitelsalen i Vadstena Munkkloster. Några byggnadshistoriska undersökningsresultat. Med 10 fig. — Ingvar Andersson, Valdemar Atterdags tåg mot Gotland 1361.

Från Gästrikebygder. Gästriklands folkhögskolas årsbok. 1926. Årg. 7. Greta Hedlund, Sängarnas utstyrsel i Ovansjö under gången tid. Med 16 bilder. — E. Florell, Järbo sockens bomärken — Percy Elfstrand, När »jakobinerna» försökte rycka till sig makten i Gefle. Riksdagsmannavalen 1815. — Sigfrid Björkström, Hävd och sägen från bergsmanssocknen Torsåker. — Karl Hedlund, Gästriklands socknar, byar och gårdar år 1571. Uppgifter ur samtidiga källor. Ovansjö och Torsåkers socknar.

Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1926. I. E. Forsberg, Något om Mörsils gamla kyrka. Med 3 illustr.

Gefle-Posten. 1926, Julnummer. Percy Elfstrand, Hur Gefleborna invigde sitt rådhus 1790. En axplockning ur gamla papper. Med 5 illustr.

Göteborgs försvar. 1926. Carl A. Tiselius, Göteborgs försvar hösten 1788.

Hvar 8 dag. 1926—27, N:o 11 ($^{12}/_{12}$). Beatrice Zade, Drottning Kristina som barn. Ett trehundraårsminne. Med 1 illustr.

Hygiea. 1926. Bd 88: H. 20. Torsten Sondén, Vad äldre nordiska skrifter berätta om sinnessjuka och deras ställning.

Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1926. O. Cappelin, Anteckningar till en småländsk bibliografi. — P. G. Vejde, Agundaborg. En småländsk medeltidsborg och en till denna knuten kyrka. Med 2 fig. — Eric Elgqvist, Ett bidrag till kännedomen om Värends härads rätt och Blendasägnen.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1926. Årg. 16. Johannes Johansson, 1525—1926. Ett fyrfaldigt 400-årsminne.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1926 Årg. 21. A. F. Runstedt, En bild av kristligt hemliv i en västgötasocken på 1700-talet. — S. Mouchard, Några anteckningar om Ekeby pastorats kyrkoherdar. Med 4 illustr. — Eric Engvall, Åsle kyrka. Med 5 illustr.

Julhälsningar till församlingarna i Visby stift 1926. Hermanna Lange, Dalhems prästgård. (Under prosten S. J. Ihres tid.) Med 5 illustr. — C. J. Björkander, Minnen och intryck från en ödebygdsförsamling. [Loos socken.] Med 3 illustr. — C. J. Björkander, Pros-

ten Lars Nilsson Neogards anteckningar om Östergarns kyrka för 200 år sedan — P. H. Nehleen, År 1526 — ett 400-årsminne.

Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1926. Karl Ekman, Solna. Med 12 illustr. — B. Bohlin, Något om folkundervisningen i Hille. — O. Lindberg, Några fragment av en gammal prästgårds historia. Med 3 illustr. — L. L. Lundh, Kårböle. Den lilla helgedomen på Storskogen. Med 5 illustr. — Frans Westberg, Östra Ryds kyrka i Roslagen. Restaurerad 1923—24. Med 4 pl. s. och 1 illustr. i texten. — W. Brusewitz, Knutby kyrka. Med 5 illustr.

Jämten 1926. Årg. 20. Utgiven av Eric Festin. Anna Werner, Kyrkorna — våra relikskrin. Litet personhistoria kring några kyrkliga klenoder. Med 2 illustr. — C. Sehlin, Norges insats vid religionsskiftet i Jämtland. — Eric Festin, Om Jämtland och jämtarna. Föredrag vid den första »Jämtlandsaftonen» i radio (i Sundsvall) den 17 februari 1926.

Karlstads stifts julbok 1926. Årg. 15. C. V. Bromander, En minnesvärd värmländsk landshövding. [Olof Wibelius.] Med 4 illustr. — John Raning, Älgå kyrka 200 år. Ett kyrkobygge och ett jubileum. Med 3 illustr.

Kristendomen och vår tid. Utgiven av F. Hallgren, S. Herner, O. Lewan, M. Pfannenstill. 1926, H. 9—10. P. Johnsson, Nordskånska kyrkoseder.

Kungl. Krigsvetenskapsakademiens tidskrift. 1926, April. L. T[ingste]n, Kronprinsen Karl Johans krigföring under höstfälttåget år 1813, jämförd med den år 1814. Med 2 skisser i texten. — Maj—Juni. H. J[ungste]dt, Ålandsbefästningarna under världskriget och deras ändamål. Med 1 karta. — September. C. Bennedich, Ur det gamla gardets öden. D. 1, anm. av W. Kleen. — Oktober. Gustaf Petri, Kungl. Första livgrenadjärregementets historia. D. 1, anm. av Hj. F.

Landstormsmannen 1926. Arthur Dunér, Från beväringsinrättningens barndomsår. — L. Stackell, Staden Bregenz erövring. Ett julminne från år 1646.

Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1926. Percy Elfstrand, Gefle i krigstid under Gustaf III:s regering. Med 13 illustr. — Erik Alrot, Akademisk avhandling om Gästrikland. Övers. av Vilh. Lindeberg. D. 2. — Ur protokollen från trolldomsrannsakningen i Gefle 1675. 1. Meddelat av [J. H.] S[ehl]b[er]g. — Wilh. Carlgren, De norrländska skogsindustrierna intill 1800-talets mitt, anm. av P. Elfstrand.

Nordisk tidskrift. Utgiven av Letterstedtska föreningen. Redigerad av N. Herlitz. 1926, H. 7. Adolf Schück, Det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling, anm. av G[usta]f J[acobso]n.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Utgiven av Isak Collijn. 1926, Nr 3. Aarno Malin, Studier i Vadstena klosters bibliotek. 1—4. — 4. O. Walde, Nicolaus Johannis Smalandius. Ett gammalt problem i svensk bibliotekshistoria.

Norrlands försvar 1926. Gustaf Hallström. Några funderingar rörande Norrlands äldsta bebyggelsehistoria. Med 8 fig.

Ord och bild. Utgiven av Karl Wåhlin. 1926, H. 5. Osw. Kuylenstierna, Gustav III och grevinnan du Barry. Med 8 illustr. — 11. Ansgar Roth, Tyko Brahe. Ett 350-årsminne. Med 8 illustr.

Pedagogisk tidskrift. Utgiven av Vilh. Vessberg. 1926, H. 1. Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 2. Ortnamnen på Göteborgs stads område jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar. H. 1, anm. av

Gösta Bergman. — 2. Sten Bonnesen, Peter den store, anm. av [V.] V[es]sb[er]g. — 5. Sveriges historia till våra dagar. D. 14. Karl Hildebrand, Gustav V, anm. av [V.] V[es]sb[er]g. — 6. Svenska medeltidens rimkrönikor. Fritt återgivna och sammanförda av Aron Rydfors, anm. av Nat. Beckman. — 7. Sveriges historia till våra dagar. D. 2. Sven Tunberg, Äldre medeltiden, anm. av V. V[es]sb[er]g. — 8. Gösta Bucht, Härnösands gymnasiematrikel 1650—1800, anm. av J. N[ordlande]r.

Personhistorisk tidskrift. 1926: H. 1—2. Sv. Grauers, Strödda politiska nyheter (1709—18) ur Erik Benzelius d. y:s brevväxling. — Esther Jacobson, Bröderna Schechta. — Vilhelm Marstrand, Aetten Tersmedens oprindelse. Slægten tor Smede fra Stade og Flensborg, Med 1 pl.

Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen. 8. Birger Wedberg, Nådefrågor historiskt belysta. Några anteckningar.

Skåne. Årsbok 1926. Carl Herslow, Ur en nittioårings barndoms- och ungdomsminnen. Med 4 illustr. — O. M. Ramel, Kungl. Skånska husarregementets standar. Med 11 fig. — Olof Christoffersen, Lantbefolkningens läs- och skrivkunnighet i äldre tider i Skytts härad. Med 4 illustr.

Solna hembygdsförenings årsskrift 1926. Sven Brandel, Solna kyrka. Med 10 fig.

Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 3. Räkenskaper 1. Stockholms stads skottebok 1460—1468 samt strödda räkenskaper från 1430-talet och från åren 1460—1473. Utgivna av Kungl. samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Med understöd av Stockholms stad och samfundet Sankt Erik genom Joh. Ax. Almquist.

Svensk juristtidning. 1926, H. 1. Adolf Åström, Jordrätten i Sverige under världsåldrarna, anm. av P. v. Seth. — 2 a. C. G. Westman, Hugo Grotius. — 2 b. Birger Wedberg, Juridik och erotik.

Svensk militär tidskrift. 1926, N:o 2. Olav Bergersen, Viceadmiral Tordenskiold, anm.

Svensk tidskrift. 1926, H. 3. Samuel Ödmann, Skrifter och brev. D. 1—2, anm. av O. Wieselgren. — 4. Svenska medeltidens rim-krönikor. Fritt återgivna och sammanförda av Aron Rydfors. D. 1—2, anm. av Gottfrid Carlsson. — 5. Sveriges historia till våra dagar. D. 14. Karl Hildebrand, Gustav V, anm. av Georg Andrén. — 6. Wilhelm Carlgren, De norrländska skogsindustrierna intill 1800-talets mitt, anm. av Bertil Boëthius. — Nat. Beckman, Vår skolas historia, anm. av Herman Brulin. — 7. Carl Bennedich, Ur det gamla gardets öden, anm. av Bertil Boëthius. — 8. John Frödin, Siljansområdets fäbodbygd, anm. av Bertil Boethius.

Svenska stadsförbundets tidskrift. 1926, H. 5. Ragnar Josephson, Svenska stadsplanehistoriska arkivet. Med 5 kartor i texten.

Sörängs-boken. Jönköpings läns folkhögskolas elevförbunds årsskrift 1926. Johannes Boëthius, Jönköpings läns folkhögskola under 50 år (1876—1926).

Tiden. Tidskrift för socialistisk kritik och politik. 1926, N:o 4. Nils Cederblad, Befolkningsfrågan i Sverige under äldre tider. — N:o 7—8. Östen Undén, Ministerstyrelse.

Tidskrift för hembygdsvård. 1926, H. 3—4. Bengt Cnattingius. Linköping. Några hembygdsvårdande synpunkter på gammal och ny arkitektur.

Tidskrift för militär hälsovård. 1926, H. 2. O. T. Hult, Om Lars Braunerskiöld och sjukvården i Livland och Kurland under nordiska kriget 1700—1710. Föredrag vid Svenska militärläkareföreningens sammankomst den 17 dec. 1925.

Tidskrift i sjöväsendet, 1926, H. 2. Hugo Larsson, Vår flotta under det stora nordiska kriget. Några anmärkningar. — Genmäle av G. Unger. — 4. Hugo Larsson, Flottoperationerna i södra Östersjön år 1712. En replik till kommendör G. Unger. — 5. G. Unger, Flottoperationerna i södra Östersjön år 1712. Slutreplik.

Värmland förr och nu 1926. Meddelanden från Värmlands fornminnes- och museiförening. H. 24. C. E. Nygren, Borgmästaren Leonard Johan Ringer. Ett stycke Karlstadshistoria från 1700-talets förra hälft.

Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1926. Erik Daunius, Om de hedniska lapparnas gudabilder. Med 25 illustr. — Ellen Vleugel, En misskänd Västerbottens-hövding. Ett offer för avund och förtal. [Pehr Adam Stromberg.] Med 3 illustr. — Ellen Vleugel, Ett örike. [Holmön.] Med 47 illustr.

Ytterlännäs hembygdsförenings skrifter. 1. J. Svanholm och A. Westander, Ytterlännäs gamla kyrka. En kort beskrivning för besökande. Med 6 illustr. i texten.

Samtiden. Redigert av Jac. S. Worm-Müller. **1926, H. 4—9.** E. Hagerup-Bull. Fra 1905. Erindringer og Betragtninger. 1—6. 1 Höirepartiets fortid og 1905; 2. Francis Hagerup i 1905; 3. Linjerne; 4. Sanktionsnegtelsen; 5. Syvendejunibeslutningen og folkeavstemningen; 6. Kongevalget.

Historisk Tidsskrift. Niende Række. Udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af Ellen Jörgensen. Bd 5: H. 1. Eli Heckscher, Merkantilismen som Samfundsopfattelse. — Gudmund Schütte, Dansk Kongetals tusendaarige Traad. — Axel Linvald, Det 4. nordiske Historikermöde i Köbenhavn og Sorö 29. Juni—4. Juli 1926. — Aage Friis, Historieforskernes internationale Organisation.

Historisk Tidskrift för Finland. Utgiven av Eric Anthoni. **1926. H. 4.** Alfons Takolander, Till karakteristik av Erik Gabriel Melartin. (Lectio præcursoria.) — Bruno Lesch, Källskrifter till »finska deputationens» historia. M. Hornborg, Några brev från rikslagstiftningens förberedelsetider. — J. Jaakkola, Suomen muinaiset valtarajat vuoteen 1323, anm. av Eric Anthoni. — P. O. v. Törne, Finlands riddarhus 1818—1918, anm. av H. E. P.

Västerås möte 1527.

Ett fyrahundraårsminne.

AV

LARS SJÖDIN.

I.

Reformationsriksdagen i Västerås, vars fyrahundraårsjubileum nyligen firats, har varit föremål för flera skarpsinniga studier, dels utförda i monografier och specialundersökningar, dels infogade i historiska skrifter av mera allmänt innehåll. Här skall ej ett försök till historik göras över de olika tolkningarna av Västeråsriksdagens betydelse och innebörd, spörsmål, som lätt kunde föra in på frågan om reformationens historia i Norden. Vi vilja blott belysa mötets yttre förlopp genom en närmare granskning av huvudkällan därför, Peder Svarts bekanta skildring i hans *Konung Gustafs krönika.*[1] Inledningsvis beröras först frågorna om herr Peders levnadsöden och om källorna till hans krönika, ty dessa problem äro i viss mån grundläggande för vårt ämne. Sedan följer en översikt av den inrikespolitiska utvecklingen vintern och våren 1527, sedd mot Peder Svarts skildring av samma händelser. Därigenom sökes en klarare inblick i den närmaste och nödvändigaste bakgrunden för bedömandet av riksdagens förlopp och herr Peders skildring därav. Det större och vidare perspektivet kring Västeråsmötet, som tack vare trägen forskning allt klarare framträder, skall här ej annat än undantagsvis beröras och då endast i form av an-

---

[1] Till grund för huvudpartiet av denna uppsats ligger sista partiet av författarens april 1923 till prof. Tunberg inlämnade licentiatavhandling om *Peder Svarts krönika.* Endast smärre ändringar och tillägg hava här gjorts — huvudsakligen i noterna. Den kortfattade inledningen resumerar ett annat parti i avhandlingen. Den sista delen är nyskriven och publiceras i tidskriftens följande häfte. Författaren stannar i tacksamhetsskuld för råd och upplysningar till professorerna G. Carlsson och S. Tunberg samt för hjälp vid korrekturläsningen till amanuensen, fil. kand. Daniel Almqvist.

teckningar till åskådningar, till vilka vi inom den ovan antydda ramen böra taga ståndpunkt. Uppsatsen avser således ej att uttömmande behandla riksdagens historia och förutsättningar, för vilket en helt annan apparat skulle erfordras.

Om Peder Svarts härstamning, födelseort, ungdoms- och studietid tiga källorna. Det kan likväl på goda grunder antagas, att den av honom i krönikan välvilligt omnämnde priorn för dominikanklostret i Västerås, Niels Andreae, som, sedan klostret år 1528 indragits, förordnades till dekan vid stiftsstadens domkyrka, varit hans släkting eller i varje fall hans beskyddare och vän.[1] Herr Nils hade konung Gustav att tacka för såväl prioratet som dekanatet och blev även kollektor för vissa till kronan reducerade kyrkliga intäkter inom Västerås stift.[2] Han synes ha avlidit omkring 1539, då hans uppbördsverksamhet övertogs av »her Peder Andree i Vesterårs».[3] Herr Peder nämnes uttryckligen som kanik i Västerås i ett kungabrev av den 26 mars 1541, och något senare har han själv enligt trovärdig, ehuru ej bestyrkt uppgift kallat sig »af Kongl. Maj:ts befallning öfwer praebenders och kyrkors tionde i Westerås stift officialis».[4] Denna för reformationstidens förhållanden och rättsuppfattning betecknande titel belyser bjärt den verksamhet, med vilken den förmodligen då ännu rätt unge Peder Svart vann sina sporrar. Västeråsbesluten 1527 gåvo honom bröd och förmedlade hans uppkomst till kyrkans högsta ämbete.[5]

---

[1] Edéns upplaga av Peder Svarts krönika, s. 125.

[2] Redan 1529 uppbär han tionde- och kapitelstaxorna, och ännu $^{18}/_{7}$ 1538 redovisar han i kungliga räntekammaren för borglägers- och kapiteltaxorna. *RKB* 1529, f. 63 r.; 1538, f. 31 v.

[3] *RKB* 1539, f. 13 r. — herr Peder redovisar 1540 för 1539 års kapiteltaxa, borglägers- och kyrkotiondepengar m. m.

[4] Muncktell, Westerås stifts Herdaminne 1, s. 19. Muncktells citat återgår förmodligen på någon numera förlorad — i varje fall okänd — anteckning av Herweghr. Biskopens världsliga domsrätt övergick genom Västeråsordinantians stadgande till de världsliga myndigheterna, närmast konungens domhavande (*SRA* 1, s. 91). Biskopens officialis blev konungens. Gustav Vasa ger $^{2}/_{8}$ 1527 kaniken i Linköping, mäster Jöns Petri, fullmakt att »på våra vegna handla och enda the saker som falla med presterna j samma lincopungx biscopsdöme för bolerij så ath the skola ther och suara honum och icke biskopenom». Han åberopar därvid västeråsmötets beslut, »ath prester skola sökia sin rett vnder them som konungxdom haffua, vndantagna nogra besynnerliga saker som ordinantian yterligare vthvisser» (*GVR* 4, s. 290).

[5] Det belyser Svarts i krönikan visade livliga intresse för reformationsriksdagen.

Peder Svarts omfattande uppbördsverksamhet under 1540-talets förra hälft tog förmodligen då hans mesta tid i anspråk.[1] Han synes 1546 hava blivit läsmästare i Västerås och lämnade förmodligen denna befattning år 1550.[2] Under samma tid (troligen 1546—1550, bevisligen 1547—1549) var han prost i Tuhundra härad.[3] Endast i denna sistnämnda egenskap synes han då ha befattat sig med uppbörden av kronotionden i prosteriet. Herr Peder kallas i september 1549 kyrkoherre i Västerås,[4] vilken post då förmodligen blivit ledig genom företrädarens, Ericus Nicolai, frånfälle.[5] Kort därefter, troligen under år 1550, fick Peder Svart fast anställning vid det kungliga hovet som predikant. Han höll den 30 augusti 1551 likpredikan över drottning Margareta.[6] Om hans ställning hos konungen vittna hovräkenskaperna, som nämna honom jämsides med ärkebiskopen, biskoparna och mäster Olov.[7] Herr Peder tillstyrkte Gustav Vasas tredje äktenskap.[8] Han ledsagade hösten 1553 konungen och hans unga gemål på deras lustresa till Dalarna.[9]

---

[1] Han redovisade bl. a. för kapiteltaxan och borglägerspengarna under åren 1541—47 (*RKB* 1542—46) och — genom prostarnas förmedling — för kyrkotionden för hela stiftet 1540—45. Hans egenhändigt skrivna redovisning för kyrkotionden åren 1543—44 finnes så gott som fullständigt bevarad, såväl i koncept som renskrift, bland Prostarnas tionderäkenskaper för Västerås stift, vol. 1. K. A.

[2] Årliga räntan i Västmanlands handl. 1547: 11 (s. 110); 1548: 7 (s. 140); 1549: 5 fol. 62 v.); 1550: 8. K. A.

[3] *RKB* 1546 (restantieräkenskap för år 1545, f. 53); pergamentsomslag i K. B. med påteckning: »Her Peder Andrees rekenskap för r(estantie)r pro anno 46. 47. 48. 49 och 50. Giord anno 51—52.» Själva räkenskapen (med onöjaktig rubrik) förvaras bland Prostarnas tionderäkenskaper för Västerås stift, vol. 1, K. A.

[4] Se den sist citerade räkenskapen: kvittens av kamreraren Måns Jönsson 30/9 1549.

[5] Ericus Nicolai bevistade våren 1549 kyrkomötet i Uppsala om Interim (*SRA* 1, s. 590).

[6] Codex Sernsköldianus, Västerås läroverks bibliotek, sista bladet, recto: »Sermo a domino Petro Arosiensi.»

[7] I *RKB* 1551 (M. Arens registher, fol. 1—4) finnes bl. a. en specifikation över drottning Margaretas testamente. Bland »presterne som ginge för W:n:f:» nämnas främst ärkebiskop Lars, biskoparna Botvid och Henrik samt »Mäster Oloff» och »här Pär Andree», vilka alla fingo 50 mark vardera.

[8] Ahnfelt, Bidrag till Svenska kyrkans historia, s. 12 ff. Jfr Celsius, Gustaf I:s historia, s. 300.

[9] *RKB* 1553. Jakob Teytts räkenskap. Resan gick från Västerås över Sala, Väsby, Gusjö, Främby, Tuna, Säter, Gamla Silfberget, Bomansbo, Vik, Västra Silfberget, Kungsör, Arboga åter till Västerås. — Resan har säkerligen satt spår i herr Peders krönika, särskilt i skildringen av befrielsekriget.

Peder Svarts senare levnadsöden äro i sina huvuddrag välkända. Utnämnd till ordinarius i Västerås 1556, fick han nyåret 1558 i uppdrag av Gustav Vasa att författa *Gensvaret på den danska rimkrönikan.*[1] Han bevistade riksdagen i Stockholm 1560 och höll vid sin gamle herres bår i Uppsala domkyrka det ännu bevarade, stora liktalet. Han erhöll nu även förtroendet att skriva den avsomnade konungens historia. Frukten av detta arbete, med vilket herr Peder tydligen genast grep sig an, är *Konung Gustafs krönika.*[2] Det blev dock honom ej förunnat att fullborda sitt verk. När Mårten Hälsing i december 1561 fick i uppdrag att förbättra herr Peders krönika, var denne tydligen en bruten man.[3] Han avled den 5 oktober 1562.[4]

Ovanstående korta redogörelse för Peder Svarts senare levnadsöden visar, att han alltsedan år 1540 — frånsett hovtjänstgöringen — varit knuten till Västerås stift, och att han under denna tid huvudsakligen vistats i stiftsstaden. Herr Peders relationer till Nils Andreæ tyda på att han även före denna tid vistats i Västerås och att han fötts och uppfostrats inom stiftet. Därför talar även hans krönika. Peder Svart redogör mest utförligt och pålitligt för händelserna i Västmanland och Dalarna. Visserligen torde hans skildingar av befrielsekriget och Västerås riksdag huvudsakligen återgå på skriftliga källor, vilka för övrigt nog huvudsakligen — såsom beträffande reformationsriksdagen — härröra just från Västerås.[5] Men frånsett nämnda partier av krönikan är herr Peders framställning av tilldragelserna i denna landsända märkligt pålitlig. Det gäller särskilt om klockuppropet och över huvud de i krönikans slut berättade händelserna därifrån, som med vaket öga skildras av en med hembygdens förhållanden förtrogen person. Ju längre tillbaka i tiden vi för-

---

[1] *GVR* 27, s. 219 (brev av 31 dec. 1557).

[2] *SRA* 1, s. 725 f.

[3] Peder Svart skrev således sin krönika inom loppet av ett år med vacklande hälsa och samtidigt upptagen av ämbetsgöromål. Redan därför måste hans framställning bliva ojämn och — även rent sakligt — förete stora brister.

[4] Rhyzelius, Episcoposcopia Sviogothica 1, s. 267. Gjörwell, Kongliga Bibliotekets handlingar 1, s. 58.

[5] Krönikan skrevs säkerligen i allt väsentligt i Västerås. Inga tecken tyda på att författaren sökt kontrollera sina uppgifter med hjälp av handlingarna i rikets kansli och arkiv. Det blev Tegels uppgift i hans revision av konung Gustavs krönika.

sättas, dess ovederhäftigare återgives även här händelseförloppet, dess mera intrasslad blir den kronologiska tråden. Ett undantag utgör redogörelsen för befrielsekriget, måhända därför att författaren saknade sammanhängande personliga minnen, som direkt anknöto till de stora händelserna från denna tid och som skulle kunnat grumla hans främst på skrivna källor grundade framställning. Peder Svart var nog under befrielsekriget en ung pojke, boende i Västmanland eller kanske snarare i Dalabergslagen. Han har möjligen med egna ögon bevittnat någon av den stormiga tidens krigshändelser, men i huvudsak torde han fått del av dem genom hörsägner. Fastare minnen ägde han från tiden för reformationsriksdagen, vilken han dock knappast bevittnat. De egna hågkomsterna och den muntliga traditionen hava här utfyllt men samtidigt även förvanskat den bild herr Peders skriftliga källor gåvo. Åsikten, att »traditionen är den källa, ur hvilken P. Swart hämtat innehållet i sin krönika»,[1] äger ej minst för skildringen av Västerås riksdag endast begränsad giltighet.

I det följande skall ovan antydda uppfattning av Peder Svarts krönika belysas vid teckningen av reformationsriksdagen och dess närmaste förhistoria. Dessförinnan må dock ett påpekande göras. Även om herr Peder haft tillgång till relativt goda, fastän knapphändiga källor för Västeråsmötet och andra händelser, äger hans krönika ett särdrag, som försvårar, ja stundom omöjliggör dess analyserande. Svarts krönika kännetecknar i högre grad än Johannes och Olaus Magnus' historiska arbeten renässansens och humanismens historieskrivning. Den är starkt subjektivt hållen och saknar varje spår av vetenskaplig noggrannhet och ackuratess. Krönikan är därför som historisk källa mycket svårhanterlig; dess uppgifter äro genomgående onöjaktiga samt ofta förvanskade och tarva därför en skarp kontroll. Även då författaren förfogat över goda källor, äro detaljerna stundom utbroderade och lagda till rätta för den starkt expressionistiska helhetsbilden. Krönikan sticker av mot den äldre svenska historieskrivningen, som i sin subjektiva världssyn dock återgav detaljerna genomgående sakligt och nyktert, och som ej sällan bars av en logiskt klar, av filosofiskt tänkande präglad framställningskonst. Hos Peder Svart åter frapperar en konst-

[1] Edén, a. a., s. XIV.

närlig, starkt personlig men till följd av hans brist på metod primitiv och ovetenskaplig strävan att betona det väsentliga, att skildra konflikternas (yttre) kulmen, att sammanställa de karakteristiska detaljuppgifterna — om så erfordras supplerade ur minnet, efter mer eller mindre fritt valda hörsägner, kanske även ur den egna fantasien — till en plastiskt verkande bild. Hans målande inbillningskraft gör det svårt att säga, vad han själv bevittnat eller blott hört eller sett omtalas.[1] Svarts största fel som historieskrivare är hans vårdslöshet i detaljuppgifterna. Den har alstrat ett större misstroende till hans framställning än den i grunden förtjänar.

För förståelsen av Peder Svarts berättelse om Västerås riksdag 1527 tarvas även en källkritisk undersökning av hans redogörelse för de till tiden närmast liggande händelserna. Det visar sig då, att herr Peder skildrat Västeråsprelaternas och daljunkarens uppror utan egentlig reda.[2] Han låter det första dalupproret börja vintern 1525, vilket är riktigt. Junker Nils skall ha dött sommaren eller våren 1526, och strax därefter gjorde daljunkern »uppstötning», som varade under sommaren. Emellertid började dalkarlarna snart ana oråd, gjorde fred med konungen och sände junker Nils in i Norge. Han ville nu för skams skull ej åter bege sig till ärkebiskopen, fru Inger och sitt gamla umgänge utan »for och suttlade» nere i Viken. Under tiden hade Gustav Vasa givit sig i vänlig handel med Olof Engelbrektsson, vilken slutligen utlämnade både Peder Sunnanväder och mäster Knut åt konungens tjänare, som förde dem fängslade in i Sverige. I augusti 1526 fördes de genom Uppsala till Stockholm, och mellan dessa städer tillstötte herr Peder Matthei sölvköparen, som fängslats, enär han av oförsiktighet befordrat några brev från Peder kansler till dennes vänner här i riket.[3] Sedan skildras utför-

[1] Peder Svarts realistiska framställning av krigshändelserna vid Västerås våren 1521 — man lägger särskilt märke till skildringen av Knut Benktssons död — visar ej, att han själv bevittnat dessa händelser, vilket i och för sig dock ej är omöjligt. Men den erinrar dels om, varifrån huvudkällorna för herr Peders berättelse flöto, dels om krönikörens intima kännedom om sin egen stads topografi.

[2] Edén, a. a., s. 78, 94—103.

[3] Mäster Knut utlämnades av ärkebiskop Olof 3 juli 1526 (*GVR* 3, s. 405). Han dömdes 9 aug. samma år i Stockholm (*GVR* 3, s. 220 f.). Det är således möjligt, att han i enlighet med Svarts notis fördes i (början av) aug. genom Uppsala till Stockholm. Som Knut ej direkt

ligt deras skymfliga intåg i Stockholm, dom och avrättning.[1]

Enligt Peder Svarts framställning skulle således daljunkerns uppror falla under tiden mellan Peder kanslers

utlämnades till konungen utan till archielectus, blir herr Peders framställning i så måtto än trovärdigare. Det var f. ö. i alla händelser naturligast att — särskilt under dåvarande inrikes förhållanden — skicka fångarna över Jämtland, Medelpad, Hälsingland, Gästrikland och Uppland (via Uppsala) till Stockholm. Vid ankomsten dit har mäster Knut kanske fått lida den smälek av pöbeln, som enligt Peder Svart vederfarits honom. Peder kansler däremot utlämnades först 22 sept. och anlände till Stockholm förmodligen strax före den 25 nov. (*GVR* 3, s. 419, 326 f.). Då skedde nog det skymfliga intåg, som ligger till grund för herr Peders skildring. Antydningar därom finnas även i en äldre och kanske pålitligare källa. (*GVR* 7, s. 515). Det säges där, att man satte på Sunnanväder en biskopshatt och ej, som Svart uppger, en halmkrona. På denna punkt förefaller dock herr Peders framställning troligare, enär biskopshatten bättre passade mäster Knuts äregiriga drömmar om ärkebiskopsämbetet, varifrån han endast efter några veckor måste resignera, medan Peder Jakobsson som den handlingskraftigare mera traktat efter världsligt regemente. I fall mäster Knut vid denna tid satt fången i Stockholm, kan han verkligen ha nödgats deltaga i upptåget. Emellertid är det möjligt, att han då förvarades i Uppsala. Han har då kanske — såsom fallet tydligen varit med sölvköparen — förts med Sunnanväder till Stockholm för att vittna mot sin medbrottsling. I så fall vore Svarts skildring riktig med undantag av tidsbestämmelsen, som väl återgår på en Västeråsanteckning om tiden för mäster Knuts återkomst från Norge. Mot herr Peders berättelse om mäster Knuts deltagande i det skymfliga intåget tyder dock i viss mån den ovan citerade källan samt Svarts egen notis om att Sunnanväder och sölvköparen — men ej mäster Knut, som avrättades i Stockholm — under distingen 1527 fördes till Uppsala. Klarhet torde ej kunna vinnas i denna fråga. Lider Peder Svarts berättelse härom av större felaktigheter, torde de böra härledas ur hans ytliga och fantasifulla källkritik. Han har sannolikt haft att tillgå en kronologisk notis om mäster Knuts återkomst samt en del av de rim, som enligt hans egen berättelse gjordes om Sunnanväders skymfliga intåg, och med ledning av dessa källor har han verkställt sin skildring. — Det bör f. ö. undersökas, om reformatorerna haft verksam andel i detta stötande upptåg. Tecken, som kunna tyda därpå, saknas ej. Jfr Olaus Petris utfall mot Paulus Heliae (1528), »En sådana kämpe borde ju tillbörligha crönas» (*OPSS* 1, s. 337). Frågan hör samman med angreppen på prelaternas världsliga maktställning — symboliserad i påvevapnet *tre kronor,* vars betydelse för kronbegreppets utveckling och det svenska riksvapnets tillkomst förtjänar en närmare undersökning.

[1] Peder Svarts berättelse om Västeråsprelaternas död är även märkligt pålitlig. Genom riksregistraturet och Stockholms tänkebok veta vi, att rättegången med Peder Jakobsson hölls i Uppsala 18 febr. 1527, och sistnämnda källa talar för att han avrättades samma dag (*GVR* 4, s. 61, Sjöberg, Stockholms stads tänkebok under Vasatiden, s. 129 f.). Samma uppgifter lämnar även Petrus Andreae, som t. o. m. uppger klockslaget och platsen för avrättningen. Herr Peder har även bevisligen haft skriftliga källor till sitt förfogande om denna händelse. De i domstolen sittande biskoparna och prelaterna inlade nämligen en hemlig protest mot det olagliga förfaringssättet. Den har bevarats till eftervärlden genom en svensk översättning av biskop Peders i Västerås berättelse härom, uppsatt i Väster-

uppror och hans utlämnande till Gustav Vasa. De fatala konsekvenser, vilka uppstå härav, och som bl. a. leda till kronologiska orimligheter, har herr Peder tydligen ej uppmärksammat. Han låter exempelvis konungen själv anklaga Peder Sunnanväder i Uppsala 18 februari 1527. Men ett stycke längre fram berättas, huru Gustav Vasa vid kyndelsmässotid 1527 mönstrade sitt folk i Västerås och därpå drog upp till Dalarna, där han höll en sträng räfst med upprorsmakarna. De båda första dalupproren bilades enligt Svart före Västerås riksdag, och han låter därför konungen med största delen av rådet och fru Kristina sommaren 1526 draga till Västerås för att stilla daljunkerns uppstötning. Kristina Gyllenstjernas ingripande, som f. ö. skildras rätt troget efter vad som verkligen skedde vid reformationsriksdagen, har således i full samklang med herr Peders oriktiga kronologi för det andra dalupproret blivit flyttat tillbaka ett år i tiden. Det är tydligt, att Peder Svart haft att röra sig dels med skriftliga källor, dels egna minnen och muntlig tradition, och att han misslyckats i att bringa reda och ordning i sitt stoff. Skriftliga källor har han haft för Västeråsprelaternas uppror, sista öden och avrättning samt för Västerås riksdag men ej för det andra dalupproret. Om det senare visste han blott, att det stod i nära

---

ås d. 19 febr. 1527. Kopian, som numera endast är känd genom Swederus avtryck i Stockholms Magazin 3 (1781), s. 275—278, har enligt rubriken tagits på konungens befallning av just Petrus Andreae d. 1 dec. 1543. Den är av betydelse i detta sammanhang även därför, att den indirekt antyder, att domen avkunnades på morgonen. Peder kanslers avrättning kan därför mycket väl ha skett mellan 12—1, såsom Svart uppger. I den ursprungliga formuleringen hade Peder Svart f. ö. ej närmare angivit tidpunkten. Se Edén, a. a., s. 69 not 1. Det har i Västerås förvisso funnits anteckningar om Mäster Knuts och Peder Jakobssons öden — även för äldre tid — och mycket tyder på, att de utnyttjats av Peder Svart. Kanske har han anlitat dekanens eller domkapitlets dagbok, som fördes lika väl i Sverige som i utlandet (jfr Vitterhets ak. handl. 15, s. 99). I detta samband kan anmärkas, att mäster Knut avrättades torsdagen (och ej som Svart uppger onsdagen), efter Peder kansler. Det rubbar lika litet min uppfattning om herr Peders källor som den tydliga överdriften i hans påstående, att konungen lät inför rätten uppläsa »öffuer 60 Synnanweders breff». Peder Månssons nyssnämnda uppteckning omtalar, att konungen lät läsa »någor bref, som Herr Peders handscrift war». — Protestationens innebörd är belyst hos Westman, Reformationens genombrottsår i Sverige, s. 327 f. Det bör framhållas, att Clemens VII:s brev av 19 sept. 1526 till Hans Brask och Petrus av Västerås, i vilket de uppmanas att på allvar bekämpa kätteriet, haft en avgörande betydelse för denna fråga. Det kan man redan se av det brev biskop Hans skriver till mäster Sven om Peder Jakobssons dömande (*HSH* 16, s. 62—65, jfr Westman, a. a., s. 307 f., 327 f.).

samband med och direkt avlöste det första. Själv vistades han förmodligen vid den tiden uppe i Bergslagen, var då ännu ung och ej orienterad i de stora politiska spörsmålen, om vilka f. ö. endast dunkla och motstridande rykten nådde dit upp. Att han under sådana förhållanden förlagt daljunkerns uppror till endast ett år efter Peder kanslers är ju synnerligen förklarligt; denna minnesförskjutning var helt enkelt den naturligaste.[1] Från ungdomstiden hade herr Peder nog även ett minne av att Gustav Vasa hållit ett möte med riksrådet och adeln i Västerås med anledning av frågan om daljunkerns börd, och att fru Kristina därvid intygat lögnaktigheten av tronpretendentens påståenden, samt att dalkarlarnas utskickade medfört det beskedet hem, varefter många avföllo från junker Nils' sak. Att herremötet i Västerås varit Sveriges dittills betydelsefullaste riksmöte kunde den unge Peder Svart naturligtvis ej veta. När han 34 år senare skrev Gustav Vasas historia, visste han helt naturligt bättre besked om reformationsriksdagen. Men samtidigt har han — kuriöst nog — levat kvar i sina ungdomsminnen om daljunkerns uppror och Kristina Gyllenstjernas ingripande och har tydligen ej anat, att det skedde vid samma tid, som konungen gav dråpslaget åt kyrkans ekonomiska maktställning.

För daljunkerns uppror lida vi märklig brist på autentiska källor. Vi veta ej ens säkert, när han först började 'bullra' i Dalarna. Den andra mars 1527 tillskriver Gustav Vasa dalkarlarna från Uppsala, att han nyligen för den vid distingen församlade allmogen givit förklaring, varför han och riksrådet pålagt den gärd, som nu utgjorts av nästan hela riket utom adressaterna och deras närmaste grannar. Konungen ber dem nu att efter förmåga utgöra skatten och ej »hylle, beskydde eller j noghen motte forsware then skalk, som thet stora rykte uthspridher j then landzenda ther vppe hos eder, sægiandis siick vara her stens son».[2] Av ett kungabrev $^{20}/_{2}$ 1527 se vi, att det redan då var särskilt oroligt uppe i Orsa

[1] För den i händelserna ej fullt initierade föreföll det nämligen helt säkert egendomligt, att daljunkern begav sig till ärkebiskop Olof i Norge, sedan denne kort förut utlämnat Peder Jakobsson och mäster Knut. Skedde däremot hans besök i Trondhjem ännu medan hans meningsfränder åtnjöto skydd och hägn däruppe, blev händelseförloppet vida mer enkelt och naturligt.

[2] *GVR* 4, s. 83—85.

och Mora. Konungen förmanar särskilt Tuna och Torsång att ej rätta sig efter de övre dalsocknarna och ej älska skalkar och riksförrädare.[1] Härav förefaller det sannolikt, att oroligheterna utbröto, redan innan Peder kansler och mäster Knut avrättades. Helt visst hade det nya upproret i Dalarna åtminstone delvis sin rot i den upphettade sinnesstämningen, som befarade, att deras gamla ledare skulle avrättas, och det sköt ny fart, sedan farhågorna blivit verklighet.[2]

Om upprorets yttre förlopp veta vi, ifall de osäkra traditionskällorna ej medräknas, nästan lika litet som om dess början. Den 29 mars befann sig daljunkern i Malung, varifrån han uppmanar invånarna i Värmland och Värmlandsberg att sluta sig till honom och dalkarlarna. Han klagar i sitt brev över, *att* kyrkor och kloster läggas öde, *att* den gamla tron »bortkastas», och över svåra skatter och utlagor.[3] Samtliga dessa klagomål möta vi sedan bland Dalarnas besvärspunkter i maj.

Man har allt sedan Daaes undersökningar hållit före, att daljunkern våren 1527 begivit sig till Norge, varifrån han skall ha återvänt över Värmland till Dalarna före ingången

[1] *GVR* 4, s. 64 f. Enligt en kanslianteckning expedierades ej brevet, och orsaken därtill torde ha varit, att nya alarmrykten kommo från Dalarna, måhända nu knutna till daljunkerns namn. I så fall har denne påbörjat sitt uppror, innan västeråsprelaterna avrättades.

[2] Det kan ifrågasättas, om Gustav Vasa påskyndat avrättningen med anledning av oroligheterna i Dalarna. Emellertid beror dröjsmålet med Peder Sunnanväders rannsakning knappast på någon tveksamhet hos konungen, utan det är i stort sett betingat av hans önskan att vinna största möjliga klarhet i de upproriskas förbindelser med Norge. I samband med den tilltänkta rättegången står, att Gustav Vasa 3 dec. 1526 befaller Henning Pederson, fogde i Värmland, att skicka efter Peder Östgöte, som vistades i Helgesäters kloster vid Trondhjem (*GVR* 3, s. 330 f.). Denne har också mycket riktigt senare lämnat underrättelser om Sturemännens relationer i Norge (*GVR* 5, s. 257). Möjligtvis är det just Peder Östgöte, som enligt Gustav Vasas brev 22 mars 1527 då nyligen kommit från Trondhjem med upplysningar om Peder Jakobssons kvarlåtenskap (*GVR* 4, s. 105). Den kedja daljunkern sedan fick av ärkebiskopen i Trondhjem — den omnämnes även av Svart, som tror, att den var en skänk av junker Nils' fästmö (Edén s. 96) — är ej densamma, som Peder kansler enligt samma brev haft om händer å Sten Stures vägnar och som han lämnat i Lübeck till förvaring hos Marcus Helmstede. Denna kedja behöll Marcus ända till dec. 1546, då han utlämnade henne till konung Gustavs ombud (*HH* 26: 3, s. 208 f.). Den hade 1530 med Gustav Vasas samtycke utkrävts av Kristina Gyllenstjerna, men innehållits av Marcus Helmstede till följd av Sten Stures oguldna skuld till honom (Kristina Gyllenstjernas brev i Sturesläktens papper, R. A., Marcus' brev till Gustav Vasa 6 mars 1531 är tryckt i *GVR* 7, s. 525 f.).

[3] Orig. ppr U. U. B. (E. 252). Numera tryckt i Värmland förr och nu 1925, H. 23, s. 96—97.

av maj.[1] Detta är emellertid oriktigt,[2] enär det svär mot den totalbild av händelseutvecklingen, som vinnes, om alla säkra källor härom sammanställas.

Många tecken tyda på att dalupproret redan i början av april befann sig i ett framskridet stadium. Den 7 april befaller Gustav Vasa klostren att hålla borgläger, enär han för många vårdande ärendens skull ej ärnar utsläppa sina ryttarhästar på bet.[3] En av de främsta orsakerna till detta steg

[1] *NHT* R. I, Bd 3, s. 256.

[2] Daae stöder sin uppfattning på ett brev från ärkebiskop Olof i Trondhjem till Gustav Vasas fogde i Hälsingland, Olof Mortenson. Det är blott bevarat i avskrift i riksregistraturet (tr. *GVR* 4, s. 438 f.) och bör enligt denna utfärdats på helge kors dag exaltacionis ($^{14}/_{9}$) 1527. Daae finner nu, att datumet upplösts fel, och att det bör ha varit helge kors dag invencionis ($^{3}/_{5}$). Man skulle då få ett bättre händelsesammanhang. Det kan emellertid på goda grunder bestridas. Ärkebiskop Olov uppger i en odaterad berättelse, att daljunkern ankom till Norge »i höstes Natiuitatis Marie», d. v. s. den 8 sept. (*GVR* 5, s. 217 f.). Av brevets innehåll i övrigt framgår, att det hände 1527. Enligt ärkebiskopens svar till Olov Mortensson hade denne — i ett brev, som Olov fått »helge kors affthan Exaltacionis» ($^{13}/_{9}$), — skrivit om daljunkerns — tydligen nyliga — flykt till Norge. De båda breven giva således utan omdatering enstämmiga upplysningar om tiden för daljunkerns ankomst till Norge. Dessutom är brevet infört i riksregistraturet omedelbart efter Gustav Vasas brev av 18 okt. 1527 till ärkebiskop Olof, i vilket konungen omtalar Olof Mortensons brev till ärkebiskopen. Kungabrevet är tydligen skrivet, sedan biskop Olofs bud kommit fram, och det talar avgjort för att ärkebiskopens skrivelse varit daterad 14 sept. Och om så varit fallet, strider innehållet i den sistnämndes brev ej heller mot de säkra upplysningar vi äga om daljunkerns uppror. Västgötaherrarna förebrå 25 aug. dalasocknarna för att de låtit daljunkern tvärt emot deras löften i Västerås undfly till Värmland, varifrån han redan lär ha återvänt till Västerdalarna (*GVR* 4, s. 433 ff.). Förmodligen har hans första besök i Norge infallit före denna tid. Jfr *GVR* 4, s. 355 f., 438 f., Str. HH 3, R. A. (brev $^{13}/_{10}$ 1527). Få vi tro hans uppgifter i brevet av 29 mars, var hans ställning bland dalaallmogen då så stark, att han ej behövde söka hjälp i Norge, och f. ö. vågade han sig nog ej dit ännu. Gustav Vasas brev från våren 1527 antyda ej heller på något sätt, att junker Nils skulle lämnat Dalarna. Härvid kommer särskilt i betraktande konungens brev d. 5 maj till dalaallmogen (*GVR* 4, s. 159 ff.). Gustav Vasa kan i varje fall knappast vetat, att daljunkern var i Norge, när han skrev detta brev. Bakgrunden för förhandlingarna i Uppsala 10—21 maj 1527 måste vara daljunkerns personliga närvaro i Dalarna. För övrigt kan den unge tronpretendenten knappast ha hunnit med sin norska resa i april, i synnerhet som upproret i början av maj tagit så omfattande proportioner, att det då blir utgångspunkten för Gustav Vasas krönika. Emellertid är ju dess framställning av det andra dalupproret förvirrad. Herr Peder har vetat eller hört talas om att daljunkern for in i Norge och »pankterade» där ett slag, varefter han återvände till Sverige. Men de händelser, han därvid anspelar på, skedde om sommaren och hösten och ej på våren, efter och ej före händelserna i Västerås. Vi kunna redan nu fastslå, att daljunkern ej begav sig till Norge förrän efter Västerås riksdag, då hans sak alltmer började uppges.

[3] *GVR* 4, s. 130 f.

torde ha varit oroligheterna i Dalarna, och helt visst har Husaby kloster däruppe genast fått mottaga en truppstyrka att underhålla, medan andra inkvarteringar skedde i Hedemora och i prästgårdarna däromkring. Nu omtalar Peder Svart just ett överfall, som daljunkern planerat på Hedemora och Husaby kloster, där några konungens hovmän lågo i borgläger.[1] Överrumplingen skall dock ha kapitalt misslyckats. Förmodligen har det med samma händelser att göra, då tvenne hovmän i Västerås möte fingo ersättning för det kläde de mist i Hedemora.[2] I varje fall torde det vara visst, att herr Peders notis härom har en kärna av sanning.

En vecka sedan ordern om borgläger utfärdats, tackar Gustav Vasa de nedre dalasocknarna för den trohet, som de visat genom att skicka sina fullmyndiga bud och skriftliga förmaning till Mora och Orsa att överge förrädarna — med hot om att i annat fall lämna dem platt i sticket. Konungen beklagar, att deras skrivelse ej tycks ha gjort någon verkan.[3] Upproret synes således allt fortfarande ha varit begränsat till de övre dalasocknarna. Det har helt visst stärkt konungens tillförsikt, och han var nu lika litet som senare böjd för att göra några eftergifter åt den oförnumstiga och olydiga hopen däruppe.[4] Kanske har Gustav Vasa redan nu vidtagit krigiska dispositioner, av vilka han med sin kännedom om förhållandena i Dalarna helt visst i det längsta drog sig för att göra aktivt bruk i annan mån än under de mindre uppseendeväckande former, som herr Peder antyder.[5] Även i fortsättningen litar konungen helst till fredliga underhandlingar. Den 5 maj publicerar han ånyo riksdagskallelsen[6] och förklarar sig villig att lämna regementet, om han ej längre åtnjuter landets förtroende. Konungen ber både Bergslagen och Dalarna sända fullmäktiga till mötet och antyder hånfullt, att även daljunkern borde komma dit för att få sin sak undersökt. Den 14 maj lämnar han svar på de »framsättnin-

---

[1] Edén, a. a., s. 97.

[2] *RKB* 1527, s. 114. Måhända har Svart i någon mån till nackdel för upprorsmännen färglagt sin framställning.

[3] *GVR* 4, s. 135 f. ($^{14}/_{4}$ — brev till Dalarna).

[4] *GVR* 4, s. 139. ($^{14}/_{4}$ — brev till västgötaherrarna).

[5] Edén, a. a., s. 97.

[6] Av brevet (*GVR* 4, s. 160) framgår, att dalkarlarna även omedelbart delgivits riksdagskallelsen till Söderköping. Den utgick 23 april (*GVR* 4, s. 147 ff.).

gar», som herr Evert och Jeppe Hansson från Kopparberget gjorde inför honom i Uppsala.[1] Samma dag tackar Gustav Vasa (i brev) Måns Nilsson på Aspeboda och Kopparbergsfogden Erik Hansson för deras trohet.[2] Särskilt prisas Måns Nilsson, som högeligen »villkårat sig» med stor förpliktelse, att daljunkern ej var herr Stens son. Konungen har även hört, huru de m. fl. hans trogna undersåtar i hela bergslagen med ord straffat dalkarlarna för deras benägenhet att falla från deras rätta herre till en veterlig skalk och tjuv. Han förklarar sig beredd att låta deras framsättningar rannsakas inför riksrådet och att råda bot på vad rådet finner oskäligt, men lämnar redan nu ett första svar på var och en av deras artiklar. Konungen ber adressaterna att förkunna svaret i Bergslagen och Dalarna med det snaraste och lovar att, ifall det ej tages för gott, ytterligare förklara och ursäkta sig på det instundande mötet.

Den beskickning, som Gustav Vasa här talar om, har tydligen utsänts genom hans anhängare i Bergslagen. De båda delegerade voro ju från Kopparberget, den ene av dem — Jeppe Hansson — var broder till konungens fogde där uppe. Vidare ha sändebuden avfärdats efter förhandlingar med de upproriska, och av de citerade urkunderna att döma måste dessa överläggningar ha tagit en för konungens sak åtminstone relativt gynnsam vändning. Framsättningarna äro således ej att betrakta som bergsmännens egna besvär utan ge närmast uttryck åt de upproriskas klagomål, som dock uppsatts och utformulerats efter bergsmännens direktiv, varvid även hänsyn tagits till deras egna önskemål samt stämningen bland de missnöjda folklagren i Bergslagen och nedre Dalarna.[3] Det ligger då nära till hands att sammanställa dessa rön med den nya riksdagskallelsen, som torde ha utgått samma

---

[1] *GVR* 4, s. 169—174.

[2] *GVR* 4, s. 167 f.

[3] Westman (a. a., s. 376 ff.) har delvis missuppfattat bergslagsbornas framsättningar. Han har tydligen ej gjort klart för sig, att de upproriska ej själva utan säker lejd vågade bege sig till konungen. För övrigt kan framhållas, att bergsmännen, särskilt kopparbergsmännen, intagit en sedvanerättsligt erkänd förrangsställning i landskapet (se *GVR* 8, s. 85). Att upprorsmännen även hade anhängare i Bergslagen — särskilt bland arbetarna — skall därmed ej förnekas. Så t. ex. bedrev den från befrielsekriget kände Olof Bonde ofog i västra Bergslagen men blev själv snart gripen (*GVR* 4, s. 185 f., *RKB* 1527, s. 116).

dag, den 14 maj, som svaret till Dalarna.[1] Varför har Gustav Vasa förlagt riksdagen till Västerås? Helt visst emedan dalkarlarna vägrat besöka Söderköpingsmötet.[2] Men konungen hade nog ganska säkert ej bestämt sig för denna förändring, innan han mottagit gynnsamma underrättelser om Bergslagens hållning och resultatet av de förhandlingar, som förts där uppe mellan hans och daljunkerns anhängare.[3] Som jag längre fram skall söka närmare utveckla, hade nog situationen i Dalarna varit verkligt oroväckande i slutet av april, men den hade ljusnat, när beskickningen till Gustav Vasa avgick. Som ställningen då var, blev den nya riksdagskallelsen en lysande chans för konungens kyrkopolitik, en chans som han även utnyttjade till det yttersta. Vi se ej heller Gustav Vasa tveka inför situationen, han gör ej några eftergifter i sak vare sig åt kyrkan eller de upproriska. Hans handlingssätt har redan nu den klara målmedvetenhet och kraft, som ytterst vilar på insikt om den egna ställningens stabilitet och bärkraft.[4]

---

[1] *SRA* 1, s. 59. I riksregistraturet är kallelsen daterad den 14 maj (tisdagen nest for Erici), medan den i Brasks kopiebok är daterad den 10 maj (fredagen nest effther sancti Johannis ante portam latinam). Emellertid äger registraturet nog här vitsord, alldenstund dess datering bättre harmonierar med det allmänna händelseförloppet, medan stor sannolikhet finnes för att den nya riksdagskallelsen i utskrifterna antedaterats — dels på grund av regeln, att riksmötena skulle sammankallas sex veckor i förväg, vilken tid väl kunde något avknappas, när mötesorten förändrades, dels kanske även för att låta påskina, att den nya riksdagskallelsen utfärdats, innan de gynnsamma tidningarna från Dalarna inkommit och överenskommelsen med bergsmännen träffats. Är denna gissning riktig, så förstå vi Brasks och Magnus Haraldsons förbittring över konungens svekfulla beteende.

[2] Se deras brev d. 19 maj 1527 till hälsingarna (*GVR* 4, s. 418).

[3] Det låg ej i Gustav Vasas intresse att för Brask omtala, huru situationen ljusnat. Hans tystnad var därför fullt avsiktlig. Det förklarar, varför biskop Hans den 23 maj i brev till Ture Jönsson uttalar sina farhågor för följderna av att mötesplatsen ändrats, »om the dalekarle haffue nogit ont i hogen, till huilkit oss synes them haffue ther (i Västerås) större tilfelle». *GVR* 4, s. 419.

[4] Den bakgrund, som här skisserats för riksdagskallelsen till Västerås möte, bringas enklast i samstämmighet med fakta, ifall Bergslagens och Dalarnas sändebud anlänt till Uppsala senast samma dag, som konungen tillskrev Brask. Deras dröjsmål i Uppsala blir helt naturligt — även om man ser bort från den tid konungen behövt för att överväga sitt svar — eftersom framsättningarna besvarats enligt Gustav Vasas egen utsago under närvaro av »rikitzens råd, frelsit, köpstadzmen och menige almoge». I huvudsak är konungens uttalande naturligtvis riktigt, ehuru till formen väl kraftigt tilltaget, men just det visar, hur angelägen han var att framhålla, att han ej handlade blott på eget bevåg. Gustav Vasa hade nog helst sett, att han kunnat sända med de utskickade ej blott sitt eget utan även riksrådets och allmogens svar, men han måste tillsvidare avstå därifrån, då de ännu ej

Det svar, som Gustav Vasa lämnat Bergslagens utskickade, var, såsom han själv med beklagan erkände, blott provisoriskt. Han förstod, att dalkarlarna ej skulle åtnöja sig därmed, och var därför genast betänkt på nya åtgärder. Av akterna rörande konungens förhandlingar vid Eriksmässomarknaden med allmogen framgår, att en del av riksrådet och säkerligen även frälset utom råds jämte representanter för Stockholms och Upplandsstädernas borgerskap samt Upplandsallmogen varit församlade till ett landskapsmöte.[1] Burspråket med Upplandsbönderna och de därpå följande rådplägningarna företogos i nära anslutning till vad som några dagar förut förhandlats med bergsmännen, och dessa överläggningar fingo — som jag i samband med redogörelsen för Västerås riksdag skall söka närmare belysa — en mycket stor betydelse för utvecklingen. Landskapsmötet är i själva verket en förelöpare i miniatyr till den avgörande riksdagen och utgör den förenande länken mellan konungens tidigare antiklerikala propaganda och reformationsriksdagen. Gustav Vasa angrep i svaret på framsättningarna våldsamt prästerskapet, såväl det högre som det lägre. Det får direkt taga skulden för själva upproret. De vilja draga Gustav Trolle och därmed konung Christiern in i riket, de önska för egen snöd vinnings skull göra allmogen till »estar», och i falskt uppsåt beskylla de konungen för att vilja införa lutheriet i riket. Alldeles säkert har konungen ej försummat att i burspråket med Upplandsbönderna använda samma argumentering. Denna gång gjorde också hans ord förvisso verkan, och de ha nog ej så litet försvagat prästerskapets auktoritet.[2] Gustav Vasa försummade ej heller att direkt draga praktisk nytta av situationen. Sedan

voro tillräckligt talrikt och fullständigt församlade och sändebuden ej kunde stanna så länge som helst. *GVR* 4, s. 168.

[1] Landskapsmötena ha helt säkert sedan gammalt hållits under vissa lagvunna former, sedvänjor och rituella bruk. De voro åtminstone för Upplands vidkommande nära nog årligen återkommande. De höllos där just vid Eriksmässotid. Vi se också, att Gustav Vasa under sin första regeringstid (till 1532) ej mer än en gång — nämligen 1524, då exceptionella förhållanden rådde — har försummat att närvara vid Eriksmässan i Uppsala. — Om de former, under vilka landskapsmötena sammanträdde, äro just akterna angående detta möte synnerligen upplysande. Efter burspråket på Uppsala högar utvalde allmogen representanter, som tillsammans med konungen och de närvarande riksrådsmedlemmarna — samt helt visst även delegerade för köpstäderna — rådslogo om rikets vårdande ärenden. *GVR* 4, s. 177 f.

[2] Beskyllningarna mot prelaterna saknade ej heller alldeles grund. Jfr nedan s. 128, not 4; 129, not 4. Biografiskt lexikon 6, s. 60.

valda ombud för den församlade menigheten förhandlat med konung och riksråd, utskickade de representanter — även från köpstäderna — till Dalarna. Missionen gällde — karaktäristiskt nog för situationen — främst att förmå dalkarlarna sända ombud till Västerås riksdag, då tvisten mellan dem och konungen skulle rannsakas och dömas. Fullt typiskt för vår gamla rättsåskådning är, att upproret betraktas som en juridisk fråga: om dalkarlarna försitta fatalierna, hotas de med de övriga, sammansvurna ständernas och rikets hårda näpst.[1]

Då sändebuden den 21 maj avgingo till Dalarna, anhöll Gustav Vasa hos sina förtroendemän i Bergslagen, att de skulle söka förmå dalkarlarna att avbryta det pågående landstinget (i Mora?) och i stället sätta det i Tuna eller annorstädes, där bönderna lättast kunde komma till samtal med varandra. Nu skrevo »Mora, Orssa och Kopparbergsmen» den 19 maj från Mora till hälsingarna, med begäran att varje socken där skyndsamt skulle sända representanter till ett landsting, som, så snart svar inlupit, skulle stå i Tuna.[2] Mötes-

[1] Högst betecknande är, att den in extenso bevarade instruktionen för de utskickade är hållen i köpstädernas namn. Även om bönderna medfört en särskild instruktion, vilket ej är sannolikt, understryker det rangskillnaden mellan stånden och framhäver borgerskapets ledareställning. Stockholm nämnes först och Dalarnas förbund med huvudstaden åberopas särskilt; helt visst fick dess representant föra ordet. — Förteckning över sändebuden till Dalarna finnes såväl i riksregistraturet (införd där efter avskriften av instruktionen) som i räntekammarboken för 1527. De avvika starkt från varandra. Endast den sistnämnda upptar representanter för städerna (Stockholm och Uppsala — Enköping nämnes ej). Beträffande bönderna upptar den endast utskickade från Uppland men ger en fullständigare lista för landskapets representation än riksregistraturets längd, som i stället nämner fullmäktiga från Salaberget och Torstuna härad i Fjärdhundraland. Räntekammarbokens förteckning är väl så till vida mera pålitlig, som de personer, vilka enligt den uppburit medel för Dalaresan, säkerligen även begivit sig upp till Dalarna. Att den ej upptar representanter för Salatrakten kan emellertid även bero på att dessa, som bodde närmare Bergslagen, ej erhöllo någon reseersättning. Om räntekammarbokens förteckning är den ursprungliga, har riksregistraturets lista tillkommit senare, och de personer, som blott den nämner, ha då först senare utsetts och tillstött expeditionen. Därför talar, dels att man i och för sig knappast hade väntat, att även fullmäktige från Västmanland utsetts av landskapsmötet, dels att längden i riksregistraturet är antecknad efter kungabrev av 21 maj till Dalarna, vilket kan tyda på dess sena tillkomst. Emellertid är det troligare, att dessa argument äro missvisande, och att riksregistraturets förteckning är det första förslaget till bondedelegationen, som sedan till sin sammansättning förändrades. Räntekammarboken nämner i så fall dem, som verkligen blevo utskickade. *GVR* 4. s. 180. *RKB* 1527, s. 122.

[2] Kopparbergsmännen ha nog ej haft något direkt med ovannämnda brev att göra, som i så fall säkerligen beseglats med landskapets si-

platsen utsattes således till Tuna, såsom konungen sedan begärde, och förmodligen har den för Gustav Vasa synnerligen förmånliga överenskommelsen därom träffats mellan de övre dalasocknarna och kopparbergsmännen, *sedan* de sistnämndas delegerade avgått till konungen, men innan de återvänt hem.

Vad har nu herr Peder att berätta om dessa händelser? Vissa episoder känna vi tydligt igen, men i sin helhet är hans framställning, såsom Westman påpekat, full av motsägelser. Sedan Svart omtalat daljunkerns återkomst från Norge, ger han en översikt av situationen i Dalarna. Rättvik, Gagnef och Tuna voro neutrala, medan Hedemora, Skedvi och Husaby stodo allvarligare på Gustav Vasas sida. Båda uppgifterna hänföra sig i verkligheten alldeles tydligt till våren 1527 och äro säkert riktiga. Folkärna tingslag var ju i motsats till det övriga Dalarna representerat å övligt sätt vid Västerås möte.[1] Det var nu ej fallet med de andra socknarna i Nedre Dalarna, och att dessa stodo tvekande i valet torde redan framgå av handlingarna i Gustav Vasas registratur.[2]

Sedan Peder Svart omnämnt det misslyckade anfallet på borglägersknektarna i Husaby och Hedemora, berättar han, att dalkarlarna, som nu med fruktan motsågo ankomsten av konungens väldiga krigsmakt, gjorde en månads stillestånd med »de andra», när de sågo, att Rättvik, Gagnef och hela Bergslagen liksom Rumbolandet stodo emot dem. Innan dess skulle bevis utifrån anskaffas, om daljunkern verkligen var herr Stens son. Med anledning därav begav sig Gustav Vasa till Västerås, varifrån fru Kristina skrev till bedragaren.[3]

---

gill. Det låg ej i deras, men väl i Moras och Orsas intresse att draga hälsingarna till landstinget. Så till vida belyser rubriken emellertid situationen, som en överenskommelse mellan just kopparbergsmännen och de övre dalasocknarna träffats om att landstinget skulle hållas i Tuna. Detta åter visar, att Bergslagen stått på konungens bästa, och tyder på, att de nedre dalasocknarna hållit sig neutrala. — Hälsingarna tyckas f. ö. ej ha infunnit sig. De voro i varje fall representerade på Västerås riksdag. Åtminstone den södra delen av landskapet kan ej ha invecklats allt för mycket i dalupproret.

[1] *SRA* 1, s. 64. Den $^{18}/_{2}$ 1528 instämde konungen allmogen i Mora, Malung, Orsa, Lima, Rättvik, Tuna, Leksand och Nås till Tuna landsting (*GVR* 5, s. 44 f.).

[2] Att Tuna aldrig stått helt på daljunkerns sida torde vara ganska säkert, enär de upproriska i så fall nog skulle ha bemäktigat sig landskapets sigill, såvida kopparbergsfogden ej dessförinnan hunnit rädda det (jfr *GVR* 4, s. 418).

[3] Enligt Gustav Vasas brev till dalkarlarna 18 juni 1527 skulle fru Kristina inför konung och riksråd vid daljunkerns ankomst till Västerås avge vittnesbörd, om han var hennes son eller ej. Av brevets

Dennes enfaldiga svar vållade, att de förståndiga avföllo från honom. Sedan skall konungen ha skickat en god krigshär, med vilken representanter för Bergslagen medföljde, till Dalarna. Den lägrade sig vid Börstads färja.[1] Rättviksborna gingo nu oväntat över till konung Gustavs parti. Därefter inleddes förhandlingar, varvid särskilt Måns Nilsson skall ha tagit sig an konungens sak.[2] Hans resoluta uppträdande gjorde effekt, och efter rådplägning i ringen förklarade sig dalkarlarna vilja försaka daljunkern, ifall deras besvär (i fem punkter) antogos av konungen. I ilande fart blevo klagopunkterna förda till Gustav Vasa, som omgående besvarade dem, i det han förkastade de flesta.[3] Därmed måste nu dalkarlarna nöja sig och skilde daljunkern från sig, befordrande honom in i Norge — konungen hade medgivit denna deras begäran.

Som nämnt ha Måns Nilssons utfästelser och beskickningen till konungen angående dalkarlarnas klagomål (som Svart f. ö. refererat synnerligen otillförlitligt, tydligen på

formulering förefaller det ej särskilt troligt, att fru Kristina då själv medsänt något brev. Sedan daljunkern försuttit fristen, har hon däremot kanske fått intyga haltlösheten av daljunkerns påstående. Att Svart såtillvida möjligen misstolkat situationen är från mina utgångspunkter ej förvånande. *GVR* 4, s. 198 f.

[1] Därmed måste avses — såsom man också tidigare antagit, se Hildebrand, Sveriges Historia, 4, s. 87 — Båtstads färjläge i Stora Tuna socken på vägen till Leksand. Svarts namnform antyder det dåtida uttalet av ortnamnet. Att brännpunkten låg just vid Båtstad överensstämmer med vad de övriga källorna antyda om upprorets utbredning. Daljunkern har haft sitt främsta stöd förutom i Mora och Orsa i Västerdalarna och Leksand. Anfallet kommer också från detta håll. Från Hedemora, Kopparberget, Nedre Bergslagen och Tuna höllos de övriga landsändarna av konungens män i schack.

[2] Det sätt, på vilket Svart låter Måns Nilsson uppträda, samstämmer nära med konungens antydningar i hans brev 14 maj (Edén, a. a., s. 99, *GVR* 4, s. 167). Det är möjligt, att herr Peder hade tillgång till detta brev.

[3] Nämligen om fasta, tron och drabanternas klädsel. Av de fem punkter Svart nämner förekomma endast de två nu sist nämnda i bergsmännens framsättningar. Tegel har i sin krönika grundat sin framställning av dessa händelser på Peder Svarts berättelse, men han förlägger dem riktigt nog till våren 1527. Studiet av riksregistraturet har låtit honom på en annan punkt beriktiga herr Peders framställning. Svart låter dalkarlarna vid förhandlingarna med bergsmännen sända fem önskemål till konungen, vilken dock endast godtar de tvenne första punkterna. Av riksregistraturet fann Tegel, att denna uppgift knappast kunde förlikas med de bevarade aktstyckena. Han inflikar här i stället herr Everts och Jäppe Hanssons framsättningar, på vilka konungen lämnade svar den 14 maj. Emellertid har han ej kunnat tänka sig, att herr Peders berättelse åsyftar just de i riksregistraturets brev berörda, av Svart vårdslöst refererade förhandlingarna. Han låter dem därför vara dalkarlarnas genmäle på konungens och Upplandsallmogens svar på deras första begäran.

fri hand) skett långt före den tid, till vilken de enligt herr Peders framställning borde höra. Vi måste även sätta dessa förhandlingar i samband med Svarts omnämnande — i ett tidigare sammanhang — av det stillestånd, som skall ha ingåtts på en månad mellan konungens parti och dalkarlarna. Är detta sant — och händelserna i maj tala därför — har det säkerligen slutits just vid denna tid. Krigståget till Börstads färja bör likaledes ha försiggått före stilleståndet. I varje fall har konungen efter Västerås riksdag ej sänt trupper till Dalarna, medan han däremot haft krigsfolk där uppe före riksmötet.

Det är nu tydligt, att Peder Svarts framställning av daljunkerns uppror ej vilar på en samtida uppteckning utan åtminstone i det väsentliga återgår på traditionen. Jag har tidigare antytt, att herr Peder (förmodligen då ännu i ynglingaåren) vistades någonstädes i bergslagstrakterna år 1527, när dessa händelser utspelade sig. Det skulle i så fall förklara, varför hans framställning av det andra dalupproret insatts i orätt miljö, såväl i förhållande till Peder Sunnanväders uppror som Västerås riksdag.[1] Att även den inre kronologien är förvirrad är med mitt antagande ej heller ägnat att förvåna, i synnerhet som herr Peders skriftliga källor (särskilt om Västerås riksdag) samt även den muntliga traditionen helt visst i detta sammanhang vållat honom bekymmer och förlett till retuscheringar, som än mer avlägsnat hans framställning från det verkliga händelseförloppet. Visserligen frapperar det, om antagandet är riktigt, hur illa underrättad Peder Svart var om daljunkerns öden, ej blott under senare tid utan även för det pågående upproret. Men man bör ihågkomma, att daljunkern även då för det mesta höll till i de övre dalasocknarna och att han vid sin återkomst till Sverige högsommaren eller hösten 1527 knappast varit så långt ned som till Orsa en gång. Det är då ej underligt, om min-

[1] Peder Svart har knappast varit i Västerås sommaren 1527, enär han då bör ha erinrat sig, att dalkarlarna hade sina utskickade vid reformationsriksdagen, och att fru Kristinas ingripande mot daljunkern härrörde från samma tid. Hade herr Peder den tiden gått i skola i Uppsala, bör han ha vetat, att västeråsprelaterna avrättades samtidigt som daljunkern började sitt uppror. Han hade nog då också kunnat omtala, hur bergsmännens sändebud kommo till konungen i Uppsala vid Eriksmässotid, och skulle väl då ha skildrat de livliga scener, som där utspelades. Svart bör då även ha vetat, att Nils Sture dog först sedan den föregivne Stureättlingen påbörjat upproret.

nen, som Peder Svart från sin ungdomstid i Bergslagen bevarat från daljunkerns uppror, ej varit så starkt koncentrerade kring den senares person, att de ej grumlats och vilseletts av senare tradition och egna tankeexperiment.

Herr Peders skildring verkar onekligen skriven och sedd från Bergslagen. Däremot saknas det tecken på att författaren eller hans främsta sagesmän varit från det egentliga Dalarna, om vars förhållanden han äger föga kännedom.

Men vilar flertalet av de upplysningar, Peder Svart lämnat om daljunkerns uppror, på författarens egna hågkomster från Bergslagen, är det tydligt, att detaljuppgifterna i stort sett måste ha en frisk kärna och vara relativt pålitliga. Av allt, vad ovan anförts, torde det vara högst sannolikt, att ej blott vad Svart berättar om krigshändelserna vid Hedemora i stort sett är riktigt utan att detsamma gäller om förhandlingarna mellan bergslagsherrarna och dalkarlarna. Herr Peder antyder, att konungens krigsmakt, som vid Båtstads färja låg lägrad mitt emot dalahären, haft en avgörande betydelse för utgången, vidare att Rättviksborna vid det tillfället ställde sig på konungens sida,[2] att bergsmännen togo otvetydigt parti mot upprorsmakarna och att det var dessas (således ej Bergslagens) klagopunkter, som skickades ned till konungen. Förmodligen är allt detta riktigt — dock med vissa modifikationer. Att Gustav Vasa hållit väpnad krigsmakt på Kopparberget och i trakten av Tuna, måste man i och för sig förmoda.[3] Det var helt visst kungens trupper, som hindrade dalkarlarna från att begå excesser i Bergslagen och som för-

[1] Svart skildrar mest och bäst bergslagsförhållandena. På tal om konungens folk vid Börstads färja omtalar herr Peder, huru rättviksborna kommo över »på thenne sidone om elffuene» (Edén, a. a., s. 99). Det kan nu visserligen blott relatera sig till författarens senare vistelseort. Men huruvida detsamma kan sägas om hans ord, att dalkarlarna ville förspörja »hedan vthan effter» om daljunkerns börd, är väl mera ovisst. Uttrycket tolkas nog bäst, om man tänker på Upplandsbygden med kringliggande trakter sedd från Bergslagen (eller Dalarna). Edén, a. a., s. 98.

[2] Det kan till en början förvåna, att Rättvik varit välvilligare stämt mot konungen än Leksand. Rent topografiskt förklaras saken genom den ovan givna framställningen om upprorets utbredning (se s. 117 f.).

[3] Gustav Vasa hade rika erfarenheter från sitt eget uppror att bygga på. Svart antyder, att konungen först förstärkte fogdarnas krigsfölje, och att först senare en samlad truppstyrka sändes dit upp. Det stämmer bra med de kända faserna av händelseförloppet, ehuru inga direkta belägg finnas för herr Peders framställning.

mådde de nedre dalasocknarna att hålla sig i styr. Om innebörden av beskickningen till konungen i början av maj har jag tidigare yttrat mig; den tolkning, som då gavs, överensstämmer, om ej fullt, så dock nära med Peder Svarts framställning. Brevet av 19 maj från Dalarna till Hälsingland förutsätter en överenskommelse mellan bergsmännen och de övre dalasocknarna om stillestånd och gemensamt landskapsmöte vid Tuna tingsplats. Därmed var ett långt steg taget mot förlikning, enär dalkarlarna i dåvarande situation knappast kunde hoppas på att i grannskapet av konungens trupper obehindrat kunna främja sina omstörtande planer. Stilleståndet skall ha ingåtts på en månad, och det stämmer utmärkt med att Västerås riksdag öppnades 16 juni. Aktstycken, som antyda fortsatta oroligheter i Dalarna under denna tid, saknas också. Upproret hade stagnerat och befann sig på retur, när riksmötet sammanträdde. För konungens på gammal svensk rättsuppfattning baserade taktik måste dalkarlarna ge vika och åtminstone till namnet avstå från allt bullrande. Svart har så tillvida riktigt skildrat upplösningen, när han säger, att dalkarlarna måste nöja sig med konungens mot deras krav avvisande hållning och i all hast låta daljunkern fly till Norge.[1]

I det föregående har jag antytt, att konungen planmässigt utnyttjade dalupproret för sina kyrkopolitiska syften, medan det i själva verket spelade en underordnad roll för riksdagskallelsen, i all synnerhet när mötet utsattes till Västerås. Gustav Vasas politik månaderna före reformationsriksdagen förefaller onekligen vara inriktad på en definitiv uppgörelse med kyrkan.[2] Allt sedan våren 1526 äro de religiösa frågorna ständigt på dagordningen, och konungen övervakar noga Hans Brasks och Ture Jönssons åtgöranden. Den 22 februari 1527 skickar han ned till Västergötland ett öppet brev. Däri framhålles bl. a., att ingen ny lära indrages i riket. Menige man bör ej förvånas över att konungen påtalar prästerskapets — udden är tydligen riktad mot prelaterna — övermod mot »herrar och furstar» och utsugande av den fattiga,

---

[1] Edén, a. a., s. 100.
[2] Jfr s. 127, 130 ff.

menlösa allmogen.[1] Vi se härav tydligt, hur herr Ture och konungen tävla om allmogens gunst under ömsesidiga beskyllningar mot varandra. En månad senare har Gustav Vasa försport, huru biskop Brask, herr Ture och electus till Skara m. fl. rått den församlade västgötaallmogen att ej falla till den nya läran, vilket de också lovat. Han hör sig nu för hos Måns Bryntesson, huruvida hans öppna brev verkligen upplästs i Lidköping för den församlade menigheten, och vad bönderna i så fall svarat. Konungen begär även närmare underrättelser om vad Brask gjort där nere så länge.

Av mångahanda orsaker var Gustav Vasas förhållande till Brask synnerligen spänt allt sedan hösten 1526.[2] Konungens förbittring mot biskopen tar sig ett våldsamt utbrott i en

---

[1] *GVR* 4, s. 74—76. Brevet utgick från Uppsala strax efter Västeråsprelaternas avrättning och översändes med Måns Bryntesson, som suttit i rätten över Peder kansler. Det står förvisso i samband med Olaus Petri »Swar vppå jtt ochristelighit sendebreff», som utkom av trycket 28 mars 1527. Det förelåg nog färdigt i manuskript en månad tidigare. Mäster Olov befann sig av alla tecken att döma även hos konungen i Uppsala vid tiden för Peder kanslers avrättning (men begav sig till Stockholm senast den 21 febr., se Sjöberg, a. a., s. 129 f.). Den lidelsefullhet, som mäster Olov här ådagalägger, och de beskyllningar, han nu utslungar mot prelaterna, visa, hur ivrigt han själv tror på sitt huvudtema. Paulus Heliae hade gjort gällande, att Luther genom sina läror angripit överheten och bar skulden till det sydtyska bondeupproret 1525. Olaus Petri avvisar, stödd på Luthers egna argument, angreppet och framhåller i stället, huru påven och hans anhang med hjälp av sin världsliga maktställning uppviglar allmogen mot överheten och hetsar herrar och furstar mot varandra. För oss är det särskilt viktigt, att i denna skrift kravet på kyrkoreduktion, utan att det direkt utsäges, ohöljt framlyser (*OPSS* I, s. 159, 218). — Det kan här även framhållas, huru sammanhållningen mellan Gustav Vasa och Fredrik I livligt utvecklades just på grund av motsättningen till kyrkan, och huru detta faktum tydligt avspeglas även i mäster Olofs skrifter. Jfr *OPSS* I, s. 344.

[2] Den främsta orsaken var kyrkoreduktionen, som hotade. Jag skall här antyda endast en — mindre observerad — sida i detta kapitel. När Brask fått kännedom om att Peder Jakobsson fallit i Gustav Vasas händer, skrev han 22 dec. 1526 till konungens kansler, mag. Sven, och sökte utverka, att Sunnanväder skulle ställas inför en andlig domstol. Konungen avslog naturligtvis denna begäran, men samtidigt kunde man ha väntat, att han bett biskopen biträda liksom de övriga stiftsherdarna vid domens fällande. Men Brask uteblev — liksom Magnus i Skara — och begav sig, samtidigt som Peder kansler dömdes, till sina meningsfränder i Västergötland. Emellertid torde ej heller konungen gjort en dylik anmaning till biskop Hans. Främsta orsaken därtill har nog varit, att Brask redan vid domen över mäster Knut visat en så stark gensträvighet, att hans närvaro denna gång ej ansågs rådlig. Många tecken tyda på att Gustav Vasa redan 1526 började överväga möjligheterna av att avlägsna Brask. Brask har f. ö. säkerligen stått bakom biskoparnas protestation mot domen över Peder kansler (jfr ovan s. 107).

skrivelse till honom av d. 2 februari.[1] Biskopen blir vid mottagandet högst upprörd, underrättar skyndsamt herr Ture och uttrycker önskan om en sammankomst, som han med förutseende blick dock befarar kunna få fördärvliga följder för dem själva.[2] När detta skrevs, var Brask redan på väg till herr Ture.[3] Brask har nog sedan flitigt överlagt med sina vänner och meningsfränder i Västergötland om den hotande situationen.[4] De motåtgärder, som då uttänktes, voro nog ej alla av oskyldig art. Lidköpingsmötet har han dock ej, såsom Gustav Vasa misstänkte, bevistat utan befann sig samma dag det stod på återresa till sitt stift.[5]

Först en vecka senare svara västgötariksråden på konungens brev.[6] De omnämna ej det öppna brevet utan hålla sig blott till det andra. De råda konungen att stå på sin rätt mot såväl lybeckarna (om skulden) som kung Fredrik (om Viken). Samma dag tillställer Gustav Vasa västgötaherrarna ett nytt brev om den lybska skulden, holländarnas seg-

---

[1] *GVR* 4, s. 42 f.

[2] *GVR* 4, s. 408. Brevet är skrivet 10 febr., två dagar efter mottagandet av konungens skrivelse, från Sandhem i Vartofta härad i Västergötland, 3 $^1/_2$ mil nnv. om Jönköping. Den 11 febr. befann sig Brask i Hvalstad, 1 $^1/_2$ mil öster om Falköping (*HSH* 16, s. 82). Biskopens svar ($^8/_2$) till konungen är hållet i värdig ton. Men då han förklarar sig ej kunna villfara Gustav Vasas begäran att få en kalk, (den skall ha förkommit), ökade det helt visst ej konungens bevågenhet mot honom. *GVR* 4, s. 406 f., jfr *GVR* 3, s. 263 f., 417.

[3] Har konungen fått underrättelse om (eller ryktesvis försport) Brasks resa till Västergötland, innan han utsände sitt öppna brev till Västergötland, som väl att märka är daterat två dagar senare än det andra västgötabrevet, vilket uteslutande berör utrikes angelägenheter (*GVR* 4, s. 66 f.)? I så fall var det även kalkylerat på denna nya situation, som därigenom ytterligare tillspetsades. Redan tidigare hade konungen lagt beslag på offren till den helga piga. Nu förbjudas de påbörjade (kapell-?)byggnaderna till hennes ära (*GVR* 4, s. 78, G. Carlsson i *KA* 1920—21, s. 244 ff.).

[4] Den 21 febr. gästade han jämte Ture Jönsson biskop Magnus på Brunsbo (*HSH* 16, s. 97). Den 22 febr. förrättade Brask accolitinvigning i Egby (mellan Skara och Skövde) i dekanatsgården (A. 7, fol. 289 v., R. A.); den 27 febr. invigde han nunnor i Varnhem (*HSH* 16, s. 100—103. A 7, f. 149 r.). Skaradekanen, mag. Johannes Johannis, var en av Brasks trognaste meningsfränder. Han hotades också sommaren 1527 av konungens högsta ogunst, undan vilken han endast räddade sig genom dryga böter.

[5] *HSH* 16, s. 103. (Brev av $^{10}/_3$ dat. Dalstorp — 4 mil sv. om Jönköping). Den 16 mars (sabbato Reminiscere) är Brask tillbaka i Jönköping (A. 7, f. 289 v., 290 v. R. A.).

[6] *GVR* 4, s. 410 f. Brevet är daterat fr. biskopsgården Leckö d. 17 mars.

lation, Viken etc.[1] Det besvarades ej förrän den 1 maj, sedan konungen i ett nytt brev av 2 april och än senare tillskrivit herr Ture och electus om såväl utrikesärenden som dalkarlarnas uppror.[2] Samtliga dessa skrivelser äro hållna i lugn och saklig ton. Men förmodligen har konungen endast kort tid efter det förstnämnda brevets avfärdande (17/3) fått höra de alarmrykten om Lidköpingsmötet, som föranledde hans ovan relaterade skrivelse till Måns Brynteson (av 29 mars). Den gamla misstämningen mot herr Ture växer och tar sig ett flagrant utbrott i ett brev till rikshovmästaren angående några kronogods, som denne olagligen lagt under sig.[3] Samtidigt kungör Gustav Vasa för biskop Hans och västgötaherrarna sin förestående resa till Finland för att mottaga ryske storfurstens sändebud.[4] Emellertid ber konungen, att detta beslut måtte hållas hemligt för allmogen. En vecka senare uppmanar Gustav Vasa electus av Skara och Ture Jönsson att veta hans bästa under bortovaron. Men samma dag tillkännager konungen för Dalarna, att han på allvar vill ta i tu med de ärenden, som angå dem, så snart han slutförhandlat med »nokor fræmmade sändebud, som oss pa thenne tijd fforbidhe j vår köpstad S:.»[5]

I det sistnämnda brevet antyder konungen ej någon finsk resa. Beror det blott på att allmogen ej skulle få kännedom om Finlandsfärden? Om vi få döma av händelsernas utveckling, voro uppgifterna, som lämnades dal-

[1] *GVR* 4, s. 100—103 (Gripsholm 17 mars). Det överlämnades av konungens sändebud Johan Tursson och Jakob Krumme, som hade i uppdrag att förhandla med adressaterna därom.

[2] *GVR* 4, s. 113—116 ($^{2}/_{4}$), 138—140 ($^{14}/_{4}$). Det förra brevet utgick sedan konungen bekommit riksrådens brev av 17 mars.

[3] *GVR* 4, s. 126 f. Brevet är dat. Gripsholm d. 7 april.

[4] *GVR* 4, s. 127 ff. ($^{7}/_{4}$). Resan, som konungen hoppas kunna ske »i thenne pasche veke» — alltså inom 2 veckor — företages även »i andre merkelig mothe at handle oc förendhe i then finske landz oort». Samma dag utgick befallning till klostren om borgläger — delvis i strid mot konungens i brevet till Brask uttalade intentioner.

[5] *GVR* 4, s. 135 f. (Gripsholm 14 april). Med »vår köpstad S:» åsyftas säkerligen Stockholm (och ej Söderköping, som utgivaren av GVR tror). Med de främmande sändebuden menas helt säkert ej ryssarnas beskickning, som ännu var i Finland, utan lübeckarna, vilka synas ha anlänt i början av april till Stockholm. Lambert Becker var kvar i Lybeck ännu den 15 mars. (Niederstadtbuch 1526—27, f. 200). Lybeckarna kunna ha anlänt före den 2 april, då konungen i brev till Västergötland klagar över »the tyskers daglige kraff» med bud och brev — *GVR* 4. s. 113—117, jfr ib. 66, 100 f.; Westman, a. a., s. 371. *HT* 1922, s. 297 — men det är även möjligt, att de anlänt någon vecka senare. Konungen reste i mitten av månaden till Stockholm.

karlarna, uppriktigt menade.[1] Man kan då också förmoda, att Gustav Vasas resa till Finland ej varit fullt så allvarligt påtänkt, som han föregiver.[2] Under mars hade oroligheterna i Dalarna tilltagit; en folkrörelse syntes uppstå ej olik den, som inledde befrielsekriget.[3] Men konungen visste av egen erfarenhet, hur pass mycket herr Ture och biskop Brask älskade en allmogeresning, som de själva ej behärskade, och han var nog rätt snart på det klara med, hur situationen borde utnyttjas. Han försummar ej att för de västgötska riksråden ständigt framhålla, hur prekär den utrikespolitiska situationen blivit genom lybeckarnas och danskarnas pockande krav. Med ryktet om Lambert Beckers ankomst blir gäldandet av skulden till Lybeck brännande, och samtidigt utbreder sig upproret i Dalarna. Konungen klagar nu bittert för västgötaherrarna över att situationen är olidlig och antyder, att han ej längre vill stå kvar vid regementet, ifall ej hans besvurna män i riksrådet vill behjärta rikets nöd — tvärtemot vad de hittills gjort — och giva honom goda råd.[4] Några dagar förlöpa, och Gustav Vasa förklarar sig nu vilja resa till

[1] Se not 5 föreg. sida.

[2] Finlandsresan var dock påtänkt tidigare. Den 13 febr. meddelar Gustav Vasa Jöns Västgöte på Åbo, att han vid första öppet vatten tänker draga till Finland, innan herr electus reser därifrån, tydligen för att ordna några kyrkans ekonomiska angelägenheter, förmodligen även med tanke på reduktionen. (*GVR* 4, s. 53). Dessutom ville konungen naturligtvis ogärna, att ryssarna i Stockholm skulle få bevittna alla de svårigheter, som han kämpade med. Å andra sidan var konungens första tanke, när han fick kännedom om moskoviternas ankomst till Finland, att förbereda deras överresa till Stockholm, vilket visserligen skedde i förhalningspolitikens tecken. (*GVR* 4, s. 60). Det bör beaktas, att de tankar, han då framkastade, sedan även fullföljdes.

[3] Daljunkerns strövtåg i de övriga dalasocknarna och Västerdalarna ha nog f. ö. mycket liknat Gustav Vasas egna äventyr där uppe.

[4] *GVR* 4, s. 113. Brevet utgör ett i förtäckta ordalag höljt klander av de västgötska riksrådens sätt att sköta rådsämbetet. Hur pass berättigad konungens syn på tingen därutinnan var, är svårt att avgöra. Man torde dock ej kunna förneka, att västgötaherrarna i viss mån voro benägna för obstruktionspolitik och delvis tvetydiga rådslag. Jfr *GVR* 4, s. 184. Då herr Ture — i ett tyvärr förlorat brev (se *GVR* 4, s. 184) — bad att för sina byggnadsföretags skull, som helt visst gällde Helgeandshuset på Lindholmen, få slippa bevista den instundande riksdagen, markerar han därmed sin avvisande hållning mot konungens kyrkopolitik. I brevet låg nog även en antydan om att i fall konungen ville främja sina reformatoriska planer, såge herr Ture helst, att han sluppe såsom rikshovmästare deltaga i ett sådant beslut. Ture Jönsson ville därigenom för framtiden bevara sin rätt till fritt handlande i denna fråga. Dels därför, dels emedan riksdagsbeslutet i så fall skulle mista en del av sin rättsliga auktoritet, måste Gustav Vasa avslå herr Tures begäran.

Finland; för att mottaga ryssarnas sändebud och för att förhandla med finnarna heter det — det kunde tillagts: från lybeckarna i Stockholm, vilka således ej skulle få träffa konungen, och från de bullrande dalkarlarna. Var det Gustav Vasas fulla allvar, eller månne det inte var beräknat dels på Lambert Becker,[1] som inför denna eventualitet säkerligen måste slå sig till ro en smula, dels på den kungavänliga majoriteten i riksrådet, som nu måste vara betänkt på allvarliga åtgärder för att rädda situationen, dels på Brask och hans meningsfränder, som få tänka efter, om de våga draga in kung Christiern i landet?[2]

Senast två veckor efter det Gustav Vasa förklarat sig

[1] Lambert Becker hade f. ö. medföljt de lybska rådssändebuden på deras resa till Sverige 1522—23 och förvärvade då en förtrogen kännedom om landet. Det var av alla tecken att döma en habil och skicklig man.

[2] Av särskilt intresse är konungens beslut att till Finland medföra allt krigsfolk, som han själv hade disponibelt, även borglägersknektarna i städerna. Resan skulle således bliva ett vittfamnande företag. Samtidigt utskriver han i landskapen — f. ö. på ett kuriöst sätt (jfr Brasks uttalande, *GVR* 4, s. 412) — manskap till ytterligare sjörustningar, som det uppges, mot skeppar Clement och Søverin Norrby. Det förefaller, som om konungen glömt sina närmaste uppgifter och i stället vill störta sig i nya, ovissa företag mot ryssarna och de danska uteliggarna. Men det är ingen tillfällighet, att konungen nu anslår krigiska strängar mot ryssarna och kung Christierns anhang. Strid mot rikets gamla arvfiender, det var toner, vilkas allvar då som förr fattades av allmogen, och det var i förevarande situation tillika ett öppet hot mot Brasks av konungen djupt misstrodda politik. Konungens resa till Finland kunde otvivelaktigt för hans samtid bli föremål för vitt skilda spekulationer. Ville han t. v. överge Sverige och sätta sig fast i Finland för att där främja sina planer (kyrkoreduktion etc.) och avvakta utvecklingen i moderlandet? Sedan stode det Brask och herr Ture fritt att dra in kung Christiern i Sverige. Men då fick Gustav Vasa ett lysande tillfälle att för allmogen visa, hur hans misstankar besannats, hur de ånyo blivit bedragna av prelaterna och deras anhang. Tiden var då inne för ett nytt stort bondeuppror och befrielsekrig, som definitivt skulle stäcka de landsförrädiska stämplingarna. Men konungen antyder samtidigt genom sin maning att ej låta allmogen få kännedom om sin resa, att den möjligen kan inhiberas, om oppositionens hållning ändras. Denna synpunkt rimmar även med Brasks ödmjuka och tillmötesgående svar. Han uttalar sig där emot ryssarnas och danskarnas gamla politik men avstyrker samtidigt t. v. krigiska åtgärder mot de förra »för k: cristerns oc flere rikisins merkelig lagligheter» (sål. även lybeckarnas penningkrav!). Det var ett från konungens synpunkt värdefullt principuttalande. — Andra tolkningar äro förvisso tänkbara. Men ingen går mig veterligen bättre i lås med det stora händelseförloppets alla kända detaljer. Ominöst är, att tanken på den finska resan officiellt uppgavs i och med riksdagskallelsen till Söderköping, den första stora etappen mot konungens mål — kyrkoreduktionen.

vilja resa till Finland, började de förhandlingar i Stockholm, vilka d. 23 april resulterade i riksdagskallelsen.[1] Det förefaller av akterna, som om konungen vid rådsmötet formellt föredragit och närmare förklarat sin avsikt att resa till Finland, vilket de närvarande rådsmedlemmarna — Lars Siggeson, herr Holger, Erik Fleming och Peder Erlandson — avstyrkt. De förordade i stället en riksdagskallelse.[2] Mötet skulle hållas i Söderköping, enligt kungabrevets trovärdiga uppgift närmast för att den finska adeln skulle kunna bliva representerad.[3] Säkerligen har kronans ekonomiska nödläge varit föremål för ingående behandling i Stockholm, och konungen har förvisso ej underlåtit att förklara, hurusom situationen endast skulle räddas genom en indragning av kyrkans överflödiga gods.

Innan riksdagskallelsen nådde riksråden i Västergötland, svarade de på konungens tidigare brev — ej mindre än 4 på en gång.[4] De tillstyrka nu en försiktig politik mot lybeckare och holländare och föreslå, att något måtte slås av på dalkarlarnas skatt, oaktat konungen i brevet av 14 april framhållit sin obenägenhet att gå de upproriska till mötes i detta stycke. De rykten, som gingo om herr Tures, electus' m. fl. stämplingar, avvisa riksråden under edligt bedyrande.[5] De äro vil-

---

[1] *GVR* 4, s. 147—150. Mötet inkallades till pingst, som inföll 6 $^1/_2$ vecka senare. Enligt gammal praxis skulle också kallelse till allmän herredag utgå 6 veckor eller 1 $^1/_2$ månad i förväg.

[2] Hade konungen allvarligt påtänkt den finska resan, förvånar onekligen Erik Flemings närvaro i Stockholm. Han borde då i stället ha inväntat konungen i Finland, särskilt som seglatsen på våren erbjöd stora vanskligheter. I stället blev händelseförloppet nu analogt med vad Gustav Vasa föreslagit i sitt brev 18 febr. 1527 till bröderna Fleming (*GVR* 4, s. 60 f.). Lars Siggeson har förmodligen kallats till konungen redan den 25 mars — i samband med lybeckarnas väntade ankomst? (*RKB* 1527, s. 345, K. A.). Har även herr Holger före den 7 april varit kallad till hovet, eftersom han då ej nämnes i brevet till Brask och östgötafrälset (*GVR* 4, s. 127 f.)? Westman har (a. a., s. 374 f.) i det väsentliga riktigt skildrat Stockholmsförhandlingarna, vilkas betydelse han med rätta framhållit. Min uppfattning skiljer sig från hans väsentligen blott beträffande den finska resan. För övrigt har konungen helt visst långt dessförinnan haft klart för sig, att han för kyrkoreduktionens genomdrivande måste utnyttja lübeckarnas krav på betalning. Planen var ej ny, men tidpunkten bestämdes nu för dess fullföljande, varom rådslag höllos.

[3] Det finska frälset var konungen tillgivet och hade förmodligen ej något emot att med honom dela kyrkans gods. Dess närvaro önskades därför av konungen. Jfr Holmquist, Den svenska reformationens begynnelse, s. 75.

[4] *GVR* 4, s. 413 f. Jfr GVR 4, s. 100 ff., 113 ff., 129, 138 ff.

[5] *GVR* 4, s. 415.

liga att hålla sig stridsberedda men förbigå konungens finska resa med tystnad.[1] I riksdagskallelsen säger Gustav Vasa rent ut, att de upprepade upproren släckt hans lust till regementet. Härigenom antyder han även, att tanken på abdikation redan förut föresvävat honom, och att endast påtryckningar från riksrådets närvarande ledamöter förmått honom att ännu en gång söka reda ut den politiska härvan. Västgötaherrarna tyckas ha förstått vinken, ty i deras mycket tillmötesgående och ovanligt snabbt expedierade svar föreslå de, att konungen vid den beramade riksdagen låter kröna sig och genast vidtager erforderliga åtgärder därför.[2] De markera därmed sin beredvillighet att stå på konungens bästa och att ingripa mot upproret. Men i slutet av riksdagskallelsen hade konungen uppmanat riksråden att till mötet taga med sig två eller tre av de lärdaste i deras domkapitel för att besluta om hur de religiösa tvistefrågorna skulle hävas. Han antyder, att en reformation är nödvändig. I svarsbrevet förbigås denna punkt med tystnad.

Vi kunna ana stämningarna hos herr Ture och hans meningsfränder. De frukta — ej alldeles utan skäl — ett nytt allmänt allmogeuppror, vilket liksom befrielsekriget och det stora tyska bondeupproret skulle gå ut över högadeln både till liv och gods.[3] Den högst bekymmersamma utrikespolitiska situationen är redan i och för sig ägnad att inge de största farhågor, inrikesförhållandena synas lika oroväckande, konungens kvarstående är därför än så länge önskvärt. Såväl den inrikes- som utrikespolitiska situationen var alltför oklar för att de skulle våga att öppet bryta med konungen och kasta sig i Christiern II:s armar — men tankar därpå ha helt visst funnits. Och ifall Gustav Vasa vid riksdagen främjade sin vilja och på så sätt ej blott utmanade dem utan även sårade allmogens religiösa känslor, var tiden inne att tänka på andra medel.[4] Under förhandenvarande omständig-

[1] Det är så mycket mer påfallande, som de från Sunnersberg (nära Lidköping) 11 maj, redan fem dagar efter det riksdagskallelsen anlänt, finna det »ganska nyttigt», att konungen »åffsath then findzska reisa på thenna tijd» (*GVR* 4, s. 416 f.).

[2] *GVR* 4, s. 416 f.

[3] *GVR* 4, s. 122 f. ($^4/_4$), s. 420 (Brasks brev till herr Ture 23 maj). Denna risk blev akut, ifall Gustav Vasa avsade sig kronan och ånyo inledde en mot högadeln riktad, på bönderna stödd nationell politik. Jfr ovan s. 126.

[4] Jfr Hans Mickelsens högst märkliga brev till Christiern II

heter vilja de emellertid skydda hans tron och avstyra upproret, dock först efter medling och nödiga eftergifter och helst med lämpor och okrigiska åtgärder. Men de ville ej uppoffra sin fäderneärvda tro och kyrkans maktställning, som ensam kunde garantera högadelns samhällsställning, därpå var herr Ture säkerligen lika fast besluten som biskop Brask.[1]

Samtidigt som svaret från riksråden i Västergötland avgick, förändrar Gustav Vasa mötesplatsen från Söderköping till Västerås.[2] Då Brask med anledning därav d. 23 maj tillskriver Ture Jönsson, tecknar han till pricka — från sin synpunkt — situationen efter de linjer, som nyss antytts.[3] Biskopen insinuerar även, att konungen och hans anhang blåser under de rykten, som dalkarlarna utspredo, att herr Ture m. fl. hemligen understödde deras stämplingar. Gustav Vasa söker draga nytta av daljunkerns lögner, som uppväcka inbördes tvedräkt. Beskyllningen är så till vida berättigad, som konungen just vid denna tid ej skyr att utsprida hårda anklagelser mot kyrkans prelater, särskilt mot Brask, samtidigt som han för dalkarlarna och deras grannar söker inskärpa, att de genom upproret arbeta för landets utlämnande i Gustav Trolles och konung Christierns våld.[4]

---

1 aug. 1527 (*DN* XIV, s. 541 f.). Därav framgår tydligt, att det svenska prelatpartiet redan före Västerås riksdag inlett förbindelser med Gustav Trolle och Christiern. Den sistnämndes ställning var likväl ej så stark, att hans ingripande ännu var möjligt.

[1] Jfr *GVR* 4, s. 111, Westman, a. a., s. 369. De rykten, som i mars cirkulerade om biskop Hans västgötaresa, ha nog ej alldeles saknat fog.

[2] *GVR* 4, s. 162—167. (Uppsala 14 maj.) Jfr ovan s. 127. Mötet uppsköts nu med en vecka till trinifatis ($^{16}/_{6}$) för att alla skulle hinna samlas. Kortare termin än en månad vid förändring av platsen för ett riksmötes hållande ansågs säkerligen ej kunna ifrågakomma.

[3] *GVR* 4, s. 419 f.

[4] *GVR* 4, s. 172 ff., 175, 179. Gustav Vasa har — säkerligen med rätta — misstänkt, att Brask och hans meningsfränder ville utnyttja uppropet för sina egna syften, ehuru de samtidigt åtminstone till en början misstrodde upprorsmännen och deras avsikter. I Brasks brev till Ture Jönsson av 23 maj ligga också in nuce argumenten för den politik från herremännens sida, som 1529 ledde till västgötaupproret. I propositionen å Västerås riksdag påtalar konungen i samband med daluppropet och förtalskampanjen i landsorten — med tydlig adress — bondeoroligheterna i Västergötland. Det är f. ö. sannolikt, att västgötaherrarna redan våren 1527 verkligen haft vissa trevande förbindelser med upprorsmännen i Dalarna. De ha alldeles tydligt ej stått främmande för daljunkerns visit i Värmland kort tid efter Västerås möte (i aug.?). Lika säkert är, att de norska riksråd, som på senhösten 1527 öppet togo daljunkerns parti, räknade på en anslutning från Ture Jönsson och hans medbröder.

Både biskop Brask och herr Ture komma således till Västerås i den bestämda avsikten att hävda en nationell samling med bevarande av den gamla tron och kyrkans och riksrådets maktställning. Men de vilja samtidigt ej i andra stycken motarbeta konungen och äro därför beredda att i nödfall ingripa mot dalkarlarna.[1] När Ture Jönsson i spetsen för sitt ståtliga följe av riksråd och gemene adel från Västergötland, alla i full rustning, rider in i staden, visar han därigenom landskapets beredvillighet att, om så behövdes, med vapenmakt bryta upprorsmännens motstånd.[2] Men denna maktutveckling är i lika hög grad riktad mot konungen, som därigenom får en vink att ej spänna bågen för högt utan i stället slå av på sina samhällsomstörtande krav.

Konungens ställning var betydligt starkare. Dalupproret var i grund och botten en nationell och folklig rörelse, lika mycket riktad mot herremännen som mot konungen, och kunde därför ej påräkna sympatier hos frälset än mindre hos rådet och högadeln. Dess udd kunde, om det bar därhän, vändas från konungen mot de för upprätthållande av deras maktställning intrigerande kyrkomännen. Men samtidigt hade dalkarlarna genom att träda i breschen för den gamla tron även komprometterat Brasks politik. Deras krav på de »olaga» skatternas avskaffande kom i en egendomlig belysning genom lybeckarnas pockande krav på betalning och de ledande kyrkomännens absoluta motvilja mot en kyrkoreduktion.[3] Dess-

[1] Se *GVR* 4, s. 420, där Brask uttalar sig om önskvärdheten av endräkt i riket och det rådliga i att »swadane missloffuen affsäthe». Vid riksdagens öppnande skall biskop Hans enligt Peder Svart ha uttalat sig för de folkuppviglande prästernas och munkarnas bestraffning (Edén, a. a., s. 114).

[2] Jfr *GVR* 4, s. 167 och 184 (uppmaningen i kallelsebreven till Västergötland om inställelse i full beväpning).

[3] Westman (a. a., s. 384) har förmodat, att Brask och Ture Jönsson svävat i okunnighet om konungens reduktionsplaner. Men Westman har själv i annat sammanhang framdragit fakta, som borde tyda på ett annat förhållande (s. 350—362). Brask har förvisso vetat, att synnerligen hårda ekonomiska villkor skulle föreläggas honom och de andra biskoparna — av vilka f. ö. trenne i större eller mindre grad före riksdagen direkt invigts i situationen. Han har även vetat, att konungen ville rasera kyrkans maktställning i övrigt, kanske anade han dock ej kravens fulla vidd. Redan den andra och femte punkten i de 10 spörsmål, som konungen i dec. 1526 lät utsläppa, visa tydligt, vart han syftade (*GVR* 3, s. 332). Enbart läsningen av Olaus Petris »Swar vppå jtt ochristelighit sendebreff», som utkom 28 mars 1527, gav tillräcklig upplysning om konungens avsikter (*OPSS* I, s. 159, 166 f., 171, 179 ff., 203 f.). Och vad skulle Brask tro, när han läste slutorden i mäster Olovs Swar påå tolf spörsmål — skriften gick av tryc-

utom var den utrikespolitiska situationen sådan, att landet med bevarande av sin självständighet knappast kunde umbära konungen, vilket även hans främsta motståndare mot sin vilja insågo. Visserligen voro ej Gustav Vasas främsta antagonister främmande för denna utveckling, vilken dock då ännu var förenad med de allvarligaste risker för dem själva. Men de konsekvenser, som kunde befaras därav, utgjorde för de mera lidelsefria och i övrigt neutrala en kraftig ansporrning till stödjande av konungens politik. Gustav Vasa lät ej avskräcka sig av situationens vanskligheter. Tvärtom i hög grad medveten om styrkan i sin position prutade han ej av på sina krav, som i propositionen skickligt lagts till rätta efter den förhandenvarande situationen. När biskop Brask angripit de kyrkliga förslagen och herr Ture å adelns vägnar ställt sig på hans sida, avsade sig Gustav Vasa kungadömet. I riksdagskallelsen hade han även antytt ett ingripande mot kyrkan. Herr Ture och västgötaherrarna hade svarat med

ket 14 maj, samma dag som dalkarlarna fingo svar på sina framsättningar. Där heter det bl. a. »Jcke skal heller nogher fortörnas ther aff, at her äre nogher stycke fore giffuin som en part aff kyrkiones prelater faller emoot, Ty nödhen tilkräffuer thet, Gudh giffue the wore sådana, at oss tesse scriffuelse jcke behöfdes, Men nödh bryter lagh» (*OPSS* I, s. 311). Biskop Hans skulle varit blind, om han ej sett, vart de orden syftade. Han behövde blott jämföra dem med Olaus svar på det femte spörsmålet »om thet herradöme som nw vpkommet är medh påuan och hans hoop, är moot eller medh Christo», för att få full visshet. (*OPSS* I, s. 267—270). En realpolitiker som Brask skulle f. ö. ej så avgjort engagerat sig mot konungens politik, långt innan dess frukter mognade, om han ej trott sin ekonomiska maktställning ha stått på spel. Och kunde biskopen verkligen tro, att konungen ville våga allt för en trosförändring utan att drivas fram av ekonomiska motiv? Insikt om den betydelse mäster Olovs skrifter våren 1527 haft för Västeråsmötets beslut och dess rättsliga motivering vinnes vid ett studium av de förklaringar, Gustav Vasa gav på västgötaherrarnas anklagelser 1529 (*SRA* 1, s. 131—144, sklt. s. 138 ff.). Då Westman för sin argumentering åberopar Magnus Haraldsons protest 1529, är det ett dåligt bevis (*GVR* 6, s. 378 f.). Biskop Måns låter där påskina, att han kommit till Västerås, okunnig om de anslag, som skulle riktas mot den kristna tron. Men det är bevisligen osant. Hans påstående stöder sig enbart på den sista riksdagskallelsens (av den 10 eller 14 maj) ordalag. Men det är känt, hur sällan de djupaste avsikterna med inkallelserna till riksmötena tydligt påpekades i dessa dokument, som helt naturligt främst togo fasta på de yttre och närmast liggande orsakerna. Att frågan om »lærdomens twädreckt» i och för en reformation skulle avhandlas på det instundande mötet, utsades f. ö. med ovanlig öppenhet i kallelsen av 23 april till Söderköping. Den antydes även i mäster Olovs svar på de tolv spörsmålen av 14 maj (*OPSS* I, s. 225). Det synes också, som om Brask och Magnus Haraldsson — kanske i grunden mot deras egen vilja — ledsagats till Västerås av representanter för sina kapitel (*SRA* 1, s. 87).

att föreslå kröning. Men nu desavouerade de konungens politik, och han förklarar sig därför vilja avgå. Inför detta hot måste hans motståndare totalt, fast under hårt motstånd, punkt för punkt kapitulera. Att de därmed ej uppgivit hoppet att med andra medel vinna ändring, anade — som framtiden med rätta utvisade — Gustav Vasa; hans snabba och hänsynslösa ingripande mot Brask förklaras därigenom.

Det har ovan framhållits, huru Gustav Vasa redan långt före Västerås riksdag varit besluten att krossa kyrkans maktställning och lägga beslag på hennes rikedomar. Jag har även velat visa, att konungen med kraft och fasthet vidhållit sina planer hela föråret 1527, medan dalkarlarna hotade hans tron, lybeckarna pockade på betalning och landets näst konungen främsta och mäktigaste män, herr Ture Jönsson och biskop Brask, öppet visade, att de ville till det yttersta försvara den katolska kyrkans maktställning. Även om Gustav Vasa förstod att på ett mästerligt sätt spela ut sina antagonister och fordringsägare mot varandra, så kunde han dock ej vid avgörandet stå ensam utan måste samla och organisera sina pålitliga anhängare till en maktkonstellation, som alltid fanns till hands och vid behov kunde anlitas.

Det har även framhållits, huru Gustav Vasa målmedvetet bearbetat opinionen bland bönderna och huru han inför dem på allt sätt sökt vältra skulden för upproret över på prelaterna, vilka för sina förrädiska syften anlitat präster och munkar som mellanhänder. Men konungen kunde genom denna sin propaganda endast förbereda allmogens samtycke till kuppen, något fast och pålitligt bistånd kunde han hos dem ej beräkna. Det kunde han knappast heller vänta av borgerskapet som helhet betraktat; dock ägde han i Stockholms m. fl. sjöstäders handlingskraftiga och genom sin ekonomiska ledareställning inflytelserika borgerskap ett starkt stöd. Men framför allt kom det an på riksrådet och adeln, rikets främsta stånd,[1] och det var även — särskilt från rätts-

[1] Det kan här anmärkas, att även i Danmark situationen var enahanda, och att frälset, särskilt högadeln, där hade avgörandet. I Holstein gingo de ledande adelsfamiljerna i spetsen för kravet på en kyrkoreduktion. I Mecklenburg och andra nordtyska stater spelade frälset en liknande roll. En ovanligt god insikt i den begynnande kyrkoreduktionens historia i dessa trakter ge Acta capitul. Lubic. 1523—1530 (nu i Oldenburgs Landesarchiv).

lig synpunkt — av största vikt, att åtminstone några av biskoparna och prelaterna intogo en mot konungens krav välvillig, i varje fall ej helt avvisande hållning. I det följande vill jag därför, innan jag går in på riksdagsförhandlingarna, något beröra stämningen och maktgrupperingen inom dessa samhällslager.

Samtliga författare, som i modern tid mera ingående behandlat reformationsriksdagen, ha betonat, att Gustav Vasa haft ett starkt stöd hos frälset. Hjärne fann — under polemik mot Peder Svarts framställning av riksdagsförhandlingarna — att de ofrälse ingalunda voro konungens bästa stöd, utan att detta i stället frånsett hans eget krigsfölje utgjordes av det efter kyrkogods snikna, talrikt församlade, väpnade frälset.[1] Tunberg har uppvisat, att även herr Peders skildring talar för att avgörandet skedde inom riksrådet och adeln, bland vilka konungen hade ett starkt parti, vunnet »måhända, såsom Per Brahe berättar, genom förespeglingar om kommande vinst från kyrkor och kloster».[2] Westman ansluter sig till Tunbergs uppfattning, som han beträffande konungens propaganda hos adeln närmare utvecklat.[3] Som konungens främsta stöd vid riksdagen bland frälset har han sett de riksråd, vilka voro närvarande i Stockholm vid de förhandlingar, som ledde till riksdagskallelsen.[4] Han tyckes även anse — liksom Hjärne — att konungens anhängare bland frälset vid Västerås möte voro i majoritet.[5] Westmans undersökning av denna fråga kan i viss mån betraktas som ett försök till en aktmässig underbyggnad av den Hjärneska uppfattningen om adelns hållning.

Av de vid mötet närvarande 16 världsliga riksrådsmedlemmarna hade dittills i vanliga fall greve Johan, Lars Siggeson, Mickel Nilsson, Nils Olsson, Ivar Fleming, Axel Andersson, Knut Andersson, Björn Classon, Peder Hansson, Per Erlandson och Henrik Erlandson plägat intaga en till konungens förslag välvillig hållning. Om grupperingen inom riksrådet nu följt samma linjer, skulle herr Ture där blott kunnat påräkna säkert stöd av Axel Posse, Tord Bonde och Nils

---

[1] Hjärne, Reformationsriksdagen i Västerås, s. 50 ff.
[2] Tunberg, Västerås riksdag 1527, s. 19, 21.
[3] Westman, a. a., s. 402, 408.
[4] Westman, a. a., s. 386.
[5] Ibid., s. 408.

Classon[1] — hans gamla meningsfrände Holger Karlsson var sedan befrielsekriget en knäckt man, som nu och framgent visade sig ur stånd att motsätta sig konungens kyrkopolitik, inför vilken han nog trots alla lockelser innerst tvekade.[2] Konungen skulle därmed ha behärskat riksrådet. En närmare granskning torde dock visa, att en dylik summarisk beräkning ej håller streck inför den högst egenartade situation, som reformationsriksdagen erbjöd. Ett par av riksråden voro åldrande män och därför kanske föga benägna för en kyrklig omstörtning, även om Gustav Vasa med iver förfäktade, att det ej var en trossak utan en maktfråga.[3] Av de övriga

[1] Nils Classon och Tord Bonde visade dock under västgötaupproret en lycklig förmåga att svänga om i rätt tid. De sutto också i rätten över sina medbröder, se *GVR* 6, s. 171.

[2] Emedan Holger Karlsson deltog i överläggningarna i Stockholm april 1527, anser Westman honom vunnen för konungens planer. Han påpekar även, att herr Holger efter riksdagen erhöll Munkeboda med tre härad i Östergötland i förläning (s. 408). Westmans argumentering anser jag fullt övertygande. Holger Karlsson inveckládes ej heller i västgötaupproret, för vars stillande han inlade stora förtjänster. Men samtidigt bör framhållas, att herr Holgers övergång till konungens sida kanske mera berott på dennes övertalningsförmåga och beräknande list än på den gamle riddarens snikenhet efter kyrkogods. En händelse, som torde ha gjort starkt intryck på herr Holger, är herr Ture Trolles mord. Deras öden under befrielsekriget voro intimt förknippade med varandra, de fingo samtidigt återvända till Sverige och fogade sig sedan efter Gustav Vasas politik. Kanske har därtill kommit någon personlig missämja mellan honom och Brask, som Gustav Vasa i så fall mästerligt utnyttjat. Holger Karlsson har säkerligen på riksdagen ej fallit hetsigt in för konungens begäran men väl däremot rått sina ståndsbröder att foga sig i det oundvikliga. Troligen intog herr Holger ej någon utpräglad kyrklig ståndpunkt, varför han också 1529 blev den främste medlaren mellan konungen och västgötaherrarna. Herr Holger sände i slutet av 1530-talet sina söner att uppfostras vid hertigens av Preussen hov och lät dem ledsaga den unge hertig Hans till universitetet i Wittenberg (*GVR* 12, s. 160). Det tyder nästan på att han då åtminstone ej ogillade reformationen. Förmodligen har hans tidigare samverkan med kyrkofurstarna ej varit utslag av någon religiös rättrogenhet, lika litet som en sådan torde ha funnits hos hans vän Nils Bosson (Grip). Dennes son, Birger Nilsson, som även deltog i Västeråsmötet, synes utan tvekan ha slutit sig till reformationen. Han har även hjälpt den gamla reformatorn Laurentius Andreae i hans ekonomiska betryck på gamla dar (se Birger Nilssons jordebok 1548 i R. A.). Vi kunna ana de känslor, med vilka Holger — liksom Erik Trolle sittande i rätten över de upproriska ståndsbröderna — såg det sätt, varpå Gustav Vasa höll de utfästelser, som han själv först gjort och vilka konungen sedan stadfäst. Jfr *GVR* 6, s. 78 f., s. 170, 370 f. (och passim). Edén, a. a., s. 135. Herr Holger, som hösten 1524 fick återvända till Sverige ur landsflykten (*GVR* 1, s. 256), återfick för övrigt redan 22 augusti 1525 lagmansämbetet i Östergötland, med undanskjutande av Henrik Erlandson, vilket kan ha menligt inverkat på dennes förhållande till Gustav Vasa. *GVR* 2, s. 200, *HH* 26: 2. s. 1.

[3] Såväl Upplandslagmannen Mickel Nilsson (Svarte Skåning) som Henrik Erlandsson (Snakenborg) nämnas ej i *GVR* efter denna tid. Den

var Peder Hansson av allt att döma en koncíliant person, och om hans ställning till kyrkomännen veta vi intet. Nils Olsson hade sedan befrielsekriget varit ett av konungens bästa stöd, men han inveckládes slutligen i västgötaupproret och har helt visst redan nu tagit intryck av kyrkomännens propaganda. De övriga, greve Johan, Lars Siggeson, Ivar Fleming, Axel och Knut Andersson, Björn Classon samt Peder Erlandson, böra däremot, så vitt jag kan se, ha stått fastare på konungens sida,[1] och till denna grupp bör nog även herr Holger Karlsson räknas.

Om de andliga medlemmarna av riksrådet kunna vi fatta oss kort. Biskop Brasks och Magnus Haraldssons ståndpunkt är välkänd. Mäster Erik i Åbo var på förhand invigd i konungens planer.[2] Men Gustav Vasa hade dessutom sedan länge sökt binda Magnus Sommar vid sina intressen, och samma koncilianta politik följde han mot den nu ålderdomsskröplige biskop Peder i Västerås. Dessa båda sutto också i rätten över Peder kansler.[3] I slutet av maj infunno

senare har nog avlidit redan år 1527, men detta kan ej med visshet sägas om den f. ö. rätt unge Mickel Nilsson, enär hans lagmansämbete i så fall lätt stå obesatt i flera år. Har han råkat i konungens onåd på grund av sitt uppträdande vid Västerås riksdag? Om Holger Karlsson se ovan.

[1] Det gäller i varje fall de tre förstnämnda. Det bör dock omnämnas, att den utländska åskådningar företrädande greve Johan av Hojas närvaro knappast varit ägnad att stärka konungens ställning. Konungens förhållande till honom var redan ganska spänt. Likaledes kan man knappast tveka om Peder Erlandsons hållning, han var ju en av tillskyndarna till riksdagskallelsen. Han bördar enligt kungabrev 14/3 1529 (*GVR* 6, s. 19) jämte Nils Arvidsson ett flertal kyrkogods. Han insättes 12/8 1529 i slottsloven på Stockholm (*GVR* 6, s. 261) och står även senare högt i konungens gunst. Bröderna Axel och Knut Andersson stodo ju såväl dittills som framgent i Gustav Vasas synnerliga gunst. Knut, som redan 1516 befann sig i Sten Sture d. y:s tjänst, (Styffe, *BSH* V, s. 554) blev 1526 lagman i Södermanland och år 1528 riddare och har, enligt vad Peder Svarts berättelse indirekt antyder, i Västerås stött konungens krav. Axel, som redan 1523 var lagman över Västmanland och Dalarna, tyckes ej ha stått fullt så högt i konungens ynnest men fick i början av 1530-talet Uppland till lagmansdöme.

[2] Westman har ej rätt uppfattat M. Eriks ställning till konungen och ej heller penetrerat orsakerna till hans tillbakaträdande från biskopsstolen. Westman, a. a., s. 353, 378. Jfr *GVR* 3 och 4, passim.

[3] *GVR* 4, s. 61. Dessförinnan hade konungen 28 jan. 1527 från Strängnäs ålagt Jon Olsson och Erland Kagge, sina hovtjänare, samt Benkt Nilsson att återställa roffat kyrkogods i just dessa biskopars stift. (*GVR* 4, s. 41). När Gustav Vasa på 1540-talet, sedan han fått kännedom om de protester, biskoparna inlagt mot domen, upprördes över deras »förräderi», är detta ej så mycket att förvånas över. Jfr s. 144. Den 22 mars gav konungen Magnus Sommar förläning (till en tid)

sig på konungens kallelse de båda mälarbiskoparna och M. Erik till Åbo i Stockholm. Samtidigt voro flera andra prelater jämte Lars Siggeson, Erik och Ivar Fleming, Björn Classon m. fl. riksråd närvarande.[1] Kyrkomännen hade bland annat infunnit sig för att inleverera sina krigsgärder.[2] Det var ett lämpligt tillfälle att närmare rådslå med dem om den oundvikliga reduktionen. Det var helt visst vid denna tid, som Magnus Sommar definitivt — med hotelser, runda förespeglingar och goda ord — vanns för konungens plan. Intet tyder på att den roll, han enligt Peder Svarts framställning skall ha spelat vid Västerås riksdag, tillskrivits honom med orätt.

Jag måste avsluta denna — tyvärr summariska — översikt över de olika riksrådens personliga ställning och sympatier med att lämna frågan öppen, huruvida konungen redan vid riksdagens öppnande haft en säker rådsmajoritet på sin sida för sina vid Stockholmsöverläggningarna yppade planer. Så mycket kan dock påstås, att hans anhängare bland de världsliga medlemmarna ej befunno sig i minoritet utan snarast tvärtom. Bland de andra hade herr Ture nog endast ett par verkligt pålitliga anhängare, de övriga representerade förmodligen alla schatteringar mellan de båda utpräglade ståndpunkterna. Emellertid hava herr Ture och Brask förvisso — om ej förr så under förhandlingarnas gång — för sina medbröder inskärpt, hur deras egen ställning i rådet och rent ekonomiskt skulle försvagas genom undfallenhet för ko-

---

på tomt- och sakören i Strängnäs tydligen som en gunstbevisning, då konungen anser, att biskopen ej förelagt tillräckliga bevis för att Strängnäsbiskoparna haft laglig rätt därtill. *GVR* 4, s. 108 f. Den 4/7 erhöll han belöning för sitt välförhållande under riksdagen (*GVR* 4, s. 268. — För Sommars antecedentia räcker det att omnämna hans och Erik Svenssons verksamhet i Rom för Sten Sture d. y:s kungaval.

[1] *GVR* 4, s. 190 f. 193, 194. Magnus Sommar inbetalde 28 maj hjälpskatten från sitt stift i räntekammaren och ungefär samtidigt inlevererade M. Jasper, ärkedjäkne i Åbo och herr Gudmund Spegel, kanik i Växjö medlen från sina stift (*RKB* 1527, s. 29, 31). Redan 20 maj avlämnade mäster Hans Lömnose hjälpskatten från Västerås stift (*RKB* 1527, s. 28). — Riksrådens sammankallande stod i nära samband med den ryska beskickningens ankomst till Stockholm. *ST* IV, s. 84—89, *GVR* 3, s. 155. Jfr Westman, a. a., s. 378.

[2] *GVR* 4, s. 156. *RKB* 1527, s. 28—31. Biskop Peder hade ej såsom Magnus Sommar ursprungligen befallts att personligen inställa sig. Hans närvaro i Stockholm står kanske därför närmast i samband med de ryska legaternas ankomst och ej med förberedelserna för riksdagen, varför han då också skickar M. Hans med skatten.

nungens krav. De hava även betonat faran av kätterska mötesbeslut. Detta har förvisso gjort ett starkt och, som framtiden utvisade, ej blott tillfälligt intryck. Man förstår då lätt, hur Ture Jönsson först så småningom och under situationens hårda tryck kom att stå isolerad. Även bland kyrkans representanter vägde det jämnt, ifall man till dem räknar även Erik Svensson[1] och om man bortser från trosfrågan.

Över »friborne frälsemän» utom råds finnes i riksregistraturet bevarad en längd, som att döma av dess systematiska uppställning förmodligen är rätt fullständig.[2] Den räknar 129 namn. Den talrikast representerade landsändan var Västergötland (inklusive Värmland och Dal). Listan upptar (i slutet) ej mindre än 42 västgötska frälsemän, som således utgjorde en tredjedel av församlingen.[3] Från de övriga götalandskapen hade endast obetydliga kontingenter anlänt, 14 östgötar och 4 smålänningar.[4] Landskapen i Svealand voro ej heller representerade med mer än 36 namn, således mindre

[1] Det vore ju tänkbart, att mäster Erik redan samtidigt med konungens gästabud för mötesdeltagarna ($^{16}/_{6}$) högtidligen avsagt sig biskopsvärdigheten. Men alla tecken tyda, synes det mig, på att demissionen tillkommit efter riksdagsförhandlingarnas slut. Att mäster Erik ej förr avgick från episkopatet — det var påtänkt redan 1526 — berodde bl. a. just därpå, att konungen ville äga åtminstone ett pålitligt stöd bland biskoparna vid det sedan länge planerade riksmötet. I nödfall hade Erik Svensson nog fått föra Gustav Vasas talan, men i Magnus Sommar fann konungen ett redskap, som åtnjöt större auktoritet, förtroende och vördnad.

[2] Man saknar dock där Måns Bryntesson, som enligt Peder Svart spelat en stor roll vid riksdagen. Han var då ännu ej invald i riksrådet men hade ett stadgat anseende och intog en hög förtroendeställning — vilket t. o. m. kan förklara, att han uteslämnats å listan. Att han varit närvarande är nog — frånsett Svarts vittnesbörd — säkert. Den 27 april uppmanar Gustav Vasa honom att komma till riksdagen (som då var utlyst till Söderköping). *GVR* 4, s. 152 f. Den 2 okt. tillskrivas Ture Jönsson och M. B. av konungen om den lybska skuldens gäldande, »som eder väl drager til minnes ath handlat och beslutet varth i västeras» (*GVR* 4, s. 333).

[3] Dessutom uppräknas flera västgötar å annan plats på listan. Ture Eriksson nämnes bland Upplandsfrälset, ehuru han redan vid denna tid tyckes ha bott i Västergötland [*GVR* 4, s. 307 f. ($^{26}/_{8}$), jfr dock s. 80]. Matz Kagge står bland sörmlänningarna, varförutom flera unga västgötska adelsmän uppräknas bland konungens »hovsinder».

[4] Orsaken kan till en del sökas i det långa avståndet till mötesplatsen. — Att Brask ej bättre sörjt för sin landsändas representation, tyder nästan på att han ej åtnjöt några större sympatier bland landskapets lågadel. Han hade f. ö. nyligen råkat i konflikt med en östgötaknape vid namn Olov Tyste, som hade nära förbindelser med de frälsemän, som annars stodo Brask närmast därnere. *GVR* 4, s. 54 f.; Kh. 53, Link. Bibl. (passim); jfr W e s t m a n, a. a., s. 359 f.

än vad västgötarna ensamma presterade. Först i frälselängden uppräknas konungens följe, som huvudsakligen utgjordes av hans egna »hovsinder», och tjänstesvenner, ej mindre än 33 personer, från landets alla delar.[1]

Förteckningen över frälset, även om den ej är fullständig och därför ej heller riktigt tillförlitlig, visar till fyllest, att i ståndets representation tvenne stora läger funnos, nämligen västgötaadeln och konungens eget personliga följe. Vi skola i det följande endast hålla oss till dessa båda maktgrupper, enär vi beträffande de övriga landsändarna[2] endast hos den finska adeln kunde vänta en i de stora spörsmålen bestämt orienterad, enhetlig representation. Men de uteblevo ju till följd av riksdagens förläggande till Västerås.[3]

Ture Jönssons popularitet hos västgötafrälset, inom vilket han genom rikedom och börd intog en dominerande ställning, är alltför väl dokumenterad för att här behöva närmare belysas. Som han bland dem åtnjöt allmänt förtroende och förvisso nu en tid ganska ivrigt propagerat för sina meningar, förstå vi, att västgötaadeln varit hans främsta stöd under riksdagen.[4]

Utanför riksrådet hade Gustav Vasa helt naturligt bäst kunnat propagera bland de unga adelsmän, som stodo i personligt tjänsteförhållande till honom, d. v. s. de som voro hans

[1] Av dem uppräknas 24 bland konungens svenner vid valborgsmässan 1527, då de uppburo lön (*RKB* 1527, s. 77 ff.). Bland de övriga veta vi flera, vars ställning till konungen var analog. Förmodligen hade nästan samtliga tjänstgjort vid hovet. Jöns Olsson t. ex. hade varit konungens fodermarsk till 4 jan. 1527 och blev därefter befallningsman på Kalmar slott (*GVR* 4, s. 7, 65, 86). Jöran Eriksson (Gyllenstjerna) samt bröderna Jakob och Nils Krumme räknades med säkerhet då ännu till konungens tjänstesvenner, fastän de nu lämnat hovtjänsten och i stället började tilldelas självständiga uppdrag (varmed följde även förläningar). *GVR* 4, s. 100—103, 294, 334.

[2] Det torde dock vara rätt säkert, att konungens propaganda betydligt inverkat på lågadelns i Svealand hållning. Vid Eriksmässoförhandlingarna hade upplandsfrälset bearbetats för den instundande riksdagen.

[3] Helt visst har ett provinsmöte vid tiden för (eller strax efter) Västerås riksdag hållits i Finland, varvid finnarna fått tillkännage sin anslutning till konungens politik. Det har säkerligen hållits under presidium av Erik Fleming, vilkens frånvaro i Västerås därigenom förklaras. Han har f. ö. nog ledsagat de ryska sändebuden på väg hem i början av juni och tyckes redan d. 9 juli ha återvänt till Stockholm. *GVR* 4, s. 277.

[4] Det är ju t. o. m. nästan säkert, att Gustav Vasas högt betrodde man Måns Bryntesson, som under riksdagen skall ha talat till konungens förmån hos herr Ture, redan då på något sätt var inveckląd i herr Tures stämplingar. *DN* XIV, s. 541 f., jfr Edén, a. a., s. 119.

hovmän, tjänstesvenner och fogdar.[1] Vi kunna tydligt iakttaga, att i början av 1527 voro särskilt fler yngre medlemmar av de främsta adelsätterna knutna till hovet (i konungens omedelbara närhet) än vad senare var fallet.[2] Ur frälselängdens förteckning över konungens följe vill jag blott nämna bröderna Johan och Lars Tursson,[3] Nils Eriksson,[4] Karl Eriksson,[5] Jörgen Trolle (son till dansken Peder Trolle),[6] Åke

---

1 Härvid följde konungen blott den politik, som Sturarna inaugurerat, och som särskilt Sten Svantesson bedrivit. Att den var fruktbringande, framgår tydligt av ett (odaterat) brev från Staffan Henriksson till Sten Sture d. y. (Stureark. D. R. A.)

2 Även Sten Sture d. y:s unge son Nils vistades då vid hovet, men han måste kort efter västeråsprelaternas avrättning, som tydligen gått honom hårt till sinnes, hemskickas (*GVR* 4, s. 120). Jfr *RKB* 1527, s 71 f., 77 ff., 105 ff., 109 ff., 129 ff., 171 ff., 180. Det måste dock framhållas, att en summarisk jämförelse mellan räntekammarbokens längder blir missvisande. Direkt oriktig blir den vid sammanställning av listorna över »svennalön» julen 1526 och valborgsmässan 1527, då dessa längder ha olika karaktär.

3 Johan Tursson, som i 16 år skall ha tjänat hos utländska furstar, bl. a. konungen av Frankrike och kejsaren, återkom förmodligen 1523 till Sverige efter att under befrielsekriget ha suttit fången i Danmark. [Enligt ett visserligen i senare tid omskrivet men betr. datum och namnuppgifter trovärdigt morgongåvobrev (pgm. U. U. B.) bevistade Johan Tursson Måns Johanssons bröllop midsommar 1524.] Han gick snart i Gustav Vasas tjänst. Konungen höll vid jultiden 1526 Johans förlovning med Kristina Gyllenstjerna och såg säkerligen (mest av politiska skäl) med tillfredsställelse denna förening, även om han ej direkt tillskyndat den. Samtidigt upptogs Lars Tursson i konungens tjänst (*GVR* 3, s. 337, jfr *GVR* 2, s. 247 f.). Erik, förmodligen efter Johan den äldste av Ture Jönssons söner, var vid tiden närmast efter Malmömötet 1524 faderns redskap i hans tvetydiga norska godspolitik, som blev en stor orsak till det dåliga förhållandet mellan herr Ture och Gustav Vasa. Han hade förmodligen vid denna tid avlidit. Den fjärde av Ture Jönssons legitima söner, den för sina tragiska levnadsöden bekante Uppsaladomprosten, mäster Göran, sökte konungen genom förläningar och förtroendeuppdrag binda vid sin tjänst — kanske ej alldeles utan framgång. (Jfr *RKB* 1527, s. 5 f. Som stiftets fungerande chef tillhörde det dock hans åliggande att inbetala hjälpskatten. Någon brytning mellan honom och Gustav Vasa hade i varje fall då ännu ej blivit märkbar, ehuru han — som Svart antyder — var påverkad av faderns åskådning och personligen ej var så nära knuten till konungen som bröderna vid hovet.) Alla tre närvoro i Västerås, där de sutto på frälsebänken. Johan Tursson fick förmodligen tiden närmast efter Västerås riksdag Nyköpings slott och län (delvis). Jfr J. A. Almquist, Den civila lokalförvaltningen I, s. 259.

4 Han var sedan januari 1527 konungens fodermarsk.

5 Son till Erik Eriksson d. y. (Gyllenstjerna) och svåger till Måns Johansson Natt och Dag.

6 Jörgen Trolle fick d. 9 juli 1527 förläning på 3 rättardömen »ståff trolla godz, benempd edz ridaholms och hwrgie», i förläning (*GVR* 4, s. 277). Helt säkert har han spelat en roll vid försoningen mellan Gustav Vasa och Erik Trolle, för vilken lejdebrev d. 22 juli detta år utfärdades (*GVR* 4, s. 279).

Johansson[1] (Natt och Dag), bröderna Krumme,[2] Birger Nilsson[3] (Grip), Jon Olsson (till Hakesta), Johan Eriksson[4] och Peder Fleming. I denna ungdomliga men genom sin börd inflytelserika skara vunno konungens förspeglingar om de gyllene vinsterna av en kyrkoreduktion förvisso gehör. På Västerås möte utgjorde de ett starkt stöd för honom.

Per Brahe har i sin krönika närmare utvecklat, hurusom Gustav Vasa före riksdagen oförmärkt och i tredje hand för frälset antytt, vilka ekonomiska vinningar, som för dem erbjödo sig genom indragning av kyrkans jordegendomar. Därigenom skall så gott som hela adeln, när reduktionsfrågan vid mötet kom på tal, gått konungen till handa.[5] Per Brahes framställning gömmer, ehuru ensidig och till såväl formulering som slutomdöme väl mycket präglad av en senare tids uppfattning, en kärna av sanning.

Det är tydligt, att Gustav Vasa redan vid Eriksmässan 1526 planerat en genomgripande kyrkoreduktion, varvid även adeln skulle få sin andel. Men tanken, som väl blott väcktes förslagsvis, stötte på böndernas absoluta motstånd och måste då tills vidare ställas på framtiden.[6]

---

[1] Son till Sturarnas trogne anhängare Johan Månsson på Kalmar och broder till Måns Johansson, som alltsedan Gustav Vasas första regeringsår var konungens handgångne man, och vilken till belöning för sin hållning under västgötaupproret sommaren 1529 blev befallningsman på Kalmar.

[2] Jfr ovan s. 138, anm. 1. Nils Krumme gifte sig våren 1527 med Margareta Siggesdotter Sparre, en syster till konungens närmaste förtrogne, Lars Siggesson. Se Peringskiöld, Chronicon Genealogicum, s. 30, Westman, a. a., s. 409.

[3] Son till den av bönderna i febr. 1522 mördade Nils Boson.

[4] Son till hövitsmannen på Viborg, Erik Tureson. Johan utmärkte sig senare genom ett vilt danskhat. Se *GVR* 5, s. 279 f.

[5] Per Brahe d. ä:s Fortsättning av Peder Svarts krönika, s. X, not 1. — Jfr förhållandena i Danmark. På Odensemötet 1526 androg konung Fredrik, att många, som gjorde rusttjänst, saknade län, medan mången länsinnehavare undandrog sig sin tjänst. Rådets svar (*NDM* 5, s. 107) påpekar, att det var gammal sedvänja, att adeln i sin ungdom länge gjorde tjänst, innan den fick län. Det borde vara även så nu, medan den, som tjänat troget, får sin belöning.

[6] Jfr Westman, a. a., s. 361 f. Han har dock ej dragit ut konsekvenserna av sitt material. Redan Peder Svart har antytt, att vid burspråket i maj 1526 på Gamla Uppsala högar en indragning av kyrkogods, särskilt klostrens, varit på tal. Händelserna samma år visa, att klostren i Sverige liksom flerstädes i utlandet då voro dödsdömda, vilket även Brask insett (Westman, a. a., s. 350—360, *GVR* 3, s. 263 f., 416 f.). Rofferierna från klostren — de började redan 1525 — gåvo frälsemännen blodad tand. Förslagen i maj 1526 ha tydligen syftat vida längre. Från denna utgångspunkt måste Brasks senare politik ovillkorligen betraktas, och även Johannes Magnus

Här är ej platsen att beröra kyrkoreduktionens antecedentia. Vi behöva blott anteckna, att trenne av konungens hovtjänare, Benkt Nilsson, Jon Olsson och Erland Kagge, vid årsskiftet 1526—27 bördat gods, som de på konungens befallning fingo återställa.[1] Gustav Vasa har tydligen haft svårt att hindra sina egna tjänstesvenner från att genom alltför hänsynslöst beslagtagande av kyrkogods i det svåra inrikespolitiska läget skada hans sak. Den ivrigaste kyrkoplundraren förefaller dock Ture Erikson ha varit[2] — även han närvarande vid Västerås möte. Sommaren 1526 sökte Ture lägga beslag på offren till ett nytt helgon, den »helga pigan» i Västergötland, vilket föranledde konungen att för kronans räkning dra in dessa medel.[3] I slutet av februari 1527 måste Gustav Vasa förmana honom att ej antasta gods tillhöriga kyrkor och kloster (denna gång i Uppland).[4] Hos Ture hade konungens strävanden vunnit en fruktbar jordmån.

Av det anförda se vi tydligt, att stämningen bland det yngre frälset nog i allmänhet var fotad på rent egoistiska instinkter och sålunda gynnade konungens planer på en allmän kyrkoreduktion. Men därför är det ej sagt, att de äldre och mera erfarna medlemmarna av adeln i regel hade samma syn på saken. Tvärtom hava ej herr Ture och hans meningsfränder saknat argument, varmed de kunde propagera i en helt annan riktning. I sitt »Swar vppå jtt ochristelighit sendebreff» måste Olaus Petri även bemöta Paulus Heliaes påstående,

fångenskap i juni och resa till Polen i okt. 1526 belyses härav — även om den senare därigenom tillnärmelsevis ej vinner sin fulla förklaring (se G. Carlsson i *KA* 1922, s. 33 f. med rika litteraturhänvisningar).

[1] *GVR* 4, s. 41.

[2] Han var son till herr Erik Tureson Bjelke, som under Svante Nilsons tid var en av det nationella partiets förgrundsfigurer. Han räknades ännu vid tiden för Västerås riksdag till upplandsfrälset men bosatte sig strax därefter definitivt i Västergötland. Ture hade nu förläning i Torstuna och Simtuna härader i Uppland (*RKB* 1527, s. 1). Konungens förtroende åtnjöt han tydligen i hög grad (*GVR* 4, s. 307, 313) och dubbades vid kröningen till riddare (*GVR* 5, s. 9). Han invecklades senare i Västgötaupproret — förmodligen emedan han ej fått röva tillräckligt från kyrkan, kanske även av missnöje över rådets minskade makt. Någon danskvän var han icke. Han lyckades genom dryga böter rädda livet.

[3] Jfr G. Carlsson i *KA* 1920—21, s. 245 ff.

[4] Som Ture föregivit sig handla på konungens befallning, uppmanades han hålla sig till överenskommelsen i maj 1526 (*GVR* 4, s. 80). — Medelst detta brev lugnade Gustav Vasa väl stämningen en smula hos kyrkomännen, som just då voro upprörda genom västeråsprelaternas avlivande.

att ifall biskops-, prelat-, kanikkloster och andra kyrkoförläningar ej funnits, så skulle det danska ridderskapet för länge sedan utarmats och ödelagts. Påståendet var ju delvis riktigt, och mäster Olov har ej heller — i motsats till annars — lyckats särskilt väl i att bemöta detsamma.[1] Det innehöll en synpunkt, som de mera sansade och klartänkta frälsemännen ovillkorligen måste lägga på hjärtat. Därtill kom den ömtåliga frågan om riksrådets ställning.

När Peder Svart därför antyder, att riksrådet vid mötesförhandlingarna varit mera betänksamt än det övriga — rätt ungdomligt representerade — frälset, har han nog antytt rätta förhållandet, låt vara att hans utsagor vid en närmare granskning även visa andra aspekter.

Efter att här ovan sökt teckna några drag av riksdagens förhistoria och förutsättningar övergår jag nu till att skildra mötesförhandlingarna. De belysas av ett flertal samtidiga uppteckningar och akter, som i detalj undersökta lämna ett ovanligt gott material för en noggrann kontroll av Peder Svarts målande skildring.

Herr Peder uppger, att riksdagen öppnades några dagar före Johannes döparens dag och att konungen »söndagen tillförende» höll ett gästabud för ständerna.[2] Den inledande festmåltiden kan således enligt Svarts egna tidsuppgifter ej ha hållits så sent som söndagen den 23 utan bör ha försiggått den 16 juni. Därmed stämmer, att Gustav Vasa utlyst mötet till trefaldighetssöndagen, vilken inföll just å sistnämnda datum. Som jag snart skall visa, är herr Peders tidsbestämning även av andra skäl den sannolikaste.[3]

Vid samma gästabud skall konungen ha förändrat rangordningen. Han bänkade nämligen gästerna i följande ordning: rådet, ridderskapet, biskoparna, lågadeln, prästerskapet,

[1] *OPSS* I, s. 218.

[2] Edén, a. a., s. 110.

[3] Jfr nedan s. 145 ff. I riksregistraturet saknas brev från tiden mellan 7 och 18 juni 1527 (*GVR* 4, s. 196 ff.). Den 7 var konungen i Stockholm, den 18 i Västerås. Härmed må sammanställas, att protokoll från Stockholms rådstuga saknas mellan 5/6 och 8/7 1527 (Sjöberg, a. a., s. 146). Som konungen ännu den 4 juli befann sig på Tynnelsö och först den 7 juli uppges vara i Stockholm, är det högst sannolikt, att Stockholms representanter åtföljt honom såväl till som från riksdagen. Det gäller i varje fall mäster Olov (*GVR* 4, s. 269. 271).

borgarna och bönderna.[1] Biskoparna blevo således till deras egen stora förtrytelse degraderade. Vi veta nu, att biskoparna från denna riksdag ej sutto i riksrådet. Dunkla anspelningar på en motsvarande maktförskjutning saknades ej i Olaus Petris skrifter månaderna före mötet.[2] Nu annonseras på äkta tidsmaner den stora förändringen.[3] Allt talar för att Svart berättat sanningen.[4]

Till följande måndag förlägger herr Peder det högre prästerskapets enskilda förhandlingar inom lykta dörrar i S. Egidii kyrka.[5] De skola således ha skett före de egentliga riksdagsförhandlingarna. Mången torde vid genomläsandet av Svarts berättelse förvånas över att protestationerna tillkommit på så lösa grunder som en bordsplacering vid gästa-

---

[1] Förr sutto biskoparna före rådets världsliga medlemmar, även riksföreståndaren — såsom Peder Svart riktigt anmärker. Herr Peders framställning är dock även på denna punkt onöjaktig och färgad av en senare tids föreställningar. Han glömmer, att biskoparna då ännu tillhörde rådet, och att de fåtaliga riddarna då samtligen sutto i rådet. Troligen menar han med »the fornemligeste aff Rijckezens Ridderlige adell» dock ej de dubbade riddarna utan medlemmarna av de gamla riksrådssläkterna, men i så fall vore det synnerligen märkligt, om konungen placerat dem över biskoparna.

[2] *OPSS* 1, s. 311.

[3] Några dagar före kungavalet 1523 beslöts vid strängnäsriksdagen, att riksföreståndaren skulle sitta över biskoparna (*HH* 26: 2, s. 2). Som konung intog Gustav Vasa enligt åldrig rätt främsta platsen. Situationen var således analog med den här ovan omtalade. — Visserligen måste steget innebära en utmaning mot biskoparna. Men konungens planer voro kända ryktesvis och skulle redan följande dag uppenbaras för alla. Gustav Vasas förtrogna bland electi hade säkerligen varsamt förberetts om åtgärden, som nog ej misshagade flertalet av det unga frälsets och borgerskapets representanter. — Som kompetenta att med konungen slita den kyrkliga lärotvisten nämner Gustav Vasa i maj 1527 »rikitzens råd, kirkennes prelater och lærdemen» (*GVR* 4, s. 174).

[4] Enligt kungabalken i *MELL* var endast ärkebiskopen — hans plats stod nu vakant — formellt sett självskriven ledamot av riksrådet. Denna lagbestämmelse kan möjligen ha bidragit till konungens dröjsmål med att tillsätta ny ärkebiskop. Genom recessen miste f. ö. en punkt i kungabalken laga kraft (Anjou, Svenska kyrkoreformationens historia 2, s. 12). Om biskoparnas rådsplatser se andra avdelningen av denna uppsats.

[5] Det av Svart angivna händelseförloppet därvid, har av Westman (a. a., s. 392 f.) analyserats. Han har funnit det trovärdigt. Brask hade 8 febr. 1527 svarat konungen till följd av dennes krav på ett provinskoncilium med följande för Västeråsprotesterna belysande ord: Besinner oc eder nade yttermere æn iak kan scriffue at om æn all kyrken i Swerige vore fulkomplig i sin ledemoot med vigde biscoper etc. oc nogit ville beslute om nogre sadane lære som heele cristenhethen vore anrörendis helst vthan fulle befaling huad the ville os föreholla eller ther aff tage helst meden thenne nye lære haffuer i sig swadane article som cristenheten haffuer tilforende dömpt vare orett oc otrolige.»

budet. Men nu voro konungens verkliga avsikter med riksdagen kända långt i förväg av de ledande kyrkomännen. Och även om man vill göra gällande, att Brask kom till mötet alldeles oförberedd på den fruktansvärda nyheten, var avsikten med den vidtagna bordsplaceringen för dåtida uppfattningssätt så tydlig, att den ej kunde missförstås. Dessutom cirkulerade naturligtvis mer eller mindre sanna rykten i staden om vad konungen ärnade genomdriva vid riksdagen. Även i övrigt var steget fullt naturligt. Ty en reservation skriven före riksdagen, innan överläggningar påbörjades om beslut, som man befarade att nödgas underskriva, hade självfallet dess större rättskraft och sporrade därjämte deltagarna till sammanhållning mot de befarade våldsåtgärderna. Vad vi med säkerhet känna om Svarts källor talar även för hans framställnings pålitlighet.[1]

När började då de egentliga riksdagsförhandlingarna?[2] Av Peder Svarts berättelse framgår blott, att de inletts efter prästerskapets hemliga möte. Anjou ansåg, att förhandlingarna hållits de närmaste tre dagarna efter gästabudet.[3] De böra således enligt vår allmänna beräkning ha börjat på måndag eftermiddag. Hildebrand antog, att mötet öppnades tisdagen den 18. Westman åter föreslår tisdagen eller onsdagen. Till denna frågas lösning bidrar ett studium av förhandlingarna med dalkarlarna.

Man har förr knappast observerat problemet att förklara relationen mellan underhandlingarna med dalkarlarna och de egentliga riksdagsförhandlingarna. Nu nämnas bland allmogens representanter vid mötet från det egentliga Dalarna endast utskickade från Folkare tingslag. Dalkarlarna voro således formellt uteslutna från mötet, vilket även var att vänta. Detta förklarar, varför konungens propositioner, vilka

[1] De protestationer, som gjordes i Egidii kyrka, hittades nämligen enligt herr Peder år 1542 i Västerås domkyrka. Men Svart var då kanik i Västerås och har säkerligen sett breven. Och av deras formulering har otvivelaktigt framgått, huruvida de skrivits före eller under riksdagsförhandlingarna.

[2] De fördes enligt Svart »j Clöstredt vti Conuente stugun, efter Slottet war icke än nu mycket reformerat sedan feiden hade warit» (Edén, a. a., s. 112). Förklaringen är nog fullt riktig. Emellertid valdes mötesplatsen även med tanke på riksdagens oberoende och rörelsefrihet. Jfr Michelsen, Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Hertzogthümer Schleswig, Holstein, Lauenburg, 4, s. 466.

[3] Anjou, a. a., 2, s. 4—10.

för övrigt just utgå från dalaallmogens besvär, i sin förra del, som kulminerar i hotet om abdikation, forma sig till en hård kritik av dalkarlarnas upproriskhet och oförsynta krav. Det vore nu egendomligt, ifall Gustav Vasa samtidigt med eller omedelbart efter att ha förelagt ständerna detta aktstycke låtit avfärda dalkarlarna. Rimligare är det då, att de skickats hem, innan propositionen med dess för dalaallmogen så sårande innehåll föredragits, eller också torde ständermötet fått tillfälle att överlägga om — och förmodligen uttrycka sitt ogillande av — dalkarlarnas uppror. Riksdagsförhandlingarna kunna således knappast ha inletts den 18 juni, då svaret till Dalarna gavs,[1] utan antingen onsdagen den 19 eller måndagen den 17 juni.[2] Båda dessa alternativ förlika sig — det senare dock bäst — med Peder Svarts meddelanden om tiden för mötesförhandlingarna och deras långvarighet och den allmänt godtagna uppgiften om att recessen utfärdades midsommardagen.[3]

Vilket av de båda alternativen är nu det riktiga? Gustav Vasa skriver den 14 maj 1527 bland annat till Västerås län om dalupproret. Han ber, att de oförtövat underrätta dalkarlarna om sin trohet mot konungen och att de uppmana dem att framföra sina klagomål inför rikets råd och menige man vid

[1] Gustav Vasa kungör då, att han nu handlat med »the godemendz sendingebud j dalarne om then vpresning som ther skeedt ær». Därvid hade överenskommits, att daljunkern skulle inställa sig före söndagen efter midsommar ($^{30}/_{6}$) hos konung och riksråd i Västerås. Han skulle tagas till nåder, ifall fru Kristina erkände honom för sin son, och i annat fall dömas efter lag och rätt. *GVR* 4, s. 198. Jfr Westman, a. a., s. 393.

[2] På den sistnämnda möjligheten har — från andra utgångspunkter — dåvarande docenten G. Carlsson godhetsfullt först fäst min uppmärksamhet. Det synes f. ö. varit praxis, att dylika möten inkallades till en söndag och öppnades följande måndag.

[3] Ifall mötet öppnades den 19, bör enighet mellan stånden — enligt Svart — ha vunnits fredagen d. 21. Konungen återvände då till församlingen lördagen d. 22, varefter recessen och ordinantian formulerats och utskrivits d. 22—23, vilket dock förefaller ha skett på väl kort tid. Påbörjades förhandlingarna d. 17, återvände konungen till mötet d. 20 juni på Corporis Christi dag, och sedan stodo tre hela dagar till förfogande för formulering av besluten. F. ö. hade såväl konungen som särskilt allmogen intresse av att förhandlingarna öppnades och avslutades så snart som möjligt. Att prästerskapets protestationer uppsattes samma dag, som riksdagens första sammanträde ägde rum, behöver f. ö. ej betyda, att riksmötet sammanträdde relativt sent på dagen. Så gott som alla dåtida offentliga förhandlingar i Sverige såväl som på kontinenten skedde på morgonen. Men öppnades mötet klockan sju eller åtta f. m., så hindrade det ej prelaterna att vid 5- eller 6-tiden sammanträda för att protestera.

det instundande mötet i Västerås.[1] Samtidigt utsändes brev direkt till Bergslagen och Dalarna med liknande uppmaning.[2] Konungen förklarar sig villig att hänskjuta saken till riksrådets råd. I enlighet härmed erbjuder sig Gustav Vasa i riksdagspropositionerna att stå till svars och rätta för dylika klagomål inför riksdagen, som mest sammankallats därför, »och bider hvar och en, som honum hafver nogot skylla eller til ath tala, ath han thet dristeliga görer, ther hans Nade gerna vil til svara med all redelighet och hafver thet och så uthscrifvit besynnerlig up i Dalarna.»[3]

Mötesförhandlingarna utgå således från de tidigare underhandlingarna i Uppsala med Bergslagens utskickade.[4] Att döma av Gustav Vasas senast anförda uttalande hade förhandlingarna med dalkarlarna då ännu ej slutförts, ja knappast påbörjats. Konungens utsago är visserligen ej direkt riktad till de tydligen från överläggningarna utestängda dalkarlarna, men det tyder på att dessa frågor ej offentligen diskuterats av de i ständermötet deltagande, vilket åter hade utlovats åt dalkarlarna. Det vore för övrigt egendomligt, ifall de sistnämnda dragit hem, enbart litande på konungens löften och goda ord.[5]

Riksdagen öppnades således förmodligen på måndagen. Prelaternas protester ha kanske uppsatts tidigt på måndag morgon, varefter riksdagen på förmiddagen — vid sju eller åttatiden — öppnades. Sedan propositionen upplästs, förenade sig ständerna om gemensamt beslut mot dalupproret.[6] Därpå

[1] *GVR* 4, s. 163—165.

[2] Ibid., s. 167 f.

[3] *SRA* 1, s. 72 f.

[4] Sambandet mellan den stora inledande delen av konungens framsättningar, vari motiven för tronavsägelsen framläggas, och dalkarlarnas andraganden i Uppsala maj 1527 är så uppenbart, att det här ej behöver närmare skärskådas. Jfr *SRA* 1, s. 65—73 och *GVR* 4, s. 169—174.

[5] Enligt mina premisser böra alla stånd gemensamt för Dalarnas utskickade inskärpt det otidiga i deras uppror, som, om det ej stillades i godo, skulle med makt vedergällas. Särskilt västgötaadeln, som dalkarlarna själva utgivit för sina vänner, bör ha fått uttala sig.

[6] Jfr nedan s. 163 ff. Peder Svart återger propositionen på ett renässansmässigt, allt annat än exakt sätt. Hans berättelse överensstämmer ej med propositionens uppställning och ordalag. I stort sett relaterar han dock — till en början — dess huvudinnehåll riktigt och i rätt ordning. Han har kanske trots allt i någon form haft tillgång till detta aktstycke. Därjämte hava konungens muntliga berättelser om mötet troligtvis satt spår i hans framställning. Men denna kan även återgå på samtida uppteckningar, vilka dock i så fall tro-

upptogs frågan om kyrkans ställning, och nu följde konungens av Svart dramatiskt skildrade tronavsägelse.[1]

I Svarts skildring av mötesförhandlingarna bli med nämnda premisser händelserna under den andra dagen svårast att förklara. Dalkarlarna omtalas ej med ett ord, ehuru underhandlingarna med dem enligt riksregistraturet först denna dag slutfördes, medan disputationen mellan Peder Galle och Olaus Petri — tvärt emot vad allmänt antages — skall ha skett denna dag. Vid en första blick på herr Peders framställning förefaller det även, som om rådsmedlemmarna — frånsett herr Ture och Magnus Sommar — ej spelat någon mera framträdande roll vid överläggningarna. Det frapperar onekligen, och man skulle kanske snarare vänta att se Lars Siggeson och Ivar Fleming föra konungens talan än Nils Krumme. Man kan börja undra, hur pass tillförlitliga herr Peders källor verkligen varit. Men samtliga invändningar kunna med goda skäl bemötas och förklaras.

Sedan dalkarlarna avfärdats, har diskussion tydligen uppstått om huru förhandlingarna skulle läggas. Konungens framställningar gåvo naturligt nog ej något direktiv därför.

---

ligen refereras mycket fritt av herr Peder. Det är ej osannolikt, att mäster Lars vid uppläsningen utsmyckat propositionen med några exempel, såsom unge herr Stens penningbrist, biskoparnas appellationer till Rom, varom han eller andra under den följande diskussionen i varje fall säkerligen erinrat. Man kan dock här tydligt se, att Svart varken till ordval eller innehåll älskade noggrannhet. Orden »Therföre moste theres rentor och vnderhold warda Koningenom kunniga, och när them bliffuer effterlåtit så mijkit the behoff haffua till theras nödtörfft, skulle the ther medh låta sig nöija» ansluta sig till de kända bestämmelserna i recessen och ordinantian. *SRA* 1, s. 85. 90.

[1] Svart träffar efter allt att döma situationen till punkt och pricka i det tal, han låter Brask hålla, då propositionen upplästs (Edén, a. a., s. 114). Det kan knappast avfärdas som en lös konstruktion och äger säkerligen någon grund. Däremot är det mera ovisst, om herr Peder återger detaljerna av konungens tronavsägelse riktigt (Edén, a. a., s. 114 ff). Måhända har hans egen fantasi med stöd av konungens muntliga berättelser bidragit till talets utsmyckning. Fråga är t. ex., om konungen då berört sina spannmålsinköp för lindrandet av hungersnöden, som ej synes ha härjat detta men väl följande år. *GVR* 4, s. 119; 5, s. 75. Jfr Edén, a. a., s. 103 f. Men när Gustav med adress till herr Ture och hans anhang i talets början skall ha förklarat, att han förmodat sig »annen swar vtaff edher», faller det inom ramen för det sannolika. Västgötaherrarna hade nyss föreslagit konungen kröning. Det svar, han nu fick, klingade fast annorlunda. Mot herr Peders berättelse om att församlingen, sedan förhandlingarna trots mäster Lars' bemödanden stagnerat, först mot aftonen upplöstes, torde inga vägande anmärkningar kunnat riktas. På alla dessa punkter sakna vi dock möjlighet till aktmässig kontroll.

De sökte enligt sakens natur närmast att från konungens och riksstyrelsens synpunkt påvisa bristerna och kunde endast ange Gustav Vasas egna villkor för sitt kvarstående i regeringen. Propositionens första hälft, som utmynnar i tronavsägelsen, låter öppet påskina, att de egennyttiga, i grunden obehövliga prelaternas världsliga maktställning ytterst vållat rikets olyckliga tillstånd. Ropet om den nya tron har enbart varit ett medel för dem att misstänkliggöra konungens politik.[1] Nu måste emellertid tvisten mellan konung och prelater slitas. De ha i falsk beräkning skjutit fram trosfrågan för att misstänkliggöra konungen. Denne vidhåller däremot fortfarande, att kyrkans världsliga makt ej kan försvaras med Guds ord. Han är beredd att inför riksdagen genom sina predikanter försvara sin åsikt och taga konsekvenserna, om utslaget skulle gå honom emot. Gustav Vasa utvecklar således utförligt, på vad sätt hans leda vid regementet på denna kardinalpunkt skulle kunna hävas. Det kastar ett bjärt ljus över hans kort därefter i propositionen följande tronavsägelse. Att konungens reformkrav ej dikterats av någon lättfärdighet understrykes kraftigt genom de i propositionens senare hälft med skärpa påpekade, under alla förhållanden oundgängliga reformkraven. Vid sin egen muntliga tronavsägelse försummade Gustav ej heller — enligt Svarts trovärdiga påstående — att erinra om sina välbefogade krav på förläningar, som förvisso ej belöpte sig på någon ringa summa.[2]

Ständerna måste nu besluta, om de ville biträda Gustav Vasas förslag till slitande av hans tvist med prelaterna och i så fall uppträda som domare i denna sak, eller om de mottogo hans tronavsägelse. Konungens anhängare påyrkade givetvis disputationens hållande, varefter eventuellt besvären mot prästerskapet och kurian samt frågan om kyrkans världsliga maktställning borde behandlas och avgöras. Det var så till vida den naturligaste lösningen, som konungens tronavsägelse främst förorsakats av motståndet på denna punkt. Det första steget borde då — från ko-

[1] Ännu i brevet av 8 febr. hade Brask skrivit till konungen om »then nye lære». *GVR* 4, s. 407.

[2] Konungens på våren ådagalagda stora intresse för Finland och den ryska frågan betingades ej enbart av utrikespolitiska skäl. Han hade nog då även Karl Knutssons handlingssätt 1440—41 i tankarna. Förmodligen har han i Västerås uttryckt sin önskan om att bl. a. få Finland i förläning. Jfr Hjärne, a. a., s. 44.

nungens synpunkt — tagas av dem, som saken närmast ankom, nämligen biskoparna. Men nu voro dessa bundna av sina protestationer, och Brask hade redan från början sagt kort nej därtill. Han föreslog helt säkert nu, att överläggningarna skulle utgå från kronans finansiella nödläge. Därvid borde alla utvägar, ej blott den, som konungen antydningsvis föreslagit, prövas. Han kunde därvid stödja sig på propositionens senare, mera objektivt hållna hälft. Den avslutades för konungens vidkommande med en tablå över hans inkomster och utgifter, som ådagalade kronointäkternas stora otillräcklighet. Brask gjorde förmodligen gällande, att de där påpekade, av konungen redan 1524 och senare anförda allmänna bristerna, särskilt kronans deficit, voro de mest trängande och därför först borde upptas till behandling och granskning. Sedan dessa frågor lösts, kunde det måhända bliva någon råd med den lybska skuldens gäldande samt förlikning ingås beträffande övervåldet mot kyrkor och kloster och frågan om den nya tron. Riksfinansernas ordnande borde ske med alla stånds fria samtycke och under beaktande av givna privilegier och enligt lag och rätt.[1] Därvid måste man även ta hänsyn till allmogens betryck och hellre låta rustningarna något anstå än att alldeles ruinera landet. Lybeckarna borde med hänsyn till rikets nödläge ge anstånd med skuldens betalande, då en stor del redan avbetalats under namnlösa uppoffringar särskilt från kyrkans sida. Kyrkans förmän ville lika litet dröja därvid som vid alla andra vedermödor, de under de sista tiderna utan knot föredragit. De kunde med gott samvete fritaga sig från vissa i framsättningarna anförda beskyllningar mot konungen om införande av en ny tro. Talaren ville för att undvika vidlyftighet ej dröja vid det stora orättfärdiga rop, som höjts mot kyrkans prelater. Kätteriets spridning i riket vore visserligen beklagligtvis sant, men skulden är ej konungens utan utlänningars samt andra

[1] Om Västeråsmötets reduktionsbeslut jfr *HT* 1925, s. 198, not 1. — Då Gustav Vasa uppsköt sin kröning till tiden efter kyrkoreformationen, berodde det delvis på aktens innebörd. Den i landslagen stadgade kungaeden tillförsäkrade kyrkan konungens stöd åt hennes rätt och hans skydd för kyrkornas, klostrens och klerkernas gods och hjon. Gustav undvek att ikläda sig dessa förpliktelser, som han ej ämnade hålla. Han lät därför 1528 ändra kröningsedens innehåll och ådrog sig därigenom de katolskas hat. *SRA* 1, s. 132, 137. Jfr de nya riksrådens ed vid samma tillfälle (*GVR* 5, s. 10 f.).

oroliga och gudsförnekande mäns. Ingen såge hellre än Brask, att konungen nu vederlade detta fåvitska rykte mot sig själv, men det borde ej ske i form av en olaglig och kättersk disputation — som uppenbarligen ej blott åsyftade biskoparnas utan hela det andliga ståndets förklening och därför, även mot konungens vilja, skulle vålla landets uteslutande ur den rättrogna kyrkans gemenskap — utan genom skoningslöst ingripande mot villolärorna och deras upphovsmän. Brasks mening fann säkert anklang hos frälset, särskilt hos ridderskapets mognare och mera betänksamma ledamöter, för vilka tanken på en kompromiss nog ej var utesluten. Mot hans argument kunde konungens närmaste anhängare i riksrådet lika litet vinna gehör som hans drabanter bland lågadeln, vilkas lystnad efter kyrkogods ej utan svårighet kunde klädas i hovsamt tal. Dock sökte de väl i anslutning till propositionen göra gällande, att en kyrkoreduktion bleve nödvändig, om riket skulle kunna fullgöra sina ekonomiska förpliktelser och samtidigt skydda sig mot de yttre fienderna. Dessutom vore konungen omistlig. Men under tiden utlade Gustav Vasas handgångne män vitt och brett för borgerskapet och allmogen, vilka hemska och oerhörda skatter de skulle få giva ut, om de giriga prelaterna ånyo lyckades slingra sig undan från sin andel i statsskulden. Det talet vann säkert borgarna — bland vilka särskilt Stockholms representanter visade sig entusiastiskt stå på konungens sida — och en stor del av bönderna, som nu började ropa på att konungens önskningar skulle villfaras. Därmed var isen bruten. Kanslern hade redan på måndagen förklarat, att riksdagen hade endast två alternativ, att antingen foga sig efter Gustav Vasas önskan eller välja en ny konung. Han vill under strömkantringen ånyo inskärpa detta för församlingen, men herr Ture hindrar honom från att komma till orda. Då ingriper Måns Sommar. Hans tal var säkerligen planerat långt i förväg, men han hade själv under den oklara situationens tryck samt till följd av de efter Brasks påpekanden av faran för den katolska tron gjorda protestationerna tvekat. Nu var dock stunden kommen, han fattar sitt beslut och håller sitt stora tal till konungens förmån.[1]

Peder Svarts referat av biskopens tal synes — även om det

[1] Edén, a. a., s. 117 f.

som vanligt skulle brista i detaljerna — väl träffa situationen. Sommar ansåg tydligen, att prelaterna i förevarande situation ej kunde spänna bågen för högt. Om konungen verkligen lämnade riksstyrelsen, bleve förhållandena ej förbättrade utan hellre sämre. Han visste även, att Gustav Vasa ej skulle frångå sina i propositionen uppställda villkor. Det fanns då enligt Sommars uppfattning ingen annan utväg för prelaterna än att självmant biträda reduktionsförslaget. Därigenom skulle kanske disputationen kunna undvikas och den sista chansen att undgå öppen schism med den romerska kyrkan ej förspillas. Biskop Måns har därför säkerligen uttryckt sitt bifall till att kyrkans gods åtminstone temporärt skulle ställas till konungens disposition för riksgäldens betalande. Han har måhända även uttalat ett personligt ogillande av äldre tiders prelatpolitik. Däremot har han knappast nämnt något om disputationen; kanske har han i stället inskärpt nödvändigheten av att stå fast vid fädernas tro.

Talets följder ha av herr Peder ypperligt karaktäriserats. Riksrådets och adelns flertal uttrycka sitt bifall till Magnus Sommars mening. Många, kanske majoriteten, ansågo, att avgörandet nu fallit. Så enkelt var emellertid ej läget. Konungens anhängare ha tydligen — kanske på reformatorernas anmaning — föreslagit, att riksdagen skulle tillmötesgå konungens önskan och att grunderna för kyrkans världsliga maktställning skulle undersökas. Kronans nödläge tarvade en genomgripande och stadigvarande förbättring i hennes ekonomiska villkor. En till vissa villkor knuten, temporär bevillning av de kyrkliga inkomsterna var därför ej tillräcklig, hur långt den än sträckte sig och hur välvilligt tänkt den än var. De krävde därför, att den tilltänkta disputationen skulle hållas. Endast genom ett rättsligt bindande avgörande kunde konungen erhålla den trygghet, som han behövde och som han så länge eftersträvat.

Många frälsemän torde ha funnit de krav, konungens förtroendemän ställde, för stora och oresonliga. Biskoparna och prelaterna ville ej heller ge vika och vägrade — likmätigt sina protester — att disputera. Följden blev, att även frågan om kyrkoreduktionen uppsköts till följande dag. Ej heller då kunde man förena sig om disputationens hållande. Följderna av Sten Sture den yngres och ständernas förfarande

mot Gustav Trolle 1517 voro ännu i färskt minne. Däremot blev stämningen för en under ofarligare former företagen kyrkoreduktion allt starkare. Då de ofrälse blevo allt oroligare och majoriteten av adeln redan fordrade, att kyrkogodsen skulle indragas och bördas, måste även herr Ture och hans trogna slutligen ge vika. Kyrkoreduktionen beslöts. Konungen skulle få bestämma, hur »mäktiga han ville ha biskoparna ridande». Däremot vållade motståndet mot disputationen, att trosfrågan ännu hölls öppen — adelns uttalande därom frampressades först senare under dagens lopp.

Den här antydda uppfattningen om avsikten med disputationen och dess verkliga innebörd[1] förutsätter emellertid, att den — såsom man hittills antagit — hölls först sedan alla ståndens svar inlämnats, men innan recessen utfärdades. Peder Svart påstår däremot, att den försiggick redan den andra mötesdagen.

[1] Konungens ivriga krav på en disputation berodde naturligtvis ej främst på hans intresse för den nya läran eller strävan att befria sig från misstankar för att draga in en ny tro i landet — fastän det sistnämnda motivet även spelat en roll. Det gällde för honom att under sken av lag och rätt göra ständerna fullt medansvariga för den tillämnade, för all framtid varande kyrkoreduktionen. Grunden för prelaternas maktställning skulle på rättslig väg undersökas och av riksdagen utdömas. När konungen i framsättningarna berör ropet om den nya tron, tillägger han, att det pådiktats honom av kyrkans ledare, som upphävt sig till herrar och underkuvat »landzens förstar, ridderskapit och then mene man». Den logiska slutsatsen blir, att om kyrkofursturnas världsliga maktställning upphäves, kommer ropet om den nya tron att försvinna. Konungen utvecklar i fortsättningen samma tankar och förklarar slutligen, att han nu har »samma predicare en parth her til städies och vela vara til svars om theres lärdom, om han är rett eller oret, och begärar, ath thet motte ske i alles eders närvaro ath then parten, som ret hafva, må vid magt blifva och styrkes af allom och ther med all slige tvädrect afleggias». Det kan ej undgå en enda uppmärksam läsare av denna passus, att den ifrågasatta disputationen ej främst gäller frågan om kyrklig tro, utan att dess huvudtema är biskoparnas och konungens kamp om den världsliga maktställningen. Den frågan skall disputationen ventilera i hela riksdagens närvaro, och sedan skall dom däri fällas (av riksrådet med ständernas bifall?). — Det tilltänkta förfaringssättet harmonierade med gammal svensk rättsuppfattning, det stämde även väl överens med de sedan Marsilius av Padovas dagar av radikala, i furstemaktens tjänst verkande legisters åskådningar, men det stred direkt mot den kanoniska rätten. Jfr Olaus Petri Swar uppå jtt ochristelighit sendebreff (*OPSS* 1, s. 181 f.), där han bemöter Paulus Heliæ åsikt, att ingen på jorden äger straffa biskopar och prelater, om de försynda sig: »Förra än han (Paulus) wille tilstädia, ath man skulle döma och straffa biscopar och prelater j thet the haffua orätt, förra tilstadde han at gudz ordh worde platt om intit.» Konungen talar i ett brev till Brask av 25/4 1526 (*GVR* 3, s. 263 f.) om »then menigheman, huilken j waar befalingh ær, och icke j edhers».

Alla ståndens svar tyda onekligen på att ännu vid deras avlämnande disputationen ej försiggått.[1] Man kan visserligen påstå, att den träta, som enligt Peder Svart hölls mellan doktor Peder och mäster Olov, genom den förres envisa vägran att tala på modersmålet ej kunde räknas som en verklig disputation, i synnerhet om riksrådet och adeln sedan skulle uttala sig därom och fatta beslut.[2] Fullföljes denna tanke, bör en ny ordentlig disputation ha hållits senare. Den träta, som adeln i sitt svar ej ansett värdig att omnämnas, kan väl knappast heller åberopas i recessen. Men även om så varit fallet, förstå vi ej, varför kyrkomännen, som så ängsligt voro på sin vakt mot en disputation, skulle tillåtit dess hållande, innan situationen var hopplös, och medan de ännu hade verksamt stöd av rikshovmästaren — dåtidens lantmarskalk. — och hans skara.[3] Ville de vinna något med en eftergift, varför tillgrepo de då denna fruktlösa halvmesyr? Svarts skildring blir även med den sistnämnda tolkningen motsägelsefull och dunkel.

Herr Peders egna ord ge nyckeln till lösningen. Efter att

---

[1] H. Schück har (i Samlaren 1886, s. 62) med ledning av de här citerade officiella aktstyckena framhållit, att disputationen måste ha ägt rum efter tillkomsten av ståndens svar men före recessens utfärdande. Jfr Tunberg, a. a., s. 17, Westman, a. a., s. 403, not. 2.

[2] I adelns svar heter det: »Item om thet rop om nya tro, epter hans Nåde biudher predikare till svars, som henne seyas ath predika, vilia the som thet seya icke åfvervinna them ther till, at the fara ville, kan väl åfmerkias, ath the som sådant seya hafva ecke rätt.» Visst sökte Peder Galle övervinna motståndaren, även om han talade på latin, säkerligen det enda språk han i denna konstart var fullt mäktig. Frälsets svar är ej heller hållet i någon antiklerikal ton, varför påståendets skärpa är desto mer påfallande. — Det är för övrigt ej alls säkert, att man under de nämnda förutsättningarna begärt, att disputationen skulle hållas på svenska. Huvudsaken var, att resultatet sammanfattades och sedan på modersmålet tolkades för vederbörande. Såväl de ofrälses svar som samtida urkunder visa tydligt, att borgarna och bönderna enligt den då härskande uppfattningen ej kunde direkt yttra sig i denna fråga. Bönderna hänskjuta också frågan om den nya tron »til the gode men, som höglärde och i scriffterne vel forfarne äre, hvilke som yterligare ther om ransaka kunne, som äre bisper, prelater», till övervägande. *SRA* 1, s. 81.

[3] *SRA* 1, s. 85. I riksrådets brev till landsorten omtalas även, att de åhört »täres predican och disputacionem, som samma nya tro sagdes predica» (*SRA* 1, s. 97). Skedde det i följd samma dag, så bör det snarare ha inträffat på en helgdag (torsdag eller söndag) än under de pågående förhandlingarna. Att Ture Jönsson fungerat som mötets ordförande, framgår redan av Peder Svarts berättelse om riksdagens öppnande (Edén, a. a., s. 114). Det bekräftas av riksrådets uttalande 24 juni 1529 (*GVR* 6, s. 206 — brevet har för mig påpekats av dåvarande doc. G. Carlsson).

ha omtalat adelns förslag (eller beslut) om disputation fortsätter Svart: »Huilket och så skedde».[1] Men nu återfinnes just den meningen i recessen, som herr Peder bevisligen anlitat. Slutsatsen blir därför: Peder Svarts huvudkälla för riksdagens förlopp har blott omtalat ett beslut om att disputation skulle hållas, men ej att den verkligen försiggick. Herr Peder visste emellertid såväl genom recessen, vars ord därom han direkt avskrev, som av muntlig tradition,[2] att Peder Galle och mäster Olov verkligen drabbat ihop i Västerås. Okunnig om tidpunkten förlade han händelsen till den dag, som enligt hans uppfattning den främsta skriftliga källan antydde.

Att Peder Svart ej omnämner förhandlingarna med dalkarlarna, är i så måtto förklarligt, som han förlägger daljunkerns uppror till 1526 i stället för 1527 och därför låter räfsten med Dalarna ske före och ej efter Västerås riksdag. Å andra sidan skulle man vänta, att herr Peder kommit till en riktigare insikt i händelsernas gång och den allmänna inrikespolitiska bakgrunden, om hans skriftliga förlaga utförligt — under direkt angivande av deras innebörd — omnämnt förhandlingarna med dalkarlarna, som han i så fall knappast kan ha förtegat eller inryckt i ett annat sammanhang under ett annat år.[3] Såvitt jag nu kan se, bör Peder Svarts huvudkälla, ifall den ej bestått av en samling riksdagsakter, ha varit helt kortfattad och lämnat en redogörelse blott för de egentliga riksdagsförhandlingarna. Visserligen böra ej heller där — som nämnt — antydningar om underhandlingar med Dalarnas utskickade ha saknats. Men avfattningen kan ha varit sådan, att dess sammanhang med det pågående dalupproret ej tydligt framgick. För övrigt är det mer än sannolikt, att riksdagen genast efter uppläsandet av konungens framsättningar enhälligt uttryckt sin anslutning till konungens politik mot upprorsmännen, vilkas sändebud omedelbart underrättades därom. Denna händelse kom emeller-

[1] Edén, a. a., s. 118. Frasen förekommer även eljest i Svarts krönika. Edén, a. a., s. 98.

[2] Västeråstraditionen har helt visst mycket sysselsatt sig med disputationen och dess förlopp.

[3] Av recessen (*SRA* 1, s. 83) framgår i varje fall ej tydligt, att dalupproret då pågick. Visserligen omtalas där daljunkerns *nuvarande* stämplingar, men det kunde, särskilt som omnämnandet sker helt flyktigt, syfta på hans vistelse i Norge och behövde därför ej rubba herr Peders uppfattning.

tid för de närvarande — bland vilka även Svarts sagesman befann sig — att alldeles överskuggas av de upprörda scenerna längre fram på dagen, då konungen slutligen abdikerade. Då Dalarnas utskickade senare, förmodligen på tisdagsmorgonen, avfärdades, skedde det genom konungens och ej riksdagens försorg.

Jag har här ovan sökt visa, att Svarts skildring av de första mötesdagarnas förhandlingar vid en närmare detaljanalys av händelseförloppet och insatt i sitt inrikespolitiska sammanhang ter sig påfallande tillförlitlig och att de oriktigheter och inadvertenser, som vidlåda hans framställning i övrigt, ej i det väsentliga förringa dess trovärdighet. Jag övergår nu till att skärskåda den tredje dagens händelser. Här om någonsin böra herr Peders uppgifter med ledning av vårt material kunna kontrolleras och pålitligheten i hans skildring värdesättas. Till utgångspunkt väljas ståndens svar.

Konungens framsättningar hade framhållit, huru den inhemska oppositionen, som nu åter tagit sig utlopp i oroligheter, särskilt daljunkerns uppror, äventyrade konungens reformarbete och, om den fortsattes, omöjliggjorde Gustav Vasas kvarstående vid regementet. Där antyddes även i lättbegripliga ordalag att ej blott oppositionens yttringar utan även dess rötter borde uppryckas. Gustav Vasa tillkännager således, att han kämpar mot kyrkans världsliga maktställning och att han sätter sin krona som insats i spelet. Hans positiva reformförslag anknyta, ehuru direktiven av formell hänsyn till riksdagen ej klart utsagts, till denna punkt. Huru förhålla sig nu ståndens svar inbördes och till kungens propositioner? Återspegla de skilda faser av händelseförloppet, eller ha de tillkommit vid en och samma tidpunkt? Därpå ha flera svar givits.

Hjärne[1] utgick från konungamaktens strävan att draga ständerna till medansvarighet i regeringshandlingarna. I sin proposition hade konungen ej framlagt något direkt förslag till beslut. Ståndens svar voro förslag till samfällda beslut och framlades i tur och ordning genom tre deputationer till konungen. Det sista förslaget framlades av adeln och omfattades även av de ofrälse stånden, som sett sina utkast tillbakavisade.

[1] Hjärne, a. a., s. 55 ff.

Tunberg framhåller, att de ofrälse ståndens svar ge uttryck åt en absolut lojal stämning och vilja att gå konungens önskningar till mötes. De kunna ej ha varit Gustav Vasa oangenäma och ha ej av honom förkastats. De äro tydligen ej förslag till samfällda beslut utan uttrycka vart för sig blott ett stånds vilja — ståndssynpunkten är i dem klart framträdande. Emellertid är adelns svar det utförligaste. Det innehåller i motsats till de andra svaren alla de viktigaste punkterna i det kommande riksdagsbeslutet. Då det dessutom av Peder Svarts berättelse är tydligt, att borgarna och bönderna haft bud till konungen, innan adeln föll till föga, så är det troligt, att deras förslag, som tydligen äro ungefär samtidigt avfattade, inlämnats före adelns.[1] Westman har anslutit sig till Tunbergs uppfattning. Som bönderna i en punkt hänvisa till borgarnas svar, anser han det sistnämnda vara det först uppsatta.[2]

För Hjärnes uppfattning av svarens innebörd var det en nära nog nödvändig förutsättning, att de inlämnats till konungen efter hand. Emellertid kan hans tolkning efter Tunbergs undersökning ej längre upprätthållas. Det faller sig då naturligt att även revidera Hjärnes uppfattning om tiden för svarens tillkomst. Anläggas allmänna resonemang, ter det sig också rimligast, att ständernas svar inlämnats samtidigt, sedan enhällighet mellan stånden i allt väsentligt vunnits. Det naturligaste är ju att tänka sig dem högtidligen uppläsas inför konungen vid dennes återkomst till mötesplatsen i en liknande session som den, vid vilken propositionen föredrogs.[3]

Tyvärr veta vi föga om formaliteterna vid de medeltida svenska riksdagarna. De danska unionskungarna, som för övrigt blott höllo kröningsriksdagar, ha naturligtvis ej bidragit till ständermötenas formella utveckling. Att riksföreståndartiden skulle medfört påtagliga framsteg därutinnan, kan förefalla osannolikt, då vi betänka rikshövitsmannens formellt blygsamma plats i rådet i förhållande till de i regel unionsvänliga prelaterna. Emellertid har nöden tydligen

[1] Tunberg, a. a., s. 12—17.
[2] Westman, a. a., s. 404—410.
[3] Formalismen var vid denna tid i allt, som hade rättslig karaktär, synnerligen starkt utvecklad och tillmättes en större vikt, än vad senare blev fallet.

tvungit dådkraftiga män att kläda sina omstörtande handlingar i rättslig form, och den slutande medeltiden har även verksamt bidragit till riksdagsformernas utveckling. Det torde ej blott vara en händelse, att vi från en riksdag under den bittra striden mellan Sten Sture d. y. och ärkebiskop Gustav Trolle, nämligen Stockholmsmötet 1517, för första gången äga bevarade såväl proposition av riksföreståndaren som beslut (i form av dom) och öppet brev till landsorterna om mötets resultat.[1]

Sedan det nationella konungadömet återupprättats, fingo riksdagsförhandlingarna säkert en fastare form. Från herredagen i Vadstena okt. 1524 — där kyrkoreduktionen fördes på tal — äro konungens propositioner till riksrådet bevarade liksom dettas svar.[2] Att Gustav Vasa även på riksdagar före Västerås möte 1527 gjort propositioner är uppenbart.[3] Få vi tro konungens eget referat av förhandlingarna vid riksmötet i Vadstena jan. 1524, hade han först gjort en framsättning om köpet i landet. Därpå svarade »några förståndiga»,[4] varpå

---

[1] *HSH* 24, s. 74—88, s. 94—98; Hadorph, a. a., s. 346 f. Riksrådet beslutar med menige frälset, borgmästare och råd i Stockholm, menige man och allmogen, att Stäket skall nedrivas och Gustav Trolle avsättas. Beslutet beseglas med riksens klämma samt av rådsherrarna, Stockholms stad och landskapen. Av det bevarade brevet till landsorten förefaller det, som om Sten Sture satt sitt hövitsmansdöme på spel för utgången. (Slutorden i framsättningarna, som skulle upplyst härom, äro ej bevarade). — Riksdagsbeslutet 1517 är direkt jämförligt med riksrådsbrevet 1527, även om i det senare i ingressen blott riksrådsmedlemmarna (näml. i första person!) och ej som i slutorden hela den församlade riksdagen nämnas. Båda breven ha trots några — oväsentliga — avvikelser samma karaktär, och de kunna därför ej bidraga till lösningen av frågan huruvida ständerna under riksföreståndartiden även inlämnat skriftliga svar.

[2] Det är ovisst, huruvida stånden givit skriftliga svar före det nationella konungadömets återupprättande. Det förefaller kuriöst, att riksrådet skulle besvara sin egen medlems eller — för att använda ett modernt ord — statsministers framsättningar, om vilka det sedan skulle fatta beslut. Men situationen var i grund och botten densamma även under Gustav Vasas första kungatid och särskilt just nu vid Västerås möte. Ännu 1527 var ju rådets karaktär i grunden feodal och medeltidsartad. Då riksrådet deltar i frälsets svar, gör en sådan form ej snarast intryck av att ha uppstått under den tid, då riksrådets motstånd formellt sett endast genom en dylik taktik vid överläggningarna kunde brytas — alltså under riksföreståndartiden? Att riksråd och adel gemensamt lämna svar är dock ytterst en fullödig produkt av den gamla demokratiska uppfattningen av de fribornes tjänsteplikt till kronan och därav betingade personliga inställelse till riksmötena. Plägseden synes efter 1430-talets befrielsekrig ha vunnit i stadga. Dess uppkomst i vårt land kan möjligen på denna väg närmare undersökas.

[3] *SRA* 1, s. 23—29.

[4] Alltså snarast ett utskott eller en kommitté. Den tillsattes naturligtvis på grund av ärendets olikartade ekonomiska konsekvenser

konungen hänsköt ärendet till hela landets fullmäktiga, vilka rådslogo därom och gåvo svar, som konungen och riksrådet — på det senares egen begäran — gillade och stadfäste.[1] I stort sett följdes således vid detta möte samma former som vid reformationsriksdagen, och svaren (l. svaret) ha säkerligen på grund av ärendets vikt och omtvistade karaktär varit skriftliga. Det är ej bevisligt, att de ofrälse stånden då avgivit särskilda betänkanden, men det är i varje fall möjligt, ja sannolikt.[2] Om formerna vid de ständermöten, som närmast föregingo reformationsriksdagen, veta vi föga. Av det sagda torde dock framgå, att mötesförhandlingarnas former under Sturetiden kraftigt utvecklats och i det väsentliga fått den gestaltning, som de sedan behöllo under Gustav Vasas första regeringsår, då de — före Västerås riksdag 1527[3] — ytterligare utvecklades och samtidigt auktoriserades.

---

för folkets skilda lager och emedan konungen själv tvekade om de åtgärder, som borde och kunde vidtagas.

[1] *SRA* 1, s. 16 ff.

[2] Då Westman (s. 404) antar, att de ofrälse för första gången inlämnat skriftliga svar vid reformationsriksdagen, så måste de ofrälses tilltag att, innan ett enhälligt beslut fattats, inlämna sina svar, ha inneburit ett ohört och högst överraskande tillvägagångssätt, som säkerligen skulle väckt allmän indignation bland frälset. Det förutsätter då också i sig självt en stark och enhällig sammanslutning inom och mellan de ofrälse stånden. Härtill återkommer jag i det följande. — Westman gör samtidigt gällande, att de ofrälses svar sammanhängde med de separata förhandlingar, de förde med konungen. Hans åsikt vilar ytterst på den uppfattningen, att de ofrälses svar tillkommit som ett påtryckningsmedel mot riksrådet och adeln. Men som vår historia tidigare uppvisar en mängd liknande situationer, då dylika påtryckningar på riksråden — särskilt från riksföreståndarnas synpunkt sett — varit lika önskvärda, böra givetvis de ofrälse sedan gammalt fått inlämna sådana svar. Det bör då ha varit praxis, att de ofrälses yttrande — trots den medeltida kyrkliga samhälls- och ståndsuppfattningen — inlämnats före riksrådets och adelns svar, vilket, såsom jag antytt, otvungnast förklaras genom att det uppstått under riksföreståndaretiden. Det betyder, att riksrådet tvingades till en formell eftergift för sin egen ledamot, innan det självt fattade beslut. Jag förstår ej, vilken vinst de statskloka riksföreståndarna kunde tänka sig skörda genom en sådan taktik. Förutsättningen för att riksråd och gemene adel gemensamt inlämnade svar betingas — synes det mig — framför allt av att deras utlåtande var det grundläggande. Varför har i annat fall ej frälset utan råds ensamt för sig inlämnat svar och riksrådet sedan fattat beslut? Men hade det varit fallet, saknade Gustav Vasa all anledning att ändra de hävdvunna formerna, under vilka f. ö. rangskillnadsprincipen knappast heller behövt brytas, varken i allmänhet eller just nu vid mötet i Västerås.

[3] Om Västeråsriksdagens egenskap av kyrkomöte se nedan. — Lübeckkaniken Joh. Perpers anteckningar om lantdagsförhandlingarna i Rendsborg 1525 och i Kiel 1526 äro ytterst belysande för denna tids mötesformer. (Michelsen, a. a., 4, s. 453—479).

Enligt min åsikt utgå ståndens svar från ett gemensamt beslut, ett första enhälligt förtroendevotum till konungen. Deras ändamål är att i skrift utforma detta förtroendevotum, med utgångspunkt från den kungliga propositionen, på ett sätt, att konungen kan känna sig fullt betryggad därmed.[1] Då böra även samtliga svar tillsammans bilda en sluten enhet, med hjälp varav riksdagsbeslutet sedan utarbetades. I så fall kan man vara tämligen förvissad om att ståndens officiella svar — skriftliga eller muntliga — brukade avges vid en och samma tidpunkt och då i tur och ordning föredrogos efter rang och värdighet. Det kan således med goda skäl påstås, att om bönderna och borgarna 1527 inlämnat sina svar före riksrådet och adeln, de då ha avvikit från all ordning och praxis.[2] Ett sådant förfaringssätt skulle betecknat ett kännbart ingrepp i riksrådets (inklusive biskoparnas) och adelns rättigheter. Vi kunna livligt föreställa oss, att konungen liksom förr riksföreståndarna känt gällande praxis som en börda, enär rikets främsta stånd visade sig genstörtigt eller lomhört. Men han undvek givetvis att fördenskull tillgripa formella förändringar, som blott i onödan skulle irriterat de motspänstiga, i synnerhet som andra ej så uppseendeväckande men i sak kraftigare verkande medel funnos att tillgå.

Som bevis för svarens tillkomst vid olika tidpunkter har främst åberopats Peder Svarts eget vittnesbörd. Herr Peder uppger nämligen, att de ofrälse, när tredje dagens förhandlingar inleddes, hotade »ridderskapet» med att om dessa »wille wara orsaack till theres förderff, tå wille the nu medh Koning Götstaffz tilhielp förderffua them, her om hade the

---

[1] De voro således ej huvudsakligen avsedda att tillkännage vederbörandes anslutning i allmänhet till konungens politik.

[2] En påminnelse därom ger Peder Svart själv, då han vid skildringen av den andra mötesdagens förhandlingar säger, att de ofrälse begärde att få veta, »hure the wille haffuat och huad the rådsloge szom förste rösterne geffua borde, at then menige man mätte wete huad the gilla skulle» (E d é n, a. a., s. 117). Den ödmjuka och ursäktande harangen i slutet av böndernas svar, vars »lätthet» de bedja konung och riksråd ej ta illa upp, är ett högst betecknande uttryck för den formella konvenansens fordringar. — Det bör med skärpa betonas, att det just vid denna riksdag låg i konungens intresse, att allt gick lagligt och formellt oklanderligt till. Medan i riksdagskallelsen rådets och adelns förrangsställning på övligt sätt betonats, ha ej heller västgötaherrarna i sina gravamina 1529 mot konungen påtalat någon formell olaglighet begången under förhandlingarna vid Västerås möte (*GVR* 4, s. 147, 149; *SRA* 1, s. 131 f.).

och hafft budh till Koningen, ther han war vppå Slottedt».[1] Man har gjort gällande, att de ofrälse just då inlämnat sina svar till konungen.[2] Hålla vi oss emellertid till Svarts eget vittnesbörd, hade de ofrälses deputation till Gustav Vasa, varvid de givetvis betygat sin trohet, gått ut på förbund med konungen mot adeln, och sinnesstämningen mot frälset skall därunder ha varit mycket upphetsad. Men i de ofrälses svar finnes ej något vanvördigt eller på minsta sätt förgripligt mot ridderskapet och adeln — böndernas utlåtande är dessutom mycket milt mot kyrkans personer — ehuru anledning därtill lätt kunnat finnas.[3] Således är antingen herr Peders framställning, som f. ö. stämmer bra med hans skildring av den andra mötesdagens händelser, vilseledande, eller också ha de ofrälses svar ej avlämnats vid denna tidpunkt.

Men Peder Svart kan ha misstagit sig, och det är onekligen viktigare att se, ifall själva möteshandlingarna kunna lämna bevis i den ena eller andra riktningen. Tunberg anför, att adelns svar är det utförligaste och mest genomarbetade med bestämda förslag i ett flertal av de föreliggande frågorna och att det »bör ha affattats ganska sent under riksdagen, enär det i huvudsak är dess bestämmelser, som gå igen i det följande riksdagsbeslutet». Däremot böra de ofrälse ståndens jämförelsevis ofullständiga svar ha inlämnats tidigare vid nyss angiven tidpunkt.[4]

Synpunkten är i viss mån berättigad, såsom jag längre fram skall söka visa. Emellertid har Tunberg själv med skärpa framhållit, att de ofrälses svar äro att uppfatta som slutgiltiga och väl acceptabla för konungen och att man knappast kunnat vänta, att de liksom adeln skulle beröra alla frågor.[5] Det kan då med fog påstås, att frälsets svar, även om det avgivits samtidigt med de lägre ståndens, skulle på

[1] Edén, a. a., s. 118 f.

[2] Tunberg, a. a., s. 23 f., Westman, a. a., s. 404.

[3] Man lägger exempelvis märke till, att bönderna med anledning av frågan om adeln även beträffande konungssakerna skulle vara herrar över sina landbor svara. »ath hans Nade må hafva oclandradt all then del, som hans Nade tillyder på cronenes vegne, uthan så är, ath hans Nade uthåf synnerlig gunst teckes forläne nogon konungslige sacher på sina landbönder, står thet i hans Nades goda behagh». *SRA* 1, s. 82. Utlåtandet tar ju all hänsyn till adelns önskemål. Borgarna ställa frågan under konungens eget behag. *SRA* 1, s. 80.

[4] Tunberg, a. a., s. 13 f., s. 23 f.

[5] Tunberg, a. a., s. 15 f.

liknande sätt skilt sig från dessas utlåtanden. Vi böra ihågkomma, att riksrådet och adeln gemensamt avgåvo svar, som därför måste beröra propositionens samtliga punkter. Frälset intog ju den socialt ledande ställningen, och, som Tunberg riktigt anmärkt, hängde riksdagens öde på dess beslut. Håller man fast därvid, är det tydligt, att det var fullständigt meningslöst, att de ofrälse inlämnade sina svar till konungen, innan de ens visste, om något beslut verkligen kunde komma till stånd.[1] Men däremot var det av vikt, att de direkt till konungen uttryckte, att de ville stå fast med honom under bön, att han måtte behålla regementet. Deras vilda hotelser om att fördärva ridderskapet och de feta prelaterna, som sökte vältra över alla skatter på andras skuldror och blott uppviglade allmogen mot konungen för att sedan förråda dem åt kung Christiern, gjorde ett betydligt starkare intryck, än om de inlämnat några delvis rätt vagt och fridsamt formulerade svar på de minst betydelsefulla av konungens propositioner.

Vi antaga emellertid, att de ofrälses svar inlämnats vid den ifrågasatta tidpunkten och att de av en eller annan orsak fått deras nuvarande menlösa utseende; böra de då i allt väsentligt kongruera med adelns senare under hård pressning avgivna svar? Men nu överensstämma de ej rent formellt i detalj. och även till innehållet finnas vissa positiva avvikelser. Visserligen torde ingen vilja förneka, att förhållandet skulle varit annorlunda, ifall svaren uppsatts samtidigt. Ståndsskillnaden mellan frälse och ofrälse var då så stark. att direkta överläggningar dem emellan om svarens utgestaltande voro otänkbara.[2] Emellertid bör i detta läge en kritisk detaljgranskning företagas av svaren inbördes under jämförelser med propositionen och besluten samt konungens bemötande i maj av dalkarlarnas besvär.

I propositionen beröras först oroligheterna i Dalarna och den förtalskampanj mot konungen, varav de äro en frukt.[3] Samtliga stånd besvara denna punkt på mycket olika sätt.

[1] Konungen var utan tvivel väl underrättad genom sin sekreterare och andra om ståndens meningar beträffande de olika framsättningarna.

[2] Det har likväl ej hindrat de ofrälse, såsom i det följande skall visas, att inhämta kännedom om adelns beslut och rätta sig därefter. Frälset skulle däremot med säkerhet ej ha bekvämat sig till motsvarande åtgärd.

[3] *SRA* 1, s. 68 ff.

Rådet och adeln säga, att om uppresningen i Dalarna ej avställes, då dalkarlarnas sändebud komma tillbaka,[1] så vilja de »vågha ther lif och theres välfärd om på vår nådigiste herres bästa, ath sådhan skola tilbörliga straffas effter theres yterste magt, ey allenast ther, uthan allestedz hvar behof görs. Kan thet och nu stillas, synes them rådh vara, ath hans Nåde i tilkomande vinter gifver sig ther up och håller ther en konungsligha reffst, i förhop ath the dandemän äro skola sielfve udtlägge the skalka och förrädhare, som sådant uplop begynt eller giort hafva».[2] *Borgerskapet* svarar: »Om thet obestånd, som i Dalarna begynnad är, kunna the icke gifva noger råd, huru thet stillas skal, för än the Dalakarle komma nid igen, som upfore.»[1] Det tillägges, att som de kringlöpande säckmunkarna verksamt bidragit till upproret, böra de endast under två till tiden fixerade terminer få lämna deras kloster för att tigga. Som »clerkerid» också har stor andel i oroligheterna, böra prelaterna befallas vid rättsligt tilltal och näpst, att avskaffa sådant missbruk hos deras klerker, »och ath sådana skal vardha straffat, vilia alle köpstadzmen til hielpa med lif och magt».[3] *Bönderna* förklarade sig »vara alvårliga förtänkte at nepsa och straffa then, som effter thenna dag varder beslagen med förräderi eller obestånd, antinge med tal eller gerninge emot hans Nade, vare sich hvem thet kan, lekt eller lärdt. Tesliges vele vi gerna tilhielpa effter vår yterste makt, ath the forredare, som thetta upror, thet nu för honden är, ostad kommit hafva, motthe blifve rettelige straffade, e hvem the helst vara kunne, och viliom alle gerna på meniga Sveriges rikes vegne nu samfelleliga med hans Nade gifve oss tid op i Dalarna och med lif och mackt til hielpa ath straffa the forrädare, som thetta obestånd hafva størkt och fulfölgt, hvar hans Nade oss anners behof hafver». De påtala sedan munkarnas falska ryktessmideri, varför dessa eller deras prokuratorer endast böra få fara ut två resor om året under en månad vardera gången.[4]

I allmogens svar framhålles ej, att dalkarlarnas utskickade åter farit upp till Dalarna, vilken händelse däremot omtalas av de båda andra stånden. Man kan därav antaga,

1 Jfr ovan s. 146.
2 *SRA* 1, s. 76.
3 Ibid., s. 78 f.
4 Ibid., s. 80 f.

att böndernas svar tillkommit, innan Dalarnas representanter sändes hem. Allmogens svar skulle således vara det första. Strax därefter har borgarnas utlåtande, som till uppställning och innehåll mycket liknar böndernas, uppsatts, och sist, då situationen var klar, har adelns svar formulerats. Böndernas svar bör då de ha inlämnats till konungen, innan dalkarlarna avfärdades. Därigenom fingo dessa veta, att deras medbröder stodo på konungens sida och voro beslutna om att bekämpa deras upproriska förehavanden.

Enligt ovanstående tolkning skulle emellertid dalarepresentanterna redan på måndagen fått fullt besked, varefter de på tisdagsmorgonen hemskickades. Den uppfattningen strider absolut mot den nyss framlagda. Jag bortser i det följande därifrån liksom från de allmänna skäl, som ovan anförts mot samma åsikt. Flera indicier tala mot att borgerskapets svar tillkommit efter böndernas.

Från mina allmänna utgångspunkter förvånar det, att borgerskapet, som innehade rangplatsen före bönderna och som i regel — även ifrågavarande år — voro de ofrälses ledare och nu dessutom röstade tillsammans med bergsmännen, skulle ha inlämnat sitt svar efter bönderna, vilka av svaren att döma voro betydligt ljummare för konungens sak. Hur skall det förklaras? Noga genomtänkt leder åsikten till orimliga konsekvenser. Borgarnas betänkande förefaller även vid en flyktig blick vara det primära. Svaren ha naturligtvis utredigerats punkt för punkt. Men nu säga bönderna om den sista frågan, som de direkt besvara — det gäller biskoparnas slott —: »samtycke vi liche som köpstädersmennenar beslutheet hafva» etc. Då nu punkten förekommer på hart när samma plats i borgarnas svar, talar det kraftigt mot en tidsprioritet för allmogens yttrande.[2]

[1] Jfr vad ovan framhållits om Upplandsallmogens beskickning till Dalarna i maj 1527 (s. 116, not 1). Det var för övrigt av större vikt för dalkarlarna att få höra Stockholms stads och bergsmännens mening än böndernas.

[2] I köpstädernas svar följes den av två paragrafer, av vilka den första hänskjuter till konungens avgörande och den andra är ovidkommande. För bönderna återstod det att formulera slutorden — vilka helt visst krävt en funderare (*SRA* 1, s. 79 f., 82). Bönderna ha för övrigt tydligen tvekat om svaret på denna punkt, som i framsättningarna bl. a. går före frågan om konungsrättigheterna över adelns landbor. I allmogens betänkande är ordningen omkastad, medan borgerskapet genomgående och således även här följt propositionens uppställning. Jfr Westman, a. a., s. 405.

Även i övrigt förefaller borgerskapets svar ha varit normgivande för böndernas. Sedan båda talat om dalupproret och dess tillskyndare, övergå de till frågan om borgläger. Allmogen förklarar då uttryckligen, att »then mene man aldeles inthet ther om taladt, hvarken lönlige eller oppenbårlige, effter thet rörer oss inthet an». Skulle dess svar ha lytt så, om det framlagts först av alla och i ovan antydda situation? Att den över huvud taget besvarade denna fråga, berodde helt visst på konungens uttryckliga begäran. Dalarnas utskickade hade i maj för Gustav Vasa besvärat sig över »the borgalæge j köpstæder, closther, och hoss clerkerijth etc». Det var honom därför angeläget, att även bönderna besvarade denna punkt.[1]

Därnäst behandlas i propositionen ropet om konungen, att han skinnar kyrkor och kloster. Han beskylles med orätt för att bryta ned kyrkor och kloster. Endast i Stockholm har borgerskapet självt med goda skäl begärt, att kyrkorna på malmarna skulle rivas. Gripsholms kloster var konungens arv och eget, som mot lagen frångått honom, varför han även ägde full rätt att börda det.[2] Nu lägger man märke till, att adeln, lämnande ordningen i propositionen, omedelbart efter uttalandet mot dalkarlarnas uppror går till konungens försvar beträffande Gripsholms bördande, som de ofrälse ej alls beröra.[3] Det sista förvånar, om man betraktar dalkarlarnas tal i maj »om thet rykte, ath hans nade icke wil haffua så manga closther och kirker som nw ære».[4] Den punkten gällde helt visst lika mycket Gripsholms kloster som Stockholmskyrkorna, vilka endast av den orsaken kommit att beröras i allmogens svar.[5] Då adeln i fråga om den sistnämnda punkten förklarar sig väl åtnöjas med vad konungen och Stockholms borgare därutinnan göra, kan betvivlas, att borgerska-

[1] *GVR* 4, s. 170. — I propositionen beröras beskyllningarna mot konungen för dyr tid före frågan om borgläger. Även den punkten upptages bland Dalarnas majbesvär. Varför ha de ofrälse ej yttrat sig därom — och likaså i frågan om Gripsholms kloster — ifall deras svar inlämnats före adelns?

[2] *SRA* 1, s. 71.

[3] Ibid., s. 76, jfr 78—81.

[4] *GVR* 4, s. 171.

[5] *SRA* 1, s. 81. Det kan framhållas, att samtliga stånd behandla — i enlighet med propositionen — frågan om Stockholmskyrkorna omedelbart efter deras yttranden om borglägren. Beror det på en slump? Eller har adeln rättat sig efter de ofrälses svar?

pets svar då redan inlämnats.[1] Allt som allt tyder ståndens behandling av denna fråga på att de ofrälses svar ej inlämnats före adelns och att böndernas utlåtande lika litet är det först tillkomna.

Borgerskapet besvarar frågorna om kronans ränta och avhjälpandet av ridderskapets ekonomiska betryck i en enda punkt, helt naturligt för övrigt, då det enligt konungens vilja i båda fallen gällde kyrkoreduktionen, som de nu tillstyrka.[2] Bönderna beröra — å plats som fullständigt motsvarar den i borgerskapets svar — kronans »försvaghet», vars avhjälpande de hänskjuta till konung och råd. Adelns ekonomiska upphjälpande antydes blott i ståndets slutord bland de punkter, som det av bristande insikt ej kunnat besvara. Medan borgerskapets utlåtande bestämt präglas av konungens synpunkter, har böndernas yttrande tydligt rönt intryck av Gustav Vasas motståndare, deras argument och problemställning. Ehuru de ej taga parti, är formuleringen närmast till kyrkans förmån.

Köpstadsmännen och bergsmännen tillägga omedelbart efter nämnda punkt, att de med liv och makt vilja hjälpa till att bestraffa olydnad mot konungen. Inryckt i detta sammanhang innebär uttalandet ett tydligt hot mot kyrkofurstarna, ifall de ej rätta sig efter konungens befallningar.[4] Strax förut tala de i smekande ord om »hans nades erlige rikisens råd», som med hans nåde bäst kan besinna de utvägar, på vilka kyrkoreduktionen bör genomföras. Svaret är tydligen uppsatt, då riksrådet och adeln helt gått konungen till handa, medan biskoparna ännu fortsätta sitt motstånd.

Med det redan anförda har grunden upprivits för såväl åsikten, att de ofrälses svar inlämnats, innan adeln givit vika, som att böndernas utlåtande är det första. Huru skola då skiljaktigheterna mellan ståndens svar beträffande daluppproret och dess tillskyndare förklaras?

---

1 *SRA* 1, s. 77.
2 Ibid., s. 79.
3 Ibid., s. 82.
4 *SRA* 1, s. 79, jfr ibid., s. 73 f. Uttalandet har således intet samband med den olydnad mot konungens förordningar om landsköp, som påtalas i slutet av propositionen. Den punkten borde annars — tycker man — varit i högsta grad ägnad att upptagas till besvarande av borgarna. Att så ej blivit fallet, kan endast, förefaller det mig, förklaras med att rådet och adeln redan yttrat sig därom.

Konungen beklagar sig i framsättningarna över att dalkarlarna hava »husat» och »hemmat» en veterlig tjuv, som utgivit sig för herr Stens son, gjort uppror däruppe och bedrivit allt ofog utan skäl och rätt. Även i övrigt voro skalkar och stämplare allt för mycket betrodda i landet och särskilt i nyssnämnda landsändar. De fingo ostraffat förtala hans nåde, och som exempel därpå anföres det nyss i Västergötland med budkavle utspridda ryktet om att konungen utskrivit en ny tung skatt. Härpå svarar nu *riksrådet och adeln*, att om ej förlikning med dalkarlarna kan åvägabringas, så äro de beredda att ej blott ingripa mot upprorsmännen själva utan även »allestedz hwar behof görs». Därmed har adeln givit svar ej blott beträffande de egentliga upprorsmakarna utan även rörande de ryktessmidare och andra, som mer eller mindre direkt kunde ha med upproret att göra. *Borgarna* hänskjuta frågan om dalupproret till sändebudens återkomst. I stället ha de inskjutit två paragrafer, som rikta sig mot de kringlöpande säckmunkarnas förgiftade ryktessmideri.[1] Men sedan anklaga de även kyrkans prelater — i halvt beslöjade ord — för andel i sina klerkers brott. Det sker i full överensstämmelse med konungens antydningar i propositionen.[2] *Allmogen* förklarar sig vilja straffa upprorets upphovsmän och ledare samt nu[3] tåga upp till Dalarna för att hjälpa till att straffa de förrädare, som styrkt (d. v. s. givit styrka åt) och fullföljt upproret, om nu hans nåde har behov av dem. Sedan förorda de liksom borgerskapet stränga åtgärder mot de kringlöpande munkarna, som genom lögnaktiga tidningar endels åstadkommit »sådana uppror eller opstötninger».[4]

Är denna tolkning av böndernas en smula dunkelt formulerade svar riktig, förefinnes ingen större divergens mellan ständernas svar i detta fall. Även adeln betonar liksom all-

---

[1] Munkarna, som nu fruktade för sin existens, ha helt visst även spelat en betydande roll för daljunkerns uppror.

[2] Borgarnas försiktiga formulering vilar på en tydlig strävan att ej, då riksdagsbeslutet nalkades, i onödan väcka anstöt.

[3] *Nu* har tydligen en rätt vid tidsbetydelse och står i motsats till framtiden. Strax förut talas om »thetta upror thet nu för handen är». *SRA* I, s. 80.

[4] Däremot rikta de ej, som borgarna gjorde, några anklagelser mot prelaterna. — Endast i deras svar är en bestämd tid för munkarnas vandringstermin fastställd, vilket i sin mån tyder på att punkten utredigerats efter borgarnas förslag i ärendet. Allmogens begäran bifölls även (*SRA* 1, s. 81, 92).

mogen sin beredvillighet att i mån av behov ingripa mot dalkarlarna. Skillnaden mellan deras uttalanden är — bortsett från att frälset indirekt lovar sin medverkan vid en senare räfst med dalkarlarna — vid närmare betraktande formell och i övrigt illusorisk, trots att de enligt nämnda hypotes skulle till tiden stå fjärmast från varandra. Egendomligt nog kontrastera de svar — nämligen borgerskapets och allmogens — mest, som skulle ha beramats vid nästan samma tidpunkt.

Vi tänka oss, att böndernas svar utredigerats och inlämnats samtidigt med de båda andra ståndens, den tredje mötesdagen, sedan ständerna enats om att gå konungen till mötes och till handa. Vore det då mera naturligt, att bondeståndet besvarat frågan om upprorets stillande på samma sätt, som borgarna eller adeln gjort, än som deras svar nu faktiskt lyder? Såväl frälset som borgerskapet förklara sig vilja invänta återkomsten av dalkarlarnas sändebud. En förutsättning för dessa båda svar är, att de, som avgivit dem, fortfarande voro samlade i Västerås, då dalkarlarnas sändebud återkommo.[1] Men nu utlöpte fristen för daljunkern först den 30 juni. Att bönderna i och för sig voro villiga att nu, då slåttern skulle börja, stanna så länge, är knappast troligt.[2] De sågo helst att fortast möjligt få bege sig hem. Därför är deras svar så lagt, att de redan nu lämna fullt besked om sin ståndpunkt. Liksom frälset betona de därför, att de, som vållat det pågående upproret, böra bestraffas. Likaså förklara de sig villiga att denna gång följa med upp till Dalarna, om det var nödvändigt. För den händelse upproret stillades och konungen enligt adelns förslag senare gjorde räfst i Dalarna, lovade de således ej att då följa med. Men som Gustav Vasa säkerligen aldrig tänkt sig, att bönderna skulle deltaga i det planerade dalatåget med krigsmakt utan blott för att kungöra den förening, som ingåtts mellan landets allmoge och konungen, har han förvisso ej heller krävt, att de skulle följa med

[1] I all synnerhet gäller det borgerskapet, som ställer frågan på framtiden. Det kunde däremot frälset ej gärna göra, eftersom deras väpnade bistånd var fullständigt nödvändigt för den tilltänkta expeditionen och därför redan nu borde beviljas. För övrigt ville säkerligen många adelsmän lämna mötet i förtid — och några fingo det nog också — och ståndet fick omedelbart ikläda sig alla förpliktelser.

[2] Jfr Axel Leijonhufvuds berättelse om Linköpings riksdag, 1600. Han säger där, att bönderna blott voro angelägna om att fortast möjligt få fara hem.

på räfstetåget.[1] »Hvar hans nade oss anners behof hafver», med vilka ord böndernas svar på detta ärende slutar, syftar dels på den möjligheten, att expeditionen till Dalarna ej visar sig behövlig, dels antyder den böndernas önskan att om möjligt — helt eller delvis — få slippa deltaga i dalatåget.[2]

Konungen har sannolikt även villfarit böndernas begäran att få resa hem. Recessens besegling av rådet, menige frälset utom råds och några fullmyndiga av köpstadsmännen och bergsmännen tyder snarast på att allmogen då ej längre varit fulltaligt representerad. Av andra indicier förefaller det nästan, som en del av böndernas utskickade ännu de sista dagarna i juni voro kvar i Västerås. Kanske reste de flesta allmogerepresentanterna hem omedelbart sedan disputationen hållits, sedan de eventuellt befullmäktigat de kvarstannande borgarna och bergsmännen att å deras vägnar besegla beslutet.[3] Emellertid äro även andra tolkningar tänkbara. Så mycket är nog i alla fall visst, att åtminstone en del av bönderna fått resa hem före mötets slut.

Av det ovan anförda torde framgå, att allmogens underlåtenhet att i sitt utlåtande uttryckligen omnämna dalkarlar-

[1] Några bonderepresentanter deltogo veterligen ej heller i dalatåget 1528.

[2] Det låg därför i allmogens intresse att så kraftigt som möjligt formulera sitt avståndstagande från upproret och krav på bestraffande av upphovsmännen.

[3] Recessen beseglades av »nogre fulmyndoge af köpstadzmennena och bergsmennena på then mene mans vegne» (*SRA* 1, s. 86). Närvoro inga eller blott ett fåtal bönder vid denna akt? I riksrådets öppna brev till rikets invånare om Västeråsbesluten åberopas beträffande ryktena om den nya tron de anklagades »predican och disputationem» — som ossoppes thenne dandemen, eder senningebud, eder vel undervisa skole» (*SRA* 1, s. 97). Konungen torde ej ha låtit bönderna resa hem före disputationen, varigenom deras intresse för dess snara hållande ökades. — Den »hjälp» allmoge- och bergslagsombuden erhöllo vid Västerås möte utgick med lika belopp (12 öre) till samtliga representerade härader i Götaland. Endast några Svealandsändar — de välsinnade Dalabundarna och Bergslagen — erhöllo fullt traktamente. De övriga erhöllo endast halva beloppet; några härader synas t. o. m. ha blivit utan hjälp. Principen synes ha varit, att bergsmännen (på grund av sin högre ställning) jämte de avlägsna landsändarna skulle erhålla större ersättning än de andra. Mera påfallande är, att endast en bonde för varje härad uppbar ersättning. Reseersättning utgick således med samma belopp till de härader, vilka haft flera utskickade, som till dem med ett ombud. Det kan tyda på att konungen låtit flertalet bönder resa hem efter disputationen men låtit en allmogeman från varje härad stanna till riksdagens avslutning. Denne har då fått uppbära det sedvanliga researvodet. *RKB* 1527, s. 123 ff. Det engelska statskansliet hade under medeltiden en tariff, efter vilken underhusets dieter uträknades. Se Hatschek, Englische Verfassungsgeschichte, s. 230.

nas sändebud saknar all betydelse för frågan om svarets tillkomsttid. Därmed har det sista stödet för åsikten, att de ofrälses betänkande inlämnats före adelns, fallit.

Kort sagt, alla ståndens svar måste vara samtidiga, åtminstone så till vida, att de uppsatts, sedan ständerna förenat sig om att gå konungen till handa och ett riksdagsbeslut därmed var säkerställt. *Riksrådets och adelns* svar är det primära och bildar utgångspunkten för de ofrälses betänkanden. *Borgerskapets* svar har tjänat till förebild för *allmogens* utlåtande.

Då nu ständernas svar i stort sett äro samtidiga, kunna de i hög grad belysa åsikterna och stämningarna hos de olika stånden inbördes. De antyda också förhandlingarnas gång i i deras slutskede. Härigenom kan även Peder Svarts skildring av dagens tilldragelser analyseras och kontrolleras.

Enligt herr Peder åstadkom på morgonen den tredje mötesdagen de ofrälses öppna hot om inbördeskrig avgörandet.[1] Situationen var då denna. Medan frälset på vissa villkor syntes vilja biträda en kyrkoreduktion, stötte konungens vidhållna krav på disputation på biskoparnas och prelaternas absoluta motstånd. Den effekt, Magnus Sommars stora tal gjort, hotade således att rinna ut i sanden. Under tiden hade Brask och herr Ture ivrigt utvecklat sina meningar inom riksrådet. Ifall disputationen kom till stånd och ständerna uttalade sig till konungens favör, skulle ej blott biskoparna mista sin maktställning, utan även riksrådets självständiga myndighet skulle upphöra. Utom kyrkoskatterna skulle även lejonparten av rikets inkomster slukas av konungens utländska anhang, och alla förespeglingar till trots torde även frälset bli ekonomiskt utarmat. Det förvånar då ej, att de flesta rådsherrarna, ställda inför detta för flertalet totalt främmande perspektiv, började vackla och undra, om ej konungen under falska förevändningar lockat dem i en fälla. De hade kommit till mötet för att avhjälpa kronans ekonomiska nödläge och avstyra tvedräkten och oron i landet. Skulle de sedan svekligen berövas all makt och göras till konungens tjänare? Det argumentet föll i god jordmån, och skörden spirade sedan upp i Västgötaupproret. Konungen kunde ej längre hoppas på ett fullständigt förverkligande av sina planer. Hans

[1] Edén, a. a., s. 118 ff.

närmaste förtrogna fingo utveckla, att det visst inte var meningen, att riksrådets betydelse skulle inskränkas, tvärtom skulle biskoparnas frånvaro blott stärka de världsliga rådsherrarnas maktställning. Biskoparna skulle allt fortfarande få bliva kyrkans överhuvud och ledare. Kyrkoreduktionen var ej betingad av någon lust att avskaffa kyrkofurstarna och utarma frälset, utan det var tvärtom adelns och rikets bittra och kraftåtgärder påfordrande nöd, som framtvingade den. Nu började rådsherrarna höra kända toner. En strömkantring inträdde. Då dessutom de ofrälse under borgerskapets ledning övergingo till öppet hot, som genast fick en allvarlig innebörd genom den starka krigsmakt, konungen dragit tillsammans i staden,[1] måste även herr Ture slutligen ge vika.[2]

Sedan ständerna enats om att gå konungen till handa. började svaren uppsättas. Rättesnöret var konungens propositioner. Men av samtliga stånd hava endast borgarna troget punkt för punkt följt framsättningarnas uppställning och andemening. Hos dem har konungen tydligen funnit bäst gehör för sina planer. Frälset däremot hade endast givit med sig under vissa betingelser, som konungens förtrogna utlovat. Dess svar tillkom helt säkert under stora födslovåndor. i synnerhet som åsikterna rörande kyrkoreduktionen skarpt skuro sig och det stora flertalet av dess äldre medlemmar på inga villkor önskade en förändring av tro och kult. I den sistnämnda frågan hade de allt stöd av bönderna. Konungens upprepade krav på avskaffandet av de andligas ekonomiska övergrepp mot menige man ha givetvis varit i allmogens smak. Men bönderna hade med full visshet ej ställt sig så avgjort på konungens sida, ifall de ej fått de kraftigaste löften och försäkringar om att intet kätteri skulle dragas in i landet.

---

[1] Hjärne, a. a., s. 26 f.

[2] Edén, s. 119. Peder Svart säger: »Tå föllo the Westgöte Herrar Moens Brijnteson och flere till att bedia Her Thure att han wille ansee legenheten, icke holla sig så stijff emoot Koningen, at här kunde henda mijkit ont aff. Wi töre (. sade the.) så taga sakena före, att ingen thera komme hedan medh liffuet. Tå hade Her Thure swarat, att han wille och så göre, låte sig nöija thenne gongonne, och fölia Konungens wilia effter, doch så att Koningen icke skulle twinga honom till något Luttheri, wille han och icke wara godher, wi få wehll rådh medh honom på en annan tijdh.» Även om dessa ord äro herr Peders egna och ej herr Tures, teckna de situationen till punkt och pricka. — Måns Bryntesons uppförande var redan nu tvivelaktigt, ehuru konungen nog ej anade det. (Jfr *DN* XIV, s. 541 f.).

Det beror ej på en slump, att adeln sparar frågan om tron till svarets slut. När den behandlar kyrkoreduktionen, äro ståndsintressena de dominerande. Liksom uttalandet om konungens bördande av Gripsholms kloster ryckts långt fram i texten, går ridderskapets ekonomiska upphjälpande före kronans — allt i strid mot uppställningen i propositionen.

Man frågar sig slutligen, om adelns svar i dess nuvarande form är äldre än de båda andraståndens. Problemet är rätt invecklat och, om hänsyn tages endast till de officiella akternas vittnesbörd, delvis också mångtydigt. Jag utgår därför från Peder Svarts framställning.

Vi få helt visst tänka oss, att det redan var afton, när Laurentius Andreae och mäster Olov gingo upp till konungen på slottet och sade honom »huad handladt war, och thz war nu kommet till thett beslut, att alle Rijkezens Stender ville falla hans nådh till foet, wore alle bönfalne att hans nådh wille werdigas för gudz skull beholla Regementet, wara theres hoffuud och försuar, så her effter som her tils» etc.[1] Det är tänkbart, fastän knappast troligt, att de nu för konungen uppvisat utkast till svar från de tre stånden.[2] I varje fall har

[1] E d é n, a. a., s. 119. Måhända syftar Gustav Vasa i anklagelseskriften mot reformatorerna 1540 (*KA* 1909, Medd. o. aktst., s. 56 f.) närmast på denna händelse. Mäster Lars, som med sitt anhang befunnit sig i yttersta livsfara vid riksmötet, hade på knä med gråtande tårar bönfallit konungen att återtaga tronavsägelsen. Gustav Vasa låter sig här tecknas som den av mäster Lars' fagra men falska förespeglingar om reformationens välsignelsebringande frukter in i ovissa äventyr lockade unge konungen. — Skriften är författad vid en tidpunkt, då konungen kände motreformationens och den kejserliga politikens förenade krafter planlägga en aktion mot de avfallna nordiska länderna, medan Gustav befann sig i ett skede av ruvande misstämning och fruktan för sitt verks bestånd. Dess beskyllningar äro därför — särskilt på denna punkt — missvisande, ehuru de i detalj ej sakna underlag. Reformatorerna ha under riksdagen spelat en stor, för att ej säga ledande roll, de ha formulerat propositionen, lagt sin hand vid ståndens svar, uppsatt disputationspunkterna, redigerat recessen, ordinantian m. fl. officiella aktstycken från riksdagen.

[2] Om borgarnas och böndernas svar — såsom man förr antagit — inlämnats tidigare till konungen genom egna deputerade, skulle då adeln skickat dessa ofrälse män med sitt svar? Peder Svarts uppgift, att rådet å riksdagens vägnar bad M. Lars och M. Olov uppsöka konungen med andraganden å hela riksdagens vägnar, är nog fullt korrekt och stämmer bäst med min uppfattning om svaren. De voro ju Gustav Vasas förtroendemän, som bäst kunde övertala honom. Deras utskickande antyder det stora tillmötesgående, som ständerna måste visa konungen, vilken orubbligt fasthöll sin ståndpunkt. — Jfr den medeltida engelska parlamentspraxisen, att ständerna skulle överenskomma om sina svar, innan konungen erhöll någon underrättelse därom. Se H a t s c h e k, a. a., s. 231.

Gustav Vasa då fått kännedom om hur långt ständernas tillmötesgående sträckte sig. Måhända har konungen då förklarat sig vilja erhålla autentiska upplysningar om svaren, särskilt adelns, och funnit sig icke hava ernått tillräckliga garantier, ty han avslog att infinna sig hos riksdagen. Detta kan han knappast ha gjort eljest, enär församlingens avsikt tydligen var att i högtidlig session samma dag få betyga sin trohet och underdånigst uppläsa sina svar. Enligt Svart skola de utskickade sedan ha återvänt med det nedslående svaret och förklarat, att de ej tordes ånyo gå upp på slottet. Sedan sändes Knut Andersson och Magnus Sommar till konungen, men de återvände med samma klena resultat. Därefter gingo många flera, den ene efter den andre, upp till slottet, »på thz sidzta» bönfallande, att hans majestät måtte för Guds skull komma till den församlade riksdagen. Slutligen lovade konungen, att han nästa dag skulle komma.

Mäster Olov och mäster Lars återkommo till riksdagen med oförrättat ärende. Då de ombeddes att ånyo söka beveka konungen, svarade de, att det var lönlöst och att ständerna i stället borde direkt förhandla med konungen om sina svar. Enligt Svarts berättelse skola då Knut Andersson, en av konungens närmaste förtrogna bland riksråden, och mäster Magnus Sommar, kungens främsta stöd bland biskoparna, först ha utskickats. Det var alltså en deputation från rådet (och adeln). Därav kan slutas, att konungen bett att få överlägga med ombud från frälset om deras svar, som var otillräckligt. Tvistepunkten gällde förmodligen kyrkan, eftersom biskop Sommar utskickades. Sedan förhandlades förmodligen ytterligare därom genom andra deputationer. Även de ofrälse ha nog fått lämna upp sina svar för granskning och rättelse. Slutligen när konungen fått sina önskningar uppfyllda, samtyckte han att komma till mötet. På grund av den långt framskridna tiden uppsköts sessionen dock till följande dag.[1]

[1] Mot min tolkning kan invändas, att Peder Svart i så fall ej tyckes ha förstått situationen, ty eljest har han ej uttryckt sig tydligt. Jag lämnar den frågan därhän; hur lösningen än utfaller, strider den ej emot att Peder Svart haft till förfogande kortfattade uppteckningar om förhandlingarnas gång, som han med egen pensel utmålat till en färgrik tavla. För övrigt antyder Svarts skildring — synes det mig — att dessa utskickade ej hade till ändamål att anhålla om konungens återkomst till mötet. Där står nämligen: »Lickwel sende the än sedann andre ganska monge huar effter annen, på *thz sidzta* bidiandes att hans Maiestat wille dock werdas för Gudz skull

Ifall den här lämnade skildringen av förhandlingarnas ång under den tredje mötesdagen är riktig, böra i svarens ormulering finnas tecken, som tyda på att de reviderats. Huvudmotiveringen för kronans »upprättelse» genom kyrkoreuktion finnes i frälsets svar på olämplig plats i punktens lut. Den insattes förmodligen efter underhandlingar med onungen personligen. Adelns uttalande rörande ropet om den ya tron synes även hava omformulerats i den elfte timmen ör att skaffa konungen tillräckliga garantier, om kyrkomänen — liksom dittills — i fortsättningen vägrade disputera. Det har därför kommit att starkt avvika från de ofrälses var, av vilka det ursprungligen kanske mest liknat böndernas.

Måhända förklaras en liten divergens mellan borgerskaets och allmogens svar bäst med denna uppfattning. På tal m kyrkor och kloster på Stockholms malmar säga borgarna, tt dem synes »allom lict vara, att the afbrutes, och forbettrades crონones stad och slott med» etc. Bönderna åter yttra, ath the vel må niderbrythes til ath forbettra stadzens mur ned tegledt». En tydlig divergens finnes således mellan de båda ståndens svar. Det är nu ej sannolikt, att allmogen i och för sig skulle varit mera hågad att ta Stockholms parti än borgerskapet, vars svar förmodligen koncipierats av mäster Olov, Stockholms stads secretarius.[1] Den naturligaste förklaringen är väl, att borgarnas svar retuscherats. Under den tredje dagens kvällsförhandlingar har borgarståndet på Gustav Vasas initiativ förmåtts ändra denna punkt till konungen favör.

I köpstadsmännens svar uttryckes genom den sista punkten en önskan, att »inge biscoper hafva sit budh til Rom epter theres confirmacionem effter thenne dag». Den saknar motsvarighet i konungens propositioner och i medståndens svar. Den finnes ej heller i den svenska texten av ordinantian, men

komma till them personlige en gong». Detta talar såvväl för sanningsenligheten hos Svarts skildring som för riktigheten av nämnda slutsatser. Edén, a. a., s. 120.

[1] Jfr Westman, a. a., s. 407. Att Olaus Petri lagt sin hand vid utformandet av borgerskapets svar är i och för sig sannolikt. Förmodligen representerade han även formellt Stockholms stad vid mötet. Angreppet mot prelaterna, den ovidkommande punkten om biskoparnas konfirmation och formuleringen av yttrandet om den nya tron tala bl. a. för mitt antagande. Rent språkliga skäl kunna även uppvisas. Det kan här anmärkas, att i Swar vppå jtt ochristelighit sendebreff »säckiamunkarnas» ofog skarpt påtalas. *OPSS* 1, s. 207.

förekommer i de latinska versionerna. Frågan därom har helt säkert hetsigt diskuterats under mötet men ej offentligen, innan svaren högtidligen avlämnats till kungen. Punkten har tydligen — på mäster Olovs anmaning och med konungens goda minne? — i sista stund tillfogats borgerskapets svar.[1]

---

[1] I Danmark hade redan å herredagen i Odense hösten 1526 beslutats, att biskoparna ej skulle söka konfirmation i Rom, medan konung Fredrik i övrigt långt ifrån lyckades genomdriva sina krav (Hjärne, a. a., s. 24, Heden, Studier till Danmarks reformationshistoria, s. 13). Det drag av rotlöshet, som vilade över den danska katolska kyrkan under dess sista år, förklaras främst därav. Det förklarar även sammanbrottet 1536, som försiggick nästan motståndslöst. I Sverige hade electi redan tidigare i all tysthet förbjudits köpa konfirmation i Rom. Västeråspropositionen berörde ej, lika litet som recessen, direkt förhallandet till Rom, vilket av konungen med hänsyn till motståndarnas stämplingar behandlades med en viss diskretion. Motsättningen mellan de politiska maktfaktorerna blev därför här vida klarare utformad på grund av de ledande männens större andliga räckvidd. Striden för kyrkoreformationen fördes mera genomtänkt och klart, resultaten föllo därför ej heller nyckfullt utan frampressades endast genom en oavbruten kraftansträngning. Att den svenska protestantiska kyrkan förmådde bevara så pass mycken självständighet berodde i hög grad på den frihetsanda, som förenade reformatorernas strävanden med dess motståndares, de sista katolska biskoparnas, politik.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett bidrag till historien om fälttåget i Bohuslän 1677.

Magnus Gabriel De la Gardies fälttåg i Bohuslän 1677 och framför allt dess viktigaste händelse, slaget vid Uddevalla den 28 aug., hör ju ej till våra mera lysande krigsminnen, även om det svenska nederlagets omfattning och de svenska vapnens vanära ibland kraftigt överdrivits. Det är emellertid icke min mening att här söka framställa någon ny uppfattning av fälttåget eller slaget i dess helhet utan blott att anknyta några kommentarer till ett aktstycke, som förut ej torde ha varit känt och som bidrager att sprida ljus över några hittills dunkla punkter.

Förhistorien till slaget vid Uddevalla kan med få ord skildras. I okt. 1676 blev De la Gardie överbefälhavare vid norska gränsen men vistades under vintern i Stockholm utan förmåga att avhjälpa den svenska härens nödställda belägenhet i Bohuslän. Först den 22 juni 1677 begav han sig från huvudstaden; fienden hade då redan i mer än 14 dagar stått inom rikets gränser, där den 30 juni Karlsten började belägras. Sedan denna fästning fallit den 23 juli, började De la Gardie emellertid en motoffensiv. Han hade till sitt förfogande endast 3,000 man, varav hälften utgjordes av s. k. utskottsfolk från Dalarna, som landshövding Duvall med stor möda hopsamlat. Detta ankom f. ö. icke förrän omkring den 13 aug. Dalkarlarna voro De la Gardies sorgebarn: de ville ej behandlas som soldater utan som bönder och längtade hem. Helst ville de strax gå löst på fienden och sedan skynda till hemorten för att skydda denna mot de i Jämtland infallna normännen. Till Skåne ville de under inga förhållanden låta föra sig.[1]

Den 10 aug. gick De la Gardie över älven vid Restad. Den norske befälhavaren Gyldenlöwe hade så litet väntat ett anfall, att han — utan permission — rest till sin fästmö i Drammen, och hans här retirerade hastigt mot Kvistrum och därifrån vidare ända till Svinesund. Den 17 aug. kom rikskanslern själv till Uddevalla, där dalkarlarna under Duvalls ledning kvarlämnades, medan de andra trupperna erövrade Orust och Tjörn och befäste sig i trakten däromkring. Den 24 aug. kom emellertid underrättelse, att fienden åter

[1] Bergman, nedan a. a., s. 4, 26, 30.

avancerade, och sedan svenskarna utan trängande skäl uppgivit passet vid Kvistrum, närmade sig norrmännen Uddevalla. Då ställningen ansågs farlig — fienden hade 5,600 man — och manskapet särskilt från Dalarna opålitligt, beslöt krigsrådet den 28 aug. på morgonen att återtåga mot älven, men under det att reträtten företogs samma e. m., anföll fienden, och den svenska hären upplöstes i flykt.[1]

Vid Kuröd bro lyckades emellertid överstelöjtnant Aminoff att med östgötar och dalkarlar hejda fienden, varvid 4 dalkarlar sprungo ut på bron och revo upp denna. Därigenom räddades armén och kunde fortsätta återtåget till älven. Följande dag överskreds denna, och fälttåget var därmed avslutat. De la Gardies svårigheter voro emellertid ej slut. Dalkarlarna vållade honom fortfarande stora bekymmer, som bäst skildras i hans brev till Kungl. Maj:t den 2 sept., där han berättar, hurusom han mer än fiendens hot fruktar »den ohörda olycka, att dalkarlarne pretexterandes deras tid vara ute, den de utlovat att tjäna, med allt för stor och ohörd dristighet kvittera det övriga folket rätt nu i största nöden och då det tränger och oaktat både herr landshövdingen Duvalls och mina så ock deras officerares jämväl ock prästernas förmaningar och remonstrationer vilja icke marschera utur rummet vidare utan anmodandes varandra och hotande både en och annan att begiva sig på hemvägen. Herr landshövdingen tillika med officerarne hava tänkt därmed dem obligera till marschen, att de fanorna med över- och underofficerare hava låtit marschera förut, men detta haver intet velat hjälpa. Jag är alltså i den största ängslan och nöd av världen, havandes fienden för mig på andra sidan älven så stark, vilken får nog detta att veta, och intet folk varmed att försvara passet. De få ryttare och dragoner, tillsammans 5 à 600 man, kunna föga uträtta. Ifrån första dagen dessa dalkarlar ankommo hava de strax låtit förspörja en sådan vedervärdighet och egenvilja, om vilka jag i mina förra berättat haver, såsom ock att landshövdingen två dagar förrän fienden ankom mig åtvarnade, att uppå detta folket ej vore att lita, därföre jag ock strax resolverade att gå över älven tillika (tillbaka?), men kunde för fiendens hastiga anträngande det ej effektuera.»[2]

Samma dag skriver han till kanslirådet Hoghusen: »Dalkarlarne handla som inga ärliga karlar och give Gud jag dem aldrig sett. De vilja hava namn av soldater, men reformidera att göra soldattjänst och frukta sig fienden skamligen.»[3]

Kort därpå fingo emellertid dalkarlarna sin vilja fram och återsändes till hemorten, då faran där ansågs vara större än vid Göta älv.

Källorna till dessa händelser äro väsentligen De la Gardies brevväxling, som förvaras i Riksarkivet, dessutom en »Utförlig och sannfärdig relation av det som i militäraktioner passerade i Bo-

[1] ibid., s. 31—37.
[2] ibid., s. 40.
[3] Bergman, a. a., s. 41.

huslän denna sommaren 1677» samt en i Krigsarkivet förvarad »Relation av aktion, som förlopp mot den norska fienden vid Uddevalla dh. 28 aug. 1677». Dessutom föreligger den danske generalen Thegenfelds rapport till sitt hov, daterad Uddevalla den 29 aug. eller dagen efter slaget.

Det svenska materialet är redan använt av Kullberg i hans avhandling 1851 om slaget vid Uddevalla och av F. F. Carlson i del II av hans »Sveriges historia under konungarna av det pfalziska huset». Den förre har framför allt stött sig på De la Gardies brevväxling och den förstnämnda relationen, medan den senare använder den sistnämnda svenska relationen om själva slaget. De la Gardies brevväxling har i utdrag offentliggjorts av E. W. Bergman under titeln »Magnus Gabriel De la Gardie och krigsrörelserna i Bohuslän 1677» (Historiskt Bibliotek 1878). Den danska relationen ligger t. ex. bakom Holmbergs framställning i hans »Bohusläns Historia» I (1867). Senast har händelserna skildrats av Westerlund i Pihlström, »Dalregementets Historia» II (1904), där De la Gardies brev är huvudkällan, medan den av Carlson använda relationen skjutes tillbaka i andra planet.

Vad som nu för oss särskilt är av vikt är de uppbådade dalkarlarnas uppträdande under och efter striden. Därom råda bland författarna tämligen stora meningsskiljaktigheter. Medan Holmberg, tydligen efter danska källor, berättar, att de frejdade dalkarlarna »lupo som harar bland klipporna», berättar Carlson, att de vid Kuröd bro manligen värjde sig och försvarade bron. Westerlund förmenar, att de, med undantag för dem, som revo bron, ej visat någon större tapperhet, och citerar som stöd härför De la Gardies brev till Hoghusen, som ovan anförts. Emellertid känner han även den av Carlson använda relationen, som har en helt och hållet avvikande mening, och framhåller t. o. m., att den kanske är mera opartisk, men konsekvenserna därav utdragas ej. Händelserna efter striden ha icke varit föremål för någon närmare behandling.

Studerar man nu emellertid de hos Bergman tryckta breven närmare i sammanhang med varandra, så finner man, att klagomålen över dalkarlarna i brevet till Hoghusen den 2 sept. ej alls behöva särskilt ha framkallats av deras förhållande under slaget, utan snarare böra sammanställas med brevet till kungen av samma dag så som ovan skett. De hänföra sig därför tydligen till händelserna efter reträtten över älven och ge ej någon upplysning om utskottsfolkets uppträdande vid Uddevalla eller Kuröd, något som Westerlund alldeles förbisett. Under dessa omständigheter tycks källmaterialet vilja svika, och det torde därför vara så mycket mera skäl att fästa uppmärksamheten på ett aktstycke, som hittills ej torde ha varit känt och som kastar ljus över dalkarlarnas uppträdande både under striden och efter denna. Jag har påträffat denna handling i en volym (signum I:1) i Orsa sockens kyrkoarkiv, som innehåller en samling aktstycken rörande socknen och länet såväl i original som i avskrift från Gustav Adolfs till

Gustav III:s tid. Bland de värdefullaste i samlingen äro en rad handlingar från de oroliga rörelserna 1742—43, en del fullständigare än de föreligga i andra samlingar, en del alldeles unika och delvis mycket intressanta. Åtskilliga handlingar syssla även med Karl XI:s danska krig, icke minst med rustningarna mot Norge och planen på Jämtlands återerövring 1677. Bland dessa förekommer även i avskrift ett aktstycke, daterat Forstena den 38(!) aug. 1677 och undertecknat av Magnus Gabriel De la Gardie. Det är förut tryckt hos Sigås Eric Andersson i hans »Anteckningar om Dalkarlarnas frihetssträfvanden» (1896), men som det mesta där under all kritik illa ederat.[1] Andersson rättar utan vidare datum till 28 aug., men eftersom De la Gardie icke gärna då kunde vara på Forstena, torde det vara rättast att insätta 30 aug., ty han daterar sina brev från Forstena både den 29 och den 31. Det vill icke synas, som om denna onöjaktighet i dateringen bör spela någon större roll, då det gäller att avgöra aktstyckets äkthet, men denna kan överhuvud icke bedömas utan i samband med aktstycket självt, vilket därför nedan meddelas.

Jämför man de i denna proklamation — ty det är väl den riktiga beteckningen — förekommande faktiska uppgifterna med notiser i andra källor, så överensstämma de på bästa sätt med vad man vet t. ex. av De la Gardies brev, och det händelseförlopp. vari proklamationen utgjort ett led, finnes ju skildrat i det ovan anförda brevet till kungen. Att aktstycket ingenstädes omnämnes och ej tycks ha blivit bevarat på något annat ställe, är ju ej svårt att förklara: troligen har det blott utdelats till dalkarlarnas befäl för att för allmogen uppläsas, och någon anledning att insända det till Kungl. Maj:t har väl De la Gardie, trots sitt därom givna löfte, ej ansett föreligga. Om ej ens något koncept fanns bland hans papper, kan detta lätt ha förkommit, då ju dalkarlarna kort därefter verkligen tågade hem och frågan om deras uppstudsighet sålunda ej längre var aktuell.

I den fråga, som här närmast angår oss, tycks mig De la Gardies proklamation ge full klarhet, då det heter, att dalkarlarna »särdeles vid sista aktion sig troget, manligen och tappert förhållit. att näst Gud, östgötabrigaden och dem är att tillskriva det hela armén icke är ruinerat vorden», vilket rikskanslern lovar att berätta för kungen. Att något smicker kan ligga i orden, är ju givet, men sammanställas de med den förut nämnda relationen om slaget, så finner man, att det där talas om »den rigorösa assistence. som detta infanteriet (dalkarlar och östgötar) gjorde, som med pikar fienden på bron receverade och med continuerliga salvor av mouscetterie obligerade fienden att studsa och kastade våra i fiendens åsyn bron av». Vidare heter det längre fram: »Så haver man ock orsak att bevittna herr landshövding Duvalls oförtrutna flit

[1] I denna handling förekommer »Hennes Maj:t vår allernådigste konung», i en annan återges textens förkortning S. R. Canzler m. m. principiellt med s. k. Canzler! Annat att förtiga.

ch goda courage, så ock dess dalkarlars rättmanliga förhållande.»[1]
ägger man därtill det faktum, att De la Gardie i sitt brev till
ådet den 30 aug. väl anför dalkarlarnas opålitlighet som orsak till
eträtten men ej deras feghet som ens medverkande till nederlaget,
å torde man väl få anse den ännu hos Westerlund fasthållna upp-
attningen om dalkarlarnas feghet vid Uddevalla som vederlagd.

Vid sidan av detta och mätt med de relativt blygsamma mått,
om hela detta händelseförlopp har att uppvisa, tilldrar sig emel-
ertid även proklamationen intresse såsom kvarleva från de under-
andlingar, som antydas i brevet till kungen av den 2 sept., och den
er dessa ett icke obehövligt komplement. Skulle man framhäva
ågot som särskilt betecknande, så är det kanske rikskanslerns
ästan ödmjuka förklaring om förplägnaden. Men viktigare är lik-
äl antydan om dalkarlarnas obenägenhet att gå över älven. Här
r det tydligen landslagens gamla bestämmelse, att konungen äger
tt föra hären endast till landamäret, som ligger bakom. Samma
vilja mot att överskrida gränsen — framför allt det egna landskapets
räns — återkommer senare på samma år i Dalarna och omintet-
ör då infallet i Jämtland, och ännu så sent som 1743 vägra både
alkarlar och hälsingar att underordna skyddet av den egna pro-
insen under det gemensamma riksförsvarets krav.

Bj. Beckman.

De la Gardies proklamation till dalkarlarna.

Emedan Kongl. May:tz trogne undersåtare Almogen i Dahlarne icke allenast twenne åhr på radh uthan och detta ahret (!) godwilligt utgiordt till Rikseus förswar ett ansenligit manskap öfwer dess ordinarie Knechtehåld af det gambla Dahlkarlsregementet, så att detta manskap i 2ne regementer ähr fördeelt wordet, hwilka nu i påstående Krigztiänst, särdeles widh sidsta action sigh troget, manl. och tappert förhallit, att näst Gudh, östgiötha brigaden och them ähr att tillskrifa det heela armén är icke ruinerat worden; Hwarför iagh sådan deras bewiste berömlige tiänst är förorsakat inför H:s Kongl. May:tt wår Allernådigste Konungh och Herre att bewitna och högl. beröm̄a till deras hoos efterkom̄andena stedswarande lof och ähra. Altså emedan desse bägge regementer Kunde åstunda heemlof hade iagh giärna dem sådant bewillia welat, der icke heela fäderneslandsens högsta fahra woro i wägen; i det fienden som i Negden ståår sådant förmärkiandes strax resolvera skulle att gå öfwer Elfven och i sielfwa hiärtat av Riket såsom och fästningarna att attaquera, till största rijksens Olycka och oboteligh skada. Jagh ähr altså förorsakat här med oppå Kongl. M:tz Wår Allernådigste Konungz och Herres Wägnar af desse regementer at begiära, det de hwad förbemält är, som redlige Svenska men behiärta wille och icke mi[tt] i nöden undfalla deras Konungh och Rijket, uthan fast de på deras manskap någon förlust i denne olyckelige Occasion lijdit, som de hwilka nu Krigzmanstiänst tappert bewisa thet tillskrifwa wele Krigzlyckan och i det öfwriga bewillia först att uhthärda än den tiden som igen är efter deras uhtfästa lofwen, och till det andra att de wela marchera neder åht Elfwen såsom Östgiöta Brigaden det giör. Hvar emot iagh dem på min edh och ähra till-

[1] Pihlström, II, s. 235 n.

säger först att de intet skola föras öfwer Elfven uthan allenast bruk-
medh det andra Krigzfolket Elfven att förswara widh Skantzerna o
på de Orter, der de kunna wara säkre för fiendens öfwerfall; sedan a
dem underhollet richtigt skal gifwas ity att det härtill något fela
är eij skedt på brist af godh förordningh uthan för den beswärlig
tillförseln det härefter kan bootas.

Såsom iagh nu wist troor at de såsom redelige och trogne svensk
män icke warda sigh undandragandes att förswara deras Konungz r
och sit fädernesland i en så stoor nöd och fahra, der i vidrigt f
Gudh och Konungen det warda hämnandes. Altså will iagh m
tryggeligen dertill förlåta att hoos dem så härefter som härtills haf
både lif och blod ospart. Forstena den 38 (ɔ: 30) Aug. 1677.

Magnus Gabriel De la Gardie.

Englands subsidier åt Sverige under år 1812.

Om man vill veta, hur mycket England under året 181
skänkte Sverige i subsidier, får man de mest olika uppgifter i de
gängse litteraturen. Schinkel[1] meddelar, att England redan i e
hemlig artikel till fredstraktaten i Örebro lovade Sverige om
700,000 pd. st. i penningar, vapen och livsförnödenheter. Läng
fram låter han Karl Johan under ett samtal med general Suchtele
i början av augusti omtala, att de 500,000 pd., som Sverige e
hållit, redan voro förbrukade.[2] Det är dessa subsidier, Schink
på ett annat ställe omtalar såsom beviljade av England under fö
sommaren 1812.[3] Beror månne den första uppgiften på ett tryck
fel, så att siffran 5 utbytts mot 7, eller menar han kanske, a
500,000 pd. utbetalats i kontanter och återstående 200,000 e
hållits i form av vapen och livsförnödenheter? Vid Åbomötet fö
mår Karl Johan sedan med tsarens hjälp avpressa det engels
sändebudet, lord Cathcart, ytterligare en halv million, vilken de
ej var bemyndigad att utbetala, om icke Sverige vände sina vap
direkt mot Napoleon och uppsköt angreppet på Danmark.[4] Lo
den skulle således ha överskridit sina instruktioner. Swederus
uppgiver, att Sverige fått en halv million pd. st. kontant fö
Åbomötet och genom Alexanders inflytande ännu en halv mil
vid detsamma. Sørensen påstår i »Kampen om Norge,»[6] att Eng-
land vid freden i Örebro beviljade Sverige 1 mill. pd. st., vara
hälften utbetalades strax och resten vid Åbomötet. I sitt senare
utgivna arbete »Bernadotte i Norden»[7] uppger han, att det var lor
Castlereaghs löfte om en halv million, som åstadkom freden i Öre-

[1] VI, s. 207.
[2] VI, s. 232.
[3] VI, s. 248.
[4] VI, s. 234, 250 f.
[5] Sveriges krig och politik, s. 190.
[6] I, s. 35, 40.
[7] II, s. 85.

ro. Vid mötet i Åbo hade lord Cathcart rätt att bevilja 1 mill. d., om Sverige fogade sig efter Englands önskningar, men då Karl ohan ej ville gå med härpå, fick han blott en halv mill. Forsell[1] uppger, att Sverige i Örebro blott fick »ett hopp om nödorftigt understöd» och att England i augusti beviljade ett icke betydligt belopp av subsidiemedel. Tingsten[2] framhåller, att ngland vid Örebrofreden i en hemlig artikel lovade Sverige »ett äligen nödtorftigt understöd i penningar, vapen och livsförnödeneter», och i fråga om Åbomötet är han av samma mening som chinkel. Enligt Clason[3] erhöll Sverige intet vid fredsslutet i rebro, då den engelske underhandlaren endast för en direkt akon på kontinenten var villig att betala subsidier, medan det därmot efter Åbomötet fick en halv million i penningar och varor, ilken lord Cathcart »säkerligen» lovat redan vid detta möte.

Detta må vara nog som prov på hur uppgifterna variera. Av e tryckta källskrifter, som stått till forskningens förfogande, är et knappast mer än en, som kan ge några upplysningar beträfande denna fråga. Det är Scaevolas »Minnen». De uppgifter, som är lämnas, äro i huvudsak korrekta, men materialet är alldeles ör otillräckligt, för att man skall kunna få någon klarhet. Denna inner man blott genom att anlita hittills otryckt arkivmaterial, . ex. de depescher, som växlats mellan v. Engeström och v. Reausen samt mellan lord Castlereagh, lord Cathcart och Mr hornton.

Som synes av Castlereaghs depesch av den 18 juli 1812,[4] beiljades ett understöd in natura på högst 500,000 pd. st. endast nder förutsättning, att man kunde komma överens om ett samällt militärt uppträdande. Då denna depesch är daterad till samma ag, som den svensk-engelska fredstraktaten undertecknades, och å den anlände till Örebro först den 28 juli,[5] inses, att det ej r löftet om dessa subsidier, som åstadkommit fredsslutet. Av amma anledning kan det icke existera någon hemlig artikel till raktaten angående subsidierna, och någon sådan omnämnes icke eller vare sig i de engelska eller svenska depescherna.

Det var huvudsakligen för att konferera med Karl Johan om n krigsplan, närmast åsyftande angreppet på Själland och den ngelska flottans deltagande häri, som lord Cathcart fick taga agen över Sverige på sin resa till Petersburg. Utom den halva million, som England ville tilldela Sverige, om man sålunda kunde omma överens om operationerna, var Cathcart bemyndigad att utetala ytterligare en halv million till hjälp åt Ryssland och Sverige alltefter omständigheterna.[6] Under sin vistelse i Örebro mot-

[1] Gustaf af Wetterstedt, s. 132, 144.
[2] Sveriges yttre politik etc. 1809—1813, s. 36, 43.
[3] Sveriges Historia, XI, s. 220, 224.
[4] Tryckt hos Scaevola, s. 316, men där feldaterad till 16 juli.
[5] Thorntons dep. 30 juli (F. O.).
[6] Castlereagh till Cathcart d. 24 juli (F. O.).

tog han emellertid en depesch,[1] varigenom Castlereagh gav honom rättighet att skänka Sverige *hela* denna senare summa, om den själländska expeditionen uppsköts och angreppet riktades direkt mot fransmännen i Nordtyskland.[2] På grund av den dåvarande situationen ville Karl Johan icke ge ett bestämt svar härpå, innan han rådgjort med tsaren, och av samma anledning blev icke heller någon bestämd krigsplan uppgjord mellan honom och Cathcart. När de båda avreste till Åbomötet, hade Sverige således ännu icke mottagit några subsidier av England. Först genom underhandlingarna vid detta möte erhöll Sverige en halv million pd. st., varav 200,000 utbetalades kontant och resten i krigsförnödenheter. Denna summa var, som vi sett, ursprungligen ämnad för den själländska expeditionen, men Cathcart övertalades att bevilja densamma, då Karl Johan på grund av Rysslands kritiska situation lät Alexander tills vidare få behålla en del av de ryska trupper, som voro bestämda till att deltaga i denna expedition. Den andra halva millionen, som stod till Cathcarts disposition, blev däremot icke beviljad, då Karl Johan fortfarande vägrade att direkt angripa fransmännen.[3] Om man undantager de tämligen obetydliga summor, som utbetalades till Karl Johan personligen ur den engelske konungens s. k. hemliga fonder och vilka ej kunna betraktas som subsidier,[4] voro dessa 200,000 pd. således allt, som Sverige mottog i kontanta medel av England under år 1812. I början av oktober voro något över 100,000 pd. utbetalda, och först i senare hälften av november kunde Thornton meddela sin regering, att hela summan var inbetald.[5] Man förvånar sig ej över, att Karl Johan ständigt klagade över engelsmännens njugghet.

F. W. Morén.

Om organiserandet 1926—27 av internationellt historiskt samarbete.

Under vintern 1926 tog the American Historical Association initiativ till återupptagande av det internationella samarbete mellan

[1] Omtalad hos Schinkel, VI, s. 234.

[2] Castlereagh till Cathcart d. 5 aug. (F. O.).

[3] Castlereagh till Thornton d. 10 okt. 1812 (F. O.). Det heter bl. a. här: »— — — in consideration of Sweden having consented to relinquish the claim, She posessed, under Treaty with Russia to the immediate Service of a Corps of 18,000 Russian Troops, assembled in Finland; and having permitted that Corps to be transported to Riga, with a view to strengthen the Right of the Russian Line, H. R. H. will not hesitate to fullfill the assurance of Succour to the extend referred to, it being distinctly understood, that the additional aid, which Lord Cathcart was empowered to offer upon certain conditions, cannot, under the present circumstances, be granted.»

[4] Se Scaevola, s. 270 f.!

[5] Thorntons dep. d. 3 okt. och 20 nov. 1812 (F. O.).

de historiska vetenskapernas idkare, som genom världskriget avbröts. Syftet var närmast att dels betrygga samlandet på fullt internationell grund av allmänna historiska kongresser, dels söka organisera en internationell historisk bibliografi.

För Sveriges räkning ställdes inbjudan till Svenska Historiska Föreningens styrelse att utse en eller två delegerade att deltaga i det möte, som för ändamålet skulle hållas i Genève den 14—15 maj 1926. Styrelsen beslöt att endast sända en delegerad och utsåg därtill undertecknad.

Vid mötet voro samtliga inbjudna europeiska stater företrädda utom England, vars delegerade hindrats genom den pågående generalstrejken, samt Finland, Grekland, Jugoslavien och Ungern, vilka ej besvarat inbjudningen. Ryssland var icke inbjudet. Från Amerika märktes ett fleral delegerade, från Asien en, nämligen för Japan. Under mötets förra del fungerade herr Pirenne (Belgien) som ordförande; sedan den internationella historiska kommittén konstituerats och dess byrå valts, övertogs mötets ledning av byråns utsedda presidium.

Mötet beslöt att upprätta en International Committee of Historical sciences samt antog stadgar för denna. Kommitténs uppgift angives i dessa stadgar vara att genom internationellt samarbete befordra den historiska vetenskapens utveckling, närmast genom att anordna allmänna historiska kongresser samt befordra utarbetandet och publicerandet av en allmän historisk bibliografi. Man utgick ifrån, att varje stat, som önskar, skall vara berättigad att deltaga i kommittén, men en vändning i stadgarna — att kommittén består av delegerade »of all the countries admitted to be represented therein» — synes möjliggöra en viss gallring, för vilken knappast några regler föreligga. Kommittén, till vilken varje representerad suverän stat kan sända 2 delegerade, bör in pleno sammanträda åtminstone en gång årligen. Ledningen utövas av en vald byrå, bestående av ordförande, 2 vice ordförande, 4 medlemmar, en generalsekreterare och en skattmästare. Byrån väljes alltid i samband med sammanträdande allmän historisk kongress samt fungerar intill nästa dylik kongress. Kommitténs omkostnader delas i administrativa och vetenskapliga; för de senare beredas medel från amerikanskt håll (the Laura Spelman Rockefeller Memorial), till de förra skola samtliga i kommittén representerade stater deltaga med lika belopp; beloppet av dessa bidrag har senare för det första arbetsåret fastställts till 50 dollars.

Sedan stadgarna antagits och kommittén förklarats konstituerad, valdes byrån sålunda: ordförande hr Koht (Norge), vice ordf. hrr Dopsch (Österrike) och Pirenne (Belgien), medlemmar hrr Dembinski (Polen), de Sanctis (Italien), Meinecke (Tyskland) och Temperley (England), generalsekreterare hr Lhéritier (Frankrike), skattmästare hr Leland (U. S. A.). Hr Meinecke, som sedermera avsade sig valet, har genom omröstning pr korrespondens ersatts med hr Brandi (Tyskland).

Till mötesplats för allmän historisk kongress 1928 utsågs Oslo, varjämte ett anbefallande uttalande gjordes, att kongressen 1933 borde möta i Warschau.

Efter detta möte i Genève pågingo under vintern 1926—27 åtskilliga enskilda överläggningar inom svenska historikerkretsar, huru man här i landet skulle ställa sig till den nya sammanslutningen. Man var allmänt ense att ej överskatta dess betydelse, då framgent som hittills det vetenskapliga historiska arbetet måste fotas på inhemska förutsättningar, men man erkände också vikten av vetenskapens internationella organiserande och fann självklart, att Sverige icke borde vägra sin samverkan. Det ansågs därför lämpligt att skapa en svensk sammanslutning, i vilken de mest representativa svenska vetenskapliga institutionerna voro företrädda, och att låta denna sammanslutning svara för Sveriges intressen vid det internationella samarbetet.

Sålunda konstituerades vid sammanträde på Handelshögskolan i Stockholm den 14 april 1927 Svenska kommittén för internationellt historiskt samarbete. I kommittén hade följande institutioner och sammanslutningar angivit sig villiga att deltaga, varvid de även utsett nedan inom parentes angivna representanter:

Svenska Historiska Föreningen (prof. C. Hallendorff), K. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien (riksantikvarien S. Curman), Uppsala universitet (prof. L. Stavenow), Lunds universitet (prof. L. Weibull), Stockholms Högskola (prof. S. Tunberg), Göteborgs Högskola (prof. O. Sylwan), Riksarkivet (arkivrådet H. Brulin), Personhistoriska samfundet (arkivrådet J. A. Almquist), K. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia (förste arkivarien B. Boëthius) och Svenska fornminnesföreningen (antikvarien T. J. Arne).

Till kommitténs ordförande valdes hr Hallendorff, till ledamöter av dess arbetsutskott ordföranden och hr Tunberg, till sekreterare konstituerades fil. d:r Y. Lorents. Till sin representant vid Internationella kommitténs närmast förestående möte i Göttingen utsåg kommittén hr Hallendorff och till dennes suppleant hr Brulin.

I övrigt hade den svenska kommittén att vid sitt sammanträde dels yttra sig över vilka svenska institutioner, som borde inbjudas till den Internationella historiska kongressen i Oslo 1928, dels diskutera de viktigare ämnen, som väntades förekomma vid mötet i Göttingen. I förra hänseendet uttalades, att jämte samtliga i den svenska kommittén företrädda institutioner och sammanslutningar borde även Kungl. Biblioteket och Nordiska Museet särskilt inbjudas. — Till den svenska kommitténs utgifter under det första arbetsåret har K. Vitterhetsakademien beviljat ett bidrag av kr. 300: —.

Vid Internationella kommitténs andra möte i Göttingen den 13—14 maj 1927 voro representerade historiker från 23 stater. Kommitténs ordförande professor Koht (Norge) presiderade, assi-

iterad av dess vice ordförande professorerna Pirenne (Belgien) och Dopsch (Österrike). Nya nationer, som denna gång togo del i förhandlingarna, voro Finland, Grekland, Ungern och Jugoslavien. Av utomeuropeiska stater voro däremot endast Argentina och Nordamerikas förenta stater företrädda. Vad angår de skandinaviska staterna, representerades Danmark av prof. Aage Friis och arkivarien Linvald, Finland av prof. Rein, Norge av professor Koht och dr Vigander, Sverige av undertecknad.

Universitetet i Göttingen, som mottog kommittén med största gästfrihet, hade ställt den akademiska senatens samlingssal till förfogande för sammankomsterna. För övrigt beredde Die Gesellschaft der Wissenschaften i Göttingen på e. m. den 13 en högtidlig mottagningsstund i universitetsbibliotekets ståtliga stora bokhall, och universitetets rektor prof. Meinardus beredde å universitetets vägnar de utländska gästerna en festlig aftonmåltid i Hotel zur Krone.

Kommitténs sammanträden begynte tidigt på morgonen den 13 och pågingo med ett par kortare avbrott hela denna dag samt den 14 till middagstiden. Från den långa föredragningslistan äro egentligen att framhäva trenne ärenden av mera allmän betydelse. Det första gällde skapandet av en internationell historisk bibliografi. Denna fråga, som blivit särskilt aktuell, sedan de välbekanta Jahresberichte der Geschichtswissenschaft numera upphört, och som diskuterades redan vid mötet i Genève 1926, hade under mellantiden bearbetats av en mindre kommitté. Dennas förut tryckta rapport (under titeln »Le projet d'annuaire international de bibliographie historique par Michel Lhéritier») anmäldes, varvid något meningsbyte förekom. Således påpekades, att denna planerade bibliografi icke på liknande sätt som förut die Jahresberichte kommer att ge någon översikt över det väsentliga av de skilda ländernas historiska årsproduktion; att uppställningen efter internationella synpunkter bleve helt annorlunda konstruktiv än den rent nationella; samt att ofta nog den faran kunde föreligga, att de mest betydande verken av ett speciellt lands historiografi ej alls bleve beaktade, därför att de trots deras även över nationalgränserna räckande karaktär icke egentligen voro av internationellt innehåll. Som subkommitténs rapport redan förut var av den internationella kommitténs byrå godkänd till verkställande, var likväl nu härvid intet att ändra. Rapportens upphovsmän erkände väl anmärkningarnas betydelse men uttryckte förhoppning, att utbytet mellan de olika ländernas vetenskap av de särskilda nationella historiska bibliografierna skulle framgent stimuleras och därmed vad som här bruste vinna ersättning.

Den fråga, som egentligen väckte den livligaste meningsskiljaktigheten, gällde åvägabringandet av en internationell historisk tidskrift. Vid preliminär överläggning härom inom den svenska kommittén hade man där ställt sig ganska tveksam till projektet samt framför allt betonat, att om en dylik tidskrift skall komma till stånd, det första villkoret måste vara, att den står under över-

inseende av en verkligt internationell redaktion. I den rapport, som å byråns vägnar föredrogs av generalsekreteraren, var denna synpunkt vederbörligen iakttagen. Mycken tvekan och ganska livliga gensagor rönte emellertid rapportens försök att angiva verksamhetssfären för en dylik tidskrift. Man var i det hela rätt ense, att denna skulle kunna fylla en viktig uppgift, om den bleve ett organ för verklig vetenskaplig internationell diskussion, där möjlighet gåves att publicera relativt utförliga objektiva undersökningar över intressanta stridsfrågor, vilka sålunda kunde grundligt belysas från skilda håll. Däremot fann man, att rapportens program gick avsevärt härutöver och skulle ingripa på omraden, vilka väsentligen borde behandlas i de enskilda ländernas vetenskapliga organ. Frågan befanns sålunda icke mogen och hänsköts till vidare förberedande. — Detsamma blev resultatet med ett i någon mån parallellt förslag att skapa någon sorts internationell organisation för att befordra en mera objektiv avfattning än ofta för närvarande är fallet av de i olika länders skolor brukliga historiska läroböckerna.

Från 1926 års möte förelåg ett förslag att till den historiska forskningens tjänst åvägabringa fullständiga förteckningar över de olika staternas praktiskt verksamma diplomatiska agenter från år 1648. Härom hade chefen för österrikiska statsarkivet professor L. Bittner utarbetat en utförlig rapport, vilken föredrogs och diskuterades, varvid en del praktiska detaljer påpekades.

För övrigt förelåg en lång rad av olika projekt, exempelvis om publicerandet i en stor samling av de olika staternas konstitutioner, om ett repertorium över staternas publikationer av diplomatiska dokument (livres de couleur), om en historisk bibliografi för åren 1914—1926 o. s. v., vilka frågor delvis debatterades men i allmänhet hänvisades till byrån för vidare undersökning. Med betydande eftertryck betonades under dessa diskussioner från skilda håll och under livligt instämmande i allmänhet, att det vore nödvändigt att skapa klar åtskillnad mellan den internationella kommitténs naturliga verksamhetsområde och de områden, vilka i första rummet tillhöra de särskilda ländernas forskning. Även påpekades önskvärdheten av att kommitténs arbeten vid de gemensamma sammankomsterna underlättas genom i förväg utsända rapporter över förekommande ämnen.

Slutligen må antecknas, att som jämlikt beslutet i Genève nästa allmänna historiska kongress skall äga rum i Oslo år 1928, en formlig inbjudan till denna kongress nu framfördes.

Totalintryck: angenämt personligt samarbete; uppriktig strävan att möjliggöra objektivt meningsutbyte över fackfrågor av utpräglad internationell betydelse; grundad förhoppning att detta skall varaktigt befordras, i den mån kommittén klart begränsar sitt verksamhetsområde.

Carl Hallendorff.

Underrättelser.

— Av innehållet i *Riksarkivets årsberättelse 1926* (Sthlm 1927, 46 s.) är ur historikersynpunkt av särskilt intresse meddelandet, att efter den vid 1926 års riksdag beslutade ökningen av riksarkivets årliga publikationsanslag arbetet på fortsättningen av den med år 1597 avbrutna äldre serien av Svenska riksdagsakter återupptagits och därjämte en publicering av kammarens protokoll från år 1635 förberedes. Ett förvaltningshistoriskt arbete av stor betydelse och omfattning är igångsatt med den undersökning av den svenska kammarförvaltningens äldre organisation, som uppdragits åt arkivrådet J. A. Almquist och åt vars genomförande han genom K. M:ts beslut satts i tillfälle att helt ägna sin tjänstgöring. Vidare förberedes utgivningen av den fortsättning på Severin Berghs arkivhistoria, omfattande den särskilt av Hans Järtas insats präglade perioden 1837—46, som förf. vid sin död lämnat efter sig i tryckfärdigt skick. — Ett nyförvärvat historiskt material av stort värde och intresse är den under namn av Azzolinosamlingen kända huvuddel av drottning Kristinas arkiv från tiden efter tronavsägelsen, som efter hennes död övergick till kardinal Azzolino; det är förste arkivarien Bååth, som tagit initiativet till dess inlösning för svenska statens räkning och med bistånd särskilt av enskilda mecenaters frikostighet lyckats genomföra denna. Till riksarkivet har som gåva överlämnats riksarkivarien Sam. Clasons stora samling av avskrifter, excerpter etc.; materialet, som särskilt berör hans speciella forskningsområden, Sveriges kamerala historia, Gustav IV Adolfs period och förhållandet till Ryssland under 1800-talet, men även andra skeden av vår historia, är givetvis av stort värde, men dess användbarhet reduceras därigenom att det till stor del föreligger i stenografisk skrift. Vidare ha skänkts eller deponerats några papper härrörande från »kungamakaren» C. O. Mörner, en del brev huvudsakligen till medlemmar av släkten Rålamb från 1700- och början av 1800-talet, O. P. Sturzen-Beckers papper och ett antal avskrifter från italienska arkiv rörande drottning Kristina och Gustav III, varjämte Ekebyholms gårdsarkiv förvärvats genom köp. — Bland igångsatta arkivarbeten av mera allmänt intresse kunna nämnas förarbeten för en översiktlig handledning rörande riksarkivets olika beståndsdelar, vilken, då den en gång föreligger färdig i tryckt form, kommer att fylla ett starkt och vida känt behov. Av mera intern karaktär, men medelbart av stort gagn även för forskarna, är det samtidigt pågående arbetet på en ny, detaljerad, i form av kortsystem upplagd orienteringskatalog med alfabetiskt register jämte förteckning över specialförteckningarna. Vidare har upplagts en såvitt möjligt fullständig samling fotostatiska kopior av handskriftsprov av det kungliga kansliets tjänstemän fram till 1840. I samband härmed kan förtjäna framhållas den

starka tillväxten i fotostatens användning även från allmänhetens sida, tydligen sammanhängande med en vidtagen avsevärd reduktion av priset för därmed utförda kopior. — Ur arkivorganisationens synpunkt märkes det nya uppslag till den norrländska landsarkivfrågans lösning, som innebäres i riksarkivets und. hemställan om proposition till riksdagen om inrättande av landsarkiv i Härnösand (med användning av den s. k. Hemsökasernen) jämte länsarkiv i Östersund; som bekant har emellertid regeringen hittills icke tagit det steg till denna verkligt trängande arkivfrågas avgörande, som man haft skäl vänta från dess sida. Även rörande en annan organisatorisk fråga av stor räckvidd, det kommunala arkivväsendets ordnande, har riksarkivet under året i ett utlåtande över 1916 års riksdagsskrivelse framlagt en utarbetad plan.

H. B—n.

— En närmare redogörelse för riksarkivets ovan omtalade förslag till det kommunala arkivväsendets ordnande lämnar det i *Redogörelse för förhandlingarna vid Landskommunernas förbunds kongress 1926* (Sthlm 1927, 111 s.) tryckta inledningsföredrag om *De kommunala arkivaliernas vård*, som vid nämnda kongress hölls av arkivrådet H. Brulin. I samma häfte ingår också ett bidrag av kommunalhistoriskt intresse, rektor Ali Nordgrens föredrag om *Det kommunala livets utveckling under senare tider.*

— I en i Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförenings Tidskrift 1926 (Göteborg 1927; s. 35—54) publicerad uppsats *Arkivhandlingar för Göteborgs och Bohus län i landsarkivet i Göteborg* lämnar förste amanuensen Karl Mellander en översikt av de olika arkiv från staden och länet, som på grund av arkivförfattningarnas föreskrifter eller eljest levererats till landsarkivet. Den, som för lokalhistoriska, genealogiska eller andra forskningar är hänvisad till det därstädes förvarade materialet, vinner här en nyttig överblick över arten och omfattningen av dess skilda beståndsdelar.

H. B—n.

— Av G. E. Klemmings brett anlagda verk *Sveriges bibliografi 1481—1600* utkommo under åren 1889—1892 tillsammans fyra häften, omfattande tiden 1481—1530. Av olika anledningar har detta viktiga verk länge icke fått någon fortsättning. Glädjande nog har emellertid nyligen ifrågavarande arbete återupptagits av kompetent forskare, nämligen vår främste kännare på området, riksbibliotekarien I. Collijn. Av Collijns hand föreligger redan *Sveriges bibliografi intill år 1600*, band II, häft 1, avseende tiden 1530—1539 (Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet 10: 5, Uppsala 1927).

— Av samlingsverket *Sveriges kyrkor* under redaktion av Sigurd Curman och Johnny Roosval ha nyligen utsänts trenne

nya häften. Fil. lic. William Andersson beskriver kyrkorna i Östra härad, Blekinge, och professor Johnny Roosval behandlar Stockholms Storkyrkas byggnadshistoria. Med historiken över Klara kyrka i Stockholm ha utgivarna vidgat Sveriges kyrkors program, i det att — i följd av vederbörande församlings önskan — Klara kyrkas församlingshistoria har blivit föremål för en utförlig skildring. Sistnämnda skildring, författad av amanuensen Nils Staf, ger en väl genomarbetad, upplysande och intressant framställning av Klara församlings uppkomst och utveckling genom tiderna med tillbörligt beaktande av de många betydelsefulla menighetshistoriska problem, vilka med ämnet äga sammanhang.

— Den för nordisk historia betydelsefulla publikationen av *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene*, redigerad av professor Johs. Brøndum-Nielsen, har fortsatts med tvenne nya häften (Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Köpenhamn 1926—1927). Det ena häftet, utarbetat av Svend Aakjær, fortsätter utgivningen av Skånelagen, det andra, ombesörjt av Erik Kroman och Peter Skautrup, avser de första partierna av Jyske Lov.

— Som fortsättning på E. Gigas bekanta »Katalog over det store Kgl. Biblioteks Haandskrifter vedrørende Norden særlig Danmark» (1903—1915) har av kgl. biblioteket i Köpenhamn utgivits *Katalog over det kongelige Biblioteks Haandskrifter vedrørende dansk Personalhistoria* (Köpenhamn 1925, 171, s. 7,50) av underbibliotekarie C. Behrend. Katalogen upptager i alfabetisk ordning såväl manuskript- som brevsamlingar. Beträffande de senare meddelas även i alfabetisk följd längder över brevskrivare dock utan uppgift om tidpunkt eller antal brev. Register har ansetts onödigt, da katalogen är alfabetiskt uppställd och då avsikten är att framdeles utgiva en förteckning över brevsamlingarna i biblioteket. Katalogen har även ur svensk synpunkt stort intresse. Redan från 1700-talet upptager katalogen brev från svenskar t. ex. till historikerna Hans Gram och J. Langebek. Till den förre nämnas t. ex. brev från Erik Benzelius och Hedlinger. Till Langebek upptagas brev från bl. a. Borchæus, Berch, Brooman, S. Lagerbring och J. Serenius. Antalet brev från svenskar under 1800-talet är betydande. Christian Molbech stod i förbindelse med såväl författare som lärde. Brev till honom finnas från t. ex. Atterbom, B. Beskow, Franzén, Geijer, B. E. Hildebrand, Reuterdahl och C. J. Schlyter. Andra historiker, arkeologer och språkmän hade även livliga förbindelser med svenskar, såsom Ravn, Werlauff, Bricka, Rørdam och Wimmer. Till Oehlenschläger och H. C. Andersen upptagas flera svenska brevskrivare; till den förre t. ex. Atterbom, Fredrika Bremer och Brinkman. Bland Orla Lehmans svenska korrespondenter förekomma t. ex. Henning Hamilton, L. J. Hierta och Manderström.

E. N—nn.

— Ett mycket betydande bidrag till vår fornhistoria har lämnats av docenten E. Wessén i hans nyligen utkomna arbete *De nordiska folkstammarna i Beowulf* (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar, del 36: 2, Stockholm 1927). Förf. behandlar först »Heruler och daner». I likhet med v. Friesen antager förf., att herulerna under folkvandringstid varit bosatta i Slesvig och på de danska öarna och att deras rike så småningom erövrats av danerna, enligt Jordanes bestämda vittnesbörd en från svearna utgången folkstam. Den svenska erövringen av herulerväldet sätter W. till 500-talet; tidigast torde svear-daner hava satt sig fast i Slesvig, varifrån de sedermera vidgat ut sitt områdes gränser åt olika håll. I det följande kapitlet, betitlat »Skjoldungar och Hadbarder», söker förf. uppvisa, att orsaken till att herulerna icke möta i den germanska episka diktningen är den, att de dölja sig bakom sagornas danska Skjoldungar. Förf. rör sig här naturligtvis med ett högst sprött och svårtolkat material, men hans konklusioner förefalla i det hela övertygande. I några följande kapitel utvecklar förf. sedermera de viktiga konsekvenser, vilka osökt framgå ur den framställda teorien. Man observerar särskilt hans diskussion av den ryktbara »geatas»-frågan, där förf. skickligt försvarar den härskande uppfattningen rörande »geatas» såsom identiska med götarna. Av stort intresse är också förf:s undersökning angående »Teoderik den store och de nordiska folkstammarna». Förf. lyckas ge synnerligen aktningsvärda bevis för den tanken, att Teoderik den store haft direkta förbindelser med de nordiska herulerna och att den nordiske konung Rodulf, som av Jordanes omnämnes såsom konung Teoderiks gäst, icke varit någon annan än »konungen över de nordliga herulerna, d. v. s. sagornas frejdade Rolf krake».

— Bland de talrika bidragen i Fornvännens årg. 1926 märkas några, som ur historisk synpunkt tilldraga sig ett särskilt intresse. Den sedan länge pågående Birkadiskussionen har riktats med trenne inlägg av docenten Sune Lindqvist. I uppsatsen *Slesvig och Birka* avhandlar förf. Ansgarius' missionsresor och konstaterar, att skapandet av ett missionscentrum i den svenska handelsorten Birka var huvuduppgiften för den begynnande frankiska missionen i Norden på 820-talet; först ett tjugotal år senare tillkommer den första kristna kyrkan i den danska handelsorten Slesvig. Förf. drar därav den slutsatsen, att Birka under 800-talets förra hälft var en ort av vida större betydelse än Slesvig, som grundades 809 och som först vid 800-talets mitt uppblomstrade. I *Hedeby och Birka* hävdar samme förf. den åsikten, att den vallomgärdade men sedan övergivna handelsplats, som legat söder om nuv. staden Slesvig, är identisk med den vid vikingatidens slut omtalade staden Hedeby. Denna ort är emellertid yngre än Slesvig och har grundats omkr. 900 av svenskar, vilka här liksom i Ryssland bildat en självständig koloni. Liksom Birka har denna handelsort omgivits

av en halvcirkelformig vallanläggning, och där har härskat en svensk fursteätt. En av dennas medlemmar, Gnupa, synes ha ställt sig i ett vasallförhållande till Henrik I av Tyskland, och i Hedeby uppstod ett biskopsstift, till vilket några närbelägna slaviska folkområden synas ha hört. Det svenska vikingariket här synes huvudsakligen ha omfattat en gränsmark, som åtminstone delvis befolkats av slaver. 995 förlorade Hedeby sin självständighet, sedan det erövrats av Sven Tveskägg efter en å runstenar omnämnd belägring, och det återuppblomstrande Slesvig övertog nu dess handel. I en tredje uppsats om *Birkamynten* framhåller Lindqvist bl. a., att fyndstatistiken icke motsäger Hans Hildebrands antagande, att dessa Skandinaviens äldsta mynt präglats i Birka; de otvivelaktigt i Hedeby på 900-talet präglade halvbrakteaterna äro kanske snarast att betrakta såsom efterbildningar av moderstaden Birkas mynt.

Tvenne andra uppsatser anknyta sig till de märkliga »Korsbetningsfynden» från Visby. Strax utanför stadsmuren invid det vackra medeltida minneskorset över de 1361 stupade gutarna påträffades 1905 och 1912 väldiga massgravar innehållande skelett, som delvis voro klädda i fragmentariska rustningar. Framlidne professor F. Clason företog en undersökning ur medicinsk och antropologisk synpunkt av en del av benmaterialet, och denna har 1925 posthumt publicerats i Kungl. Vitterhets- Historie- och Antiquitetsakademiens Handlingar (28:3) under titeln »Om i Korsbetningsgraven vid Visby funna skelett». Clasons iakttagelser ha bl. a. visat, att gutarna vid det danska överfallet gått man ur huse, ty t. o. m. krymplingar och gubbar påträffas bland de stupade. I uppsatsen *Krigargravarna vid Korsbetningen* har nu docenten Bengt Thordeman lämnat ett preliminärt meddelande om de talrika där gjorda fynden och särskilt fäst uppmärksamheten på de märkliga rustningsfragmenten (ringbrynjor, bröstharnesk, ärmar av järnskenor och pansarhandskar), vilka fynd ur vapenhistorisk synpunkt äro tämligen enastående, särskilt emedan de samtliga genom fyndomständigheterna kunna exakt dateras. Materialet ger alltså en förträfflig bild av folkbeväpningen på den rika handelsön under 1300-talet. I *Valdemar Atterdags tåg mot Gotland 1361* har Ingvar Andersson skildrat den historiska bakgrunden till det ödesdigra Visbyslaget, varvid han även översiktligt behandlat den rika sägenskatt, som tidigt utbildades på ön om den danska erövringen (härvid bygger förf. dock huvudsakligen på de undersökningar och resultat, som framlagts nyligen av Sverker Ek i »Den svenska folkvisan»).

Slutligen har Fridolf Wildte skrivit en uppsats om *Tingsplatser i Sverige under förhistorisk tid och medeltid.* Förf. opponerar här mot åsikten, att alla »domarringar» och skeppssättningar i vårt land varit förhistoriska tingsplatser, och anser, att de i varje fall icke ursprungligen kunnat vara avsedda för detta ändamål. De vanligaste tingsplatserna såväl under forntiden som medeltiden voro naturliga platåartade höjder eller konstgjorda högar. Tingen höllos

alltså under bar himmel, och först vid medeltidens slut omtalas, att man börjar hålla dem inomhus, vilket gäller såväl om räfstesom om häradsting. Landstingen höllos dock alltjämt i det fria. På 1500-talet utbyttes de ofta uråldriga tingsplatserna mot nya, och vid 1600-talets slut blev det regel att hålla tingen i särskilda för ändamålet uppförda byggnader. Wildtes uppsats, som föga uttömmande behandlar det rika materialet, visar, att här föreligger en utomordentligt viktig och givande uppgift, som väntar på en ingående specialundersökning ur arkeologiska och historiskt-topografiska synpunkter. *A. S—k.*

— Ett i många avseenden anmärkningsvärt svenskt bidrag till den allmänhistoriska litteraturen är Stig Bendixons *Kommunernas historia* (Sthlm 1926, 505 s.). Författaren är en äkta »liber studiosus», som ägnat åratal av träget arbete åt uppgiften att skriva en översikt över forntidens och den västerländska civilisationens historia ur det kommunala livets och den folkliga frihetens synpunkt. Vad som drivit förf. till detta lika originella som krävande värv är icke i första rummet rent vetenskapligt forskarintresse utan en idé. Förf. är en sentida anhängare av den statsfientliga federalistiska samhällsåskådning, som ingick som ett väsentligt led i den slutande upplysningstidens radikalism och frihetssvärmeri. Han är närmast en rousseauan, som söker historiskt belysa sin mästares samhällsåskådning samt anpassa den efter nutida förhållanden. Av dessa utgångspunkter betingas arbetets karaktär på gott och ont: dess rikedom på intressanta sammanställningar och synpunkter samt på skildringar av eljest i mer översiktliga framställningar förbisedda sidor av utvecklingen, men också en viss snävhet i uppfattningen av de för den statliga utvecklingen avgörande faktorerna.

Författarens grundidé, det kommunala samhällslivets värde framför det statliga, inbjuder naturligtvis till diskussion. Här må dock endast några korta antydningar vara på sin plats. Termen kommun ter sig givetvis, ju mer man tränger in i ämnet, ytterst allmän och motsvarar ingalunda hela den sida av samhällslivet, som förf. vill åt. Det är de smärre samhällsbildningarna över huvud, som ha hans sympatier, och detta främst ur den synpunkten, att de inrymma större möjligheter för folkets direkta deltagande i styrelsen än det nationella statslivet samt därför bättre hindra den offentliga verksamheten från att svälla ut över mera elementära samhälleliga behov. Förf. är statsfientlig så tillvida, som han vänder sig mot alla de stort anlagda politiska syften, som söka sig uttryck genom de statliga centralregeringarna, mot expansionssträvanden, mot aktiv, utåtriktad politik över huvud taget. Innebörden av den historiska utvecklingen blir då för förf. i första hand den, att den utveckling hän mot ständigt större statsbildningar, som kännetecknar såväl de forntida civilisationerna som den västerländska, betyder ett fortgående fjärmande från primitiv enkelhet

och frihet och en stegring av all sådan ondska som social olikhet, klasskamp och krig.

Förf:s uppfattning av dessa och många andra med utvecklingen till statsliv i större stil förenade moment såsom av ondo må vara aldrig så riktig. Men för att påvisa tillvaron av detta onda behöver man knappast skriva en världshistoria. I den mån man via historien vill nå fram till en djupare syn därpå, blir uppgiften närmast att söka svar på frågorna hur? och varför? Och här må genast sägas ifrån, att den frågvise lämnas synnerligen otillfredsställd i detta avseende. Att förf. ej bringar någon epokgörande »lösning» av detta problemkomplex, som väl är ett av de elementäraste i all samhällsspekulation, kan man ju icke rimligtvis förebrå honom. Men han synes i betänklig grad sakna sinne för själva problemställningen. Gentemot sina ljusa skildringar av kommunalt och därmed jämförligt samhällsliv ställer han upp skräckmålningar av statligt vanstyre i alla upptänkliga former, liksom om det förra hade kunnat vara till helt och hållet *utan* det senare. Antitesen stat—kommun blir för honom nästan som ett fritt val, vid vilket människorna genom alla tider av en för honom obegriplig anledning tagit den sämre lotten och ratat den bättre. För gängse sociologiskt och historiskt betraktelsesätt däremot framstår stat och kommun som en nödvändig dualism i samhällslivet, och problemet blir att finna den efter förhållandena bästa möjliga avvägningen mellan dem. — Ett belysande fall, där förf. snuddar vid kärnan i problemet utan att till synes märka det, är vid skildringen av de grekiska stadsståterna och deras samling i kampen mot perserna. Han låter läsaren se, huru hotet från öster nödgar grekerna att sluta sig samman i större förbund och bedriva politiska och militära aktioner i stort, och huru denna samling icke blott räddar den grekiska friheten och stärker känslan av gemensamhet mellan olika städer och stammar, utan även huru den frammanar strävanden efter hegemoni från Atens, Spartas och Tebes sida samt över huvud leder till den ena stadens förtryck över och plundring av den andra. Vad visar detta annat än att det samlande statslivet är en ofrånkomlig nödvändighet på gott och ont? Lika litet som grekerna kunde kvarbliva i sin stadssamhälleliga splittring utan att duka under för perserna, lika litet kan över huvud utvecklingen hän mot större samhällsbildningar i det stora hela undgås, så länge expansionsbegär är en faktor att räkna med. Dessutom ligga givetvis andra faktorer av lika stor betydelse som självförsvarets krav bakom tendensen till samling i större statsbildningar; det föregående har anförts såsom en och kanske den mest iögonenfallande av de sidor av företeelsen, som förf. lämnar åsido.

Genom denna förf:s bristande känsla för räckvidden av sin åskådning blir hans verk delvis rätt matt. Hans framställning av kommunalt liv och folklig självstyrelse i skilda tider och länder är stundom i hög grad intressant, men skildringen av huru dessa

samhällsfaktorer bryta sig emot det högre statslivet och merendels komma till korta gentemot centraliseringssträvandena blir föga givande, då förf. icke tolkar detta såsom utslag av en allmängiltig social tendens utan företeelsen snarare framstår som en serie högst beklagliga händelser utan något genomgående inre sammanhang. På många håll kommer emellertid förf. in på intressanta tankegångar. Höjdpunkten i verket är kanske analysen av 1700-talets frihetsidéer med deras inslag av federalism och svärmeri för enkelt folkligt samhällsliv, för återvändo till naturen, vilket i avseende på samhällsskicket blir ungefär detsamma som återvändo till kommunen. Vid skildringen av Montesquieus, Rousseaus och deras själsfränders samhällsidéer är förf. inne i sitt andliga hemland och blir verkligt medryckande. Då han sedan kommer till de misslyckade försöken att föra denna federalism ut i verkligheten under franska revolutionen, snuddar han åter vid något av det mest centrala i dualismen stat—kommun utan att göra vad man väntar sig därav. Han skildrar, huru de federalistiska svärmare, som provinserna skickat som folkrepresentanter till huvudstaden, under den förrädiska Parisluftens inverkan glömma sina valmäns väl för att i stället hänge sig åt revolutionens politiska sida, enkannerligen kampen mot tyrannerna ute i Europa. Detta är mycket träffande, men är det hela sanningen?

En intressant konsekvens av förf:s grundåskådning är hans utpräglade misstro mot parlamentarismen. Riksrepresentationerna över huvud bli för honom närmast ett redskap för centralregeringarna att vinna folkens medverkan för sina med undersåtarnas sanna väl mer eller mindre oförenliga storpolitiska syften. Här hade man dock kunnat vänta sig en mer historisk syn på de äldre folkrepresentationernas uppkomst. Förf. synes uppfatta dem såsom grundade för att ge uttryck åt folkviljan i modern demokratisk anda och får då anledning att betona den grella motsatsen mellan syfte och verkan. Men i verkligheten ha de ju icke skapats av någon folkvilja utan snarare uppvuxit ur konungamaktens krav på bredare folklagers medverkan vid och ansvar för regeringspolitiken.

Skildringen av kommunernas historia i Sverige rymmer åtskilligt av intresse och torde väl vara den första moderna sammanställningen av detta ämne i sin helhet hos oss. Man kan dock även härvidlag peka på luckor och svagheter, liksom på samma begränsning i synpunkter som för verket i övrigt. Rec. skall endast beröra en detalj, som är belysande för huru förf. förirrar sig vid sina försök att draga ut konsekvenserna av sin åskådning i skilda riktningar. I en särskild avdelning skildrar han (s. 187 ff.) allmänningarnas förvandlande till privatmark under nya tiden såsom en allmäneuropeisk företeelse med avläggare även i Sverige. Han betonar, huru härvid böndernas intresse kom till korta särskilt i England vid »inhägnadsrörelsen» (*the enclosure*). För Sveriges del tolkar han i analogi härmed den uppdelning mellan jordägarna av socken- och byall-

männingarna, som gick före och jämsides med skiftesverket under 1700- och 1800-talen, såsom menlig särskilt för småbönderna. Enligt Wohlins av förf. anförda verk »Den svenska jordstycknings-politiken» förhöll det sig härmed sålunda. Före skiftet tänkte man sig, att allmänningarna skulle utnyttjas av bönderna i proportion till gårdarnas resp. hemmantal, men det var rätt vanligt, att de mindre och fattigare bönderna ohindrat utnyttjade dem mer intensivt, t. ex. genom att ha proportionsvis för mycket kreatur på allmänningsbete samt bereda sig tillfälle till biinkomster av skogsallmänningarna genom avverkning m. m. När vid skiftet allmänningarna fördelades efter hemmantal, nödgades småbönderna inskränka sin därav beroende verksamhet till den ursprungliga proportionen. Ur rättssynpunkt är väl det principiellt riktiga i denna delningspolitik givet, trots dess på sina håll kännbara verkningar. Men förf. vänder sig i missriktat nit för småfolket mot hela idén att uppdela allmänningarna, som i böndernas intresse skulle ha bevarats at kommunerna, om den kommunala självkänslan varit starkare utvecklad! — Särskilt kritiseras enskiftets genomförande enligt laga skiftesstadgan 1827 (s. 315 f.): den är ett uttryck för oförståndet hos en för lokala förhållanden ute i landet främmande centralregering och »har lagt grunden till det ödesdigra skogsjobberiet». Detta är oriktigt; det var i första hand genom avvittringen, icke genom enskiftet, som storskogarna prisgåvos åt spekulationen. B. Boëthius' skildring »Ur de stora skogarnas historia», som ej återfinnes på förf:s litteraturförteckning, torde vara ägnad att i mycket korrigera hans syn på jordpolitiken.

Totalintrycket av Kommunernas historia blir ur vetenskaplig synpunkt icke det bästa; att bristerna i detta hänseende till stor del äro beroende av förf:s exklusiva åskådning, gör dem icke mindre störande, då förf. trott, att hans idéer just i historiens trovärdiga belysning bäst skola komma till sin rätt. Men å andra sidan betyda enstaka svagheter föga för omdömet på ett område, där ändå själva den grundläggande sociala mentaliteten måste bli utslagsgivande. Läsningen av verket blir i varje fall en intressant bekantskap med en originell tänkare, som visserligen står ensam med sin samhällssyn men dock skänker många värdefulla synpunkter på både det förgångna och samtiden.

T. S—g.

Översikter och granskningar.

Den norske trælasthandels historie. I. Fra de ældste tider indtil freden i Speier 1544. Av ALEXANDER BUGGE. Skien 1925. 357 s.

De norrländska skogsindustrierna intill 1800-talets mitt. Ett bidrag. Av WILH. CARLGREN. Uppsala och Stockholm (tr. i Uppsala) 1926. 154 s., 18 textfig. och 4 planscher. 6 kr.

Den ansedde norske handelshistorikern professor Alexander Bugges bok börjar med en tämligen fristående, närmast kulturhistorisk inledning om skogar och trädslag i Norge, delvis i förhistorisk tid. Därpå följer bokens första huvudavdelning, kallad trävaruhandelns forntid, rundvirkets tid, och det är den som nu närmast skall sysselsätta mig, icke på grund av särskild kompetens på området utan därför att den förefaller representera en källkritisk metod, som förtjänar uppmärksamhet. Vad författaren där vill vindicera är en riklig förekomst av icke blott norsk trävaruproduktion utan också mångsidig norsk trävaruexport under vikingatiden. Han säger visserligen uppriktigt själv, att det till stor del måste vara gissning (s. 44); men då det fyller nära 60 sidor och motiveras med stor lärdom, kan han ej gärna ha velat ha det uppfattat som enbart gissning.

I fråga om trävaruexport till Island är detta också naturligt, ty i den mån de isländska sagornas uppgifter äro daterbara och i någon mån tillförlitliga, står förhållandet utom tvivel. Men förf. tror sig ha funnit bevis för vidsträckt norsk trävaruhandel under vikingatiden på många andra länder, särskilt England, Nederländerna och Danmark, icke minst genom friserna, och bevisen härför förtjäna att återges.

För Englands del består beviset (s. 47) i att en förordning från Aethelreds tid först bestämmer tullsatsen för timmerlast och därefter uppräknar vad som skall betalas av män från Flandern, Poitou, Normandie och Tyskland, varav slutes, att *de* ej kunna ha infört timmer. Norge nämnes över huvud taget icke, men timret »maa[1] være kommet fra Norge, det eneste trælastutførende land

[1] Jag har tillåtit mig spärra detta och likartade ord i citaten från prof. Bugge.

ved Nordsjøen». Som man finner, är detta en petitio principii, eftersom det icke bevisats, att Norge vid den tiden över huvud taget utförde trävaror. Och om argumentet vore bindande, behövdes det tydligen intet annat bevis för norsk trävaruexport än att något land vid Nordsjön hade infört virke. Förf. kommer också nära en sådan tankegång, när han en à två sidor efteråt övergår till Nederländerna. De behövde virke, och man vet att de införde det från Schwarzwald. Men på Rhen behövde det betalas tull, och »det skulde derfor synes som om det maatte være likesaa let og billigere at faa trælast fra Norge» (s. 49).

Men förf. anför också positiva bevis, särskilt för frisernas handel på Norge. Ett av dem må nämnas som representativt för dem alla (s. 52). Det finns en norsk hamn vid inseglingen till Kragerø, nu kallad Portør, motsvarande ett äldre Portyrja. Första ledet antas vanligen vara lånat från det engelska ordet port, hamn; men med stöd av prof. Wadsteins kända men som bekant långt ifrån obestridda slutsatser om de många frisiska namnen i vikingatidens Norden antar förf., att namnet i stället är frisiskt. »Visselig er ikke ordet bevaret i det vi nu har av oldfrisisk. Men Friserne maa ogsaa ha kjendt ordet.» Det är därför klart att platsen besökts av friser. »Men hvad skulde de paa disse kanter av Norge?» Trakten var skogbevuxen, och svaret är därmed givet: »Det var for at kjøpe trælast at Friserne kanske alt for mere end 1000 aar siden kom til Kilsfjorden.» Man finner härav, hur rikliga upplysningar om frisisk trävaruhandel en skarpsinnig forskare kan avvinna ett ortnamn, varav ingen del påvisats i frisiskan och ingen del har med virke att göra.

För Danmark utgör bevisningen ett mellanting mellan de två nu senast exemplifierade. I början av 1500-talet (sic) förde danska skutor livsmedel till trakten av Drammen och hämtade därifrån trävaror. När nu sagorna tala om att danske kungen efter ett tåg till Tunsberg (Tønsberg) förbjöd export av bl. a. spannmål till Norge i allmänhet, blir förf:s slutsats: »Til Tunsberg kom Danskerne vel for en del ialfald for at hente trælast. Nogen anden grund kan de heller ikke ha hat til at gjæste bygderne ved Drammensfjorden». Alldeles frånsett att ingenting av förf. upplysts om att danskar över huvud taget i handelssyfte besökt Drammensfjorden under vikingatiden, skulle man tycka, att tillräckligt skäl för sådana besök kunde ha legat just i den handel med livsmedel förf. själv presumerar. Vad danska köpmän under denna obevisade förutsättning skulle ha tagit i utbyte, är givetvis ännu mer obevisligt; det kan ha varit mynt, vapen, slavar eller hundra andra saker, som vikingarna kunna ha försett sig med. — Men förf. finner också ett bevis i ortnamnet Dannevik, som måste ha betytt danernas vik: »Navnet maa betegne en vik hvor Daner pleiet at lægge til, navnlig for at drive handel» — man vet ej, om också det sista är en etymologisk slutsats. »De varer Danskerne kom med til Danavik» — tydligen enligt detta etymologiska bevis — »var, som

nævnt, korn, mel, malt o. l. Mellem de varer, som de kjøpte dér, maa trælast ha været den vigtigste».

Ett särskilt kapitel ägnas åt att visa ortnamnens betydelse för tillvaron av trävarurörelsen inom själva Norge. Följande två exempel må utväljas såsom några bland de kortaste. S. 72: »Tømmeraas i Sande maa ogsaa være en gammel gaard; den nævnes vistnok først i 1570-aarene; men den ligger mitt i bygden, nær præstegaarden og mellem gaarder som er fra vikingetiden eller ældre, Gunnestad, Aaby og Bondi» — och vilkas namn, väl att märka, *icke* ,ge någon antydan om timmerrörelse. S. 76: »I Os har vi Tømmervik og Spireviken. De nævnes rigtignok første gang i 1665 (!); men de ligger begge i nærheten av Lyse kloster og har vistnok faat navn av at munkene der drev trælastutførsel.» I hela kapitlet har jag ej lyckats finna ett enda exempel på ett verkligen från vikingatiden belagt ortnamn, som har något med virke att göra.

I det därpå följande kapitlet behandlas handelns organisation. Jag skall därvid nöja mig med ett enda citat (s. 90): »Naar det alt ved 1150 var almindelig at se tømmerflaater paa indsjøene i Norge og naar det paa 1200- og 1300-tallet fandtes lægtere og prammer til at fløte bord og sperrer, saa viser ialfald det at trælasthandelen alt tidlig i middelalderen har været fast organisert». Belägget för timmerflottorna är ett exempel i en språklära omkring 1100-talets mitt (s. 88), vari det heter att »timmerflotten flyter som färjkarlen (sécarleN) flottar». För ett sådant exempel behövdes det på sin höjd nedflottning av tio lösa stockar, och för en så »fast organisation» har utan tvivel varje skogsbonde i alla tider kunnat sörja. För tillvaron av pråmar och läktare fattas åter över huvud taget *alla* belägg, utöver förf:s eget påstående (s. 88): »Ogsaa bord og planker blev stundom, dér hvor strømmen ikke var for stærk, fløtet nedover elven til utskipningsstedet, og da selvfølgelig tildels paa prammer eller lægtere». Värdet av detta indiciebevis framgår av att bräder i Norrland flottades direkt i älvarna ännu hela 1700-talet igenom (Carlgren, s. 76 f., 132, m. fl. st.). Så »fast organisert» var alltså den tidiga norska trävaruhandeln.

När förf. börjar sin genomgång av vikingatidens norska trävaruexport, skriver han försiktigt: »Alt i vikingetiden, ja, kanske endda tidligere, er det ogsaa, tror jeg, blit utført trælast fra Norge til fremmede lande.» Men de bevis som exemplifierats i det föregående ha lett honom allt längre och längre. Icke blott att all tvekan är försvunnen: »Vi har set at det i vikingetiden er blit utført trælast, ikke bare til Island, men rundt om til landene ved Nordsjøen» (s. 100). Men vidare är omfånget klart: »Vi har i det foregaaende set at det alt i vikingtiden og de første hundredaarene av den kristne middelalder maa være blit utført ikke saa litet trælast fra Norge» (s. 79). Och t. o. m. de politiska följderna av detta händelseförlopp ha till sist kunnat fastställas: »Det var saaledes trælasthandelen som alt for 11 hundrede aar siden bragte velstand til Vestfold og som, kan vi næsten si, samlet Norge» (s.

67). Allt detta på basis av fullständig frånvaro av alla både dokumentariska, berättande, språkliga och arkeologiska belägg för norsk trävaruhandel under vikingatiden (frånsett Island).

Det har varit ovälkommet att behöva på detta sätt belysa en framställning av en så lärd och skarpsinnig forskare som prof. Bugge, och om jag har missförstått honom eller eljest misstagit mig, skall det bli mig en glädje att göra rättelse. Men i motsatt fall kanske min granskning tillräckligt motiveras med att gränsen mellan historia och fri fantasi är tillräckligt viktig för att behöva återkallas i minnet.

Tyvärr tillåter utrymmet icke en lika vidlyftig genomgång av återstoden av prof. Bugges bok, och även om det jag nu sagt är riktigt, är det därför fara värt, att läsaren får en felaktig föreställning om arbetet, som helhet betraktat, vilket mycket vore att beklaga. Så snart dess författare får tegel, förstår han väl att bygga, och i det följande finner man en överströmmande rikedom på upplysningar om allt som har med norska trävaror under medeltiden att göra. Materialet är med få undantag tryckt, men förf:s förtrogenhet med icke blott norska utan också utländska, särskilt engelska, skotska och hanseatiska, källor är mycket stor, och han lägger i dagen en tolkningsförmåga, för vilken man i allmänhet villigt böjer sig, så snart han fått något material att tolka. Visserligen händer det ej sällan — för att välja en bild från bokens ämne — att man ej ser skogen för bara träd, ty särskilt det tullstatistiska materialet meddelas nästan obearbetat, och kvantitativa jämförelser med senare tider saknas nästan alldeles. Man det är redan mycket att ha fått dessa uppgifter sammanförda, och mycket är att lära av dem, fastän det ej kan visas här. Vissa iakttagelser framträda också med stor klarhet; som exempel må nämnas »den første nederlandske trælastgrosserer som vi kjender» (s. 167), vilket betyder det första påvisade exemplet från trävaruhandeln (1312) på att en skeppare helt och hållet fraktade varor för en köpman utan att själv äga någon del därav.

Också det allmänna händelseförloppet framträder utan svårighet. Det första daterbara exemplet på norsk trävaruexport är, som förf. själv påpekar, från 1230 och gäller Grimsby i England, men ett tidigare engelskt exempel på trävaruimport från 1184/85 kan med viss rimlighet hänföras till norska varor; dessutom talar en odaterad, men enligt **vissa** utgivare till tiden omkring 1200 hörande redogörelse för Brügges handel om tunnestavar bland andra varor som komma från Norge. För slutet av 1200- och början av 1300-talen flyta de engelska källorna särskilt rikligt för norsk sjöfart med virke, men i mitten på 1300-talet kommo hanseaterna och övertogo handeln. Detta inverkade så tillvida ogynnsamt på avsättningen, som hanseaterna hade virkesförråd att tillgå i öster och föredrogo dessa, men det medförde å andra sidan, att norrmännen själva tyckas ha behållit mer av trävaruhandeln i egna händer än av sin

övriga utrikeshandel. I fråga om det hanseatiska väldets återverkningar på det norska näringslivet måste jag visserligen anmäla en avvikande mening mot författaren, men skall nu ej säga mer därom än följande. Tanken på ett samband mellan hanseaternas handelsöverválde och den allmänna ekonomiska nedgången, folkminskningen, jordbrukets förfall, ja ödeläggelse av hela trakter (s. 244), förutsätter först och främst ett samhälle, där det internationella bytets betydelse är enorm — säkert större än exempelvis i det nuvarande England — och vidare en direkt utplundring genom detta byte, icke enbart något försämrade bytesvillkor mellan in- och utländska varor. I boken visas sedan hur uppblomstringen kom i början av 1500-talet, samtidigt med holländarnas framträngande i konkurrens med hanseaterna, Norges införlivning med Danmark och, kanske i främsta rummet, vattensågarnas förvånande snabba spridning över landet.

För svensk historia är mindre att hämta ur prof. Bugges bok än man kanske skulle ha väntat; den ger ett starkt intryck av hur motsatt orienteringen var för svensk och för norsk handel under medeltiden, liksom också av hur mycket tidigare norrmännen voro ute. Redogörelsen för den norska stadspolitiken erbjuder emellertid intressanta paralleller med svenska förhållanden; politiken är naturligtvis i sina principer densamma över hela Västerlandet, men de lokala avvikelserna sakna icke vikt och gå i föreliggande fall i något olika riktning på olika punkter. Några upplysningar om handeln mellan Sverige och Skottland (s. 270, 275) böra påpekas, särskilt uppköp av »Sverige-bord» (Swithin burdis) från 1501 och senare. Det får väl antas bero på något förbiseende, när förf. på följande sätt (s. 276) förklarar en notis i Leiths äldsta tulltaxa (1489) om osmundsjärn (osmound irne): »som er et nordisk ord og betyr myrmalm»(!); det överraskar också en svensk läsare, att osmundsjärnets förekomst i taxan skulle tyda på att där upptagna trävaror varit just norska, såsom förf. menar.

Lektor Carlgrens bok börjar i stort sett där prof. Bugges slutar. Delvis och främst belyser detta, hur mycket yngre den svenska och framför allt den norrländska trävaruindustrien är än den norska, men delvis beror det också på den svenske författarens skepsis emot prof. Bugges och hans danske kollega prof. Arups försök att konstruera fram en nordisk trävarurörelse sedan vikingatiden. Lektor Carlgren bygger uteslutande på de fakta, som framgå ur källorna, främst på vidsträckta och ingående forskningar i det svenska arkivmaterialet, som blir föremål för en mycket nyttig översikt i förordet, men också på litteraturen, som förf. med stor omsorg tillgodogjort sig. Han har särskilt eftersträvat att finna kvantitativa mått på utvecklingen och tillhör alltså den riktning inom vår ekonomiska historieforskning, som särskilt undviker frestelsen att anse den ekonomiska politiken liktydig med det ekonomiska tillståndet.

I arbetets korta inledning beröras skogsindustriernas historiska förutsättningar, virkesbehövande områden och leveransområden, träslag och bearbetningsformer. I likhet med prof. Bugge skildrar han den tidigare bearbetningen av virket genom klyvning, som höll sig kvar i stora delar av Norrland ännu under 1700-talet, och sågningens framträngande i samband med sågens mekaniska framdrivning, i Holland med vindkraft, i Norden med vattenkraft; i överensstämmelse med den på detta område väl kände norske författaren J. L. Vogt men i strid med prof. Bugge anser dr Carlgren sannolikt, att vattensågen kommit till Norge från Sverige, så långt den norska utvecklingen än eljest varit före den svenska på detta område. De finbladiga sågarnas utveckling i Holland sättes i samband med skeppsbyggeriets behov av precision i bearbetningen. Det hade enbart varit välkommet, om förf. givit läsaren fylligare resultat ur sina grundliga studier i den allmänt europeiska utvecklingen; hans bok är nu om något alltför kortfattad.

I första kapitlet sammanföras de ganska torftiga upplysningar som stått att få om tiden före Gustav II Adolf. Där redogöres för dels de i samband med kronans byggnadsverksamhet stående kronosågarna i Norrland från Gustav Vasas tid, dels den något äldre privata verksamheten i samma landsända, den senare belyst främst med ledning av Norrlandsstädernas exportkvantiteter. Det visar sig, att kronosågarnas produktion och privatsågarnas export under sina maximiår på 1590-talet voro ungefär lika stora, vardera för ett år ungefär motsvarande *ett* medelstort norrländskt sågverks produktion före världskriget under fem *dagar*, men att privatsågarnas export likväl var mer än sju gånger så stor som den tillverkning för vilken de skattlagts.

Andra kapitlet behandlar det följande århundradets utveckling fram till Frihetstidens början. Denna period präglas framför allt av den svenska statsmaktens outrotliga tro på bergverkens, i detta fall närmast järnhanteringens, betydelse framom alla andra näringar som använde skog och den därav följande föresatsen att med alla medel hålla tillbaka järnets konkurrenter om skogen, kanske framför allt just i Norrland, därför att det ingick i programmet att flytta ut järnbruken till skogsområdena och på så sätt skona Mellansveriges knappare skogsbestånd. Det är ej mycket som står kvar av den på så sätt med alla medel gynnade norrländska järnhanteringen, och politiken blir så mycket mer påfallande i betraktande av att den samtidigt gick ut på att begränsa landets samlade järntillverkning i ett nationellt monopols intresse. Det hade därför blott behövts en koncentration av den totalt tillåtna driften, genom privilegiering av färre järnbruk inom ett trängre område, för att frigöra de norrländska virkesbestånden för andra ändamål, och järnhanteringen skulle samtidigt själv ha vunnit därpå. Förf. betonar också, att den normala förädlingen av norrländskt virke genom sågning direkt motverkades; medan trävarorna spelade en avsevärd roll i handeln för de mellansvenska hamnarna på både

väst- och östkusten, voro de alldeles undanträngda i Norrlands exporthamn Stockholm, så att de i mitten av 1600-talet där i värde utgjorde mindre än *en* procent av järnexporten. Icke desto mindre blir man något tveksam, om icke d:r Carlgren något överskattar Norrlandssågarnas tillbakaträngande under stormaktstiden — han kallar hela kapitlet De norrländska sågkvarnarna försättas ur konkurrens — ty som han själv påpekar, visa hans egna siffror (sid. 33) dock en väsentlig uppgång mellan 1640 och 1685 för Stockholms andel i landets export av bräder och en ännu större fastän kanske mer tillfällig sådan tillväxt fram till 1720-talet.

Med full rätt påpekar d:r Carlgren emellertid samtidigt, att det bottniska handelstvånget, som utestängde Norrlandsstäderna från all förbindelse med andra städer än Stockholm, hade varaktiga verkningar genom att hindra den kapitaltillströmning och kommersiella organisation som utrikeshandeln skulle ha krävt och därmed försvåra Norrlands direkta utlandsförbindelser och träets avsättning också sedan banden upplösts. Att det ekonomiska systemet som helhet efter förmåga höll nära nog alla livskraftiga delar av det norrländska näringslivet tillbaka, förefaller det därför svårt att komma ifrån. Men dess förmåga att hindra var begränsad, och viktigare än hindren från statens sida voro förmodligen icke blott Norges ofantliga övervikt utan också de sydligare svenska provinsernas försteg framför Norrland på träexportens område, och detta låg i de geografiska förhållandenas natur. Vad näringspolitiken uträttade var så till vida att ytterligare utprägla denna utveckling — eller, för Norrlands del, frånvaro av utveckling.

Bokens tyngdpunkt ligger emellertid på den tredje perioden, 1720—1809, som upptar inemot halva utrymmet. Utan att i princip uppge järnhanteringens supremati införde hattpartiet från 1730-talets slut sågverken bland de privilegierade näringarna, nämligen i den mån sågarna gjordes finbladiga, och de finbladiga sågarna trängde just då fram i landets olika delar. Förändringen, som i viktiga punkter följde ett femtio år äldre norskt föredöme, skapade stockfångstprivilegierna mot skogs- eller stubböresavgift och därmed en motsvarighet för sågverken till järnbrukens rekognitionsskogar. Visserligen hänvisades sågverksindustrien till skogsbygder som bruken ej tagit i anspråk och blev samtidigt föremål för starka inskränkningar av hänsyn till jordbruket och i synnerhet fisket; det senare tvang flertalet av sågarna att söka sig plats ovanför forsarna, med ty åtföljande dyrbar transport av bräderna på landsväg eller genom nedflottning med stora förluster. Men det var dock enorma virkesmängder som nu ställdes till sågverkens förfogande mot realiter försvinnande belopp; vad som beräknades kunna tas ut ur de upplåtna arealerna var en obetydlighet mot vad dessa kunde ge, och kontrollen med större avverkning än den upplåtna var nästan obefintlig. I ett fall upptogs det disponibla virket till en fjortondel av en nutida beräkning; i andra fall anslogos från 15 till 180 tunnland för varje sågvärdigt träd; och för Norrland som helhet anser

sig förf. kunna beräkna den faktiska saluavverkningen på 1750-talet till 60,000 tolfter, inemot $2^1/_2$ gånger av vad som var den tillåtna ännu långt efteråt (1778—1804).

Det säger sig nästan självt, att den norrländska produktionen absolut taget skall ha stigit i samband med de finbladiga sågarnas utbredning och den nya privilegieringen. Det är emellertid ej lätt att på grundval av förf:s siffror bestämma den kvantitativa förändringens storlek, fastän man från mångdubblingen av sågarnas antal och den stigande andelen för de finbladiga sågarna däri kan sluta att tillväxten, relativt till utgångsläget, varit betydlig. En beräkning (s. 104) av saluproduktionen eller de till sjöstäderna nedförda kvantiteterna under 1720- och 1750-talen gör intryck av att betyda en antagen ökning från 26 500 till omkr. 60 000 tolfter för Norrland som helhet, sålunda en ökning med omkr. 125 %. Men den synes icke vara så menad, därför att exporten över Stockholm fattas under den tidigare perioden; och även oavsett andra svagheter i materialet gör denna brist det omöjligt att fastställa den kvantitativa utvecklingen av saluproduktionen.

En annan fråga är, i vad mån den ökning som otvivelaktigt förekom innebar en tillväxt för Norrlandsindustrien i förhållande till landets totalproduktion; vid första påseendet finner man kanske ingen anledning varför vare sig de finbladiga sågarna eller de nya privilegierna skulle gynna de norrländska sågverken mer än de övriga. En närmare eftertanke gör det dock sannolikt, att privilegierna skola ha verkat i denna riktning, därför att mycket mer skog för ändamålet fanns att disponera genom stockfångstprivilegier i Norrland än i andra landsdelar. Det visar sig också, att så efter all sannolikhet blev fallet. En relativt enkel bearbetning av de siffror förf. meddelar sid. 53 synes nämligen giva följande resultat för Stockholms och Norrlandsstädernas brädexport vart tionde år, i procent av riksexporten, varvid dock bör tilläggas — i verkligheten som ytterligare bestyrkande av slutsatsen — att de angivna siffrorna för de tre första av följande år äro något högre än de verkliga:

År	%	År	%
1739	15	1779	17
1749	17	1789	34
1759	18	1799	28
1769	20	1809	38

Som fjärde period har förf. valt tiden 1809—50, bakslaget för vår trävaruexport genom de fantastiska engelska tullarna på trävaror till Canadas favör under Napoleonskrigen samt den följande starka utvecklingen i sammanhang med dessa tullars successiva sänkning, i förening med de svenska exporttullarnas och hela den gamla regleringens upphävande. Denna jämförelsevis väl kända period behandlar förf. dock relativt kortfattat. Av hans framställning i denna del må endast påpekas den visserligen också tidigare i litteraturen antydda synpunkten, att redarintresset i Stockholm stod särskilt fientligt mot ej blott den direkta Norrlandshandeln

utan också mot trävaruexporten över huvud taget och därför ej associerade sig med sågverken på samma sätt som med järnbruken, detta både på grund av att träet var ett mindre välkommet fraktobjekt än järnet och därför att det förra med förkärlek använde engelskt tonnage, i den mån det var lovligt eller eljest lät sig göra. I ett kort slutord antyder förf. till sist det stora norrländska genombrottet fram emot 1850, först genom den Dicksonska firmans omvälvande verksamhet och sedan genom den av andra sågverksägare först introducerade ångsågen. Som den viktigaste faktorn på lång sikt verkade omöjligheten för de sedan gammalt lättillgängliga områdena att tillgodose den enorma ökning i efterfrågan på virke som då satte in i samband med den väldiga engelska expansionen och industrialismens definitiva framträngande i fastlandsstaterna.

Lektor Carlgren har själv i förordet till sin bok pekat på många ännu olösta uppgifter inom hans ämne och snarast för mycket understrukit begränsningen i sina resultat. Till någon detaljkritik av dem anser sig rec. ej kompetent, också om de mot förmodan skulle ge anledning därtill, men skall till avslutning något litet dröja vid det statistiska materialets behandling, i den mån det kan ge anledning till hittills ouppfyllda önskemål.

Mindre misstag genom lätt synbara felskrivningar äro därvid av mindre vikt, såsom när (s. 55) framryckningen i de norrländska exportvärdena sättes till 1770-talet i st. f. 1790-talet, Ångermanlands siffra (s. 101) anges till $1^1/_2$ i st. f. $2^1/_2$ gånger Medelpads, eller i en beräkning (s. 104) Gästrikland anges, medan tydligen Gästrikland och Hälsingland tillsammans åsyftas. I förbigående må också nämnas, att diagrammen i bil. 2 — som f. övr. härstamma från annan person — blivit felaktiga, särskilt för Gästrikland (i avd. 2 och 3), vars stapel för antalet sågar blivit nästan dubbelt så hög som den bort vara, medan dess stapel för produktionen i gengäld blivit mindre än tre fjärdedelar av det rätta. Mer störande verkar det, att åtminstone skenbart oförenliga siffror icke tolkats på sådant sätt att man kan förstå deras inbördes förhållande. Exempelvis framgår av en — f. övr. här nyss bearbetad — tabell (s. 53) en export av tre slags bräder, enkla, halvbottens och helbottens, från Stockholm och Norrlandshamnarna av 21 970 tolfter för 1749 och 19 590 för 1759; men på s. 104 beräknar förf. saluproduktionen eller tillförseln till samma städer under 1750-talet till omkr. 60 000 tolfter, sålunda det tredubbla. Beror skillnaden på förekomsten av några på s. 53 icke omtalade kvaliteter, eller skulle blott en tredjedel av saluproduktionen eller tillförseln till städerna ha exporterats? Båda antagandena förefalla läsaren osannolika, men det är naturligtvis tänkbart att skillnaden kan ha förbrukats i Stockholm; det vore roligt, om en byggmästare som kontroll härpå kunde sättas att räkna ut, hur mycket av olika slags virke som gått åt för ett 1600- eller 1700-tals-hus, t. ex. i den gamla trästaden Strängnäs.

I fråga om bearbetningen är det av en viss vikt, att förf. gärna framställer ett utvecklingsförlopp genom siffror för vart tionde år, ty det gör ofta resultaten betänkligt osäkra på grund av de våldsamma kastningar som årsserierna tydligen uppvisa. Där det har behövts besvärliga omräkningar för att över huvud taget nå fram till siffrorna, är metoden förklarlig; men mycket skulle ha vunnits genom att använda tioårsmedeltal i de sannolikt icke få fall där det bekvämligen hade låtit sig göra. Beräkningen av värdesiffror för Norrland (1799—1809 och 1829—49) genom att slå ut riksmedelvärden på kvantiteterna för Norrland (se s. 55 och hänvisn. till s. 112) är ej fullt betryggande, eftersom metoden eliminerar eventuella olikheter i kvalitet mellan landsdelarna, och en jämförelse mellan värderelationen och kvantitetsrelationen för år 1809 (s. 55 och den här förut gjorda beräkningen på basis av siffrorna s. 53) visar i ena fallet 22 % och i det andra 38 % för Norrlands andel i riksexporten, vilket förefaller som en alltför stor olikhet att kunna anses fullt sannolik, även med beaktande av att värdesiffran gäller även rundvirke men kvantitetssiffran enbart bräder. Slutligen må nämnas, att penningvärdets ändringar åtminstone på ett ställe förbisetts (s. 55), i det att en tillväxt »till det fyra à femdubbla» konstateras genom att utan omräkning jämföra belopp i riksdaler för 1779 och 1809, ehuru det ena året hade silver- och det andra pappersmyntfot; det är också betecknande att tolfternas antal 1809 endast vuxit till 271 % av 1779 års siffra. Lägger man i stället till grund d:r Åmarks prisindex, framgår en ökning av det reala värdet till mindre än det dubbla (184 % av 1779 års siffra); och lägges kursen, d. v. s. riksdalerns silvervärde, till grund, blir värderesultatets förändring ungefär densamma som kvantitetsresultatets (294 % av utgångsläget). Två- till tredubbling är alltså den starkaste utveckling man kan räkna med.

Men det behöver kanske ej ens nämnas, att dessa svagheter i det statistiska materialets behandling icke väsentligt minska läsarens tacksamhet för lektor Carlgrens värdefulla och välkomna arbete.

Eli F. Heckscher.

Huvuddragen av Sveriges yttre politik, krigsförberedelser m. m. från och med fredssluten 1809—1810 till mitten av juli år 1813. Av Lars Tingsten. Stockholm 1923. IV + 219 s.

Huvuddragen av Sveriges krig och yttre politik augusti 1813—januari 1814. Av Lars Tingsten. Stockholm 1924. (4) + 395 s.

Huvuddragen av Sveriges krig och yttre politik februari—augusti 1814. Av Lars Tingsten. Stockholm 1925. VI + 277 s.

Gustaf Wilhelm af Tibell. Huvuddragen av hans liv, hans verksamhet såsom generaladjutant för armén och hans avskedande, tillika en studie av Sveriges krigföring år 1808. AV LARS TINGSTEN, Stockholm 1924. (2) + 124 s.

Krig och politik i deras inbördes växelverkan är själva huvudmotivet i de mångfaldiga och synnerligen givande studier, som Lars Tingsten ägnat Sveriges historia under genombrottsåren 1809—1814. Mot bakgrunden av Gustav IV Adolfs splittrade och trevande hållning te sig då kronprins Karl Johans insatser i dubbelt imponerande belysning.[1] Författarens höga militäriska kompetens i förening med hans rika politiska erfarenhet har förmått förläna händelser och personer en levande relief och giva en realistisk tolkning av de skiftande och invecklade sammanhangen. Kanske kan betydelsen av dessa undersökningar kortast angivas så, att medan den svenska historieskrivningen förut i mångt och mycket nödgats anlita främmande, ofta starkt partiskt färgad auktoritet i de militära spörsmål, som äro betydelsefulla, när det gäller att bedöma Karl Johans handlingar under dessa år, så äger den hädanefter en självständig grund att bygga på i dessa stycken. Uttömmande är dock icke denna karakteristik av Tingstens författarskap, enär detsamma jämväl upptagit en mångfald förvaltningshistoriska, diplomatiska, biografiska och allmänpolitiska problem till behandling.

Redan de omständigheter, under vilka Bernadotte valdes till kronprins, gjorde det sannolikt, att han skulle — med eller mot sin vilja — i någon form bedriva svensk storpolitik. Det är förut nogsamt bekant, att han redan i december 1810 lät sitt framtida, antinapoleonska program framskymta för »tsarens kurir» Tjernisjev. Året 1811 kom emellertid att präglas av en yttre obeslutsamhet i Sveriges hållning, ett pendlande mellan de franska och engelska politiska polerna. Var detta allvar eller sken? har det frågats. I sin studie »Då namnet Napoleon skulle in i den svenska almanackan», har Tingsten lämnat ett viktigt bidrag i saken.[2] Redan i februari 1811 behärskades Karl Johans närmaste omgivning — en Mathias Rosenblad och en Lars von Engeström — av den föreställningen, att Napoleons popularitet i Sverige icke finge befrämjas.

Den första förutsättningen för att Sverige skulle kunna resa sig till någon betydenhet, var emellertid att ett genomgripande militärt reorganisationsarbete ägde rum. Det sedan november 1810 rådande krigstillståndet med England, de med trupper bedrivna arbetena på Götakanalbygget, de felslagna planerna på ett anfall på Själland år 1812 — allt beredde kronprinsen tillfälle att genomsyra vårt försvar med sina uppslag och idéer. År 1812 kom ju den all-

[1] Tingsten uppvisar bland annat, hurusom Gustav IV Adolf efter eget huvud ledde kriget ofta i strid mot generaladjutanten Tibells förslagsmeningar. Tibells passivitet påtalas emellertid också.

[2] Svenska Dagbladet 15/5 1925. Se för övrigt om läget S. Clason, Sveriges historia till våra dagar, XI, s. 201, 202.

nänna beväringen till stånd. På våren 1813 skedde sedan arméns tidsenliga indelning; truppförband av olika slag förenades (23/3) i fördelningar (divisioner), en välbehövlig andra instans mellan det högsta överbefälet och regementena, samtidigt som flertalet indelta infanteriregementen utökades från två till tre bataljoner. Finansiellt möjliggjordes dessa åtgärder så, att överstelönerna vid tolv infanteriregementen efterhand ställdes till det nya generalitetets förfogande, medan överstar, överstelöjtnanter, majorer o. s. v. fingo nöja sig med närmast lägre befattnings lönevillkor. En inspektör tillsattes för artilleriet. Det militära sundhetsväsendet beaktades för första gången på allvar i vårt land, då läkare anställdes vid de lägre trupppenheterna. Karl Johan, som den 7 juli 1812 erhållit fullmakt såsom generalissimus, gick i breschen för hela detta verk. Varje yttring av den forna militära självsvåldsandan kvästes eftertryckligt; så entledigades generalmajor G. W. af Tibell den 11 februari 1812 vid underrättelsen om hans intriger i Paris. I detta samband beaktas också kronprinsens inskridande mot von Döbeln på grund av dennes självsvåldiga tilltag i början av 1813 års nordtyska fälttåg.

I en refererande översikt rekapitulerar Tingsten historien om det svenska allianssystemets tillkomst 1812—1813, en grundlig specialstudie har ägnats åt fransmännens ockupation av och välde i svenska Pommern jan. 1812— mars 1813.[1] Man fäster sig särskilt vid den fintlighet, varmed Karl Johan i Posttidningen för den 21 februari 1812 lät offentliggöra rapporterna om fransmännens övergrepp — ett värdigt sidostycke till Napoleons specifika presspolitik. Märklig är Tingstens analys av Trachenbergsplanens tillkomsthistoria och innebörd.[2] Väsentligen Karl Johans skapelse innebar den ingalunda något dogmatiskt recept, enligt vilket de förbundna skulle mötas framför Leipzig för att där leverera en avgörande batalj. Med en elastisk taktik, verksamt attackerande fiendens flanker men smidigt undvikande hans samlade framstötar skulle förutsättningarna skapas för en gynnsam, slutlig uppgörelse med den fruktade Napoleon. Framgången rättfärdigade dessa Karl Johans idéer, vilka sedermera i fåvitsko belackats av den preussiska militärkritiken; visserligen har den senare nu verksamt nedtystats genom det senaste världskrigets fruktansvärda vederläggning av dess »Niederwerfungsstrategie». En särskild studie — för övrigt ett mästerstycke av stilistisk och dramatisk kraft — har Tingsten ägnat åt Napoleons mått och steg under det ödesdigra höstfälttåget.[3] Han finner däri, att kejsaren redan i

---

[1] Fransmännens besättande av Svenska Pommern år 1812 och vissa därmed förenade förhållanden. Krigsvetenskapsakademiens handlingar 1924, Bihäfte nr 4.

[2] Huvuddragen — — 1809—1813, s. 192—200. S. Clason har förut ådagalagt, att operationsplanen verkligen tillkommit i Trachenberg och att Karl Johan därstädes gjort en betydande insats. Se Fälttågsplanen från Trachenberg. Karl Johansförbundets handlingar 1911—1914, s. 43 ff.

[3] Kejsar Napoleon i sina viktigaste beslut under höstfälttåget år 1813. K. Krigsvetenskapsakademiens tidskrift år 1924. Bihäfte nr 1. Jfr också Tingstens uppsats Carl Löwenhielm och slaget vid Kulm. *HT* 1925, s. 330 ff.

augusti kom i efterhand genom felbedömning av de förbundnas styrka, gruppering och avsikter. Han försummade vidare att vid betydelsefulla tillfällen prestera en kraftkoncentration i den avgörande riktningen; att Oudinot i augusti avdelades till attack mot Berlin innebar sålunda en kraftsplittring, liksom dispositionen av Davout's trupper under hela fälttåget mot Hamburg och Lybeck. Napoleons framstöt mot Dresden i slutet av augusti skedde också för sent. Genomgående kritiseras Napoleons taktik att, när det gällde, ordna sina trupper på djupet i en lång marschkolonn, så att de sedermera ej kunde utvecklas med tillräcklig snabbhet och effektivitet, sålunda omedelbart före det slutliga Leipzig-slaget, vilket för övrigt i Tingstens framställning ter sig mindre som en avgörande kraftmätning än som en final, en väldig arriärgardesstrid. Men givetvis understryker författaren, att även de förbundna lämnade farliga blottor på sig och att det till sist var »soldatlyckan», som svek Napoleon, vars snille trots allt också under dessa strider lyste med utomordentlig styrka och glans och ingalunda dämpades av någon fysisk indisposition.

Hur mönstergillt Karl Johan för sin del visste att genomföra de tankar, som han nedlagt i Trachenbergsplanen, framgår tillfyllest av Tingstens ingående skildring av nordarméns och den schlesiska arméns kombinerade fälttåg.[1] Om den senares chef, Blücher, icke

[1] Rörande olika tidigare uppfattningar av Karl Johans roll under höstfälttåget 1813 se bland annat Fr. Meineckes recension i Historische Zeitschrift 1894, s. 498 ff., dels av E. Wiehr, Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813, Berlin 1893, dels av B. von Quistorp, Geschichte der Nordarmée im Jahre 1813, Berlin 1894. Meinecke nagelfar här Wiehrs enligt uppgift från Delbrück lånade s. k. »sakkritik»: om operationerna låta rent militärt sett förklara sig, är det ej befogat att såsom deras förklaringsgrund tillgripa politiska eller psykologiska grunder. Häremot invänder Meinecke, att strategi ej är matematik. Vådan av att ur Karl Johans allmänna politik och förflutna deducera hans handlingssätt är emellertid tydlig redan därav, att premisserna härvidlag ännu äro så bristfälligt kända och dessutom ofta godtyckligt analyserade. Ett exempel därpå lämnar i sin mån H. Ulmann — utom i sitt kända, sammanfattande verk över detta skede — i sin uppsats Beurteilung des Kronprinzen von Schweden im Befreiungskriege 1813—14. Historische Zeitschrift 1909. Det heter där t. ex. (s. 309): »Wir haben es zuerst mit dem Feldherrn zu tun. Und da ist das Ergebnis der Nachprüfung, seit er in hoher Stellung war, dass Bernadotte immer zu grösster Vorsicht geneigt hat, dass er gern wartete, bis der rechte Augenblick zur Handlung verpasst und Nichthandeln notwendig geworden war. Das ist die günstigere Auslegung gegenüber der, dass Neid gegen Kameraden, wie Davout, ihn bestimmt habe. An sich liegt es nun nahe, sein gesamtes Verhalten im Jahre 1813—14 aus der gleichen strategischen Veranlagung zu erklären». Men detta är att låta en skäligen obestämd uppfattning av Karl Johans förflutna bestämma omdömet rörande hans hållning i en given situation, vilken förvisso i första hand bör definieras med de bevarade spåren av hans eget handlingssätt. Efter den senare linjen har Tingsten nu på basis av primärmaterialet sökt lösa problemen — därvid stödd av en riklig, kombinerat militär och politisk insikt och erfarenhet. Härtill kommer, att Ulmann stirrat sig blind på alternativet Frankrike — de förbundna furstarna och därvid tappat ur sikte Karl Johans ställning som svensk kronprins och hans norska planer. Om Bernadottes hållning under 1806 års preussiska och 1809 års österrikiska fältåg har Tingsten publicerat en synnerligen instruktiv undersökning, Jena och Wagram. En studie. Stockholm 1926. Med ovanstående

tid vikit undan för Napoleons manstarka offensiver, hade hans rupper troligen både i augusti och september hemfallit åt förntelsen. Karl Johans egen första kraftmätning med motståndaren id Grossbeeren var så omsorgsfullt förberedd från hans sida, att lensamma säkerligen skulle ha lett till avsevärda följder, därest ej ransmännen i god tid och i skydd av nattens mörker slagit till eträtt. De hotades då i vänstra flanken både av den svenska rmén, hären Wintzingerode och divisionen Hirchfeld. Det framäves, att preussaren Bülows briljanta anfall vid detta tillfälle stod bästa överensstämmelse med Karl Johans order. Dennes dispoitioner före Dennewitz-slaget voro även ändamålsenliga; nordarmén tod redo att för alla eventualiteter möta den franska styrka, som unde förväntas frambryta från det befästa Wittenberg. Villigt skänker örfattaren därjämte sitt fulla erkännande åt de betydelsefulla insatser, om preussarnas käcka krigaranda och det ryska infanteriets och rtilleriets prestationer gjort till beseglande av framgången.

När Karl Johan och Blücher i början av oktober överskredo Elbe, skedde det dock snarast för tidigt, enär den böhmiska armén nnu ej hunnit så långt i sin framryckning från sydost att den erksamt kunde binda Napoleons krafter. Denne fick också rådrum ill att från Dresden rikta en fruktansvärd stöt mot de båda vapenröderna, vilken så när hade förintat Blüchers armé; genom en högermarsch räddade sig då denne tillika med nordarmén över Saale. Redan förut hade främmande sändebud och preussiska militärer ntensivt och försåtligt riktat förtal och intriger mot den svenske ronprinsen; nu brast också sämjan mellan denne och Blücher. Den förre var försiktig och metodisk, för den senare gällde det att slå till, ju förr, desto hellre.»[1] Under sådana omständigheter och då Blücher trots upprepade vädjanden icke kunde förmås till samverkan, kom Karl Johan icke att deltaga i slaget vid Möckern på Napoleons nordfront den 16 oktober. Två dagar därefter kom det emellertid i ganska dramatiska former — under bemedling av den oförvägne österrikiske ryttmästaren Szechenyi — till en försoning mellan Blücher och kronprinsen. Förstärkt med delar av den förres armé genombröt den senare under skicklig stridsledning den 18 oktober den franska härens nordostfront, allt under det att den böhmiska armén fåfängt, envist och blodigt sökte vinna terräng söder. Gentemot Karl Johans kritici hävdar Tingsten, att Karl Johan ensam skurit friska lagrar under den sista, stora slagdagen vid Leipzig.

Åt den diplomatiska kampanj, som Karl Johan jämsides med de ovan skisserade krigshändelserna förde med Metternich för att

---

kall emellertid icke bestridas det principiellt riktiga i Meineckes kritik av Delbrück och dennes skola. Se härom uppsatsen Friedrich Wilhelm IV und Deutschland (Histor. Zeitschrift, Bd 89, 1902, omtryckt i essaysamlingen Preussen und Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert. Historische und politische Aufsätze. München und Berlin 1918, s. 206 ff.)

[1] Huvuddragen — — augusti 1813—januari 1814, s. 213.

utverka Österrikes bifall till en aktion i syfte att åt Sverige vinna Norge, har författaren ägnat en särskild studie.[1] Karl Johans tidigare löften om att nedpruta sina territoriella anspråk (majvillkoren) höllo nu på att stå honom och Sverige dyrt. När kronprinsen trots österrikarnas dubbelspel med Danmark men i samförstånd med tsar Alexander äntligen vände sig mot norr, framkallar hans passage av Elbe vid Buitzenburg författarens fulla gillande. Däremot kritiseras den rockad av den svenska armén och Wallmodens förut i Mecklenburg opererande här, som därefter följde; därigenom gingo nämligen ett par dyrbara dagar förlorade och den danska armén lyckades sålunda rädda sig undan. Som förklaring till Karl Johans handlingssätt framstår dock hans åstundan att med svenska trupper bemäktiga sig Lybeck. I samband med en utförlig teckning av slaget vid Bornhöft den 7 dec. 1813 nagelfar författaren Stilles hypotes,[2] att Skjöldebrand vid detta tillfälle skulle ha gäckat en av Karl Johan planlagd »stor, omfattande förföljelseoperation», för vilken likvisst inga tillräckliga, dokumentariska belägg synas kunna påvisas.

Som sammanfattande karaktäristik av Karl Johans hållning under höstfälttåget 1813 yttrar Tingsten, att denne väl genomfört det program, som han i augusti i Stralsund skisserat för Moreau, att trygga förbindelserna och aldrig göra några tillbakagående rörelser men väl flankoperationer.

*

Tingstens skildring av händelserna på våren 1814 innefattar dels en utomordentligt instruktiv och klargörande översikt av krigsoperationerna och fredsunderhandlingarna i Frankrike,[3] dels och i jämbredd därmed en detaljerad och kritisk undersökning av den omstridda roll, som Karl Johan härunder spelat. Särskilt fäster man sig vid den i sin varsamhet välgörande granskning, som författaren ägnat frågan om »Karl Johan och franska tronen».

---

[1] Det första skedet av kronprinsen Karl Johans och Metternichs diplomatiska kampanj hösten 1813. K. Krigsvetenskapsakademiens handlingar 1923. Bihäfte Nr. 2. Ovanstående referat förutsätter givetvis kännedomen om de grundläggande skildringar av svensk politik 1810—1814, som givits främst i de bekanta arbetena av Hans Forssell och S. Clason, ävensom specialavhandlingar av A. Grade, E. Forssberg m. fl. Tingstens insats är emellertid att ånyo ingående ha ställt de politiska problemen i belysning av en — nu för första gången från svensk sida på allvar gjord — sakkunnig och kritisk analys av det militära händelseförloppet. Nämnas må även, att sistnämnde författare riktat en kritik mot den i denna tidskrift (*HT* 1925, s. 132, ff.) återgivna »Lefvernesbeskrifning» av Carl Löwenhielm (se Karl Johans Förbundets Handlingar för Åren 1923—1926, Bil. G.) Av vikt är också i detta samband Tingstens skrift »Är strategien dubbelpolig?» Militärlitteraturföreningen K. H. S.

[2] A. Stille, Striden vid Bornhöft i Holstein 7 december 1813. Malmö 1913.

[3] Härom skall endast citeras K. G. Bildts yttrande i en recension (Östgöta-Correspondenten maj 1925): »Rent militärt sett torde en bättre sammanfattning av 1814 års franska fälttåg knappast finnas i den omfattande litteratur, som behandlar dessa strider».

Anmälaren delar fullständigt författarens uppfattning, att vilka lidelser och sympatier, som än härvid kunna ha rört sig inom den forne franske generalens bröst, hans kandidatur åtminstone på våren 1814 knappast tett sig såsom någon realpolitisk eventualitet. Härtill må följande fogas. De förbundnas svaga sammanhållning vållade, att redan Österrikes kända intransigens i detta hänseende utgjorde ett oöverstigligt hinder i vägen för Karl Johan, även om han kunde räknat på tsar Alexanders understöd.[1] Den grupp med Benjamin Constant såsom spiritus rector, vilken stod Karl Johan nära, förtätades ju först år 1818 till ett politiskt parti.[2] Att han nu skulle ha kunnat debutera i Frankrike såsom Bourbonernas troman förefaller att vara ytterst osannolikt, enär han dittills merendels ställt sig snävt avvisande till deras anspråk.[3] Visserligen förekomma ymniga belägg på fantastiska och ärelystna uttalanden, som Karl Johan låtit komma sig till last särskilt under år 1813, och likaså har han säkerligen med lyhörd spänning och oro iakttagit utvecklingsförloppet i Frankrike följande vår, men påtagliga tecken givas dock på hur försvinnande avlägsen möjligheten då var för att han på allvar skulle ha lancerats som fransk konung. Det är de skrivelser, som den engelske utrikesministern Castlereagh från de förbundnas högkvarter hemsände till premiärministern Liverpool. Han rapporterar från Basel, att han visserligen från auktoritativa källor inhämtat, att tsar Alexander ivrar för att Bernadotte skall bliva Frankrikes konung, men att Metternich är emot »att ersätta en prinsessa av habsburgska huset med madame Bernadotte.» Castlereagh insinuerar också, att han hört, att Alexander därmed skulle åsyfta att ersätta Karl Johan såsom Sveriges tronföljare med Gustav IV Adolfs son och sålunda göra Sverige än mer avhängigt av Ryssland ($^{22}/_{1}$ 1814).[4] I ett brev från Langres den följande 30 januari återkommer han till saken och nämner nu, att hans källor rörande Alexanders planer äro ryska och österrikiska. Denne skulle ha yttrat, att »han kunde

---

[1] Huvuddragen — — februari—augusti 1814, s. 108—122.

[2] Georges Weill, La France sous la monarchie constitutionnelle (1814—1848), Paris 1912, s. 18, 19.

[3] Jfr Léonce Pingaud, Bernadotte, Napoléon et les Bourbons (1797—1844), Paris 1901, om Karl Johan och Bourbonerna, s. 183 och 283; Otto Brandt, August Wilhelm Schlegel, der Romantiker und die Politik. Stuttgart und Berlin 1919, s. 192 ff. Härvid märkes det troligen på Karl Johans initiativ författade utkastet »Analyse de la proclamation de Louis XVIII aux Français». Brandt har emellertid säkerligen överdrivit Schlegels sociala och politiska betydelse. Jfr om denne samt övriga politiska nyromantiker Carl Schmitt-Dorotić, Politische Romantik. München und Leipzig 1919. Av intresse är här även Hans Forssell, a. a., särskilt citaten av de brev, som Karl Johan på våren 1814 sände till Wetterstedt. De uttalanden, som Karl Johan fällt om sina förhoppningar på en ledande ställning i Frankrike, refereras bland annat av A. v. Janson, Der Herzog Karl August von Sachen-Weimar und der Kronprinz von Schweden während des Feldzugs 1814 in den Niederlanden. Deutsche Rundschau 1906, s. 40 ff. Jfr också Ulmann, a. a. Anmärkas må att i detta stycke liksom för övrigt Tingstens uppfattning stämmer med den åskådning, som utvecklas i Bartons bekanta verk om Karl Johan.

[4] Supplementary despatches correspondence and memoranda of field Marshal Arthur Duke of Wellington, VIII, London 1861, s. 535 ff.

ej anse Bourbonerna som de värdigaste».[1] Alexander tyckes sålunda ej ha talat öppet i frågan ens med Castlereagh! Naturligtvis ha dessa hugskott haft sin givna betydelse. Denna synes emellertid i realiteten ha inneburit, att de verkat på ett beklagligt sätt hämmande på Karl Johans personliga initiativkraft. I detta samband märkes särskilt hans vägran att medverka till Antwerpens erövring, något, som av lättförklarliga skäl i synnerhet stött engelsmännen för huvudet. Ödesdigert torde dessa storpolitiska fantasier även ha försenat svenskarnas aktion mot det revolterande Norge.

*

Vad slutligen beträffar de militära operationer, som Karl Johan på sommaren 1814 planerade mot Norge, anmärker Tingsten, att de svenska stridskrafterna alltför mycket hopades längs kustlandsvägen mot Fredrikstad, även om en samverkan med flottan härigenom möjliggjordes. Operationsfriheten inskränktes nu i alltför hög grad. En kolonn hade i stället bort framgå från Töcksmark, en annan från Nössemark. Nu blev det nödvändigt att företaga en tidsödande kraftförskjutning norrut mot Öjeren, innan Glommen kunde överskridas. Härtill kom så, att politiska inflytelser i hög grad förlamade krigsledningen. »Ett verkligt operationsmål — den norska arméns besegrande och besittningstagandet av Norges huvudstad — hade bort uppställas och den till grund därför liggande operationsavsikt genomföras». Författaren uttalar den förvissningen, att »icke vunno de svenska vapnen någon aktning hos norrmännen genom att gevär för fot gjordes vid framkomsten till Glommens vänstra strand».

*

Ovan ha blott konturerna av Tingstens forskningsresultat kunnat angivas med särskild hänsyn till de militära operationerna; något komplett referat av författarens mångsidiga, utförliga och på reflexioner och synpunkter rika framställning har av naturliga skäl icke kunnat komma i fråga. Utom bearbetningar och memoarer ha i rikligt mått otryckta källor snart sagt överallt anlitats företrädesvis från riks- och krigsarkiven men också från det bernadotteska familjearkivet. Skildringens bredd och vikt motivera ett beklagande av att hänvisningar till de olika fyndorterna icke i detalj kunnat genomföras, churu framställningens auktoritativa prägel ingalunda därigenom rubbas. Talrika rubriker och tillbakablickande »betraktelser» underlätta studiet av exposéerna. Dispositionen, vilken i undersökningarnas tidigare partier stundom kan synas vara alltför analytiskt genomförd, anpassar sig från och med höstfälttåget 1813 intimt till stoffet.

Nils Forssell.

[1] Correspondence despatches and others papers of Viscount Castlereagh. Ser. 3. Vol. 1, London 1853, s. 212. Ett bidrag till historien om Karl Johans hemliga franska förbindelser har Tingsten också lämnat i den i denna tidskrift (1926, s. 375 ff.) publicerade uppsatsen, Kronprinsen Karl Johan och Viel—Castel.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Foreningen Gamla Halmstads årsbok 1926. Årg. 3. Axel Westman, Klostren i Halmstad. — Albin Warne, Lancasterskolan i Halmstad. Med 1 pl. o. 7 fig. — Daniel Varenius, Några minnen från Halmstads skola vid början af 1860-talet. Med 2 pl. o. 1 fig. — Axel Westman, Halmstads namn och ursprungliga belägenhet. Med 2 fig. — Axel Westman, Grafstenar i Halmstads kyrka. Med 6 fig. — Georg Bissmark, Det stora potatisupproret. Med 4 fig.

Gefleposten. 1927, påsknummer. Percy Elfstrand, En högtidsdag i Gefle stads annaler. [Den 4 november 1791.] Med 3 portr.

Karl Johans förbundets handlingar för åren 1923—1926 (tr. 1927). Arvid Hj. Uggla, En svensk officers resa på kontinenten under den Napoleonska världsfredens år. Meddelanden av J. H. Tawasts resedagbok. Föredrag vid Karl Johans förbundets högtidssammankomst den 11 maj 1923. — C. E. Sundin, Sommarfälttåget 1813 med särskilt avseende på den av Karl Johan ledda nordarmén. Föredrag vid Karl Johans förbundets högtidssammankomst den 11 maj 1926 — Hj. L. Hammarskjöld, Tal för Karl Johans minne vid Karl Johans förbundets högtidsmiddag den 11 maj 1923. — Hj. L. Hammarskjöld, Tal för Karl Johans minne vid Karl Johans förbundets högtidsmiddag den 12 maj 1924. — Knut Hamilton, Tal för Karl Johans minne vid Karl Johans förbundets högtidsmiddag den 11 maj 1925. — Hj. L. Hammarskjöld, Tal för Karl Johans minne vid Karl Johans förbundets högtidsmiddag den 11 maj 1926. — Lars Tingsten, Carl Löwenhielms uttalanden om kronprinsen Carl Johan i komplementet till hans »Lefvernes beskrifning». — En brevvexling från orosåret 1838. Meddelad av Knut Wichman.

Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar. D. 36: 2. Elias Wessén, De nordiska folkstammarna i Beowulf.

Namn och bygd. Utgiven av Jöran Sahlgren. **1926: H. 3—4.** Martin P:n Nilsson, Ballingslövs gränser. — Sam. Henning, Trögd. Ett tolkningsförsök. — Alfred Sternhagen, Namnet Norrköping. — Stig Olsson Nordberg, Några svenska namnformer från 1200-talet. — Jöran Sahlgren, Fula ortnamn och fagra. — Rolf Pipping, Kommentar till Erikskrönikan, anm. av Ingvar Andersson.

Nationalmusei årsbok 1926 (tr. 1927). Årg. 8. Axel L. Romdahl, Vasatiden som kulturell brytningstid. Med 6 fig. — Max Sauerlandt, Ett porträtt av Gustav II Adolf i Hamburg. Med 1 portr.

Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgiven av Letterstedtska föreningen. Redigerad av N. Herlitz. **1927: H. 1—2.** Nils Forssell, Karl XIV Johan och hans svenska konungagärning. En orientering inom den senaste forskningen.

Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskrift 1926. H. 5. Bertil Waldén, Den gamla gården. En undersökning av den äldre bebyggelsen i Pite- och Luledalarnas bondebygder. Med 50 fig. — Helmer Lagergren, Landshövdingar i Norrbottens län. 2. Från tiden för länsstyrelsens förflyttning till Luleå år 1856. Med 1 pl. o. 12 portr. i texten. — W. L. Wanhainen, Om Tornedalens bebyggande. Med 5 fig.

Samfundet S:t Eriks årsbok 1927. E. G. Folcker, Från Stockholmslivet i kung Fredriks tid. Ur en samtida brevsamling. — Gunnar W. Lundberg, Ur Bellmans värld. Personhistoriska anteckningar till Fredmansdikten. Med 6 fig. — Carl Forsstrand, Trädgårdar och trädgårdsmästare i 1700-talets Stockholm. Med 9 fig. — Tord O:son Nordberg, Spökslottet. Med 30 fig. — Albert Löfgren, Bidrag till vårt brandförsäkringsväsendes äldre historia. Ett okänt dokument från 1685.

Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. H. 163. Hertig Fredrik av Normandie. Kritisk upplaga utg. av Erik Noreen. — **Ser. 2. Latinska skrifter. Bd 1.** Acta et processus canonizacionis beate Birgitte. Utg. av Isak Collijn. H. 3.

Samlaren 1926. N. F. Årg. 7. Georg Landberg, Om källorna till vår yngsta rimmade rikskrönika 1452—1520. — Nils Afzelius, Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1924.

Sancte Christophers gilles chroenica 1926. H. 4. Sven Rosman, Berättelse om utgrävningarna 1923—26 i Gamle-stan i Calmar. Med 26 fig. — Ernst Hilldoff, Om tillkomsten av Kalmar murmästareämbete.

Statsvetenskaplig tidskrift. 1926, H. 5. Gunnar Bomgren, Om konungavalet enligt medeltidslagarna. — Fr. Lagerroth, Upplösningsprerogativet enligt svensk rätt. — Ragnar Olsson, Bondeståndet under den tidigare frihetstiden. Val, organisation och arbetssätt, anm. av Fr. Lagerroth. — **1927, H. 1.** Erik Schalling, Sockenmenighetens utveckling till juridisk person. — E. F. Heckscher, Bidrag till Sveriges ekonomiska och sociala historia under och efter världskriget, anm. av E. F. K. S[ommari]n. — Fr. Lagerroth, Psykologisk verklighet och juridisk fiktion vid tillämpningen av Sveriges grundlagar, anm. av Gunnar Asplund.

Svenska kalendern. Årg. 22 (1927) tr. 1926. Axel Nelson, Om universitetens uppkomst under medeltiden och Uppsala universitets grundläggning år 1477 och äldsta öden. Med 1 facs. tr.

Svenska turistföreningens årsskrift 1927. Bertil Waldén, Kyrkor och kyrklig konst i Södermanland. Med 1 pl. o. 15 fig. — Erik Lundberg, Nyköping. Med 1 pl. och 12 fig. — Gustaf Upmark, Eriksberg. Ett sörmländskt stormansslott. Med 2 pl. o. 13 fig. — Julia Svedelius, Sörmlandsgården och dess folk. Med 2 fig. — Nils Edén, Södertörn. Med 14 fig. — Magnus Lundqvist, Karta över Södermanland under 1300- och 1400-talen. Med 1 karta o. 2 fig. — Erik Floderus, Sigtunas underjordiska arkiv. Med 8 fig.

Svensk tidskrift. 1927, H. 1. Carl Hallendorff, Miljöskildringar. (Rec. över Nils Erdmann, Vid hovet och på adelsgodsen i 1700-talets Sverige; Uno Brander, Hov och societet under Karl Johanstiden; Carl Ankarcrona, När jag ser tillbaka . . .; Louis De Geer, Strödda minnen från åren 1854—1924; Ann Margret Holmgren, Minnen och tidsbilder. D. 1—2.) — 2. Åke Hammarskjöld, Haag och Genève. — När vi gingo i Lunds katedralskola. Minnen upptecknade av gamla lärjungar. Utg. av Carl Sprinchorn. — Stockholms stads skottebok för åren 1460—68 samt strödda räkenskaper från 1430-talet och från åren 1460—73. Utg. av Joh. Ax. Almquist.

Sverige-Italien. Tidskrift utgiven av svensk-italienska föreningen 1927. Årg. 1. H. 1. Erik Naumann, Sveriges erkännande av konungariket Italien. Med 1 facs. tr.

Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv. 1926, Februari. Emil Liedgren, Den svenska kyrkopsalmens fyrahundraårsminne.

Alsta. Årsskrift utgiven av Medelpads folkhögskolas elevförbund 1926. Årg. 2. David Palm, Hur Ljustorps byar ha fått sina namn.

Heimen. Tidsskrift utgitt av Landslaget for bygde- og byhistorie 1926. Redaktör O. A. Johnsen. **H. 2.** Carl A. Tiselius, Bohusläns gamla adliga gods och sätesgårdar, anm. av Reidar Omang.

Fra Ribe Amt 1926. L. Jespersen, Svenskerne i Skads Herred 1643—45.

Militært Tidsskrift. 1926, N:o 4. Arn. Munthe, Karl XII och den ryska sjömakten. D. 2, anm. av A. Tuxen.

Personalhistorisk Tidsskrift. 1926. Ottende Række. Bd 5: H. 1. Hans Toll, Kronor och sjöblad i danska riksvapnet. — **2.** Ellen Jörgensen, Nordiske Studerende i Louvain. — **3.** Hans Toll, Unionssköldar och unionsbanér.

Ajalooline ajakiri. 1927, N:o 1. Mõningaid jooni Tactu-Pärnu iilikooli ajaloost. 1. Kindralkuberner Erik Dahlberg ja Pärnu ülikool aastal 1699.

Finsk tidskrift. Utgiven av R. F. v. Willebrand. **1926, September.** Wilh. Carlgren, De norrländska skogsindustrierna intill 1800-talets mitt, anm. av Hans Anstrin, — **Oktober.** Arvid Hultin, M. G. Schybergson som utgivare av Finsk tidskrift. — Ernst von Wendt, Carl Alex. Armfelt. En biografisk vy. — **December.** Gustaf Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartaflor D. 1. Abrahamsson-Celsing, anm. av Ernst von Wendt. — **1927, Januari.** [V. K. G. Wichmann], Vasa-gossarna 1808. Av Gånge Rolf.

Historisk tidskrift för Finland. Utgiven av Eric Anthoni. **1927: H. 1.** P. O. von Törne, Hur födes och dör kultur? — Anders Allardt, Michael Agricolas modersmål. — Stefan Löfving, En spanare under stora ofreden. Stefan Löfvings dagbok över hans äventyr i Finland och Sverige 1710— 1720. Med inledning och förklaringar av Eirik Hornborg, anm. H. A. Karsten.

Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. Herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. **1924—26. Bd 23.** Joh. Kirschfeldt, Religiöse Strömungen in Riga im 17. Jahrhundert. — W. Wulffius, Studien zur Geschichte Patkuls und des Nordischen Krieges. Mit 2 Beilagen.

Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland. 1926, H. 4. Jan Eric Almquist, Tidelagsbrottet, anm. av Ragnar Hemmer.

Åland. Bidrag till kännedom af hembygden utgifna af föreningen Ålands vänner. 7. Reinh. Hausen, Ur Ålands forntid. Kulturhistoriska skildringar. 3. Germundö säteri och dess ägare. Med 7 pl. o. 1 slägttafla. — Toböle. Med 1 pl. — Reinh. Hausen, Bibliografi öfver Åland. 2. 1920—oktober 1926.)

Årsskrift utgiven av Åbo akademi 1925 (tr. 1926). Yngve Brilioth, Stat och kyrka i det medeltida Sverige. — C. M. Schybergson, Disciplinära förhållanden vid Åbo akademi på enväldets tid.

Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst 1925. 4:e Folge. Bd 1. Karl Peter Jaeck, Frankfurt und der Westfälische Friede.

Archivalische Zeitschrift 1926. Dritte Folge. Bd 3. Hermann Bruiningk, Das ehemalige Historische Landesarchiv in Riga.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Friedrich Meinecke. **1926, 27. Bd 135: H. 1.** Ernst von Moeller, Über Leibniz'

Jugendschrift De Vaticinio Sapientum. — Siegfrid Kaehler, Alfred Doves Aufsätze und Briefe. 2. Matthias Gelzer, Altertumswissenschaft und Spätantike. — Otto Hintze, Troeltsch und die Probleme des Historismus. Kritische Studien.

Niedersächsisches Jahrbuch 1926. Bd 3. Hermann Schmidt, Die Stadt Hannover im dreissigjährigen Kriege 1626—1648. Med 15 bilagor.

Thüringisch-Sächsische Zeitschrift für Geschichte und Kunst 1925. **Bd 14.** P. Braun, Gustav Adolfs Tod und Leichenfeier.

Wiener prähistorische Zeitschrift. 1925, H. 1. Gunnar Ekholm, Die erste Besiedlung des Ostseegebietes.

Zeitschrift des Harz-Vereins für Geschichte und Altertumskunde. 1926, H. 2. P. Braun, Herzog Wilhelm IV. von Sachsen-Weimar und die Grafen von Stolberg.

Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte und Landeskunde 1926. Bd 55. Franz von Geyso, Beiträge zur Politik und Kriegführung Hessens im Zeitalter des 30. jährigen Krieges. T. 3. Vom Pirnaer Präliminar Frieden (Nov. 1634) bis zur Wieder-Aufnahme der entschiedenen Kriegspolitik Landgr. Wilhelms V. 1639/40.

Zeitschrift des Vereins für thüringische Geschichte und Altertumskunde 1926. N. F. Bd 26: H. 2. Johannes Kretzschmar, Der Heilbronner Bund 1632—1635. Bd 1—3, anm. av G. Mentz.

Bijdragen en mededeelingen van het historisch genootschap (gevestigd te Utrecht) 1926. D. 47. S. P. L'Honoré Naber, »'T leven en bedrijff van vice-admirael de With, Zaliger. S. 151—156 handlar om slaget i Öresund 1658.

The English historical review. Edited by C. W. Previté-Orton. **1927, January.** M. Deanesly, The archdeacons of Canterbury under archbishop Ceolnoth (833—870). — James F. Willard, The crown and its creditors, 1327—1333. — J. N. L. Myres, The campaign of Radcot Bridge in december, 1387. — E. Raymond Turner, The excise scheme of 1733. — C. K. Webster, British mediation between France and the United States in 1834—36.

Revue Historique. 1926, Novembre—Décembre. Dimitri Kontchalovsky, Recherches sur l'histoire du mouvement agraire des Gracques. — R. Crozet, Un épisode de la guerre de Cent ans. Le siège de Romorantin par le prince de Galles (1356). — Bulletin historique. Histoire byzantine. Publications des années 1922—1926, par Louis Bréhier. — Histoire de Suisse. Publications des années 1924 et 1925, par Paul E. Martin.

Nuova antologia. 1926, Settembre-Ottobre. Guglielmo Bilancioni, Il virilismo di Cristina di Svezia.

Från konventionen i Moss till den svensk-norska riksakten.

AV

LARS TINGSTEN.

De allianstraktater, som Sverige åren 1812 och 1813 avslöt med Ryssland, England och Preussen, tillförsäkrade det besittningen av Norge. Enligt traktaten med Ryssland skulle Sverige redan år 1812 erhålla Norge såsom ersättning för förlusten av Finland. Avsikten var nämligen att med svenska armén, understödd av en rysk hjälpkår, anfalla Danmark och därigenom tvinga denna makt att avstå Norge. Åtskilliga omständigheter kommo emellertid att hindra genomförandet av denna plan. Den ursprungliga utfästelsen, att Sverige skulle erhålla Norge före sitt deltagande i kampen mot kejsar Napoleon, förändrades därhän, att belöningen skulle komma först efter nämnda kamps fullbordan. Kronprinsen Karl Johan och med honom svenska armén måste sålunda taga vägen över Gross-Beeren, Dennewitz och Leipzig för att bereda förutsättningarna för målets nående.

Efter Napoleons nederlag den 18 oktober 1813 önskade de förbundna monarkerna, att kronprinsen i förening med dem skulle draga först mot Rhen och sedan in i Frankrike. Han lyckades emellertid utverka den ryske kejsarens medgivande att med den svenska armén och till förfogande ställda ryska trupper vända sig mot Danmark, vilken makt genom freden i Kiel den 14 januari 1814 avträdde Norge till Sverige.[1] Sedan fredstraktaten ratificerats, satte Karl Johan sina trupper i marsch mot Rhen.

Knappt hade emellertid den svenske kronprinsen kommit först till Köln och sedan till Lüttich, förrän underrättelser till honom ingingo om resningen i Norge under ledning av prinsen av Danmark, Kristian Fredrik. Dessa blevo allt mer oroande,

[1] Först efter freden i Kiel avslöt Österrike en allianstraktat med Sverige.

och Karl Johan insåg ganska snart, att det krävdes användning av vapenmakt för Kieltraktatens genomförande. I sådant syfte ställde han efter Napoleons fall svenska arméns marsch mot hemlandet och beslöt att förflytta den till gränsen mot Norge, där redan den s. k. reservarmén befann sig. Under tiden skulle likväl, enligt därom i Paris i slutet av april med de förbundna makterna träffat avtal, en av Ryssland, England, Preussen och Österrike utsedd kommission (»mission spéciale») genom besök först i Danmark och sedan i Norge på fredlig väg söka bringa Kieltraktaten till utförande. Detta lyckades icke, utan i stället togo operationerna i Norge sin början. Men endast några få dagar förgingo, innan förberedande underhandlingar inleddes mellan kronprinsen och prins Kristian, vilken i Eidsvold den 19 maj valts till norsk konung. Och dessa ledde till konventionen i Moss, jämnt sju månader efter undertecknandet av Kielfreden.

Föreliggande uppsats är ett försök till en kort och översiktlig framställning av konventionens i Moss innebörd samt av den därpå följande utvecklingen av frågan angående Norges förening med Sverige till sista etappen: riksakten mellan de båda länderna. Avsikten har därvid särskilt varit att framhäva de inverkande omständigheterna, således även att framställa de synpunkter och motiv, vilka å ömse sidor voro bestämmande för besluten och handlingssättet.

Konventionen i Moss och dess innebörd.

Svenska härens mot Norge i Dalsland och Bohus län i slutet av juli sammandragna huvudkrafter öppnade sina operationer den 30 i samma månad. Redan den 4 augusti, då rörelserna fortskridit till några km. norr om Fredrikshald—Svinesund, hade den svenske kronprinsen med köpmannen, f. d. norska statsrådet Carsten Tank[1] i sistnämnda ort ett

[1] Det norska statsrådet (»Regjeringsraadet») hade bildats den 2 mars 1814 av prins Kristian såsom Norges regent. Till medlemmar av detsamma hade utnämnts: kammarherren Rosenkrantz, generalmajoren Haxthausen, konferensrådet Sommerhjelm, amtmannen Jonas Collett, konferensrådet Carsten Anker, rådmannen Niels Aall och köpmannen Carsten Tank. Den sistnämnde hade lämnat sitt ämbete den 28 juli och begivit sig till sin gård Rød i närheten av Fredrikshald.

Anker blev inom den närmaste tiden avsänd till England för att där verka för Norges sak. Av särskilda anledningar kom han att kvarstanna i London långt in på hösten 1814. Aall avgick i spetsen för en andra be-

samtal, vilket utgjorde ursprunget till förhandlingar mellan Karl Johan och Norges av riksförsamlingen i Eidsvold utkorade konung, danske prinsen Kristian Fredrik. På grund av Tanks och den sig till honom anslutande norske prosten Hounts medling och de underrättelser, som genom dem ingingo från det norska högkvarteret, avsände kronprinsen generalmajoren M. Björnstjerna, generaladjutant för de yttre ärendena inom svenska arméns generalstab, till Moss för att underhandla med prins Kristian i huvudsakligt syfte att förmå denne att sammankalla ett storting och överlämna makten i dess händer. Björnstjerna medförde en den 10 augusti av kronprinsen Karl Johan undertecknad, i den svenske konungens namn utfärdad förklaring, i vilken kronprinsen godkände Eidsvoldsförfattningen. Förklaringen var avsedd att utbytas mot vissa utfästelser av prins Kristian.

Den 11 och 12 augusti underhandlade Björnstjerna med prins Kristian, den 13 och 14 med de norska statsråden Collett och Aall. Dessa båda hade, såsom nyss sagts, jämte sina kolleger den 12 beordrats att inställa sig i Moss samt motvilligt åtagit sig sin konungs uppdrag att genom Björnstjerna underhandla med kronprinsen av Sverige. Å den svenska sidan inställde sig den 14 generallöjtnant A. F. Skjöldebrand, åtföljd av föreståndaren för Karl Johans fältkansli D'Ohsson, för att jämte Björnstjerna slutföra underhandlingarna. Redan sistnämnda dag mynnade dessa ut i konventionen i Moss, undertecknad å svenska sidan av Skjöldebrand och Björnstjerna samt å den norska av Collett och Aall. Den utgjordes av en överenskommelse om stortingets sammankallande och konungens av Sverige godkännande av Eidsvoldsförfattningen, den i politiskt avseende egentliga konventionen jämte fem därtill hörande aktstycken samt av ett vapenstilleståndsfördrag.

Den *politiska konventionen* hade huvudsakligen följande lydelse:

1. Prins Kristian[1] skall genast sammankalla, på sätt

skickning till England, men även denna blev liksom Ankers sändning utan resultat. Han synes hava återkommit till Kristiania den 11 eller 12 augusti, varifrån han på sin konungs kallelse jämte övriga statsrådsledamöter begav sig till Moss.

[1] Det är att märka, att det i den franska texten står »Son Altesse Royale le Prince Chrétien», icke »Sa Majesté le Roi de Norvège». Sverige och Karl Johan kunde icke erkänna prins Kristian såsom Norges konung.

den existerande konstitutionen föreskriver, det norska rikets ständer. Stortinget skall öppnas den sista september eller, om detta icke är möjligt, inom de första åtta dagarna av oktober.

2. Konungen av Sverige skall genom en eller flera kommissarier direkt förhandla med stortinget.

3. Konungen av Sverige lovar att godkänna den konstitution, som avfattats av Eidsvoldsförsamlingens deputerade. Han skall däri endast föreslå de ändringar, som äro erforderliga för de båda rikenas förening, samt förpliktar sig att göra detta blott i samråd med stortinget.

4. De löften, som konungen av Sverige givit norska folket, ävensom de, vilka kronprinsen av Sverige givit i konungens namn, skola punktligt uppfyllas och av konungen till stortinget bekräftas.

5. Stortinget skall samlas i Kristiania.

6. Konungen av Sverige förklarar, att ingen vare sig direkt eller indirekt skall lida förföljelse för de motstridiga meningar angående de båda rikenas förening, som han hitintills skulle hava uttalat. Civila och militära ämbetsmän, norrmän såväl som utlänningar, skola behandlas med den hänsynsfullhet och välvilja, som den högsta myndigheten dem är skyldig. Ingen av dem skall kunna tilltalas för sina åsikter. De, som icke komma att fortsätta sin tjänst, skola pensioneras efter landets lagar.

7. Konungen av Sverige skall hos konungen av Danmark använda sina bona officia för upphävandet av alla sedan den 14 januari mot såväl ämbetsmännen som det norska riket i allmänhet utfärdade stadgar eller påbud.

De fem aktstycken, som åtföljde den politiska konventionen, voro: en tilläggsartikel, två separata och hemliga artiklar, en förklaring av kronprins Karl Johan och en proklamation av prins Kristian.

I tilläggsartikeln förklarade och förpliktade sig prins Kristian högtidligen att i nationens händer utan något som helst förbehåll nedlägga den verkställande makt, som uppdragits åt honom. Det var för att uppfylla denna formalitet, som han skulle sammankalla stortinget. I det ögonblick, då detta samlats, skulle han förnya denna förklaring och låta kungöra den i hela riket. Sedan skulle han lämna Norge, även om stortinget skulle vilja förmå honom att förlänga sin vi-

stelse i landet. Till bestyrkande härav skulle prinsen, så snart ske kunde, till konungen av Sverige låta överlämna detta löfte skriftligen, avfattat i behörig form samt försett med hans underskrift och sigill. Tilläggsartikeln skulle hava samma kraft och verkan, som om den ordagrant vore inskriven i konventionen den 14 augusti 1814, samt offentliggöras först åtta dagar efter stortingets öppnande.

Enligt den första separata och hemliga artikeln skulle prins Kristian, under någon förevändning, uppdraga den verkställande makten till statsrådet, vilket skulle bibehålla den till stortingets slut eller till dess stortinget bestämt uttalat sin mening angående styrelsesättet. Statsrådet skulle utöva sina ämbetsåligganden enligt konstitutionen. Intill dess stortinget samlats, skulle statsrådet underteckna förvaltningsskrivelserna (de löpande ärendena) på allerhögsta befallning.[1] I den andra separata och hemliga artikeln förklarade och förpliktade sig prins Kristian högtidligen att i nationens händer, utan något som helst förbehåll, överlämna den verkställande makt, som uppdragits åt honom, och han utfäste sig att, så snart stortinget samlats, förnya och låta kungöra denna förklaring i hela riket samt att lämna Norge, även om stortinget skulle vilja förmå honom att förlänga sin vistelse i landet. I sin förklaring godkände kronprinsen Karl Johan i konungens av Sverige och Norge namn den konstitution, som antagits av riksförsamlingen i Eidsvold, samt lovade, att i den endast skulle vidtagas de ändringar, som påkallades av de båda rikenas förening, och skulle dessa ändringar göras efter samråd med stortinget. Även avgav han löften, överensstämmande med konventionens föreskrifter i punkt 6.

I proklamationen till norska folket framhöll prins Kristian, att Norge ensamt hade att strida mot Sverige och de krafter, som de förbundna makterna utlovat genom traktaterna, varför ett fortsatt motstånd skulle vara onyttigt och endast ådraga Norden olyckor. Detta hade förmått honom till förklaringen, att han i nationens händer återlämnade den verkställande makt, som uppdragits åt honom av riksförsamlingen i Eidsvold. Statsrådet skulle föra styrelsen provisoriskt efter

[1] I den franska texten »Par ordre suprême». Uttrycket lämnade oavgjort, i vilkens namn regeringen skulle föras. En var kunde tolka det efter sitt behag.

norska rikets lagar. Prinsen vore övertygad, att Norge under konungens av Sverige faderliga myndighet skulle komma i åtnjutande av samma fördelar, privilegier och friheter, som det givit sig genom Eidsvoldskonstitutionen, samt att i denna icke skulle komma att göras andra ändringar än sådana, som stode i överensstämmelse med nationens önskan. Till proklamationen fogades den svenske kronprinsens ovan omförmälda förklaring.

Enligt *vapenstilleståndsfördraget* skulle fientligheterna upphöra till lands och sjöss, räknat från den dag, då fördraget undertecknades, ända till fjorton dagar efter stortingets öppnande och med åtta dagars uppsägning efter denna tidpunkt. I övrigt innehöll det huvudsakligen följande bestämmelser.

Blockaden av de norska hamnarna skall upphävas från dagen för undertecknandet av fördraget samt in- och utförseln frigivas. Om fästningen Fredriksten icke kapitulerat, skall den jämte tillhörande verk genast överlämnas till de svenska trupperna. Besättningen skall avtåga ur fästningen med vapen och träng samt under all militärisk hedersbevisning. Det skall vara officerarna tillåtet att begiva sig varthän dem för gott synes, soldaterna skola återvända till sina hemorter; såväl de förra som de senare skola utlova att icke vidare tjäna mot de svenska trupperna. Den svenska demarkationslinjen skall från Krakerud följa Glommen samt därefter gå längs Öjeren över Onstadsund och Hovi till Soner (beläget 10 km. norr om Moss), den norska leda från Dröbak över Krokstad (Kraakstad) till Öjeren och vidare utefter Glommen till Kongsvinger.[1] I Värmland skola de svenska trupperna icke få överskrida Acklanger.[2]

Norska nationaltrupperna skola genast hemförlovas och

[1] De norska underhandlarna underskrevo vapenstilleståndsfördraget med förbehåll i fråga om demarkationslinjernas sträckning. De ville göra gällande den meningen, att den svenska demarkationslinjen skulle betecknas av »status quo» för svenska armén, samt att den norska skulle gå från Soner över Spydeberg och Hovi till Glommen. Genom Colletts och Aalls förslag hade det av svenska armén på Glommens västra (högra) strand besatta området blivit avsevärt mindre och i militäriskt avseende ofördelaktigare än enligt stilleståndsfördragets demarkationslinjer enligt den svenska ståndpunkten. Någon demarkationslinje för sjöstridskrafterna blev icke bestämd. Icke heller träffades någon överenskommelse om deras avrustning.

[2] Acklanger (ort eller sjö) har icke kunnat återfinnas å någon karta I norra Dalsland finnes en sjö Acklången (Acklangen).

återgå till vederbörliga provinser. Under vapen skola endast de värvade trupperna förbliva, nämligen: söndenfjeldske, nordenfjeldske och oplandske regementena, Akershus' skarpskyttar och artilleribrigaden. De få icke överskrida den norska demarkationslinjen. Endast två svenska divisioner (fördelningar) med däremot svarande kavalleri och artilleristyrkor skola förbliva i Norge, återstoden av svenska armén skulle återvända till Sverige. Så länge stortinget är samlat, få varken svenska eller norska trupper närma sig Kristiania på ett avstånd av tre mil, för att fullständig frihet i överläggningarna skall lämnas folkets representanter. Under denna tid skall borgerskapet i Kristiania bestrida vakttjänsten i staden och på Akershus' fästning.

Huvudpunkterna i Mosskonventionen voro från konungens och kronprinsens av Sverige sida godtagandet av Eidsvoldsförfattningen samt från prins Kristians sida överlämnandet av den verkställande makten i nationens händer, sammankallandet av stortinget och det högtidliga löftet att, sedan detta samlats, lämna Norge.[1] För att erhålla en i möjligaste mån riktig uppfattning av konventionens innebörd synes det vara lämpligt att gå något tillbaka i tiden.

Under förra hälften av år 1814, allt sedan freden i Kiel avslutits, hade Sverige, dess regering och kronprins ställt sig på Kieltraktatens grundval. Danmark hade avträtt Norge för att under full äganderätt och suveränitet tillhöra Sverige och utgöra ett med denna makt förenat konungarike. Det tillkomme konungen av Sverige att genast taga Norge i besittning och där utöva regeringsmakten samt att giva sina nya undersåtar en statsförfattning.[2] I denna uppfattning hade Sveriges konung redan den 13 februari till generalguvernör över Norge förordnat fältmarskalken greve H. H. von Essen. Även Karl XIII:s den 10 juli utfärdade proklamation till norrmännen gav uttryck åt samma åskådning. Visserligen var dess innehåll till största delen vänligt och förson-

[1] Karl Johan ratificerade Mosskonventionen den 15 augusti och godkände därvid den norska reservationen i fråga om demarkationslinjernas sträckning med tillägg, att han »med nöje begagnade denna första anledning till att giva ett bevis på sina känslor för nationen och den norska armén».

[2] Enligt en av Karl XIII den 8 februari utfärdad proklamation skulle förslag till författning uppgöras av Norges mest ansedda män.

ligt, men i slutet förklarade konungen den av prins Kristian sammankallade riksförsamlingen i Eidsvold lagstridig samt alla dess handlingar och beslut ogiltiga. Då denna proklamation undertecknades, var kronprinsen Karl Johan i den svenska huvudstaden — han avreste till västra gränsen först den 12 juli — och det torde sålunda med säkerhet kunna antagas, att han icke blott var underkunnig om utan även gillade proklamationens innehåll. Den svenska uppfattningen delades icke alls av prins Kristian och hans medhjälpare i resningen i Norge, icke heller av det norska folkets stora flertal. Sedan samma folk blivit löst från sin tro- och huldhetsed till Danmarks konung, gjordes gällande, att Norge icke hade något att skaffa med Kieltraktaten. Denna mening blev ytterligare stärkt och rotfäst genom besluten å riksförsamlingen i Eidsvold, vilken gav riket en särskild statsförfattning, enligt vars första paragraf Norge vore ett fritt, självständigt och odelbart rike, och därtill utkorade prins Kristian till landets konung. I Norge samlades man kring Eidsvoldsståndpunkten.

Till dessa båda diametralt motsatta ståndpunkter i mellanhavandena mellan Sverige och Norge kom under loppet av juli en tredje ståndpunkt, nämligen den, som framställdes av stormakternas specialmission (kommissarier).[1] Denna på Sveriges (Karl Johans) initiativ förordnade mission med uppgift att i såväl Danmark som Norge bringa Kieltraktaten till verkställighet anlände i slutet av juni till Kristiania, efter att dessförinnan hava uppehållit sig i Köpenhamn. Vid sin framkomst fann den sig stående inför två fullbordade fakta: den norska självständighetsförklaringen och det norska konungavalet å Eidsvold. Kommissarierna trädde i underhandlingar med prins Kristian — härigenom godkände de genom handling i verkligheten Eidsvoldsförfattningen — framlade ett ultimatum i frågan, vilket icke godkändes av prinsen utan möttes av andra förslag, samt fortsatte sin medling hos den svenske kronprinsen. Specialmissionens ingripande ledde för tillfället icke till något resultat, men intrycket av dess medling kvarstod, även sedan kommissarierna rest sina färde. Deras avresa sammanföll ungefär med tidpunkten för fientlig-

[1] Stormakternas specialmission (kommissarier) utgjordes av: österrikiske generalmajoren friherre von Steigentesch, ryske generalmajoren greve Orlov, preussiske majoren baron Martens och engelske diplomaten Foster.

heternas utbrott. I slutet av juli förelågo sålunda tre särskilda uppfattningar beträffande ordnandet av de svensk-norska angelägenheterna. Det av stormakternas specialmission framlagda förslaget, dess s. k. ultimatum, avsåg ett vapenstillestånd, byggt på följande grunder:

1. En av prins Kristian till konungen av Sverige och dennes höga allierade avgiven högtidlig förpliktelse att i riksförsamlingens händer nedlägga alla av densamma mottagna rättigheter samt att använda hela sitt inflytande för att förmå det norska folket att godvilligt ingå på föreningen med Sverige.

2. Landet mellan Glommen och den svenska gränsen skall utrymmas av de norska trupperna, likaså Hvalöarna samt fästningarna Fredrikstad, Fredrikshald (Fredriksten) och Kongsvinger. Ifrågavarande område skall förklaras neutralt och fästningarna besättas av svenska trupper.

3. Efter fästningarnas besättande skall blockaden av Norge hävas för hamnarna Kristiania, Kristiansand och Bergen.

Prins Kristian, vilken efter mottagandet av specialmissionens ultimatum utarbetade åtskilliga förslag till ordnandet av de svensk-norska mellanhavandena, gick i viss mån stormakternas kommissarier till mötes, men han erbjöd endast en villkorlig tronavsägelse, d. v. s. han gjorde denna beroende av den sammankallade nationalförsamlingens rätt att mottaga eller vägra avsägelsen. I politiskt avseende krävde han vidare, att Eidsvoldsförfattningen skulle godkännas av Sveriges konung. I militäriskt var han villig att utrymma landet mellan riksgränsen och Glommen ävensom fästningarna Fredrikstad och Fredriksten. Däremot skulle blockadens upphävande avse hela landet. Kronprinsen Karl Johan fordrade en ovillkorlig tronavsägelse från prins Kristians sida och var i detta avseende redo att godkänna specialmissionens förslag. Han var villig att medgiva det norska folket rättigheten av en nationell representation men uttalade icke något angående Eidsvoldsförfattningen. Han skulle kunna avstå från besättandet av Kongsvinger ävensom medgiva blockadens upphävande längs Norges hela kust.

Då Karl Johan endast några få dagar efter operationernas öppnande genom Carsten Tank tog initiativet till inledandet

av underhandlingar med prins Kristian, ligger den frågan nära till hands, varför han icke ville begagna sig av specialmissionens medling. Frågan synes kunna besvaras oberoende av den omständigheten, huruvida kronprinsen redan vid fientligheternas början umgicks med tanken att godkänna Eidsvoldsförfattningen eller icke. Visserligen önskade kronprinsen Englands medverkan vid blockaden av Norges kuster, och väl var han angelägen om att, därest så skulle visa sig erforderligt för genomdrivandet av hans politiska syften, få taga i anspråk både ryska och preussiska soldater, men svårligen hade det varit lämpligt, att Sverige mottagit Norge på grund av en medling, vilken *icke* låg inom kommissariernas uppdrag. Det var i själva verket mycket naturligt, att Karl Johan *icke* mer än som var oundgängligen nödvändigt ville se stormakterna inblandade i uppgörelsen med Norge. Därtill kom, att svenska stridskrafternas operationer på norskt område och i norska farvatten sannolikt skulle göra prins Kristian ytterligare benägen för en överenskommelse. Det hade även varit ett psykologiskt misstag att låta armén icke få överskrida gränsen. Följaktligen synes man kunna antaga, att kronprinsen icke ogärna såg, att stormakternas kommissarier, utan att hava lyckats åvägabringa någon uppgörelse, drogo sina färde, allra helst som han icke utan grund märkte, att de hyste sympatier för Norge och prins Kristian.

Indirekt utövade säkerligen specialmissionens hållning och uttalanden inverkan på den svenske kronprinsens beslut och handlingar. Av kommissariernas ord och uppträdande kunde han knappast undgå att draga den slutsatsen, att Sverige icke kunde driva sin sak mot Norge så långt som helst. Karl Johans ställning hos bundsförvanterna var år 1814 icke så stark som den varit 1813. Ginge han för hårdhänt till väga, kunde den ytterligare försvagas, vartill kommissariernas rapporter kunde bidraga. På grund av nu antydda omständigheter kunde han icke alldeles bortse från vad specialmissionen — stormakternas förtroendemän — andragit. En viss hovsamhet mot Norge kunde sålunda vara påkallad av det allmänna politiska läget. Även ur andra synpunkter krävde detta läge en snar uppgörelse mellan Sverige och Norge. Det måste nämligen vara av en stor betydelse, att Norges förening med Sverige blev en verklighet, innan kongressen i Wien

kom i full verksamhet och det diplomatiska spelet därstädes hunnit utvecklas, samt att således samma kongress, i fråga om förhållandet mellan Sverige och Norge stående inför ett fullbordat faktum, icke skulle kunna taga sig något före. I denna önskan och beräkning låg helt visst den förnämsta drivfjädern till Carsten Tanks beskickning till prins Kristian.[1]

Huruvida och i vad mån möjligheten att fullständigt besegra norrmännen skulle hava kostat mycket blod och pengar, eller huruvida tvivel i fråga om målets nående på våldets väg skulle hava inverkat på kronprinsen till beslutet i början av augusti att snarast möjligt söka komma till underhandlingar med prins Kristian, synes vara ovisst. Det är givetvis icke nu görligt att beräkna långvarigheten av kriget för att nå målet, vilken till väsentlig del kommit att bero på den norska försvarskraftens uthållighet och seghet, och det kan icke heller avgöras, huru långt operationerna behövt fortsättas, för att önskade eftergifter skulle hava kunnat framtvingas. Dessa spörsmål äro beroende av en mångfald faktorer. Så mycket torde likväl kunna sägas, att därest blockaden av Norge kommit att fortsättas tillräckligt länge och svenska arméns operationer med kraft förts framåt, hade sannolikt stora utsikter för brytandet av norska folkets försvarsvilja förefunnits. Hade åter den engelska blockaden (av Norges västra kust) upphört eller visat sig verkningslös, hade det norska försvaret antagligen blivit uthålligare. Under inga förhållanden torde man emellertid kunna påstå, att nyss antydda möjlighet och tvivel spelat någon huvudroll i fråga om Karl Johans önskan att snarast möjligt bringa den »norska affären» till

[1] Huru angelägen Karl Johan var, att kongressen i Wien icke skulle komma att sysselsätta sig med Kieltraktaten, framgår av en depesch den 10 november 1814 från utrikesstatsministern von Engeström till Sveriges fullmäktig på samma kongress, Carl Löwenhielm. Hos denne inskärptes, att nämnda traktat icke finge bliva föremål för någon som helst behandling vid det gröna bordet i Wien.

I detta sammanhang må erinras därom, att Trolle-Wachtmeister i sina Anteckningar och minnen (II, s. 12) berättar, att Karl Johan vid denna tidpunkt skrivit ungefär följande i sitt brev: »Il est de la plus grande conséquence, que l'affaire de la Norvège soit terminée avant que le congrès de Vienne vienne en activité; il est nécessaire, que l'Europe voie que la réunion de la Norvège se fasse librement et avec une parfaite unanimité: pour atteindre ce but, il ne faut pas hésiter de faire des sacrifices, qu'on pourra refaire à une autre diète.» Ehuru det icke angives, till vilken och när brevet skrivits, torde dock detsamma giva ett uttryck för kronprinsens tankegång samt lämna ett bidrag till förklaringen av hans handlingssätt.

slut, men väl kunna de hava varit bidragande orsaker till hans åtgärder i sådant syfte.[1] Tvivelsutan voro de storpolitiska synpunkterna i främsta rummet bestämmande för den svenske kronprinsens handlingssätt.

Det ultimatum, som stormakternas specialmission avgav den 7 juli 1814 till prins Kristian, gjorde helt visst på honom ett starkt intryck. Han kunde — oaktat kommissariernas vänskapligt sinnade känslor — icke undgå att märka, att deras framställning icke avsåg att rubba huvudpunkten i de utfästelser, som stormakterna givit Sverige i allianstraktaterna, nämligen Norges förening med detta land, utan att de fastmer ville upprätthålla dessa traktater ävensom Kielfredens bestämmelser. Det stod prinsen ganska snart klart, att stormakterna höllo fast vid nämnda förening och att han personligen måste bliva det offer, som jämnade vägen till en union. I denna sin uppfattning styrktes han av Englands hållning. Oaktat alla förhoppningar på detta lands medverkan till ett korsande av Kielfreden och oaktat de förespeglingar härom, som den engelske utrikesministern lord Castlereaghs privatsekreterare Morier gjort i Norge till såväl prins Kristian som framstående norska män, hade varken Carsten Ankers eller Niels Aaalls beskickningar till London medfört önskat resultat. Personligen fann han sig icke hava något att vänta av den europeiska storpolitiken, vilken fastmer krävde hans tronavsägelse.

Den enda återstående utvägen för prinsen att åt sig bevara sin nyförvärvade konungatron hade varit: framgång för de

---

[1] Visserligen skrev kronprinsen från Fredrikshald den 7 oktober 1814 till de svenska kommissarierna vid stortinget, att om han för hösten och under den instundande vintern kunde förfoga över 40,000 man och åtminstone sex millioner riksdaler i pengar — den för ett krig i sex månader oundgängligen behövliga summan — skulle han kunna tvinga norrmännen att icke göra anspråk på andra rättigheter, än som ett erövrat land kunde begära. Men på detta uttalande torde man icke kunna bygga några slutsatser i den mening, som Karl Johan syntes avse. Mot Norge ställde Sverige i slutet av juli 1814 i fält 44,000—45,000 man. Och enligt vad Björlin visat i Kriget i Norge 1814 hade det nog varit möjligt för Sverige att uppbringa ifrågavarande penningbelopp.

I övrigt kan Karl Johans uttalande icke tagas till intäkt för vare sig krigets långvarighet eller norrmännens försvarsvilja. Hade icke kriget i allt väsentligt bringats till avslutning före vinterns inträde, hade utgången kunnat bliva oviss, liksom tillfällena till främmande diplomatiskt ingripande kommit att ökas.

norska vapnen och svenska arméns tillbakadrivande över gränsen. Men några utsikter till en större seger syntes honom icke förefinnas. Redan vid ett statsrådssammanträde i Spydeberg den 8 augusti, vid vilket prinsens närmaste man i befälet generalmajor Seyersted och arméintendenten Haxthausen voro närvarande, meddelades, att truppernas livsmedelsförråd endast räckte till mitten av månaden, samt att några planer för ett fortsatt, tillika framgångsrikt försvar icke kunde uppgöras. På grund av dessa upplysningar ansåg sig statsrådet icke böra avråda det från svensk sida väckta förslaget om vapenstillestånd. Och så begynte underhandlingarna med Björnstjerna. När dessa den 13 augusti inträtt i sitt avgörande skede, erhöll prins Kristian en på hans anmodan av generalmajorerna Arenfeldt och Hegermann samma dag avgiven förklaring angående den norska arméns militära läge. Enstämmigt gåvo de uttryck åt den uppfattningen, att under deras befäl stående trupper voro besjälade av nit för Norges sak. Om det funnes tillräcklig och ändamålsenlig proviant och om armén ofelbart vore försedd med ammunition och klädesplagg för att uthärda krigets mödor samt därest operationerna komme att ledas med enhet och kraft,[1] kunde konungen lita på truppernas mod och hängivenhet, även om resultatet icke bleve så uppmuntrande. Men om konungen icke kunde förse armén med god proviant, ammunition, vapen och kläder under den besvärliga kampen i den förestående årstiden under ett ideligt bivackerande, då vore det generalernas förvissning, att, oaktat truppernas mod, under konungens höga ledning arméns upplösning och landets ruin bleve följden. Arenfeldts och Hegermanns förklaring gav sålunda icke något stöd åt krigets fortsättning utan stärkte prins Kristian i hans pessimistiska uppfattning angående operationernas fullföljande. Starka både politiska och militära skäl voro sålunda bestämmande för prins Kristians beslut att inleda underhandlingar och underteckna konventionen i Moss.

[1] Under de föregående operationerna hade prins Kristian visat sig svag och vankelmodig. Tillfällena till under gynnsamma förhållanden utförda anfall mot de svenska huvudkrafternas högra flank blevo försummade. Om offensiv utfärdade order blevo återtagna. Krig och krigföring bjödo prinsen mycket emot. — I ett Uddevalla den 23 augusti 1814 dagtecknat brev skrev utrikesstatsministern von Engeström till justitiestatsministern Gyllenborg, att norrmännen sade, att Kristian är »en smukker Prinds, men ingen Krieger».

Konventionen i Moss var egentligen en furstarnas sak: en överenskommelse mellan kronprinsen av Sverige och den i Eidsvold valde konungen av Norge. Den förre måste köpa den senares tronavsägelse med godkännandet av Eidsvoldsförfattningen. För att rädda denna uppoffrade prins Kristian sig själv. Genom nämnda godkännande gjordes emellertid en bresch i Kieltraktaten. Efter att hava vidtagit de åtgärder, som betingades av konventionen, reste prinsen den 18 augusti från Moss till Ladugårdsön invid Kristiania, dit han ankom följande morgon. Härifrån avlät han den 19 till det norska statsrådet ett reskript, i vilket han meddelade, att han till följd av sjukdom icke kunde taga någon befattning med statsstyrelsen. Statsrådet skulle ombesörja alla regeringsangelägenheter samt förse alla utgående skrivelser (order och resolutioner) med underskriften: »Efter allerhöjeste Befaling», dock utan att tillsätta något sigill. Först den 30 augusti bekräftade Sveriges konung Karl XIII från Uddevalla kronprinsens den 10 i samma månad avgivna förklaring och godkände därmed Mosskonventionen.[1] Efter dennas avslutande gällde det å den svenska sidan och närmast för kronprinsen Karl Johan att träffa anordningar för vapenstilleståndets utförande och att vidtaga förberedelser för de blivande underhandlingarna med stortinget, varjämte prins Kristians avresa från Norge kom att vålla honom något bekymmer. Stortinget var kallat att sammanträda den 7 oktober.

Så snart den engelska regeringen i London fick underrättelse om den i Moss avslutna konventionen, ansåg sig England icke böra taga någon vidare befattning med frågan om Norges förening med Sverige. Prins Kristian hade uppgivit den norska tronen, fästningarna Fredrikstad och Fredriksten befunno sig i svenskarnas våld, och förhandlingar med stortinget skulle inledas. Ur den brittiska politikens synpunkt förelågo icke några ytterligare förpliktelser. Kejsaren av Ryssland fasthöll vid sitt löfte att i händelse av behov ställa trupper ur Bennigsens armé (6.000 man) till förfogande, och konungen

[1] Ehuru veterligen icke något statsrådsprotokoll finnes i behåll, antager Alin i Den svensk-norska unionen på uppgivna skäl, att ett statsråd i i ärendet hållits i Uddevalla. I sammanträdet, vid vilket kronprinsen sannolikt var närvarande, skulle hava deltagit: utrikesstatsministern von Engeström samt statsråden Adlercreutz och Puke (tillfällig föredragande var expeditionssekreteraren Valerius).

av Preussen lovade i september att under enahanda förutsättning understödja med en truppkontingent av 2,790 man.

Vapenstilleståndets utförande.

Den första åtgärden i fråga om vapenstilleståndets utförande var överlämnandet av Fredriksten i svenska truppers händer. Prins Kristians adjutant major Brock, vilken å sin herres vägnar redan den 14 augusti på kvällen avrest från Moss till Fredrikstad för att underrätta den svenske kronprinsen om den i Moss avslutna konventionen, hade därjämte i uppdrag att fortsätta färden till Fredrikshald och meddela Fredrikstens kommendant, generalmajor Ohme, order att överlämna fästningen. Från Fredrikstad avgick, samtidigt med Brock, kronprinsens adjutant, överstelöjtnanten friherre Stjerncrona för att meddela belägringskårens befälhavare, generalmajor de Suremain, erforderliga föreskrifter. Ehuruväl varken Brocks eller Stjerncronas meddelanden innehöllo alla för vederbörande behövliga upplysningar, och änskönt formaliteterna i övrigt icke synas hava blivit behörigen iakttagna, lät Ohme på Stjerncronas anmodan redan under natten garnisonen utrymma portarna och utanverken, vilka genast besattes av svenska trupper.[1] Enär den norska besättningen icke behörigen underrättats om vad saken gällde, kom det till »klammeri och knytnävskamp» mellan svenska och norska soldater. Genom ingripande av norska officerare, vilka ägde kännedom om förhållandet, samt till följd av de svenska truppernas disciplin och foglighet, lyckades det att avstyra tumultet. Den 16 på morgonen träffades emellertid avtal angående anordningarna vid fästningens överlämnande i dess helhet. Kl. 11 f. m. avmarscherade den lilla norska garnisonen högtidligt och under hedersbetygelser.

Enligt vapenstilleståndsfördraget skulle endast två sven-

[1] Fredrikstens besättning hade icke i övlig ordning, d. v. s. genom upplästa skriftliga garnisonsorder, blivit underrättad om vad som skett. Det förelåg icke heller någon skriftlig, behörigen undertecknad och ratificerad överenskommelse om vad som skulle ske. Det är oförklarligt, att Ohme utan vidare tillmötesgick Stjerncronas anmodan. Detta var ur militärisk synpunkt ett förhastat steg. De båda adjutanterna synas hava haft mycken brådska, enär de redan under natten lämnade fästningen samt begåvo sig, Stjerncrona till Fredrikstad och Brock till Moss.

ska fördelningar jämte motsvarande kavalleri- och artilleristyrkor förbliva i Norge, medan återstoden av den svenska armén skulle återvända till Sverige. Frågan löstes emellertid icke på det sätt, att två av de fem fördelningar, vilka utgjorde samma armés huvudkrafter vid inmarschen över norska gränsen, bestämdes att kvarstanna i Norge, utan så, att det på grund av generalorder den 17 och 18 augusti bildades två nya fördelningar om sammanlagt 28 bataljoner m. m. för att utgöra en ockupationsarmé, i vilken dock icke ingick något förstärknings- eller beväringsmanskap. Detta hemförlovades nämligen (utom vid Hälsinge och Västerbottens regementen) liksom ock de truppförband, som icke tilldelades ockupationsarmén. Ifrågavarande generalorder blev dock icke länge bestående. Enligt vad general Adlercreutz, kronprinsens generalstabschef, uppgiver i en den 4 oktober dagtecknad promemoria till de svenska kommissarier, som voro utsedda att förhandla med norska stortinget, hade ockupationsarmén ansetts böra ökas, enär »underrättelse inlupit, att av norska armén kvarhöllos de nationella soldater, som tillhörde de regementen, vilka enligt konventionen borde endast utgöras av de värvade».[1] På grund därav skulle fem svenska infanteriregementen, vilka erhållit order om hemförlovning, kvarstanna i Norge, och denna ändring av förut givna bestämmelser medförde en ny organisation av ockupationsarmén. Härom utfärdades order under de sista dagarna av augusti.

Chefen för andra armékåren, den redan på våren 1814 utnämnde generalguvernören över Norge, fältmarskalken greve H. H. von Essen blev förordnad såsom chef för ockupationsarmén, till vilken även arméкårkvarteret övergick. Armén utgjordes av:

I. fördelningen: generalmajoren friherre Posse.

1:a brigaden (generalmajoren, friherre Lagerbring): Svea livgarde (1),[2] Andra gardet (1), Livreg:tsbrigadens grenadjärkår (1), Livgrenadjärreg:tet (6) och Upplands reg:te (2).

2:a brigaden (generalmajor Brändström): Västgöta reg:te (2), Södermanlands reg:te (2), Västmanlands reg:te (2), Kalmar reg:te (2) och Hälsinge reg:te (3).

Mörnerska husarreg:tet (2).

Göta artillerireg:te (2).

---

[1] Enligt andra uppgifter skulle vissa längre fram omförmälda oroligheter i Kristiania hava varit anledningen till ökningen av ockupationsarmén.

[2] Siffrorna inom parentes angiva antalet bataljoner (skvadroner, batterier).

II. fördelningen: generallöjtnanten, friherre Boije.

3:e brigaden (generalmajor Hederstjerna): Kronobergs reg:te (2), Närkes reg:te (2), Norra skånska infanterireg:tet (1), Konungens Eget värvade reg:te (1), Smålands dragonreg:tes inf.bat. (1), Västgötadals reg:te (1) och Regementet Royal Suédois (2).

4:e brigaden (överste Reuterskiöld): Skaraborgs reg:te (2), Jönköpings reg:te (2), Dalreg:tet (3), Älvsborgs reg:te (2), Bohusläns reg:te (1) och Södra skånska infanterireg:tet (1).

Mörnerska husarreg:tet (2).

Wendes artillerireg:te (2).

Dessutom hörde till ockupationsarmén kavalleriffördelningen: Livgardet till häst (4), Livreg:tsbrigadens husarkår (6) och Mörnerska husarreg:tet (4) samt reservartilleriet (6).

Ur ockupationsarmén utbröts ett avantgarde (8 bataljoner, 4 skvadroner och 2 batterier). Huvudkrafterna (avantgardet och I. fördelningen) förlades på ömse sidor om Glommens nedre lopp i och i trakten av Fredrikstad, medan återstoden var delad i två grupper: en söder om Öjeren (större delen av II. fördelningen) och en i och omkring Fredrikshald (återstoden). Ockupationsarméns högkvarter var under den sista tredjedelen av augusti uppslaget i Hafslund invid Glommen samt flyttades med september månads ingång till Fredrikshald, där det sedermera kvarstannade, tills det upplöstes. Vegesack förordnades till överkommendant över Fredrikstads och Fredrikstens fästningar, i vilka särskilda garnisoner inlades.

De svenska trupperna i Värmland under generalmajor Gahn erhöllo order att, med undantag av Västerbottens regemente, återgå till sina hemorter, likaså överste Eeks detachement i Jämtland.

Så som vapenstilleståndsvillkoren tillämpades, innebar detta å svenska sidan även till en väsentlig grad demobilisering. Det var nämligen icke nog med att åtskilliga truppförband i sin helhet hemförlovades, utan så skedde även med den allra största delen av beväringsmanskapet, av Adlercreutz beräknat till omkring 12,000 man. Därigenom blev den svenska armén desorganiserad. En demobilisering var dock icke betingad av vapenstilleståndsvillkoren, enär dessa endast innehöllo att en viss styrka (två fördelningar m. m.) finge kvarstanna i Norge. De övriga trupperna måste visserligen återgå till Sverige, men ingenting hade hindrat, att de fortfarande hållits under vapen samt förlagts på lämpliga punkter i närheten av den svensk-norska gränsen. Om fientligheterna kommit att återupptagas och operationerna, såsom det torde kunna antagas, då krävt större kraftutveckling än den, som ockupationsarmén förmådde åstadkomma, då hade

en avsevärd tid erfordrats för att tillföra nämnda armé behövliga förstärkningar. Därtill hade kommit att, då vapenstilleståndet icke utlöpte förrän fjorton dagar efter stortingets öppnande, de trupper, som återvänt till hemorterna, vid ett förnyat uppbåd sannolikt allra först i början av november hade kunnat börja inställa sig vid Glommen.[1] Rent militäriskt sett, var sålunda kronprinsens åtgärd att hemsända en betydande del av den svenska armén icke utan risk. Då emellertid vapenstillståndsvillkoren inneburo en högst väsentlig demobilisering även av den *norska* armén, hade förläggandet av de till Sverige återgående trupperna bakom gränsen säkerligen uppväckt en mycket stark misstämning hos det norska folket och dess styrande män. I denna omständighet torde en av förklaringsgrunderna till den svenska demobiliseringen vara att söka. En annan och måhända viktigare sådan var önskvärdheten för kronprinsen att inbe-

[1] I Adlercreutz' förutnämnda promemoria den 4 oktober har sista stycket — denna del av promemorian är skriven med hans egen hand — följande lydelse: »Sedan underrättelse inlupit, att man i Norge sammandrager flera trupper än vad konventionen innehåller, har Hans Kungl. Höghet nu befallt, att alla hemgångna trupper genast samlas och med marche forcée avgå hit; även äro order till general Bennigsen avgångna att låta embarkera 10,000 man, flottan i Göteborg och Strömstad att utlöpa m. m., vilket allt förorsakar betydliga kostnader, varför högst angeläget är, att herrar kommissarier med görligaste första låta veta bestämt, om dessa anstalter böra fortfara eller inställas.» Av vad som ovan sagts torde framgå, att den truppsammandragning, om vilken kronprinsen skulle hava utfärdat order, var en mycket omfattande och vittutseende åtgärd, vilken, därest den blivit anbefalld och iscensatt, icke kunnat liksom medelst tryckning på en knapp inställas. För övrigt skulle Bennigsen hava marscherat från Holstein till norra Jutland (Fladstrand) och därefter transporterats till Bohuslän eller Fredrikstad, vartill kom, att nagra andra transportmedel än den svenska örlogsflottan icke funnos till hands. Av sammanhanget i det återgivna stycket av promemorian torde den slutsatsen kunna dragas, att här mera var fråga om (från kronprinsens sida) uttalade tankar och planer än om i verkligheten utfärdade order. Promemorian är undertecknad samma dag, som de svenska kommissarierna avreste från Fredrikshald till Kristiania. Stortinget hade ännu icke sammanträtt, kommissarierna ännu mindre kommit i förbindelse med riksförsamlingen, och de skulle giva svar på frågan, om »dessa anstalter» borde fortfara eller inställas. Aktstycket kunde uppenbarligen icke hava någon annan mening än att utöva tryck på kommissarierna, men dess lydelse synes icke vara synnerligen lyckligt avfattad. Till detta antagande synes det finnas desto större anledning, som kronprinsen den 5 oktober skrev till Bennigsen, att utgången av affärerna med Norge förmodligen skulle bliva gynnsam och att det den 7 oktober sammanträdande stortinget skulle avsluta sina sammankomster omkring den 15 eller 20 i samma månad. I slutet av brevet sade sig kronprinsen tro, att Bennigsen efter dess mottagande genast kunde göra sig i ordning till uppbrott för avmarsch till Ryssland med alla sina trupper med undantag av en kår om 6.000—8,000 man.

spara utgifter. Med rätta säger Yngvar Nielsen i sin skrift »Fra Kiel till Moss», att Sverige hade anledning att önska kriget så snart avslutat, som det var förenligt med dess ära, men tillägger, att därest så oundgängligen varit nödvändigt, det hade kunnat anstränga sig och skaffa de behövliga penningmedlen utan att tillgripa Norges lättsinniga finanspolitik. Där var nämligen tryckpressen i gång för att tillverka sedlar utan motsvarande valuta. Utan all fråga var ur ekonomisk synpunkt demobiliseringen för Norge en angelägnare sak än för Sverige.

Genom att ur svenska armén i dess helhet bilda en av två fördelningar bestående ockupationsarmé, i stället för att såsom sådan använda två redan befintliga dylika truppförband, erhöll kronprinsen en, vad antalet bataljoner angår, större besättningsstyrka, än vad eljest hade blivit fallet. Men å andra sidan minskades bataljonernas numerär genom beväringsmanskapets hemförlovande. Ockupationsarmén, vilken räknade omkring 15,000 man, blev dock genom det valda förfaringssättet starkare än om därtill utsetts två enligt den ursprungliga indelningen sammansatta fördelningar, och den torde hava varit tillräckligt stor för att i händelse av fientligheternas återupptagande framrycka till och taga Kristiania i besittning. Huruvida den därefter mäktat utföra några större fortsatta operationer, synes ganska ovisst.[1]

Enligt vapenstilleståndsvillkoren skulle under den tid stortinget var samlat borgerskapet i Kristiania bestrida vakttjänsten i staden och på Akershus' fästning. I skrivelse den 3 oktober anhöll emellertid norska statsrådet hos fältmarskalken von Essen, att han måtte utverka kronprinsens medgivande, att vakttjänsten på fästningen under ifrågavarande tid

[1] Det är förut omnämnt, att vapenstilleståndsfördraget icke innehöll några bestämmelser om sjöstridskrafterna. Snart nog framställde det norska statsrådet önskningar om en konvention angående deras demobilisering å ömse sidor. De dåvarande svenska kommissarierna i Kristiania (Wirsén, Björnstjerna och Boije) ansågo, att de icke kunde inlåta sig på förhandlingar i sådant syfte, men voro redan den 3 september i stånd att meddela statsrådet Rosenkrantz, att den »huvudsakligare delen» av svenska flottan redan avgått till sina stationer att där lägga upp, så att även i detta avseende icke mötte något hinder för den norska regeringens »välsinnade avsikter att spara statens krafter».

finge utföras av den i Kristiania garnisonerade bataljonen av det Oplandske infanteriregementet. Hela borgarbeväpningen räknade endast 300 man, medan till besättandet av de militära posterna på fästningen dagligen erfordrades en styrka av 50 man, varjämte borgarvakt bäst lämpade sig vid stortingets lokaler. Essen svarade den 5 oktober från sitt högkvarter i Fredrikshald, att ehuru kronprinsen oryggligen beslutat att å sin sida utan förändring uppfylla de villkor, vilka såväl vapenstilleståndet som konventionen innehölle, han dock velat bifalla den föreslagna vaktförändringen, och detta så mycket hellre som han därigenom funne »ett tillfälle att ådagalägga den benägenhet, varmed han alltid skall gå Kristiania stads borgerskaps önskningar till mötes». Härom underrättades kommissarierna.[1]

Vapenstilleståndet hade, såsom sig borde, ett fredligt förlopp. Dock yppades därunder å såväl ena som andra sidan både misstankar och missförstånd i fråga om motpartens avsikter och förehavanden.

De under överste Eeks befäl stående trupperna i Jämtland erhöllo efter vapenstilleståndets avslutande, såsom förut omnämnts, order att återgå till sina hemorter. Den 8 september avsändes emellertid från kronprinsens högkvarter en order till Eek att med det första insända underdånig rapport med uppgift å de punkter, som han ockuperade. »Skulle», hette det vidare i ordern, »översten redan evacuerat några orter inom norska gränsen, är det Hans Kungl. Höghets nådiga vilja, att de åter besättas, sedan likväl norske befälhavaren därom underrättats. Skulle detta återbesättande hos nämnde befälhavare möta allt för starkt motstånd, må herr översten därifrån avstå.» Eek, som synes hava velat göra mer än sitt bästa, avlät den 19 september från Hede till generalmajor Schmettow, den »kommenderende General Nordenfjelds», en

[1] Dagen förut var den Adlercreutzka promemorian undertecknad, medelst vilken det bragtes till kommissariernas kännedom, att order utgått, att de till Sverige hemförlovade trupperna åter skulle uppbådas och Bennigsen med 10,000 man embarkera m. m.

Vid bedömandet av Karl Johans politiska och militära åtgärder bör man i regeln skilja mellan vad han på förhand talade och skrev samt hans sedermera fattade och i verkligheten utförda beslut.

skrivelse, i vilken han meddelade, att kronprinsen befallt honom att »med träffad överenskommelse och erhållet samtycke av befälhavaren över norska trupperna förlägga inom Norge de under mitt befäl stående trupper». Eek föreställde sig, att Schmettow så mycket mindre härvid skulle göra några svårigheter, som denna förläggning »med Tit. samtycke bliver det vedermäle av Tit. undersåtliga vördnad och hörsamhet för H. K. H. Vår nådigste Herres nådiga vilja, varigenom tillika mellan dessa nya landsmän, lika som redan skett i södra delen av Norge, det medborgerliga vänskapsförbund stadgas, som Sveriges och Norges förening berett dessa tvenne under Vår Allernådigste Konungs spira lyckliga folkslag». Därpå hemställde Eek, att de under hans befäl stående trupperna skulle få förläggas till Roraas, Brette, Suul och Meraker. Denna icke allt för väl övervägda skrivelse besvarades av Schmettow i skarpa ordalag. Eeks inryckning i Norge vore stridande mot Mosskonventionen. Schmettow kunde icke anvisa några kvarter utan den norska regeringens order. I tillit till den svenska redligheten hade han låtit trupperna återgå till deras »Laegder», men dessa voro så närbelägna, att trupperna inom kort kunde samlas, och om svenskarna överskrede gränsen, skulle de mötas med vapenmakt. Till sist påminte Schmettow om generalmajor Gahns missöde vid Lier och nederlag vid Midskog (Matrand). Eeks skrivelse och Schmettows svar trycktes och kringspredos i landet, synbarligen i syfte att väcka misstroende mot svenskarnas avsikter. Schmettow blev dagens hjälte för sitt »kjaekke Forhold».

Kronprinsen Karl Johan lät den 8 oktober genom Adlercreutz underrätta de svenska kommissarierna i Kristiania, att överste Eek handlat i välmening och endast begärt norske befälhavarens samtycke till att besätta vissa punkter i Norge samt att kronprinsen skulle anställa en allvarlig undersökning i saken,[1] men hade tillika fått den uppfattningen, att Schmettow gjort för mycket väsen av densamma. Följande dag fäste D'Ohsson kommissariernas uppmärksamhet på att den norska översättningen av Eeks skrivelse var »si non infidèle, au

[1] Karl Johan lät samma dag beordra Eek att inställa sig i kronprinsens högkvarter.

moins ambigu dans le passage le plus important». Uttrycket »med träffad överenskommelse» hade återgivits med »i Folge Overenskommelse», varjämte med Eeks skrivsätt hade avsetts, att inmarschen av hans trupper skulle äga rum först efter träffad överenskommelse och erhållet samtycke. Kommissarierna underrättade genom det norska statsrådet stortinget om sakens rätta sammanhang, och »dette krigerske Mellemspil gik», såsom Jacob Aall uttrycker saken, »forbi uden anden Folge end den, att Gemytterne dervid kom i fornyet Gjaering».

Sedan stortinget den 20 oktober beslutat, att Norge skulle såsom ett självständigt rike förenas med Sverige under en konung, utfärdades den 21 från kronprinsens högkvarter order, att svenska armén skulle »återtaga sina fredsstationer».[1] Dock skulle fyra bataljoner (en ur vartdera Älvsborgs och Västmanlands regementen samt de båda skånska infanteribataljonerna), en skvadron ur Mörnerska husarregementet samt erforderligt artilleribefäl och manskap tills vidare kvarbliva såsom besättning å Fredrikstads och Fredrikstens fästningar. Dessa bataljoners styrka skulle räkna 500 man.[2] Samtidigt skulle de i demarkationslinjen stående norska trupperna hemförlovas och återgå till fredsfot. Den 23 oktober upplöstes kronprinsens högkvarter, och samma dag utfärdades närmare bestämmelser om hemmarschen.[3] Därpå följde erforderlig ordergivning vid ockupationsarmén. Då denna hade en ganska vidsträckt förläggning och då därjämte ett avbrott i rörelserna, till vilket det bliver tillfälle att återkomma, synes hava inträtt, tog den egentliga hemmarschen sin början först den 5 november. Enligt order den 19 november minskades garnisonerna i Fredrikstad och Fredriksten (Fredrikshald) till en bataljon på vardera platsen. Den 30 i samma månad befalldes, att Vegesacks tjänstgöring såsom överkommendant å

[1] Några dagar senare utgingo liknande order till ännu under vapen stående svenska trupper i Värmland och Jämtland.

[2] Västmanlands och Norra skånska bataljonerna i Fredrikstad, Älvsborgs och Södra skånska bataljonerna i Fredriksten.

[3] I sammanhang med order om hemmarschen befalldes, att regementet Royal Suédois skulle upplösas. Detta skulle ske i Göteborg, dit regementet skulle ställa sitt tåg. Det hade då existerat i något mer än ett år.

de båda fästningarna skulle upphöra och hans stab upplösas, och den 11 december minskades Essens högkvarter till en mindre stab. Men fästningsgarnisonerna kvarblevo ända till omkring den 1 mars 1815. Anledningen härtill synes huvudsakligen hava varit, att det tog lång tid, innan norska armén och landets samtliga ämbetsmän hunno avlägga tro- och huldhetsed till sitt nya konungahus. Frågan om svenska besättningar i de båda fästningarna blev i november föremål för förhandling mellan kronprinsen och det norska stortinget.

Förberedelser till förhandlingar med stortinget.

Omedelbart efter avslutandet av konventionen i Moss utfärdade kronprinsen från Fredrikstad den 18 augusti en order till generalmajoren Björnstjerna att vara konungens kommissarie hos den norska regeringen med uppdrag att övervaka utförandet av de i Moss träffade överenskommelserna och med nämnda regering avhandla i samband därmed stående angelägenheter.[1] För ändamålet avreste Björnstjerna jämte två adjutanter till Kristiania, dit han anlände den 19 på eftermiddagen. Härom underrättade, uppsökte de norska statsråden Rosenkrantz och Aall honom i hans bostad (»hos Trakteur Carstens»).[2] På stadens gator rådde en viss oro med folksamlingar här och var. Sinnena i den norska huvudstaden voro nämligen i jäsning. Den stora massan, vilken icke hade någon närmare kännedom om det politiska och militära läget, ansåg konventionen i Moss och den därigenom avbrutna frihetskampen kränka nationens ära och stridande mot den hjälteanda, som utmärkt det norska folkets förfäder. Det viskades om förräderi, och i Kristiania riktade sig misstämningen i främsta rummet mot generallöjtnant Haxthausen: statsråd, ledamot av finansstyrelsen, kommendant på Akershus, arméintendent och främste medlemmen av överprovianteringskommis-

[1] Ehuru det icke nämnts i ordern, hade Björnstjerna även uppgiften att utforska folkstämningen och sondera framstående norska män.
[2] Björnstjerna anmälde sin ankomst till prins Kristian, som befann sig på Ladugårdsön, och frågade, när han kunde få göra sin uppvaktning, men erhöll till svar, att prinsen var farligt sjuk och att han sängliggande icke kunde mottaga generalen.

sionen. Honom lades särskilt till last, att arméns förseende med livsmedel varit otillfredsställande, att han försummat sin ämbetsplikt och att han brustit i nit för fäderneslandets sak.

Under Björnstjernas överläggning med de norska statsråden i hans bostad, vilken låg i bottenvåningen, växte rörelsen på gatorna och en mumlande folkhop samlades utanför bostaden. Enligt Niels Aall tittade då en av adjutanterna ut genom fönstret och erhöll på kinden ett slag av en murslev, »ledsaget av nogle lidet smigrende Apostropher». Enligt Björnstjernas den 20 augusti till kronprinsen avlåtna rapport om saken var ifrågavarande adjutant, överstelöjtnant Weidenhielm, nära att träffas av ett knytnävslag, utdelat av en person i hopen, varpå hördes »les plus belles épithètes contre les suédois». Rosenkrantz trädde då ut till folket och framhöll, att det var frågan om fredliga underhandlingar och att det var en skamfläck på det norska namnet att på i sådant syfte utsända personer göra något övergrepp. Det lyckades att skingra folkhopen. Huruvida denna episod kom elden att upplåga mot Haxthausen, säger sig Niels Aall icke kunna avgöra. Emellertid följde den ena folkhopen efter den andra, »bankede paa hos Enkelte Misstaenkte, gav et Charivari (kattmusik) ved de svenske Herrers Logis», slog in fönster i kommendantsbostaden och begav sig i en stor mängd utanför staden. Björnstjerna och hans adjutanter togo för natten ett annat kvarter. Följande dag lämnade de Kristiania och reste tillbaka till Moss.

I sin rapport säger Björnstjerna, att han och hans adjutanter lämnade bostaden i bottenvåningen och flyttade en trappa upp. På gatorna rådde mycken rörelse och hördes hurraskrän, liknande dem i Stockholm vid greve Fersens mord. De tre svenskarna beslöto då att inrätta sig till motvärn och att, med pistoler och sablar i händerna, i korridordefilén försvara sig »comme Charles XII à Démotica», men folkhopen passerade förbi och begav sig till statsrådet Haxthausens hus. Vid midnatt kom adjutanten hos prins Kristian, Schwartz, och meddelade, att folkmassan, vilken dragit ut till Haxthausens lantställe, återvände till staden, samt inbjöd svenskarna att taga kvarter hos honom. I det nya kvarteret tillbragte de återstoden av natten i lugn. Följande dag anhöllo Rosen-

krantz och Aall, att Björnstjerna under de rådande förhållandena icke skulle förlänga sin vistelse i staden.[1]

Vid underrättelsen om vad sålunda passerat befallde kronprinsen från Fredrikstad den 21 augusti, att vice amiralen friherre O. R. Cederström med två fregatter vid första gynnande vind skulle segla upp till Kristiania samt förklara för dess magistrat, att den skulle lämna uppgift å de upproriska. Regeringen skulle han spörja, huruvida den ansåge sig stark nog att upprätthålla lugnet i staden och riket. Erhölle amiralen nekande svar, skulle han stanna på Kristianas redd, till dess han hunnit förena sig med amiral Puke, vilken givits order att hålla sig färdig att med linjeskeppen, fregatterna och kanonsluparna gå uppåt Kristianiafjorden, medan 20,000 man satte sig i marsch genom Moss för att återställa lugnet i Norge. Cederström avseglade — såsom förut nämnts var någon demarkationslinje för de svenska och norska flottorna icke bestämd — och närmade sig Dröbak, varifrån de svenska fregatterna blevo siktade. Befälhavaren därstädes, kommendör Fasting, underrättade skyndsamt den norska regeringen om att en ny svensk beskickning sjöledes var på väg till Kristiania. Av fruktan för nya pöbelupplopp beslöto Rosenkrantz och Aall att resa densamma till mötes för att förmå den att fullgöra sitt uppdrag på någon utanför huvudstaden belägen plats. Men då de voro färdiga att stiga i båten, upp-

[1] I ett Uddevalla den 27 augusti 1814 dagtecknat brev till justitiestatsministern Gyllenborg yttrar Engeström, att Björnstjernas avresa till Moss skett på framställning av det norska statsrådet, enär detta under den närmaste tiden icke kunde garantera hans personliga säkerhet. För övrigt är Engeströms skildring av tumultet i det stora hela överensstämmande med Niels Aalls. Han skriver nämligen: »Den 19 ankom Björnstjerna till Kristiania. — Någon rörelse och något mummel förmärktes bland folkhopen, som var församlad utanför dess (hans) boning, men därvid stannade det. Någon tid därefter hördes antågandet av en sorlande myckenhet. Den gick förbi det hus, där Björnstjerna bodde, och angrep det i grannskapet varande general Haxthausens hus (kommendantsbostaden), sönderslog fönster, speglar och möbler, men då generalen befann sig på ett staden nära beläget lantställe begav sig folkhopen dit.»

Enligt Niels Aall drog också folkmassan ut till Haxthausens lantställe, där just ett gästabud pågick, men den blev lugnad av den populäre generalauditören Bergh. Haxthausen lyckades emellertid »under Gjesternas egid» komma in till staden och fann tillflykt hos en vän, men följande dag besöktes han av det norska statsrådet, och det bestämdes då, att generalen skulle nedlägga sina ämbeten, anhålla om undersökning av sin ämbetsförvaltning och för någon tid lämna staden för att »give Folkeruset Tid till at udsvede». En dylik undersökning hade generalauditör Bergh i sitt tal till folkhopen utlovat.

täckte de på helt kort avstånd en ankommande svensk slup, varför de uppgåvo sin plan och i stället mottogo den anländande svenske amiralen, vilken oantastad steg i land. Inom kort samlades emellertid en hop folk på bryggan. Då slupens besättning sedan även ville sätta foten på norsk mark, blev den »av Pöbeln hovedkuls kasted tillbage i Baaden».

Den 24 augusti hade Cederström företräde inför det norska statsrådet och föredrog sitt ärende. Rosenkrantz svarade, att statsrådet beklagade vad som passerat men att det såge sig i stånd att upprätthålla lugnet. Oroligheterna skulle undersökas och anstiftarna straffas. General Björnstjerna hade veterligen icke blivit utsatt för någon personlig förnärmelse.[1] Följande dag återvände Cederström. Polisdirektören hade under natten fört den svenska slupens besättning i land samt givit den förfriskningar och vila.

Med dessa båda episoder inleddes underhandlingarna med det norska statsrådet. Den 28 augusti avlät statssekreteraren G. F. Wirsén, vilken redan den 8 i samma månad kallats till kronprinsens högkvarter, på dennes uppdrag till Björnstjerna i Moss en skrivelse med framförande av Karl Johans önskan, att generalen skulle såsom konungens kommissarie åter resa till Kristiania. På av Björnstjerna gjord förfrågan, huruvida det norska statsrådet godkände honom såsom svensk kommissarie, erhöll han den 29 ett jakande svar, varjämte åt honom blev anvisat ett för hans ställning passande kvarter. Den 1 september anmälde han sig hos statsrådet och överlämnade sin originalfullmakt.

Redan den 29 augusti hade emellertid kronprinsen beslutat att såsom svenska kommissarier vid Björnstjernas sida ställa generallöjtnanten friherre Boije och statssekreterare Wirsén samt därom avsänt en introduktionsskrivelse till den norska regeringen. De båda sistnämnda anlände den 1 september till Kristiania, och de tre kommissarierna hade redan samma afton ett längre enskilt samtal med Rosenkrantz, hos vilken de avlade visit. Följande dag[2] hade de en överläggning med det norska statsrådet. Enligt sin fullmakt skulle kommissa-

[1] Enligt norska statsrådets »Forhandlingsprotokol» för den 24 augusti 1814.

[2] Samtidigt beslöt det norska statsrådet, efter därom träffad överenskommelse, att avsända överste Hegerman såsom fullmäktig till det svenska högkvarteret för att tillse, att vapenstilleståndets föreskrifter uppfylldes från svensk sida, och att avgöra därmed sammanhängande spörsmål.

rierna förhandla med nämnda statsråd om spörsmål, som stodo i samband med de båda rikenas förening. Enligt dem givna instruktioner skulle de bemöda sig om att övertyga medlemmarna av regeringen och av stortinget (det torde vilja säga valda stortingsmän), att det icke kunde vara fråga om att riksförsamlingen skulle överlägga om föreningen, icke heller diskutera konungens av Danmark rätt att genom Kieltraktaten avstå Norge till Sverige, varjämte de skulle framhålla och utveckla de stora fördelar, som en förening mellan de båda länderna komme att medföra. Vore de framförda skälen icke nog för att övertyga, skulle kommissarierna klart framlägga alla de följder, som härrörde ur ett förlängt motstånd. I instruktionen angåvos slutligen åtskilliga särskilda angelägenheter, åt vilka ombuden skulle ägna sin uppmärksamhet. Det skulle föra allt för långt att ingå på enskildheterna av de svenska kommissariernas förhandlingar med den norska regeringens män och av deras övriga verksamhet. I fråga om tillämpningen av vapenstilleståndsföreskrifterna, flottornas avrustning, upphörandet av handelsblockaden, Sveriges medverkan (bona officia) hos konungen av Danmark för upphävandet av dennes efter den 14 januari 1814 utfärdade stadgar eller påbud angående norska förhållanden, ordnandet av postgången mellan Sverige och Norge o. d. tjänade underhandlingarna att undanröja anledningar till klagomål och missförstånd, åvägabringa rättelser och i allmänhet verka utjämnande. Men i huvudpunkterna nåddes icke några egentliga eller direkta resultat. I dessa stodo motsatta uppfattningar mot varandra. Så ofta det nämligen från svensk sida gjordes gällande eller blott berördes, att Sveriges konung på grund av Kielfreden var Norges konung, och att rikenas förening hade sin grund i samma fred, var det å norsk sida en orubblig rättssats, att Kieltraktaten icke innebar någon som helst förpliktelse för Norge samt att det berodde av norska folkets (stortingets) fria vilja att besluta föreningen med Sverige och att välja Sveriges konung till konung av Norge. Det norska statsrådet ville för övrigt icke taga befattning med ärenden, vilka det tillhörde riksförsamlingen att avgöra, eller i något avseende föregripa dess beslut. Rosenkrantz och hans kolleger förskansade sig bakom uppdraget att tills vidare endast utöva den verkställande makten.

Då det genom Björnstjerna den 27 augusti skriftligen meddelats det norska statsrådet, att fältmarskalken von Essen utnämnts till generalguvernör över Norge, ansåg sig samma statsråd icke kunna taga någon kännedom om denna utnämning, vilken icke kunde erkännas giltig, så länge ännu icke någon förening kommit till stånd. Några dagar tidigare, den 23 augusti, hade den norska regeringen på en av kronprinsen gjord framställning angående ordnandet av Norges drätsel svarat, att i fråga om statens finanser och penningväsen måste stortinget höras och besluta. Då de tre svenska kommissarierna den 2 september inför den norska regeringen muntligen framförde konungens av Sverige önskningar, att den ville sysselsätta sig med att utarbeta de förändringar i Norges konstitution (Eidsvoldsförfattningen), som måste anses nödvändiga för den av honom åsyftade föreningen mellan rikena, svarade statsrådet och tog till protokoll, att det icke kunde erkänna föreningen såsom avgjord, vilket vore en sak, som allenast kunde bestämmas av det sammankallade stortinget, varför det icke kunde gripa sig an med att utarbeta förslag till »någon Basis» för sådana förändringar.[1]

Enligt sin instruktion skulle de svenska kommissarierna söka sätta sig i förbindelse med inflytelserika norska män, såsom greve Wedel-Jarlsberg m. fl., samt söka vinna dem för Norges förening med Sverige. Boije hade den 2 september ett samtal med överste Hegermann, vilken icke tvivlade på föreningen, blott man umginges varsamt med folkets tänkesätt, så att icke tvånget utan den fria viljan finge avgöra saken. Wirsén uppsökte samma dag etatsrådet, professor Treschow. Denne erkände, att ingen upplyst norrman numera kunde annat än önska föreningen, men besvor, att man ville lämna folket tillfälle att göra den med bibehållande av

---

[1] I en Kristiania den 2 september 1814 undertecknad, till kronprinsen avlåten promemoria angående överläggningen med det norska statsrådet samma dag säger Wirsén, att Rosenkrantz, Collet och Aall, vilka därvid voro närvarande, framhållit, att de trodde sig bäst tjäna fäderneslandet genom att icke gå utöver sin ämbetsplikt, samt att, därest de i det ringaste avveke från konstitutionens grundsatser, de ofelbart skulle förlora sitt inflytande hos folket.

De skrivelser (promemorier m. m.), som Wirsén avlät till kronprinsen omedelbart före, under och i anledning av denna beskickning till Kristiania, äro tryckta i Yngvar Nielsens Bidrag till Norges Historie i 1814. II, underavdelning VII. Svenske Breve fra 1814. Originalen finnas i det Bernadotteska familjarkivet.

dess självkänsla. Han bestred de grundsatser, från vilka Wirsén utgått, att freden i Kiel berättigade konungen av Sverige till herradömet över Norges folk. Enär konungen av Danmark aldrig med erövringsrätt besuttit Norges tron och ingen fiende beträtt den norska jorden, då freden i Kiel slöts, kunde den danske konungen enligt Treschows obevekliga mening icke skänka bort riket, vilket i sig själv utgjorde den enda verkligen självständiga delen av hans monarki.

Wirsén hade likaledes den 2 september enskilda samtal med statsråden Sommerhielm, Collet och Aall. Ingen av dem betvivlade, att stortinget komme att antaga föreningen, blott man ginge varsamt till väga i de medel, som för ändamålet komme till användning. Följande dag kom han i förbindelse med biskopen över Akershus' stift Bech, vilken uttalade såsom sin mening, att det skulle bliva mycket vanskligt att förena de särskilda människornas sinnen till ett mål. En naturlig fallenhet till oro, oböjlighet i karaktären samt en av vana och politik starkt inrotad fördom mot svenskarna skulle av de illasinnade begagnas för att sätta staten i våda. Tiden vore emellertid nu inne, då de upplysta och redliga kunde stiga fram och verka, så att icke anarkien komme att förstöra all ordning och upplösa samhället: klokhet och moderation vore medlen. Biskopen meddelade, att från de norra orterna kommo stortingsmän med hetsiga huvuden och liten kännedom om den verkliga ställningen. De hade aldrig haft någon känning av kriget och fruktade det således icke. Med dem måste man umgås varsamt. Slutligen lovade Bech sin medverkan till föreningen.

Den 5 september sammanträffade Wirsén och Boije med greve Wedel-Jarlsberg å den utanför Kristiania belägna gården Bogstad, tillhörig dennes svärfader, kammarherre Peder Anker. Greven var såsom tillförene välvilligt stämd mot Sverige, men han misskände icke de svårigheter, som komme att ställa sig hindrande för en verklig förening mellan rikena: å ena sidan den svenska statsförfattningens former och å den andra de på förhand gjorda utfästelserna genom konventionen i Moss. Han uttalade uppriktigt den meningen, att det i alla avseende varit lyckligare, om denna konvention icke kommit till stånd. Den mot föreningen förefintliga oppositionen, vilken komme i synnerhet från de norra provinserna,

skulle uppfatta varje oundgänglig förändring i den norska statsförfattningen såsom ett ingrepp i folkets av Sveriges konung redan bekräftade rättigheter och »såsom för att göra dem till svenskar, varmed de oupplysta förstå slavar under de svenska herrarna». De två svenska kommissarierna överenskommo med Wedel »såsom huvudpremiss», att föremålet för »stortingets arbete borde i möjligaste måtto inskränkas», varför blott huvuddragen och de allra oundgängligaste tilläggen skulle intagas i den norska konstitutionen. Det fullständigare arbetet borde uppdragas åt ett utskott eller en kommitté.

Wirsén och Boije avreste[1] den 6 september på aftonen från Kristiania, sedan de där uträttat vad som för tillfället stått i deras makt, och »enär ett förlängt vistande därstädes i detta ögonblick mera skadat än gagnat». Folket behövde nämligen tid att besinna och i lugn överväga vad det fått höra. Björnstjerna kvarstannade tills vidare i den norska huvudstaden.

Resultatet av de tre kommissariernas verksamhet för att utforska opinionen och sondera terrängen torde i korthet kunna angivas sålunda.

1. Vapenstilleståndets bestämmelser borde noga iakttagas. Därigenom komme Sveriges sak att vinna dag för dag. Ordningen bland trupperna samt ett vänligt uppträdande å deras sida i kvarteren och mot resande norrmän vore av mycken vikt.[2]

2. Varken av England eller av Danmark borde några hinder beredas den norska sjöfarten.

3. Det vore högst angeläget att respektera Rosenkrantz' inom det ockuperade området belägna egendom.

4. Folkets sinnen och övertygelse antoge med varje dag en mot föreningen förmånligare riktning. Norska regeringens ställning, vilken icke borde försvåras, vore mycket vansklig.

---

[1] Enligt en skrivelse från Wirsén, Moss den 7 september, undanbad han sig att under stortinget bliva svensk kommissarie. Han vore icke den rätte mannen, utan i stället borde därtill utses statssekreteraren greve Mörner. Även landshövding Järta borde kallas till detta uppdrag. Wirsén hade tidigare, den 29 augusti i Fredrikshald, anhållit att icke komma i fråga såsom kommissarie att underhandla med stortinget.

[2] Norrmännen beklagade sig över regementet Royal Suédois, för vilket de hade stor förskräckelse.

Kommissarierna tillrådde sålunda moderation och tålamod.

På kronprinsens framställning hade den svenska regeringen i Stockholm den 29 augusti anvisat medel till anskaffande av spannmål för olika delar av Norge.[1]

I skrivelse, dagtecknad Kristiania den 16 september, meddelade Björnstjerna det norska statsrådet, att åtskilliga partier spannmål sjöledes voro på väg till Norge, men fartygens ankomst hade försenats på grund av motvind. Han anhöll om statsrådets benägna medverkan till spannmålens magasinering för att, på sätt statsrådet funne för gott bestämma, överlämnas till Akershus' stift, särskilt till behövande invånare i Kristiania och kringliggande trakt. Den norska regeringen svarade, att den visserligen icke misskände kronprinsens ädla avsikt med gåvan, men att den vore övertygad om, att utdelningen av densamma skulle väcka den slumrande partiandan och sätta det förtroende, som regeringen åtnjöte, på spel. Ny näring skulle komma att givas åt nationaloviljan. I betraktande härav hemställde det norska statsrådet, att utdelningen skulle uppskjutas, till dess stortinget vore samlat, men erbjöd sig att mottaga spannmålen i offentliga magasin, där den såsom »et helligt Depositum» skulle förvaras till kronprinsens närmare bestämmande.

Björnstjerna förnyade emellertid sin framställning den 17 september, enär plikten och övertygelsen om den norska

[1] Redan innan detta beslut var fattat, hade kronprinsen genom Björnstjerna gjort erbjudande om att förse Norge med spannmål. Därpå hade det norska statsrådet den 23 augusti avgivit svar, i vilket uttalades den förhoppningen, att frågan skulle lösas av i riket tillsatta provianteringskommissioner och genom privata affärsmän, blott intet hindrade skeppsfarten. Intet medel vore för ändamålet verksammare än att, såsom kronprinsen ställt i utsikt, alla hinder för handeln till sjöss undanröjdes. »Detta svar», skrev sedermera Wirsén till Engeström, »är efter min tanka rätt fint, men klokt och beskedligt. Uti sin kritiska belägenhet kunna de (Rosenkrantz, Sommerhielm, Collett och Aall) näppeligen hantera sakerna annorlunda, utan att exponera sig för folket vid en möjligen fortfarande yra.»

Kronprinsen avlät den 27 augusti till Björnstjerna en skrivelse att meddelas det norska statsrådet. I denna åberopade han den moderation, som man visat Norge. Sveriges konung hade både av böjelse och av plikt riktat sina omsorger till sitt nya folks väl. Med grämelse hade han sett de hinder, som lagts för utförandet av hans avsikter. Beredvilligheten att öppna Sveriges kommunikationer vittnade om redligheten av konungens avsikter, erbjudandet att med Sveriges resurser biträda i behovets stund gåve bevis, att inga uppoffringar därvid ansåges för dyrbara. Endast detta hade varit motivet till anbudet om spannmål.

nationens rättsinniga dom över en ädel handling uppfordrade honom därtill. Det norska statsrådet vidhöll dock i en skrivelse den 21 i nämnda månad sin uppfattning och framhöll, att avsikten med spannmålsutdelningen skulle fullständigt uppnås, om denna uppskötes, tills stortinget vore samlat, samt uttalade sin livliga önskan, att generalmajoren måtte därtill medverka. Björnstjerna skrev följande dag till Akershus' stiftsdirektion, bestående av stiftsamtman Falbe och biskop Bech, med liknande anbud som till den norska regeringen, men erhöll till svar, att direktionen, i saknad som den vore av regeringens order, icke kunde taga sig an utdelningen av spannmålen. Han offentliggjorde nu kronprinsens anbud i de allmänna tidningarna. Statsrådet tövade icke att låta sina svar komma till allmänhetens kännedom samt inhöstade, enligt Niels Aall, »udeelt Bifald hos Folket».

Under sin fortsatta vistelse i Kristiania synes Björnstjerna huvudsakligen hava förhandlat angående vapenstilleståndsvillkorens fullgörande men i övrigt mera spelat den tyste iakttagarens än den politiske underhandlarens roll. Den 22 september anmälde han till det norska statsrådet namnen å de svenska män, som utsetts till kommissarier vid stortinget. Dagen förut hade han till utrikesstatsministern von Engeström avlåtit en skrivelse, i vilken han utvecklade sina tankar angående »affärerna i Norge».

Norrmännen hade ett utpräglat misstroende mot alla främlingar, i synnerhet mot svenskarna, vilkas namn vore liktydigt med fienden. Den allmänna meningen vore, att de kunde försvara sig i sina berg från Trondhjem, Bergen, Gudbrandsdalen, Hallingdalen och Telemarken; för att förläna tyngd åt denna mening åberopade de Sinclairs, Armfelts och Löwens äventyrliga företag, vilka omintetgjorts i defiléerna i Norges nordliga provinser.[1] Detta misstroende mot allt svenskt, i förening med uppfattningen om landets ointaglighet, kunde utan tvivel komma att ogynnsamt inverka på stortingets beslut.

De kvistigaste punkterna i den stundande överenskommelsen syntes bliva, huruvida stortinget ville erkänna konungen

[1] Här torde kunna antecknas, att segern över Gahn vid Midskog (Matrand) med framgång användes för att höja det norska folkets stämning och tillförsikt.

först sedan det fastställt sina villkor: inga svenska trupper i landet och inga offentliga ämbetsmän, födda i Sverige, varjämte konungens erkännande icke borde ske förrän efter överläggningen om de ändringar, som borde göras i konstitutionen. Ett erkännande på förhand vore, enligt norsk uppfattning, att åter dyka ned i despotismen.

Enligt Björnstjernas åsikt kunde konungens kommissarier dock icke avstå från den legala besittningsrätten till Norge, räknat från Kielfreden, något som förutsatte, att konungen frivilligt och utan villkor erkändes. Sakerna borde nödvändigtvis läggas på den bog, att det vore konungen, som gåve en konstitution till nationen, och icke nationen till konungen. Visade det sig icke möjligt att omvända den norska riksförsamlingen, funnes det icke någon annan utväg än att uppsäga vapenstilleståndet. Då skulle fruktan inverka på en del av stortingets ledamöter, medan det elektriska ordet frihet, bristande förutseende i fråga om faran och önskan att spela en roll skulle egga de övriga. Räddhågan komme då att behärska stortingsmännen från Akershus och Kristiansand, vilka hade förmögenhet att förlora. Oförnuftet komme att inverka på dem, vilka icke ägde någon sådan, sålunda på stortingsmännen från Bergen och Trondhjems stift, vilka — allt för långt boende från faran — därav ännu icke hade tagit något intryck. Under denna förutsättning fruktade Björnstjerna, att majoriteten skulle ställa sig på oförnuftets sida och att fientligheternas återupptagande skulle bliva den oundvikliga följden. Kriget komme dock icke att bliva blodigt. Inom tre dagar komme Kristiania, med utgången av november den åkerbruksidkande delen av Norge att tagas i besittning. Småningom skulle återstoden av landet falla till föga och bergsbygdens invånare, av brist på livsmedel, komma att utöva tryck på sina representanter, så att de bleve benägna att svära konungen av Sverige trohetsed.

I fortsättningen av skrivelsen redogör Björnstjerna för Wedel-Jarlsbergs uppfattning i föreningsfrågan. Greven önskade en i möjligaste mån intim förening mellan de båda rikena och att intet i konstitutionen skulle kunna hindra »une amalgamation définitive». Han trodde att, så när som på några uppkomna svårigheter, föreningen skulle åvägabringas på likaså liberala grunder, som konungen av Sverige före-

slagit, men att denna förening hade olägenheten att lätt kunna ändras av den politiska utvecklingen och i synnerhet av en brytning med England, vilken makt, så länge ännu icke föreningen vore fullständigt konsoliderad, alltid skulle kunna pusta på bränderna i en dåligt släckt eld. Det måste dock, enligt Wedels mening, medgivas, att en sådan konsolidering icke kunde ske, med mindre än att såsom grundval för föreningen uppställdes principen om en småningom skeende sammansmältning, ur vilken borde härflyta: samma konstitution, samma militära och civila organisation, samma lagstiftning samt samma finans- och skattesystem. I detta syfte borde av båda ländernas representationer utses en kommitté om 12—15 medlemmar för att utarbeta förslag att underställas den svenska riksdagen och det norska stortinget samt konungen. Björnstjerna fann dessa synpunkter ganska förståndiga men anmärkte i brevet, att en brådstörtad »amalgamation» skulle medföra »une indigestion politique».[1]

Samma synpunkter[2] som i ovan återgivna brev till Engeström gjorde Björnstjerna gällande i skrivelser till kronprinsen och Essen. Till den förre framhöll han i en depesch av den 24 september, att det icke skulle bliva möjligt att på övertygelsens och mildhetens väg utjämna de sinnenas skiljaktigheter, som förefunnes. Konungen ville man erkänna först efter antagandet av de för föreningen fastställda villkoren. De för Trondhjem och Bergen valda stortingsmännen hade försetts med instruktioner, vilka förbjödo dem att ingå

[1] I slutet av sin skrivelse angiver Björnstjerna namnen på de inflytelserikaste militärerna, såsom överste Hegermann, överstelöjtnant Stabell, kommendör Fasting m. fl., lämpliga att bilda kronprinsens norska stab. Det bästa sättet att göra sig populär i Norge var, enligt vad Björnstjerna även gjorde gällande, att ur landet förjaga alla danskar, såsom biskop Bech, stiftsamtmannen i Trondhjem greve Tramp, Brock, Krebs, Holten, Haffner och »andra dylika äventyrare». Till sist yttrade han några ord om stormakternas specialmission. Samtliga kommissarier hade handlat lojalt utom preussaren Martens, vilken hade haft »des propos mystérieux, entortillés et inclinantes au double sens». Ryssen Orlov, vilken misstänkts för dubbelhet, »a bien agi». Morier — den förut omnämnde privatsekreteraren hos lord Castlereagh — hade givit norrmännen hopp om Englands hjälp samt om en oberoende ställning under denna makts protektorat. Även i andra papper från denna tid har Moriers verksamhet brännmärkts. Martens misstänktes för dubiösa spannmålsaffärer med Norge.

[2] De åsikter, som Björnstjerna utvecklat, hava säkerligen tagit ett visst intryck av den misstämning, i vilken han befann sig i anledning av de i det föregående omförmälda spannmålsunderhandlingarna, vilka icke ledde till önskat resultat.

på någon som helst förening med Sverige. Kronprinsen komme att se sig nödsakad att åter börja fientligheterna.

Två vägar kunde väljas: den ena att uppsäga vapenstilleståndet och Mosskonventionen i alla dess former den 21 och börja operationerna den 28 oktober; den andra att sammandraga och gruppera armén den 10 i nämnda månad på det sätt, att den »på första signal» kunde sätta sig i marsch, kasta alla norska trupper vid demarkationslinjen över ända, inringa stortinget och taga den åkerbrukande delen av landet i besittning. Det första alternativet kunde medföra den fördelen, att förskräckelsen i anledning av vapenstilleståndets uppsägning inverkade gynnsamt för föreningen och förebyggde nya fientligheter. Representanterna från Bergen och Trondhjem måste uteslutas ur stortinget, de från Akershus' och Kristiansands stift förmås att erkänna konungen. Det andra alternativet innebure tre veckors tidsvinst för operationerna, vilket vore av stor betydelse med hänsyn till den oblida årstidens inträde. Det gällde att slå ett avgörande slag. Risken vore dock, att prins Kristian kunde återtaga de löften, som han givit vid ingåendet av Mosskonventionen. Björnstjerna kunde emellertid icke avgöra något »mellan Rom och Karthago». Beslutet borde bero av omständigheterna. Under alla förhållanden tillrådde han emellertid, att armén skulle samlas på det sätt, att fientligheterna kunde öppnas den 10 oktober.[1]

Det var säkerligen icke minst under intrycket av Björnstjernas depescher, som D'Ohsson från kronprinsens högkvarter i Fredrikshald den 29 september skrev till Engeström, att underrättelserna från Norge icke voro fullt tillfredsställande. Man hade dock den uppfattningen, att norrmännen i betraktande av omständigheterna ansågo föreningen med Sverige såsom oundviklig. D'Ohsson meddelade även, att överste Hegermann, såsom förut sagts anställd såsom norsk kom-

[1] I sin skrivelse till kronprinsen framlade Björnstjerna även en operationsplan. Fördelningarna Posse och Boije skulle samlas vid Onstadsund (strax söder om Öjeren), där en bro över Glommen skulle slås, varefter marschen skulle på kortaste vägen ställas till Kristiania. Avantgardet under Vegesack skulle samlas vid Kjölbergs bro och framrycka kustlandsvägen mot den norska huvudstaden. Sandels skulle taga högsta befälet över trupperna i Värmland och framrycka över Lier nedåt Glommen. I betraktande av ställningen och stämningen inom den norska armén hade operationen, enligt Björnstjernas åsikt, alla utsikter att lyckas.

missarie hos kronprinsen, antytt, att stortinget skulle vara benäget att välja kronprinsen till konung, en tanke, vilken denne dock bestämt motsatte sig, enär frågan gällde icke blott ett utkorande av en konung, utan ock föreningen mellan Sverige och Norge.

Såsom redan framhållits, var konventionen i Moss en överenskommelse mellan kronprinsen Karl Johan och prins Kristian. Konung Karl XIII gillade, godkände och bekräftade den 30 augusti i Uddevalla vad kronprinsen förklarat i konventionen, men statsrådets ledamöter i Stockholm fingo icke yttra sig i frågan. I en Fredrikshald den 29 augusti dagtecknad promemoria framhöll Wirsén med skärpa, att frågan om den norska konstitutionen, såsom nära berörande den svenska grundlagen, vore av den vikt, att hela statsrådet borde deltaga i överläggningarna därom. Även Adlercreutz gjorde enträgna framställningar i enahanda syfte. Men i stället för att hos konungen föreslå, att statsrådets i Stockholm varande ledamöter kallades till Uddevalla, där Karl XIII befann sig, beslöt kronprinsen att själv resa till Stockholm. Åtföljd av Engeström, anträdde han den 5 september färden från Uddevalla[1] och ankom den 9 till huvudstaden. Dit begav sig även Wirsén på eget bevåg under natten till sistnämnda dag.

Kronprinsen hade ett par dagars överläggningar med statsrådsledamöterna i Stockholm och uppdrog åt dem att granska Eidsvoldsförfattningen, varefter han, åtföljd av Engeström, den 13 september avreste till Göteborg, dit konungen hade flyttat, med framkomst den 16 i samma månad. Uppdraget var fullgjort sistnämnda dag enligt då avfattat protokoll,[2] undertecknat av justitiestatsministern Gyllenborg, statsråden Rosenblad, Fleming och Lagerbring, statssekreterarna Wirsén och Mörner samt t. f. hovkansleren von Brinkman. Samtidigt avläts till konungen en skrivelse, medelst vil-

[1] Vid Mosskonventionens avslutande hade kronprinsen sitt högkvarter i Fredrikstad. Den 21—24 augusti inspekterade han de svenska trupperna ända upp till Rakkestad och Askim samt förlade i sammanhang därmed sitt högkvarter till Fredrikshald. Den 31 i samma månad reste han till Uddevalla, konungens vistelseort.

[2] Detta protokoll var icke ett statsrådsprotokoll. Något formligt statsrådssammanträde kunde i själva verket icke hållas i Stockholm.

ken granskningen överlämnades men endast helt allmänt motiverades. Skrivelsens undertecknare — nyssnämnda statsrådsledamöter utom Wirsén[1] — hade från början av sitt arbete varit livligt övertygade, att det endast vore genom en verklig sammansmältning av båda folken till ett helt, under en gemensam styrelse och med en gemensam representation, som den fullkomliga förening av krafter och intressen skulle kunna åstadkommas, vilken ensam kunde giva den största inbördes lättnad, den säkerhet och den styrka, äntligen den genom utvidgade handelsförmåner ökade inbördes välmåga, som utgjorde föremålet och fördelarna av den så länge åstundade föreningen av den skandinaviska halvön. Men under önskningarna för uppfyllandet av detta stora ändamål hade statsråden för tillfället ansett sig böra inskränka sina bemödanden till omsorgen att bereda förtroende mellan de båda folken och uppställt såsom huvudgrundsats att undvika allt, som kunde avlägsna eller motarbeta den närmare föreningen.[2] I denna fogliga ståndpunkt torde man kunna se resultatet av kronprinsens besök i den svenska huvudstaden liksom även förklaringsgrunden till att han gjorde detta besök.

Under sin vistelse i Stockholm hade kronprinsen namngivit, såsom av konungen utsedda svenska ombud vid det stundande stortinget i Kristiania, statsrådet friherre Rosenblad, hovkansleren friherre av Wetterstedt, statssekreterarna Wirsén och greve Mörner samt biskopen i Linköping von Rosenstein. Vederbörliga fullmakter undertecknades i Göteborg den 19 september. Såsom förut är nämnt, meddelade Björnstjerna den 22 september det norska statsrådet, vilka personer blivit utnämnda till svenska regeringens kommissarier vid stortinget. Av de fem kommissarierna inställde sig Wetterstedt först. Från fredsunderhandlingarna i Paris anlände han nämligen den 23 september till Göteborg, där kronprinsen ännu befann sig.[3] Då förelåg, efter granskning av de svenska statsrådsledamöternas förslag till ändringar i Eidsvoldsför-

[1] Anledningen härtill var med all sannolikhet den omständigheten, att Wirsén var avsedd till en av Sveriges kommissarier vid stortinget.

[2] Återgivandet av de svenska statsrådsledamöternas förslag till ändringar i den norska grundlagen (Eidsvoldsförfattningen) och andra dylika förslag, som sågo dagen före stortingets sammanträde, skulle kräva alltför stort utrymme och dessutom verka tröttande. Huvudintresset knyter sig till det ändringsförslag, som de svenska kommissarierna framlade för stortinget.

[3] Dagen förut hade Karl XIII anträtt återfärden till Stockholm.

fattningen, ett modifierat sådant. Sedan de fyra kommissarierna i slutet av september kommit till Fredrikshald, dit kronprinsen återvänt, vidtogos, efter överläggningar mellan samtliga kommissarier samt f. d. norska statsrådet Tank och prosten Hount, vissa förändringar i det modifierade förslaget, vilket i sitt nya skick approberades av Karl Johan »i Kungl. Maj:ts namn».

Kommissarierna reste den 4 oktober från Fredrikshald till Kristiania, dit de ankommo följande dag. Före avfärden erhöllo de en efter konungens bemyndigande och på hans order av kronprinsen utfärdad instruktion. Enligt denna skulle själva föreningen mellan Sverige och Norge samt de båda rikenas därav följande styrelse av ett gemensamt överhuvud i enlighet med den svenska tronföljden utgöra den osvikliga grund, från vilken alla underhandlingar borde utgå. Konungens i kraft av Kieltraktaten förvärvade rättigheter, såsom varande i verkligheten erkända, fordrade endast att formligen bestämmas. Huvudsaken finge icke sättas i fråga, men kommissarierna borde icke göra några svårigheter med hänsyn till sättet för målets nående. Huruvida konungen under form av ett enkelt erkännande eller av ett val eller under båda dessa former bleve utkorad, komme på ett ut, förutsatt likväl att detta utkorande icke uppskötes under förevändning att dessförinnan de speciella villkoren för föreningen skulle ordnas.

De punkter, i vilka kommissarierna icke finge göra några eftergifter, avsågo: Sveriges och Norges beständiga förening såsom två självständiga men odelbara stater, erkännandet av den svenska tronföljden samt konungens rätt att styra det norska riket i överensstämmelse med dess lagar och statsförfattning och i följd därav föra befälet över krigsmakten och hålla de garnisoner, som han funne nödvändiga för båda ländernas trygghet. I andra avseenden lade instruktionen icke några ovillkorliga hinder för ändringar och jämkningar i författningsförslaget. I det fall att stortinget icke ville föreningen utan blott sökte undanflykter eller att det bestämde särskilda villkor och förbehåll, innan föreningen och konungen erkänts, skulle kommissarierna förklara, att deras uppdrag upphört, och förbereda sin avresa men före denna inhämta kronprinsens befallningar. Ävenledes skulle de avbryta förhandlingarna, därest stortinget, sedan prins Kristian ab-

dikerat, vidtoge åtgärder, som visade, att det icke ville erkänna konungens myndighet att utfärda föreskrifter om styrelsens provisoriska organisation.

Huru kronprinsens ombud i Kristiania bedömde det politiska läget och utsikterna för genomförandet av föreningen framgår av en promemoria, nedskriven i nämnda stad den 3 oktober 1814 av förste expeditionssekreteraren Valerius.[1] Alla om stortingets eller dess majoritets tänkesätt inhämtade underrättelser överensstämde i följande punkter:

1) Eidsvoldsförfattningen ägde kraft i alla delar, intill dess en ändrad konstitution antagits.

2) Då prins Kristian återlämnat kronan i folkets händer, ägde den norska nationen fullständig frihet såväl att välja nytt konungahus som att besluta om rikets styrelse, intill dess valet försiggått och den nye konungen utkorats.

3) Innan man skrede till val av konung, borde alla villkor med den svenska regeringen förut vara uppgjorda och följaktligen de av samma regering äskade och för de båda rikenas förening nödvändiga ändringarna i konstitutionen före valet hava överenskommits och fastställts.

4) Giltigheten av Kieltraktaten och den av Sveriges allierade givna garantien erkändes icke. Man hörde icke alls eller endast med en viss nationell förtrytelse på alla föreställningar om orimligheten av den svenske konungens antagande i form av val, då dennes ovillkorliga rätt redan vore given och någon annan tronkandidat icke kunde komma i fråga. Oaktat Sveriges överlägsenhet i vapen, borde, enligt norrmännens mening, allt vara reciprokt. Striden vore ännu icke på allvar försökt. Sverige vore dessutom för klokt att skrida till ytterligheten av ett krig, vilket, fört mellan rikena, skulle förstöra dem båda, och som, även förvandlat till ett borgerligt krig, för den händelse partier kunde uppstå och »underhållas i den allmänna faran», småningom komme att överföra anarkien på andra sidan gränsen.

Valerius tillade, att man tämligen tydligt märkte avsikten att, om kommissarierna framkomme med allt för stränga fordringar, göra en hänvändelse direkt till kronprinsen genom en till Fredrikshald avgående deputation. Stortingets majoritet ställde sig sålunda på Eidsvoldsståndpunkten, medan i kommissariernas instruktion eftergifternas väg i viss mån redan var beträdd.

---

[1] Valerius hade genom förordnande, dagtecknat Uddevalla den 5 september 1814, befallts att resa till Norge för att därstädes verkställa de kansligöromål, som kronprinsen kunde uppdraga åt honom. Han beordrades sedermera till Kristiania, synbarligen med uppgift att biträda Björnstjerna, och blev sedan sekreterare hos de svenska kommissarierna. Vid deras ankomst till Kristiania befann sig sålunda Valerius redan på ort och ställe.

Prins Kristians tronavsägelse och avresa från Norge.

Enligt utfästelserna vid konventionen i Moss skulle prins Kristian, då stortinget samlats, förnya sin förklaring att utan något som helst förbehåll överlämna den verkställande makten i nationens händer och sedan lämna Norge. Det var naturligen av en viss vikt, att dessa löften infriades, så snart förhållandena medgåvo det. Antagligen på grund av en promemoria, odaterad men med all sannolikhet avfattad av Wirsén[1] — i densamma framhölls betydelsen av att prins Kristian upplyste det norska folket om »sakernas rätta ställning» och om nödvändigheten att med lugn och ordning möta den rättmätige konungens avsikter för Norges väl — skrev kronprinsen Karl Johan den 28 september från Fredrikshald till prinsen ett brev, i vilket han i artiga ordalag erinrade honom om att genast efter stortingets öppnande formligen avlämna avsägelseakten samt att låta den åtföljas av en uppmaning till norrmännen att med lugn och förtroende mottaga konungens myndighet. Överbringandet av brevet uppdrogs åt f. d. statsrådet, friherre von Platen, vilken kallats till Fredrikshald.

Platen ankom till Kristiania den 30 september och hade den 1 oktober ett tre timmars samtal med prins Kristian, vilken allt fortfarande vistades på Ladugårdsön. Enligt en depesch, skriven sistnämnda dag till kronprinsen, fick han på grund av samtalet en ganska gynnsam uppfattning angående prinsens avsikt att fullgöra givna löften. Prinsen visade sitt koncept till den förklaring, som han skulle avgiva till stortinget, och däri hade icke funnits något klandervärt. Han syntes icke komma att uppträda inför den norska riksförsamlingen. För sin avresa hade han ännu icke bestämt dagen, men han räknade med att kunna anträda färden genast efter abdikeringen med ett norskt skepp, konvojerat av en engelsk fregatt. Prinsen visade sig dock icke benägen att göra några

---

[1] Ifrågavarande promemoria liksom aktstycken angående »Baron B. B. von Platens sendelse till Kristiania september—oktober 1814» äro såsom en underavdelning tryckta i Yngvar Nielsens Det förste overordentlige Storthing. Karl Johans brev den 28 september är även återgivet i Schinkels Bihang III. Svaret på detta är tryckt i Yngvar Nielsens Aktstykker vedkommende konventionen i Moss och ingår där i brevväxlingen mellan Karl Johan och Kristian Fredrik oktober—december 1814.

uttalanden i syfte att inverka på den norska opinionen, än mindre att taga till orda för de svenska ändringarna i Eidsvoldsförfattningen. Tydligt nog gjorde han gällande, att bestämmandet av föreningsvillkoren borde föregå konungavalet. Det vore oklokt att från Sveriges eller kronprinsens sida brådstörta underhandlingarna. Fast mer vore huvudsaken att handla med försiktighet och foglighet, och kommissarierna borde hava en tillräckligt bred marginal för sina underhandlingar med stortinget.

I sitt den 3 oktober dagtecknade svar gav prins Kristian uttryck åt enahanda synpunkter, som han utvecklat i samtalet med Platen. Han ville icke egga norrmännens sinnen, utan blott framlägga en översikt av rikets läge. Han kunde icke kompromettera sig genom att uttala sig vare sig för eller mot de av kronprinsen gjorda framställningarna men ansåg sig icke böra dölja, att den allmänna opinionen vore till ytterlighet intagen mot föreningen. Det berodde av kronprinsens moderation och de svenska kommissariernas klokhet, huruvida det skulle lyckas att förmå stortinget till ett beslut i överensstämmelse med hans önskningar. Den norska riksförsamlingen borde få åtnjuta sin fulla frihet i sina överläggningar, ingen rubbning inträda i fråga om den i vapenstilleståndet bestämda tidsfristen. Med klokhet skulle det bliva möjligt att utjämna uppkommande meningsskiljaktigheter. Betydelsen av att hålla nämnda frist i helgd upprepade prinsen i slutet av sitt brev.[1]

Stortinget samlades den 7 oktober.[2] Följande dag mottog det från prins Kristian en skrivelse, i vilken han meddelade, att han på grund av försvagat hälsotillstånd icke kunde, såsom han önskat, öppna stortinget, utan i stället anmodade riksförsamlingen att utse en deputation att måndagen den 10

---

[1] På anmodan av kronprinsen Karl Johan den 6 oktober uppsatte Platen den 9 i samma månad en längre redogörelse för samtalet med prins Kristian. Denna visar, att de båda under artiga och vänliga former utfört en duell »Kiel—Eidsvold». Den innehåller dock icke något väsentligt nytt utöver det, som ovan är återgivet dels ur Platens brev den 1 och dels ur prinsens brev den 3 oktober. Då redogörelsen avfattades, hade tronavsägelsen redan skett.

[2] Den 7—11 oktober var justitierådet Diriks interimistisk president i stortinget. Sistnämnda dag valdes sorenskriver Christie till president, och han omvaldes till denna post varje åttonde dag under den återstående stortingstiden.

oktober möta honom å Ladugårdsön. Samma dag öppnade statsrådet Rosenkrantz å konungens (prinsens) vägnar stortinget med ett av denne skrivet anförande. I detta kastades en återblick på prinsens val till konung, på stormakternas hållning, på specialmissionens framställningar och villkor samt på kriget, vilket blev oundvikligt. Under detta utvecklade sig läget så, att det svenska anbudet om vapenstillestånd icke kunde avslås. Närmast gällde det då arméns räddning. För att frälsa Norge ur dess svåra läge var direkt eller indirekt understöd av de stora europeiska makterna nödvändigt. Deras bestämda förklaringar omintetgjorde detta hopp. England tillbakavisade de dit avsända beskickningarna, blockadsystemet skärptes och utvidgades till kusterna av Bergen och Trondhjem. Utan hopp om hjälp eller tillförsel måste prinsen bringa offret av sin lycka och i folkets händer nedlägga den verkställande makten. Han kunde icke driva striden till det yttersta. I fråga om föreningen mellan Sverige och Norge yttrade prinsen:

»Rikets tillstånd bjuder att höra och överväga de förslag till förening, som konungen av Sverige har förbehållit sig att omedelbart meddela stortinget, och varvid han har förpliktat sig att förnya de löften, han redan har givit det norska folket. Rikets utvalda män kunna nu, med mogen överläggning och utan annan hänsyn än fäderneslandets krav, bedöma rikets ställning samt välja vad som med hänsyn till omständigheterna är dess bästa.»

Efter överenskommelse med de svenska kommissarierna men även på anmodan av prins Kristian gjorde Platen den 9 oktober ett nytt besök å Ladugårdsön och avlämnade då en avskrift av det svenska förslaget till Norges grundlag (statsförfattning). Ett ganska långt samtal utspann sig mellan prinsen och Platen, under vilket den förre framhöll att, ju mer man bibehölle själva texten från Eidsvold, desto bättre verkan vore att vänta. Prinsen visade även sin avsägelseakt. Platen uttalade den önskan, att vad som skulle ske borde ske snarast möjligt, samt att prinsen ville för den deputation, som han följande dag skulle mottaga, framhålla betydelsen av att främja det verk, för vilket han offrat sig själv. Prinsen svarade, att han efter sin förmåga ville härtill medverka. Så

frågade Platen om tiden för avresan och fick till svar, att prinsen ämnade gå om bord den 10 på aftonen, om detta kunde ske utan att väcka oro. I annat fall tänkte han vänta några dagar, om detta kunde verka lugnande. Härtill genmälde Platen, att det såväl för saken som för prinsen själv vore bäst, att prinsen reste ju förr desto hellre. Denne sade sig även skola använda sjövägen. Slutligen underrättade Platen prinsen om att kronprinsen ålagt honom förklara, att de separata och hemliga artiklarna i Mosskonventionen icke skulle offentliggöras, om prinsen lämnade Norge på bestämd tidpunkt. Denne betraktade denna förklaring såsom en kronprinsens personliga bevågenhet och anhöll, att Platen skulle återkomma den 10 kl. 2 e. m., sedan stortingets deputation haft företräde.

Denna deputation utgjordes av tjugufem medlemmar under ordförandeskap av etatsrådet, professor Treschow. Han överväldigades emellertid vid mötet med den avgående norske konungen till den grad av rörelse, att han icke var i stånd att framföra sitt tal. Biskop Bech tog då ordet och förlänade uttryck åt stortingets erkänsla till prinsen, vilken till statsrådet Rosenkrantz överlämnade en förklaring att av denne uppläsas. Förklaringen var av följande innehåll: »Endast till folkets lycka har jag velat bära Norges krona. Rikets närvarande tillstånd, Europas förenade vilja mot Norge och känslan av att de medel, vilka stodo till buds för att hävda dess oavhängighet, icke voro tillräckliga för mina redliga avsikter, samt slutligen mitt vid vapenstilleståndet givna löfte förmå mig att nedlägga Norges krona jämte den verkställande makten, utan förbehåll, i folkets händer för mig och mina avkomlingar. Jag löser alltså det norska folket från dess trohetsed till mig, och huru smärtsamt det än må vara för mig att lämna ett folk, som jag älskar och vilket givit mig så oförgätliga prov på sin hängivenhet, så bringar jag likväl detta offer för att bevara riket för ödeläggelse. Betryggade genom den konstitution, som det norska folket givit sig självt, skola det norska folkets frihet och självständighet icke komma i fara, men lyckligare dagar — det give Gud! — uppnås genom fredens välsignelser.»

Sedan deputationen avlägsnat sig, erhöll Platen företräde hos prinsen, hos vilken samtliga statsråden voro samlade.

Först hade prinsen och Platen ett samtal på tu man hand. Den förre hade genomläst det svenska förslaget till den norska konstitutionen, vilket han fann i det stora hela byggt på liberala grundsatser. Han uttalade såsom sin mening, att den ifrågasatta naturalisationen av främmande personer skulle möta oöverstigliga svårigheter, och att stortinget komme att kräva garanti för att de norska trupperna icke komme att användas utanför den skandinaviska halvöns gränser, varjämte han antydde, att betänkligheter komme att resas mot konungens rätt att utdela adlig värdighet. Platen avgav lugnande förklaringar, varefter ännu en gång avresan kom på tal. Prinsen yttrade, att han måhända ginge om bord redan samma afton, ju förr desto hellre, ty hans ställning vore mycket pinsam. Sedan prinsen och Platen vid det enskilda samtalets slut utbytt komplimanger, lät den förre det norska statsrådets ledamöter inträda. Det som nyss sagts blev upprepat utan att något anmärkningsvärt föreföll, med undantag av att Platen och Sommerhielm råkade i ett rätt livligt ordskifte i naturalisationsfrågan. Rosenkrantz föreslog en medelväg, bestående däri, att stortinget skulle hava rätt att föreslå naturalisering till konungens sanktion och tvärt om. Sommerhielm ville utgjuta sin sista blodsdroppe för sin mening, Platen ansåg sig icke hava något blod att mista »pour un objet de cette conséquence». Så följde avskedet mellan prinsen och de fyra statsråden. Enligt Niels Aall »lignede Afskedsscenen mere en Huusfaders Skilsmisse fra en kjær Familiekreds, end en Konges fra sit Raad».

Prins Kristian begav sig under natten till den 11 oktober i en »Kongebaad» till Fredriksværn, där han skulle gå ombord på en norsk kutterbrigg.[1] Enligt ett Aarhuus den 9 november 1814 dagtecknat brev till Platen kunde till följd av motvind avseglingen icke ske förrän efter tolv dagar. Sjöresan blev mycket svår. Avsikten hade varit att gå i land på Seland, men det hårda vädret tvang briggen att gå till Aarhuus på Jutlands västkust.

Underrättelsen, att prins Kristian låg kvar i Fredriksværn, väckte en viss oro i det svenska lägret. De svenska kommissarierna, vilka den 21 oktober fingo kunskap om att

[1] Sedermera kom en dansk brigg och avhämtade prinsen.

han ännu icke avseglat, avsände dit överstelöjtnant Forssell för att undersöka förhållandet och påskynda prinsens fortsatta färd. Även anhöllo de hos kronprinsen om avsändandet av en örlogsfregatt till Fredriksværn för att giva ökad kraft åt Forssells beskickning. Prins Kristian svarade, att han vid första vind skulle gå till segels. Den 26 oktober lättade briggen ankar, och därmed lättades även de svenska, måhända icke så litet överflödiga bekymren.

Utan tvivel äro norrmännen stor tack skyldiga prins Kristian. Han satte sig nämligen i spetsen för den norska resningen efter Kielfreden, samlade nationen och sammankallade den riksförsamling, som grundlade Norges frihet och självständighet. Eidsvoldsminnet är ett av det norska folkets dyrbaraste minnen, och till samma minne knyta sig prins Kristians namn och gärning. Denna erkänsla torde vara djupt rotad i norrmännens uppfattning, även om de icke blunda för den omständigheten, att prinsen även handlade av egoistiska motiv: tanken att bära både Norges och Danmarks konungakronor.[1]

Men den skicklighet och kraft, som prinsen utvecklat till och med sitt val till konung i Eidsvold, visade han icke, när sedermera prövningens bistra tider kommo. Han bedrev icke Norges rustningar så, som läget krävde. När förhoppningarna på stormakternas mellankomst och framför allt på Englands ingripande icke förverkligades, sjönko hans mod och tillförsikt.[2] Icke utan fog har det sagts, att hans krigföring var svag och vacklande. Knappt hade han givit order om en anfallsrörelse, förrän han återtog ordern. Därigenom blevo åtminstone ett par tillfällen till vapenframgångar försuttna. Genom sina proklamationer efter Mosskonventionen komprometterade han i icke oväsentlig mån Norges sak, i det att han — i syfte att täcka sig själv — framställde landets militära och ekonomiska resurser i allt för mörka färger. Prins

---

[1] Det kan icke vara tvivel underkastat, att prins Kristians politik hade detta dubbla syfte. Måhända sträckte sig hans avsikter ännu längre: till en ny Kalmarunion.

[2] I sina politiska beräkningar hade prinsen även utgått från den förutsättningen, att den svenske kronprinsens ställning inom koalitionen var mycket svag samt att dennes dagar såsom arvtagare till Sveriges krona snart skulle vara räknade.

Kristian var icke någon kraftnatur i svårigheternas och motgångarnas dagar. Med all sin ordrika fraseologi skydde han tillbaka för kampen på slagfältet. Helt visst ligger det mycken sanning i uttrycket: han var deklamatorisk utan kraft, prålande utan mod, bländande utan verklighet. Han framstår emellertid såsom den furste, vilken haft stor betydelse för Norges utveckling till ett fritt och självständigt rike. Den furste, som härtill synes hava bidragit i ännu högre grad, var den svenske kronprinsen.[1]

De svenska kommissariernas underhandlingar med stortinget.[2]

De svenska kommissarierna anlände, såsom redan nämnts, den 5 oktober till Kristiania. På vägen mötte de den därifrån återvändande generalmajor Björnstjerna, vilken meddelade, att överste Hegermann vid sin återkomst från Fredrikshald till den norska huvudstaden underrättat det norska statsrådet, att kronprinsen av Sverige icke längre yrkade på de svenska truppernas kvarblivande i Norge, icke heller på tillstånd för svenskar att i Norge vinna befordran, ävensom att han i allmänhet, vad ändringarna i konstitutionen anginge, vore benägen att ingå på alla de medgivanden, som på norska sidan kunde åstundas. I anledning härav gjorde kommissarierna genom Wetterstedt hos kronprinsen förfrågan, huruvida överste Hegermann erhållit i uppdrag att göra en sådan förklaring, och tilläto sig därvid framställa, huru angeläget det

[1] Den 26 oktober — sålunda sex dagar efter stortingets beslut om Norges förening med Sverige — väcktes motioner om apanage åt prins Kristian, intill dess han komme att bestiga en tron, ävensom om resandet av hans marmorstaty på Dovre eller annan lämplig plats. Motionerna blevo uppskjutna och sedan av förslagsställarna återtagna. Den 3 november framlades ett förslag om en tacksamhetsadress till prins Kristian, men detta blev av stortinget med knapp majoritet avslaget. I fråga om samtliga dessa årebetygelser läto de svenska kommissarierna förstå, att de inneburo en förolämpning mot Sverige och icke av detta kunde tålas. Prins Kristians anseende bland norrmännen synes hava väsentligt sjunkit efter tronavsägelsen.

[2] Statsrådet Rosenblads berättelse om de kungl. kommissariernas uppehåll i Norge oktober—november 1814 (originalet i Kungl. Biblioteket), kronprinsens brev till kommissarierna, till antalet 24 under tiden den 7 oktober—7 november, samt kommissariernas skrivelser, sammanlagt 52, dels till konungen, dels till kronprinsen, äro tryckta i Yngvar Nielsens Det förste overordentlige Storthing. De flesta av kronprinsens brev äro på svenska språket återgivna av Schinkel dels i åttonde delen, dels och huvudsakligen i Bihang III. Koncepten till nämnda brev och skrivelser finnas i R. A.

för förhandlingarnas fortgång vore, att tredje man däruti icke inblandades.

Kronprinsen svarade den 7 oktober, att han givit överste Hegermann den försäkran, att så snart stortinget hyllat konungen genom att erkänna honom, skulle Hans Maj:t göra alla de medgivanden, som vore förenliga med konungens ära samt svenska folkets heder och rättigheter. Det var i samma brev som kronprinsen hade sitt i det föregående berörda yttrande, att om kommissarierna trodde, att han i detta ögonblick och under hela vintern kunde förfoga över en svensk armé om 40,000 man och åtminstone sex millioner riksdaler, vilka oundgängligen behövdes för ett krig om sex månader, skulle han kunna tvinga norrmännen att icke fordra andra rättigheter än ett erövrat lands. Men därpå följde mildare ord. Kommissarierna borde noga undersöka fäderneslandets intressen, storleken av dess resurser, politikens möjligheter. Konungens och kronprinsens förtroende lämnade dem fria händer. I överensstämmelse härmed borde de handla, och de kunde vara förvissade om att kronprinsen med fullt förtroende litade på deras trohet, nit och fosterlandskärlek.

Under de båda första dagarna av sin vistelse i Kristiania stiftade kommissarierna bekantskap med åtskilliga stortingsmän. Av samtal med dessa drogo de den slutsatsen, att fyra punkter i konstitutionsförslaget voro norrmännen mycket motbjudande, nämligen de, som gällde konungens rätt att utdela adlig värdighet, att naturalisera främmande, att utnämna stortingets talmän (presidenter) samt att i inskränkt mån tillsätta svenska ämbetsmän i Norge och tvärtom. Från införandet i konstitutionen av rätten att adla ansågo sig kommissarierna vid de blivande förhandlingarna böra avstå, men naturalisationsrätten beslöto de att bibehålla såsom en konungens och stortingets gemensamma rättighet. Rätten att utnämna talmän kunde i nödfall eftergivas, men svenskarnas befordringsrätt borde med erforderliga inskränkningar kvarstå. Härom underrättad, sade sig kronprinsen gilla kommissariernas åsikter men ville dock beträffande utseendet av talmän, att sådan ändring skulle försökas, att stortinget satte sex personer på förslag, bland vilka konungen ägde träffa sitt val, varjämte han ifrågasatte ändamålsenligheten av att

uppskjuta frågan om befordringsrätten till ett kommande storting.

Den 13 oktober infunno sig kommissarierna, efter därom träffad överenskommelse, i stortinget.[1] Rosenblad höll till de »gode herrar och norske män» ett tal, vilket enligt Jörgen Aalls dagbok hölls »med värdighet och tydlighet». Han inlät sig icke på några vidlyftiga utläggningar i föreningsfrågan eller berörde några brännande punkter. Talet innebar en framställning till stortinget att utse en kommitté att med kommissarierna sammanträda och överlägga om de erforderliga ändringarna i Eidsvoldskonstitutionen. Det svenska förslaget till grundlag överlämnades till stortinget och blev omedelbart uppläst av dess sekreterare. I detsamma hade uteslutits konungens rätt att utdela adlig värdighet. Följande dag, den 14 oktober, utsåg stortinget en av nio medlemmar bestående kommitté att, under ordförandeskap av etatsrådet Treschow, träda i förbindelse med kommissarierna. Den ägde dock icke ingå i underhandlingar utan endast att inhämta erforderliga upplysningar med skyldighet att till stortinget hänskjuta de framställningar, som kommissarierna efter hand gjorde. — Samma dag erhöllo dessa meddelande, att kronprinsen, på av dem gjord framställning, den 12 oktober förordnat även f. d. statsrådet von Platen till svenska regeringens ombud vid förhandlingarna med stortinget.

Den 17 oktober hade kommissarierna sitt första sammanträde med stortingets niomannakommitté samt överlämnade en längre »framställning om sakernas verkliga beskaffenhet och vederläggning av de förnämsta klagopunkterna för att ställa i ren dager Sveriges från själviskhet fria föreningsplaner». I detta aktstycke kastades en återblick på förhållandet mellan Sverige och Norge sedan år 1807, då det senare landet nyttjades av Danmark »att öka Sveriges förlägenhet», påmintes om förlusten av Finland och om uppkomsten av allianstraktaterna med Ryssland, England och Preussen samt utvecklades nödvändigheten av att utan tidsutdräkt påskynda de båda rikenas förening, »stortinget dock alltid förbehållet att överlägga och besluta om de föreslagna ändringarna i den norska grundlagen». På en alldeles särskild omständighet

[1] Samma dag valde stortinget två nya statsrådsledamöter, nämligen överste Hegermann och kommendör Fasting.

ansågo sig kommissarierna böra fästa uppmärksamheten. Norges fria statsförfattning ägde »sin första anledning» i fredstraktaten i Kiel. Genom Sveriges och dess bundsförvanters vapen hade föreningsbandet mellan Norge och Danmark blivit brutet. Intill dess hade Norge tåligt erfarit verkningarna av det fördärvliga danska systemet utan att någonsin offentligen förklara sig däremot. Vid sammankomsten den 17 oktober begärde den norska kommittén av de svenska kommissarierna upplysningar angående en del punkter i förslaget till konstitution, såsom angående norska rikets odelbarhet, konungens rätt att adla (oaktat denna uteslutits av kommissarierna), användningen av de norska trupperna utanför den skandinaviska halvön, norska fästningarnas besättande med svenska trupper, naturalisationsrätten, införandet av en särskild flagga för Norge, inrättandet av eget statsverk och egen bank för detta land.

Följande dag fortsattes förhandlingarna med kommittén. De svenska kommissarierna läto då förstå, att vapenstilleståndet skulle uppsägas, om icke rikenas förening beslötes före utgången av den 20 oktober. I brev till kronprinsen den 19 uttalade kommissarierna förhoppning om att föreningen skulle komma att beslutas av stortinget inom denna tid, men för att vara beredda på varje eventualitet och för att sätta kronprinsen i tillfälle att på förhand utfärda erforderliga order, därest stortingets votum utfölle mot föreningen, framställde de olika förslag att gå till väga. Bland annat ifrågasatte de, att förhandlingarna med stortingskommittén skulle fortsättas under den i Mosskonventionen bestämda tidsfrist av åtta dagar, som skulle förlöpa från uppsägningen av vapenstilleståndet till fientligheternas öppnande. Kronprinsen svarade den 20 oktober[1] och uttryckte sitt beklagande, att han skulle bliva tvungen att sätta armén i rörelse för att

[1] I föregående brev hade kronprinsen framhållit angelägenheten av att underhandlingarna ledde till ett skyndsamt resultat. Såsom ett nytt skäl gjorde han gällande, dels att truppernas underhåll åsamkade den svenska staten stora utgifter, dels att deras overksamhet under den långa vistelsen i kvarteren kunde framkalla sjukdomar. Officerare och soldater klagade redan över denna overksamhet. Ju längre det dröjde med avgörandet, desto svårare (med hänsyn till årstiden) bleve det att till Norge överföra den utlovade kontingenten ur Bennigsens armé.

Riktigheten av dessa kronprinsens synpunkter torde icke kunna bestridas.

skaffa erkännande åt Sveriges rättigheter. Stortingets förhalningspolitik ansåg han hava sin grund i en av prins Kristian och den danska regeringen uppgjord plan att undgå utförandet av Kieltraktaten. Om han med hären nödgades inrycka i Kristiania, ämnade han omgiva sig med norska nationens (mot Sverige) trofasta representanter och efter deras hörande utnämna ett statsråd. Om kommissarierna funne det nyttigt att kvarstanna i Kristiania efter den 21 oktober intill fientligheternas början, borde de göra det. Slutet på kronprinsens brev hade följande lydelse: »Avant d'ordonner à l'armée de marcher, j'attends une réponse de Vous.» Samma dag, som han nedskrev detta, fattade emellertid stortinget sitt första stora beslut.

Den 12 oktober hade stortinget nedsatt en kommission för att undersöka landets tillstånd och hjälpkällor. I den hade invalts representanten för Bergen, kapten Motzfeldt, med högsta röstetalet. Han kom till Kristiania såsom en avgjord motståndare till Norges förening med Sverige, och i hans fullmakt såsom stortingsman hade inskrivits villkoret att rösta mot densamma. Motzfeldt blev undersökningskommissionens ordförande och ledande kraft. Den 19 oktober avlämnade kommissionen sitt betänkande. I detta gjordes först en beräkning av de svenska och norska stridskrafternas storlek till såväl lands som sjöss. Av denna framgick, att styrkeförhållandena å den norska sidan voro ganska ogynnsamma. Av de magasin, som anlagts eller skulle anläggas norr om Kristiania, kunde en armé näppeligen erhålla sitt livsmedelsbehov i två månader. Då landet år 1814 haft en god skörd, kunde de svaga förråden av mjöl och bröd visserligen ökas, men det var omöjligt att framskaffa dem i tid och på rätt plats. För ett vinterfälttåg erforderliga beklädnadspersedlar saknades. Sjukvårdsförnödenheterna voro otillräckliga, och på läkare rådde stor brist. Tillgången på handgevär var någorlunda tillfredsställande, men däremot var saknaden av ammunition till det grova artilleriet på fästningarna betydande. Den största delen av ammunitionen var dessutom upplagd på Akershus' fästning, vilken kunde befaras falla i fiendens händer strax efter fientligheternas utbrott. Arméns högste befälhavare hade förklarat, att det under sådana omständig-

heter näppeligen skulle vara möjligt att — även under det tappraste försvar — hindra fienden att framtränga till Kristiania och erövra Akershus, samt att den norska armén måste draga sig tillbaka till de norr om Kristiania belägna landområdena och där avvakta förstärkningar. Kommissionens framställning om landets finansväsen var icke heller uppmuntrande. Den cirkulerande sedelmassan uppgick till omkring 18 millioner riksbanksdaler, och däremot svarade ett silverförråd av allenast 4 ½ millioner. På Eidsvold hade utställts en garanti, nominellt uppgående till 8 ½ millioner, varidan de »ufunderede Sedler» utgjorde 9½ millioner. Skulle kriget utbryta, krävde detta en månatlig utgift av 3—4 millioner riksbankdaler, och statens allmänna utgifter belöpte sig till 150,000—200,000 under samma tid, men förmågan att bära dessa utgifter minskades, i den mån fienden lyckades utbreda sig över ytterligare landområden och så länge skeppsfart, export och fabriksverksamhet låge i dvala. Med penningvärdets sjunkande, vilket vore att befara, komme utgifterna nominellt att betydligt ökas.

Kommissionen framlade endast fakta utan att göra något yrkande i den ena eller den andra riktningen. Men det torde icke kunna betvivlas, att dess framställning av landets militära och finansiella tillstånd, i förening med de osäkra utsikterna för fortsatta krigsoperationer, gjorde ett starkt intryck bland stortingsmännen. »Det var näppeligen någon bland dem», yttrar Jacob Aall, »som i sitt hjärta trodde på möjligheten av självständighetens lyckliga försvar.» Då dessutom de svenska kommissariernas villkor för föreningen voro moderatare än man väntat, samlades, enligt nyssnämnda författare, allas mening i nödvändigheten av den skandinaviska halvöns förening, änskönt flera medlemmar av stortinget gåvo luft åt sina patriotiska känslor »i höie Talemaader och vemodige Reminiscenser».

Sedan undersökningskommitténs betänkande föredragits i stortinget, lämnade Treschow en muntlig redogörelse för de av de svenska kommissarierna erhållna upplysningarna. Motzfeldt och andra stortingsmän önskade då få veta, huruvida dessa vore att betrakta såsom ett ultimatum. Treschow förklarade, att meddelandena i fråga icke voro avgivna såsom

ultimatum men dock måste såsom sådant betraktas, intill dess huvudfrågan vore avgjord, samt tillade, att kommissarierna, då inom kommittén talats om förlängning av vapenstilleståndet, bestämt uttalat, att en begäran därom skulle avslås, föranleda förhandlingarnas avbrytande och kommissariernas ögonblickliga avresa. Vidare fäste han uppmärksamheten på att, därest icke den viktiga föreningsfrågan avgjordes, kriget komme att utbryta om åtta dagar med större bitterhet än förut. Huruvida det skulle kunna föras med utsikt till större framgång, det överlät han, efter undersökningskommissionens redogörelse för landets stridskrafter och dess tillstånd i övrigt, åt stortinget att bedöma. Slutligen föreslog Treschow, att sedan prins Kristian nedlagt regeringen i folkets händer och frånsagt sig alla rättigheter till Norges krona, en ny konung skulle väljas, att stortinget förklarade Norges förening med Sverige vara nyttig och nödvändig samt att konung Karl XIII skulle utväljas till Norges konung. Efter någon diskussion beslöts, att de framlagda förslagen skulle följande dag företagas till behandling inför lyckta dörrar.

Så ingick den 20 oktober. Sedan stortinget fastslagit den meningen, att det efter prins Kristians avsägelseakt vore berättigat att fatta vilket beslut det ville och funne gagneligt för riket med hänsyn till ett nytt val av konung, företogs till behandling huvudspörsmålet: »Skall Norge såsom ett självständigt rike under vissa villkor förenas med Sverige under en konung?» Efter en långvarig överläggning, under vilken känslorna fingo fritt lopp, beslöts av 77 tillstädesvarande stortingsmedlemmar med 72 röster mot 5[1] att besvara frågan med ja. Därefter beslöts på förslag av Motzfeldt, att konungavalet icke skulle företagas, förrän man enats om de förändringar, som Norges grundlag skulle undergå i anledning av föreningen. Samma dag expedierade stortingets president till de svenska kommissarierna beslutet, vilket sålunda kom att innefatta följande:

1) Norge skall, såsom ett självständigt rike, förenas med Sverige under en konung, men med bibehållande av dess

[1] Fyra av de fem nejrösterna avgåvos av staden Bergens representanter, bland dem kapten Motzfeldt, som motiverade sitt votum med att de flesta av Bergens röstberättigade borgare uttryckligen hade tillkännagivit, att Norge icke borde förenas med Sverige under dess konung.

grundlag, med de till rikets lycka och i anledning av dess förening med Sverige nödvändiga förändringar.

2) Dessa förändringar i den av konungen av Sverige genom konventionen på Moss den 14 augusti erkända konstitutionen skola snarast möjligt tagas i övervägande och beslutas av stortinget; så snart detta är skett, skall stortinget välja och erkänna Sveriges konung såsom Norges konstitutionelle konung.[1]

Följande dag infunno sig kommissarierna i stortinget samt uttalade sin livliga glädje över det fattade beslutet och förklarade sig redo att med stortingskommittén ingå i en närmare granskning av förslaget till Norges konstitution.

Med beslutet om Norges förening med Sverige hade det första skedet av de svenska kommissariernas förhandlingar med stortinget tilländalupit. Beslutet fattades på fjortonde dagen av stortingets session. Ytterligare femton dagar kommo att förgå, innan stortinget skred till val av konung. Under denna mellantid diskuterades och beslötos de nödvändiga ändringarna i Eidsvoldskonstitutionen. Några dagar gingo, innan underhandlingarna kommo i gång. Till yttermera förvisso fastställde stortinget på förhand såsom allmän princip, att inga andra förändringar i grundlagen finge vid det då samlade stortinget tagas under övervägande och beslutas än de, som voro nödvändiga i följd av Sveriges och Norges förening. Då konungen av Sverige med denna utfästelse godkänt Eidsvoldsförfattningen, kunde de blivande förhandlingarna sakligt endast avse ett jämförelsevis ringa antal punkter. Vid frågans behandling utgick man från det svenska förslaget. Stortingets förhandlingskommitté förstärktes den 26 oktober med fem ledamöter, bland dem kapten Motzfeldt, varjämte stortingspresidenten Christie skulle deltaga i kommitténs arbeten.

Såsom redan sagts, uppgåvo kommissarierna på förhand konungens föreslagna rätt att utdela adelskap. Det oaktat be-

[1] I sin dagbok antecknade Motzfeldt för den 30 oktober, att den dag, då prins Kristian såsom konung intågade i Kristiania, satt en uggla på kyrktornet och skrek avskyvärt, samt att ugglan sedan icke synts till förr än den dag, då föreningen beslöts, då ugglan från samma plats »opvartede med sin fæle Musik». Dagboksförfattaren tillägger: »Skal det da ogsaa gaa galt med Foreningen?»

slöt stortinget införandet av en sådan bestämmelse i grundlagen, att inga, personliga eller blandade, ärftliga företrädesrättigheter finge för framtiden beviljas. Mot uteslutandet av förslaget, att konungen i inskränkt mån, då han det oundgängligt prövade, skulle få tillsätta svenska ämbetsmän i Norge och norska i Sverige, gjorde kommissarierna icke något större motstånd. Icke heller reste de några allvarliga svårigheter i vägen för stortingets rätt att utse president. Fastmer inriktade kommissarierna sina ansträngningar på att genomdriva konungens rätt i möjligaste mån oförkränkt att använda den norska krigsmakten och att besluta rörande förhållandet till utländska makter ävensom att åtminstone i någon form bibehålla konungens inflytande beträffande naturalisering av främlingar.

I fråga om användningen av den norska krigsmakten innehöll det svenska förslaget, att konungen ägde högsta befälet över rikets krigsmakt till lands och sjöss, men att han icke skulle utan stortingets bifall vare sig lämna norska trupper i utländsk makts tjänst eller indraga främmande makters trupper i Norge, undantagandes dock hjälptrupper mot fientligt anfall. På Motzfeldts förslag beslöt emellertid stortinget den 25 oktober provisoriskt, att i fredstid endast norska trupper skulle få finnas i Norge och inga norska trupper i Sverige, men att när Sveriges kuster eller gränser angrepes, hälften av Norges organiserade landmakt skulle kunna användas i Sverige, och när Norge angrepes, Sverige skulle komma till hjälp med så stora lantstridskrafter, som motsvarade hälften av Norges. En större ömsesidig hjälp skulle icke göras eller mottagas utan stortingets samtycke. Detta beslut kunde icke godkännas av kommissarierna, vilka mot detsamma inlade en kraftig gensaga och framlade ett modifierat förslag i frågan. Detta godkändes i allt väsentligt av stortinget den 1 november med 50 röster mot 26 och innebar huvudsakligen följande:

1) I fredstid må inga andra än norska trupper vara stationerade i Norge och inga norska trupper i Sverige. Konungen kan dock i Sverige hava ett norskt garde av frivilliga samt för en kort tid, högst sex veckor årligen, sammankalla de närmaste trupperna av båda rikenas krigsmakt till vapenövningar, men under inga förhållanden må större styrka

krigsfolk än 3,000 man, sammanlagt av alla vapen, i fredstid indragas i det ena riket av det andra rikets krigsmakt.

2) Till anfallskrig må Norges trupper och roddflottilj icke användas utan stortingets samtycke.

3) Den norska flottan skall hava sina varv samt i fredstid sina stationer eller hamnar i Norge. Det ena rikets krigsfartyg må icke besättas med det andras sjöfolk, så vitt icke detta frivilligt lät sig förhyras.

4) Lantvärnet och de övriga norska trupper, som icke kunna räknas till linjetrupper, må aldrig användas utanför Norges gränser.

Man beslöt enhälligt ge paragrafen angående konungens yttrepolitiska makt den lydelse, att han ägde rätt att sammandraga trupper, börja krig och sluta fred, ingå och upphäva förbund och mottaga »Gesandter». När han ämnade börja krig, skulle han meddela regeringen i Norge sina tankar och därom inhämta dess betänkande jämte fullständig berättelse om rikets tillstånd i avseende på dess finanser och försvarsmedel, »med videre». Därefter skulle konungen sammankalla den norske statsministern och de norska statsråden ävensom de svenska till ett utomordentligt statsråd samt framlägga de skäl och omständigheter, som härvid borde tagas i övervägande. Tillika skulle konungen framlägga den norska regeringens förklaring om rikets tillstånd ävensom en liknande berättelse om Sveriges. Över dessa frågor skulle infordras statsrådens yttrande, vilket de en var för sig skulle avgiva till protokollet under det i grundlagen bestämda ansvaret. Konungen hade rätt att fatta det beslut, som han ansåge gagneligast för staten.

I naturaliseringsfrågan[1] hade kommissarierna under förhandlingarna framkommit med ett medlingsförslag, enligt vilket för främmandes naturalisation skulle fordras både konun-

[1] Anledningen till att kronprinsen Karl Johan och de svenska kommissarierna i det längsta vidhöllo kravet på åtminstone konungens medbestämmanderätt i ärenden angående främlingars naturalisation var otvivelaktigt farhågan, att stortinget, av gammal kärlek till den danska dynastien och i synnerhet till prins Kristian, skulle naturalisera danska män, vilka skulle få tillfälle att motverka och störa föreningen. Karl Johan hyste ett inbitet misstroende mot såväl prins Kristian som konungen av Danmark. Från norsk sida fruktade man, att svenskar skulle kunna naturaliseras och därefter anställas i landets ämbeten.

gens och stortingets bifall. Vid första omröstningen om detta förslag, den 2 november, förkastades det med 70 röster mot 7. Då hemställde kommissarierna, att bestämmelsen angående stortingets naturalisationsrätt skulle utgå ur grundlagen. Vid därefter företagen omröstning föllo lika många röster å båda sidor. Jämlikt reglementet för ärendenas behandling uppsköts frågan två dagar. Den 4 november beslöt stortinget med 43 röster mot 34, att naturalisationsrätten uteslutande skulle tillkomma stortinget. Underrättade härom, förklarade kommissarierna, att de — oaktat de hade haft grundade skäl att vänta stortingets bifall till sitt medlingsförslag — dock ansågo utgången av omröstningen icke böra utgöra något hinder för avgörandet av huvudfrågan.

Stortinget sammanträdde åter kl. 5 e. m. Enhälligt valdes och erkändes konung Karl XIII såsom Norges konstitutionelle konung. Under allvarligt lugn och i största ordning dikterade varje ledamot sitt votum till protokollet.

Ur Sveriges synpunkt innehöll den av stortinget den 4 november 1814 antagna och godkända »Norges Riges Grundlov» huvudsakligen följande bestämmelser:

1) Konungariket Norge är ett fritt, självständigt, odelbart och »uafhændeligt» rike, förenat med Sverige under en konung, med en inskränkt och ärftlig monarkisk regeringsform samt med en rätt nedstigande och agnatisk[1] arvsföljd enligt den för Sverige gällande successionsordningen.

2) Den verkställande makten är hos konungen, vilken, med underrättelser och råd av ett honom utnämnt statsråd, äger att allena styra riket. Statsrådet utgöres, utom av en vice konung (kronprinsen eller hans äldste son) eller en ståthållare (norrman eller svensk), av en statsminister och minst sju statsråd.

3) Under konungens frånvaro från Norge — där han bör uppehålla sig någon tid varje år, så framt icke viktiga hinder möta — uppdrages rikets inre styrelse åt vice konungen eller ståthållaren jämte fem av statsrådets ledamöter.

Under konungens vistelse i Sverige förbliva alltid hos honom statsministern och två av statsrådets ledamöter, vilka senare årligen ombytas, med samma konstitutionella ansvarighet som den i Norge varande regeringen.

[1] D. v. s. endast gällande på svärdsidan.

4) Konungen äger högsta befälet över rikets krigsmakt till lands och sjöss med i det föregående angiven begränsad användning.

5) Konungen har rätt att börja krig och sluta fred, avsluta och upphäva förbund samt mottaga främmande sändebud. När han avsåge att börja krig, skulle han vidtaga den här ovan framställda proceduren.

6) Norge har rätt att hava egen handelsflagga. Dess örlogsflagga bliver en unionsflagga.

Under förhandlingarna hade stortinget konsekvent vidhållit den ståndpunkten, att Kieltraktaten icke hade någon som helst förpliktande kraft och betydelse gent emot Norge. Det ansåg sig förhandla endast med konungen av Sverige och den svenska regeringen. Å andra sidan sökte de svenska kommissarierna att upprätthålla konungens i Kielfreden förvärvade rätt till Norges krona, men då de, för att icke från början såra de mycket känsliga norrmännen och därigenom måhända omöjliggöra förhandling med stortinget, icke kunde benämna Karl XIII såsom konung av Sverige och Norge, använde de endast ordet konungen. De skiljaktiga ståndpunkterna ledde till kompromisser, i vilka ingendera parten fick full rätt på sin sida. — Norrmännen avsågo först, att föreningsvillkoren skulle prövas och godkännas före beslutet om själva föreningen och valet av konung, svenskarna åter krävde, att föreningen skulle beslutas och konungen erkännas före bestämmandet av nämnda villkor. Ordningen blev denna: först beslut om föreningen, därefter överläggning av föreningsvillkoren och slutligen val och erkännande av Karl XIII såsom konung av Norge. Den svenska ståndpunkten var, att Sveriges konung skulle erkännas såsom konung av Norge, den norska åter att han därtill skulle väljas. Stridigheten lyktade med, att stortinget »valde och erkände». — Stortinget ville icke företaga konungavalet, förrän det erhållit försäkran om grundlagens godkännande, men då konungen icke såsom norsk konung kunde göra detta, innan han såsom sådan erkänts, godkände de svenska kommissarierna den 4 november grundlagen i konungens namn, varpå konungen blev vald och erkänd såsom konung av Norge. I sin egenskap av Sveriges och Norges konung godkände

Karl XIII sedermera den 10 november stortingets beslut. — På så sätt slogos neutrala bryggor mellan Kiel- och Eidsvoldsståndpunkterna. Men norrmännen fasthöllo hårdnackat vid den senare, och kommissarierna förmådde icke driva dem ur deras läger, omgärdat som det var av den av Sveriges konung och kronprins godkända Eidsvoldsförfattningen. Ur denna synpunkt ligger det sanning i ett av Wirsén fällt uttryck. att den besegrade övervunnit segraren.

I de tjugufyra brev, som kronprinsen Karl Johan avlät till de svenska kommissarierna, märkes ofta en viss otålighet över att förhandlingarna drogo ut på tiden, och han sparar icke på maningar om verkets påskyndande. Stortingets beslut den 20 oktober kom såsom ett glädjebudskap till Fredrikshald och lugnade för någon tid den svenske tronföljarens livliga sinne. Men när det dröjde med avgörandet av föreningsvillkoren och med konungavalet, började oron åter att inställa sig. Vid samma tidpunkt erhöll Karl Johan flera misshagliga underrättelser, såsom om stortingets provisoriska beslut i fråga om användningen av norska rikets stridskrafter (Motzfeldts förslag) samt om motionerna angående apanage åt prins Kristian och resandet av en minnesvård över honom på Dovrefjeld eller annan lämplig plats. Då dessutom prins Kristian ännu icke avseglat från Fredriksværn[1] samt stortinget beslutat att en dag uppskjuta antagandet av den svenska successionsordningen för att få den översatt till det norska språket, kom det sydfranska blodet i jäsning. I ett brev den 27 oktober skrev kronprinsen till kommissarierna, att de förlorat sitt inflytande över stortinget, då detta antagit kapten Motzfeldts förslag. I sina förhandlingar finge de icke gå utom ramen för följande obestridliga förutsättningar, nämligen att Sveriges konung vore Norges suverän på grund av Kieltraktaten och de förbundna makternas garanti, att konungen vore erkänd genom konventionen i Moss, vilken medfört godkännandet av Eidsvoldskonstitutionen, samt att stortinget erkänt samma konvention, vilken endast avslutits till följd av Kieltraktaten, och sammankallats just för att utföra konventionen. I

[1] Kronprinsen hade ännu icke därom erhållit underrättelse.

korthet sagt, kronprinsen hade en bevisföring, om vilken kommissarierna mer än väl visste, att den på norrmännen icke utövade den ringaste inverkan.

Kommissarierna skulle muntligen förklara för stortingets medlemmar, att kronprinsen icke längre ämnade att genom en ytterlig eftergivenhet giva stöd åt det sätt, varpå de droge ut på tiden med att uppfylla sina plikter, och att han skulle göra stortinget ansvarigt inför nationen för de olyckor, som därav för den skulle bliva en följd. Det gällde att få veta, huruvida stortinget ville hålla sig till traktaten i Kiel eller till konventionen i Moss. I förra fallet ägde konungen oinskränkt makt och hade frihet att göra de eftergifter åt nationen, som han ansåge nödvändiga för dess lycka. I senare fallet vore han en konstitutionell konung enligt den regeringsform, som antagits i Eidsvold, och skulle styra landet enligt gällande lagar.[1] Kommissarierna skulle förklara för stortinget, att kronprinsen ansåge två dagar tillräckliga för svars avgivande.

Det nu återgivna torde giva en föreställning om den upphetsade stämning, i vilken kronprinsen befann sig. Han till och med ålade kommissarierna, att om de skriftligen hänvände sig till det norska statsrådet, skulle de använda följande formulär: »*Le roi charge le conseil d'état de Norvège.*» Kommissarierna svarade kronprinsen den 29 oktober i en längre skrivelse.[2] De fäste uppmärksamheten på att konventionen i Moss gåve det norska folket rätt att diskutera, godkänna eller förkasta de förslag, som konungen framhållit vara nödvändiga för rikenas förening. Det vore även på denna konvention, som stortingsmännen grundade sin rätt att bliva hörda i lugn. Och även om de inläte sig i långa debatter, vore det dock sant, att i konventionen icke någon termin för deras överläggningar blivit bestämd. Kraften kunde väl bryta dem, endast moderationens princip ledde till målet. Kommissarierna skildrade utförligt den norska karaktären och avogheten mot Sverige samt redogjorde ut-

---

[1] Den uppfattning, som kronprinsen i detta brev gjorde gällande, att konungen av Sverige var konung av Norge på grund av konventionen i Moss, är svårförklarlig. Brevet slutade med följande sats: »Déclarez enfin, que le Roi accepte la constitution d'Eidsvold, et qu'il gouvernera le royaume d'après cette charte.»

[2] Brevet upptager i tryck (stor oktav) 8 sidor.

förligt för behandlingen av vissa frågor, särskilt frågan angående användningen av de norska stridskrafterna, de motiv, som lågo till grund för besluten, m. m. Ingenting vore lättare än att åstadkomma en brytning. Det behövdes endast ett ord och en vilja för att göra det, men huru skulle kommissarierna kunna uttala detta, till sina konsekvenser så viktiga ord! De vågade emellertid bedja om ytterligare några dagar för att fullborda verket. Norrmännen skulle en dag erkänna, att kronprinsen förstått att segra och försona.[1]

Tonen i kronprinsens följande brev till kommissarierna blev lugnare och utan allt för häftiga sinnesutbrott. Till den välgörande förändringen i hans stämning och uppfattning torde ett besök, som Platen avlade i Fredrikshald, hava högst väsentligt bidragit. Att Karl Johan under de sista dagarna av oktober befunnit sig i en mycket retad sinnesstämning i anledning av de förut omnämnda misshagliga underrättelserna framgår av ett den 31 oktober dagtecknat brev från Wetterstedt till fältmarskalken Toll. Vad som beslutits i stortinget tillika med den omständigheten, att prins Kristian ännu låg för ankar vid Fredriksværn, »gjorde ett häftigt intryck på kronprinsen, som genast lät armén göra halt». Kommissarierna hade, skrev hovkansleren, erhållit två till tre brev om dygnet, alla vittnande om hans åstundan och bestämda vilja att se konungen utropad utan ringaste uppskov. Detta uttalande om »två till tre brev om dygnet» bör naturligen icke tagas efter bokstaven och sålunda icke avse hela tiden för underhandlingarna. Den 29 oktober avsände kronprinsen till kommissarierna två brev och en apostill, den 30 ett brev och en apostill.

Angående den halt, som kronprinsen lät armén göra, synes icke någon skriftlig högkvartersorder hava utfärdats. Men med allra största sannolikhet inträdde ett avbrott i de för

---

[1] Kronprinsens brev den 27 oktober och kommissariernas svar den 29 påminna om den förres depesch den 17 mars 1814 från Lüttich till Wetterstedt och dennes svar den 22 i samma månad från Bar-sur-Aube.

Trolle-Wachtmeister anför i sina Anteckningar och minnen från tiden omkring den 1 november, att Karl Johan i det ena brevet hotade att marschera, om icke grälet i stortinget slutade, i det andra framhöll, att man borde undvika att genom hot störa norrmännens nationalkänsla, i ett tredje begärde av kommissarierna bestämda svar, huruvida han borde »gå på eller låta tiden verka». Detta omdöme kan dock icke sägas gälla hela underhandlingstiden utan huvudsakligast de sista dagarna av oktober.

hemmarschen avsedda förflyttningarna. I en av Essen den 1 november utfärdad order talas det nämligen om »arméns tills vidare uppskjutna hemtåg», i en annan skrivelse från samma tid om arméns »nuvarande stationer», varmed uppenbarligen menas andra förläggningsorter än de, som intogos i sammanhang med vapenstilleståndets inträdande. Även en den 5 november expedierad order om arméns definitiva uppbrott till hemorten talar för att ett uppskov i den ursprungligen anbefallda hemmarschen ägt rum.

Svensk-norska unionens fullbordan.

Sedan stortinget beslutat Norges förening med Sverige, antagit den norska grundlagen i av de svenska kommissarierna godkänd lydelse samt valt och erkänt Karl XIII såsom Norges konung, var den svensk-norska unionen åvägabragt. Endast åtskilliga formaliteter återstodo för att fullborda verket.

Sedan en stortingsdeputation under ordförandeskap av greve Wedel-Jarlsberg underrättat kronprinsen Karl Johan om konungavalet, gjorde denne den 9 november sitt högtidliga intåg i den norska huvudstaden och infann sig, åtföljd av sin son, prins Oskar, följande dag i stortinget, där han på franska språket höll ett tal, vilket på det norska upplästes av hans son. I talet yttrades bland annat, att föreningen mellan Sverige och Norge var grundad på deras geografiska läge, på båda folkens nationalkaraktärer, på deras ömsesidiga fördelar och på den visdom, som rådde i deras överväganden, ja på den kärlek, som bägge kände för personlig frihet, för äganderättens helgd och en representativ regeringsform. De skulle alltid bliva två förenade och oberoende folk, tillfreds med av naturen anvisade gränser samt övertygade om att utöver dessa gränser det för rikena icke gåves något verkligt gott. »Vår statslära skall bliva, aldrig att börja ett krig, men väl att bevara det goda förstånd, som nu råder med alla makter». Därpå meddelades, att konungen antagit grundlagen, sådan den överenskommits mellan stortinget och Hans Majestäts kommissarier. I slutet av talet sade kronprinsen, att mitt under vapnens larm i kampen mot Napoleon hade hans blick alltid varit fästad på »denna stund såsom en hög-

sta belöning för mina ansträngningar, och den fredliga palm, som jag i dag mottager av ett fritt folk, har i mitt hjärta ett större värde än alla segerns lagrar». Därefter överlämnade kronprinsen till stortingets president konung Karl XIII:s konstitutionella ed.

Därpå avlade stortingspresidenten och med honom stortingets samtliga medlemmar ed till konungen. Den högtidliga akten avslutades av Christie med ett tal, i vilket han anförde, att ett heligt, oupplösligt band vore knutet mellan Norge och Sverige. Båda dessa riken stode nu vid sidan av varandra. När den gemensamme konungen med visdom valde och hörde sitt råd, aldrig åtskilde det ena rikets intressen från det andras, och aldrig glömde, att båda vore syskon, vilka hade lika krav på hans faderliga omvårdnad, när bådas söner på land och hav kunde mötas som bröder, när norrmän och svenskar aldrig förlorade ur sikte, att det ena rikets ära vore det andras och att gemensamma strävanden och uppoffringar gåve gemensam fördel och trygghet, då komme föreningen att bestå till senaste släkten, då skulle den dag, på vilken banden knötos, bliva en festdag för efterkommande, då komme andra nationer att missunsamt betrakta Nordens lyckliga halvö. »Detta väntar, detta hoppas den norska nationen av sin valda konungs och hans efterkommandes visdom och av den svenska nationens brodersinne, liksom den själv redligen vill bidraga därtill. Gud bevare konungen och hans riken!»

Den 11 november framlade kronprinsen i det norska statsrådet konungens fullmakt för honom att utöva konungslig makt och myndighet i Norge, varefter Essen insattes såsom rikets ståthållare i sitt ämbete på grund av en denna dag i ämnet utfärdad kungörelse. Följande dag beslöt stortinget, på hemställan av överste Hegermann, att hos konungen anhålla, att kronprinsen bleve utnämnd till vice konung i Norge. Den 18 november reorganiserades norska regeringen genom att sju statsråd utnämndes: kammarherre Peder Anker, kapten Motzfeldt och professor Krogh — vilka tre bildade statsrådsavdelningen i Stockholm — samt greve Wedel-Jarlsberg, generalmajor Hegermann,[1] justitierådet Diriks och etatsrådet

[1] Nu befordrad till generalmajor.

Treschow. Av statsrådets förutvarande medlemmar kvarstannade Sommerhielm och Collett. Rosenkrantz och Aall avgingo under den närmaste tiden. Stortinget upplöstes av kronprinsen den 26 november, och den 29 lämnade han Kristiania för att återvända till Stockholm.

I anledning av att svenska garnisoner ännu befunno sig i Fredrikstad och Fredriksten hade en stortingsdeputation den 17 november haft företräde hos kronprinsen och frågat honom, vid vilken tidpunkt det kunde väntas, att svenska trupperna komme att lämna dessa fästningar. Kronprinsen svarade, att han hos konungen skulle göra framställning, att dessa trupper skulle återgå till Sverige, när trohetseden avlagts inom olika delar av landet, att han ingenting hellre önskade än att de strax anträdde hemmarschen, samt att han bestämt kunde lova, att fästningarna skulle vara utrymda till den 1 juli 1815. Svaret ansågs icke tillfredsställande, varför en ny deputation avsändes och inför kronprinsen gjorde gällande, att utrymningen borde kunna ske inom utgången av februari månad sistnämnda år. Huru gärna han än önskade, kunde kronprinsen enligt det svar, som han gav deputationen, icke vidtaga någon åtgärd utan konungens medgivande, enär han till honom anmält, att efter överenskommelse med de svenska kommissarierna fästningarna skulle hållas besatta av svenska trupper. Emellertid uttalade han den meningen, att stortinget borde giva den deputation, som skulle avgå till Stockholm för att överlämna grundlagen och valakten, i uppdrag att framföra ärendet. Då skulle kronprinsen sätta sig i spetsen för och understödja deputationen. Huruvida detta formligen skedde, må lämnas därhän, men deputationen androg sin sak, och konungen lovade, att de svenska garnisonerna skulle utrymma Fredrikstad och Fredriksten, så snart underrättelse ingått, att de norska militära och civila ämbetsmännen avlagt trohetseden, samt att i varje fall alla svenska trupper skulle hava lämnat Norge inom utgången av februari månad.

Episoden visar, att Karl Johan genast fick göra bekantskap med det norska stortingets självkänsla och krav på uppfyllandet av grundlagsbestämmelsen, att icke några svenska trupper finge finnas i Norge. Saken hade bort definitivt ordnas genom överenskommelse mellan de svenska kommissa-

rierna och stortinget. Att kronprinsen, utrustad som han var med kunglig makt och myndighet, icke hade kunnat giva det önskade löftet, förefaller rätt egendomligt.

Den deputation, som enligt beslut av stortinget skulle till konung Karl XIII överlämna den norska grundlagen och valakten, fullgjorde detta uppdrag den 14 december i rikssalen å Stockholms slott. Den stod under ordförandeskap av Christie. Han hyllade konungen för hans moderation samt vågade försäkra honom om obrottslig trohet och hängivenhet av ett folk, som hittills aldrig glömt sin plikt mot sin konung, men den norska nationen väntade att i honom finna en fader, på vilken den tryggt kunde lita, en förtrolig vän, med vilken den kunde rådföra sig, och en beskyddare, som skulle handhava och värna om dess rättigheter. Till slut riktade Christie några ord till de svenska medborgarna, till vilka han framförde sina landsmäns broderliga hälsning. »Vi hava härefter», så föllo orden, »blott ett mål: tvillingrikets självständighet, lycka och ära. Däråt skola vi rikta alla våra strävanden; däri skola vi bistå varandra. I räckten oss broderhanden, vi mottaga den med ett ärligt handslag och skola aldrig draga handen tillbaka.»

Sedan grundlagen och valakten överlämnats, svarade konungen med ett tal, vilket upplästes av utrikesstatsministern von Engeström. Till en början framhölls, att alla omständigheter krävde mellan den skandinaviska halvöns båda folk en förbindelse, byggd på ömsesidig aktning samt beskyddad av gemensam frihetsanda och gemensam ära, samt att konungen med förtröstan mottagit Norges krona genom stortingets fria och enhälliga val. Tryggad mot yttre faror, besjälad av en ädel tävlan om att främja ömsesidigt välstånd, skulle den nordiska halvön betraktas med aktning av Europas folk. I fortsättningen upprepade konungen alla sina högtidliga löften att styra konungariket Norge efter dess konstitution och lagar, samt betygade, att han i sådant uppsåt antagit den grundlag, som avhandlats och beslutats mellan de av honom befullmäktigade kommissarierna och Norges storting. Slutet av talet utgjorde en hyllning till kronprinsen, »den hjälte, som näst allmakten är stiftaren av broderförbundet». Till honom skulle konungen vid sitt livs slut överlämna två kro-

nor, och det vore han, som skulle upprätthålla det stora, av honom grundlagda verket.

Såsom redan är framhållet, tillmötesgick konungen stortingsdeputationens anhållan angående utrymmandet av Fredrikstad och Fredriksten. Även biföll han stortingets framställning, att kronprinsen skulle utnämnas till vice konung i Norge och tillika vara chef för ett av dess »gevorbne Regimenter».

Den av konung Karl XIII godkända norska grundlagen utgjorde även den med Sverige avslutna föreningsakten. Den berörde naturligen även den svenska regeringsformen. Karl Johan hade ock, då han den 10 november inför stortinget gav konungens bekräftelse åt grundlagen, förklarat, att konungen förbehöll sig att till de svenska ständernas godkännande framlägga de artiklar, av vilka ändringar eller jämkningar i den svenska grundlagen föranleddes. För att i frågan höra rikets ständer sammankallades genom beslut av den 15 december 1814 ett urtima riksmöte till den 27 februari 1815. På grund av åtskilliga skäl — icke minst den omständigheten att ändringar i den svenska regeringsformen skulle vålla uppskov med frågans avgörande till en ny riksdag — valdes av den svenska regeringen den utvägen, att icke några sådana ändringar föreslogos, utan i stället gjordes gällande, att föreskrifterna av unionell natur borde intagas i en för Sverige och Norge gemensamt gällande lag.

Den 12 april 1815 avlät Kungl. Maj:t till rikets ständer en av hovkansleren, friherre av Wetterstedt kontrasignerad proposition om de nya konstitutionella förhållanden, som till följd av föreningen mellan Sverige och Norge uppkommit, varvid samtidigt den norska grundlagen överlämnades. Propositionen avsåg föreningens bekräftelse genom ständernas bifall till konungens av Sverige antagande av Norges krona och till de i den sistnämnda grundlagen upptagna föreningsvillkoren. I propositionens motivering gällde det att låta allt framträda i en av utjämning och försoning skimrande dager. Redan från det första ögonblick, då K. M:ts bemödanden riktades på de tjänligaste medlen att främja föreningen mellan Sverige och Norge, var den grundsatsen rådande, att förbundet mellan de två skandinaviska folken

borde stiftas på villkoren av gemensamma fördelar och en gemensam frihet. På grund av den kännedom om det allmänna tänkesättet i Norge, som K. M:t vunnit, hade K. M:t genast efter freden i Kiel yttrat till det norska folket sin avsikt vara att med Norges invånare överenskomma om en särskild grundlag för detta rike, byggd på ett folks två dyrbaraste rättigheter: nationalrepresentation och fri beskattningsrätt.[1] »All fråga om en sammansmältning med Sverige var således redan i förväg åsidosatt.»[2] — I fortsättningen av motiveringen läses, att det motstånd, som väcktes av Norges ståthållare mot verkställigheten av freden i Kiel,[3] alstrade snart en konstitution för Norges rike, vilken dess invånare enhälligt omfattade och som till sina huvudgrunder var lika med Sveriges regeringsform. Kungl. Maj:t kunde således icke på något kraftigare sätt besvara norrmännens tvivelsmål om uppriktigheten av sina löften och avsikter än genom att vid konventionen i Moss såsom norm för Norges blivande grundlag antaga Eidsvoldsförfattningen samt att om villkoren för föreningen mellan de båda rikena underhandla och besluta med det norska stortinget.[4] — Slutligen må ur motiveringen anföras, att den presterade ett försvar för stortingets förfaringssätt: först villkoren, sedan val av konung, genom följande uttalande: »Med fäst avseende på Rikets Ständers egna givna efterdöme, som, vid en evigt minnesvärd riksdag, under hotande yttre omständigheter, likväl ej tvekade att först stadga villkoren för den nya samhällsordningens bestånd, innan de gåvo sig en konung att vårda och främja deras frihet, visade sig Norges

[1] Löftet om dessa rättigheter gavs i Karl XIII:s proklamation till norrmännen den 8 februari 1814. I fråga om grundlagsförslaget skulle generalguvernören (Essen) höra Norges mest aktade män.

[2] Vad Karl XIII personligen tänkte i frågan, må lämnas därhän. Svenska statsrådets i Stockholm varande ledamöter hyste utan tvivel till en början önskningar om sammansmältning av de båda rikena.

[3] Huruvida motståndet i verkligheten väcktes av prins Kristian, kan väl vara tvivel underkastat. Detta hade nog tidigare förberetts. Men prins Kristian framstod såsom den ledande mannen genom att sätta sig i spetsen för den norska resningen.

[4] I proklamationen till norrmännen, given Stockholms slott den 10 juli 1814, hade, såsom förut framhållits, konungen förklarat den av prins Kristian sammankallade riksförsamlingen lagstridig och förnärmande K. Maj:ts lagliga rättigheter ävensom alla handlingar och beslut, som utgått under denna församlings namn eller någon dess myndighet, för ogiltiga, utan kraft och förbindelse, varjämte han uttryckligen förbjudit en var av sina norska undersåtar att dem på något sätt hörsamma och efterleva.

rikes representanter lika värdiga deras (sin) bestämmelse och deras (sina) medborgares förtroende.» Utan att hänföras av händelserna, endast bedömande dem såsom en inledning, icke såsom ett villkor för sitt beslut, sökte Norges storting att i sina underhandlingar med de svenska kommissarierna »på en gång bevaka folkets frihet och statens anseende, medborgarens rättigheter och rikets ära».

Traktaten i Kiel åberopades icke såsom ett stöd för föreningen. Rikets ständer avfattade sitt svar på den nådiga propositionen i samma anda som dennas motivering, ja, de kunna med fog sägas hava gått ännu längre än Kungl. Maj:t i att undanskjuta nämnda traktat. I övrigt fick frågan år 1815 följande behandling. Svenska riksdagens konstitutionsutskott utarbetade först ett förberedande utlåtande och avgav därefter ett formligt förslag till en särskild från den svenska regeringsformen avskild lag, benämnd riksakt, till bestämmande av de konstitutionella förhållanden, som uppkommit genom föreningen mellan Sverige och Norge. Förslaget överlämnades till Kungl. Maj:t, som inhämtade det norska stortingets yttrande. Efter några smärre modifikationer blev riksakten av Norges storting antagen och underskriven den 31 juli och av Sveriges rikes ständer den 6 augusti. Den innehöll stadganden, dels avskrivna ur den norska grundlagen, dels några tillägg därutöver angående tronföljarval, interimsregering m. m. I ingressen till riksakten sades det, att det genom försynens mäktiga bistånd knutna föreningsbandet mellan Skandinaviens två folk blivit »ej av vapnen, men av den fria övertygelsen tillvägabragt».[1]

Riksakten fick icke grundlags natur. Konstitutionsutskottet förklarade uttryckligen, att formen för ändring av grundlagarna icke kunde vara användbar på stadganden rörande två självständiga staters inbördes politiska förbindelse.

Norges förening med Sverige var så gott som uteslutande ett kronprinsen Karl Johans eget verk. Han hade varit

[1] Detta uttalande var en sanning med modifikation. Utan att de svenska vapnen infallit i Norge och utan att därigenom svagheten i Norges militära läge tydligt framträtt, hade säkerligen norrmännens benägenhet för att ingå förening med Sverige varit försvinnande liten. Och hade de haft åtminstone någorlunda säkra utsikter att avvärja det svenska angreppet, hade de med all sannolikhet hissat helt andra signaler än de gjorde.

den ledande kraften vid avslutandet av allianstraktaterna 1812—1814. Fälttåget mot Danmark hade framtvingat freden i Kiel, varigenom Norge skildes från denna makt. Sedan operationerna för att kuva den norska resningen öppnats och pågått några dagar, var det Karl Johan, som inledde underhandlingar och avslöt konventionen i Moss, utan att konungens vilja inhämtats eller statsrådet tillfrågats om sin mening, men med godkännande av den förut av Karl XIII såsom ogiltig förklarade Eidsvoldsförfattningen.

Genom att skilja Norge från Danmark, genom att avlägsna prins Kristian från den nya norska tronen och därigenom avklippa möjligheten av de dynastiska förbindelsernas återknytande mellan dessa båda länder samt genom att godkänna Eidsvoldsförfattningen har Karl Johan i hög grad gjort sig förtjänt av det norska folkets tacksamhet. Praktiskt sett, har han mer än någon annan medverkat till förverkligandet av nämnda författnings första paragraf, att konungariket Norge var ett fritt, självständigt och odelbart rike.

De skäl, som bestämde Karl Johan att avsluta Mosskonventionen, äro i det föregående berörda. För honom var det i hög grad angeläget att, med hänsyn till Wienkongressen, slutföra frågan om Norges förening med Sverige samt för ändamålet snarast möjligt från Norges tron och land avlägsna prins Kristian. Priset var dock högt: det faktiska övergivandet av Kielståndpunkten. Genom att beslutet om föreningen fattades så tidigt som den 20 oktober, då ännu icke kongressförhandlingarna kommit fullt i gång, förebyggdes ett ingripande från stormakternas sida i mellanhavandena på ömse sidor om Kölen. Hade uppgörelsen mellan Sverige och Norge dragit långt ut på tiden, hade måhända en dylik inblandning alldeles icke varit utesluten. Sedan föreningen var fullbordad, voro utsikterna för Danmarks konung Fredrik VI att i Wien ernå någon ändring i Kieltraktaten ganska minimala.

Sedan Sverige godkänt Eidsvoldskonstitutionen, fanns det i verkligheten icke mycket att vinna för en närmare förening mellan Sverige och Norge, synnerligast som i den norska grundlagen icke skulle få göras andra ändringar än de, som vore behövliga för att båda rikena skulle kunna

hava en gemensam konung. Föreningen blev sålunda en personalunion utan gemensam representation eller gemensamma organ för de båda rikenas yttre politik och för deras militära organisation.

Då man skred till underhandlingarna i Moss, hade icke någon avgörande seger vunnits av de svenska vapnen. Genom ett raskt grepp hade de kommit i besittning av Fredrikstad, men å andra sidan hade den från Värmland mot Kongsvinger framryckande svenska kolonnen lidit en allvarlig minnesbeta vid Midskog (Matrand). Endast långsamt och i små etapper hade de svenska trupperna nått Glommen — långsamheten utan tvivel beroende såväl av en från början icke fullt ändamålsenlig gruppering av fältarméns huvudkrafter som ock av de snart nog inledda politiska underhandlingarna. Strategen hade här från början bort slå till med full kraft på en tillräckligt bred front för att åt politikern bereda gynnsammast möjliga förhandlingsvillkor eller måhända rättare sagt bas för sådana.[1]

Kronprinsen Karl Johan hade, vid Sveriges förhandlingar år 1812 om förbund med England och i den följande år avslutna allianstraktaten med samma makt, beträffande Norges förening med Sverige ställt skonsamt och hänsynsfullt tillvägagående i utsikt. Men säkerligen hade han då icke tänkt sig, att han skulle komma att gå så långt i eftergifter, som han sedermera gjorde. Det synes, som om han först efter sin återkomst från Tyskland till Sverige, alltså i juni 1814, börjat umgås med den tanken, att föreningen vore huvudsaken, medan villkoren därför för tillfället hade en mera underordnad betydelse. I sina Anteckningar och minnen berättar Trolle-Wachmeister, att vid en överläggning med de svenska statsråden vid nyssnämnda tidpunkt Engeström framhållit, att norrmännen icke skulle få giva sig annorlunda än på nåd och onåd. Kronprinsen skulle då hava yttrat: »Voilà de quoi nous parlerons après avoir gagné deux batailles. Il faut que la Norvège soit *unie* ou *réunie* à la Suède. Je ne chicane pas sur l'alternative. Les circonstances doivent décider de cela. L'essentiel est que la Norvège soit arrachée au Danemark. Messieurs, n'êtes vous

[1] Jfr Lars Tingsten, Sveriges krig och yttre politik februari—augusti 1814, s. 262—263.

pas de cet avis?»[1] Kronprinsen ville sålunda icke onödigtvis tvista om »union» eller »réunion». Förening eller införlivande finge bero av omständigheterna. Så dömde han i juni eller juli 1814 — ännu innan svenska armén var färdig att kasta svärdet i vågskålen. Och innan detta frambragt någon avgörande verkan, inleddes underhandlingar. Man torde sålunda kunna draga den slutsatsen, att Karl Johan tidigt nog haft »Mildhedens Veie» i sikte såsom lämpliga att beträda, om omständigheterna så krävde. På dessa vägar gav stormakternas specialmission anvisning. Kronprinsen följde i deras spår. Konventionen i Moss blev den första stora eftergiften, inför vilken de med det norska stortinget underhandlande svenska kommissariernas eftergifter synas hava en skäligen ringa innebörd.

Helt visst var det väsentliga, att Norge skildes från Danmark, enär denna skilsmässa var förutsättningen för dess förening med Sverige. I betraktande av Sveriges månghundraåriga fejder med Danmark och det under dess spira stående Norge var skilsmässan i och för sig en politisk vinst för Sverige. Den andra vinsten — själva föreningen — visade emellertid icke de utvecklingsmöjligheter, på vilka Sveriges statskonst av år 1814 hoppades. I stället för sammansmältning under gemensam representation och gemensamma styrelselagar inträdde schismer och misshälligheter, vilka slutligen ledde till unionens brytning. »Tidens långsamma erfarenhet» verkade icke i önskad riktning: unionens främjande och befästande.

De svenska män, som stodo föreningsverket närmast, främst Sveriges kronprins, sökte utan tvivel att göra det enligt deras tanke bästa möjliga av vad situationen och förhållandena syntes erbjuda. Helt visst handlade de i redligt uppsåt och med starka förhoppningar på framtiden. Utvecklingen gav dock icke rätt åt deras framtidstro.

Huruvida år 1814 en annorlunda beskaffad svensk-norsk union kunnat skapas än den, som framgick ur Mosskonventionen, är visserligen ett mycket intressant spörsmål, på vilket dock icke något bestämt svar torde kunna givas.

---

[1] Alla de närvarande statsråden bugade sig, berättar Trolle-Wachtmeister, utom Engeström, vilken »mumlade smått».

* * *

Vid utarbetandet av förstående uppsats hava huvudsakligen följande källor kommit till användning:

I *Riksarkivet* befintliga aktstycken, förvarade i åtskilliga fack under titlarna »Kriget mot Napoleon», »Danmark—Norge» och »Norge».

I *Krigsarkivet* befintliga orderjournaler m. m., hörande till krigshandlingarna angående kriget i Norge 1814.

Bernadotteska familjarkivet.

Alin, O., Den svensk-norska unionen. Uppsatser och aktstycken. 1. Unionsfördragets tillkomst. 2. Frågan om norska grundlagens »normalexemplar». Sthlm 1889 och 1891.

Björlin, G., Kriget i Norge 1814. Efter samtidas vittnesbörd. Sthlm 1893.

Schinkel, B. von, Minnen ur Sveriges nyare historia. 8:e delen. Sthlm 1856.

Schinkel, B. von, Minnen ur Sveriges nyare historia. Bihang III. Uppsala 1883.

Lancken, E. von der, På vilka villkor överlämnades fästningen Fredriksten till svenska trupperna den 16 augusti 1814? (Krigsvetenskapsakademiens Tidskrift 1900).

Aall, Jacob, Erindringer som Bidrag till Norges Historie fra 1800 till 1815. Kria 1869.

Aall, N., Niels Aalls Erindringer fra 1814. Kria 1911.

Motzfeldt, P., Peter Motzfeldts Dagbog fra det overordentlige Storthing 1814. Kria 1882.

Nielsen, Y., Fra Kiel till Moss. Kria 1894.

Nielsen, Y., Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14:de August 1814. Kria 1894.

Nielsen, Y., 1814. Det förste overordentlige Storthing. Optegnelser och Aktstykker. Kria 1882—1886.

Nielsen, Y., Bidrag till Norges Historie i 1814. II. Kria 1889.

Forhandlingsprotokol fört i Regjeringsraadet och Statsraadet Marts till Decbr 1814. Udgivet fra det norske Rigsarkiv. Kria 1899.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Till dateringen av Erikskrönikan.

Med G. Cederschiölds 1899 utgivna arbete »Om Erikskrönikan, ett historiskt epos från Folkungatiden», kan nämnda krönika anses slutbehandlad i så måtto, att alla senare framställningar i allt väsentligt bygga på detta arbete såsom utgörande den definitiva bestämningen av krönikan. Grundläggande för Cederschiölds och andras framställning har tydligen varit den utredning av Erikskrönikan, som G. von der Ropp givit i sitt arbete »Zur Deutsch-Skandinavischen Geschichte des XV. Jahrhunderts» (Leipzig 1876).

I anslutning till G. von der Ropp, som anser krönikan författad 1320—1321, daterar Cederschiöld krönikans tillkomst till ungefärligen samma tid, dock senast våren 1321, eftersom konung Birger icke omnämnes som död. Cederschiöld accepterar vidare von der Ropps hypotes om krönikans författande i olika partier men har en avvikande mening beträffande dessa partiers tillkomsttid. Cederschiöld framhåller även krönikans politiska läggning och ursprungliga syfte att vara en tendensdikt till försvar för hertigarnas politik mot konung Birger, vilket syfte dock av flera anledningar icke kom att i sin fulla utsträckning genomföras.

På senaste tiden har emellertid Alfred Nordfelt i en uppsats betitlad »Erikskrönikans ålder och tillkomst. Några synpunkter» (i Samlaren 1921, tr. Uppsala 1922), underkastat krönikan en ny granskning, som i flera fall givit resultat, avvikande från hittills gällande mening.

Föreliggande undersökning utgör i lätt bearbetning en uppsats, i handskrift framlagd redan våren 1923, ehuru nu först publicerad. Dess viktigaste resultat ha dock meddelats i en rec. i *HT* 1923 (s. 184 f.). Då uppsatsen i den form, vari den då förelåg, sedermera gjorts till föremål för offentlig, i visst fall ganska ingående granskning, har jag icke genom en alltför genomgående omarbetning av densamma velat rycka undan grunden för den argumentering, som redan förebragts. Hur frestande det än varit att i vissa delar fördjupa framställningen, har jag därför undvikit det liksom allt bemötande av den redan framförda kritiken beträffande vissa punkter i min uppsats. Jag hoppas i stället få tillfälle att återkomma till dessa frågor. I den form, vari undersökningen nu föreligger, ha dess resultat skarpare fixerats och framställningen ibland förtydligats (så beträffande Erikskrönikans ifrågasatta politiska tendens, där krönikans ståndpunktstagande till förmån för valmonarkien diskuterats).

Utgångspunkten för Nordfelts undersökning har varit E. Olsons »Studier över rimmen i den fornsvenska Flores och Blanzeflor» (i Studier tillägnade K. F. Söderwall, Lund 1911), där Olson på språkliga grunder anser sig kunna förlägga tillkomsten av Flores och Blanzeflor till tiden omkring 1350 och de övriga Eufemiavisorna — Ivan Lejonriddaren och Hertig Fredrik av Normandie — till tiden strax före 1340, vilken mening Olson vidhåller i sin kritiska upplaga av Flores och Blanzeflor (i Svenska Fornskrift-Sällskapets samlingar 1921). Med påpekande av att man i allmänhet ansett språket i Erikskrönikan vara av ungefär samma prägel som i Eufemiavisorna och att krönikans författare synes ha känt till dessa, framhåller nu Nordfelt, att Olsons nya datering av Eufemiavisorna nödvändigtvis måste medföra vissa konsekvenser för åsikten om krönikans tillkomst så tidigt som omkring 1320. Gent emot Olson, som dock fortfarande beträffande Erikskrönikan ansluter sig till den traditionella dateringen, och övriga författare, vilka omfatta Cederschiölds åsikt om krönikan, framlägger Nordfelt de skäl, som synas honom tala för en senare datering, vilken han fixerar till tiden omkring 1350. Nordfelt söker först bortförklara de inre skäl, man hittills framdragit för krönikans tillkomsttid: att konung Birgers död 1321 ej omnämnes, att Mats Kettilmundsson kallas drots, ehuru han nedlade sitt ämbete 1322, att den sistnämndes död 1326 ej omtalas etc. Å andra sidan anför han yttranden, som skulle tyda på att krönikan författats rätt långt efter de tilldragelser, den skildrar. Slutligen söker han även med språkliga bevisgrunder — särskilt den rikliga förekomsten av främmande, speciellt franska låneord — styrka sin mening, att Erikskrönikan författats först vid tiden omkring 1350.

Vid en undersökning av detta slag blir ju alltid utgångspunkten till att börja med en granskning av det föreliggande handskriftsmaterialet. Den första tillfredsställande editionen av Erikskrönikan utgavs av G. E. Klemming 1865 (i Samlingar utg. af Svenska Fornskrift-Sällskapet), varefter R. Pipping 1921 framlagt en förnyad edition av samma verk (ävenledes i Saml. utg. af Svenska Fornskrift-Sällskapet), där han följer samma huvudmanuskript som Klemming men med noggrant angivande av de olika textvarianterna och med tillägg till de hittills kända handskrifterna av ännu en, dock så sen som från 1576. Båda nu nämnda utgivare påpeka, att den äldsta handskriften härrör från år 1457 — d. v. s. även enligt Nordfelts dateringsförsök minst ett århundrade efter diktens tillkomst. Nordfelt nämner detta endast i förbigående (a. a., s. 39), och då han över huvud taget i sin uppsats icke uppehåller sig vid handskriftsmaterialet i den form det nu föreligger,[1] är det tydligt, att han anser date-

[1] Nordfelt bygger i sin undersökning på Klemmings edition, då Pippings blev honom tillgänglig först efter avslutandet av hans uppsats.

ringen av detta vara av jämförelsevis underordnad vikt. För dateringsförsök, vilka i så hög grad som Olsons och Nordfelts bygga på språklig grund, synes mig dock detta underskattande av handskriftsmaterialets ålder vara principiellt betänkligt.

Redan Olsons dateringsförsök, vilka ju varit uppslagsgivande för Nordfelts undersökningar, lida av en märkbar osäkerhet. Ur språklig synpunkt anser han sig böra sätta tillkomsten av Flores och Blanzeflor så sent som till omkring 1350. Då han samtidigt även språkligt sett fasthåller vid denna dikts förut kända nära sammanhang med de övriga Eufemiavisorna — Ivan Lejonriddaren och Hertig Fredrik av Normandie — och dessutom vid en jämförelse mellan Flores' och Erikskrönikans språk konstaterat flera drag, som ge krönikan en yngre karaktär än hittills antagits, vore man frestad antaga, att Olson skulle föra samtliga dessa dikter till tiden omkring 1350, vilket ju Nordfelt i sin tanke följdriktigt gör beträffande Erikskrönikan. Så är emellertid långt ifrån fallet. Trots Erikskrönikans enligt Olson modernare språk godtager han fortfarande den genom Cederschiöld till synes definitivt fastställda dateringen av krönikan till tiden omkring 1320. Motsägelsen härvidlag söker han förklara genom en hänvisning till den olikartade språkliga utvecklingen inom olika samhällskretsar. Beträffande åter Ivan Lejonriddaren och Hertig Fredrik av Normandie anser han dessa dikter tillkomna strax före 1340. Till denna tidsbestämning har han tvungits av det faktum, att handskrifter av båda dessa dikter omnämnas i det inventarium över en viss del av Magnus Erikssons lösegendom, som anses härröra från 1340 eller möjligen 1340-talet (Sv. Dipl. 4, nr 3484). Återstår således endast dikten Flores och Blanzeflor, av Olson som ovan nämnts daterad till tiden omkring 1350. I sin edition av nämnda dikt har Olson dock tvungits till ett strängare fasthållande av nämnda tidsgräns såsom den senaste, vilken kan ifrågakomma, sedan ett avskriftsfragment av dikten påträffats, som härstammar från kanske redan 1300-talets mitt och vars original således måste vara något äldre.

En betänklig svaghet i Olsons undersökning blir ju alltid, att samma argumentering, som han förebringar vid sitt försök till förklaring av oöverensstämmelsen mellan Erikskrönikans supponerade tillkomstdatum och dess senare språkklädnad, med lika rätt skulle kunna presteras även beträffande de övriga dikterna. Den senare dateringen av dessa, som Olson och efter honom Nordfelt söker åvägabringa, bygger ju dessutom så gott som uteslutande på språklig grund. Det är redan påpekat, att upptäckten av ett förut okänt tidigt avskriftsfragment av Flores och Blanzeflor, vilket företer äldre språkdräkt än de senare handskrifterna, tvungit Olson till en viss försiktighet beträffande en alltför sen datering av nämnda dikt. Men samma försiktighet synes mig med lika rätt böra iakttagas även beträffande de övri-

ga dikterna. Den äldsta handskriften av Erikskrönikan anses ju härröra först från år 1457, men som ovan nämnts anger Nordfelt detta faktum blott i förbigående utan att dröja vid dess konsekvenser. Dessa måste ju bli, att vi, liksom fallet är med Flores och Blanzeflor, även i fråga om de övriga dikterna — här särskilt Erikskrönikan — måste räkna med möjligheten av äldre nu förlorade avskrifter, vilkas språk visat en ålderdomligare prägel än de nu bevarade handskrifterna.[1] Dessas språkliga karaktär torde därför icke bli uteslutande avgörande för frågan om dikternas tillkomsttid. Man bör icke släppa ur sikte den omständigheten, att de medeltida avskrivarna i sitt arbete icke lade huvudvikten vid ett diplomatiskt återgivande av den förelagda texten i enlighet med moderna textkritiska editionsprinciper. I de olika avskrifterna avspeglas ofta avskrivarens egen samtids språk, som mången gång kan t. o. m. rent dialektalt bestämmas. Då Nordfelt vid sitt försök till datering av Erikskrönikan lägger särskild vikt vid förekomsten av främmande, speciellt franska låneord (a. a., s. 15), synes han mig dessutom för mycket underskatta den invändningen, att tillvaron av dylika ord skulle kunna tillskrivas författarens individuella språkbruk, förvärvat exempelvis genom litterär påverkan från en kultur, som ännu var den svenska i stort sett främmande men vars frukter dock icke voro alldeles okända för en liten men betydelsefull del av de högsta, tongivande kretsarna i det svenska samhället.

Vid en dateringsfråga som denna äro förutom de språkliga synpunkterna även de s. k. inre kriterierna av högsta vikt, d. v. s. de tidsbestämningar, som kunna utläsas direkt ur själva dikten. Redan i det skick, vari Erikskrönikan nu föreligger, har en omständighet föranlett försök till fastställande av diktens tillkomsttid. Mitt i krönikans fortlöpande framställning förekommer som bekant — efter v. 3623[2] — helt oväntat en lucka, omfattande hela fyra år eller från 1313, vid tiden för hertigarna Eriks och Valdemars mottagningsfest för sina brudar, till 1317, vid tidpunkten strax före Nyköpings gästabud. G. von der Ropp försökte förklara denna lucka med att författaren 1313 skrivit den första avdelningen och 1320 fortsatt denna med den andra. Schück[3] har sökt gendriva denna hypotes med påpekande av att i första avdelningen förekomma flera allusioner på Nyköpings gästabud 1317, varemot ju med anslutning till von der Ropps hypotes skulle kunna invändas, att författaren vid den senare avdelningens nedskrivande en smula retuscherat den förra avdelningen och i denna av olika anledningar ansett sig böra inlägga

[1] Nat. Beckman i sin recension av Pippings edition betonar krönikans »lingvistiskt skäligen ointressanta handskrifter» (*HT* 1922, s. 348).

[2] I den följande framställningen citeras Pippings edition.

[3] Ill. sv. litteraturhist., I, Sthlm 1896, s. 157; 2:a uppl. I. Sthlm 1911, ss. 198—199.

allusioner på Nyköpings gästabud. Cederschiöld åter indelar krönikan i tre huvudpartier: tiden intill 1313, som han kallar »förhistorien», tiden från 1317 till 1319, »de stora krisernas historia», samt episoden om hertig Magnus' avrättning, som han benämner »historien om junker Magnus' död». Av dessa partier skulle de stora krisernas historia vara skriven först, »förhistorien» något senare, och historien om junker Magnus' död, som inträffade 1320, medan krönikan slutar med kungavalet 1319, skulle inskjutits ännu senare. Luckan mellan förhistorien och krisernas historia vill Cederschiöld förklara därmed, att författaren strukit den inledning, som ursprungligen hört ihop med det sistnämnda diktpartiet, för att få sammanhang med det senare skrivna förstnämnda diktpartiet, som han dock av någon anledning, kanske av döden, blivit förhindrad att fullborda.

Cederschiölds förklaring, från vars vidlyftiga motivering jag här avstår, är ju ytterst sinnrik men gör samtidigt frågan synnerligen komplicerad. Naturligast synes mig Nordfelt fatta problemet, då han helt enkelt förklarar den omstridda luckan vara en rent yttre eller mekanisk lucka, d. v. s. bristen har ursprungligen ej förefunnits i originalet men genom förlust av något antal blad kommit att vidlåda någon av de tidigare avskrifterna. I förbigående kan här anmärkas, att denna Nordfelts hypotes forddrar tillvaron av en äldre nu förlorad avskrift, om vars språkliga dräkt vi ju intet veta. Nordfelt framhåller, att luckans tillvaro ingenstädes antydes i krönikan, att ingen avmattning i den här synnerligen livfulla framställningen kan spåras varken före eller efter luckan samt att den abrupta början, som inleder det senare partiet, »Hærtogh Waldemar reed til Calmara» etc., måste förklaras som en avskrivares klumpiga försök att med nödtorftigt rim lappa ihop den befintliga luckan. Till dess verkligt övertygande invändningar kunna göras, synes man mig med Nordfelt böra anse, att krönikan blivit skriven i ett sammanhang och i rent kronologisk följd.[1]

Övergå vi så till de egentliga inre kriterierna i fråga om krönikans datering, kunna vi lämpligen föra dem till tvenne grupper. Den ena skulle då omfatta de ställen i krönikans framställning, av vilka möjligen kunde framgå, att författaren själv varit närvarande vid de skildrade tilldragelserna eller stått på närmare eller fjärmare tidsavstånd till dem. Den andra gruppen skulle inbegripa övriga tidsbestämningar, som äro möjliga att göra efter de fakta, författaren meddelar eller icke meddelar — i senare fallet sålunda en argumentering ex silentio.

Börja vi då med första gruppen, de ställen i krönikans framställning, varav skulle framgå, att författaren själv varit delta-

[1] Schück har nyligen anslutit sig till Nordfelts åsikt i Ill. sv. litteraturhist., 3:e uppl. I, Sthlm 1926, ss. 274—276. — Om luckan i krönikan se även nedan s. 308.

gande i de av honom skildrade händelserna, måste man medge, att resultatet av en undersökning här blir synnerligen magert. Uttryck av författaren som »finare kost har jag aldrig sett» på tal om festligheter sådana som bröllopet i Oslo måste anses som tidstypiska litterära stilblommor: ett slags superlativt lovord, där författaren eller den föredragande lekaren — för den händelse de icke voro en och samma person — inför åhörarskaran med sin egen person så att säga går i borgen för, att det verkligen var fråga om en storartad festlighet. Däremot saknar man i krönikan varje som helst direkt hänsyftning på att författaren själv varit deltagare i betydelsefullare tilldragelser, som fältslag o. d. I själva verket är detta ingenting förvånande, om man betänker vilken ringa roll författareindividualiteten spelade under medeltiden. Det subjektiva härvidlag är en rent renässansmässig företeelse. Man behöver härvid endast gå till balladen eller folkvisan. I den mån denna innehåller mera bestämda hänsyftningar på själva författaren kan man bestämt datera den till en senare tid, renässansens, och även för det fall framställningen en eller annan gång nyttjar jag-formen, måste man härvidlag räkna med ett rent opersonligt, schablonartat konstgrepp. Även i fråga om ett mera konstfärdigt utbildat diktverk som Erikskrönikan måste man anlägga ett liknande betraktelsesätt, då i denna dikt liksom i så många andra medeltidsalster författaren icke hade anledning att röja sitt inkognito — i Erikskrönikan desto mindre, som denna dikt av allt att döma hade en viss tendens, där olika hänsyn förbjödo ett personligare framhävande. I detta sammanhang kan även framhållas, att det rätt allmänt antagits — av G. von der Ropp och andra — att krönikeförfattaren själv tagit en mer eller mindre verksam del i vissa av de av honom skildrade händelserna, tydligen på grund av skildringens ställvis synnerligen livfulla och målande karaktär. Såsom Nordfelt framhåller, är det dock mycket svårt att fastställa krönikörens del härvidlag. De partier av krönikan, som tyckas vila på ögonvittnens uppteckningar, omfatta en tidrymd av 70 eller 80 år (från 1240 eller 1250 till 1320), påpekar Nordfelt, varför författaren tydligtvis icke kan ha varit med om allt, som han skildrar med det upplevdas åskådlighet. »Men under sådana förhållanden är det osäkert», säger Nordfelt (s. 29), »huruvida han ens varit med om något, som i krönikan berättas». Detta antagande anser Nordfelt bekräftas därav, att krönikören beträffande en av sina livfullaste och mest detaljerade skildringar (v. 874 ff.) uppger en bestämd person som sin källa. Onekligen synes man mig böra ge Nordfelt rätt beträffande vanskligheten att enbart av skildringens åskådlighet eller av ovan berörda formelaktiga uttryck som »finare kost har jag aldrig sett» om bröllopet i Oslo draga några bindande slutsatser rörande författarens delaktighet i de skildrade händelserna.

Även ett par andra språkliga uttryck i krönikeförfattarens

framställning skulle möjligen kunna tjäna som underlag för en tidsbestämning. I ena fallet säger författaren på tal om en händelse inemot år 1278: »Liffwa nw nokre men thz mwna Tha swär jak ey fore at the ere graa» (v. 1007—1008), i andra fallet yttrar han om bortförandet av tronarvingen 1306, att det lever nog någon, som minnes det (v. 2606). Nordfelt lägger en viss vikt vid dessa yttranden och anser dem givet passa bättre tillsammans med en ansenligt senare tidpunkt än 1320, diktens hittills antagna tillkomstdatum. Man får naturligtvis alltid med en viss försiktighet draga slutsatser ur yttranden som dessa. Till att börja med måste man naturligtvis här som i andra fall förutsätta, att de tillhört det ursprungliga originalet, ej blott en tidig avskrift. Beträffande det första yttrandet om händelsen 1278 säger Nordfelt, att det på krönikeförfattarens karaktäristiska sätt är en ganska originell och smått skämtsam omskrivning för att händelsen inträffat före de allra flesta då levandes tid, varmed icke kunde avses en så kort tidrymd som omkring 42 år. Är krönikörens yttrande att fatta bokstavligt, skulle man oneklilgen vara frestad att förlägga krönikans tillkomsttid till mer eller mindre långt *efter* 1320, ehuru detta skäl icke avgjort måste föra krönikan så sent som till omkring år 1350. Emellertid får man nog icke alltför mycket pressa yttrandet i fråga, som kan vara ett skämtsamt formulerat uttryck för att den skildrade tilldragelsen låg tämligen långt tillbaka i tiden. Och beträffande det senare yttrandet om händelsen 1306 synes man även här — vilket Nordfelt icke gör — kunna inlägga samma skämtsamma mening hos författaren, som i sitt yttrande, att det lever nog någon som minnes det, likaväl kan ha menat, att det fortfarande nog fanns åtskilliga, som mindes det.

Om det sålunda är vanskligt att ur yttranden som de nu anförda kunna framdraga verkligt pålitligt bevismaterial för krönikans datering, synes man möjligen kunna komma längre med de inre kriterier, som tillhöra den andra gruppen av dylika, vilken förut omnämnts, nämligen de historiska fakta, författaren meddelar eller icke meddelar, d. v. s. exempelvis det förhållandet, att han omnämner ett historiskt faktum såsom vid hans tid ännu aktuellt eller förtiger ett dylikt, som inträffat ungefär vid tiden för de sist omtalade tilldragelserna i krönikan. Börja vi då med det första slaget av de inre kriterierna, vilka givetvis äro de ojämförligt viktigaste, måste till en början starkt betonas faran av att alltför mycket bygga på krönikeförfattarens rent språkliga uttryckssätt. Dit hör sålunda ibland en tempusväxling från imperfektum till presens eller från indirekt till direkt tals tempus, exempelvis i yttrandet om Magnus Birgerssons behandling i fångenskapen (v. 3332—3333):

»fullwäl wente jak at the han födha
ekke swelto the han til ködha».

Cederschiöld drar på grund av sistnämnda vers den slutsatsen, att ifrågavarande parti av krönikan är skrivet ännu i junker Magnus' livstid, d. v. s. före oktober 1320. Nordfelt synes mig med full rätt opponera sig mot denna slutsats och påpekar den i medeltidsdikten ganska vanliga förekomsten av en dylik tempusväxling. Han anser också detta slags inre bevis vara de svagaste av alla. Viktigare skulle då andra kriterier av liknande slag vara. Man har sålunda påpekat, att Mats Kettilmundsson i krönikan kallas drots och framhållit, att då han nedlade sitt ämbete 1322, borde förekomsten av nämnda titel antyda verkets tillkomsttid före detta år. Häremot invänder Nordfelt, att Kettilmundsson i alla händelser var drots, när de sista i krönikan skildrade händelserna ägde rum, varför bruket av nämnda titel är fullt försvarligt, när krönikan än må ha nedskrivits. Dessutom levde nog Kettilmundsson även i eftervärldens minne fortfarande som drots, framhåller Nordfelt, som till jämförelse framdrar ett modernt exempel som »statsminister Boström», vilken så kallades även efter sin avgång från sitt ämbete i statens tjänst. Av samma värde anser Nordfelt de liknande exempel vara, som möjligen skulle kunna ytterligare framläggas.

Ännu mindre betydelse tillägger han de argumenta ex silentio, som krönikan kan erbjuda, och detta givetvis med full rätt. Att krönikören icke omnämner förflyttningen av hertig Eriks kvarlevor från Stockholm till Uppsala har ju intet att betyda, då han fördenskull icke behöver vara okunnig om denna händelse. Lika litet anser Nordfelt den omständigheten vara värd beaktande, att krönikören förtiger vissa framstående personers dödsfall: sålunda beträffande konung Birger, som dog redan 1321, och Mats Kettilmundsson, som avled 1326. Dessa personers död inträffade visserligen efter den i krönikan till tiden sist omtalade tilldragelsen, junker Magnus' avrättning, men om krönikan, såsom Nordfelt vill göra gällande, tillkommit tämligen långt efter de i densamma sist skildrade tilldragelserna, kunde den mycket väl ha innehållit hänsyftningar även på dessa dödsfall. Härvid invänder Nordfelt, att krönikeförfattaren icke heller omnämnt som döda två så framstående personer som kung Valdemar och drottning Eufemia i Norge. Dessutom anser Nordfelt, att hänsyftningar på Birgers och drotsens dödsfall möjligen ursprungligen förefunnits i krönikan men gått förlorade i senare avskrifter. Han medger visserligen det motbjudande i att söka bortförklara besvärande fakta genom antagande av luckor men anser dock icke denna möjlighet böra alldeles lämnas ur räkningen, då det gäller ett verk, som faktiskt företer en lucka på hela fyra år och i övrigt säkerligen icke är fritt från smärre dylika brister. Nordfelt framställer ytterligare ett par förklaringsgrunder till krönikörens tystnad i nyssberörda fall (s. 9, noten), som må gälla för vad de kunna. Enklast kanske man dock kunde förklara ifrågavarande faktum så, att krönikören icke ansåg sig

behöva omnämna sagda tilldragelser i en framställning så strängt bunden till en viss avslutad tidsperiod, som den han ger i sitt verk. Därför kan man, som Nordfelt (s. 7) också framhåller, »icke nödvändigtvis vänta sig att finna upplysningar och hänsyftningar på en tid, som infaller *efter* sagda tidsskedes slut».

Allt som allt nödgas Nordfelt med hänsyn till de s. k. »inre» antydningar, som skulle peka på en senare tid för krönikans tillkomst än 1320, erkänna (s. 15), att »sådana icke äro att vänta» utom möjligen beträffande ett par textställen, vilka Nordfelt anser icke böra alldeles avfärdas såsom utan betydelse och vilka redan äro här ovan refererade (v. 1007—08 och v. 2606). De för Nordfelt avgörande språkliga skälen bygga till stor del på den jämförelsevis rikliga förkomsten av främmande lånord, särskilt av franskt ursprung. Här må dock upprepas ovan gjorda allvarliga erinran om vikten av att på detta område gå fram med den allra största försiktighet. De handskrifter av Erikskrönikan, vi nu äga, äro ju tämligen sena och — som från filologiskt håll påpekats — relativt ointressanta. Om originalets och de äldsta avskrifternas språkform veta vi ju över huvud taget intet. Vidare torde böra erinras därom att vår kännedom om den svenska litteraturen vid den här ifrågavarande tiden, 1300-talets förra hälft, är skäligen begränsad på grund av materialets torftighet. Detta gäller i alldeles särskild grad den världsliga, vittra litteraturen. Vid sitt framträdande är denna övervägande en hovets och de högsta samhällsklassernas litteratur. Liksom tidens höviska svenska kultur hämtar sina impulser från den samtidiga kontinentala, där det franska inslaget är särskilt starkt, och står i avgjort beroende av denna, sammanhänger även tidens vittra svenska diktning med den samtidiga utländska.

Det borde då icke förvåna, om denna kultursamhörighet även tagit sig språkliga uttryck, framför allt genom inlån av främmande ord, särskilt av franskt ursprung, då den franska kulturen var den tongivande. Dessa inlån kunna ha skett direkt eller kanske vanligast indirekt — i senare fallet genom den nära beröringen med Tyskland, i vars språk massor av franska lånord ännu tidigare upptagits. Att dylika lånord i ytterst ringa grad kunna påvisas i den samtida svenska rättsliga och religiösa litteraturen är en annan sak, som ej kan brukas som invändning mot den supponerade jämförelsevis tidiga förekomsten av främmande, särskilt franska lånord i den svenska världsliga, vittra litteraturen. Rättsspråket och kyrkans språk äro nämligen båda till sin natur i grund och botten konservativa och upptaga endast långsamt språkliga nymodigheter. Redan under 1200-talets senare hälft kom Sverige i nära förbindelse med samtidens höviska kultur, och intet hindrar, att ett svenskt för hovkretsarnas kultur avpassat diktverk från omkring 1320 kunnat innehålla ett avsevärt antal ord av främmande, särskilt franskt ursprung. Nordfelts språkliga argumentering för Erikskrönikans senare tillkomsttid på grund av dessa lånords förment sena invandring och

deras frånvaro i den rättsliga och religiösa litteraturen synes mig därför vila på skäligen osäker grund.

Även enligt min åsikt är krönikan likväl av senare datum än hittills antagits men av helt andra skäl än dem, som Nordfelt förebragt. Den enda säkra utgångspunkten vid ett försök till datering av krönikan är en analys av densamma som diktverk: dess ställning inom den övriga diktningen, dess tendens eller syfte och i samband därmed dess hållning till vissa i krönikan relaterade politiska tilldragelser av vikt. En dylik analys skulle kunna tänkas ge ett försök till förklaring av anledningen till krönikans författande, och därmed vore kanske också tidpunkten för krönikans tillkomst given.

Tämligen allmänt tycks man ha uppfattat ett tendentiöst drag hos krönikan. Nordfelt yttrar härom (s. 23): »Att krönikan emellertid är en tendensskrift till förmån för den avlidne hertig Erik och hans son Magnus Eriksson och tillkommen på föranstaltande av någon det hertigliga partiet närstående person, så långt kunna väl alla numera vara ense.» Samma synpunkt understrykes ytterligare av Nordfelt i yttrandet, att »man i varje fall är ense om att krönikans uppgift bland annat varit att motivera Magnus Erikssons upphöjelse på tronen» (s. 35). Beträffande diktens tillkomst i övrigt får man av Nordfelts framställning ungefär följande bild: Folkungasagans dramatiska händelseförlopp torde tidigt intresserat samtiden. Någon har redan på ett ganska tidigt stadium börjat göra eller låtit någon skrivkunnig göra utförligare anteckningar om vad som skedde. Denne åter har möjligen haft fortsättare eller medhjälpare. Det sålunda hopbragta materialet har överlämnats till skalden, som även mera självständigt använt de källor, skriftliga eller muntliga, han själv kunnat förfoga över (Nordfelt, ss. 24—25). När har så tiden varit inne att låta sammanfatta ett diktverk som Erikskrönikan? Enligt Nordfelt (ss. 37—38) skulle detta skett vid den tid av yttre makt och inre kulturblomstring, som vidtager vid tiden efter Magnus Erikssons myndighetsförklaring och hans giftermål med Blanche av Namur — en tid, som kännetecknas av ett betydande socialt och skönlitterärt skriftarbete (Nordfelt för ju liksom Olson Eufemiadikterna till denna tid). Vid denna tid skulle den unge konungen enligt Nordfelt känt ett behov av att få sin tronupphöjelse så att säga historiskt grundad genom ett litterärt dokument.

För ett kritiskt betraktelsesätt måste det dock sägas ha förelegat ytterst ringa om ens någon anledning för Magnus Eriksson eller hans omgivning att tillgripa ett dylikt medel för stärkandet av hans konungakrona. Cederschiöld söker visserligen göra gällande, att under året 1318 och ännu 1319 stämningen i Sverige icke var så allmänt mot Birger och för det hertigliga partiet, som rimkrönikan låter påskina (Cederschiöld, a. a., s. 241). Han inskränker sig emellertid till blott denna förmodan

utan någon bevisföring. Att märka är, att Cederschiöld anser dikten vara under arbete just dessa år. Huru än må förhålla sig med nämnda »stämning», är det likväl otvivelaktigt, att ett diktverk, som har Erikskrönikans omfång och vars sista skildrade tilldragelse ägde rum i oktober 1320, såsom Nordfelt påpekar, icke gärna kan ha blivit färdigt förrän 1321 — alltså efter den tid, Cederschiöld åsyftar. Men starka skäl, till vilka jag ytterligare återkommer, tala för att krönikans tillkomsttid måste sättas ännu senare. Då nu både junker Magnus och konung Birger, vilken dog redan 1321, voro ur livet och icke efterlämnade några arvingar, fanns ju ingen kvarlevande av detta parti, som kunde göra Magnus Eriksson rätten stridig. Tvärtom måste han i detta fall sägas sitta synnerligen tryggad på sin tron. Ännu mindre förelåg för honom någon aktuell angelägenhet, att så sent som bortåt eller omkring år 1350, till vilken tid Nordfelt vill förlägga krönikan, söka försvara sin plats på tronen gentemot de anspråk, som den länge sedan avlidne Birger och hans olycklige son Magnus 30 år tidigare med någon rätt kunnat göra. Tvärtom kan man säga, att Magnus Erikssons och hans arvingars rättighet till den svenska och likaså den norska kronan ytterligare underströkos därigenom att hans yngre son Håkan 1343 valdes till konung i Norge och hans äldste son Erik 1344 utsågs till tronföljare i Sverige. Varken vid denna tidpunkt eller ens tidigare kan för Magnus Eriksson och hans anhängare ha förelegat något intresse eller behov av att låta författa en tendensskrift i det syfte, som man ansett Erikskrönikan vara ett uttryck för.

Även de som omfattat denna hypotes ha också måst medge, att krönikan är märkligt fri från framträdande tendens. På olika sätt har man sökt komma från detta besvärande faktum. Cederschiöld anser »poemet visserligen från början ämnat att tjäna partiändamål» (a. a., s. 243). Att det likväl icke i sin helhet ger intryck av politisk tendensskrift, anser han bero dels på författarens blida och ridderliga sinnelag i förening med hans poetiska intresse (!), dels därpå, att en stor del av krönikan behandlar tiden före brytningen mellan Birger och hertigarna och »sålunda i mycket ringa mån kan röja någon partiskhet mot den förre och för de senare». Värdet av Cederschiölds argumentering torde väl icke behöva diskuteras. Nordfelt är knappast lyckligare i sina förklaringsförsök. Krönikans »humana ton» förklarar han med att »den var mindre en partiskrift än en försvarsskrift, som måhända även hade ett försonande syfte», varpå beror »den i det stora hela rätt objektiva hållningen» (Nordfelt, s. 38). Nordfelt påpekar även, att krönikeskrivaren på ett sympatiskt sätt skildrar så betydande motståndare till hertigarna som Torgils Knutsson och Birgers son, junker Magnus.

Om försöken att göra Erikskrönikan till ett politiskt tendentiöst diktverk, vars syfte varit att försvara Magnus Erikssons krona, måste anses föga lyckade, är det i varje fall tydligt, att ett

tendentiöst drag genomgår krönikan. Något övertygande försök att närmare utreda och fastställa arten av denna tendens har hittills knappast gjorts. Allmänt har dock uppmärksammats den betydande del av krönikans framställning, som är ägnad åt hertig Erik och som synes väl motivera diktverkets i senare tid givna titel *Erikskrönikan*. Av krönikans 4,543 verser behandla 2,004 (verserna 2539—4543) den mest dramatiska perioden av brödrastriden mellan Birger och hertigarna, vilken inledes med Håtunaleken och får sin definitiva avslutning med Magnus Erikssons val till konung, d. v. s. tiden 1306—1319. Om man beaktar den bekanta luckan i dikten, som omfattar hela fyra år under tiden 1313—1317, skulle med inräkning av de här förlorade verspartierna till tidsperioden *1306—1319* (oavsett den enstaka episoden om junker Magnus' avrättning 1320), omfattande alltså blott 13 år, varit anslagen ungefär *hälften* av krönikans hela omfång. Efter samma beräkning skulle ungefär *två tredjedelar* av krönikan (verserna 1272—4543 förutom luckan i krönikan) behandla tiden från och med Birgers konungablivande — första tiden med Torgils Knutsson som riksföreståndare — d. v. s. från år 1290. Med andra ord: största delen av krönikan behandlar tilldragelser under 1300-talet och de allra närmaste åren dessförinnan. Det föregående partiet av krönikan kan anses mera som en introduktion till krönikans huvudparti. Lika antipatisk som konung Birger framstår i krönikans skildring, lika sympatisk framträder hertig Erik i densamma.

Den part, som hade ett verkligt intresse av en sålunda färgad framställning, var onekligen det svenska *stormannapartiet*, som uppsagt sin konung tro och lydnad men som samtidigt genom sitt smickrande av hertig Erik, den *nye*, unge konungens fader, kunde tänkas göra ett gynnsamt intryck på Magnus Eriksson. Den nyvalde konungen själv får ju av krönikan det mest lovprisande erkännande. Henrik Schück påpekar, att arvriket var på god väg att införas, då inbördeskriget 1317 bragte frågan i ett alldeles nytt läge: »Stormännen ansågo sig nu lösta både från sin trohetsplikt mot konung Birger och arvsföreningarna 1303 och 1304, och Sverige befann sig således i den ställning, som Upplandslagen uttryckt med orden 'nu behöva land konung välja'. Ett dylikt val förrättades vid Uppsala, och därmed fick det svenska konungavalet i viss mån en ny form.»[1]

Detta konungaval, som bildar Erikskrönikans final, har man ägnat rätt liten uppmärksamhet vid analyseringen av krönikan, vars framställning på denna punkt är jämförelsevis utförlig — 104 versrader. Det är av flera skäl tydligt, att utformningen av Erikskrönikans allra sista partier i viss mån tillrättalagts för att driva fram själva *valakten* som den betydelsefulla avslutningen på det hela. I detta syfte har krönikeförfattaren icke ens dragit

---

[1] H. Schück, Svenska folkets historia, I, Lund 1914, s. 68.

sig för att göra våld på den rent kronologiska framställningen, i det att han förlägger Magnus Birgerssons avrättning, som ägde rum 1320, i tiden före kungavalet 1319. Ännu märkligare är krönikans framställning av de tilldragelser i Norge, som bragte Magnus Eriksson även den norska kungakronan. Han hade förvärvat denna genom arv vid kung Håkans frånfälle den 8 maj 1319, men enligt unionsavtalet i Oslo i slutet av juni månad samma år skulle Magnus Eriksson före den 1 augusti även vara vald till Sveriges konung. I själva verket utgjorde sålunda valet vid Mora sten i början av juli månad 1319 endast en formell bekräftelse på en redan tidigare gjord överenskommelse av en viss stormannagrupp med Magnus Erikssons moder, hertiginnan Ingeborg, i spetsen. I Erikskrönikans framställning har händelseförloppet väsentligt omredigerats. Efter en skildring av valet vid Mora sten omnämnes konung Håkans död, varvid Norge stod »konunga löst» och »enga andra tröst» hade än konung Magnus, »som walder war ok konungs nampn i swerike baar». Att Magnus genom *arv* kunde anses ha en viss rätt till Norges krona nämnes icke alls — hans släktskap med konung Håkan nämnes mera i förbigående. Däremot framhålles, att »swerikis men the holpo til», så att »han wart konunger i Norighe». Man kan knappast undgå det intrycket, att krönikeförfattaren även i fråga om den norska kungakronan vill suggerera fram den uppfattningen, att Magnus genom *val*, ej genom arv, kommit i besittning av densamma, eller att i alla händelser den svenska valakten spelat en avgörande roll för Magnus Erikssons besittningstagande även av den norska kungakronan.

En stor del av krönikans skildring av kungavalet vid Mora sten består i referat av tvenne tal, ett kortare, hållet av »en riker herra en dughande man», och ett längre, hållet av drotsen. Den senare kan utan vidare identifieras med Mats Kettilmundsson. I den förre ha vi troligen att se Upplands mäktige lagman Birger Persson, den förste lagmannen i det sedan 1296 till en lagsaga förenade Uppland. Till hans befattning hörde givetvis att som i krönikan öppna förhandlingarna genom ett välkomsttal och ombesörja det formella framläggandet av ärendet inför valmenigheten.

Betecknande är den demokratiska ton, krönikeförfattaren anslår vid skildringen av valet med påpekandet av allmogens insats vid herreklassens sida. Det var också av vikt för författaren att framhäva hela folkets samling i ett skickelsedigert ögonblick som detta, då ännu Magnus Birgersson var i livet och då valet som ovan sagt i själva verket endast utgjorde en formell bekräftelse på en tidigare av en mäktig stormannagrupp träffad överenskommelse. I denna grupp spelade den danske riddaren Knut Porse, hertiginnan Ingeborgs gunstling, en viktig roll. Osloöverenskommelsen förtiges ju fullständigt av krönikan, som på flera ställen intar en avgjort fientlig hållning mot de utländska gunstlingarna.

Dessa sågos naturligtvis icke med blida ögon av de svenska stormännen, och även härvidlag kan krönikan sägas ge uttryck åt en svensk stormannauppfattning. Krönikan betonar också starkt, att det var »Swerikis men», som hjälpte Magnus Eriksson till kronan, och att den ära, han fick, »thz wlte honom gud ok vplenzke men», såsom slutversen uttrycker det.[1]

Det vore frestande att i detta uttryck »uppländsk» se något annat än blott en beteckning för 'svensk' i allmänhet. I Erikskrönikan användes det utom i sin egentliga betydelse ibland i den ännu på sina håll i Sydsverige (exempelvis Skåne) begagnade betydelsen 'uppsvensk', ibland betecknar det i krönikan tydligen rätt och slätt 'svensk'. Alldeles uteslutet synes det mig dock icke vara, att man i detta 'vplenzk' i krönikans sista vers kunnat inlägga en dubbelmening som uttryck för en viss svensk stormannafraktion. I Osloöverenskommelsen, som krönikan helt förtiger, deltogo som Sveriges ombud sex svenska riksråd och dansken Knut Porse. Av dessa svenskar märkas främst biskopen av Linköping och lagmannen i Västergötland — några biskopar eller lagmän från Svealand deltogo ej.

Härmed må nu förhålla sig huru som helst. Viktigast är krönikans starka betonande av stormännens roll vid konungavalet: »Herrane gingo honom alle a hand ok lotho honom wp bade borger oc land ok wordo alle ther hans men ok tiänto honom som the göra oc än» (v. 4508—4511). Det understrykes skarpt, att han utan dem aldrig fått makten i Sverige: »Han finge aldreg ower swerigh wald ware ey thera ärffwde swar margfald ok thera mykla manheyt» (v. 4518—4520). Ävenledes framhålles den tack, som stormännen förtjänat genom att de »hämpdo thera herra» (v. 4522—4523) — varmed givetvis härvid främst avses Magnus Erikssons fader — varpå krönikan efter att ännu en gång ha erinrat om de svenska herrarnas hjälp (v. 4536 f.) slutar med en sista påminnelse till konung Magnus vilka han var skyldig tack: »Then ära han fik ok hauer än thz wlte honom gud ok vplenzke men.»

Man synes mig knappast kunna undgå den uppfattningen, att i krönikans slutparti med dess skildring av Magnus Erikssons konungaval också ligger koncentrerad krönikans egentliga politiska tendens. Det är det aristokratiska partiets deklaration av sin ställning till Magnus Eriksson och av de fordringar på honom, som det i höviska men tämligen tydliga ordalag anser sig kunna ställa, vilken utan tvivel utgör den tendentiösa undermeningen i det verk, som i övrigt bär rimkrönikans prägel. I denna begränsade betydelse skulle krönikan sålunda kunna i viss mån uppfattas som en »kungaspegel». Att krönikeförfattaren delvis

[1] Krönikans sympatiska skildring av konungaförmyndaren och stormannen Tyrgils Knutsson, ehuru denne var det hertigliga partiets motståndare, skulle också kunna tala för denna stormannauppfattning som uttryck för en, trots allt, aristokratisk samhörighetskänsla.

med våld på den kronologiska framställningen effektfullt avslutar densamma med skildringen av kungavalet vid Mora sten beror säkert icke på en tillfällighet. Han ger här utan tvivel en betydelsefull vink till den nye konungen att icke trotsa på sina kungliga arvsrättigheter — krönikan gav ödesdigra exempel på hur fåfängligt detta ofta vore. Man får snarast det intrycket, att krönikeförfattaren och det stormannaparti, åt vars synpunkter han ger uttryck, omfattar *valmonarkiens* idé.

Liknande tongångar komma till synes i den pamflett mot Magnus Eriksson, som brukar benämnas *Libellus de Magno Erici rege*. Här framhålles redan i början, att Sverige från hedna tider varit ett *valrike* — »nullus obtinuit regnum hereditate sed eleccione».[1] Här omtalas även, hurusom stormännen och allmogen togo en treårig gosse till konung ej på grund av någon hans arvsrätt utan endast av välvilja och för att frid skulle råda i riket och endräkt bland invånarna[2] — d. v. s. samma motivering, som Erikskrönikan förebringar: »Then wy skulom i dagh til konung taka thz wiliom wy göra for then saka at riket skal ther hawa aff en tröst ... swa at wy maghom liffua utan kiif» (v. 4492—4496).

Man kan knappast undgå att här finna ett eko av den diskussion rörande arvs- och valmonarkien, som redan tidigare fördes på kontinenten, där bland andra Thomas av Aquino trädde in för valmonarkien, medan kort tid efter honom Egidius de Columna i sitt 1285 författade verk *De regimine principum* förfäktade arvsmonarkiens överlägsenhet som statsform. Särskilt livlig blev diskussionen i Tyskland med 1300-talets ingång och under växlande litterära former, då den s. k. schacktavelsdiktningen blev synnerligen populär genom de utmärkta tillfällen den lämnade att i en naturligt allegorisk form driva propaganda för arvsmonarkien.[3] Att denna propaganda kom att bli av uteslutande teoretisk natur berodde givetvis på valmonarkiens redan alltför fast grundade ställning i Tyskland.

Även i Sverige tycktes tendensen gå i samma riktning som i Tyskland genom den svenska aristokratiens alltmer ökade makt och självständighet, för att icke säga självsvåld. Det har här ovan gjorts gällande, att Erikskrönikan liksom Libellus ger ett uttryck åt den svenska aristokratiens sympati för *valmonarkien*. Det kunde då tänkas, att även i Sverige liksom exempelvis i Tyskland den motsatta åskådningen fått sitt litterära uttryck. Så är tydligen också fallet med det arbete av okänd författare från denna

[1] *SRS* III: 1, ss. 12—13.

[2] Ibid., s. 13: »Elegerunt igitur illum, ut pax esset in regno et concordia fieret inter homines.» — Om Libellus se Salomon Kraft, En pamflett mot Magnus Eriksson i dess idépolitiska och litterära miljö, *HT* 1927, s. 1 ff.

[3] Jfr Albert Werminghoff, Zur Lehre von der Erbmonarchie im 14. Jahrhundert. I: Hist. Vierteljahrschr. XX, Dresden 1921, s. 150 ff.

tid, vilket är känt under namnet *Um styrilsi kununga ok höfdinga.* Utom Egidius' arbete har författaren begagnat åtskilliga andra, men viktigast är, att han helt ansluter sig till Egidius' lära om *arvsmonarkien* som den förnämsta statsformen. Sålunda heter det bl. a. i Konungastyrelsen efter ett omnämnande av valmonarkiens förespråkare: »Nu sighia þær moti alli visi mæn, þe nokot hava saght ok skrivit, at bætra ær styrilsi landa ok almogha at hava kunung eller hoefþing æptir byrþ ok arf æn æptir væli almoghans, ok vissa þæt mæþ mangum ok fullum skiælum: þy at æpti naturlikum skipilsum þæn kununger, þær havir kununglikt vald mæþ ærfþaræt, sva sum suner æpti faþer ælla forældra sina, han havir þæs mera kærlek til almogha ok sinna undidana, at þe hava þiænt ok lyþughi varit faþer ok forældri hans: ok sva havir ok almoghi þæs mera kærlek ok goþwilia til sin kunung, at þe æru uppfoeddi undi lyþnu ok væriu faþurs ok forældra hans».[1]

Om tvenne betydande och ungefärligen samtida verk som Erikskrönikan och Konungastyrelsen kunna anses förfäkta de båda motsatta ståndpunkterna i en statsrättslig diskussion av största vikt och betydelse, ligger det nära till hands att anse dem stå i ett visst beroende av varandra. Det ena verket torde med andra ord i visst avseende kunna anses vara ett svar på det andra. Erikskrönikan förfäktar i så fall aristokratiens ståndpunkt och valmonarkien, Konungastyrelsen hovets eller det kungatrogna partiets, d. v. s. arvsmonarkien.[2] Vanskligare är det att fastställa tidsföljden de båda verken emellan. Konungastyrelsen kan emellertid mycket väl vara det äldre av dem, och dess författare har säkerligen haft tillfälle att personligen taga del av den diskussion, som 1319 års kungaval gav anledning till. Hans verk kan därför mycket väl tänkas polemisera mot valmonarkiens idéer, även om dessa ännu icke såsom i Erikskrönikan kommit till litterärt uttryck. Omöjligt är icke, att Konungastyrelsen, som Schück antagit, kan ha författats omkring 1330, om verket varit avsett att vara en uppfostringslära för den unge Magnus Eriksson. Denne kom till Sverige definitivt först 1329 vid tretton års ålder, och vid denna tid kunde på allvar börja hans upp-

---

[1] Um styrilsi kununga ok höfþinga. Ed. Robert Geete, Sthlm 1878, ss. 10—11.

[2] Enligt de här nu framförda synpunkterna förfaller naturligtvis varje tanke på en gemensam författare till de båda verken, så vida man icke får förutsätta ett visst tidsavstånd mellan dem och en radikalt omändrad åsikt hos författaren. — Då föreliggande undersökning uteslutande tager hänsyn till frågan om Erikskrönikans datering, vill jag här ej inlåta mig på diskussionen om författarskapet till krönikan och det intressanta uppslag, som helt nyligen givits av Schück (Ill. sv. litteraturhist., I, 3:e uppl. Sthlm 1926, s. 280 f.) I denna undersöknings ursprungliga avfattning hade jag beträffande författarskapet givit Schücks tidigare teori om en lekare som författare företrädet framför Cederschiölds teori om en riddare som verkets skapare men samtidigt också framhållit det tilltalande i Nordfelts hypotes om ett slags »civil tjänsteman» som författare.

fostran för det kall, som han snart vid myndig ålder skulle utöva.

Nordfelt, som sätter krönikans tillkomsttid så sent som till 1350 eller t. o. m. senast till 1355 (Nordfelt, s. 17), framhäver dock lika bestämt dess skarpt tidsavgränsade framställning. Han säger, att »själva ämnets beskaffenhet med eller mot hans vilja inbjöd krönikeförfattaren att sätta bestämd punkt vid 1320. Det var nämligen, som om ett avslutat tidsskede, fyllt av hat och split och krig, då hade stigit i graven för att lämna plats för ljusare tider» (Nordfelt, s. 8). Det torde knappast böra påpekas, att Nordfelts syn på krönikeverkets utformning är rent modernt-litterär. Samtiden hade säkerligen ingen känsla av att här förelåg ett avslutat tidsskede — tvärtom stod man mitt uppe i en orolig tid och motsåg framtiden med ännu större oro. Ännu levde den fördrivne konung Birger och spänningen partierna emellan hade nått bristningsgränsen — redan 1321 kom det till schism inom regeringen, och motsättningen mellan hertiginnan Ingeborgs parti och den svenska förmyndarstyrelsen trädde i full dager. Att Erikskrönikan avklipper framställningen vid år 1320 eller rättare sagt med konungavalet 1319 tarvar en annan förklaring.

Innan jag går in på denna fråga, måste jag först påpeka, att det torde finnas en möjlighet att fastställa en *terminus ad quem* i fråga om krönikans datering. I krönikans slutverser omtalas, hurusom Sveriges män hjälpte Magnus Eriksson till konung i Norge, varefter det heter: *»han er nw konunger ouer tw rike»* (v. 4540), d. v. s. över Sverige och Norge. Vid sidan av dessa länder ingår från och med ungefär mitten av året 1335 ständigt *Skåne* i Magnus Erikssons konungatitel, möjligen enligt vid det stora rådsmötet i Stockholm april och maj samma år fattat beslut. Utom Skåne ingingo ju även Blekinge och Sydhalland i Magnus Erikssons rike, det största någon svensk regent innehaft. Besittningen av de sydskandinaviska landskapen hade emellertid kostat konung Magnus enorma ansträngningar och stora bekymmer både ekonomiskt och diplomatiskt, till dess han genom mötet i Varberg den 18 november 1343 med Valdemar Atterdags oförbehållsamma erkännande äntligen tycktes kunna anse sig i okvald besittning av sin ägorätt till de omstridda landskapen.

Det föreligger ytterst liten sannolikhet för att Erikskrönikans författare skulle i sitt verk, vars slutparti utmynnar i en hyllning till konungen över *två* riken, hava utelämnat det *tredje* sydskandinaviska rike, vars stolta besittning kostat konung Magnus sådana uppoffringar och vars namn som sagt från och med året 1335 *ständigt* ingår i hans konungatitel. Det hade varit att oförsvarligt ignorera hans besittningsrätt i detta fall, redan tillräckligt bestridd på mäktigt håll. Terminus ad quem för krönikans tillkomst torde därför säkerligen böra sättas till *1335*.

Terminus a quo kan ju sägas given i och med den sist dater-

bara händelsen i krönikan, Magnus Birgerssons avrättning oktober 1320, eller snarare med början av året 1321, om man som Nordfelt antager, att rimlig tid behövts för krönikans fullbordande. Emellertid torde det icke vara omöjligt att även på annan väg angripa dateringsproblemet. Utgångspunkten skulle i så fall bli det rent yttre motivet för krönikans tillkomst, d. v. s. de omständigheter, som aktualiserat diktverket, eller med andra ord den anledning, som varit den verkliga drivfjädern till verkets författande. Även om politiska tendenser av olika slag skulle kunna påvisas i krönikan, hade tendenssyftet säkerligen icke varit utslagsgivande vid komponerandet av ett skönlitterärt verk, som krönikan dock måste sägas vara, i en tid, då man hellre tillgrep förhandlingar eller svärdsslag vid de politiska frågornas avgörande. Begagnade man därvid även litterära agitationsmedel, fingo de säkerligen snarare en form som Libellus de Magno Erici rege, vilken försmådde den skönlitterära framställningen och gick rakt på sak.

Säkerligen hava vi att betrakta krönikan som en rent vitter konstprodukt, även om i densamma, såsom jag ovan sökt påvisa, i visst syfte en tendentiös framställning givits på vissa punkter. Men om man räknar med krönikan som ett rent estetiskt litteraturalster, måste man ändock fråga sig om anledningen till dess tillkomst. Ett fritt estetiskt skapande i modern bemärkelse var medeltiden tämligen främmande och måste sägas vara det ännu mer i denna tids Sverige, där en världslig diktning nätt och jämt börjat framträda, och där den litteratur, som dittills förekommit, den rättsliga och den kyrkliga, tjänade helt andra syften. Medeltidens litterära skapelser tillägnades gärna en hög person, mången gång med bisyftet att celebrera någon större festlighet, och kommo ofta till på beställning. Säkerligen har detta varit fallet även med Erikskrönikan. Man har desto större skäl att antaga detta som de övriga produkterna av tidens sparsamt företrädda skönlitterära alstring i Sverige, de tre Eufemiavisorna, uttryckligen själva ange en viss person och en speciell tilldragelse som motiv för dikternas tillkomst — i detta fall hertig Erik samt hans förlovning och förmälning med den norska prinsessan Ingeborg. Det föreligger ingen anledning att isolera Erikskrönikan från dess sammanhang med tidens övriga vittra alstring. En brist vid den hittillsvarande behandlingen av Erikskrönikan är onekligen, att man ej anlagt även litterärt-historiska synpunkter på densamma utan betraktat den ur ensidigt politiskt-historiska synpunkter som en litterärt isolerad företeelse.

Anlägger man åter denna litterärt-historiska synpunkt på Erikskrönikan, finns det onekligen åtskilligt, som talar för krönikans inordnande under denna synpunkt. Det har redan allmänt fastslagits, att krönikan betecknar ett glorifierande av hertig Eriks i själva verket tämligen tvetydiga personlighet. Hertig Erik åter var ju fader till den unge Magnus Eriksson, vil-

kens val till konung betecknar krönikans final och kulmen i dess framställning. Krönikans pompösa avslutning med dess framhävande av Magnus Eriksson som härskare över *två* riken — i själva verket Sveriges dittills mest lysande maktställning — måste anses ha en direkt adress till den unge konungen. Enligt min mening finnes intet som hindrar antagandet av att krönikan varit avsedd att tillägnas den unge konung Magnus Eriksson. Att en historisk tidsskildring i versifierad form tillägnades sonen till diktverkets huvudperson låg ju nära till hands — ett bekant kontinentalt exempel utgör Gottfreds från Viterbo *Gesta Friderici I,* vilken »Fredrikskrönika» tillägnades Fredriks son, Henrik VI.

Men författaren till Erikskrönikan kunde från mycket närmare håll ha fått uppslaget till att tillägna den unge konung Magnus sitt verk, vilket med sin delvis tendentiösa läggning i detta avseende kunde sägas äga ett slags didaktiskt syfte. År 1325 avslöt och tillägnade nämligen den lågtyske läkaren, magister Everhard von Wampen konung Magnus Eriksson sitt i Sverige författade didaktiska rimverk *De spegel der naturen,* varom redan diktens början upplyser:

In der trinitaten namen
Beginne ik dichten, amen,
Eyn bok van iiij partien
Dat late Maria wol dien
den konynk van Sweden—Norwegen,
Lyues, modes, godes wert he eyn degen.

Om magister Everhard är föga känt.[1] Han har tydligen behärskat sin tids medicinska vetande, ehuru han icke är fullt så lyckad som diktare. När han kom till Norden är icke bekant, men han var före sin avresa från Sverige med i den krets av utlänningar, som tillhörde hertiginnan Ingeborgs omgivning. Efter hennes partis fall drabbades han tydligen av den allmänna motviljan mot utlänningar, varom Erikskrönikan bär vittne och som tog sig ett bestämt uttryck i det svenska riksrådets förklaring på mötet i Skara den 20 juli 1322, att utan hela rådets samtycke ingen utlänning finge indragas eller tolereras i landet. Magister Everhard har kanhända för att avväpna den främlingsovilja, som drabbade icke minst hertiginnan Ingeborgs krets, tillägnat Magnus Eriksson sitt diktverk. Hur som helst har han ändock ganska snart efter fullbordandet av sin dikt 1325 lämnat landet.

Att Everhard von Wampen tillägnade den 9-årige konung Magnus sitt verk kan ju ha bidragit till att fästa Erikskrönikans författares eller tillskyndares uppmärksamhet på den möjlighet,

---

[1] Se Everhards von Wampen Spiegel der Natur. Ein in Schweden verfasstes mittelniederdeutsches Lehrgedicht, herausgegeben von Erik Björkman. Uppsala 1902 (Uppsala universitets årsskrift 1902).

som erbjöd sig att i litterär form visa den unge konungen en uppmärksamhet och samtidigt på ett diskret men ändock tämligen tydligt sätt giva honom vissa lärdomar — ur det aristokratiska partiets synpunkt nämligen. Intet kunde vara lämpligare för detta syfte än att välja rimkrönikans form. Här kunde ges livliga och målande skildringar av tornej och strid och höviskt liv, som för ett ungdomligt och ridderligt sinne säkerligen voro vida njutbarare än magister Everhards lärda utläggningar.[1] Här kunde man också smickra den unge konungen genom en framställning av hans släkts Folkungarnas lysande bedrifter — betecknande är ju, att krönikan efter en kortare allmän inledning börjar den historiska framställningen just med Folkungarna — samt alldeles särskilt genom en idealiserande framställning av hertig Erik, Magnus Erikssons fader. Men här fanns också ett utmärkt tillfälle att på ett osökt sätt låta stormannapartiets uppfattning av särskilt de närmast i tiden liggande tilldragelserna komma tydligt men utan agressivitet till synes. Det är särskilt på tvenne viktiga punkter denna uppfattning synes mig framträda: dels i fråga om aristokratpartiets omfattande av valmonarkiens idé, dels beträffande dess utpräglade motvilja mot de utländska gunstlingarna, vilka för aristokratpartiet betydde en hotande maktförlust.

Om man alltså skulle utgå ifrån att Erikskrönikan tillkommit i ett visst syfte och tillägnats Magnus Eriksson, blir frågan, *när* detta kan ha skett. Givetvis kan det i så fall knappast ha skett vid den tidpunkt, som hittills i allmänhet ansetts vara den tidigaste i fråga om krönikans tillkomst: 1320 eller 1321.[2] Magnus Eriksson var då ett knappt mer än 4-årigt barn, vars livslängd ingen kunde förutse. Det hade varit meningslöst att tillägna ett barn ett verk av den betydelse, som jag här sökt klarlägga. Då Everhard von Wampen 1325 tillägnade konung Magnus sin lärda dikt, var denne visserligen ännu blott en nioårig gosse. Men från magister Everhards sida var det hela säkerligen blott en lycksökares inställsamma gest för att om möjligt vinna ett mäktigt partis opinion för sig. Här ovan har nyss framhållits, att den unge konung Magnus från året 1329 blev mera stadigvarande fäst vid Sverige, och då har säkert också hans uppfostran för

[1] Nordfelt framhåller med rätta Erikskrönikans poetiska värde. Den höjer sig betydligt över åtskilligt av tidens krönikediktning. Kanske krönikans friska och åskådliga framställning härrör just från krönikeberättarens hänsynstagande till den ungdomlige åhörare eller läsare, för vilken den, som här gjorts gällande, var avsedd?

[2] Nordfelt (s. 16) har påpekat, att krönikans två sista verser: »Then ära han fik *ok hauer* än /thz wlte honom gud ok vplenzke men», förutsätta ett tämligen avsevärt tidsavstånd från krönikans senast skildrade tilldragelser. Detsamma skulle i så fall även kunna sägas om ett annat verspar i skildringen av valet på Mora ting: »ok wordo alle ther hans men/ok tiänto honom *som the göra oc än*» (v. 4510—11). Onekligen förefalla dylika yttranden något egendomliga *omedelbart* efter själva konungavalet.

det kungliga kallet på allvar börjat. Det har förut i detta sammanhang talats om Konungastyrelsen. Men tillfället var även gynnsamt för tillkomsten av Erikskrönikan i det syfte, varom här ovan har talats. Det var det säkerligen desto hellre som man raskt nalkades tidpunkten för Magnus Erikssons *myndighetsförklaring* — en festlig tilldragelse, som erbjöd ett osökt och ypperligt tillfälle att som hyllning tillägna den nu myndige sextonårige konungen ett stort diktverk om hans faders och hans släkts lysande bedrifter.[1] Enligt min mening talar allt för att Erikskrönikan varit avsedd som en hyllningsdikt till konung Magnus Eriksson vid hans myndighetsförklaring 1332, varmed ju också hans verkliga trontillträde skedde.[2] Då nedskrivandet av en så pass omfångsrik dikt givetvis måste tagit rätt lång tid i anspråk, torde krönikans tillkomst lämpligen böra sättas till tiden *omkring 1330.*

En invändning kan naturligtvis genast göras mot denna datering. Man frågar sig onekligen, varför krönikan, om den tillkommit omkring 1330, avbryter sin framställning med konungavalet 1319. Häremot kan genmälas, att 1320-talet var uppfyllt av förvecklingar mellan de olika stormannagrupperna, förorsakade icke minst av den politik, som bedrevs av hertiginnan Ingeborg, konung Magnus Erikssons moder, och hennes gunstling den danske riddaren Knut Porse. Det gavs även exempel på hur ståndpunkterna kunde växla hos de enskilda stormännen. Här funnos sålunda ämnen, som voro alltför ömtåliga och som lågo alltför nära i tiden för att lämpligen kunna tagas upp till litterär behandling i ett verk, som kunde beräknas bli bekant för en större publik. Härtill kommer, att denna tid ju icke på något sätt bidrog till konung Magnus' släkts berömmelse utan snarare tvärtom genom konungamoderns i de flesta svenska stormäns ögon upprörande och förkastliga handlingssätt.

Om det sålunda knappast fanns någon anledning för krönikans författare att referera 1320-talets ömtåliga förvecklingar, var det desto lämpligare att avbryta skildringen med 1319 års

---

[1] Mindre troligt är, att denna litterära hyllning skett vid konung Magnus' eriksgata 1335.

[2] Uttalandet i en av krönikans allra sista verser (v. 4540), »att han er *nw* konunger ouer tw rike», skulle genom en stark presensbetoning kunna alludera just på denna tilldragelse. — En annan fråga är, huruvida dikten över huvud taget tjänat sitt syfte och föredragits för konung Magnus. Här kan erinras om den lucka av fyra år, som krönikan företer. Under denna tidsperiod infaller även *Magnus Erikssons* födelse. Att just detta parti av dikten saknas, är en händelse, som ser ut som en tanke. Ty om något borde väl detta parti, som skulle omtalat den persons födelse, vilken dikten tillägnats, vara att anse bland de viktigaste med tanke på krönikans karaktär av hyllningsdikt. Möjligen har författaren eller någon annan diktverket närstående person av någon anledning icke varit belåten med detta parti utan uttagit det ur originalhandskriften för omarbetning, vilken kanske omöjliggjorts genom författarens snart inträffade död, varvid detta handskriftsparti gått förlorat.

konungaval, som därmed ställdes i ett handgripligt, direkt sammanhang med 1332 års myndighetsförklaring. Den unge konungen, som nu definitivt tillträdde sin tron, fick därmed den allra kraftigaste erinran om på vad sätt han först kommit att bli Sveriges konung — genom val, förrättat av svenska herrar och män. Att krönikeförfattaren i sin framställning medtagit Magnus Birgerssons avrättning, som ju skedde mer än ett år efter konungavalet men som av författaren placerats i tiden *före* valet, kan blott förklaras på två sätt. Antingen har krönikeförfattaren verkligen varit okunnig om den rätta tidsföljden mellan de båda tilldragelserna, vilket är synnerligen osannolikt, eller också har han varit medveten om densamma och av någon anledning medtagit episoden om junker Magnus' avrättning, ehuru den ägde rum så pass långt efter krönikans egentliga slutepisod. Anledningen har säkert varit den oerhörda hätskheten mot kung Birger, för vilken junker Magnus föll som ett hämndoffer — »tw giäller thz thin fader bröt» (v. 4405) — och vilken säkerligen delades av krönikeförfattaren, ehuru han tydligen betraktar junker Magnus personligen med en viss medkänsla. Otroligt är ej heller, att krönikeförfattaren medtagit denna episod som ett avskräckande exempel på att det straff, som drabbade en orättfärdig konung, även kunde drabba hans i sig själv kanske tämligen oskyldige son.

Att krönikeförfattaren av estetiska skäl kastat om tidsföljden mellan konungavalet och junker Magnus' avrättning förefaller mig ytterst litet sannolikt. I enlighet med det syfte, jag förut sökt tilldela krönikan, fanns det mycket liten anledning för krönikeförfattaren att sluta sin framställning med avrättningsepisoden. Vad han velat ha fram som en verkligt betydelsefull avslutning av krönikan har säkerligen däremot varit just själva *konungavalet* — detta av politiska skäl och för att osökt kunna utan vidare övergå till den aktuella händelsen, *myndighetsförklaringen* och Magnus Erikssons verkliga *trontillträde,* på vilket krönikan mycket väl kan hänsyfta i en av de sista versraderna, där det heter: »han er nw konunger ouer tw rike» (v. 4540). Man synes mig nämligen kunna tolka dessa ord som: 'han är *nu bliven* konung över två riken'. Mer behöver icke krönikeförfattaren ha hänsyftat på högtidligheten vid trontillträdet, då ju krönikan måste ha förelegat färdig *före* detta att överlämnas till den unge konungen.

Som sammanfattning av föreliggande undersökning kan sålunda framhållas, att Erikskrönikan enligt min mening tillkommit omkring 1330, att den troligen varit avsedd att tillägnas Magnus Eriksson vid hans myndighetsförklaring och trontillträde 1332, samt att krönikan, i den mån den delvis äger ett tendentiöst syfte, ger uttryck för det aristokratiska partiet med dess förkärlek för valmonarkien och dess hat mot de utländska gunstlingarna inom hovkretsarna.

Gunnar Bolin.

Dackefejdens spår i rättsprotokollen.

När man, som undertecknad, ur rättshistorisk synpunkt genomplöjer äldre domböcker, kan man ej undgå att då och då frapperas av hur den ofta knapphändiga och tafatta texten ställer i blixtbelysning företeelser, som äro kända från den allmänna historien. Här nedan följa några utdrag från räfstetingsprotokoll i Småland och Västergötland från medlet av 1500-talet, vari spår av Dackefejden och dess efterdyningar komma till synes, vilka möjligen kunna vara av allmänt intresse. Det bör nämnas, att även underrättsprotokollen, i den mån de äro bevarade, säkerligen innehålla dylika spår ävensom att de här meddelade utdragen ur räfstetingsprotokollen givetvis blott utgöra stickprov. Stavningen återges tämligen fritt.

(*Södra Möre* $^{14}/_{1}$ *1545*). Item kom bonde i Boo och klagede till Swen i Rijsby, thet han hade röffuat honom någon fisk iffrå i Dacketiden, hvilket han icke kunde sigh fri före. Thy sakfeltes han — — —.

(*Konga, Kinnevald, Allbo och Norrviddinge* $^{27}/_{2}$ *1545*). Item bleff affsagt mellom små(*-lands*) Måns Persson och the bröder i Torsås i Torsås socken i Kongherat om then booskap han tog them ifrå i thet upror, och the vore hemma till sitt, att effther the hade inthet tagit honom ifrå, therför skall han giffue them theres igen eller gå them en 12 man eed, att han aldrig tog them sådant fä i frå.

(*s. d.*) Item klagede Lasse i Olzby i Kongeherat på små(*-lands*) Måns Pedersens karl Simon Dalekarl — — att the toge honom en hoop kläder, penninger och sölff ifrå i thet upror, sedan frijd var lyst utöffuer honom och hans godz. Bleff så sagt att — —

(*Vestbo och Östbo* $^{6}/_{3}$ *1545*). Item klagede Herr Anders i Kuletorp på något sölff, som Dacke parti toge honom ifrå och hörde Jören Jönssons hustru till[1]. Blef sagt, att Jörenn Jönsson, Jöns Brun och flere skulle forhielpe Herr Anders till rette, att han kan få thet igenn.

(*Ås och Veden, Västergötland 1558*). Kom för rätte K. m:ts V(*år*) A(*ller*) nåd:ste herres fougte utti Redewägh och Åås häreder Bencht Schreddere och eskede thesse effterscreffne wdi rätte, som äre: Joan Brynnelsson — —,[2] alle boende udi föreståendc sochen, huilke haffue gaddat sich till hope, giordt sich enn liudh[3] och bewilligedt, att när the hörde samme liudh, schulle the komme tillhope. Sammeledes giorde the sådane rottescap[4] och förbundh emellen

[1] Silvret var tydligen förpantat till Anders.
[2] Här uppräknas ytterligare 8 personer.
[3] Signal.
[4] Sammanrotning, sammansvärjning.

sigh inbyrdes, atth ther någen anthen hoffman eller landzknecht komme, thenn som minste oondh wille göre them emooth, honom schulle och wille the alle samptlige öffuerfalle. Thet och nogsampt war bewisligitt, att the några hoffmän ille marteredt hade, och synnerligt en fogte K. M:tz tienere och Skytte Nils Swennsson benempdh, hwilchen the med hugh och slagh hade öfferfalledt, therutaff och aff sådane theris förbundh wart rychtbartt, att thet schulle kalles Lille Smålandh, thet the sielfue icke wijste eller kunde sich vndleede. Och när the wårde tillfrågade för hwadh wrsach the thet giorde, kunde the ther till inthet sware. Therföre wille the goode män, som för rätte såthe, ther till inthet annat seije, uthan att för:ne Bencht Schreddere schulle tage them alle hwar för sich udi en fast bårgenn, till thes hög:te Kongl. M:t warde underdånigest tillkennegeffuet. Thet hann och giorde, anammade bårgen vdaff hwardere för 100 oxer och 100 lodht sölff, hvar the icke komme tillstädes, när theropå eskedt eller fordrath warder.

N. Edling.

Ett förtydligande.

Till professor Heckschers vänliga, upplysande och sakrika recension av »De norrländska skogsindustrierna till 1800-talets mitt» i *HT* 1927, s. 196 ff., önskar undertecknad få göra ett par anspråkslösa erinringar. Med åberopande av vissa brädexportuppgifter från Stockholm 1640, 1685 och 1724, som både absolut och relativt förete en stigande skala (s. 33), finner anm. kapitelöverskriften »De norrländska sågkvarnarne försättas ur konkurrens (1620—1720)» missvisande. Frånsett andra fakta kan här framhållas, att årtalet 1724, då ökningen var störst, formellt faller utanför kapitlets tidsram och realiter tillhör ett nygrundningsskede, som i skilda sammanhang vidröres. — Till belysning av »den verkliga brädproduktionen i Norrland som helhet» för ett par sekler sedan har jag från 1720-talet anfört totalimporten av bräder till Norrlandsstäderna men från 1750-talet en siffra, som utgör summan av 1) den uppgivna totaltillverkningen i Medelpad och Ångermanland, 2) den kända Västerbottensexporten till Stockholm och 3) vissa därefter proportionerande, förmodade belopp från Sydnorrland och Jämtland. Då prof. Heckscher med rätta påpekar, att de båda klumpsummorna på grund av uppgifternas olika beskaffenhet icke kunna inbördes jämföras, får det erinras, att jag medvetet icke vare sig i uttrycken eller genom angivande av viss ökningsprocent anställt någon dylik jämförelse, ehuru själva sammanhanget kan synas giva en dylik avsikt vid handen. Om jag i stället till jämförelse från 1720-talet (1726—27), efter anm:s åtminstone indirekta hänvisning, väljer brädimporten till Stockholm, som var den dubbla mot Norrlandsstädernas,så blir denna nya siffra så tillvida mindre användbar, som vid angivna tidpunkt brädleveransen till huvudstaden kan härleda sig icke blott från Norrland (både landsbygd och

städer) utan även från finska och Roslagshamnar. Men då både äldre och yngre fakta göra troligt, att Norrland var huvudproducenten, har jag all anledning vara tacksam för uppslaget, medan det däremot synes något rubba prof. Heckschers egna kritiska cirklar. Då han nämligen för 1750-talet finner det oroande, att den av mig beräknade saluproduktionen av Norrlandsbräder under detta decennium var tre gånger större än brädexportsiffrorna för Stockholm 1749 och 1759, så visar sig dock denna proportion vara just densamma, som råder mellan det nyss angivna brädimportbeloppet till Stockholm 1726—27 och den kända exportsiffran därifrån för denna artikel 1724. Att de olika beståndsdelarna i 1750-talets produktionsbelopp för bräder (s. 104) i själva verket samfällt avse Stockholmsimporten, synes mig troligt på grunder, som här ej kunna preciseras. — Då anm. förordar tioårsgenomsnitt för brädexporten i stället för enstaka årssiffror för varje decennium på grund av befarade »våldsamma kastningar inom tioårsserierna, kan det påpekas, att dessa farhågor ifråga om riksbrädesexporten motsägas av de ganska jämna kurvor, som angivas s. 50. Voro också betr. Norrland stundom skillnaderna mellan enstaka år större, så har jag dock även här kunnat för olika brädkategorier uppvisa kontinuiteten inom större eller mindre årsgrupper. — Ifråga om disproportionen år 1809 mellan Norrlands andel i rikets export*värde* för samtliga trävaror å ena sidan och dess procent av rikets export*kvantitet* för bräder å den andra vågar jag, i motsats till prof. Heckscher, finna detta faktum naturligt. En blick på riksvirkesexportens olika värdeposter d. å. visar, att bräderna, som voro Norrlands egentliga exportvara, på grund av de abnorma förhållandena, då nådde blott 46 % av exportvärdet. I Göteborgs virkesexport 1810 (Lind, Gbgs handel och sjöf. 1637—1920, s. 159) ingingo bräderna med 57 % av värdet. Om också Norrlandsbräderna genom svagare beskaffenhet än andra landsändars kunna tidvis ha varit deprecierade i förh. till riksgenomsnittet, så tyda dock de fluktuationer i noteringarna för olika trävaruindustrier, som av mig s. 113 angivits från 1800-talets mitt, knappast på några genomgående lokala prisskillnader.

Wilh. Carlgren.

Underrättelser.

— Rektor Carl Sprinchorn avled den 11 juni 1927. Han föddes i Lund 1851, blev student därstädes 1870, fil. doktor och docent i historia 1879, utnämndes 1881 till lektor vid högre allmänna läroverket i Växjö och utsågs 1884 till rektor vid Visby. 1886 vid Lunds och 1906 vid Malmö högre allmänna läroverk. Från sistnämnda befattning erhöll han avsked 1917. I sin doktorsavhandling behandlade han *Kolonien Nya Sveriges historia* (1878), vilket arbete översattes till engelska 1883. Bidrag till Sveriges

diplomatiska historia gav han i uppsatserna *Om Sveriges politiska förbindelser med Frankrike före Gustaf II Adolfs tid* (Historiskt Bibliotek 1880), *Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614* (*HT* 1885) och *Ett bidrag till den väpnade neutralitetens historia i Norden* (*HT* 1881). På äldre dagar återvände han till sina kolonialhistoriska studier. I denna tidskrift behandlade han *Sjuttonhundratalets planer och förslag till svensk kolonisation i främmande världsdelar* (1923). I samband härmed stodo hans skildring av kaparen *John Norcross* (1920) och tidskriftsuppsatser såsom *Madagaskar och dess sjöröfvare i Karl XII:s historia* (*KFÅ* 1921) och *Johan Friedrich Osthoff* (*PHT* 1924). Bidrag till Lunds läroverks historia gav S. dels i ett läroverksprogram 1896, dels i den av honom redigerade samlingen *När vi gingo i Lunds katedralskola* (1926). Han skrev dessutom bl. a. *Malmöhus läns hushållningssällskaps historia* (1923).

E. N—nn.

— *Karolinska förbundets årsbok 1926* är till en del ägnad åt slaget vid Lund, vars 250-års-minne firades den 4 december 1926. Boken inledes med det tal, som general Lars Tingsten höll vid minnesfesten i Lunds domkyrka, och därpå följer samme författares utförliga, på ett omfattande tryckt och otryckt källmaterial grundade redogörelse för slaget, dess utgångsläge, förberedelser, olika stadier och slutliga utgång. De kritiska momenten i det invecklade händelseförloppet belysas av general Tingsten med sedvanlig skärpa. Att stridens utgång hängde på ett hår är ju en känd sak. Svenskarnas nederlag i striden mellan de båda nordflyglarna tillskrives i främsta rummet fiendens överlägsenhet och skickliga taktiska uppträdande. Å andra sidan fördöljer förf. icke, att Karl XI handlade oförsvarligt, då han efter att ha slagit den danska vänstra flygeln ställde sig i spetsen för förföljelseritten. Att svenskarnas å danskt håll såsom säkert betraktade nederlag förbyttes i seger, berodde enligt förf. huvudsakligen på två omständigheter: den danske generalen Arestorffs alltför långt drivna försiktighet att icke omedelbart jaga efter det i upplösning stadda svenska rytteriet samt det svenska infanteriets tapperhet och uthållighet i striden. Avgörandet kom till slut i skymningen, då Karl XI i spetsen för uttröttade skvadroner återvände från förföljandet av den danska kavalleriflygeln och genom en lucka i det fientliga rytteriet gjorde en djärv ritt upp till den bidande skaran vid Lunds norra utkant och gav order om det sista anfallet. — Av krigshistoriskt innehåll är också årsbokens längsta uppsats, vari F. Wernstedt meddelar *Några detaljer från arméns mobilisering och uppmarsch vid stora nordiska krigets utbrott.* Efter att inledningsvis ha påpekat de svårigheter och den tidsutdräkt, som truppförflyttningarna inom det vidsträckta svenska riket med dåtidens kommunikationer medförde, och nödvändigheten att under sådana förhållanden hålla truppförbanden ständigt fulltaliga, övade och utrustade, ger förf. en översikt av de tre skeden,

vartill åtgärderna för härens mobilisering och uppmarsch kunna hänföras: överförandet av säkerhetsbesättning till de tyska provinserna hösten 1699, allmänna krigsförberedelser vintern 1699—1700 och själva uppmarschen år 1700. Den första av dessa åtgärder, överförandet av en expeditionskår till Tyskland, företogs, sedan holsteinska frågan på sommaren 1699 utvecklat sig därhän, att ett krig med Danmark syntes sannolikt. Till grund för samtliga stridskrafters försättande på krigsfot lades en av generallöjnant Rehnschiöld utarbetad krigsplan, vilken av förf. utförligt refereras och ger honom anledning till ett par reflexioner: dels den anmärkningsvärt stora omsorg, som där ägnas åt östra gränsens försvar och som visar, att man räknade med ett fientligt anfall på detta håll, dels huvudarméns ringa styrka (endast 11 000 man), vilken ej var tillräcklig för hävdandet av Sveriges stormaktsställning utan måste kompletteras genom ett starkare uttagande av landets levande kraft. Vad slutligen beträffar arméns uppmarsch år 1700, instämmer förf. i det därom fällda omdömet, att den ger »ett utomordentligt intryck av lugn, säkerhet och kraft». Huvudarméns uppmarsch, som kan anses avslutad i slutet av juni, krävde en tid av tre månader eller tre gånger så lång tid som den danska huvudarméns, och ändå låg havet fortfarande mellan den svenska huvudarmén och fienden. Att det över huvud var möjligt för vårt land att stå emot den storm, som blåste upp 1700, tillskriver förf. — förutom Karl XII:s fasta ledning — i väsentlig mån den starka organisation och den höga krigsberedskap, som Karl XI förstått att förläna åt den svenska krigshären. En del uppgifter över truppförbandens sammansättning, uppbrottsorder till regementen, förslag till fältstater för armén m. m. åtfölja som bilagor uppsatsen. — Sigurd Schartau fortsätter sina redogörelser för *De svenska östersjöprovinserna vid det stora nordiska krigets utbrott*, och turen har nu kommit till Ingermanland. Förf. konstaterar även beträffande denna provins ett betydande uppsving under den svenska tiden, en ansenlig ökning av folkmängden (för år 1690 taxerar han den till omkring 50 000), en nitisk omvårdnad om bönderna, särskilt under Karl XI:s tid, men även svåra hemsökelser under nödåren på 1690-talet med därav följande hungersnöd, emigration till Ryssland, folkminskning och minskad känsla av samhörighet med svenska kronan. — Slutligen har Per Sörensson lämnat »en kompletterande parallellframställning» till sin avhandling om Sverige och Frankrike 1715—1718 i en längre uppsats om *Kejsaren, Sverige och de nordiska allierade från Karl XII:s hemkomst till alliansen i Wien.* Avhandlingen, varav endast första delen publiceras i föreliggande årsbok, stöder sig till väsentlig del på arkivpapper i Wien men även på sachsiskt ooh svenskt material. Huvudintresset knyter sig till förbindelserna mellan kejsaren och Sveriges fiender, under det att hans förhandlingar med Sverige betecknas som ganska sterila. I det nu publicerade partiet redogöres först för läget i Europa vid tiden för Karl XII:s återkomst från Turkiet samt förhandlingarna mellan

Sverige och kejsaren till början av fälttåget i Pommern. Därpå följer ett kapitel om kejsarens förhandlingar med Sveriges fiender till maj 1715 samt hans partitagande mot Sverige. Slutligen ges en utförlig framställning av de svenska och franska försöken att vinna kejsaren ävensom av de nordiska allierades förhandlingar med kejsaren intill Stralsunds fall 1715. Inför sistnämnda händelse rörde sig i Wien vittgående framtidsförhoppningar, som icke stannade vid mindre än tyska rikets återställande till tillståndet före westfaliska freden — det var »ett nytt restitutionsedikt man drömde om», anmärker förf.

G. J—n.

— I förra årgången av denna tidskrift (s. 291 ff.) lämnades en utförlig redogörelse för innehållet i det 1925 utkomna bandet av *Archivalische Zeitschrift*, det första efter världskriget. Nu föreligger ett nytt häfte, utgörande tredje följdens tredje band (München 1926; 304 sid.). Det utmärker sig för samma förnämliga egenskaper som det närmast föregående och befäster ytterligare den återupplivade tidskriftens ställning såsom ledande organ ej blott på det tyska utan också på det allmänt europeiska arkivväsendets område.

En principfråga av universell karaktär upptages till behandling av tidskriftens redaktör archivdirektor I. Striedinger i München: *Was ist Archiv-, was Bibliotheksgut?* Såsom man från sådant håll har rätt att vänta, vill uppsatsen draga en rationell och från institutionsegoism frigjord gränslinje mellan de båda områdena. Trots de många kloka reflexioner, som förf. gör, får han dock näppeligen rätt i sin optimistiska förhoppning, att den av honom markerade råskillnaden knappast skall lämna ett enda fall ovisst. Såsom eggande till eftertanke och fortsatt diskussion av det även i vårt land aktuella problemet är emellertid inlägget av stort intresse. Ett annat ämne av allmän art, den i vår tid överallt brännande gallringsfrågan, beröres av chefen för württembergska statsfilialarkivet i Ludwigsburg K. O. Müller i en uppsats *Fragen der Aktenausscheidung*, vilken emellertid mindre sysslar med generella principer än med faktiska erfarenheter från de sydtyska staterna. Av ett par ur prejudikatsynpunkt betydelsefulla preussiska processer beträffande *Das Recht des Staates an seinen Archivalien* lämnas ett upplysande referat.

Tidskriftens energiska strävan att efter hand ge en bild av även de utom-tyska staternas arkivväsen är i detta häfte främst inriktad på Spanien. Generaldirektorn för de preussiska statsarkiven P. Kehr, som vid sina efterforskningar efter påvliga urkunder från medeltidens förra del grundligt lärt känna de spanska arkiven, redogör i en på faktiska upplysningar rik artikel för *Das spanische, insbesondere das katalanische Archivwesen*, och statsarkivarien W. Heins ger en speciell skildring av det frejdade och i sin avskildhet lockande *Archivo general i Simancas.* Med särskilt intresse och icke utan vemod tar man del av den nyligen bort-

gångne baltiske arkivveteranen Hermann Bruiningks i sin koncentrerade knapphet personligt präglade skildring av *Das ehemalige Landesarchiv in Riga*, säkerligen ett av de sista verken av hans flitiga hand och på samma gång ett lika ståtligt som oavsiktligt minnesmärke över hans egen livsgärning.

All världspolitik till trots utgör Österrikes arkivväsen en integrerande del av det tyska kulturområdets, och det är naturligt, att det skall omfattas med särskilt intresse i den bayerska tidskriften. Även i det föreliggande häftet uppmärksammas det i ett par artiklar, J. Seidls om *Das Staatsarchiv des Innern und der Justiz in Wien* och E. Nischer-Falkenhofs om *Die Kartensammlung des österreichischen Kriegsarchivs* (omfattande bl. a. 240,000 kartblad). För ett annat arkiv nära Tysklands gräns, *stadsarkivet i Eger* (i det nuv. Tjeckoslovakiet) lämnas också en särskild redogörelse.

Åt arkivförhållandena inom själva Tyskland ägnas utom de i början av denna översikt angivna, mera allmänt rubricerade artiklarna ytterligare några särskilda uppsatser, varjämte häftets *Literaturbericht* denna gång gäller Tyskland; uppgiften har anförtrotts icke åt en rikstysk, utan åt den wienske arkivmannen L. Gross, vilken på något mer än femtio sidor lämnar en översikt av det rika innehållet i den under de senaste två decennierna inom det tyska språkområdet utkomna arkivlitteraturen. E. Zipfels uppsats om *Die Akten der Kriegsgesellschaften im Reichsarchiv* ger en ej minst ur jämförelsesynpunkt intressant föreställning icke blott om den väldiga omfattningen av detta material, utan också om den intensiva gransknings- och bearbetningsverksamhet, som f. n. ägnas däråt i det nya Potsdamarkivet. Ett par tyska arkiv, *statsarkivet i Gotha* och *stadsarkivet i Lüneburg*, äro föremål för särskilda uppsatser, varjämte ett meddelande lämnas om *Die Umgestaltung des Koblenzer Staatsarchivs.* Ett bidrag av — lyckligtvis — sällsynt spännande karaktär är chefens för Hausarchiv i Charlottenburg H. O. Meisners meddelande om *Die Archivdiebstähle Haucks*, denna bedrövliga brottmålsaffär med patologiskt inslag, för vilken sistnämnda arkiv samt Haus-, Hof- und Staatsarchiv i Wien blivit utsatta och vars återverkningar genom autografhandelns förmedling säkerligen gjort sig märkbara i såväl offentliga som enskilda samlingar världen runt.

Häftet innehåller slutligen »smärre meddelanden», däribland en notis om bekämpande av skadeinsekter i arkiven, samt minnesrunor över avlidna arkivmän.

H. B—n.

— Med det nyss utgivna andra häftet av andra bandet (Kbhvn 1927, i kommission hos G. E. C. Gad) har *Dansk historisk Bibliografi*, utgiven av B. Erichsen och Alfr. Krarup, förts till sitt slut. Ett för dansk liksom för allmän nordisk historieforskning betydelsefullt arbete har därmed bragts till fullbordan. Den energi-

ska och sakkunniga redaktionen har anspråk på den varmaste tacksamhet för sitt i egentligaste mening grundläggande verk.

— Den kände danske stadshistorikern Hugo Matthiessen har utsänt en liten intressant volym benämnd *Middelalderlige byer, Beliggenhed og Baggrund* (Gyldendalske Boghandel, 1927). Ehuru titeln är allmänt hållen, avser förf:s framställning i huvudsak Danmarks medeltida stads- och handelsförhållanden. Framför allt dröjer förf. vid Slesvig och Ribe liksom sillfisket i Öresund och handeln längs Danmarks stora handelsrouter. Med redan förut betygad skicklighet har förf. förstått att klargöra de stora linjerna i det danska stads- och handelsväsendets utveckling och analysera den mångfald av historiska faktorer, som därvid gjort sig gällande. Det lilla arbetet riktar vår kännedom om det danska stadsväsendet och medelbart om hela det skandinaviska med viktiga och givande synpunkter.

— Ett kulturhistoriskt arbete av stort intresse är den av Fredrik Grøn utgivna undersökningen *Om kostholdet i Norge indtil aar 1500* (Skrifter utgitt av det norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. 1926. No. 5). Förf. har sammanställt alla tillgängliga uppgifter rörande den norska hushållningen under forntid och medeltid. Vi få detaljerade och grundliga utredningar rörande olika slag av näringsämnen, deras anskaffande och beredning, om måltidsvanor, husgeråd o. s. v. Ett gott sakregister ger möjlighet att bekvämt anlita arbetet som uppslagsbok. Det säger sig självt, att verket även för de andra nordiska länderna lämnar en mångfald av direkta eller indirekta upplysningar av betydelse.

— Ett stadshistoriskt arbete, som förtjänar att uppmärksammas utanför det egna landets gränser, är Edvard Bulls *Oslos historie* (Kria 1922), vilket ingår som första band i det stora verket »Kristianias historie utgit til 300-aarsjubileet 1924 av Kristiania kommune». Bulls arbete äger också ett stort aktuellt intresse — det utkom ju kort innan den norska rikshuvudstaden återfick sitt gamla namn — och den visar oss, att den stad, som 1624 avlöstes av det då »grundade» Kristiania, ägde en rik och i landets öden ofta djupt ingripande historia. Det äldre norska stadsväsendets egenart hade redan skarpt poängterats av Alexander Bugge i hans »Studier over de norske byers selvstyre og handel for Hanseaternes tid» (1899), men hittills har man saknat en större stadshistorisk monografi, som åskådliggjort ett enstaka norskt stadssamhälles historiska utveckling. Visserligen kan Oslo ifråga om källmaterial och allmän betydelse icke tävla med Bergen, som ju ända intill 1830-talet var Norges största stad, men det oaktat kan det, särskilt i sin egenskap av biskopssäte och av »borgstad», räknas till de allra främsta stadssamhällena i riket.

För Bull är det medeltida Oslo främst »biskopsstaden», ty han anser, att det är kyrkan ensamt, som här skapat de ekonomiska betingelserna för ett stadssamhälle: »Kirken som grundherre var det som tilegnet sig ett saa stort overskud av jordbruksarbeide, at en virkelig bybefolkning kunde leve av det. Oslos historie i middelalderen er först og fremst kirkens historie, bispestolens, Mariakirkens, klostrenes historie.» Med utgångspunkt från Sombarts teori, att en stad ur ekonomisk-historisk synpunkt är »en större bebyggelse av människor, som för sitt underhåll äro hänvisade till produkterna av andras jordbruksarbete», skiljer Bull på två olika kategorier av stadsinvånare: »bygrundere», d. v. s. de, som av olika anledningar kunna tillägna sig överskottet av andras jordbruksarbete, och »byfyldere», d. v. s. de, som icke kunna göra detta utan endast kunna leva i staden, därför att där finnas personer, som behöva deras tjänster. Den senare kategorien är ej i stånd att skapa en stad, endast den förra förmår åstadkomma de ekonomiska betingelserna för ett dylikt samhälle. Vad Oslo beträffar, är det enligt Bulls mening kyrkan, som är »bygrunderen». Förf. är därför ganska skeptisk mot traditionen om att de äldsta norska städerna äro kungliga anläggningar; denna skulle endast grunda sig på Snorres hypoteser. Bulls invändning är visserligen fullt befogad, men det oaktat kunde det förtjäna påpekas, att Snorres uppgifter kunna grunda sig på den omständigheten, att vissa av den äldre medeltidens norska konungar, särskilt i sin egenskap av ägare till stora delar av handelsplatsernas mark, intresserat sig för utvecklingen av deras bebyggelse och kommersiella liv. Detta kan åtminstone hypotetiskt sägas ha varit fallet i Sverige och Danmark, där liksom i Norge kungsgårdar nästan alltid påträffas i de äldsta städerna.

Obestridligt är emellertid, som Bull också påpekat, att från Oslobygden från förhistorisk tid en för handeln utomordentligt viktig kommunikationsled gick till de bördiga delarna av Öst-Norge, och detta har väl sannolikt tidigt medfört uppkomsten av en marknadsplats vid Akersälvens utlopp i Oslofjorden. Men i motsats till H. Koht tillmäter Bull denna hypotetiska marknadsplats ingen egentlig betydelse för själva stadens tillkomst. Det är i stället flyttningen av S:t Hallvards reliker till Oslo och biskopsätets uppkomst omkr. 1070, som är den avgörande orsaken härtill. Givetvis är denna synpunkt befogad, men man kan icke underlåta att invända, att här liksom överallt annorstädes i Norden biskopssätet medvetet förlagts till den främsta handelsplatsen i en större bygd. I Norge äro f. ö. såväl Tönsberg som Kungahälla exempel på att stadssamhällen kunde växa upp under äldre medeltiden *utan* att ett biskopssäte bidragit härtill. I sak har givetvis Bull rätt däri, att det är kyrkan, som skapar betingelserna för Oslos medeltida blomstringstid. Han låter därför också Oslos medeltida biskopslängd till stor del utgöra en stomme för framställningen. Härigenom har det lyckats förf. att på ett lysande sätt anknyta lokalhistorien till rikshistorien — något som särskilt utmärker den liv-

fulla och på nya synpunkter så rika framställningen av baglerbiskopen Nikolaus Arnesons styrelse. Här har Bull också ingående redogjort för konungasagornas uppgifter om de strider, som då rörde sig om baglernas medelpunkt, Oslo.

Det är emellertid först på 1200-talet, som vi få någon närmare kunskap om själva stadsstyrelsen i Oslo, vilken var organiserad på samma sätt som i de andra större norska städerna. Rörande stadens medeltida topografi vet man icke så litet tack vare uppgifter i skilda källskrifter och tack vare de arkeologiska undersökningar, som företagits inom området för det gamla Oslo (en klar uppfattning om de givande resultat, som härvid uppnåtts, gåvo några rekonstruktionsmodeller på den stadshistoriska utställningen i Kristiania 1924). Furstemaktens ingripande i stadens utveckling blir särskilt märkbar på Håkan V:s tid. Oslo hade varit residenset i hans hertigdöme, och såsom konung visade han stadens andliga institutioner ett påfallande intresse. Det var också Håkan, som anlade borgen Akershus invid Oslo på andra sidan Björviken — en anläggning, som blev av avgörande betydelse för stadens senare utveckling. Borgen blev såväl ett förvaltningscentrum som ett riksfäste. Säkerligen ökade detta stadens betydelse, men genom borganläggningen kom å andra sidan många strider att koncentreras till staden, till dennas stora skada, särskilt under 1500-talets krig.

Även den senare medeltidens norska historia avspeglas tydligt i Oslos öden. Under Håkan VI och Margareta fick staden en ökad betydelse som rikscentrum, vilket delvis förklaras av att den låg relativt nära Sverige och Danmark, med vilka länder Norge ju nu kom i en allt närmare förbindelse. Liksom Bergen besöktes även Oslo av tyska köpmän, om än i mindre omfattning. Här var det egentligen blott Rostocks köpmän, som uppnådde speciella handelsprivilegier, vilka emellertid icke voro så ödesdigra för det inhemska borgerskapet som de, vilka hanseaterna tillkämpade sig i Bergen. Visserligen existerade tidtals en nationell motsättning mellan tyskar och norrmän i Oslo, men här liksom i de svenska städerna utjämnades den med tiden, och många inflyttade tyskar uppgingo i det inhemska borgerskapet. Kristian II, som under sin faders livstid residerade som norsk vicekonung på Akershus, upphävde emellertid 1508 Rostockköpmännens privilegier.

Under 1500-talet börjar Oslos utrikeshandel att gå i en annan riktning, mot Nederländerna. Det var den uppblomstrande trähandeln, som gav Oslo en ny näringskälla för flera sekel framåt (om denna handel se framför allt Alexander Bugges senare utkomna »Den norske trælasthandels historie»). Särskilt uppträdde borgare från den nederländska staden Hinlopen som uppköpare av trävaror. Det var denna nya näringsgren, som räddade Oslo från den undergång, som syntes hota genom reformationens kyrkoreduktioner. Det medeltida Oslo hade ju varit ekonomiskt beroende av kyrkan, och då denna nu hade ruinerats och blivit totalt omorganiserad, inträf-

fade en nästan katastrofal tillbakagång, föranledd av de ändrade betingelserna för stadens näringsliv.

För tillförseln av trävaror var Akersälven av stor betydelse, och vid dess mynning, d. v. s. invid Akershus, uppstodo nya förstäder till Oslo. Allt tydde på att Oslo automatiskt skulle flytta sig till den gamla borgen. Härför talade icke blott ekonomiska utan även militära skäl. 1567 hade den gamla staden bränts av svenskarna, och endast borgarnas enträgna böner hade sedan förhindrat, att ett av det danska krigsbefälet framlagt flyttningsprojekt hade realiserats. Så inträffade den 17 augusti 1623 en förhärjande vådeld, som gav Kristian IV tillfälle att följande år förverkliga det tidigare projektet. Den 27 september 1624 grundlade han »Kristiania» på den bergiga terrängen bakom Akershus' fäste. Denna händelse, som man knappast kan benämna en stadsgrundning, kommer att av Bull behandlas i den del av denna jubileumspublikation, vilken skall ägnas åt Kristianias historia under 1600- och 1700-talen. Som förf. redan i artikeln »Oslo—Kristiania» (i Nordisk tidskrift 1925) utvecklat, var det egentligen blott själva stadsterritoriet, som härigenom hade förändrats — och det endast obetydligt; invånare, ekonomiska betingelser och rättslig organisation voro desamma för den gamla staden och för den nya.

Bulls ståtliga arbete, som prydes av talrika utmärkta illustrationer, kommer att bliva av stor betydelse för den stadshistoriska forskningen i Skandinavien, icke minst i metodiskt avseende. Sällan har det lyckats en stadshistoriker att så intimt förbinda stadens och rikets historia med varandra. Det är ingen överdrift att kalla »Oslos historie» en nationell forskarbragd, ty först nu står det klart, att det var med full rätt som den norska huvudstaden 1925 återfick sitt urgamla namn.

A. S—k.

— Den inom den schlesvig-holsteinska historieforskningen synnerligen verksamme professor Otto Brandt har under innevarande år utgivit en studie över *Heinrich Rantzau und seine Relationen an die dänischen Könige* (München und Berlin 1927, Druck und Verlag von R. Oldenbourg). För sitt arbete har Brandt för första gången systematiskt utnyttjat Heinrich Rantzaus ännu bevarade relationer till den danske konungen för tiden 1555—1598. Undersökningen berör på åtskilliga punkter även Sveriges historia, enär Heinrich Rantzau länge var en av de centrala gestalterna i hela det danska konungadömets politik.

— Av den bekante tyske kyrkohistorikern professor Hans von Schuberts arbeten har en liten volym *Kristna gestalter* införlivats med vår litteratur i översättning, verkställd av d:r Henning Wijkmark (Sveriges kristliga studentrörelses förlag, 1927). Liksom i sitt stora verk Grundzüge der Kirchengeschichte visar Schubert sin styrka främst i karaktäristiken. Av särskilt intresse ur allmän

historisk synpunkt är den på en gång beundrande och kritiska teckningen av Cromwell, mannen, som »på ett icke alltid hederligt sätt löst det just nu aktuella jätteproblemet, hur man kan vara en allvarlig och hel kristen och på samma gång en hel och lyckosam statsman».

G. J—n.

— Den i svenska historikerkretsar kände och högt uppskattade tyske historikern och arkivmannen d:r Max Hein har i ett för någon tid sedan utgivet arbete *Johann v. Hoverbeck. Ein Diplomatenleben aus der Zeit des grossen Kurfürsten* (Königsberg i. Pr. 1925) på flera punkter tangerat Sveriges historia och begagnat svenskt källmaterial. Den av förf. behandlade von Hoverbeck (född 1606, död 1682) deltog nämligen under sitt verksamma diplomatiska liv vid flera tillfällen i underhandlingar med eller i varje fall berörande Sverige. Av mindre betydelse var hans närvaro som brandenburgiskt ombud vid avslutandet av stilleståndsfördraget i Stuhmsdorf 1635 eller vid den resultatlösa kongressen i Lübeck 1651 och 1652—1653, som skulle förvandla stilleståndet mellan Sverige och Polen till varaktig fred. En mera betydelsefull roll spelade han under »det första nordiska kriget» (1654—1660); han var djupt invigd i den brandenburgska politikens skiftningar under dessa år och utövade vid flera tillfällen ett bestämmande inflytande på dess gestaltning. På svenskt håll gällde han för att vara obetingat polskvänlig; Hein bestrider emellertid detta och framställer honom snarare som målsman för en gentemot både Sverige och Polen självständig politik och som övervägande antipatiskt stämd mot Polen med dess för tyskt ordningssinne föga tilltalande politiska virrvarr. Men ur synpunkten av Brandenburgs intresse var han redan från början av den övertygelsen, att Brandenburg måste gå med Polen, ty Polen kunde aldrig vinna en farlig övermakt, vilket däremot Sverige eftersträvade. Han företrädde sålunda i det hela en motsatt politik mot greve Waldeck, och han kom att särskilt träda i förgrunden under krisens senare skede, vid underhandlingarna med den österrikiske diplomaten Lisola och vid Brandenburgs definitiva övergång till det svenskfientliga lägret. Ännu en gång kom Hoverbeck att på diplomatiens fält bekämpa Sverige: det var då han med anledning av den svenska invasionen i Preussen 1678 sökte animera Polen att lämna kurfursten hjälp mot svenskarna, bl. a. genom anbud om Livland — ett försök, som emellertid icke kröntes med framgång.

G. J—n.

Översikter och granskningar.

Sveriges riddarhus. Ridderskapet och adeln och dess riddarhus. Under redaktion av Carl Hallendorff. Stockholm. Aktiebolaget Historiska Förlaget, 1926. 596 s.

En praktvolym! Sällan har man med sådan rätt kunnat använda de högsta lovord i fråga om den typografiska konstens produkter som beträffande det svenska ridderskapets och adelns under föregående år utgivna festskrift. Redaktion och förlag äro att lyckönska till ett från estetisk synpunkt enastående lyckat resultat. Papper, tryck, illustrationer och band, allt utmärker sig för gedigenhet och smakfullhet, man märker, hurusom från början till slut intet sparats för att göra denna bok till en värdig representant för det bästa det svenska bokhantverket i vår tid mäktar åstadkomma.

De höga lovorden kunna också i mångt och mycket hava tillämpning på det grandiosa verkets innehåll. Anmälaren vill visserligen såsom sin mening framhålla, att från rent teoretisk synpunkt en det svenska adelsståndets historia bort givas en något annan läggning. Ifrågavarande spörsmål hade först och främst bort föranleda ett flertal grundläggande primärundersökningar på olika historiska perioder, primärundersökningar, vilkas resultat sedermera kunnat tillgodogöras i sammanfattande översikter. I dylikt fall hade säkerligen den historiska forskningen på ifrågavarande område med ett slag bragts ett långt stycke väg framåt. Men då så nu icke skett, ha tydligen praktiska hänsyn varit de bestämmande. Redaktion och författare ha haft till sitt förfogande endast en relativt inskränkt tid och ha därför måst begränsa sig till att i huvudsak sammanställa redan tidigare känt material och giva en redogörelse för de betydelsefullare fakta, vilka av den hittillsvarande forskningen blivit konstaterade.

Festskriften anknyter till trehundraårsminnet av det svenska riddarhusets upprättande. Dess innehåll fördelar sig på ett flertal avdelningar. Efter en inledande uppsats av Carl Hallendorff om *Sveriges Riddarhus och Riddarhuspalatset i Stockholm* behandlas riddarhusets och riddarhuspalatsets äldsta historia i tvenne undersökningar, den ena av Bertil Boëthius rörande *Svenska Riddarhusets förutsättningar och tillkomst*, den andra av Gunnar Mascoll Silfverstolpe beträffande *Riddarhuspalatset*. Riddarhuset under ståndstiden avse fyra längre och kortare artiklar, nämligen Carl

Hallendorff, *Lantmarskalken*, Erik Naumann, *Adeln som riksstand under 1700- och 1800-talen*, Carl Forsstrand, *Riddarhuset som politisk och kulturell brännpunkt under 1700-talet* och F. W. O. Leuhusen och Carl Forsstrand, *Riddarhusets enskilda styrelse.* Riddarhusets senaste historia belyses av F. W. O. Leuhusen, *Riddarhuset som institution efter 1866*, Erik Åkerhielm, *Riddarhusets fonder och stiftelser*, Gustaf Rudbeck och Gunnar Mascoll Silfverstolpe, *Riddarhusets samlingar* samt Adam Lewenhaupt, *Adelsvapnen och den svenska heraldiken.* Såsom bilagor följa slutligen åtskilliga handlingar och register.

Festskriftens tyngdpunkt har såsom naturligt är förlagts till de politiskt-historiska delarna. Bertil Boëthius' studie över riddarhusets tillkomst fyller högt ställda fordringar. Med skarpsinne och på grundval av en stor beläsenhet diskuterar förf. frågan om de främmande inflytelser, vilka i vårt land närmast spelat en roll vid riddarhusets upprättande. Säkerligen gör förf. rätt, då han härvid betonar, hurusom hela den europeiska utvecklingen i fråga om adelsståndets ställning i samhället pekade i en och samma riktning, varför man icke har att på ett eller annat enstaka håll söka den svenska organisationens förebild och stammoder. Detta utesluter naturligtvis icke, att förhållandena inom vissa länder kunna alldeles särskilt hava påverkat reformtankarna i Sverige. Man har ej utan skäl pekat på Östersjöländernas säregna ridderskapsförfattning, vilken ej kan hava undgått att bliva känd och även uppskattad i Sverige. Det torde dessutom vara anledning att något närmare begrunda eventuella förbindelseleder mellan Sverige och Schleswig-Holstein på detta område. Det schleswig-holsteinska ridderskapet, vilket tidigt ådagalade en stark självständighetsanda, nådde fram till en rik korporativ utveckling, som man säkerligen i de angränsande nordiska länderna icke blott observerade utan även efter förmåga imiterade. Boëthius' översikt över den svenska adelns utveckling före Gustav Adolfs tid är helt kortfattad och ansluter sig till den tidigare litteraturen i ämnet. Beträffande själva riddarhusets tillkomst har förf. gått mera i detalj och även kunnat påvisa ett flertal förut okända fakta, vilka kasta nytt ljus över händelsesammanhanget. Intet tvivel råder emellertid om att forskningen här, då tillfälle därtill gives, kan föras vidare. Speciellt vore av vikt att kunna konstatera, huru övergången skett från den gamla, ej matrikulerade adeln till den nya, matrikulerade. En i detalj gående undersökning av alla tillgängliga källor skulle säkert tillåta oss att urskilja, huru stor del av Sveriges gamla frälsestånd som vid riddarhusorganisationens genomförande övergick i det moderna Sveriges ridderskap och adel.

Hallendorffs framställning av lantmarskalksämbetets historia avser ju först och främst själva lantmarskalksinstitutionen men vidgar för 1600-talet ut sig till kortfattade exposéer över viktigare sidor av hela riddarhusets verksamhet. Vi få sålunda en skildring av lantmarskalksämbetets uppkomst och betydelse, en biografisk

redogörelse för lantmarskalkarna under olika tider, sättet för lantmarskalkens utnämnande och de olika faktorer, som därvid spelat en roll, lantmarskalkens ledning av riddarhusförhandlingarna under 1600-talet, varvid även beaktats utskottsverksamheten, omröstningsförhållandena, lantmarskalksämbetet efter 1718 o. s. v. Framställningens tyngdpunkt ligger onekligen på 1600-talet, där förf. i stor utsträckning gått till studium av adelsprotokollens rikhaltiga upplysningar för att draga upp de viktigaste konturerna i den mångfald författningshistoriska spörsmål, som möta forskaren och som ännu icke blivit föremål för de vetenskapliga specialundersökningarna.

Då Hallendorff låtit sin skildring i huvudsak bliva en skildring av 1600-talets riddarhus, sammanhänger detta med det förhållandet, att, såsom han själv uttrycker det, den svenska riksdagens ställning, organisation och arbetssätt äro jämförelsevis grundligt utforskade och därför väl bekanta från senare tider eller närmare bestämt fr. o. m. år 1719. En grundlig kännare av just denna den svenska riksdagens senare historia, Erik Naumann, har även i närmast följande parti givit en översikt av vad vi sålunda veta om »adeln som riksstånd under 1700- och 1800-talen». Förf. har härvid först och främst lämnat korta karaktäristiker av de olika riddarhusordningarna liksom andra ordningsföreskrifter rörande adelns sammankomster. Han har därefter behandlat olika sidor av riddarhusets verksamhet såsom offentlig institution, nämligen adlande och introduktion, val av ämbets- och tjänstemän, förhandlings- och beslutformer o. s. v.

De sistnämnda tre uppsatserna bilda själva stommen i festskriftens historiskt-politiska avdelning. Ehuru av olika anläggning giva de tillsammans läsaren en pålitlig kunskap rörande det svenska adelsståndets offentligrättsliga verksamhet under det egentliga ständersamhällets tid. Man har all anledning att vara författarna tacksamma för det förarbete, som sålunda undangjorts för det inom närmaste framtiden begynnande stora nationalverket över den svenska riksdagens historia.

De övriga avdelningarna i festskriften kunna här ej i detalj beröras. Alla äro de frukter av samvetsgranna forskningar och lämna i respektive spörsmål goda orienteringar. En särskild eloge förtjänar Silfverstolpes intressanta, på djupgående källundersökningar byggda framställning av riddarhuspalatsets och dess inrednings konsthistoria.

Sven Tunberg.

Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling. Utgifna af Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien. Förra afdelningen. Sjunde bandet. Bref 1632. XXVII + 903 s. Stockholm 1926.

Efter ett åttaårigt uppehåll har publikationen av Axel Oxenstiernas brevväxling åter tagit ett stort steg framåt med utgivandet

av kanslerns utgångna skrivelser från året 1632, med prisvärd sakkunskap och omsorg redigerade av arkivrådet Herman Brulin, vars upplysande och klara sammanfattningar av deras innehåll vid en första överblick ej minst tillvinna sig läsarens tacksamhet. Det är ett band på icke mindre än 900 sidor, som nu ser dagen, och ehuru åtskilliga viktiga brev hava varit tryckta förut och det över huvud icke kan väntas, att grunddragen i den gängse bilden av tidens utveckling härigenom skola rubbas eller nya sidor blottas i de handlandes karaktärer, får det likväl sägas, att mot bokens omfång svarar ett lika rikt innehåll, vars fullständiga utnyttjande måste bära värdefulla frukter för många enskilda spörsmål och i viss mån också för uppfattningen av sammanhanget i stort.

Vid årets början dväljes kanslern i Nordtyskland på resa från sitt generalguvernement i Preussen till Gustav Adolfs högkvarter. Den 25 januari har han nått konungen i Frankfurt am Main och riktar därifrån till riksrådet i Stockholm en redogörelse för läget, som återfinnes bland de oxenstiernska skrivelser, vilka vid förra seklets mitt blevo offentliggjorda i »Arkiv till upplysning om svenska krigens och krigsinrättningarnes historia». Monarkens tanke var vid denna tid, att hans trogne hjälpare snart nog skulle återvända till Sachsen och där någon tid framåt utöva ledningen av ärendena vid mellersta Elbe (»serdeeles emellan Hall och Magdeburg», s. 16), men det vart som känt är till nejderna kring Mains och Rhens sammanflöde, som dennes verksamhet under de närmaste månaderna blev förlagd. Väl ser man, huru han i kraft av givet uppdrag ägnar sin omvårdnad åt Magdeburgs återuppståndelse ur grus och aska efter fjolårets förödande brand, och välkända namn ur det stora sorgespelet uppdyka här på nytt: man möter både den trosivrige evangeliske predikanten Gilbert de Spaignart och Johan Herckell, som i lägre ställning hade verkat med nit för den goda saken och från fiendens sida lidit mycket ont; även biskop Johannes Bothvidis kyrkovisitation omnämnes. Till Erfurt sänder kanslern Alexander Erskein som kunglig resident med uppdrag att lindra bördorna och avstyra soldaternas övergrepp, på samma gång som han giver resolution om stadens kontribution och ställer i utsikt gynnsamt svar på dess ansökan om vissa från påvekyrkan hemfallna inkomstkällor. Pappenheims djärva och oroande uppträdande i Nedersachsen — redan på resan hade Oxenstierna haft känning av dennes lyckade framstöt mot Elbe omkring årsskiftet — återspeglas särskilt i breven till lantgreve Vilhelm av Hessen, vilken ju som kunglig general förde en egen armé, liksom till svenske ambassadören hos lantgreven, Hermann Wolff. Till rikskanslerns värv hör också utfärdandet av nödiga föreskrifter om licenterna i Pommern och Mecklenburg.

I allmänhet finnas likväl föremålen för den svenske statsmannens omsorg på närmare håll. Sedan Gustav Horns motgång mot Tilly i Bamberg i början av mars hade kallat Gustav Adolf till hans vårfälttåg i Franken och Bayern, har Oxenstierna näst

under honom den högsta civila och militära myndigheten i Rhenbygderna. Samtidigt som han med kraft verkar för stärkandet av den svenska maktställningen i dess medelpunkt vid flodsammanflödet genom att driva på Mainz' befästande, håller han genom truppernas hövdingar — pfalzgreve Kristian av Birkenfeld, rhengreven Otto Ludvig, hertig Bernhard av Sachsen-Weimar — vaksam vakt mot spanjorerna vid Mosel och de kejserlige vid övre Rhen, ingår med kurfursten av Trier ett neutralitetsfördrag (känt genom Londorps Acta publica och Sverges Traktater), som lämnar dennes fästningar Ehrenbreitstein och Philippsburg i fransmännens våld, underhandlar fåfängt med engelske legaten, sir Henry Vane, och avsluter med Ludvig XIII:s sändebud Hercule de Charnacé, Bärwaldetraktatens undertecknare, ett nytt fördrag, som syftar till lothringske hertigens oskadliggörande. Lyckas han icke förekomma överste Hornecks kapitulation i Speier, är detta ändå en tillfällig motgång utan större vikt för läget i det hela, som varaktigt lättas, då spanjorerna draga sin kos för att möta det angrepp på Maastricht, som trots Pappenheims undsättningståg bragte denna viktiga fasta plats i Generalstaternas händer.

En alldeles ny uppgift tillföll den svenske rikskanslern, då Wallensteins framgång mot sachsarne i Böhmen och hans förening med Maximilian av Bayern förmådde Gustav Adolf att slå ett starkt befäst läger kring Nürnberg och dit sammankalla alla de härstyrkor, som kunde frigöras från sina strider med fiender eller andra sysslor å skilda håll. Axel Oxenstierna ägde icke en krigares utbildning, men han hade under flere år haft tillfälle och orsak att med spänd uppmärksamhet följa, stundom också dryfta militära operationer och planer; vid Rhen och tidvis redan som generalguvernör i Preussen hade han övervakat truppernas vakttjänst i fästningarna liksom deras företag i fält, och konungen satte tydligen också på detta område tillit till hans varsamma omdöme. Därtill kom, att ingen bättre än den man, som Gustav Adolf något senare själv inför nürnbergarne utpekade som sin främste troman och näst honom själv rikets starkaste stöd, var i stånd att kuva och sammanhålla stolta och stundom stridiga viljor — ett huvudvillkor för en lycklig lösning av det stora uppdraget att samla och tillföra konungen hans undsättningsarmé. Dess fullbordan vart visserligen lättare, än man ägt rätt att vänta, då Wallenstein, vars manskapsstyrka som vanligt överskattades och som i det hela icke sökte sin lycka i anfall och djärva rådslag utan i seg uthållighet och kloka kombinationer, avstod från varje försök att störa de fientliga härarnes förening. Av Oxenstiernas åtgärder och meningsutbyte med konungen, som gav de avgörande hänvisningarna för hans marsch, giva breven en livlig bild.

Nederlaget vid stormningen mot den kejserlige fältherrens läger berodde törhända i främsta rummet därpå, att detta anfall vändes mot lägrets norra, av svåråtkomliga skogshöjder skyddade front. Efter övergången över Rednitz låg detta mål närmast, och

kunde man rycka höjderna ur fiendens hand och där föra upp kanoner, var lägret taget och Wallenstein slagen; men Aldringens tappra motstånd och terrängens svårigheter visade sig oövervinneliga. Kanslerns redogörelse (till riksrådet 5 november) överensstämmer med konungens egen (till sachsiske kurfursten 30 augusti) därutinnan, att angreppet den 24 augusti närmast framkallades av felaktiga rapporter, som uppgåvo, att motståndaren var på väg att utrymma sitt läger. Enligt Oxenstierna kunde man också till en början »görligen sij» stycken och bagage förspända och delvis i rörelse; han framhåller dessutom några unga officerares hetta och iver som orsak till sammanstötningen. Att ett misstag gjordes, som hade kunnat undvikas genom större kallblodighet och omsorgsfullare rekognoscering, synes sålunda genom bägges vittnesbörd stå fast.

När hungersnöden sedan framtvang svenska arméns avtåg, var det Oxenstierna, som med en kunglig garnison under generalmajor Knyphausen stannade i staden Nürnberg för att värna den mot de kejserliges våld. Den följande tiden intill slaget vid Lützen utfylles av en flitig och intressant skriftväxling mellan honom och konungen, som rör sig om hela det militärpolitiska läget och de olika alternativ, som efter Wallensteins uppbrott från Nürnbergs grannskap bjödo sig för den svenska krigföringen.[1] Redan Gustav Droysen har med stöd av ett intercipierat brev i Münchens arkiv uppvisat, huru rikskanslern i detta meningsskifte med kraft och övertygelse gjorde sig till målsman för den åsikten, att Gustav Adolf borde hålla sig kvar i övre Tyskland och med stöd av bonderesningen i Österrike ovanom Enns intränga i de habsburgska arvländerna för att undandraga kejsar Ferdinands »generalfälthövitsman» hans numera viktigaste rekryterings- och kontributionsområde; de nu tryckta breven tillåta att med största klarhet följa hans tankegång i alla dess motiv och enskildheter. Åt Oxenstierna själv skulle i ty fall hava överlämnats att i de sachsiska kretsarne åvhjälpa den ödesdigra söndring och kraftsplittring, som å svenska sidan så länge hade gynnat Pappenheims tilltagsna och rådiga krigskonst. Slutet vart emellertid det motsatta: såsom Wallenstein hade förutsett, vågade icke Gustav Adolf lämna Johan Georg av Sachsen åt sitt öde vid den fientliga huvudarméns framryckning mot hans land, och kanslerns verksamhet flyttades i stället till de fyra övre kretsarne, vilkas finansiella och militära

[1] Jag har upptagit denna episod till något närmare granskning i en kort uppsats i Humanistiska Vetenskapssamfundets festskrift vid Uppsala universitets fyrahundrafemtioårsjubileum. För tiden efter Nürnberg gives ej samma ledning som förut i general Lars Tingstens framställning av »Gustav II Adolfs politik och krigföring i Tyskland 1630—1632» (Militärlitteraturföreningens förlag, Stockholm 1927), emedan denne ej har nyttjat här ifrågavarande brev från kanslern och ej heller Hermann Hallwichs stora publikation av »Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins (1630—1634)» i Fontes Rerum Austriacarum, andra avdelningen, band LXIII—LXVI (Wien 1912—13).

hjälpkällor och tillgångar det uppdrogs åt honom att öppna och organisera — det är uppslaget till det heilbronnska förbundet, vars öden nyligen tecknats av Johannes Kretzschmar (jfr *HT* 1927, s. 88 ff.).

Då det nu utgivna sjunde bandet av den oxenstiernska brevväxlingens förra avdelning efter vanan går till utgången av fullt kalenderår, kan man däri ytterligare följa rikskanslerns första åtgärder, sedan konungens död vid Lützen hade lagt högsta ledningen av den svenska politiken i hans hand. Brevet till riksrådet den 14 november är ingen nyhet och lika litet det långa memorialet för Lars Grubbe den 5 december, ty båda finnas tryckta i Handlingar rörande Skandinaviens historia (del XXIV), men det är alltid en fördel att nu hava dem insatta i sitt rätta sammanhang. För tiden före Gustav Adolfs bortgång förbliva alltid hans egna skrivelser (i Arkiv till svenska krigens historia) viktigast, men den nu för alla tillgängliggjorda brevserien bidrager i alla händelser att kasta över tingen ett rikare och fylligare ljus.

Georg Wittrock.

Historiens problem. Utvecklingsfilosofiska studier. Av Gunnar Aspelin. (I serien Nutid och framtid.) Hugo Gebers förlag, Stockholm 1926, 238 s.

De svenska förlagen ha med erkännansvärd energi och framgång gripit sig an med att övervinna de hinder, den ekonomiska depressionen utan tvivel lagt i vägen även för deras verksamhet. Som belöning har ett ökat inflytande på den nationella kulturen tillfallit dem. Icke minst torde man böra uppskatta det stöd och den fulländning, den populära föreläsningsverksamheten i viss mån får i en förlagsverksamhet, som sätter bredare lager än förut i tillfälle att komma i djupare kontakt med kulturen. Och denna intimare beröring må icke uteslutande rubriceras som populärvetenskap. Den andliga eliten rekryteras icke uteslutande från den akademiska världen och »the upper ten». Den kan i individuella fall sträcka sig hur långt ned i samhället som helst. Konsthantverkaren Sokrates var aristokraten Platos mästare.

Ur denna synpunkt måste man framför allt uppskatta, att förlagen bereda allmänheten tillfällen att göra bekantskap med den andliga kulturens stormän — gärna i översättningar. Detta ger en djupare bildning och i grunden också en lättillgängligare. I själva verket är det genom bekantskap med »det klassiska», den akademiska bildningen förvärvas i motsats mot den högre skolbildningen. Och det är lättare att bilda sig genom att följa, hur det andliga livets stormän komma fram till sina resultat, ofta i mycket ofullkomliga former, än genom handböckerna, som blott meddela resultaten. Det finns ingen kungsväg inom vetenskapen; detta får

den moderne suveränen »folket» även erfara. Därför ge i regel de skriftserier, som vilja framställa den moderna vetenskapens ståndpunkt i sammanfattning, mindre än när man låter klassikerna själva tala.

I alldeles särskild grad tränger sig denna tanke på den vetenskaplige läsaren av Aspelins ovan omnämnda arbete, kanske icke minst därför, att förf. själv är nog ärlig att tala om det.

Han ser, att historiens problem endast kan lösas genom att förena personlighetsfilosofien enligt svensk tradition från Erik Gustaf Geijers dagar med modern »sociologisk» verklighetsuppfattning. Men han är också medveten om att »härtill fordras analyser av långt mera ingående natur än denna exposé kommer att giva vid handen».

Ansatser till en analys finnas i boken och visa, att förf. synes ha förutsättningar för en sådan, vartill utrymmet torde ha varit ganska tillräckligt. Men han har använt över 100 sidor på en skildring av »det historiska århundradet», en historik i den mera litteraturhistoriska stilen över olika typer av historiefilosofi. Den ger just ingenting för den kunskapsteoretiska analysen, medan dess eget bildningsvärde torde vara minst sagt tvivelaktigt på grund av den godtyckliga — understundom genom välgörande inkonsekvenser överskridna — begränsningen till 1800-talet och det nödvändigtvis flyktiga citerandet av stora författare.

Detta slöseri med utrymmet kunde ha undvikits — om förlaget tillåtit det — genom att koncentrera hela analysen på Heinrich Rickerts historiefilosofiska system, som dock står i uppmärksamhetens centrum i vår tid. Till detta hänföra sig i alla fall de analytiska ansatserna. Förf. kunde till gengäld ha gjort sig mindre besvär med Rickerts opponenter.

Det visar sig ofta vid en Rickert-kritik, att kritikern gjort sig skyldig till den synd tysken med en bild kallar att spränga öppna dörrar. Jag erinrar mig, huru jag vid början av mitt Rickert-studium, som inföll ett par år efter sekelskiftet, med spänning fördjupade mig i en Rickert-kritik. Men till slut befanns det, att författaren trodde sig ha vederlagt mästarens gränsreglering mellan historisk och naturvetenskaplig metod (genom distinktionen mellan individuella och generella begrepp) med att påpeka, att de individuella begreppen bildas genom att *kombinera* vissa *generella* begrepp under uteslutande av andra. Men den saken har Rickert mycket väl reda på. Han hävdar helt enkelt, att naturvetenskapens ideella riktlinje går *ifrån* verklighetens konkreta mångfald till allt generellare och abstraktare begrepp under avskiljande av åskådningsinnehållet, medan den historiska begreppsbildningen står verkligheten närmare genom att i princip alltid bibehålla ett element av åskådningen men dock såtillvida skiljer sig från verkligheten, att historikern skilt ut dess *oöverskådliga* mångfald medelst isolerande abstraktion.

Aspelin synes också göra sig skyldig till det ganska vanliga felet att icke taga ut ur Rickert allt, som kan vinnas ur hans

analyser, när han i likhet med det populära uppfattningssättet gentemot Rickert hävdar, att naturvetenskapen enligt sitt begrepp handlar om den *kroppsliga* verkligheten. Förutom det att Rickert själv framhåller det medvetet ensidiga i antitesen natur—historia, uppställd som den är i logiskt-systematiskt intresse, måste mot förf:s kritik invändas, att om man avböjer termen naturvetenskaplig på undersökningen av *psykiska* företeelser, så tappar man bort sådana det moderna livets erövringar som naturvetenskaplig psykologi och sociologi — ty den senare är väl ej annat än samhällslära efter naturvetenskaplig metod — för att ej tala om den naturvetenskapliga (naturalistiska) romanen, vilken visserligen icke laborerar *endast* med generella begrepp — men det gör vetenskapen om den kroppsliga verkligheten ej heller.

Det värdefullaste i Gunnar Aspelins bok är hans kritik av Rickerts teori om *värdet* som princip för urvalet av det historiskt relevanta ur verklighetens oändliga mångfald. Han säger i anslutning till Hägerström, att värdena äro av *subjektiv* natur — i *huru vidsträckt* mån detta har sin giltighet för Hägerström, lämnar jag här åsido — och påpekar, att Rickert kommer in i en cirkel, när han menar, att de historiskt giltiga värdena äro *objektiva*. Detta förutsätter existensen av historien, som man skall förklara ur värdena, säger förf. och påbördar Rickert en circulus vitiosus. Det må utan vidare erkännas, att denna cirkel existerar, men »vitiosus» är den enligt min mening icke. Den historiska verkligheten existerar före begreppet — som »förvetenskapligt» begrepp, om man så vill. En regress från begreppet, som man hypotetiskt antager, till verkligheten och en progress därifrån tillbaka till begreppet är väl en cirkel, som man emellertid måste underkasta sig, när det gäller att analysera verkligheten, och man kan riskera den, då cirkeln har en fast medelpunkt i den givna åskådningen.

Däremot får förf. mina fulla sympatier, när han inför det av Ehrenfels bildade begreppet »gestaltkvalitet» i stället för Rickerts abstrakta värde. Eucken påpekar i »Geistige Strömungen der Gegenwart», att vad som nu kallas »Wert», benämndes på Kants tid »Zweck», ändamål. När man, utan att upphäva Rickerts utgångspunkt, är inne på denna *teleologiska* linje, synes mig intet hinder möta mot att gå vidare och kalla historiens urvalsprincip *idé*. Motiv härtill har man nog däri, att idén är åskådlig, alltså en *objektiv* princip. På den kritiska filosofiens ståndpunkt kan man icke fatta idén som verklig i sig, allra minst som en högre verklighet. Men den kan åskådas i den yttre verklighetens gestaltningar som grund till dessa, såsom grund för mänsklig uppfattning av skilda delar av verkligheten som individuella objekter. Grund är här fattad i betydelsen av *kunskapsteoretisk* förutsättning.

I ett annat avseende kan jag icke alls följa författaren. Han visar sig veta, att »ur den teistiska idén om gudomen som en målmedvetet handlande, suverän viljemakt framgick den första helhetsuppfattningen av det historiska universum». Att han därefter

kan säga: »Begreppet världshistoria hör icke till de tankebilder, som låta sig härledas ur iakttagelser av erfarenheten», kan jag icke förstå. Han har givetvis rätt i att vi ur det faktum, att den historiska enhetstanken uppkommit som »en produkt av vissa metafysiska idékomplex», icke kunna draga någon som helst slutsats med avseende på dess giltighet. Skulle det dock icke vara möjligt att bevisa dess *giltighet* genom en kunskapsteoretisk analys — alltså på den kritiska filosofiens ståndpunkt? Av en dylik analys, som jag icke här behöver företaga, emedan jag utfört den på annat ställe, synes framgå, att en kritisk kunskapsteori som översta begrepp kräver *idén* om en universell personlighet, vilkens handlande hela verkligheten i rum och tid utgör, alldenstund det kategoriska imperativet är en alltför abstrakt form för det absoluta. Denna idé innesluter även sanningskravet om »giltigheten» såsom en *åskådlig* och därför objektiv form. Detta utmynnar ej, som det kunde synas någon, i panteismen. Det kategoriska imperativet ställer ansvar och uppgifter även för de relativa personligheterna, och den religiösa idén är, historiskt sett, idén om ett Guds rike, en enhet i mångfald. Härur deducerar den kunskapsteoretiska undersökningen ett *idésystem*.

Är detta riktigt, så visar sig den historiska materialismen, som förf. behandlar i sitt slutkapitel, vara en chimär. Dess utopier befinnas, liksom alla andra dylika, vara blott en förvirrad återspegling av teismens, kristendomens, eskatologi, såsom redan Vitalis Norström förkunnade i »Ellen Keys tredje rike». Man måste lovorda förf. för den finhet, varmed han ger historisk idealism och materialism var sitt. Men man måste beklaga, att han försummat tillfället att bringa motsatsen på en tillfredsställande kunskapsteoretisk formel. Orsaken härtill är hans bristande anslutning till Rickert. Dennes begrepp om de naturvetenskapliga elementen i historien ger just utrymme åt det berättigande, förf. vill tillerkänna materialismen såsom teorien om en lagbunden, ofri sida av historien. Rickert undviker alla metafysiska äventyrligheter och låter därför denna sida av det historiska livet utgöras av de företeelser inom erfarenheten, som tack vare sin brist på individuella värden av samhällelig betydelse kunna behandlas ur den generella lagens, *naturvetenskapens*, synpunkt under abstraktion från det individuella — utan att därför vara mera ofria och lagbundna än de andra företeelserna. Så kan t. ex. en förbindelse mellan man och kvinna, byggd på den allra renaste och friaste kärlek, ur *sociologisk* synpunkt inrangera sig som ett enkelt tal i äktenskapsstatistiken.

Hjalmar Haralds.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Allt för alla. 1927, N:r 31 (31/7). Osw. Kuylenstierna, Hjältarna i i Fänrik Stål 1. Adlercreutz. — N:r 33 (14/8). Osw. Kuylenstierna. Hjältarna i Fänrik Stål. 2. Kulneff. — 34 (21/8). Osw. Kuylenstierna, Hjältarna i Fänrik Stål. 3. Duncker. — 36 (4/9). Osw. Kuylenstierna, Hjältarna i Fänrik Stål. 4. Sandels.

Arkiv för nordisk filologi. Utg. genom Axel Kock. 1926. **Ny följd. Bd. 39: H. 1.** Johan Schreiner, Studier i Olav den Helliges saga. — Joh. Steenstrup, *Skornetal* og *Næfgiæld* samt tolkningen av *nef, skalli, kollr* som Navneled. — Hjalmar Falk, De nordiske hovedgudeners utviklingshistorie. — Gustav Indrebö, Um »Norske Innsjönamn» att. Ett svar. — Joh. Götlind, Ett modernt omljud av a till ä. — Elias Wessén, Anmälan av »Voluspa och vanakulten af Robert Höckert.» — Jón Helgason, Anmälan av »Björn k. Þórólfsson: Um islenskar orđmyndir á 14. og 15. öld og breytingar þeirra in fornmálinu. Međ viđauka um nýjungar i orđmyndum á 16. öld og siđar.» — Didrik Arup Seip, Anmälan av »Ivar Aasen: Söndmörsk Grammatik eller kort Underretning om Bygdemaalet paa Söndmör. Andre utgaava.» — 1927. **Ny följd. Bd 39: H. 2.** Sigurd Agrell, Der Ursprung der Runenschrift und die Magie. — Otto von Friesen, Om w-ljud och v-ljud i fornvästnordiskan. — Gottfrid Kallstenius, Anmärkningar till Jonas Rugmans Mona-Syllaba Islandica. — Nat. Lindqvist, Ha danska sättare inverkat på reformationstidens bibelsvenska? — Axel Kock, Anmärkningar om ett par dialektiska avledningsändelser i nynordiska språk. — Hjalmar Falk, Anmälan av »Otto Jespersen: Menneskehed, nasjon og individ i sproget.» — Didrik Arup Seip, Anmälan av »Ivar Aasen: Norsk Maalbunad.»

Det nya Sverige. 1927, H. 4. Hjalmar Haralds, Det svenska domstolsväsendets utveckling. En historikers randanmärkningar till processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning.

Fataburen. 1927, H. 1—2. Louise Hagberg, Julbuske, julkrona och »Moses brinnande buske». — Bengt Engström, Åldermansskifte och bystämma i skånska och danska byar. Ett par centrala problem i gammaldansk byorganisation. Med 18 fig. — N. E. Hammarstedt, Seder vid åkerbruk och boskapsskötsel som härleda sig från jakt- och fångstriter.

Fornvännen. Under redaktion av Sigurd Curman. **1927. H 1.** Elias Wessén, Eddadikterna om Helge Hundingsbane. 1. — Erik Salvén. Från utgrävningen av Skogs kyrkoruin. Med 7 fig. — **H. 2.** Elias Wessén, Eddadikterna om Helge Hundingsbane. 2.

Från svenska statsförvaltningen. 1927, H. 2. Viking Källström. Svensk statsförvaltning förr och nu. Några huvudlinjer. — 3. Arne Forssell, Riksdagen och grundlagen. En historisk episod med nutida

aktualitet. — Niklas Lindhult, Kanslihuset och dess kolonner. Några ur skilda källor sammanställda anteckningar från byggnadsåren. Med 2 illustr. o. 2 facs. tr.

Församlingsbladet, Evangeliskt veckoblad. Utg. genom Svenska kyrkans diakonistyrelses sekretariat. Redaktör: Gust. Kyhlberg. 1927, N:o 12, 20, 24. Gustaf Jacobson, 1527—1927. Årets reformationsminne. — Det svenska reformationsverkets första prov. — Det svenska reformationsverkets definitiva genombrott genom Uppsala möte.

Gefleposten 1927, Midsommarnummer (22/6). Percy Elfstrand, När Gefle brann för ett och ett halft sekel sedan. — N:o 196 (27/8). Percy Elfstrand, Riksdagsmannaval i Gefle under den senare frihetstiden och gustavianska tiden. 1. — N:o 208 (10/9). Percy Elfstrand, Riksdagsmannaval i Gefle under den senare frihetstiden och gustavianska tiden. 2. Ett riksdagsmannaval i fridens och enighetens tecken.

Göteborgs högskolas årsskrift. 33. 1927: 2. Ivar Lundahl, Falbygdens by- och gårdnamn. Med 1 karta.

Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift. 1926 (tr. 1927). Ernst Hörman, Uddevallas uppkomst, första läge och flyttning. Med 4 fig. — Karl Mellander, Arkivhandlingar för Göteborgs och Bohus län i landsarkivet i Göteborg.

Hembygden. Utgiven av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund 1927. Axel Härnelius, Anders Ekman. En av frihetstidens myndigaste borgmästare. Med 3 illustr. — Gustaf Clementson, Dalslandsarkivalier. Med 3 illustr. — Johannes Johansson, Halvard Bryngelsson i Klevmarken. Med 1 illustr.

Hävd och hembygd. Svenska fornminnesföreningens årsskrift 1927. N:o 2. Bengt Thordeman, De svenska städernas arkeologi. Med 6 fig. — E. Klein. »Folkdans» och folklig dans. Med 8 fig. — T. J. Arne, De äldre förbindelserna mellan Sverige och Turkiet. Med 5 fig. — Gösta Berg, Svensk folklivskännedom. En översikt av de senare årens litteratur.

Kalmar läns fornminnes-förening 1926. Meddelanden 14. Fr. Killig, Några anteckningar ur de öländska alunbrukens historia. Lovers och Ölands alunbruk på Degerhamn. Med 15 bilder. — M. Stenberger, Anteckningar om Gråborg [på Öland]. Med 8 bilder. — M. Hofrén, En byordning från år 1744.

Karolinska förbundets årsbok 1926 (tr. 1927). Utgiven av Karolinska förbundet genom Sten Bonnesen. Lars Tingsten, Tal vid tvåhundrafemtioårs minnesfesten i Lunds domkyrka den 4 december 1926. — Lars Tingsten, Slaget vid Lund den 4 december 1676. Med 2 kartskisser. — Sigurd Schartau, De svenska Östersjöprovinserna vid det stora nordiska krigets utbrott. 3. Ingermanland. — F. Wernstedt, Några detaljer frånioméns mobilisering och uppmarsch vid stora nordiska krigets utbrott. — P. Sörensson, Kejsaren, Sverige och de nordiska allierade från Karl XII:s hemkomst från Turkiet till alliansen i Wien 1719. 1.

Kungl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift. 1927, mars. Waldemar Stenhammar, Östgöta kavalleriregemente under frihetstiden och Gustaf III:s regering, anm. av Brn. — **April.** Waldemar Ljungberg, Göteborgs befästningar och garnison, rec. — **Juni—Juli.** F. Wernstedt, Striderna vid Mewe den 11.—21. september 1626.

Kyrkohistorisk årsskrift. Utgiven av Emanuel Linderholm. 1926 (tr. 1927). Årg. 26. Edv. Leufvén, Katekesen av år 1810. — Hj. Psilander, Den Lindblomska revisionen av Luthers lilla katekes. —

Carl Allan Moberg, Biskop Brynolf av Skara vår första kyrkokompunist. — A. Thomson, Andreas Rydelii memorial vid 1738—39 års riksdag. — Parallelltexter till 1810 års katekes, Svebilii katekes, Åströmska katekesförslaget, Lindbloms katekes jämte anmärkningar. Av Edv. Leufvén.

Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening. 1925—26. William Anderson, Östergötlands tornkyrkor. Med 25 fig. — Carl Fr. Nordenskjöld, Östergötlands minnesmärken upptecknade åren 1869—1882. (Utgivna av Östergötlands fornminnes- och museiförening genom Otto Frödin). — Arth. Nordén, Ringstad och Götavirket. En östgötsk stambygd för forngermansk diktning. Med 2 kartor o. 7 fig. i texten.

Nordiska juriststämman i Stockholm och Uppsala den 5—18 september 1926. Hälsningar och föreläsningar utgivna av Tore Almens minnesfond. Birger Wedberg, Karl XIV Johan och högsta domstolen. — Karl Gustaf Westman, Utvecklingsidén i den svenska rättens historia.

Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, utgiven af Letterstedtska föreningen. Redigerad av Nils Herlitz. **1927, H. 3.** Curt Rohtlieb, Nordisk jordpolitik. En jämförande överblick. — Sveriges historia till våra dagar. D. 14. Karl Hildebrand, Gustaf V, anm. av Gustaf Jacobson. — **H. 5.** Nils Ahnlund, Nils Rabenius, anm. av [Gustaf] J[aco]b[so]n. — Carl Gustaf Löwenhielms minnen, anm. av [Gustaf] J[aco]b[so]n.

Ord och bild. Utgiven av Karl Wåhlin. **1927, H. 1.** Frans G. Bengtsson, Karl XII. Med 2 illustr. — **5.** Bengt Thordeman, I Valdemar Atterdags fotspår på Gotland. Med 1 pl. o. 18 illustr. i texten. — **7.** Axel E. Romdahl, Svenskt folkliv i svensk målarkonst. Några konturer. Med 2 pl. o. 15 illustr. i texten.

Pedagogisk tidskrift. 1927, H. 1. Stefan Löfving, En spanare under stora ofreden, anm. av [V.] V[es]sb[er]g. — **H. 2.** Sveriges historia till våra dagar. D. 7. Emil Hildebrand, Kristina, reviderad af Gustaf Jacobson, och Gustaf Jacobson, Karl X Gustav, anm. av [V.] V[es]sb[er]g.

Skrifter utgivna av Arbetarnas kulturhistoriska sällskap. Bd 1. John Lindgren, Det socialdemokratiska arbetarpartiets uppkomst i Sverige 1881—1889.

Statsvetenskaplig tidskrift. 1927, Maj. Fr. Lagerroth, Regeringsformen § 73.

Studier från Zornska institutet för nordisk och jämförande konsthistoria vid Stockholms högskola. 5. Gerda Boëthius, Studier i den nordiska timmerbyggnadskonsten från vikingatiden till 1800-talet. En undersökning utgående från Anders Zorns samlingar i Mora. Med 375 fig.

Svenska fornminnesplatser. Vägledningar utg. genom k. Vitt. hist. och antikvitetsakademien. N:o 4. Tord O:son Nordberg, Södra Råda gamla kyrka. 75 + (1) s. Med 21 fig. — **N:o 6.** E. Lundberg, Vreta kloster. 51 + (1) s. Med 2 pl. o. 18 fig.

Tiden. Tidskrift för socialistisk kritik och politik. **1927, Januari.** Hjalmar Haralds, Politisk och administrativ ministerstyrelse.

Tidskrift för hembygdsvård. 1927, H. 3. Erik Lundberg, Nyköping Med 13 illustr.

Tidskrift i sjöväsendet. 1927, H. 7. Ernst Holmberg, Hur tapperheten belönades i äldre tider.

Verdandi. Tidskrift för ungdomens målsmän och vänner. Utg.: Anna Sandström. **1926, H. 5—6.** Nils Erdmann, Vid hofvet och på adelsgodsen i 1700-talets Sverige, anm. av Beth Hennings.

Vår bygd. Utgiven av Hallands hembygdsförbund 1927. Gunnar Ahlberg, Vägar och samfärdsel i Halland på 1500-talet. Med 1 karta.

Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1927. D. 4: H. 2. Otto Mannerfelt, Anteckningar om äldre kalkstensindustrien i Västergötland med särskild hänsyn till gravstenskonsten. Med 10 fig. — C. Lemchen, Karlsborgs garnisonskyrkas altarkärl, klocka m. m. Med 3 fig. — Hans Toll, Var dog Birger Jarl? »Folkungastudier». 7.

Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Bokserie med understod av föreningen för svensk undervisningshistoria. Utgiven av B. Rud. Hall. **1926: Vol. 3.** B. Rud. Hall, Ur den kyrkliga folkdisciplineringens historia. Otryckta acta och spridda undersökningar. 1. — **1927: Vol. 2.** B. Rud. Hall, Ur den kyrkliga folkdisciplineringens historia. Otryckta acta och spridda undersökningar. 2.

Avhandlinger fra universitetets historiske seminar. Utgitt av Halvdan Koht, Oscar Albert Johnsen, Edv. Bull. **Bd 6: H. 3.** Andreas Hjelm, Christian Birch-Reichenwald og ministerkrisen i 1861. Et bidrag til den norsk-svenske unions historie. Med 1 portr.

Samtiden. Tidskrift for politik, litteratur og samfundsspörsmaal. **1927, H. 1—2.** Gunnar Knudsen, Fra 1905. — **4.** E. Hagerup-Bull, Endnu litt »fra 1905».

Historisk Tidsskrift. Niende Række. Udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af Ellen Jörgensen. **Bd 5: H. 2.** Vilhelm la Cour, Kong Gorm og Dronning Tyre. — A. P. Tuxen, Det nye norske Værk om Tordenskiold. — T. A. Topsöe-Jensen, Skiftet efter Tordenskiold. Nogle Bemærkninger i Anledning af denne Sags behandling i Olav Bergersen: Viceadmiral Tordenskiold. — Axel Linvald, Arkivlitteratur. — Erik Möller, Nyt om Krisen 1914 og Balkan-Politiken 1914—17.

Ajalooline ajakiri. 1927, N:o 2. A. R. Cederberg, Möningaid jooni Tartu-Pärnu iilikooli ajaloost. 2. Pärnu ülikool söja-aastail 1700/1701.

Finsk tidskrift. Utgiven av R. F. v. Willebrand. **1927, Maj—Juni.** Eirik Hornborg, Legenden om Sven Dufva. — Arvid Hultin, Pehr Adrian Gadd. Till tvåhundraårsminnet av hans födelse.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben v. E. Brandenburg. **1927. Jahrg. 23: H. 4.** Friedr. Bezold, Zur Geschichte der Dietrichsage. — Ernst Schulz, Die Clausula de Peppino keine Fälschung. — F. Conte Corti alle Catene, Bismarck und Italien am Berliner Kongress 1878. — Friedrich Busch, Bibliographie der deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **1927. Bd 135: H. 3.** Willy Hoppe, Das Erzstift Magdeburg und der Osten. — K. A. von Müller, Treitschke als Journalist. — Literaturbericht (bl. a.: Johannes Paul, Nordische Geschichte, anm. av G. Neckel). — **Bd 136: H. 1.** Walther Judeich, Cannæ. — Ludwig Dehio, Benedikt Waldeck. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a.: Hjalmar Holmquist, Die schwedische Reformation 1523—1531, anm. av Lother).

The English historical review. Edited by C. W. Previté-Orton. **1927, April.** E. B. Demarest, »Consuetudo regis» in Essex, Norfolk, and Suffolk. — J. F. Baldwin, The household administration of Henry

Lacy and Thomas of Lancaster. — A. Aspinall, The coalition ministries of 1827. 1. Canning's ministry. — T. W. Riker, The concert of Europe and Moldavia in 1857.

The american-scandinavian review. 1927, June. Carl Grimberg, Romances of Swedish queens: Karin Månsdotter. Med 3 illustr. — **September.** Carl Grimberg, Romances of Swedish queens: Kristina, daughter of Gustavus Adolphus. Med 4 illustr.

Le Correspondant. 1926. 25 Novembre. J. de Coussange, A travers la presse étrangère. Revues de Suède.

Revue historique. 1927, Janvier—Février. Antoine Degert, Louis XI et ses ambassadeurs. — Albert Pingaud, La politique italienne de Napoléon 1er. — Ch. Petit-Dutaillis, Le roi d'Angleterre et ses parlements au moyen age. — Bulletin historique. Histoire ancienne de la péninsule ibérique (1911—1926), par Raymond Lantier. — Histoire grecque (1922—1925), par Paul Cloché. — **Mars—Avril.** Marc Bloch, Observations sur la conquête de la Gaule romaine par les rois francs. — G. Gautier, Un projet d'intervention militaire en Russie au 16e siècle. Vie et aventures d'Henri Staden, »opritchnik» allemand d'Ivan le terrible. — Émile Laloy, La campagne de 1675 en Sicile d'après Tourville. — André Auzoux, L'expédition d'Égypte en 1801. Les projets de Bonaparte et Ganteaume. — Bulletin historique. Histoire de France. Époque moderne jusqu'en 1660, par Henri Hauser. — Histoire du droit, 1918—juillet 1926, par Henri Lévy-Bruhl. — **Mai—Juin.** G. Constant, Politique et dogme dans les confessions de foi d'Henri VIII, roi d'Angleterre. — Émile Bourgeois, Les archives d'état et l'enquête sur les origines de la guerre mondiale. — Henri Sée, Dans quelle mesure puritains et juifs ont-ils contribué au progrès du capitalisme moderne? — Bulletin historique. Moyen age, par A. Boucard. — Histoire Yougoslave, par V. Ćorović.

Svensk-portugisiska förbindelser under Sveriges stormaktstid.

Av

KARL MELLANDER.

II. Tiden 1641—1670.[1]

Lars Skyttes beskickning 1641—47.

Efter en av storm och motvind fördröjd färd anlände den svenska eskadern med den portugisiske ambassadören och den svenske residenten Skytte ombord den 5 november 1641 till Lissabon och mottogs »med stor fröjd både av konungen såväl som de andra nationer, som vi här för oss funnit haver», såsom Skytte skriver.[2]

De saker, som den svenske representanten hade att närmast handlägga, voro dels avlevereringen av den svenska vapensändningen och inkrävandet av betalningen, dels att ombesörja, att lämpliga returvaror anskaffades, och att insamla nödiga upplysningar om handelsförhållandena i Portugal.

Då amiral Bielkenstierna i februari följande år återvände till Sverige, bestod hans last av speceerier, olja och salt,

[1] Med denna andra avdelning avslutas min i *HT* 1926, s. 109 ff., påbörjade framställning av Sveriges och Portugals förbindelser under stormaktstiden. Att slutåret satts till 1670 (året för Gabriel Oxenstiernas återkallande) är bl. a. motiverat av att karaktären av dessa förbindelser vid denna tid förändras, framför allt därigenom att Sverige under den följande tiden lät representera sig uteslutande av konsuler. — När ej annorlunda anges, finnes mitt material i riksarkivets Portugallicaserie; i vilka volymer de särskilda handlingarna finnas, torde utan större svårighet framgå av B. Taubes förteckning i Meddelanden från svenska riksarkivet, Bd 3 (1891), s. 251 ff. Brev till medlemmar av Oxenstiernska släkten finnas i Oxenstiernska, brev till Magnus Gabriel de la Gardie i de la Gardieska samlingen. Tidangivningarna avse gammal stil i Sverige och för svenska agerande, ny stil för övrigt, såvida ej stilen särskilt betecknas.

[2] Skytte till rikskanslern $^{9}/_{11}$.

som mottagits i avbetalning; härigenom samt genom de kontanta avbetalningarna hade skulden nedbringats till i runt tal 11,000 riksdaler. Avbetalningen fortskred i långsamt tempo, och först i juni 1646 kunde legatens obligation återlämnas. Härav blev en följd, att Skyttes förordnande kom att förlängas; i december 1644 fick han karaktär av mera ordinarie resident och kom såsom sådan att stanna till 1647.[1]

Den svenska varuimporten från Portugal under Skyttes tid fick sålunda delvis sin prägel av dessa avbetalningar in natura.

Den första varusändningen på föråret 1642, som Skytte ombestyrde, visade sig emellertid ej vara till belåtenhet. Regeringen hade sålunda svårt att bli av med ingefäran och kanelen, då köpmännen med fördel kunde konkurrera med kronans varor. Skytte fick därför order att, om han överhuvud sände hem kryddvaror, hålla sig till olja och socker, som hade lättare att vinna avsättning, men han fick det allmänna direktivet: »de minste speceri I kunne emottaga hålle vi för vara bäst.» Saltet var och förblev den förnämsta importvaran från Portugal, som ställde alla andra artiklar i skuggan.[2]

De svenska varor åter, som hade den bästa avsättningen i Portugal, voro vapen, stångjärn, koppar, tjära och beck samt diverse trävaror, såsom master, spiror, bjälkar och bräder. Konung Johan framställde även ett förslag till Skytte om ett kontrakt mellan honom och den svenska kronan om en årlig leverans av ett större parti koppar.[3]

Skytte gjorde emellertid snart den iakttagelsen, att det var ofördelaktigt att handla med den portugisiska staten, ty man kunde få varor både av bättre kvalitet och till bättre pris hos enskilda köpmän. Han fann för övrigt en stark lust hos portugiserna till direkta affärer med svenskarna, varigenom man skulle kunna undgå holländarna, »vilke här för deras egennyttighet misstänkte äre». Ett förslag hade, skriver han, framställts till konungen, att Portugal skulle träffa överenskommelser med Sverige, Frankrike och England om att dessa länder endast skulle tillåta införsel av specerier på

[1] Skytte till K. M:t $^{10}/_{2}$ 1642 med bilagor, memorial till kon. i Portugal vid obligationens överlämnande $^{1}/_{6}$ 1646 (beskickningshandl.), K. M:t t. Skytte $^{24}/_{12}$ 1644.

[2] K. M:t till Skytte $^{13}/_{10}$ 1642.

[3] Skytte till K. M:t $^{11}/_{2}$ 1642.

egna skepp, ett förslag som har sitt intresse i historien om navigationsakternas tillkomst.[1]

Den sedan så ivrigt ventilerade frågan om seglationen på de portugisiska kolonierna var ej aktuell under Skyttes tid. Han fick ej några instruktioner att verka härför; det torde väl vara så, att frågan så nyss fått sitt avgörande under Stockholmsförhandlingarna, att det ansågs inopportunt att vidröra densamma. Från den andra sidan fick emellertid den svenske residenten ett förslag, som visserligen var från privat håll och av mindre räckvidd. Enskilda köpmän i Lissabon hade, skriver Skytte till kanslern i februari 1642, föreslagit honom att söka tillstånd för några svenska skepp att gå i fraktfart på Ostindien under betingelse, att de betalade tull i Lissabon. Det var tydligen endast avsett att vara ren fraktfart, ty lasterna dit skulle tagas i Portugal. Saken har tydligen ej ansetts värd att reflektera på.[2]

Skytte har grundligt satt sig in i Portugals handelsförhållanden, som torde ha väckt hans intresse, och har ägnat en del av sin berättelse om landet uteslutande åt handeln. Portugal var vid denna tid ett gyllene land för den utländska företagsamheten, men det förefaller som om Skytte ej haft alltför stark tilltro till sina landsmäns förmåga att komma till rätta med förhållandena. Han avslutar sin handelsberättelse med att framhålla nödvändigheten för den som skall handla på Portugal att vara hemma i språket och ha någon kännedom om seder och bruk, »på det han icke skall falla i främmande händer, som äro här mäkta illistige och fast olika de uppriktige eller sincere procedurer, som i våre norderkvarter äro brukelige».[3]

Skytte var i sin instruktion ålagd att studera land och folk (häri ingick egentligen även Spanien) och skicka under-

---

1 Skytte till rikskanslern 13/2 1642.

2 Skytte till rikskanslern 13/2 1642. Jfr Dahlgren, Louis de Geer, 2 (1923), s. 332 f.

3 Skytte rekommenderar i ett brev till rikskanslern 28/5 1646 en ung man att ihågkommas för handeln på Portugal. Det var hans sekreterare Hindrich Fougdt, som biträtt honom under flera år och visat sig insiktsfull i handelsfrågor. Han hade förut vistats i Hamburg och Königsberg och sedan i Portugal, »så att han både språket, stilen och handelen beskedeligen har fattat». — Den olägenhet, som de svenska köpmännen hade genom avsaknad av korrespondens med Portugal, påpekar Skytte i brev till Gyldenklou 4/7 1642; han hade även brevledes framhållit detta för vissa av dem.

rättelser hem om händelser, särskilt från krigsteatern. Han företog även studieresor och bildade sig en uppfattning.

Det Portugal, dit Skytte kom 1641, var, såsom han säger, en stat *in preparatoriis.* Ännu var allt ovisst i fråga om möjligheten att hävda friheten mot Spanien, och några avgörande segrar över fienden hade ännu icke skänkt portugiserna något större mått av tillförsikt. Man iakttog stor försiktighet i krigföringen, som bekant till Frankrikes stora misshag. Skyttes iakttagelse var även, att man icke nedlade någon större iver på krigföringen och att landet lätt skulle kunnat överrumplas, om ej fienden varit så starkt engagerad på andra håll. Svenska regeringens brev om slaget vid Breitenfeld 1642 lät han trycka på portugisiska språket och framhöll dess betydelse för konungen, »detta långsamma väsende till mera uppäggelse». Å andra sidan kunde han i början av 1643 konstatera, att portugiserna under de gångna åren »avskuddat den store krigsoförfarenhet», som besvärat dem i början. Under år 1644 kunde också den portugisiska krigsledningen inregistrera sin första seger av betydenhet, den vid Montijo, vunnen under Mathias de Albuquerques ledning. — Den portugisiska statens tillstånd vid denna tid, dess geografiska förhållanden, dess historia, särskilt revolutionen av 1640, dess sociala förhållanden samt dess förvaltning har Skytte skildrat i en omsorgsfull studie, som han hemsände året före sin avgång från beskickningen.[1]

Om ministrarna och övriga i styrelsen verksamma personer finner man här och där i hans brev notiser men ej några försök till karakteristiker. Vederbörlig uppmärksamhet ägnar han åter den kungliga familjen, särskilt konungen, av vilken han ger ett intressant porträtt. Det är hans enskilda dygder som vinna Skyttes erkännande, däremot framhåller denne hans mindre duglighet i statsangelägenheter »för felet av övning och läsande, det han under tiden själv beklaga plägar».[2]

---

[1] Berättelse om Portugal; häri även hans förut nämnda redogörelse för handeln.

[2] Följande ur beskrivningen av konungen må anföras: »Konungens person angående så är han av ett melankoliskt och koleriskt temperament, medelmåttig till växt, stark och undersätsig av lemmar, dem han således till mödo och allehanda travaglie av ungdomen med jagande övat och vant haver, att ännu dagligen hans största lust och exercitium är sig uti regn och oväder att bemöda med gående och jagande, bespottandes dem av adel uti sitt följe, som sig antingen förtrötta eller annorledes taga sin bekvämlighet . . . Uti sitt uppe-

Under sin resa genom landet i början av 1642 gjorde Skytte studier över Portugals materiella resurser. Han fann det »av folk rikt och nogsamt bevärt, om vetenskapen och övningen något tillhulpo». Överflöd fanns på olja, vin och annan frukt, under det att tillgången på spannmål ej svarade mot behovet. Folket har att döma av de anmärkningar han här och där fäller ej vunnit hans sympati. Han talar sålunda om portugisernas ohjälpsamhet, deras högmod, ombytlighet och bristande pålitlighet.[1]

Skyttes sejour i Portugal blev, såsom vi sett, längre än vad från början ämnat var. Han kände sig ensam i det främmande landet och mottog med glädje de underrättelser, som Gyldenklou och andra sände honom hemifrån, utan vilka, skriver han, »vore mig här ett bedröveligt väsende, *ubi nec sacra nostra, nec amicos, nec negotia solatio habere possum*».[2] Till slut erhöll han dock löfte om förflyttning, och det var närmast meningen att sända honom till Frankrike. I varje fall skulle han återvända med den flotta, som under amiral Ankarhjelms befäl i januari 1647 anlände till Lissabon. Då kom den efter hans föregående uttalanden överraskande och dramatiska finalen. Ankarhjelm fick genast efter sin ankomst till inloppet vid Lissabon besök av Skytte, som stannade hos honom över natten, varefter han söndagen den 31 januari efter predikan begav sig hem igen. På måndagen kom han tillbaka för att återvända på kvällen, varvid han bad Ankarhjelm att nästa morgon besöka sig. »Den andre dito [februari], om morgonen bittida», berättar Ankarhjelm, »kom residentens pojke ombord och fråga[de] efter sin herre och mente honom vara ombord. Och några timmar därefter klockan pass 9 drog jag och majoren med andre off[icera]r[e] i land, som om aftonen avtalt var. När vi till landet kommo, mötte oss resid[enten]s skrivare, Hindrich Fougdt, och berätta[de], att resid[enten] var om natten klockan var 12 av sitt hus allena utgången och till S. Antoni klöster, där capsins-

hälle skall han fast heller sig förnöja med stark och grov spis än med den som efter landsens vis tillpyntad bliver och uti sin klädebonad slättare än någon i sitt hov . . . Andra invärtes kvaliteter skall han igenom en naturlig godhet vara begåvad med, som är saktmodighet, gott judicio uti förefallande ärender och consiliis . . . Till sparsamhet är konungen synnerligen benägen . . . vilket ock att remediera de förre oriktige underslev icke synes vara onödigt.»

[1] Skytte till rikskanslern $^{17}/_{6}$ 1642.

[2] Skytte till Gyldenklou(?) $^{19}/_{1}$ 1643.

munkarna uti äre, där han 2 gånger är havder uti inkvissien och antage[t] deres religion.» Konungen lät dock säga till honom att lämna klostret och inställa sig till sin tjänst, »då han samma afton strax därefter är därutur gången och till sitt hus igen. Den 3 dito efter middagen kom han ombord och var uti alla sine åthävor som en annan människa och en alltid på någre nätters tid måst sova hos honom».

Så lyder Ankarhjelms berättelse om denna viktiga episod i Skyttes levnad. I de brev, som denne efteråt skrivit hem, göres ej den minsta anspelning på det skedda. I sitt sista brev till Gyldenklou av den 14 april säger han blott, att han ej kunnat bli färdig att följa med skeppen hem. Själva sakförhållandet, att Skytte övergått till katolska läran, är ju av Ankarhjelms berättelse klart, vilket även utsäges i instruktionen för efterträdaren, men om anledningen, såvida den ej varit allenast den religiösa övertygelsen, lämnas man i ovisshet. Med denna tilldragelse var emellertid Skyttes verksamhet i svensk tjänst avslutad.[1]

Sverige och Portugal under Westfaliska fredskongressens tid (1643—1649).

Av den föregående framställningen är det bekant, huru vid förhandlingarna i Stockholm år 1641 två frågor av politisk karaktär varit uppe men kommit att skjutas på framtiden. Det rörde sig om den portugisiske gesantens begäran, att Sverige ville vårda sig om hans lands intressen på den allmänna fredskongressen i Tyskland, samt om infanten Edvards frigivande. Båda frågorna hade fallit framåt, i det att den svenska regeringen — som helt naturligt ej ville binda sig vid några i fördrag formulerade utfästelser — lovat

[1] Ankarhjelm till K. M:t $^{20}/_{2}$ 1647, Strödda förhandlingar. Det viktigaste bidraget till Skyttes biografi och bibliografi torde vara Anders Schönbergs uppsats i Kungl. bibliotekets tidningar om lärda saker, utg. av Gjörwell, D. 1 (1767), s. 21—25, 35—40. Skyttes beskickningsarkiv i riksarkivet fullständigas av hans kopiebok, som förvaras i universitetsbiblioteket i Uppsala (E. 388 d.) och på Schönbergs tid befann sig i kansliràdet Stiernmans ägo. Den innehåller, utom diverse excerpter och anteckningar, koncept eller kopior av hans brev till svenska och portugisiska personer: i breven till de senare använder sig S. av portugisiska språket. — Till historien om Skyttes övergång till katolicismen lämnar Friesendorffs uppgift, att S. skulle ha visat undfallenhet för det s. k. tyska kapellets i Lissabon anspråk gentemot de svenska undersåtarna, ett bidrag. Konung Johan rekommenderade i brev till drottningen av $^{12}/_{4}$ 1647 Skytte till välvilligt mottagande och anhöll, att hon ville lata honom återvända såsom resident till Portugal.

att göra vad den kunde, då man kommit till verkliga förhandlingar.[1]

Då respektive länder under år 1643 började att utse representanter till fredskongressen i Osnabrück och Münster, var även Portugal beslutet att med egna ombud bevaka sina intressen. Som möjlighet för dessa att taga plats bland de övriga makternas sändebud åtminstone i början ej förefanns, hade man bestämt sig för att de skulle förena sig med de allierades representanter och under dessas skydd arbeta sig fram till sina önskemåls förverkligande.[2]

Den 10 augusti 1643 landsteg den portugisiske gesanten Rodrigo Botelho Moraes i Göteborg, åtföljd av den för Stockholm avsedde residenten, João Guimaraes.[3] Botelho var liksom sin föregångare, Francisco de Sousa Coutinho, en man som stod högt i sin kunglige herres gunst. Sedan förfädernas tid nära knuten till huset Bragança hade han övervunnit de betänkligheter, som åren och en svag hälsa kunde framkalla, och åtagit sig denna viktiga beskickning, för vilken hans stora erfarenhet gjorde honom särskilt lämpad.[4] Den portugisiske gesanten, som med akademisk noggrannhet utvecklade de skäl som talade för ett samgående mellan de två länderna och begärde att få uppträda som privatperson i de svenska legaternas sällskap, mottogs med utsökt artighet i Stockholm och kunde i slutet av oktober företaga sin resa till Tyskland.[5] Först i maj följande år uppnådde emellertid den av det nordiska klimatet och av sjukdom plågade mannen,

---

1 *HT* 1926, s. 132 ff.

2 Angående de portugisiska legaterna, som anslutit sig till Frankrikes och Nederländernas beskickningar i Münster, se Prestage, The diplomatic relations of Portugal... from 1640 to 1668 (Lond. 1925), s. 15 ff.

3 Om legatens ankomst till och uppehåll i Göteborg se president Rosenskölds brev till rikskanslern $^{14}/_{8}$ 1643, varpå riksarkivarie Almquist fäst min uppmärksamhet. Rosensköld skriver: »Själve legaten är en diskret man, lång och tämmelig korpulent till person, talar (näst sitt modersmål) latin och fransöske, försk:ne resident och några av komitaten talar ock latin men ingen fransöske.»

4 Ramos-Coelho, Historia do Infante D. Duarte, T. 2 (Lissabon 1890), s. 179 f. Skytte ger Botelho följande omdöme: »Vilken är en man av stor lärdom och experiens för de åtskilliga tjänster han både i det kastilianiske regementet såväl som nu beklätt haver och synes för de andra här i landet uti brukelighet hava en god förmån.» Till sekr. Canther $^{26}/_{4}$ 1643.

5 Memorial av Botelho inlämnat $^{15}/_{9}$. Ett extrakt av detta finnes i vol. Förhandlingar med Fr. de Sousa Coutinho 1641. Sitt mottagande i Stockholm har B. beskrivit i brev till greve de Vidigueira $^{28}/_{10}$, som ligger till grund för Ramos-Coelhos framställning (a. a., 2, s. 182 f.), refererad av Vising i *HT* 1891, öv. o. gr., s. 27.

som dessutom löpte fara för att uppsnappas av de kejserliga och bremensarna, den svenska förhandlingsorten. Ungefär vid samma tid hade den portugisiske legaten D. Pereira de Castro i fransmännens sällskap anlänt till Münster.[1]

Portugal hade vissa intressen att bevaka vid fredskongressen i Tyskland, men det saknade — såsom antytts — en folkrättsligt motiverad grund för sitt uppträdande där.[2] Detta förhållande ändrades ej av de skäl, som av portugiserna med historiska exempel kunde anföras för att de borde få tillträde.[3] Däremot talade lämplighetsskäl för att Portugal bereddes tillträde till förhandlingarna, då det ju vore fråga om en allmän uppgörelse av Europas stridigheter och freden ej kunde bli generell utan Portugals inneslutande. Denna synpunkt framlades av medlarna i slutet av 1645 men kunde ej gentemot Spaniens protester göras gällande.[4] Huruvida de portugisiska ombuden det oaktat skulle kunna få tillträde, berodde därför, såsom d'Avaux skrev till Johan Oxenstierna, på händelsernas gång och kunde endast förverkligas under förutsättning av Spaniens kapitulation för Frankrike.[5]

Portugals uppträdande vid fredskongressen manifesterar sig i tre frågor av intresse: deras representanters ställning och de pass, som av de allierade begärdes för dem, Portugals inneslutande i freden samt infanten Edvards frigivande.

Ehuru från början uppträdande endast som medlemmar av de allierades beskickningar, strävade portugiserna efter erkännande såsom legater från bundsförvanternas sida. De franska ombuden ställde sig dock avvisande mot dylika anspråk, vilket bl. a. föranledde, att Botelho av den franske legaten Servien förvägrades den önskade excellenstiteln vid en ifrågasatt visit. De svenska ombuden åter ansågo sig ej kunna neka honom en ambassadörs prerogativ, då Botelho —

[1] B. beskriver sin resa genom Tyskland i brev till drottn. o. rikskanslern 17/6 1644. Jfr Ramos-Coelho, a. a. 2, s. 184 ff.

[2] Preliminärtraktaterna i Hamburg 1641, som talade om Sveriges och Frankrikes bundsförvanter i allmänhet såsom berättigade att erhålla pass till kongressen, är den enda grund på vilken ett anspråk kunde byggas, men denna var så tvivelaktig, att de allierade kronorna ej i början begagnade sig av den för att söka skaffa Portugals ombud rättsligt grundat tillträde.

[3] Se memorial av 1644 i Collecção dos tradados . . ., T. 9 (Lissabon 1872), s. 100 ff.

[4] Saavedra till kon. i Spanien 18/11, 30/11 1645: Colección de documentos inéditos, T. 82, s. 201 ff.

[5] Legaterna till K. M:t 13/9 1644. Germanica.

enligt deras uppgift — ej avlagt sin karaktär av legat, ehuru de undveko att ge för stor offentlighet däråt. Nya fullmakter för portugiserna föranledde dock fransmännen att ändra sin hållning under förra delen av 1645. Frågan var av intern natur men fick en viss aktualitet i meningsutbytet mellan svenskarna och de kejserliga med anledning av en episod, som strax skall vidröras.[1]

Av kejsaren och Spanien åter voro ju portugiserna ej erkända, och huvudfrågan under kongressen för Portugals vidkommande blev att söka utverka lejd för dem, så att de trygga skulle kunna vistas i Osnabrück och Münster och träda i förhandling med de habsburgska makterna. Lejdfrågan kunde ju synas relativt oskyldig, men ett tillmötesgående av portugisernas önskemål kunde ju i viss mån innebära ett erkännande av deras konung. I detta avseende var intet tillmötesgående att vänta från Spaniens sida, och kejsaren varken kunde eller ville intaga någon annan ståndpunkt.

I själva lejdfrågan hävdade de kejserliga ombuden, att någon särskild kejserlig lejd vore onödig, då de kungliga regeringarna själva kunde ge de portugisiska sändebuden egna pass, som skulle respekteras. Vid den tid, då detta argument framfördes, hade dock en händelse inträffat, som hade försett svenskarna med ett högst säreget motargument. I början av december 1644 avled Botelho i Osnabrück. Då liket de sista dagarna av månaden jämte en del övriga saker fördes från Osnabrück till Minden, hindrade ej det av Oxenstierna utfärdade passet, att transporten under vägen visiterades av en kejserlig ryttmästare, Wulff, som lät borra igenom kistorna, särskilt den med liket, och lägga beslag på alltsammans, som fördes till Fürstenow. På händelsen följde givetvis demarcher från svenskarnas sida med hot om någon »märkelig och farlig revenche», men någon fullt tillfredsställande upprättelse kunde — såsom ofta händelsen är i dylika fall — ej erhållas.[2] Denna *furor militaris* blev emellertid ej obegag-

---

[1] Legaterna till K. M:t $^{13}/_{9}$ 1644, $^{16}/_{5}$ 1645. Jfr P r e s t a g e, a. a., s. 20.

[2] Legaterna till K. M:t $^{6}/_{12}$ 1644, $^{3}/_{1}$, $^{10}/_{1}$, $^{17}/_{1}$, $^{12}/_{2}$, $^{28}/_{2}$ 1645. — Syftet med detta våldsdåd var att spanjorerna önskade komma åt Botelhos papper. Dessa genomsöktes även men intet av vikt anträffades. Saavedra till sin kon. $^{28}/_{1}$ 1645. (Colección de documentos inéditos, T. 82, s. 509 f.). Diskussionen mellan svenskarna och de kejserliga gällde huvudsakligen Botelhos ställning i Osnabrück. De senare hävdade — med all rätt efter vad det synes — att han betett sig som

nad av svenskarna vid deras konversationer med de kejserliga i lejdfrågan; de framhöllo, hurusom de portugisiska sändebuden i Münster med denna händelse för ögonen knappast tordes gå ut på gatan, långt mindre resa ur staden. Ehuru en episod i Münster under kongressens sista dagar ådagalade portugisernas något prekära ställning,[1] torde man dock ej böra lägga alltför stor vikt vid denna säkerhetssynpunkt; det avgörande i lejdfrågan är väl snarare, såsom förut nämnts, det, att den var en sprängkil för Portugals önskemål att vinna en rättslig grundval för sina legaters uppträdande, så att de utan förmedling skulle kunna framställa sin sak. Lejdfrågan mötte också ett envist motstånd från de kejserliga. De allierade kronorna sökte under slutet av 1645 och förra delen av 1646 under hand förmå dessa att tillmötesgå portugisernas önskningar, varvid det kompromissförslaget i enlighet med portugisernas begäran gjordes, att lejdbrevet ej behövde nämna dem vare sig som legater eller kungliga utan endast som befullmäktigade för riket Portugal eller att kejsaren tillstode fransmännen fri lejd för alla sina förbundna och dessa sedan utfärdade pass för portugiserna. Slutligen begärde de allierade officiellt i början av 1646, att pass skulle givas Portugals legater såsom representerande en bundsförvant, därmed ställande sig klart på preliminärtraktatens grund. Det svar de erhöllo gick ut på att detta önskemål ej kunde beviljas men att portugiserna i Münster det oaktat kunde vara trygga, vilket även lovades å Spaniens vägnar. Med detta svar har tydligen saken ansetts utagerad från de förbundna kronornas sida, om ock portugiserna fortfarande upprepat sin begäran om pass.[2]

---

representant för konung Johan, under det att de förra nu ställde sig på den ståndpunkten, att Botelho endast varit en privatperson i deras följe. Ramos-Coelho, a. a. 2, s. 222, samt legaterna till K. M:t $^{3}/_{1}$ 1645.

[1] Legaterna till K. M:t $^{31}/_{12}$ 1645. — Ang. uppträdet i Münster i april 1648 se Meiern, Acta pacis Westphalicae . . ., T. 5 (Hannover 1735), s. 742: med anledning av en ordväxling mellan ett par spanjorer och en portugis vid det portugisiska kvarteret hade spanjorerna sökt att storma huset och den portugisiske gesanten måst fly till fransmännen.

[2] Legaterna till K. M:t $^{24}/_{11}$, $^{29}/_{12}$, $^{31}/_{12}$ 1645. Rosenhane till K. M:t $^{30}/_{12}$, fransmännens och svenskarnas svar å de kejserligas replik å deras proposition den $^{7}/_{1}$ 1646 (n. st.) hos Meiern, a. a., T. 2, s. 200, 203, det kejserliga svaret av $^{27}/_{7}$ 1646 i legaternas skrivelser och handlingar (1646: 2 f. 1279). Jfr Prestage, a. a., s. 23. Upplysande för frågans betraktande från tysk sida är protokollet vid den sjätte fursterådssessionen i Osnabrück $^{31}/_{1}$ 1646 (Meiern, a. a., T. 2, s. 327 ff.).

Då traktaten mellan kejsaren och Sverige undertecknades, kunde portugiserna emellertid visa på en sak, som visserligen kan förefalla vara betydelsefull nog: Portugal uppräknades bland de förbundna stater, som å Sveriges sida inneslötos i den stora uppgörelsen. I själva verket var det endast en formalitet, såsom rikskanslern framhöll i rådet.[1] Den slutliga formuleringen av Portugals omnämnande har emellertid sin historia.

I propositionerna från de svenska och franska delegeradena i juni 1645 förekom en artikel av innehåll, att kronorna förbehöllo sig rätt att i freden få inneslutna de konungar och furstar, som önskade detta och vilka före avslutandet skulle nämnas. I denna formulering har man att se en önskan att ej i otid uppväcka strid, ty punkten hade ursprungligen formulerats med uppräknande av vissa stater, varibland Portugal. I svenskarnas fördragsutkast av 1647 nämndes emellertid bland de furstar, som skulle inneslutas, Portugals konung, Johan IV. Detta var dock att ge denne monark ett slags erkännande och väckte gensagor från kejserligt håll, där man begärde, att dessa ord skulle utgå. Fursterådet framlade därför det kompromissförslaget, att nämnda ord skulle utbytas mot Portugals konung och rike (rex regnumque Lusitaniae). Detta blev även det varom man enades vid de slutliga förhandlingarna, men de kejserliga sågo sig likväl nödsakade att avgiva en särskild förklaring, att de med Portugals konung endast kunde förstå konung Filip av Spanien.[2]

Frågan om frigivande av infanten Edvard, konung Johans av Portugal broder, som med anledning av den portugisiska revolutionen blivit häktad i Tyskland och av kejsaren utlämnad till Spanien, blev, som förut nämnts, en viktig angelägenhet för Portugals diplomati under 1640-talet.[3] Man tänkte sig därvid två möjligheter för målets vinnande: att förmå någon regering att öva påtryckning på kejsaren och Spanien eller att rent av friköpa prinsen.

---

[1] *ST* 6, s. 401, rådsprot. 21/8 1646. *SRP* 11, s. 355.

[2] Legaterna till K. M:t 2/5 1645 bil. L. (den tidigare formuleringen av ifrågavarande artikel i propositionen). Om förhandlingarna mellan svenskarna och de kejserliga samt fursterådets erinringar se Meiern, a. a., T. 6, s. 89, 95, 171, 373. I det fransk-tyska fördraget stadgades, att de skulle inneslutas i freden, som före ratifikationernas utväxling efter ömsesidig överenskommelse nämndes vid namn. *ST* 6, s. 444.

[3] *HT* 1926, s. 118, 133 f.

I denna sak voro under fredskongressen de portugisiska sändebuden på platsen verksamma men även Portugals övriga diplomater, i Paris, Haag, Stockholm med flera ställen. Den nämnde residenten Guimaraes i Stockholm utvecklade sålunda en livlig verksamhet och bestormade den svenska regeringen med framställningar från sin egen regering att eventuellt förmedlas till Osnabrück. Endast huvuddragen av frågans behandling kunna här anges.[1]

Ett tillfälle att söka vinna något för Portugals intressen ansågo portugiserna erbjuda sig vid de fredsunderhandlingar, som 1645 öppnades mellan Sverige och Danmark. På uppmaning av sin regering skickade Botelho bud till Stockholm med brev till drottningen och övriga vänner; även Guimaraes satte sig i rörelse. På julaftonen 1644 mottogs en skrivelse från honom, däri han gratulerade till fredspreliminärerna med Danmark och anhöll att få tillstånd att förena sig med de svenska kommissarierna. Hans önskemål voro, att Portugal måtte inneslutas i en eventuell vänskapspakt mellan Sverige och Danmark, att Sverige skulle utverka av Danmark, att om detta land åter skulle bli medlare i Tyskland, det skulle skaffa de portugisiska sändebuden pass och för övrigt understödja dem, samt att Danmark skulle förmås att antaga sig infantens sak, så att denne finge föras till en trygg plats för att kunna framställa sin sak för kongressen. Guimaraes erhöll även tillåtelse att bege sig till underhandlingsplatsen, men något resultat av denna aktion blev dock ej av. Han fick av rikskanslern bl. a. beskedet, att det vore orimligt, att Danmark skulle tvingas att förbinda sig att utverka en sak, som ej låge inom dess möjlighet att förfoga över.[2]

Frågan om infantens frigivning var av den art, att de allierade kronorna ej hyste någon betänklighet vid att föra fram den i sina propositioner i juni 1645. Den framfördes i samband med kravet på alla fångars ömsesidiga frigivande: bland dessa nämndes särskilt infanten, av svenskarna kal-

[1] En synnerligen detaljerad biografi över infanten föreligger, såsom förut angivits, av Ramos-Coelho (1—2, Lissabon 1889—90).

[2] Guimaraes till K. M:t 24/12 1644 (pres. dat.) o. odat. (antagl. från januari 1645, jfr brev till Gyldenklou 15/1). Om denna sak har Ramos-Coelho (a. a., T. 2, s. 216 ff.) en utförlig redogörelse, som dock huvudsakligen tar fasta på frågan om infantens frigivning. Han nämner, att Gyldenklou blev ålagd att erbjuda 100,000 krusader till underlättande av denna. Kanslerns svar efter Ramos-Coelho, a. a. 2, s. 219 f.

lad konungens av Portugal broder, av fransmännen mera neutralt prins Edvard av Portugal.[1] De kejserliga ansågo sig dock i sina svar kunna skjuta denna fråga ifrån sig till annat forum: deras svar löd, att de ej kände någon annan konung av Portugal än konungen av Spanien, till vilken de sålunda remitterade denna fråga om Edvards av Bragança frigivande. Svaret var visserligen formellt oklanderligt, ty infanten var Spaniens fånge, men kronorna saknade ingalunda rättsgrund att vända sig till kejsaren, emedan han varit i kejserlig tjänst och häktats i Regensburg så att säga i riksdagens åsyn, som de evangeliska ständerna i Osnabrück säga i sitt betänkande i saken. Man beslöt därför att fortfarande stå fast vid sin fordran på hans frigivande. Fransmännen hävdade klart, att infanten skulle frigivas såsom en kejsarens fånge, som av honom överlämnats i en annans hand. Svenskarna, som under Salvius' besök i Münster i slutet av 1645 blivit på det bevekligaste ombedda av portugiserna att antaga sig infantens sak, eftersom det försports, att spanjorerna tänkte ställa honom inför inkvisitionen, framförde som önskemål, att de kejserliga ville förhindra denna procedur, och framhöllo, att såväl rikets dignitet som hansestädernas handelsintressen fordrade, att han frigåves.[2] Riksständerna, som hade att yttra sig över frågan, hävdade visserligen, att densamma avsåge en riket främmande sak men att likväl en kejserlig intercession hos Spanien kunde vara på sin plats; i varje fall borde fredsverket ej därav fördröjas. Någon sådan framställning av kejsaren hos den spanske konungen har dock av allt att döma ej blivit av: de kejserliga framhöllo i sitt svar till fransmännen i juli 1646, att då denna sak helt hörde till traktaten mellan Spanien och

[1] Propositionerna hos Meiern, a. a., T. 1, s. 437 o. 445. Enligt Ramos-Coelho (T. 2, s. 237) väckte dessa propositioner så stora förhoppningar i Lissabon, att man ansåg sig kunna spara de 100,000 krusader, som beviljats för regeringen i Stockholm med anledning av den ifrågasatta demarchen vid den svensk-danska freden. Brev från Vidigueira till Guimaraes $^{24}/_{6}$ 1645.

[2] Det kejserliga svaret av den $^{17}/_{9}$ 1645 hos Meiern, a. a., T. 1, s. 621, de franska och svenska replikerna av $^{7}/_{1}$ 1646 n. st., ibid., T. 2, s. 202 o. 204. Se för övrigt legaterna till K. M:t $^{29}/_{12}$, $^{31}/_{12}$ 1645. Hos Ramos-Coelho (T. 2, s. 416 f.) refereras ett memorial från Lybeck till infantens favör (tiden anges ej). Hamburg hade en viss erfarenhet av vad portugisiska repressalier kunde innebära, ty ett större antal skepp hade 1642 beslagtagits och först efter ingripande från Skytte frigivits. Skytte till rikskansl. $^{20}/_{9}$, $^{13}/_{10}$, $^{22}/_{12}$ 1642, $^{7}/_{3}$ (n. st.) 1643.

Frankrike, det vore fåfängt att framställa en begäran från annat håll.[1]

Därmed var utsikten att på denna väg uträtta något för infanten avskuren. När det svenska fördragsutkastet av april 1647 upptager bestämmelsen, att infanten skulle frigivas på sätt som arméernas befälhavare kommit överens om, torde detta böra sättas i samband med de förslag som gjorts om hans utväxling mot någon högre kejserlig officer.[2]

Efter förhandlingarnas misslyckande försöktes en annan väg att utverka infantens frihet. Den portugisiske legaten Andrade Leitão erbjöd sålunda 200,000 krusader för hans frigivning eller försättande i tredje mans hand före fredens avslutande. Men de kejserliga avslogo även denna framställning, och Salvius kunde den 19 juli 1647 skriva till sin regering: »rançonen för den portugisiske prins Edvard faller och intet, alldenstund han icke slipper lös med mindre fred bliver mellan Spanien och Frankrike och då slipper han utan rançon.»[3] Då Frankrikes fredsunderhandling med Spanien misslyckades, var även infantens sak förlorad. Arbetet för hans frigivning fortsattes efter freden, men hans död i fängelset i Milano den 4 september 1649 gjorde vidare ansträngningar onödiga.[4]

Samtidigt med dessa förhandlingar om Portugals intressen vid fredskongressen hade från portugisiskt håll förslag framställts, som syftade att vinna Sveriges bistånd på ett mera varaktigt sätt eller med andra ord att få en liga, ett off- och defensivt förbund, till stånd mellan de två staterna.

Några verkliga allianser hade Portugal ej lyckats upp-

---

[1] Meiern, a. a., T. 2, s. 899, 3, s. 93.

[2] Meiern, a. a., T. 5, s. 467; Guimaraes hade i brev till drottningen [illegible]/4 1645 anhållit, att Torstensson måtte få order att ej återsända general Hatzfeld och de övriga i slaget vid Jankowitz tillfångatagna officerarna, förrän kejsaren givit sitt samtycke till infantens frigivande.

[3] Ramos-Coelho, a. a., T. 2, s. 414 f. Salvius meddelade enl. denne under den $^{16}/_{9}$ 1647 den portugisiske legaten, att de kejserliga hade vägrat att mottaga lösesumman.

[4] Guimaraes anhöll i november 1648, att drottningen ville skicka ett sändebud (t. ex. Friesendorff) till hovet i Madrid för att begära infantens frigivande, och erbjöd 100,000 mojer salt. Regeringen var ej obenägen men beslöt att svara residenten, att den skulle ha saken i minne, när tid och tillfälle erbjöde sig. Rådsprot. $^{21}/_{5}$, $^{24}/_{5}$, $^{28}/_{5}$ 1649. *SRP* 13, s. 73 f., 83, 88 f.

nå, ehuru det syftat därtill vid förhandlingarna i Paris och Stockholm 1641. Ett av huvudmålen för dess verksamhet i Paris under de följande åren blev att få en liga till stånd med Frankrike. Den franska regeringen, som för övrigt kände sig missbelåten med Portugals sätt att föra sitt krig mot Spanien, var dock ej villig att binda sin handlingsfrihet. Det var först långt senare, några år före pyrenéerfreden, som Mazarin visade en benägenhet att tillmötesgå portugisernas önskningar.[1]

Efter 1641 hade Portugal ej gjort några framställningar i detta avseende till Sverige förrän sommaren 1644. Legaterna i Osnabrück meddelade då, att Botelho uttalat för Oxenstierna sin herres benägenhet att understödja Sverige med årliga subsidier, om detta land ville träda i en närmare allians med Portugal, varöver han önskade få förhandla i Osnabrück. Innebörden av förslaget angavs vara, att de två länderna skulle »bestå för en man till krigets utgång och icke förr lägga ner vapnen än Portugal kommer till fred med Kastilien». Den svenska regeringen visade föga benägenhet för detta förslag; den ville i varje fall först ha besked, om Portugal lyckats få en dylik allians med Frankrike, och det förefaller som om Botelho ej återkommit till saken. Han avled ju även i slutet av året.[2]

Saken kom igen ett par år senare i samma form. Då den portugisiske ambassadören Andrade Leitão uti Münster var på ett besök i Osnabrück, meddelade han legaterna, att residenten i Stockholm fått befallning att taga reda på om Sverige vore benäget för ett *foedus offensivum et defensivum* med Portugal. Skulle detta vara fallet, hade han själv fullmakt och instruktion för underhandlingar härom.[3]

Det var emellertid i Stockholm som dessa underhandlingar kommo att föras. Om dem känna vi dock intet på det förberedande stadiet. Den första notisen härom i rådsprotokollen

[1] Om dessa förhållanden finnas utförliga framställningar hos Prestage, a. a., s. 7 ff., och i Recueil des instructions . . . Portugal.

[2] Legaterna till K. M:t 12/7, 25/10 1644, K. M:t till legaterna 9/9 s. å. De skulle framhålla för Botelho, att Sverige och Portugal »äro så vitt ifrån varandra belägne, att deras konjunktion och allians icke kan väl och bekvämligen stärkas eller sustineras *nisi mediante tertio*, såsom Frankrike besynnerligen, den närmast är besitten».

[3] Legaterna till K. M:t 7/9 1646. Fullmakt för Guimaraes att underhandla om och avsluta ett fördrag med Sverige av 1646 2/4 finnes i avskr. i Strödda förhandl.

berättar, att rikskanslern läste upp ett projekt till fördrag med Portugal. Detta är tydligen det förslag, som med tilllägg av residentens hand inlämnades i kansliet den 3 november 1647. Det är alltså ett svenskt förslag.[1] Det gick ut på följande. Mellan de två länderna skulle ingås ett ömsesidigt försvarsförbund mot varje makt, som ej vore genom särskilt fördrag bunden vid endera. Om Sverige ej lyckades få fred med kejsaren, under det att däremot Portugal lyckligt fört sitt krig med Spanien till slut, skulle det senare landet bistå det förra med all makt till lands och sjöss efter särskild överenskommelse. Motsvarande förpliktelse för Sverige inträdde, om det fått fred med kejsaren, under det att Portugals krig med Spanien fortfore. Om åter dessa krig bilagts och Sverige råkade i krig med sina grannar eller Portugal med Spanien, skulle samma förpliktelse till bistånd åt den krigförande inträda, dock först efter att försök gjorts att bilägga tvisten. För det speciella fall, att krig uppstode mellan Sverige och en annan stat, som genom särskilt fördrag vore förbunden med Portugal, och vice versa, skulle den utanför striden stående erbjuda sin medling till stridens biläggande. Den hjälp, som i ordinarie fall skulle komma i fråga, vore från Sveriges sida krigsskepp (antalet ej utsatt), från Portugals subsidier (summan ej utsatt). Om större hjälpsändningar behövdes, skulle härom underhandlas genom deputerade och parterna bispringa varandra med all makt till lands och sjöss *salvo statu proprio.* Om båda parterna voro inbegripna i krig, voro de fria från skyldighet att bistå bundsförvanten annat än med tjänster, som ej voro förbundna med särskild börda och utgift. Vardera partens hamnar skulle stå öppna för den andra men stängas för hans fiender. Det stod vardera parten fritt att till den andras område föra krigs- och sjöfolk samt där köpa och anskaffa vapen, ammunition m. m., vilket åter vore förbjudet för bundsförvantens fiender, såvida ej särskilt fördrag stadgade annorlunda. Sjöfarten och handeln skulle regleras på ett rättmätigt och efter de närvarande tiderna lämpat sätt, såsom man kunde komma överens om. Gudstjänstens och samvetets frihet skulle bevaras utan inkvisition; om religionsutövningen skulle överenskommas, så att den kunde ske utan skandal och utmaning.

[1] Rådsprot. $^{16}/_{6}$ 1647. *SRP* 12, s. 130. Projektet i Memorial och noter.

Fördragsutkastet har alltså avseende dels å den rådande politiska konstellationen, dels å framtiden. I det förra avseendet är det påtagligt, att Portugal gynnades, som ej hade utsikt till snar fred, under det att Sveriges var förestående. Även bestämmelsen om fri anskaffning av vapen och ammunition var övervägande till Portugals fördel. Det är troligt, att punkten om sjöfarten och handeln syftade till en revision av 1641 års fördrag till Sveriges förmån. Punkten om religionsfriheten är anmärkningsvärd genom sitt framhållande av inkvisitionen; det är möjligt, att den bör ses i samband med historien om Lars Skyttes religionsförändring. Bestämmelsen om religionsutövningen syftar till ett förtydligande av motsvarande punkt i 1641 års traktat.

Den första punkten blev genast föremål för principdiskussion. Rikskanslern ansåg ett dylikt förbund skadligt för Sveriges handelsförbindelser, ty efter freden komme man att handla med de habsburgska makterna. Vidare skulle man tvinga dessa att alliera sig med Polen, Danmark och andra Sveriges fiender. Vänskapen med Portugal åter skulle man behålla även utan ett dylikt förbund. Man kunde ej tillämpa Frankrikes exempel på Sverige, ty det förra landet hade direkt nytta av Portugal under sitt krig med Spanien, Sverige åter låge avlägset och hade intet direkt intresse i fråga om detta land. — Vid den andra punkten — om bistånd i tyska, resp. spanska krigen — påpekade kanslern olämpligheten av att binda sig för deltagande i ett krig av den art som det Portugal förde med Spanien; Sverige hade ej lyckats uppnå något förbund under sitt polska krig. Diskussionen i rådet blev allmän och livlig. Träffande synes Mathias Soops reflexion, att förbundet ej gåve Sverige någon säkerhet men vore till skada för såväl finanserna som handeln. Sympatierna voro emellertid i allmänhet för att hjälpa Portugal men utan brytning med Spanien; rikskanslern yttrade: »en liten succurs är intet så kostlig, giver likväl renom och H. K. M:t haver alltid exercerat folk.» De övriga punkterna gillades.[1]

När frågan åter möter i rådsprotokollen, den 18 oktober, synes stämningen mindre gynnsam för Portugal. Rikskanslern skulle emellertid förhandla med residenten. Det är dessa förhandlingar, som givit till resultat de anmärkningar med

[1] Rådsprot. 16 o. 17 juni 1647. *SRP* 12, s. 130 ff.

vilka residenten försett det svenska utkastet. Dessa preciserade huvudsakligen den hjälp Portugal hade att påräkna från Sverige. Det viktigaste av hans yrkanden var, att Sverige även under de pågående krigen skulle årligen bistå Portugal med 8 skepp, varav två förnämligare med 50 kanoner, ersättningen för denna hjälp skulle vara de saltlaster som skeppen skulle taga vid hemresan samt 10,000 libror peppar och lika mycket brasilianskt socker. För övrigt garderade sig residenten mot svensk navigation på kolonierna genom att begränsa rätten att ingå i bundsförvantens hamnar till att endast gälla Europa, liksom han var angelägen att framhålla 1641 års handels- och sjöfartsbestämmelser som lämpliga. Beträffande religionen ställdes i utsikt en behandling som i fråga om engelsmän och andra förbundna.

Förhandlingarna sköttes ej med någon iver från svensk sida. Residentens anmärkningar behandlades i rådet den 5 juli 1648, och först mer än ett år därefter, den 23 oktober 1649, togs frågan åter upp till behandling därstädes. Anledningen var en supplik från residenten med ett nytt förslag till förbundstraktat. Detta förslag står på samma grund som det av 1647, det var ett ömsesidigt försvarsförbund. Men fredsslutet i Tyskland hade medfört, att det mera ensidigt kom att få karaktären av ett förbund till Portugals hjälp mot Spanien. Sverige skulle årligen bistå Portugal med 2 skepp om 40 kanoner, men den senare makten skulle för varje skepp betala 5,000 mojer salt om året. Det var således, såsom Bengt Skytte ett par dagar senare yttrade i rådet, mera en handel än ett *foedus*. För Portugal kvarstod visserligen förpliktelsen att, om Sverige åter råkade i krig med huset Österrike, bistå det till lands och sjöss med all makt.[1]

Residenten fick en konferens med Bengt Skytte och Gyldenklou. På den anmärkning som gjordes, att förbundet huvudsakligen skulle komma Portugal till godo, medgav residenten, att hans herre framförallt syftade till hjälp. Huset Österrike behövde dock ej nämnas. Från den svenska sidan framfördes Guineasaken, varom längre fram, men residenten saknade fullmakt att ge något medgivande.[2]

---

[1] Utkastet bland Guimaraes brev i Memorial och noter. — 1 moje = ungefär 5 tunnor.

[2] Rådsprot. $^{31}/_{10}$, *SRP* 13, s. 296 f.; protokollet för den 26 oktober, som innehållit själva konferensredogörelsen, saknas (ibid., s. 296).

Diskussionen i rådet ger tydligt tillkänna den bristande viljan att nu sluta ett dylikt förbund med Portugal. Drottningen sade, att residenten indirekt sökte att föra Sverige in i spelet mot Spanien, »det man billigt skulle taga sig till vara före, varandes bäst att låta med sådant anstå, till dess man såge vart vinden ville». Residenten borde därför avvisas med diverse förevändningar.[1]

Den frågan inställer sig vid studiet av dessa förhandlingar, om Sverige någonsin menat allvar med dem. Den kan säkerligen ej utan vidare besvaras nekande. Men förutsättningen för att Sverige skulle ha slagit till under den tidigare förhandlingsperioden hade säkerligen varit, att Portugal kunnat komma med någon motprestation av värde. En sådan hade givetvis den fria seglationen varit. Till ett dylikt medgivande var man dock ej beredd i Portugal vid denna tid. Men därmed var säkerligen den enda möjligheten att vinna Sveriges bistånd mot Spanien ur spelet.[2]

Sveriges försök att utvidga sitt handelsområde i Portugal. Friesendorffs residenttid (1649—1652) och Pereiras beskickning till Sverige (1650—1651).

Den svenska residentposten i Lissabon kom ej omedelbart att återbesättas. I början av 1649 hade emellertid regeringen bestämt sig för att åter sända en representant till Portugal.[3] Den man som kom i fråga var Johan Friedrich von Friesendorff, ett namn som har en hedersplats i historien om Sveriges förbindelser med Portugal vid mitten av 1600-talet.

---

[1] Rådsprot. $^{31}/_{10}$ 1649. *SRP* 13, s. 297 ff. Alliansförhandlingarna mellan Sverige och Portugal 1647—49 ha i den historiska litteraturen behandlats av Pufendorff (Commentariorum ... lib. 21 § 121), som säger, att drottningen lät utse deputerade för att höra residenten men var besluten att avvisa förbundet av hänsyn till Spanien, och Grauert [Christina ... T. 1, (1837), s. 358], vilken framhåller benägenheten i början vid projektets uppgörande och den senare inträdande betänksamheten med hänsyn till Spanien samt önskan att avvakta fredsslutet mellan Frankrike och Spanien.

[2] Chanut säger i brev till Mazarin 1648 $^{28}/_{3}$, att kanslern ej vore för förbundet och som första villkor begärt rättighet att handla på Portugals indiska besittningar. Wahrenbergs avskr.

[3] Enligt Chanut [Mémoires T. 1 (1677), s. 394] hade olika meningar rått hos drottningen och rikskanslern om denna sak, den senare hade emellertid övertygat drottningen om lämpligheten härav, vare sig han gjorde det för att favorisera saltkompaniet, i vilket han själv var intresserad, eller av andra skäl. Chanut hade understött saken i Portugals intresse, och Friesendorff skulle ha låtit honom förstå, att han ej komme att betrakta sig som Oxenstiernas man, om det också kunde synas så.

Född i Bremen 1617 hade han trätt i svensk tjänst under den Oxenstiernska släktens patronage; han hade sin herre och gynnare i riksskattmästaren Gabriel Oxenstierna. Litet är känt om hans verksamhet före beskickningen till Portugal, men det är mycket troligt, att han redan före denna gjort sig känd för intresse för och insikter i handelsfrågor, möjligt är även, att han själv bedrivit affärsverksamhet.[1]

Helt naturligt är Friesendorffs instruktion av 1649 mindre preciserad än de efterföljande, som utarbetades för honom och hans efterträdare. Kännedomen om förhållandena i Portugal var ej stor i Sverige, särskilt i vad som rörde handelsförhållandena. Det blir även residentens uppgift att studera villkoren för handeln, såsom efterfrågan, försäljning, priser, avgifter och tullar, magasinering, Portugals handel med sina utomeuropeiska besittningar m. m. Han skulle ej heller försumma att göra sig underrättad om den spanska kronans länder. Syftet med beskickningen vore handelns ostörda gång, varvid i förbigående nämnas beslag och arrester. Särskilt rekommenderas honom den tjugoåttonde artikeln i 1641 års fördrag, »vilkens rätta mening är att k. maj:ts undersåtare ett mera och högre tilldrägeligare i Portugal än andres åtnjuta skola» — i varje fall få deras villkor ej bli sämre än andra länders. De nyförvärvade tyska besittningarna borde få samma friheter som det gamla Sverige.[2]

Man finner ej den fråga direkt berörd i Friesendorffs instruktion, som var den viktigaste, och vilken alltifrån traktatens tillkomst skulle dominera alla diskussioner mellan de två länderna, den fria navigationen på Portugals konkvister. Denna sak var eljest högaktuell vid denna tid. Det var nämligen under slutet av 1649 som det s. k. Afrikanska kompaniet privilegierades för seglation på söder om Kanarieöarna i Afrika, Asien och Amerika liggande länder, ehuru det kom att inskränka sin verksamhet till Guinea i Afrika. Man hade även, såsom vi sett, under förhandlingarna med Guimaraes om den politiska alliansen 1648—49 sökt att utnyttja Portugals hjälp-

[1] Svenska adelns ättartavlor (Elgenstierna), 2, s. 839 f.; för hans förbindelse med Gabriel O. se även Chanuts memoarer, T. 1 (1677), s. 394. Av 2 brev från Friesendorff till Magnus Gabriel de la Gardie 1648 framgår, att han ansag sig ha dennes rekommendation att tacka för att han blivit påtänkt för beskickningen till Portugal. Han hade även framdeles i honom en gynnare.
[2] Instruktionen, dat. 31/3 1649, i *RR*.

behövande ställning till att skaffa Sverige tillgång till dess indiska och afrikanska besittningar. Det är säkert, att frågan diskuterats mellan vederbörande före Friesendorffs avresa, men det har troligen ansetts lämpligast att ej ge denne några officiella instruktioner utan låta frågans vidare behandling bero på de upplysningar som han kunde under hand inhämta om de portugisiska myndigheternas ställning till densamma. Möjligt är väl också, att man önskade ställa dessa inför ett fait accompli i Guineasaken.[1]

I slutet av juni 1649 anträdde Friesendorff sin resa från Sverige till Portugal på skeppet Kung David, som sedan skulle få en tragisk ryktbarhet genom sin strandning påföljande vår vid Portugals kust. Resan företogs i sällskap med en liten flotta av krono- och kompaniskepp.[2] Den 6 augusti anlände den svenske residenten till Lissabon och mottogs med artighet av hovet och ministrarna. Han kastade sig genast in i förhandlingar. Dessa voro dels av officiell natur, rörande sig om vissa svenska önskemål beträffande de svenska skeppens behandling i Portugal, dels av inofficiell karaktär: om den fria seglationen och en del andra frågor.

De svenska skepparna hade snart fått göra bekanskap med en plägsed i Portugal, som benämndes arrest. Innebörden var, att myndigheterna helt plötsligt förbjödo skeppens utgång ur hamnarna. Sådant var uttryckligen förbjudet enligt fördragets sjunde artikel, men denna bestämmelse hade blivit och skulle förbliva en död bokstav. Arresten motiverades gärna med omtanke om de främmande skeppens eget bästa: säkerhet för kapare, om vilkas närvaro man blivit underrättad. Den egentliga anledningen var emellertid, att man ville förhindra, att genom de främmande skeppen hemligheten med de transoceana flottornas avgång skulle röjas för fiender. Givetvis voro arresterna till stor nackdel för de svenska skeppen

[1] Friesendorff till rikskanslern $^{15}/_{6}$ 1649: han frågar här, om han i sin privata audiens skulle yrka på den direkta navigationen på Brasilien och andra kuster. Friesendorffs egen avsikt har enligt hans efter hemkomsten den 13 aug. 1653 inlämnade memorial varit att söka komma till någon uppgörelse i Lissabon, innan nyheten om den svenska ockupationen i Guinea kunde anlända, för vilket ändamål han två gånger skriftligen bett Laurence de Geer att hålla inne underrättelsen. Mem. i Handel och sjöfart: handeln på Italien m. fl.

[2] Om skeppets strandning mera längre fram. Flottan bestod av följande skepp: Västervik, Ön, Fortuna. Rafael (kronoskepp), Uppland, Stockholm och Fenix (kompaniskepp) samt Kung David, tillhörigt enskilda redare. Sten Bielke till Erik Oxenstierna $^{27}/_{6}$ 1649.

och andra långväga gäster, som genom en olämplig avstängning kunde gå miste om den rätta tiden för hemresan. Angående denna sak förde Friesendorff underhandlingar och lyckades även uppnå det resultatet, att ett kungligt dekret utfärdades den 19 februari 1650, som stipulerade frihet för de svenska skeppen från allt kvarhållande. Detta var ju en framgång, men det skulle tyvärr visa sig, att den var av uteslutande formell karaktär. Friesendorff fann sig föranlåten att flera gånger påtala överträdelser mot förordningen och begärde slutligen tillåtelse att få trycka den för att vederbörande ämbetsmän ej skulle kunna förebära okunnighet om dess existens.[1]

En annan sak, som vållade svenskarna mycken olägenhet och vilken var lika svår att få avhjälpt som den förra, var den s. k. saltrepartitionen i Setubal. De svenska saltskeppen gingo i regel till denna stad, som sedan gammalt var den av holländare brukade vid avhämtande av saltet. På denna plats bestod emellertid en av lag och sedvänja värnad reglering av salthandeln, så att de främmande köparna ej fingo vända sig till vem de ville utan fingo sig tilldelade vissa leverantörer, vilkas salt de måste taga, vare sig det var gott eller dåligt. Meningen med repartitionen var att förhindra alltför snar uttömning av de bättre saltpannorna, varför köparna — såsom det heter i en senare instruktion för Friesendorff — fingo hämta sitt salt icke vid en utan vid många saltpannor och »måste efter portugisernes vilja och behag avtaga dem både ont och gott salt tillika». Med denna reglering av distributionen var även en prisreglering förbunden. Denna repartition var ej omnämnd i fördraget, men svenskarna ansågo den strida mot sjätte och åttonde artiklarna.

I denna fråga lyckades verkligen Friesendorff utverka ett till synes påtagligt resultat. En förordning av den 14 oktober 1649 föreskrev, att repartitionen ej skulle tillämpas på de svenska undersåtarna. Även här visade det sig dock, att

[1] Dekretet i kopia på tyska bland Friesendorffs beskickningshandlingar: hans memorial till kon. vid sin avresa ibid. I sitt memorial säger Friesendorff, att han fått frihet även från publika arrester, men i svaret på hans andraganden (finnes i ett aktstycke i Strödda förhandlingar, som dels upptager Friesendorffs besvärspunkter, dels den portugisiska regeringens resolution i varje punkt och kallas Propostas do rezid nte de Suecia) göres en bestämd skillnad mellan enskilda arrester och publika, som förekommo tre eller fyra dagar före de indiska skeppens avgång eller vid liknande tillfällen; från dessa senare var ingen nation befriad.

framgången ej var lätt att fasthålla i praktiken. Friesendorff fann sig också föranlåten att i sitt memorial vid sin avresa framhålla, att detta brev dittills ej blivit omsatt i verklighet.[1]

Dessa två hinder för den svenska handeln i Portugal voro upptagna i den skrift Friesendorff vid sin ankomst framlämnade; diverse övriga saker, som föranledde hans ingripande, skola behandlas längre fram.

Av större allmän betydelse voro de övriga frågor, som upptogos bland de svenska önskemålen, nämligen om regleringen av det ömsesidiga varuutbytet samt om den fria seglationen.

Förutsättningen för att handelsförbindelsen mellan Sverige och Portugal skulle fylla sin uppgift, nämligen att göra länderna oberoende av mellanhänder, var att vederbörande visade sig ha vilja och förmåga att själva ta hand om varuutbytet. Men häri brast det från början helt från den ena partens sida, ty portugiserna brukade ej själva föra sina egna och sina koloniers varor till de europeiska länder, som hade behov av dem, eller hämta vad de själva behövde. Det återstod därför att se, om svenskarna skulle vara mäktiga att sköta varuutbytet.

Att åren 1641—42 bilda ett gränsskäl med avseende å den svenska seglationen på Portugal, är otvetydigt. De publicerade tabellerna över Sundstrafiken visa, att under åren 1626—41 intet enda svenskt skepp passerat Sundet på ingående från Portugal. Från och med 1642 förändras bilden. Under åren 1642—57, för vilka uppgifter finnas, passerade i medeltal årligen 9 svenska skepp Sundet på väg från Portugal.[2]

Vad för slags varor förde dessa skepp, som gingo till och kommo från Portugal? Från Sverige utfördes huvudsakligen master, spiror, bräder, gran- och furutimmer m. fl. trävaror, vidare beck och tjära, stångjärn samt vapen, huvudsakligen

[1] Förordn. i kopia på tyska bland Friesendorffs beskickningshandlingar. Friesendorff ville i diverse trakasserier mot svenska skepp se ett svar från de i saltrepartitionen intresserade. Han säger på tal om ett speciellt fall, att om detta vore ett uttryck för den storm som hotade på grund av repartitionsfriheten, man ville undanbe sig denna. Brev till portug. statssekr. 26/1 1650. Det var även nu och senare tal om att svenskarna skulle förvärva egna saltpannor i Portugal, men det ledde ej till något positivt resultat.

[2] Tabeller over Skibsfart . . . 1497—1660, udg. ved N. Bang. D. 1 (Khvn 1906). Svenskt aktmaterial för belysning av denna trafik före och efter 1641 års traktat finnes mig veterligen ej tillgängligt.

kanoner och musköter.[1] Införseln från Portugal åter representerades nästan uteslutande av salt. Visserligen voro skeppen så gott som alltid försedda med vissa andra varor, såsom socker, frukter och konfektyrer samt olja och vin, men endast i mindre fyllnadskvantiteter. Friesendorff konstaterar också 1653, att sockerhandeln fortfarande gick över Holland, handeln med olja och frukter över Hamburg.[2]

Varuutbytet var sålunda något ensidigt. Detta gäller ju framförallt exporten från Portugal. Anledningen till att svenskarna specialiserat sig på saltet är ju också lätt att förstå: det var en nödvändighetsvara, som ur rent teknisk synpunkt var lätt att handla med; troligt är väl också, att de svenska skeppens vana att gå till Setubal, där kolonialvaror ej funnos, bidragit att befästa denna ensidighet.

När Friesendorff vid sin ankomst till Portugal betraktar den svenska handeln därstädes, fäster han sin uppmärksamhet vid denna ensidighet i varuutbytet. Hans ideal är, att svenskarna skola taga den portugisiska handeln i sina händer, så att de icke blott förse sig själva utan även hela Östersjöområdet med vad de behöva, således utträngande holländarna. Vidare fäste han sig vid de svenska manufakturernas svaghet, i första hand metallindustriens. Det vore nödvändigt, att man lade an på att upparbeta denna senare, så att den komme att stå åtminstone på samma plan som den europeiska. Den skulle då kunna med framgång konkurrera med denna, ty arbetslöner och levnadsomkostnader voro lägre i Sverige än exempelvis i Holland och Tyskland. För närvarande var man i Portugal ej nöjd med vad som levererades; det klagades t. ex. över att järnkanonerna och musköterna ej ville hålla provet och att vissa andra järnvaror brusto i smidets och materialets kvalitet. Det framgår av ett memorial några år senare, att han ansåg handeln med små varor i järn, koppar och mässing, såsom mässingsringar, fingerborgar, hakar, ugnar o. d., vari hamburgarna nu voro de ledande, såsom den mest vinstbrin-

[1] Uppgifterna om den svenska exporten äro hämtade ur tolagsjournalerna för Göteborg i Göteborgs stadsarkiv, förvarat i landsarkivet i Göteborg. Dessa journaler bilda först fr. o. m. 1649 obrutna serier. Se Lind, Göteborgs handel och sjöfart 1637—1920 (Göteborg 1923), s. 7. Någon vapenexport ägde emellertid ej rum över Göteborg.

[2] Uppgifterna om importen från Portugal likaledes hämtade ur tolagsjournalerna för Göteborg; jfr Friesendorffs memorial till kommerskollegium [illegible], 1653 (i Handel och sjöfart: handeln på Italien m. fl.).

gande. Exporten från Portugal borde ej heller hållas så ensidigt vid saltet utan sträcka sig till andra produkter från moderlandet eller kolonierna, varvid sockret särskilt framhävdes som en lämplig vara att driva handel med.

Vad sättet för varuutbytet vidkommer, ansåg han, att detta lämpligast under dåvarande förhållanden borde ske genom att kontrakt upprättades, som säkrade en regelmässig avsättning för de svenska varorna. Det kontanta köpet, som lede av beroendet av den holländska växeln, skulle därigenom även kunna inskränkas. — En bättre organisation av förbindelserna och varudistributionen vore även nödvändig. Skeppen borde göra två regelbundna resor om året: de lämpligaste tiderna att komma till Portugal vore dels hösten (september), dels våren. Friesendorff förfäktar även — liksom senare Gabriel Oxenstierna — Lissabons företräde framför Setubal som anlöpningshamn för de svenska fartygen. Dessa hade i regel — han nämner dock, att göteborgarna alltid gingo till Lissabon — gått till Setubal såsom den sedan gammalt brukliga saltlastningsorten, men Friesendorff ville göra gällande, att man kunde få lika gott salt i Lissabon och därtill för bättre pris, samtidigt som man ej hade att göra med någon repartition. Men dessutom vore Lissabon lämpligare att anlöpa, emedan man kunde komma ut och in vid alla vatten, det hade bättre hamn och låge närmare; slutligen kunde man endast där få socker, droger och andra returvaror. Saltkompaniet, som satt inne med det största kapitalet och hade den största trafiken, borde även ta hand om anskaffningen av de nödiga exportvarorna. Själv skulle han sörja för skeppens mottagning i Portugal: han hade skaffat ett lagerhus, där varorna genast kunde urlastas, så att skeppen ej behövde uppehållas. I fall så behövdes, var han även villig att med vederbörligt understöd kreditera varorna. Han har tänkt sig själv som den ordnande och ledande medelpunkten för handeln — det blir ministerns och konsulns åligganden som förenas hos den svenske residenten i Lissabon.[1]

[1] Ovanstående huvudsakligen efter Particulair relation wegen der commercien in Portugal, pres. $^{17}/_{10}$ 1649; bland beskickningshandlingarna. Till Friesendorffs memorial från 1653, varur något anförts här, återkommer jag längre fram. Det kan av ovanstående se ut som om någon anordning med magasinering i packhus blivit bragt till stånd. Så var dock ej förhållandet: den svenska handeln stod i detta avseende på en mera primitiv ståndpunkt än den engelska och holländska.

En viktig fråga, som stod i nära samband med befordrandet av detta utvidgade handelsutbyte, var den om tullens moderering och sättet för dess erläggande. Tullens moderering var en sak som traktaten i viss mån förutsatte, och från svensk sida torde man närmast ha tänkt sig att kunna slippa undan den dubbla tull, som erlades för varorna från kolonierna. Det skulle dock visa sig, att någon sådan förmån ej stod att erhålla. Däremot underhandlade Friesendorff om tullens erläggande i varor efter deras gällande marknadsvärde, och en överenskommelse synes ha blivit träffad härom.[1]

På detta ställe må även nämnas de åtgärder, som Friesendorff vidtog för skyndsammare betalning av svenskarnas fordringar i Portugal. Han framhöll sålunda för de portugisiska ministrarna, vilket avbräck den bristande punktligheten vid skuldbetalningen vållade särskilt hans landsmän, som ej voro kapitalstarka och behövde sin betalning för inköp av returvaror. Han erhöll även en resolution, att alla kronans skulder till svenskarna skulle betalas lika punktligt *tanquam si regi deberentur ab aliis,* men efter hans avresa blev förhållandet det gamla. Frågan skulle ständigt återkomma. För goda handelsförbindelser spelade naturligtvis den s. k. korrespondensen stor roll, både så att förstå, att man sörjde för goda postlinjer, och så, att lämpliga personer utskickades för att tillhandagå med sina insikter i handelsfrågor. Friesendorff föreslog i sistnämnda avseende, att några i Lissabon bosatte infödda svenskar borde komma över till Sverige.[2]

Den viktigaste frågan under Friesendorffs förhandlingar i Lissabon var otvivelaktigt den om Sveriges tillträde till Portugals kolonier i Brasilien och annorstädes.

Det bestod en viss åtskillnad mellan de portugisiska kolonierna, föranledd av att handeln på de västindiska, det vill säga Brasilien, innehades genom monopol av ett kompani, det s. k. brasilianska kompaniet, under det att detta ej var fallet i de övriga, de afrikanska och ostindiska. I alla var dock från början all främmande handel förbjuden. Holländarnas erövringar av portugisiska kolonier under Portugals förening

[1] Friesendorff till statssekr. $^{10}/_{20}$ febr. 1650. »Beneficia und Vortheile» (en summarisk förteckning av Friesendorff över förmåner, som han erhållit i Portugal: i Strödda förhandl.).

[2] Friesendorffs memorial $^{13}/_{8}$ 1653 (Handel och sjöfart: handeln på Italien m. fl.), Discours von Commercien (från samma tid; ibid.).

med Spanien skapade emellertid förhållanden, som fingo en provisorisk reglering i traktaten emellan Portugal och de nederländska staterna i juni 1641. Sålunda stadgades en viss begränsad ömsesidig handelsfrihet i besittningarna på Afrikas västkust samt S:t Thomé och andra öar. Däremot var en sådan handelsutövning mellan de brasilianska områdena uttryckligen förbjuden. Av intresse för vårt vidkommande är, att portugiserna i denna traktat förbjödos att bedriva sin handel på Brasilien med främmande fartyg eller där handla med främmande nationer. Meningen med detta var att för holländarna monopolisera det behov portugiserna kunde ha av främmande tonnage. Dessa medgivanden åt holländarna framkallade avund hos engelsmännen, och i traktaten mellan England och Portugal 1642 bestämdes, att engelsmännen skulle åtnjuta den handelsfrihet i de afrikanska områdena, som de bevisligen haft under den spanska tiden, samt att de kunde hyra ut skepp åt portugiserna här, under det att man uppsköt att bestämma om den brasilianska skeppsuthyrningen; enligt en modern historieskrivare kom utvecklingen att gå i den riktningen, att engelsmännen de facto övertogo holländarnas rätt till att förse Portugal med det nödiga tonnaget.[1]

Sådant var läget, när Friesendorff anlände till Lissabon. Han hade klart för sig, att det var en ömtålig sak att röra vid, och gjorde försiktiga sonderingar. Han uttryckte i brev till rikskanslern sin övertygelse, att saken nog skulle gå att ordna, om man i Sverige ville lägga an på att vinna hovet och ministrarna med några gåvor, såsom ett skepp, drottningens porträtt, några artiga brev o. s. v. Emellertid blev det klargjort för den svenske residenten, att den brasilianska farten var stängd med anledning av kompaniets privilegier. Han var ej villig att ge sig för denna förklaring utan menade, att Sveriges rätt ej kunde prejudiceras härav. Denna rätt vore klar enligt fördragets tredje artikel. Därmed uttalas för första gången från svensk sida den tolkning av denna paragraf, som visserligen juridiskt men ej historiskt kunde upprätthållas.[2]

[1] Angående dessa bestämmelser om handeln se traktaterna, tryckta i Collecção dos tradados . . ., T. 1, s. 24 ff., samt Prestage, a. a., s. 102.

[2] Friesendorff till rikskanslern $^{14}/_{5}$ 1649, till statssekr. Vieira da Sylva $^{18}/_{2}$ 1650; jfr *HT* 1926, s. 126.

I början av februari 1650 gjorde emellertid den portugisiska regeringen en förfrågan, huruvida de svenska undersåtarna skulle vara betjänta av att få handla på de portugisiska kolonierna i Angola, Cabo Verde och S:t Thomé.[1] Vid denna tidpunkt inträdde emellertid en stor och för Friesendorffs förhandlingar ödesdiger förändring i situationen.

Det har förut nämnts, att det s. k. svensk-afrikanska kompaniet privilegierades under slutet av 1649. Med större aspirationer från början kom detta att inskränka sin verksamhet till Guinea, där ett område förvärvades från de infödda. I ett brev av den 20 november underrättade den svenska regeringen den portugisiska om detta kompani för handel på Afrikas kuster och ön S:t Thomé samt anhöll, att de portugisiska ämbetsmännen på platsen måtte få order att icke blott låta kompaniet få obehindrat segla och handla därstädes utan även bistå det på alla sätt.[2]

Detta brev anlände i februari 1650 till Lissabon och väckte stor bestörtning hos regeringen. Man såg i det svenska försöket att etablera sig i Guinea en klart ovänlig handling, nära nog att betrakta som en önskan att bryta med Portugal.[3] Friesendorff fick genast erfara förändringen i sinnesstämningen. Under ett samtal den 27 februari upplyste pater Macedo honom om det rättsvidriga i de svenska anspråken, varvid han bl. a. framhöll det oberättigade i att stödja dessa på fördraget. Friesendorff blev nu fullt övertygad av hans påpekanden och sade sig ej kunna förstå sin regerings brev, samtidigt som han trodde sig kunna försäkra, att det endast härledde sig av rent uppsåt, utan några biavsikter. För ögonblicket föreslog han, att portugisiska regeringen

[1] Statssekr. till Friesendorff 17/7 febr. 1650, i translaterad kopia i Friesendorffs beskickningshandl. I sin efter hemkomsten inlämnade redogörelse för beskickningen av $^{13}/_{8}$ 1653 nämner Friesendorff, att han blivit erbjuden ett stycke land i Ostindien samt fri seglation på Angola och S:t Thomé. Det är ingen anledning att betvivla, att de portugisiska erbjudandena sträckt sig även till Ostindien, ty portugiserna voro just på denna punkt mera tillmötesgående än annars, och legaten Pereira gav en dylik offert under förhandlingarna i Stockholm 1651.

[2] Brevet i *RR*. Jfr G r a n l u n d, Svenska afrikanska kompaniets historia, i Historiskt bibliotek 1879, s. 290 ff. Förf. uppger (s. 299), att Friesendorff erhöll instruktion att söka utverka friheter för kompaniet att handla på S:t Thomé, Angola och andra portugisiska kolonier »i nejden av Guinea». I hans instruktion finnes emellertid intet härom, ej heller har jag anträffat någon annan föreskrift av denna art.

[3] Pereira till svenska regeringen $^{20}/_{3}$ 1650, pres. dat.

skulle skriftligen redogöra för sin ställning till saken, vare sig direkt till Sverige eller till honom, och att under tiden de svenska skeppen, som voro avsedda för denna resa, fingo en begränsad frihet. Portugal borde ej ställa sig helt oförstående mot de svenska önskningarna. Överhuvudtaget kände sig Friesendorff mycket obehagligt berörd av denna tilldragelse och beklagar sig över att man ej följt hans anvisningar och ej hållit honom underkunnig om saken. Han ansåg denna frågas behandling ha varit av ödesdiger verkan för hans förhandlingar över huvud.[1] I varje fall voro vidare förhandlingar i Lissabon om den fria seglationen avskurna. Portugiserna, som uttalat sin förvåning över att Sverige ej sänt en ambassadör för att förhandla om saken, beslöto sig för att själva sända en sådan till Stockholm. Det blev Pereira, om vars beskickning längre fram kommer att talas.

Den omständigheten, att det svensk-afrikanska kompaniet ifråga om sin besittning i Guinea hade att kämpa med andra makters fiendskap, har kommit att leda historikerns uppmärksamhet från de invändningar av rättslig art, som Portugal hade att anföra.

Rättsgrunden för Portugals anspråk vilade ju dels på påvens förläning, varvid särskilt är att nämna påvebullan av 1493, dels på traktaten med Spanien i Tordesillas 1494. Alla andra makters besittningstagande av land voro därför att betrakta som ursurpationer. Det låg å andra sidan nära till hands för svenskarna att betrakta denna rättsgrund som varande av ganska tvivelaktig art: »en fåfäng påvens bulla och skänk, den andre nationer icke rättmätig akta», så mycket mera som den stod i strid med kravet på handelns och sjöfartens frihet. I Sverige ansåg man sig ej ha att göra med någon annan herre över Cabo Corso än konungen av Futuy, som sålt sin rätt till kompaniet.

Friesendorff hade dock av sitt umgänge med portugiserna lärt, att detta ej var det rätta sättet att lägga saken. Att frånkänna dem herretiteln i Guinea vore *principia negare*, varigenom man avskar sig all förhoppning om förhandling

[1] Friesendorff till Macedo 18/28 febr. Se vidare hans memorial av $^{13}/_{8}$ 1653: »Denn dadurch sind mir die Portugiesen dermassen aus dem Geschirr geschlagen, dass anstatt sie vorhin ganz animabel und vertreulich mit mir umgangen damals begonnen in eine so tiefe und moröse soupçon gegen uns zu treten, dass ich furter keinen Rat mit ihnen gewusst.»

och resultat. Det vore därför bäst att stillatigande gå förbi denna sak och söka ställa dem tillfreds med ett erbjudande av att återlämna platsen mot ersättning för gjorda kostnader. De skulle då säkerligen ej sätta detta ifråga. Det vore eljest ingalunda säkert, att de ej skulle både vilja och kunna med våld återtaga området.[1] Några kontroverser synas av ett par ministerdepescher ha förekommit under 1653: den portugisiske residenten i Stockholm skulle ha yrkat på rivning av det svenska fästet såsom anlagt på Portugals grund, och rikskanslern hade bestritt hans påståenden. Frågan upphörde ju dock rätt snart att vara aktuell på grund av Cabo Corsos erövring av holländarna.[2]

Angående Brasiliefarten åter var enda vägen en uppgörelse med kompaniet. Friesendorff inledde även underhandlingar och kom så långt, att man enades i huvudpunkterna. Kompaniet tänkte sig tre alternativ för det sätt, varpå Sverige kunde deltaga i denna handel. Det första var, att svenskarna skulle inträda i kompaniet med ett visst kapital, som skulle presteras i skepp, vilka skulle gå under kompaniets flagga och militärbefäl. Det andra var, att de svenska skeppen skulle uppträda självständigt men i följe med kompaniets skepp samt vid ut- och återgåendet anlöpa Lissabon och där betala tullarna. Av de varor, som fingo införas, gjordes undantag för de fyra förbjudna sorterna vin, mjöl, olja och kabeljo. Det tredje alternativet åter var, att svenska undersåtar hyrde ut skepp till kompaniet. De skepp, som kunde komma ifråga, skulle vara om 200 à 300 läster och föra 30 à 40 kanoner. Ett skepp om 300 läster beräknades kunna lasta 380 tonneladas (1 t. ungefär 5 à 6 skeppund), och för varje tonnelada betalades för resa fram och tillbaka 44 riksdaler. Det beräknades, att detta skulle medföra så stor

[1] Friesendorffs memorial av $^{13}/_{8}$ 1653 samt Was bei Portugal anitzo in publicis in acht zu nehmen (den senare i avskr. bland G. Oxenstiernas beskickningshandlingar, antagl. av samma år), vidare kommerskollegii yttrande med anledning av förstnämnda memorial, liksom detta i Handel och sjöfart: handeln på Italien m. fl.

[2] v. Beuningen till sin regering $^{26}/_{7}$ 1653 (Handlingar rörande Sveriges historia (Fryxell), 4, s. 284). Jfr även Juel till Charisius $^{11}/_{8}$ 1653 (*DHT* 1: 5, s. 351). Juel talar om att residenten anmärkt på Sveriges överträdande av villkoren för deras seglats på Guinea (2 skepp årligen). — Friesendorff hade för De Geers räkning utverkat ett tillståndsbrev av $^{14}/_{8}$ 1650 att sända två fartyg årligen, under villkor att skeppen vid såväl bort- som hemresan anlöpte Lissabon för att betala tull. Dahlgren, a.a., 2, s. 341. Dahlgrens arbete innehåller den modernaste framställningen av det svensk-afrikanska kompaniets historia.

vinst, att en behållen resa gjorde skeppet fritt. Skeppen skulle efter ankomsten ligga 2 månader i Lissabon, 3 veckor vid Madeira samt 4 månader i Brasilien; för varje överskjutande dag erhöll skepparen 24 riksdaler till underhåll. Skeppen voro pliktiga att till det yttersta slåss mot fienden.[1]

Vid sidan av de egentliga förhandlingarna var Friesendorff under sin vistelse i Portugal verksam för tillvaratagande av sina landsmäns intressen i olika avseenden.

Han hade fått anledning att misstänka, att man förfor oriktigt vid saltets mätande. Genom mätningar av edsvurna mätare lyckades han även konstatera, att av 200 mojer salt som vid provet mättes ej mindre än 50 brusto i måttet. Hans ingripande i dessa saker väckte helt naturligt stor ovilja i Setubal och tvingade honom att vid ett par tillfällen låta beväpna sitt folk till skydd mot folkmassan, »welcher Pöbel in S. Yves dem lebendigen Teufel gleich ist». Han begärde nu — utom rättelse i det förutnämnda fallet — att ett botemedel skulle uttänkas, och man stannade vid att saltet hädanefter skulle mätas ombord istället som förut på land. Utom den större kontroll, som härigenom skulle kunna övas över själva mätningen, vanns även den fördelen, att skepparen var befriad från att bära den förlust som stundom uppkommit genom att saltet spilldes under båttransporten till skeppet. Genom detta nya sätt att mäta ansåg Friesendorff, att skepparna gjorde en vinst på över 20 procent.[2]

Det tyska kapellet S. Bartholomei var sedan gammalt medelpunkten för de tyska köpmännen i Lissabon. Ehuru katolskt till sin bekännelse hade det ansett sig ha en viss rätt över de nykommande nordborna, och svenskarna tvingades även till skatt och kontribution, avpassad efter skeppens storlek, under föregivande att det var fråga om allmosor till de sjuka och fattiga. De hade även nödgats att taga pass eller frisedlar från kapellets myndigheter, som därigenom kunde öva tryck på skepparna och hindra deras avresa. Förhållan-

[1] Proiectum Companiae Brasilianae i avskr. bland G. Oxenstiernas beskickningshandl. med anmärkningar till varje punkt av Friesendorff. Jfr. Discours von Commercien samt brev till Erik Oxenstierna $^{27}/_{5}$ 1653. F ger här nonchalansen hemma samt Guineafrågan skulden till att någon uppgörelse ej kom till stånd.

[2] För saltmåttet se utom memorialet t. portugisiska kon. vid avresan hans memorial $^{13}/_{8}$ 1653 samt »Beneficia und Vortheile».

det var avita och påkallade Friesendorffs ingripande. Han framhöll, att en dylik beskattning var en sak som ej kunde tålas av en svensk regering, och på invändningen, att en talan däremot kunde anses preskriberad, så mycket mera som hans företrädare funnit sig däri, blev han ej svaret skyldig. Han genomdrev också under vederbörandes protester, att denna beskattning skulle upphöra. Hans fruktan, att efter hans avresa återfall i det förra bruket skulle ske, så mycket mer som hans ställföreträdare Bummelmann var tysk, visade sig även ogrundad, ty vid Vegesacks ankomst 1663 hade svenskarna helt söndrat sig från det tyska kapellet.[1]

Det är naturligt, att svensk och portugisisk uppfattning i frågor rörande rättsväsendet skulle skära sig. Två olika rättsåskådningar stodo mot varandra. Traktaten av 1641 innehöll även en del bestämmelser om svenska undersåtars rättsställning, och tolkningen av dessa måste framkalla slitningar. Så skedde beträffande häktningar. Ett fall, som personligen berörde Friesendorff nära, var då hans faktor Heinrich Bummelmann på öppen gata häktades med anledning av en tillvitelse av en avundsman. Friesendorff gjorde stora ansträngningar för att få honom satt på fri fot och erbjöd förgäves sin borgen. Slutligen lyckades Bummelmann styrka sin oskuld med 25 förnäma, huvudsakligen tyska köpmäns ed och fick lämna fängelset. Alla försök av Bummelmann att få sin sak undersökt misslyckades dock. Då Friesendorff önskade väcka rekonventionstalan mot anklagaren, fick han till svar, att något sådant ej existerade.[2]

En annan liknande affär uppstod, då två adliga ynglingar från Friesendorffs hus, under uppdrag att fasttaga en förrymd tjuv, på grund av en grundlös anklagelse blevo avväpnade och fängslade. Friesendorff vände sig till vederbörande domare, hänvisades till hovet men erhöll det svar, att konungen ej lade sig i rättsskipningen.[3]

[1] Friesendorff till den tyske conservadorn $^{10}/_{12}$ 1649: »regina Sueciae imponit tributa aliis gentibus, patitur a nulla»; Friesendorffs memorial $^{13}/_{8}$ 1653, Vegesack till K. M:t $^{16}/_{10}$ 1663. Friesendorff uppger i sitt mem. $^{13}/_{8}$ 1653, att portugiserna hade gjort honom allehanda svårigheter vid hans offentliga religionsutövning, vilka han dock övervunnit. Något närmare därom är ej känt.

[2] Friesendorff till statssekr. 22 nov./2 dec. 1649, t. comitem cubiliarchum 6/16 april, t. Andrade Leitão $^{15}/_{5}$ 1650 (beskickningshandlingarna) samt hans memorial $^{13}/_{8}$ 1653.

[3] Friesendorff till underhandlingskommissarierna 20/30 aug., till Macedo 21/31 aug. 1651 (beskickningshandl.).

Friesendorff fann fall sådana som dessa strida mot vanligt förnuft, i det att man började processen *ab executione*. Visserligen ansåg man ej i Portugal, att det var själva fängslandet utan orsaken till detta som vanhedrade, men den svenske residenten ansåg förhållandet outhärdligt för svenska undersåtar och sökte utverka ändring genom ett speciellt privilegium mot häktning. Han fann sig härav föranlåten att taga upp frågan om rättskipningen i dess helhet och framställde fordran på en egen domare för svenska nationen i Portugal eller med andra ord en conservador. Sålunda skulle nu anställandet av en sådan framföras som önskemål från svensk sida efter att — såsom vi förut sett — ha refuserats under traktatförhandlingarna 1641. I frågor av större vikt borde enligt Friesendorff en särskild domstol fungera, bestående — förutom av conservadorn — av ministern eller den som han förordnade tillsammans med två andra svenskar.[1]

Överhuvud gick Friesendorff energiskt i bräschen för sitt ämbetes respekt och befogenheter. Han begärde att bli trodd på sitt ord såsom ämbetsman och sitt lands representant. Denna principiella ståndpunkt framträder t. ex. i två särskilda frågor, som kunna förtjäna att omnämnas.

I början av år 1650 strandade ett skepp vid Peniche, några mil norr om Lissabon. Skeppet slogs sönder av stormen, och av de ombordvarande blev ingen levande varelse utom en hund vid liv. Befolkningen i trakten begagnade sig av tillfället att förse sig av godset, och enligt Friesendorffs uppgifter skall en domare därvid ha varit verksam som ledare för plundringen; han lät sälja en del och överlämnade det övriga att tagas av vem som ville eller att förstöras. Friesendorff fick först småningom sina misstankar väckta, att skeppet

[1] Memorialet $^{19}/_{8}$ 1653. Friesendorffs huvuduppfattning av rättskipningen i Portugal var att den var mycket ofördelaktig för främlingar. Se hans »Beneficia und Vortheile». I sitt brev till kommissarierna den 20/30 aug. 1651 säger han sig ej kunna underlåta att framföra det som han förut av hänsyn till vänner ej offentligt velat säga: »male inter vos secura sit castitas et vita peregrinorum». Det bör emellertid framhållas, att F. ej var hemma i den portugisiska lagen, vilket han själv erkänner; han åberopade alltid de klassiska rättsauktorerna. Huruvida det kan sägas vara fog för ett påstående som att den portugisiska sedvanerätten var full av obillighet, må därför lämnas därhän. En främmande rättsåskådning ter sig alltid mer eller mindre obillig. Den förste svenske conservadorn blev ambassadören Pereiras sekreterare João Gomez de Serpa, som 1652 förordnades att dels ha inseende över saltmättet, dels vara conservador. Brev från drottn. Kristina t. kon. Johan $^{24}/_{7}$ 1652 i Strödda förhandlingar. Efter hans död, som inträffat före oktober 1669, hade emellertid denna befattning stått vakant. Gabriel Oxenstierna om handelns tillstånd i Portugal $^{10}/_{10}$ 1669.

kunde vara svenskt, och efter noggranna undersökningar av hans folk kom han till visshet, att skeppet varit Kung David, på vilket han föregående år kommit över. Han slog nu alarm och ansåg sig berättigad att mottaga det räddade godset i egenskap av svensk minister. Men de portugisiska myndigheterna begärde helt naturligt bevis, att skeppet vore identiskt med det påstådda, samt fullmakt för Friesendorff att föra ägarnas talan. Detta blev givetvis svårt, då några papper ej räddats från skeppet och de konossement, som Friesendorff fått sig tillsända från Sverige — skeppet var nämligen konsignerat till honom — ej ansågos tillfyllestgörande som bevis. Han blev även ålagd att ställa borgen, om han ville få det kvarvarande godset utlämnat till sig. Friesendorff kände sig mycket upprörd över dessa fordringar, då han borde tros såsom svensk minister, och hans vrede koncentrerade sig mot den ifrågavarande domaren — *totius tragoediae architectus* — vilken han begärde skulle arresteras och tvingas till full redovisning. Någon tillfredsställande lösning av denna sak kunde han dock icke uppnå, ty domaren sades ha gynnare vid hovet, och Friesendorff fick nöja sig med att — såsom han säger — ha fått vederbörande att grundligt skämmas.[1]

Av liknande natur var den andra saken. En person vid namn Martin Beer hade i början av 1650-talet avlidit i Angola utan att efterlämna skrivet testamente, utan arvingar där eller i Portugal samt utan att ha utsett någon förvaltare av sitt bo. Mannen var enligt Friesendorffs uppgift född i Riga och sålunda svensk undersåte, varför han gjorde anspråk på administrationen såsom svensk minister i enlighet med föredragets trettonde artikel. Han blev emellertid även i detta fall ålagd att skaffa sig fullmakt från arvingarna och därefter ansöka om *mandatum procuratorium*. Han nöjde sig dock ej med detta utslag av högsta domstolen utan begärde hos konungen, att kvarlåtenskapen skulle utlämnas till honom. Dessa mellanhavanden med de portugisiska domstolarna föranledde honom dessutom att hos konungen anhålla, att han ej i frågor som rörde hans ämbete skulle ha att göra med någon annan än konungen själv eller hans kommissarier, vilka om så krävdes skulle remittera ärendet till vederbörlig domstol. Med anled-

[1] Friesendorff till comitem cubiliarchum 6/16 april, till Andrade Leitão $^{15}/_{8}$ till kon. okt. 1650 (bland beskickningshandl.) samt memorialet av $^{12}/_{8}$ 1653.

ning härav utsågos två riksråd, ärkebiskopen av Lissabon samt Andrade Leitão, att vid begäran sammanträda med Friesendorff.[1]

Vad som i fall som dessa särskilt upprörde Friesendorff var, att han såsom svensk minister — som enligt den nittonde artikeln i fördraget hade att i allt tillvarataga sitt lands och sina landsmäns intressen — vid varje tillfälle skulle mötas av fordran på en speciell fullmakt. Tusentals fall att handla skulle gå en minister ur händerna, om han skulle behöva avvakta en sådan. Han kunde för övrigt ej uppträda som supplikant, då han var minister.[2]

Samma principiella hållning intog Friesendorff, när det gällde den frihet han enligt fördraget för egen person och sitt hus åtnjöt vid införsel av behovsvaror. Man ville ej låta honom uttaga dessa varor utan att han först svurit på evangelierna, att de verkligen voro för hans räkning. Friesendorff hävdade emellertid, att det vore vanhedrande för honom, att man ej trodde honom på hans enkla ord, och han begärde order till tulltjänstemännen att utan vidare på hans företedda förteckning utlämna de varor som voro hans.[3]

Hade Portugal på Skyttes tid kunnat ge den svenske representanten anledning att anmärka frånvaron av intressanta händelser, som pläga karakterisera nya regementen, fick Friesendorff strax efter sin ankomst bevittna tilldragelser, som hotade att sätta den unga statens existens på spel. Den 30 november 1649 togo prinsarna Rupert och Maurice Stuart sin tillflykt in i floden Tago med en flotta av 11 skepp, och den 19 januari 1650 ankrade en parlamentseskader under amiral Blake i Cascaesbukten. Den portugisiska regeringen råkade i en mycket obehaglig mellanställning. Den sökte visserligen intaga en fullt neutral hållning men drevs av omständigheterna att uppträda mot parlamentsflottan, som blockerade Lissabons hamn och angripit brasilieflottorna. Det var för sin hållning under denna konflikt, som Portugal blev hårt straffat av Cromwell och tvangs till den ödesdigra traktaten av 1654, som gav engelsmännen så stora och tryckande privilegier i

[1] Friesendorff till kon. okt. 1650, till Andrade Leitão 15/25 febr. 1651 samt mem. av 12/8 1653.

[2] Friesendorff till kon. okt. 1650, jfr s. 76, not 1.

[3] Friesendorff till statssekr. 10/20 mars, t. comitem cubiliarchum 6/16 april 1650.

fråga om handeln. Den svenske residenten hade med uppmärksamhet följt dessa händelser, vartill han hade så mycket större anledning, som engelsmännen även anhöllo svenska skepp och den till Sverige destinerade ambassadören Pinto Pereira ej vågade sig ut, förrän Friesendorff skaffat honom säkerhet. Själv blev han föremål för sonderingar om Sveriges ställning men vägrade helt naturligt att taga någon position utan instruktioner hemifrån. Hans sympatier voro emellertid på prinsarnas sida, och han gynnade dem så mycket han kunde, men han var samtidigt av den meningen, att Portugal så mycket engagerade sig i prinsarnas sak, att det hasarderade sin egen välfärd.[1]

Om kriget mot Spanien har Friesendorff samma uppfattning som sin företrädare, att Portugal endast hade spanjorernas lama krigföring att tacka för sitt bestånd. För övrigt skänker han krigshändelserna, som ju under hans tid voro av föga intresse, ringa uppmärksamhet.

Även Friesendorff har författat en beskrivning över Portugal, behandlande dess geografi, statsrätt och förvaltning samt dess ledande personer. Anmärkningsvärt är, att han redan den 29 oktober 1649, alltså endast ett par månader efter sin ankomst, kunnat vara färdig med en så krävande uppgift. Det är emellertid påfallande, att hans omdömen i många fall sammanfalla med Skyttes. Så är t. ex. fallet vid karaktäristiken av konung Johan. Friesendorff synes dock ha ett större intresse för människor än sin företrädare och låter i sin berättelse en rad portugisiska statsmän och högre ämbetsmän bli föremål för längre eller kortare skildringar. Han är i allmänhet välvillig vid bedömandet, endast i ett par fall tillåter han sig elakheter, såsom t. ex. då han om förre vicekonungen i Goa, greven av Aveiros, säger: »vir magnae quidem staturae et molis, sed in quo de caetero nihil adeo magnum reperio». Han anmärker dock gärna en sådan sak som att generalinkvisitorn är en mycket lärd man men klen i att tala latin som många andra portugiser: *nec ipsi Prisciano parcunt*.[2]

[1] Om dessa tilldragelser se Prestage, a. a., s. 111 ff. Friesendorff till K. M:t $^{15}/_{5}$ och $^{31}/_{8}$ 1650.

[2] Mycket beröm får greven av Odemeira, D. Francisco de Faro. Han är tillgänglig och tillmötesgående, och den glömska han stundom kan göra sig skyldig till förlåter man honom för hans ofantliga arbetsbörda. »Ingenio maximus, arte rudis». Han är en vän av Sverige, och drottningen borde sporra hans nit med ett personligt brev eller sitt porträtt. Även statssekreteraren P. Vieira de

Friesendorff är en varm beundrare av Portugal. Han berömmer landets rena och hälsosamma luft. Vattnet av färg som kristall och med smak som mjölk har bl. a. den fördelen med sig, att man kan dricka det i obegränsade mängder: det lämnar dock ej efter sig vare sig slem i bröstet eller någon rapning. Djuren äro mycket mera välsmakande än de svenska; men de äta ju också de mest välsmakande och delikata grässorter. Folket är till sin natur krigiskt och vilt framför alla folkslag på pyreneiska halvön. »Till kroppen äro de rörliga, till sinnet arroganta och misstänksamma, äro mycket inställsamma i sina ord men stå i fråga om ordhållighet efter spanjorerna.» Sitt eget värdera de mer än skäligt men förakta det främmande, om de ej behöva det. Svenskarna äro emellertid omfattade med stor välvilja, vare sig detta beror på det mångbesjungna ryktet om drottningens välgärningar eller på vördnad av gammalt ursprung.[1]

På våren 1652 tog Friesendorff avsked av det portugisiska hovet.

Vid sin avresa lämnade han efter sig hus och tjänstefolk, då hans mening var att han skulle komma att återvända till Portugal. Som sitt ombud i egna angelägenheter och jämväl som representant för svenska kronan hade han utsett Henrik Bummelmann, för vilken han även begärde den portugisiska regeringens välvilja. En påtaglig olägenhet, som Friesendorff själv insåg var, att denne man ej var svensk undersåte och bland annat kunde utsättas för påtryckningar från sina tyska landsmän till de svenska undersåtarnas skada. Bummelmann utsågs sedermera till svensk konsul i Portugal och fungerade som sådan — åtminstone till namnet — in på

Sylva är en varm befordrare av Sveriges angelägenheter och skulle sätta det största värde på ett litet bevis av drottningens välvilja. Såsom övriga vänner av Sverige nämnas storkaplanen D. Manoel de Cunha och greven av Torre, D. Fernando Mascarenas: »is totus Svecus est», secretario de merces Gaspar de Faria Savarin, biskopen av Coimbra Sebastian Caesar de Menezes, ävensom medlemmarna av högsta domstolen Francisco de Andrade Leitão och Luiz Pereira de Castro, båda förut verksamma som diplomater. D. João de Acosta är mycket intresserad av svenska förhållanden. Hans stora sympati har generalintendenten vid artilleriet Ruis Correa Lucas vunnit. Han framhåller särskilt hans sanningskärlek, som är så stor, att köpmän och andra, som ha affärer med kronan, sätta mera värde på hans blotta ord än de högtidligaste brev av andra uppsatta män. Stavningen av namnen är — med ett par ändringar — Friesendorffs.

[1] Berättelse om Portugal, citatet övers. från lat.

1660-talet.[1] Friesendorff kom aldrig tillbaka till Portugal. ehuru han flera gånger stod i begrepp att resa dit. En ledsam sak skulle under återstoden av hans liv binda hans intresse vid detta land. Det var den fordran, som han hade till den portugisiska kronan med anledning av ett kontrakt, som ingåtts mellan denna å ena sidan samt svenska kronan å den andra om leverans av koppar m. m. och vari även Friesendorff var intresserad. Fientligheterna mellan Portugal och England samt mellan den senare staten och Holland hade hindrat dess fullgörande från svensk sida förrän efter Friesendorffs hemkomst. Emellertid råkade Bummelmann på obestånd, och hans fordringsägare gottgjorde sig av de fordringar, som han med anledning av kontraktet hade hos portugisiska kronan. Saken kom att spela en viss roll under den följande tiden.[2]

Som avslutning på redogörelsen för Friesendorffs residenttid må i korthet anföras de riktlinjer för den portugisiska handelns inrättande, som han utförligt utvecklat i flera memorial efter sin hemkomst till Sverige.[3]

Han återkommer till vikten av den svenska exportens utveckling och manufakturernas förbättring. Han föreslår bl. a. en generalinventering för hela landet till utrönande av varje provins' tillgångar; en priskurant borde även tryckas och skickas över till Portugal. Å andra sidan böra svenskarna utnyttja detta lands produkter i högre grad. Han kastar även sina blickar in i medelhavsområdet. Det levantinska och italienska sidenet skulle med fördel kunna tagas över Lissabon.

---

[1] Den 13 juli 1660 bekräftade K. M:t B. i befattningen som konsul i Portugal. Se vidare Gabriel Oxenstiernas betänkande om handeln i Portugal av $^{10}/_{10}$ 1669. Huruvida den Adrian Abraham Vanderhoeven, för vilken ett odat. i drottning Kristinas namn utfärdat konstitutorial i koncept finnes i Strödda förhandlingar, någonsin fungerat som konsul, är ovisst men föga troligt. I brev till portug. kon. $^{30}/_{5}$ 1658 säger Karl Gustav, att han förordnat Michael Appelius, Friesendorffs sekreterare, till konsul.

[2] Friesendorff till K. M:t $^{16}/_{6}$ 1667 (kopia bland Oxenstiernas beskickningshandlingar), svenska regeringen till Oxenstierna $^{27}/_{9}$ 1669 (ibid.),ävensom konung Karl Gustavs brev till portugisiske konungen $^{30}/_{5}$ 1658.

[3] Dessa äro utom hans relation för sin verksamhet av $^{12}/_{3}$ 1653: memorial till kommerskollegium $^{4}/_{8}$ 1653, Discours von Commercien, odat. men från samma tid, båda i Handel och sjöfart: handeln på Italien m. fl., Was bei Portugal anitzo in publicis in acht zu nemen, odat., i avskr. bland G. Oxenstiernas beskickningshandlingar. Nämnas må här även ett memorial av $^{2}/_{10}$ 1666. Aufsats was bei der Crohn Portugal für die schwedischen Commercien eigentlich zu tun ist (bland Vegesacks beskickningshandlingar), som även härrör från Friesendorffs hand.

där man borde begära en stapel för dessa varor och enkel tull. Detta vore också en förberedelse för en direkt handel på Italien; med hänsyn till en sådan vore det nyttigt att placera unga svenskar i medelhavsstäderna för att studera handelsförhållandena. Han kommer även in på frågan om ledningen av den portugisiska handeln. Det är av hänsyn till faran för inblandning från främmande nationer, särskilt holländare, nödvändigt, att den svenske ministern utövar direktionen i Portugal och särskilt övervakar i- och urlastning. Han anhåller därför, att regeringen ville ge de handlande, särskilt alla kompaniförvanter och direktörer, anvisning att ställa sina skepp och varor till honom och underhålla korrespondens med honom.[1] För övrigt fordrade de kontrakt om varuleveranser, som borde upprättas, direktörer i Sverige och Portugal, som korresponderade inbördes och lämnade nödiga anvisningar. Skulle man så få del i den vinstbringande handeln på kolonierna samt i uthyrningen av skepp, vilket ej vore mindre fördelaktigt, vore det även nödvändigt, att Kungl. Maj:t tillsatte ett *consilium formatum* för avlägsna ultramarina kommerser, vartill plan redan dryftats. Det fordrades även kapital och skepp, och Friesendorff förmodade, att sådana skulle kunna anskaffas genom sammanskott från kommunerna; man kunde framhålla, att avkastningen skulle användas till försvarets underhållande i gränsorter och städer. Men det vore även av vikt att få de kapitalstarkaste männen, såsom Königsmark och Wittenberg, intresserade; författaren trodde sig kunna vara ett lämpligt redskap härför. Sverige hade dock den olägenheten att ligga något avlägset (han tänker här tydligen på Stockholm och Östersjökusten), därför borde sta-

[1] Av intresse är den kritik, som kommerskollegium övade mot vissa av F:s förslag i ett underdånigt betänkande som infordrades (finnes i koncept i Handel och sjöfart: handeln på Italien m. fl.). I stort sett gick denna kritik ut på att hävda den privata företagsamhetens frihet samt undvika handelns byråkratisering. Friesendorffs direktörsskap fann sålunda ej nåd för kollegiet. De handlande borde ej drivas till honom utan ha frihet att välja mellan honom och andra faktorer. Det vore ju ej heller att vänta, att Friesendorff för sin tjänst som minister skulle få tid att befatta sig mycket med affärer. Det bästa sättet att få svenskarna att hämta varorna ur första hand i Portugal vore att få tullarna sänkta, så att ej dubbel utan enkel tull betalades; de komme då av sig själva att ägna sig åt denna handel. De italienska varorna vore bäst att fortfarande taga över Tyskland, då detta kunde ske för lika billigt pris som över Lissabon. Även Friesendorffs förut nämnda förslag om salthandelns förläggning till Lissabon mottogs kritiskt: den gamla förläggningen hade nog skäliga orsaker, och för övrigt borde var och en få ha sin frihet.

peln förläggas till Stade och Göteborg, varifrån varorna med mindre fartyg skulle kunna föras till Östersjön. Kronan hade enligt hans förmenande ett ej litet intresse av att befordra dessa orters uppkomst såsom varande rikets yttersta grundmurar. Även Riga vore att tänka på i detta sammanhang, om man blott kunde förmå dess borgerskap att taga sin ståtliga handel, »deren sie scheinen natürlich feind zu sein», i egna händer och göra denna Hollands skattkammare till en vinst för det svenska riket.

Friesendorffs residenttid i Portugal var ej lång, föga mer än två och ett halft år. Den bildar dock epok i de svensk-portugisiska förbindelsernas historia. Icke ur synpunkten av de bestående resultaten, ty i detta avseende kunde han året efter hemkomsten i de flesta frågor konstatera, att återfall skett till de förra förhållandena; att överhuvudtaget åvägabringa någon förändring i seder och bruk i Portugal tangerade nära nog det omöjliga.[1] Men den gör det i det avseendet, att den svenska handelns villkor i Portugal såväl i stort som smått klarlades och önskemålen formulerades. Så gott som alla frågor, som sedan möta på 1660-talet, hade även varit uppe under Friesendorffs tid och fått en lösning, som det gällde att vidmakthålla. Det är alldeles påtagligt, att det var till nackdel för den svenska handeln i Portugal, att Friesendorffs verksamhet ej kom att omedelbart fortsättas vare sig av honom eller någon annan svensk. När en representant för Sverige år 1663 åter landsteg i Lissabon, var vårt land ganska handikapat av de förnämsta handelsmakterna.

Förhandlingarna om Sveriges tillträde till Portugals kolonier kommo som nämnt att föras i Sverige genom legaten Joseph Pinto Pereira, som anlände till Sverige på sommaren 1650.

Den officiella anledningen[2] till Pereiras beskickning var uppdraget att representera sin konung vid drottning Kristinas

[1] Friesendorff ger ett skämtsamt uttryck för sin uppfattning härav, då han i sitt memorial vid hemkomsten säger: »weiln es des orthes so schwer ist die leute *a receptis moribus* abzubringen als eine herde kühe von ihrem gewöhnlichen pfad».

[2] Kreditivbrev 1650 $^{22}/_{3}$.

kröning. Han hade jämväl i uppdrag att förmå Sverige till att erbjuda sin medling mellan Portugal och Holland, varom mera nedan. Hans huvudsakliga uppgift var emellertid att förhandla om den svenska handeln på Portugals kolonier.

Den utnämnde ambassadören var en äldre man, utan boklig lärdom men med en erfarenhet i administrativa göromål, som han förvärvat såsom storskattmästare i Ostindien; från denna ämbetsförvaltning förskrev sig även hans stora förmögenhet.[1]

Pereiras första framställning till drottningen innehöll ett skarpt ogillande av det företag, som annonserats i den svenska regeringens brev den 20 november föregående år angående seglationen på Guinea. Han anvisade emellertid en utväg för svenska undersåtar att bli delägare i denna handel: det skulle kunna ske genom ett kompani av svenskar och portugiser, som skulle bedriva handel från Gröna Udden till Angola; utsikt skulle även kunna erbjuda sig till att genom kaperier få del av den spanska silverflottans skatter.[2]

Pereira skall redan vid sin ankomst till Stockholm ha förespeglat vissa förmåner för Sverige vid seglationen på Ostindien, men detta mottogs med ett visst misstroende såsom ägande ett förment samband med Portugals strävanden att binda Sverige vid sig mot Spanien. Han ville för övrigt ej heller under den närmaste tiden inlåta sig på frågan.[3] Först i april följande år inlämnade legaten sitt förslag. Det var dock av ganska inskränkt omfattning. I fråga om den åtrådda fraktfarten på Brasilien bestod det endast i en anvisad möjlighet att hyra ut fartyg för fart mellan Portugal och Brasilien. Hans stora gest var emellertid erbjudandet av hamn- och handelsrätt i Ostindien, ej blott i Goa, där ett område tydligen skulle ställas till Sveriges disposition, utan i alla andra portugisiska hamnar, varigenom Sverige skulle komma i till-

[1] Friesendorff till rikskanslern $^{6}/_{3}$ 1650: »Ist sonst guten Verstandes und Erfarenheit in denen Dingen, die zum gemeinen Leben gehören ... weiss aber nicht wie er in Privatconferenzen, die sich nicht wohl durch einen Dolmetscher verrichten lassen, zur Recht kommen wird». Jfr i brev till de la Gardie $^{15}/_{5}$: »Wie er aber seine Meinung von sich bringen und verständlich machen wolle, da lasse ich ihn billig raten». F. önskar, att han bleve tvungen lära sig svenska till revanche för att han själv måst rådbråka spanska och portugisiska. Pereiras bristande språkkunskaper — han talade endast och fö stod sitt modersmål — skulle få en i viss mån historisk betydelse. Jfr s. 72, not 2.

[2] Till K. M:t, exhib. $^{20}/_{8}$, kon. Johan till drottn. $^{22}/_{5}$ 1650 (om Guineasaken).

[3] Rådsprot. $^{1}/_{8}$, $^{22}/_{8}$. *SRP* 14, s. 248 f., 270.

fälle att föra Indiens och Orientens varor till Sverige samt i Lissabon köpa varor i första hand för avsättning i Ostindien.[1]

Dessa erbjudanden tillfredsställde ej den svenska regeringen, som framförallt syftade till den inkomstbringande fraktfarten på Brasilien samt handeln på de afrikanska områdena. Man framställde därför under de följande förhandlingarna krav i dessa avseenden. Det visade sig emellertid, att Pereira saknade fullmakt att göra några medgivanden härutinnan; han hänvisade till sina föregående uttalanden. För att visa sin goda vilja gjorde han dock en förklaring, att han skulle söka utverka en företrädesställning för de svenska undersåtarna vid handeln på Afrika samt Brasilien och Västindien.[2] Han utvecklade närmare skälen till att svenska skepp ej kunde direkt få segla på Brasilien; det brasilianska kompaniets privilegier tilläto det ej. De svenska underhandlarnas begäran att få det afrikanska handelsområdet utvidgat till ostkusten avvisades av formella grunder: detta vore icke Afrika utan Etiopien, som sträckte sig från Godahoppsudden till Röda havet.[3] Även hit kunde dock efter vunnen erfarenhet det beramade svensk-portugisiska kompaniet utsträcka sin verksamhet.

Underhandlingarna om denna utomeuropeiska handel ledde ej till resultat. De avbrötos från svensk sida med förklaring, att Portugals erbjudanden ej voro av nytta för den svenska kronans undersåtar.[4]

Avbrytandet av dessa underhandlingar från svensk sida förefaller något bryskt. Rikskanslerns meddelande till legaten, att Sverige ej under dåvarande osäkra förhållanden till sjöss med anledning av Englands hot mot den fria sjöfarten kunde reflektera på Portugals erbjudanden, ger ju en tillfredsställande förklaring av detta avbrytande. Den svenska Guineafarten hade nämligen under åren 1650 och 1651 lidit avbräck av de engelska krigsfartygen, och dylika utsikter för en utvidgad sjöfart kunde ej verka inbjudande på de svenska statsmännen. Det är dock frestande att sätta den svenska

[1] Till K. M:t, uppläst $^{10}/_{1}$ 1651, jfr rådsprot. s. d. *SRP* 15, s. 24.

[2] Manifest i koncept med tillägg av Gyldenklou avsedda att utsträcka räckvidden av utfästelserna, kommunicerat legaten $^{2}/_{8}$ 1651.

[3] Deklaration, odat. kopia med anteckning, att den $^{5}/_{8}$ 1651 inlämnats i kansliet.

[4] Anteckning å den förutnämnda kopian av deklarationen.

regeringens kallsinnighet mot erbjudanden, som ej i denna form skulle komma att upprepas, i samband med de förhoppningar, som man gjorde sig om förmåner från Portugals granne. Det var just på sommaren 1651, som Matthias Palbitzki anlände till Madrid för att underhandla om Sveriges handel på Spanien och dess kolonier. Det låg ju nära till hands att intaga en avvaktande hållning och se vad denna underhandling kunde inbringa.[1]

Förut är nämnt Pereiras uppdrag att söka förmå Sverige till medling mellan Portugal och Holland. Portugals uppgörelse med Holland 1641 hade endast inneburit ett stillestånd på 10 år, varför frågan om krig och fred blev aktuell i juni 1651. Stilleståndet hade emellertid ej respekterats å någondera sidan. Holländarna hade angripit de portugisiska besittningarna i Afrika och Asien, under det att kampen i Brasilien hade resulterat i portugisernas slutliga övervikt. Den sedan besöket i Stockholm kände portugisiske ambassadören Sousa Coutinho hade under 1640-talet verkat i Haag för en slutlig fredlig uppgörelse men utan resultat. Portugal sökte nu förmå Sverige till att erbjuda sina tjänster, och drottningen avlät även på Pereiras framställning en skrivelse till generalstaterna att överlämnas av Appelbom. Den svenska regeringen önskade i generalstaternas mottagande av detta anbud se en vägledning för sig själv i sitt förhållande till den holländska medlingen mellan Sverige och Polen. Generalstaterna upptogo till synes välvilligt det svenska erbjudandet men drogo ut på tiden med sitt skriftliga svar, och då detta i mars 1651 kom, var det avböjande.[2]

I slutet av 1651 begav sig Pereira på hemväg. Hans sekreterare Gomez de Serpa stannade åtminstone till följande år kvar i Sverige.[3]

---

[1] Pereiras sekreterare Gomez de Serpa till Gyldenklou(?) 19/29 aug. 1651. Kanslern hade tillagt, att Sverige vid ändrade förhållanden skulle taga saken under nytt övervägande och att det goda förhållandet mellan de två länderna skulle fortfara. Om Palbitzkis resa se längre fram.

[2] Pereira till drottn. odat. (jfr rådsprot. $^{14}/_{10}$ 1650. *SRP* 13, s. 346), K. M:t till Appelbom $^{19}/_{10}$ 1650, $^{7}/_{2}$ 1651, Appelbom till K. M:t $^{14}/_{3}$ 1651 (Holl.), Pufendorff, a. a., lib. XXII § 53, Prestage, a. a., s. 211. — Uppgiften om innehållet av Generalstaternas svar stöder sig endast på Pufendorff.

[3] Från de Serpa finnas flera brev för tiden 1650—55 i Memorial och noter. — Bekant är den roll, som Pereiras biktfader, Antonio Sousa de Macedo, kom att spela vid drottning Kristinas övergång till katolicismen. Pereiras bristande språkkunskaper föranledde nämligen, att han under sekreterarens sjukdom begagnade sig av Macedo som tolk, varvid denne fick tillfälle att samtala med

Decenniet 1652—1662. Sylva e Sousas residenttid (1652—55), avbrott i de direkta förbindelserna (1655—62).

I början av 1652 anlände Portugals nye resident, D. Antonio da Sylva e Sousa, till Sverige. Han har vunnit en viss namnkunnighet på grund av det bryska meddelande som drottning Kristina lät giva honom vid tiden för sin tronavsägelse; om hans person och verksamhet är för övrigt ej mycket känt.[1]

Den nye residenten kom till Sverige under mindre gynnsamma förhållanden. Det är betecknande, att kort efter honom — i augusti 1652 — anlände en representant för arvfienden: D. Antonio Pimentel.

Sverige hade alltid eftersträvat ett gott förhållande till Spanien, men detta hade på grund av motsättningen till Habsburg varit svårt att realisera. Portugals separation hade erbjudit ett tillfälle att trots ovänskapen med Spanien komma i åtnjutande av de fördelar, som man väntade sig av förbindelser med kolonialmakterna. Men man var besluten att ej låta vänskapen med Portugal hindra ett gott förhållande till dess granne, så snart möjligheterna för ett sådant förhållande inställde sig. Detta blev fallet under slutet av 1640-talet. Under fredskongressen i Münster trädde svenskar och spanjorer i förbindelse med varandra, och greve de Peñeranda erbjöd Schering Rosenhane full handelsfrihet för Sverige icke blott i det spanska moderlandet utan även i kolonierna samt att Spanien för övrigt vid sin uppgörelse med Holland på allt

---

drottningen i religionsfrågor. Han begav sig vidare utan sin herres tillstånd men med drottningens pass till Rom för att framföra hennes önskan om utsändande av ett par jesuiter för verkställandet av hennes trosförändring. Se Grauert, Christina . . . 2 (Bonn 1842), s. 41—42. M:s flykt omtalas av bl. a. den danske residenten Juel i brevet till Charisius 30/8 1651 (Nye danske Magasin, 1, s. 71 f.). Ett odat. och oavslutat konc. till pass för M. i Strödda förhandlingar. Här även två konc. till brev från drottn. till kon. Johan av 13/8 1651 rör. dels nämnda M. dels hans broder Francisco, vilken rekommenderades till ett episkopat i Portugal. Den senare hade författat en beskrivning över kröningen samt en panegyrik över drottningen.

[1] Gomez de Serpa till drottningen odat. (1652), där han meddelar residentens ankomst till Göteborg i slutet av april: »Residens est vir sangvine clarus, moribus perspicuus et insignis urbanitate.» Hans första audiens skall enligt uppgift av den spanske gesanten Rebolledo i Köpenhamn ha varit mindre lyckad: drottningen skulle mycket ha skrattat åt hans dåliga latin. Gigas, Grev Bernardino de Rebolledo (Khvn 1883), s. 120. — Residenten begagnar sig i sina brev helst av moderna språk: portugisiska, italienska och franska. — Sylva e Sousa var jurist: bisittare i tribunalet i Oporto; kon. Johan till drottn. 22/[illegible] 1652. Med den portugisiske resident, som omtalas i rådsprotokollen den 9 mars och den 9 april 1652 (*SRP* 15, s. 283, 315), måste avses sekreteraren de Serpa.

sätt skulle befordra dess handelsintresse.[1] Dessa erbjudanden upprepades senare av Antonio Brun till Oxenstierna i vad de rörde handelsfriheten, vilken redan — enligt hans upplysning — vore kungjord i de spanska sjöstäderna.[2] Att man i Spanien ej var sinnad att gå så långt, visade sig emellertid, då Matthias Palbitzki 1651 infann sig i Madrid för underhandlingar om en handelstraktat. Vad han fick löfte om var rätt till fri handel och seglation på alla hamnar inom Spanien, Spanska Nederländerna och Italien samt samma förmåner i fråga om tullar som Spaniens övriga vänner. Denna handelsfrihet skulle vara ömsesidig. Det bristande tillmötesgåendet från Spaniens sida i fråga om handelsförmåner (varibland rimligtvis det nekade tillträdet till de spanska kolonierna) torde ha föranlett, att man i stället för fördragsformen valde kungörelsens.[3]

Sådant var Sveriges handelspolitiska förhållande till Spanien vid tiden för den nye portugisiske residentens ankomst. Det är mycket troligt, att underhandlingarna med Spanien varit ogynnsamma för Pereiras verksamhet i Sverige under år 1651. Sverige stod nu i det gynnsamma läge, att det kunde hos konkurrenten få vad som förut endast kunnat erhållas av Portugal. Ett bevis på huru sensibelt detta var för portugiserna lämnar ett brev av 1652 från sekreteraren Gomez de Serpa till den svenska regeringen, vari han anhåller, att saltkompaniets skepp ej måtte segla till Spanien, såsom det skett föregående år, utan till Portugal.[4]

Det ligger i öppen dag, huru obekväm för Portugals representant den lysande och snart inflytelserike spanske mini-

---

1 Rosenhane till K. M:t 11/10, 25/10 1645 efter Stille, Schering Rosenhane som diplomat och ämbetsman (Lund 1892), s. 25. Jfr härmed de Peñerandas brev till Pedro Coloma 9/12 1645 (Colección de documentos inéditos... T. 82, s. 235), där han framkastar till övervägande, om Spanien i händelse av ett samförstånd mellan kejsaren och Frankrike utan Sverige och med brytning mellan de två sistnämnda skulle tänka på ett förbund med Sverige; han visste, att svenskarna önskade en handelsförbindelse med Spanien, de voro mycket uppmärksamma mot spanjorerna och brukade betona, att båda folken voro goter. — Även spanjorerna förde gärna talet om det gotiska blodet; så Saavedra, som sade sig ämna ge ut en bok om de gamla gotiska kungarna till Sveriges och Spaniens heder. Legaterna i Osnabrück till K. M:t 24/11 1645.

2 Oxenstierna till K. M:t 19/11 1648 enl. Jacobson, Sverige och Frankrike 1648—1652 (1911), s. 39.

3 Jacobson, a. a., s. 117, 122 f.; notifikationen om handeln i Spanien av 3/12 1651 är tryckt hos Stiernman, 2, s. 682 f.

4 Odat. skriv. med påteckning 1651; den torde dock böra föras till följande år; jfr rådsprot. 9/4 1652.

stern skulle vara, i vars ögon han endast var ett ombud för den så kallade rebellen. Några närmare upplysningar om slitningar mellan de två männen saknas emellertid. Pimentels beskickning avsåg närmast att arbeta för utvecklingen av de inledda handelsförbindelserna; ett direkt mot den portugisiska salthandeln riktat slag var det erbjudande han skall ha gjort den svenska kronan om en gåva av 300 läster salt att levereras i San Lucar och Sevilla.[1] Intresset för den spanska handeln var stort i Sverige, och i det memorial, som utarbetades för Pimentel vid hans avsedda hemresa sommaren 1653, utvecklades närmare de svenska önskemålen beträffande innehållet i en blivande traktat.[2] Samma synpunkter kommo till synes i de memorial, som utarbetades för Palbitzki, då han för andra gången med anledning av Pimentels inhiberade hemresa skulle utsändas följande år. Särskilt framhålles vikten av att söka erhålla handelsfrihet på de spanska konkvisterna, en fråga som dock förutsågs vara av ömtålig natur och därför böra hanteras med försiktighet. Det var fortfarande handeln, som var huvudfrågan; till förslag om allianser skulle Palbitzki ställa sig avvaktande.[3]

Åren 1651—54 beteckna sålunda höjdpunkten i de

[1] Juel till Charisius $^{9}/_{10}$ 1652 (*DHT* 1: 5 (1844), s. 338), van Beuningen till sin regering $^{12}/_{10}$ s. å. (Handl. rör. Sv:s hist. [Fryxell] 4, 1843, s. 279). Meningen med gåvan var enligt Mémoires de Picques, T. 3 (1677), s. 42, bl. a. att bevisa det spanska saltets överlägsenhet över det portugisiska. Om man får draga någon allmännare slutsats angående den svenska salthandeln på Spanien av tolagsräkenskaperna för Göteborg, så medförde den öppnade handelsförbindelsen med Spanien ingen egentlig salthandel. Det är endast ett par år som äro anmärkningsvärda: 1651 infördes till Göteborg 11,311 tunnor salt från Spanien mot endast 8,609 från Portugal; även 1663 var importen från Spanien troligen överlägsen den från Portugal (exakta siffror kunna ej uppgivas). För tiden 1649—70 förekom dessutom saltimport från Spanien endast under åren 1655, 1662, 1668—70. — I Friesendorffs brev till Karl Gustav $^{3}/_{9}$ 1652 talar brevskrivaren om några affärer med de spanska och portugisiska ministrarna, som han haft drottningens befallning att handlägga. Det är dock ovisst, om därmed menas kontroverser dem emellan.

[2] Momenta nonnulla i Hispanica: Str. förh. 1606—1813; referat av innehållet finnes hos J a c o b s o n, Sverige och Frankrike 1652—54 (1911), s. 49 f. — Ovisst är från vilken tid en promemoria i 26 punkter över vad som borde ingå i en traktat mellan Sverige och Spanien (ibid.) förskriver sig. Det intressanta med detta aktstycke är, att författaren i stor utsträckning tillgodogjort sig erfarenheterna från Sveriges handelsförbindelser med Portugal. Tullen bör få betalas i varor, saltet bör få mätas efter skeppsbefälhavarens önskan antingen å land eller i skeppet, conservador begäres, ministern bör ha full tilltro, då han uppträder å tjänstens vägnar, och ej behöva särskilt mandat eller s. k. procuratorium, kontrakt om vissa varors leverans förutsättes, liksom uthyrning och försäljning av skepp.

[3] Ang. dessa memorial samt referat av innehållet se J a c o b s o n, a. a., s. 50 ff.

svensk-spanska närmandena i fråga om handelsförbindelser. Huru den portugisiske residenten i Stockholm ställt sig till denna ovälkomna konkurrens känner man icke, endast att han funnit lämpligt att tala för Portugals varor, särskilt socker och salt, och utveckla vad man där önskade från Sverige.[1]

Det svåraste återstod, nämligen att drottningen strax före sin tronavsägelse *in amplissima forma* bröt med Portugal, underkännande fjorton år av vänskapliga förbindelser.

I mitten av maj 1654 lät drottningen introduktören för främmande sändebud, Erik von Linde, bege sig till den portugisiske residenten med ett öppet brev, som först fick brytas i residentens närvaro. Innehållet, som överraskade bägge, var, att hon ville låta den påstådde konungens av Portugal resident veta, att hans uppdrag vid svenska hovet vore till ingen nytta, emedan hon beslutat att icke erkänna hertigen av Bragança som konung av Portugal, eftersom denna titel tillkomme konung Filip av Spanien. Han hade därför att bereda sig för sin avresa, och det funnes intet hopp om ändring efter tronskiftet, ty drottningen skulle så väl underrätta sin efterträdare om sina avsikter, att han alltid skulle förfara på samma sätt med omförmälde hertig.[2] Residenten skall ha svarat med värdighet, att han skulle bege sig till ett ställe, där hans herre erkändes som konung. Hertigen, som erhöll underrättelse om saken omedelbart före sitt intåg i Uppsala, liksom medlemmarna av rådet, som voro i okunnighet om detta beslut, blevo i hög grad förvånade och konsternerade. Hertigen lät genom Schlippenbach sondera drottningen och föreställa henne de olägenheter, som voro att befara, varvid hon generat svarade, att hon ej kunde göra det skedda för sin del ogjort men att det stode hertigen fritt att efter tronbestigningen handla som han ville. Den franske residenten de Piques blev av flera ombedd att skriva till den portugisiske residenten, meddela honom det allmänna ogillandet och be honom dröja, tills abdikationen vore över, då allt skulle ordnas till hans herres belåtenhet. Man enades från såväl fransk som svensk sida att anse det passerade som en följd av Pimentels verk-

[1] Memorial, ingivet $^{19}/_{8}$ 1653.

[2] Drottningens skrivelse, daterad den 12 maj, finnes avtryckt i Mémoires de Piques, T. 3 (1677), s. 372 f.

samhet. På Piques brev svarade da Sylva e Sousa, att han skulle stanna, tills abdikationen vore över, och ej resa förrän efter att ha tillskrivit hertigen såsom konung. Han gjorde detta i ett brev, där han lyckönskade konungen och tackade för hans erbjudna satisfaktion. Konungen hade önskat att få residentens exemplar av deklarationen tillbaka, varefter händelsen skulle anses som icke inträffad, men detta lät sig icke göra, bl. a. därför att underrättelsen om deklarationen genast utsänts med posten och man kunde befara dess publicering. Han skrev därför till residenten och översände ett brev till hans konung, med betygande av sin välvilja samt med försäkrande av att deklarationen skulle vara utan effekt.[1]

Drottning Kristinas aktion mot Portugal 1654 är med största sannolikhet endast att uppfatta som en personlig demonstration, mindre härrörande av ovilja mot detta land än av önskan att visa sin uppmärksamhet mot Spanien. Den är endast en dramatisk episod i de svensk-portugisiska förbindelsernas historia.

Karl Gustavs regeringstillträde medför i viss mån ändrade signaler med avseende å Sveriges förhållande till de pyreneiska staterna. Palbitzki, som redan befann sig i Paris på väg till Madrid, erhöll order att inställa sin resa; å andra sidan gjordes förberedelser för Friesendorffs avsändning till Portugal.[2] Det var meningen, att Sylva e Sousa skulle bege

[1] Saken finnes avhandlad i Mémoires, T. 3 (1677), s. 372 ff., 379 f., 385 ff., 391 ff., 399 ff., 430, 436, 438 f. Residentens gratulationsskrivelse, mottagen i Uppsala $^{9}/_{6}$, finnes i Mem. o. noter. Jfr J a c o b s o n, Sverige och Frankrike 1652—54, s. 53.

[2] Instruktion hade redan före drottningens tronavsägelse uppgjorts (se uttalande av kanslern i rådet $^{26}/_{7}$ 1655, *SRP* 16, s. 254), men beskickningen erhöll ny aktualitet efter Karl Gustavs tronbestigning. Instruktion i koncept och odat. i Strödda förhandlingar. Häri även memorial av kommerskollegium (konc. o. odat.). Se vidare »Extrakt utav det som tjänar till Friesendorffs instruktion utur hans memorial . . .» (Handel och sjöfart: handeln på Italien m. fl. Det memorial som åsyftas är det av $^{13}/_{8}$ 1653) samt P. M. av Friesendorff för utskrivandet av hans instruktion, bilagd hans skrivelse till E. Oxenstierna $^{19(?)}/_{8}$ 1653. — Instruktionen uppehåller sig bl. a. vid frågan om det ifrågasatta förbundet mot Spanien; i ett sådant ville Sverige ej inlåta sig, men Friesendorff skulle lugna portugiserna med avseende å Sveriges förbindelser med Spanien. Kommerskollegium uttalade sig i sitt memorial för kontrakt mellan kronorna om skeppsutrustningssaker samt mellan kompanier och enskilda i båda länderna om manufakturvaror. I Guineafragan skulle Friesendorff förhålla sig avvaktande och ej erkänna Portugals rättsansprak. Handeln på S:t Thomé och Angola vore önskvärd att erhålla, åtm. med socker och slavar. Den brasilianska fraktfarten kunde möjligen under nuvarande konjunkturer erhållas, men om det skulle visa sig, att England i sin traktat fått monopol på denna, skulle Friesendorff se till om ej Sverige kunde få något företräde på andra orter. För övrigt skulle han söka

sig till London för att söka utverka diverse lindringar i den avslutna traktaten mellan England och Portugal, varvid man i Sverige hoppades kunna förhindra för den svenska handeln ofördelaktiga stipulationer i densamma. Residenten borde därför på allt sätt vinnas för Sveriges intresse. Samtidigt skulle emellertid Friesendorff sändas till Portugal för att där disponera sinnena, till dess att något annat sändebud med vidsträcktare fullmakt kunde skickas. Eventuellt kunde han i Sylva e Sousas sällskap taga vägen över England för att bli bättre underrättad om förhållandena. Denna Friesendorffs beskickning blev dock icke av.[1]

I stället beslöts under förra delen av följande år att sända en verklig ambassad till Portugal under ledning av Nils Brahe, som då befann sig i Spanien, och med Anders Gyldenklou som adjungerad. Beskickningens syfte var såväl politiskt som kommersiellt. I förra avseendet var drottning Kristinas deklaration en ömtålig sak, som borde förklaras, om den komme på tal. Skulle portugiserna alltså »röra om den akt som skedde i fjol», skulle legaterna ursäkta den med goda och lämpliga skäl samt framhålla, att det skett genom de spanska utskickades drifter och praktiker, men att det nu regerande huset strax lagt saken till rätta. Det kunde även tänkas, att portugiserna åter förde på tal sitt förslag om ett anfalls- och försvarsförbund med Sverige. I sådant fall skulle detta avböjas under hänvisning till bristande fullmakt. Sändebuden hade emellertid att framhålla, att Sveriges vänskap för Spanien vore endast av allmän karaktär, huvudsakligen avsedd att öppna handeln för de svenska undersåtarna och ingalunda avsedd att prejudicera Portugal, »mindre till att mänga sig i någon sådan gemenskap med Spanien, som anten skulle förorsaka av sig en aktualitet eller ock födde någon partialitet utav sig emot konungen och kronan Portugal». Sveriges förestående »starka expedition och krigsförfäktning» kunde genom ryktet ha kommit till Portugal. I så fall skulle

utverka frihet för svenska undersåtar att handla på Brasilien åtminstone med vin och mjöl. Angående traktatförhandlingarna mellan England och Portugal 1652—54 se Prestage, a. a., s. 128 ff. samt Heimer, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1633—54 (1892), s. 119 f., där Israel Lagerfelts åtgöranden i England omtalas. Han bad även sin regering skicka ett sändebud till Portugal för att bevaka Sveriges intressen.

[1] Erik Oxenstierna t. kon. 29/8 1654. Det är alltså en lapsus av Ellen Fries, då hon i sin biografi över Erik Oxenstierna (Sthlm 1889, s. 341) säger, att Friesendorff 1655 skickades till Portugal.

legaterna framlägga konungens orsaker till missnöje med Polen, särskilt på grund av dess underhandlingar med Nederländerna och England i syfte att bringa en flotta in i Östersjön till Sveriges största förfång.

Största utrymmet i legaternas instruktion intog emellertid handeln och dess utveckling. Alliansen av 1641 vore en grund, som borde respekteras men även förbättras. Det viktigaste vore, att seglatsen icke bleve bunden inom vissa land och gränser utan vore fri efter natur- och folkrätten. Då alltså portugiserna ej velat ge sitt fulla samtycke till den svenska handeln på Afrika och Brasilien, hade legaterna att taga reda på om konungen av Portugal hade »helt pregnante skäl och orsaker» att förbjuda den. Man förmodade, att Portugals regering vore villig att vänskapligt diskutera frågan, men skulle deras föreställningar endast förorsaka vedervilja och förbittring, borde legaterna lämna frågan utan att göra något medgivande av motpartens ståndpunkts berättigande. — För övrigt hade kommerskollegium lämnat detaljerade föreskrifter beträffande de svenska önskemålen i handelsfrågorna. I anslutning till Friesendorffs påpekanden begärdes således privilegium för en svensk konsul, som skulle slita tvister mellan svenska undersåtar och med auktoritet föra sin talan vid hovet och vid rättegångar, frihet från saltrepartitionen, rätt att betala tullen med varor, frihet från borgerlig tunga för handelsmän och faktorer, prioritet i fråga om betalning av skuldfordringar. I Lissabon och S:t Ybes borde packhus inrättas. I den viktiga fraktfrågan borde svenska undersåtar erhålla samma förmåner i tull och annat som engelsmännen förvärvat. De svenska skeppen skulle vara befriade från skymfen att behöva ta portugisiskt krigsfolk ombord, de borde skyddas mot uppehåll och erhålla en del av betalningen i förskott. Även direkt sjöfart på Brasilien skulle betingas, åtminstone rätten att föra vin och mjöl till detta land och där erlägga tull utan tvång att anlöpa Lissabon. För Guineakompaniet borde åtminstone utverkas ostördhet i dess handel, som borde utsträckas till S:t Thomé och Angola. Kontrakt kunde lämpligen slutas om ömsesidigt varuutbyte såväl med konungen som med enskilda och det brasilianska kompaniet.[1]

[1] K. M:t till Brahe 7/4 1655, *RR*, utkast till instruktion m. m. i Strödda förhandlingar.

Ett oblitt öde vilade emellertid över de svenska beskickningarna till Portugal. Brahe begav sig till Lissabon och avvaktade vidare order. I Sverige, där krigsexpeditionen mot Polen upptog alla tankar, drog man sig emellertid för att låta legationen avgå, och Brahe fick order att framföra till konungen av Portugal den svenske monarkens vänskap och tillgivenhet, till dess att tillfälle erbjöde sig att skicka en legation till Portugal eller snarast sända en ordinarie minister dit.[1]

Da Sylva e Sousa lämnade Sverige under år 1655, och därefter var Portugal under långliga tider utan representant i den svenska huvudstaden. Några konflikter kunde därför icke uppkomma mellan representanterna för de två pyreneiska staterna av den art, som befarades i Madrid och som gjorde den spanska regeringen tveksam i fråga om sin representation i Stockholm. Man var i Spanien missnöjd över den desavouering, som Karl Gustavs regering givit åt den föregåendes åtgärd, och uppsköt med anledning härav att representera sig i Sverige.[2]

Sveriges förhållande till Portugal under konung Karl Gustavs senare regering får till väsentlig grad sin färg av den gemensamma antagonismen till Holland. Då Friesendorff under sin resa till England i augusti 1657 hade kommit till Briell, meddelade han sin konung ett förslag till medling mellan Portugal och Holland. Mellan dessa länder hade tvisten om de av portugiserna återerövrade kolonierna, framförallt Brasilien, fortfarit, och under senare delen av 1657 gjorde sig Holland berett till öppet krig. Generalstaterna skickade en flotta till Lissabon, som skulle understödja de holländska kraven och i vidrigt fall förklara Portugal krig. Friesendorffs mening med Sveriges medling var dels att ställa sig väl med Portugal, dels och framför allt, som det synes, att bereda Holland förtret, ty detta land komme otvivelaktigt att erbjuda sin medling mellan Sverige och Danmark, och, säger han, i Holland skulle man lika ogärna se konungen av Sverige i det portugisiska väsendet som denne önskade se Holland i det danska.[3]

[1] Brahe till K. M:t 13/23 juli i Strödda förhandlingar, K. M:t till kon. i Port. $^{30}/_{6}$ i *RR*.

[2] Avskrift av en av envoyén Åkerman meddelad avskrift av instr. för markis de la Fuente vid extraordinarie beskickning till Sverige 1656 i Hispanica: Strödda förhandlingar 1603—1813.

[3] Friesendorff till K. M:t och sekr. Philipson $^{20}/_{8}$ 1657 (Anglica).

Den portugisiska diplomatien släppte ej heller sin tanke på en allianstraktat mellan Portugal och Sverige. Förutsättningarna för Sveriges anslutning till denna tanke hade ej varit stora under den tid då de först framfördes. Under de sista åren av Karl X Gustavs regering låg det bättre till.

För Portugal var motsättningen till Holland djupgående. I och med att även Sverige trädde i ett allt starkare motsatsförhållande till denna stat, voro förutsättningarna för ett gemensamt uppträdande av Sverige och Portugal mot Holland givna. Till synes hade även Sveriges förhållande till det Habsburgska huset i Tyskland blivit ett annat än de närmaste åren efter Westfaliska fredens avslutande. Ett visst parallellförhållande uppstod sålunda: Sverige och Portugal voro båda fiender till Habsburgska huset men till olika grenar av detsamma.

Under sommaren 1657 trängde ett rykte till Lissabon, att ett förbund var i görningen mellan Sverige, Frankrike och England mot Spanien. Den portugisiska regeringen sände då Francisco de Mello e Torres till England för att söka vinna Portugals tillträde till detsamma. Tanken var att vinna Cromwell för saken samt sedan öppna direkta underhandlingar med Frankrike och Sverige. I detta fall var förre residenten i Stockholm Sylva e Sousa, som befann sig i Hamburg, utsedd att närma sig Karl Gustav. Den nämnda ligan blev emellertid ej av; Sylva e Sousa uppvaktade visserligen den svenske konungen men torde aldrig ha fått tillfälle att personligen framföra något förslag.[1]

Under slutet av 1658 gjordes emellertid ett förslag om allians av den portugisiske ambassadören i Holland till Appelbom. Förbundet skulle vara riktat mot Holland och Österrike, vilket väl torde betyda Spanien, då Portugal ej hade något direkt otalt med Österrike. För bistånd mot dessa makter var Portugal berett att lämna Sverige subsidier. Förslaget mottogs gynnsamt i Sverige, och Appelbom fick order att söka utverka avsändandet av en underhandlare från Portugal.[2] Det var tydligen i anslutning härtill, som konungen i slutet av juni följande år framställde till övervägande för sitt

[1] Prestage, a. a., s. 135 ff., diverse skrivelser från Sylva e Sousa till kon. 1657—59.

[2] K. M:t till Appelbom $^{30}/_{12}$ 1658. *RR.*

riksråd, huruvida man ej borde söka erhålla subsidier från Portugal till krigets fortsättande och sluta allians med detta land på kortare tid. Konungens och hans rådgivares uppfattning av denna förbindelse mellan de två länderna framgår av den instruktion för Friesendorff, som författades och underskrevs av konungen men ej kom till användning.[1]

Utmärkande för denna planerade beskickning till Portugal är, att de politiska synpunkterna helt dominera. Handeln lämnas visserligen ej ur sikte. Missförhållandena med saltets distribution påtalas, och särskilt uppmärksamhet ägnas åt en sak, som nyligen kommit till Kungl. Maj:ts kunskap, nämligen att Nederländerna skulle söka få ett monopol på salthandeln i Portugal, vilket skulle förhindras såsom stridande icke blott mot 1641 års traktat utan även mot folkrätten, »som efterlåter allt folk att trafikera och driva handel med varandra».

Men beskickningens huvudsyfte var ett annat, nämligen att förena två länder med gemensamma intressen i att motstå huset Österrikes strävanden emot Europas frihet. Det vore således av vikt för Friesendorff att framhålla, att detta hus »det ena och andra riket med innerligit hat och ambition förföljer», så att den spanska grenen sökte att underlägga sig Portugal och den tyska att eliminera ut Sverige ur dess förvärvade land och provinser. Ehuru de uppträdde var för sig, syftade de båda grenarna sedan många år till samma mål, varför själva förnuftet hänvisade de båda konungarna att bistå varandra. För närvarande vore emellertid Sverige värst utsatt för angrepp av fienden och dess allierade samt Nederländerna. Det vore därför billigt, att Portugal ville bispringa Sverige med ett ansenligt penninglån, så mycket mer som den nederländska makten genom att Sverige sattes i stånd att hålla Danmark *sub lucta* diverterades från Portugal mot Sverige, »vid vilket tillstånd Portugal njuter ett märkeligit bistånd». Friesendorff kunde lämpligen visa anledningarna till det andra danska kriget och Nederländernas djupa intresse i detsamma; det vore bekant, att den stora flotta, som 1658 utrustades i Holland till Portugals betvingande, »blev hel och hållen ifrån den desseinen dragen och på

[1] Rådsprot. 27/6 1659, instruktion för Friesendorff, dat. Nyköping på Falster 29/10 1659, i utskrift i Strödda förhandlingar med chiffer, även intagen i *RR*.

Kungl. Maj:t förder». Till gesantens enskilda betänkande gjordes den reflexionen, att det rent av vore fördelaktigt för konungen i Portugal, som skulle ha en stor kvantitet bara medel, att deponera dem i Sverige, där de ej kunde komma bort, under det att de vid Portugals nuvarande farliga tillstånd stodo i fara att förkomma. Det vore tänkbart, att Portugal hellre skulle vilja ingå ett förbund mot gemensamma fiender. Härtill vore konungen av Sverige ej obenägen, såvida det riktade sig mot kejsaren; ett sådant förbund borde emellertid endast slutas på två år till att börja med och förbindas med subsidier från Portugals sida, minst 500,000 riksdaler att erläggas i två terminer om året i Hamburg. Innehållet i fördraget skulle för övrigt vara, att Sverige skulle förbinda sig att med all makt under ifrågavarande tid angripa kejsaren men ha rätt att vid erbjudet fredstillfälle stå med fria händer att sluta fred efter att ha på bästa sätt tillgodosett Portugals intressen. Enahanda vore förhållandet med Nederländerna: Sverige borde erhålla subsidier under sitt krig med denne gemensamme fiende, men vardera parten skulle ha frihet att sluta fred, när tillfälle gåves.

Instruktionen betecknar höjdpunkten i den svenska uppskattningen av Portugals vänskap i politiskt avseende: för första och sista gången fann den svenska regeringen lämpligt att söka Portugals bistånd. Det är emellertid föga troligt, att dessa förslag — ensidiga till Sveriges förmån — skulle ha lett till något praktiskt resultat, om de fått prövas i verklig underhandling.

Sverige och Portugal på 1660-talet. Vegesacks kommissariatskap och Oxenstiernas beskickning (1663—1670).

Efter Friesendorffs hemresa 1652 hade de svenska intressena i Portugal bevakats av hans faktor Bummelmann, slutligen med titeln av konsul. Man började emellertid tänka på en mera förnämlig representation, och 1662 utnämndes Albrekt Otto von Vegesack till kommissarie i Portugal.[1]

Portugals förnyade beaktande från svensk sida sammanhängde säkerligen med den uppmärksamhet, som vid denna tid

[1] Hans instr. är daterad den 11 oktober 1662. Instruktion som konsul 15/4 1663. Några andra upplysningar om honom än de som anföras hos Almquist, Kommerskollegium (Sthlm 1912—15), s. 634, har jag ej kunnat uppbringa.

började ägnas åt utrikeshandeln och som fick ett uttryck i upprättandet av ett generalfaktorikontor. Detta verk var en frukt av Friesendorffs arbete: hans idéer, uttryckta i upprepade memorial och framställningar, fingo här sitt förverkligande. Vegesack ålades även i sin instruktion att fästa portugisernas uppmärksamhet å kontorets existens. För övrigt hade han att framföra de vanliga önskemålen rörande saltets distribution samt påyrka uppfyllelse av de löften, som på sin tid givits Friesendorff. Mot försök av holländare och engelsmän att få monopol på salthandeln skulle han vara på sin vakt samt utverka fri navigation på Guinea, Brasilien och de andra konkvisterna, såsom Portugals övriga vänner, särskilt engelsmännen, åtnjöto, vilket borde »dem svenskom såsom Portugals besynnerliga vänner ... vederfaras».

Instruktionen går därefter in på arten av den svensk-portugisiska vänskapen. Dess orsak hade varit »det österrikiska husets övervägande makt och olidliga dominat». Nu vore emellertid Sverige i vänskap med dess båda grenar och kunde ej åtaga sig något som ginge emot fördragen. Denna vänskap uteslöte dock icke förtroendet för Portugal. Detta land vore visserligen så långt borta, att Sverige »icke kan det med sin vänskap på den orten så verkeligen bispringa», men det hade aldrig underlåtit att betyga det sin vänskap. Det vore emellertid att befara, det Portugals tillgivenhet för Sverige icke längre vore densamma. Skulle Vegesack finna, att detta vore fallet, borde han taga reda på anledningen därtill, om främmande makters avund eller de styrandes egen uppfattning vållat densamma. Han skulle därför bilda sig en god uppfattning om konungen och hans ministrar samt deras ställning till främmande makter. Författaren av instruktionen ser mörkt på Portugals förmåga att gå segrande ur kampen med Spanien. Kungl. Maj:t ville visserligen icke förmoda, att Portugal »genom överstigande makt eller genom consilier och spanska anslag skall plötsligen falla i Spaniens discretion», men Portugal sades stå på en »lubricq båtten», och det kunde antagas, att det bragtes till oförmodliga konsilier; det vore då av vikt att tillse, att handelns frihet bleve bevarad. Emellertid skulle Vegesack söka att återvinna portugisernas gamla tillgivenhet för Sverige. Om man talade om det som skedde i drottning Kristinas tid, skulle han svara, att det

måste tillskrivas tiderna, »haver dock icke haft stor verkan, som Portugal haver länt till förtret eller skada, utan haver riket haft därtill strax en stor displicence och misshag», och konung Karl Gustav hade strax vid sitt regeringstillträde sökt undanrödja olägenheterna. Denne konung hade också flera gånger stått i begrepp att skicka en legation till Portugal men hade i början av sin regering hindrats av »den store och svåre polske expeditionen» och sedan av andra krigsaffärer. Men för övrigt hade Sverige ej underlåtit att draga omsorg om Portugal både genom sina krigsföretag mot kejsaren och Nederländerna och genom sina ministrars arbete för dess bästa, särskilt vis-à-vis generalstaterna.[1]

Då Vegesack i september 1663 landsteg i Lissabon, över 11 år sedan en utskickad svensk minister lämnat Portugal, hade sedan flera år tillbaka det skede i landets historia, som är knutet till konung Johans namn, gått till ända. Redan 1656 vid 52 års ålder hade Portugals förste konung efter restaurationen avlidit. Den äldste sonen, Theodosio, som Friesendorff tecknar med mycken sympati och som ingivit stora förhoppningar, hade redan tre år före fadern skilts hädan. Den andre sonen, Affonso, född 1643, hade alltså vid faderns död bestigit tronen, men modern Luiza ledde förmyndarstyrelsen till 1662, då hon på grund av en statskupp från konungens sida måste överlämna regeringsmakten. Själen i detta konungens företag var greve Castel-Melhor, som under de följande fem åren var premiärminister och Portugals verklige regent. Konung Affonso var nämligen av en andlig konstitution, som ej tillät honom att utöva någon regeringsverksamhet. Drottning Luizas styrelse hade utmärkts av viktiga avgöranden i Portugals förhållande till främmande makter. Drottningen, som var avgjort franskvänlig, hade erhållit ett erbjudande av Mazarin om en förbundstraktat, som skulle ha gett Portugal trygghet mot att övergivas vid en eventuell överenskommelse mellan Frankrike och Spanien, men detta anbud hade genom portugisernas förvållande gått om intet, och man måste alltså i Lissabon bevittna den till synes ödesdigra Pyreneiska freden och att man från fransk sida i själva verket

[1] Instruktionen i *RR.* I den förut nämnda P. M. ang. en traktat med Spanien (s. 384, not 2) finnes en punkt, som avser att säkra Sveriges ekonomiska intressen i Lissabon, i händelse av Portugals återförening med Spanien.

gav deras sak förlorad.[1] Men denna motgång uppvägdes av framgångar på andra områden. Med Nederländerna hade de sedan 1641 fortgående misshälligheterna år 1657 fått sin utlösning i öppet krig. År 1661 lyckades man emellertid efter långa förhandlingar komma till en slutlig uppgörelse, som visserligen var köpt med ett flertal koncessioner från Portugals sida i fråga om handeln men äntligen bragte kontroversen om kolonierna ur världen och säkrade Portugal i besittningen av Brasilien.[1] En verkligt lysande diplomatisk framgång lyckades Portugal samma år inhösta genom giftermålsförbindelsen mellan infantinnan Katarina och konung Karl II av England och de utfästelser, som England gjorde för att understödja Portugal under dess strid med Spanien. Denna händelse är av avgörande betydelse för Portugals frihetskamp.[2]

I Portugals militära ställning hade även en förändring skett genom grevens av Schomberg inträdande i portugisisk tjänst. Detta var den hjälp Frankrike vid tiden för sin reträtt gav sin skyddsling.

Man har alltså ingen anledning att utan vidare underskriva den svenska regeringens pessimistiska uppfattning om Portugals ställning vid tiden för Vegesacks avfärdande.

Vegesack konstaterade vid sin ankomst till Portugal, att Sverige — såsom man även förutsatt i hans instruktion — kommit i skuggan för de övriga makter, med vilka Portugal underhöll närmare förbindelser. Både England, Frankrike och Holland hade skaffat sig stort inflytande. I själva verket var läget ganska grundligt förändrat till Sveriges nackdel, om man ser till den fråga, som varit den viktigaste för den svenska handelspolitiken, nämligen den fria seglationen och handeln på Portugals kolonier. Då Friesendorff lämnade

[1] Recueil des Instructions, 3, s. 29 ff.

[2] Prestage, a. a., s. 215 ff., traktaten av den 6 augusti bl. a. tryckt i Collecção dos tradados . . ., T. 1 (1856), s. 260 ff. Under dessa underhandlingar i Haag hade den svenska regeringen oroats av ryktet, att holländarna skulle erhålla saltmonopol i Setubal. Appelbom beordrades därför att göra föreställningar hos båda parterna, och Friesendorff i England erhöll föreskrifter om att i sin korrespondens med de portugisiska ministrarna påminna dem om Portugals fördrag med Sverige, så att i denna traktat intet träddes för när »av det som med Sverige så religiose slutet är». Bestämmelsen i traktaten blev emellertid endast, att årliga överenskommelser skulle träffas mellan Holland och Portugal om saltpriset i Setubal. Prestage, a. a., s. 222 ff., K. M:t till Appelbom 14/7 1660, *RR*, instruktion för Friesendorff s. d. § 9, *RR*.

[3] Collecção, T. 1, s. 234 ff.

landet 1652, hade alla främmande nationer i stort sett stått jämnställda. Den första förändringen hade skett med traktaten mellan Portugal och England 1654, som stadgade ömsesidig handelsfrihet på kolonierna, den andra vid uppgörelsen mellan Portugal och Nederländerna 1661, som medgav holländska undersåtar samma frihet i de portugisiska kolonierna i Afrika — för handeln på Brasilien gällde mera restringerade bestämmelser för såväl holländare som engelsmän. I båda fallen hade dessa medgivanden lämnats på grund av ett starkt tryck; det var föga troligt, att Sverige numera kunde utverka liknande frihet, sedan det gynnsamma tillfället i början av 1650-talet gått förlorat.

I det memorial, som Vegesack inlämnade strax efter sin ankomst till Lissabon, var den fria seglationen ej berörd. Han kom emellertid under senare delen av 1664 att få ett samtal med greve de Castel-Melhor och statssekreteraren Sousa de Macedo om denna fråga. Han hävdade därvid, att artikel 3 i 1641 års fördrag berättigade svenskarna till seglation på kolonierna, och då det svarades, att denna bestämmelse ej kunde avse Brasilien och konkvisterna, framhöll han, att de ej voro uttryckligen undantagna. Men detta gjorde ej något intryck på portugiserna, som menade, att underhandlarna i Stockholm väl hade känt Portugals lagar, som ej medgåvo främmande denna rätt. Vegesack tog då till exemplet med engelsmän och holländare men erhöll till svar, att detta vore en särskild sak: dessa makter hade i gengäld låtit vissa pretentioner falla. Vegesack hade då endast att åberopa den tjugoåttonde artikeln i det svensk-portugisiska fördraget, enligt vilken svenska undersåtar borde komma i åtnjutande av samma förmåner som andra länders, men denna förklarades endast syfta på privilegier inom landet. För övrigt, sade man, vore 1641 års traktat ej ratificerad av den nuvarande konungen, och om denna fråga kunde endast en svensk ambassadör förhandla. Vegesack ansåg sig ej böra svara med de ursäkter, som instruktionen innehöll angående den bristande artigheten från svensk sida i fråga om beskickningar, ty han hade märkt, att den nuvarande regeringen mindre såge till det förgångna än till nutiden. Det är möjligt, att greve de Castel-Melhor ej haft så stark hågkomst ens av 1641 års traktat, ty han gjorde vid ett tillfälle Vegesack den för denne överraskande

frågan: varför göra vi ej en allians med varandra? Om denne också kunde svara, att den gamla alliansen måste betraktas som ännu giltig och förpliktande för de fördragsslutandes efterkommande, synes detta samtal ha oroat honom, och han begärde förhållningsorder för det fall att ett förnyande av fördraget skulle bli aktuellt samt påpekade, att såväl Holland som England förnyat sina allianser.[1]

Såsom förut blivit antytt, hade Vegesack strax efter sin ankomst inlämnat ett memorial till den portugisiska regeringen angående en del frågor. Dessa voro gamla önskemål eller gällde infriandet av löften som givits Friesendorff. Saltrepartitionens olägenheter och oförenlighet med fördrag och handelns frihet framhölls först, vidare det obilliga saltmåttet och risken för spillning vid transporten till skeppen, arresternas olägenhet utvecklades, rättskipningens långsamhet exemplifierades med Friesendorffs process mot Bummelmann, som pågått i över 10 år, den långsamma skuldbetalningen illustrerades med exemplet av huru en svensk köpman för över fem år sedan levererat kanoner och vapen till portugisiska regeringen men ännu ej fått betalning. Han uppehöll sig vidare vid lämpligheten av att varuutbytet skedde genom utväxling av varor mot varandra för undvikande av förlust vid penningväxeln; för övrigt borde kontrakt uppgöras. I fråga om fraktfarten uttryckte han sin regerings önskan om fri fart på Brasilien samt andra konkvister under åberopande av engelsmäns och holländares exempel. Till slut vore det dennas livliga åstundan, att Portugal åter ville besätta residentposten i

[1] Vegesack till K. M:t $^{27}/_{6}$ (alliansens förnyande), $^{29}/_{9}$, till de la Gardie $^{3}/_{12}$. Det var dessa meddelanden från Vegesack, som föranledde den svenska regeringen att under början av 1665 dryfta frågan om en högtidlig beskickning till Portugal. Rådsprot. $^{22}/_{2}$ 1665. Det är också med anledning härav som Friesendorff författat ett memorial angående de fördelar, som beskickningen skulle medföra för Sveriges intressen i Portugal. (Odat. och osign., inbundet efter Vegesacks underdåniga skrivelse av $^{6}/_{10}$ 1665). Alliansen av 1641 borde förnyas, säger Friesendorff, och så vitt möjligt utvidgas med nya förmåner. Man skulle även söka bibringa portugiserna den uppfattningen, att ingen nation passade så väl till att segla på deras kolonier som den svenska, ty Sverige låge långt borta och vore varken för starkt för att utgöra något hot eller för svagt för att vid tillfälle giva hjälp. Man borde även i den nya traktaten sätta in en sekret artikel angående subsidiehjälp, om Sverige åter finge krig i Tyskland och vände sig mot huset Österrike. Ett annat aktstycke (i Strödda förhandlingar) från detta år utvecklar i 12 punkter alla skäl, som kunde anföras för en beskickning till Portugal. Bland annat framhålles, att fördraget så småningom förlorar sin kraft och med rätta bör förnyas. Anmärkningsvärt är, att författaren (troligen Friesendorff) påpekar nödvändigheten av att på detta sätt ge Portugal satisfaktion för drottning Kristinas kränkning av folkrätten.

Stockholm.[1] Snart nog erhöll Vegesack svar på de fem första artiklarna i sitt memorial: om repartitionen, vikten, arresterna, rättskipningen och betalningen. Statssekreteraren fann allt i sin ordning. Repartitionen vore i själva verket till köparens förmån, ty den lagbestämda taxeringen av saltet hindrade allt bedrägeri från faktorernas sida och regleringen hindrade ojämn tillgång på salt; den gillades även på det högsta av engelsmän och holländare. Klagomålen över vikten hade visat sig ogrundade. Arresterna förekommo endast av speciella anledningar, såsom då de militära operationerna fordrade sådana åtgärder; hänsynen till rikets skydd stode över fördragen. Den portugisiska rättskipningen vore snabbare än alla andra länders, den långsamma betalningen av statens skulder uppvägdes av större säkerhet för fordringsägarna.[2]

Vegesack replikerade. I fråga om saltet förklarade han, att de svenska köpmännen ingalunda delade den optimistiska synen på repartitionens nytta: de hade tre gånger så lång väg som andra nationer att segla och fingo det sämsta saltet. Regeringen borde därför se till, att de svenska skeppen fingo bättre salt och det utan dröjsmål. Vegesack nämnde den förmån, som holländarna fått sig tillförsäkrad i 1661 års fördrag, att om ej allmän överenskommelse kunde träffas om saltpriset, själva få komma överens med säljaren om pris och kvantitet, vilket alltså betydde repartitionens fakultativa suspenderande, och åberopade den tjugoåttonde artikeln i Sveriges fördrag, som borde göra dess undersåtar delaktiga av samma förmån. Han ville ej gå med på något undantag från traktatens bestämmelse om frihet från all arrest av skeppen och hotade med att svenskarna i vidrigt fall — om de icke kunde erhålla befrielse vare sig från repartition eller arrester — skulle vända sig åt annat håll för att hämta sitt salt.[3]

Ett visst tillmötesgående visades även detta krav, då konungen den 1 augusti avlät en skrivelse till vederbörande i Setubal angående god expediering av de svenska saltskeppen, så att de ej blevo uppehållna eller tvingade att lasta dåligt salt.

Holländarnas förmenta planer på ett saltmonopol i Setubal

---

[1] Memorialet av $^{19}/_{11}$ 1663, bilagt skriv. av $^{23}/_{12}$.
[2] Svaret, dat. $^{28}/_{3}$ 1664, bilagt skriv. av $^{19}/_{29}$ mars.
[3] Vegesacks svar, utan dat., bilagt skriv. $^{14}/_{7}$ 1664.

vållade den svenske kommissarien många bekymmer. I september 1664 anlände en holländsk resident, Caspar Barlaeus, till Lissabon. Han kom för att utkräva de penningsummor, som Portugal måst åtaga sig att betala men vägrat erlägga på grund av holländarnas ockupation av två platser å Malabarkusten, sedan freden blivit ratificerad. Vegesack hade hört, att han i sitt inlämnade memorial föreslagit ett kontrakt om saltet, gående ut på ensamrätt för holländarna till salthandeln. Det är troligt, att Vegesack överdrivit innebörden av de förhandlingar, som fördes om saltet; fördraget bestämde, att årliga överenskommelser skulle träffas om saltpriset, och detta föranledde givetvis, att saltfrågan var ett stående överläggningsämne mellan de två regeringarna. Vegesack var emellertid beredd att sätta sig emot ett eventuellt monopol. På våren 1665 reste han till Setubal och samtalade med ägarna av saltpannorna. De gåvo honom lugnande försäkringar beträffande de förslag, som holländarna eventuellt skulle vilja framställa; de ville ej stöta de övriga nationerna för huvudet och driva bort dem. Vegesack styrkte dem i deras uppsåt och underlät ej att måla de faror, som ett holländskt saltmonopol skulle medföra för deras verksamhet, i det att engelsmän och svenskar skulle vända sig till Frankrike, och då holländarna ej kunde få avsättning för sitt salt, skulle detta medföra den portugisiska saltindustriens undergång. Man gillade hans synpunkter och uttryckte sin önskan, att svenskarna skulle öka sin trafik på Portugal. Nu vore rätta tiden, ty med anledning av kriget hade på ett halvt år intet holländskt skepp kommit för att hämta salt; Sverige kunde nu skaffa sig en ställning som distributör till Östersjöländerna.[1] I slutet av följande år vände sig Vegesack till regeringen med protest mot ett holländskt saltmonopol och erhöll av greve de Castel-Melhor lugnande försäkringar: det vore endast fråga om ett prisreglemente, som skulle gälla för den ene såväl som för den andre. Vegesack konfererade även med den engelske envoyén och konsuln samt representanter för Lübeck och Hamburg och försäkrade sig om deras samverkan.[2] Saltfrågan fortfor emellertid att oroa den svenske representanten ända till slutet av hans vis-

[1] Vegesack till K. M:t $^5/_3$, $^8/_4$ 1665, ang. den holländske residenten se Prestage, a. a., s. 234.
[2] Vegesack till K. M:t $^{11}/_{12}$ 1666.

telse i Portugal. Portugal åtog sig i den uppgörelse, som slutligen under år 1669 kom till stånd beträffande tvistefrågorna med Holland, att betala 500,000 krusader i salt. Vegesack, som hört talas om saken, inlämnade ett memorial och fick av den nye premiärministern, hertigen av Cadaval, lugnande försäkringar: det bleve mer än tillräckligt med salt över för de övriga nationerna. Vegesack kunde också i sin korrespondens hem försäkra, att någon fara för den svenska salthandeln ej syntes föreligga, då den enda risken vore, att holländarna kunde underbjuda svenskarna.[1]

Vegesack synes ej ha fått något skriftligt svar på senare delen av sitt memorial, som handlade om varuutbytet mellan de två länderna och seglationen på Brasilien och de övriga konkvisterna. Angående den fria seglationen hade han dock såsom vi sett fått tillräckligt besked av premiärministern. För att få hyra eller köpa svenska skepp visade man stort intresse både i regeringskretsar och hos brasilianska kompaniet, men någon överenskommelse kom ej till stånd. Detta gällde även frågan om upprättandet av kontrakt för köp av svenska varor, särskilt krigsmaterial. Vegesack lämnade in ett memorial, i vilket han krävde halv betalning i förväg och assignationer för resten på den s. k. consulado (avgiften för utgående varor); följde ej betalningen av denna andra del i tid, skulle ränta betalas. Fakultativt föreslog han, att 2,000 krusader skulle kunna avräknas å skulden mot att svenska regeringen finge sända årligen fem eller sex skepp till Brasilien utan tvång att behöva förena sig med den portugisiska flottan. Man visade nog stor lust för dylika överenskommelser, men bristen på medel var för stor för att det skulle kunna komma någon sådan till stånd. Tiden var gynnsam för planer till direkt varuutbyte mellan de två länderna; holländarna voro på grund av kriget ej mäktiga sin vanliga varuförmedling. Det gick så långt, att man måste utrusta två skepp med salt och socker för att låta dem gå till Holland eller något annat ställe, där de kunde få skeppsmaterialier i utbyte. Vegesack föreslog

[1] Vegesack till K. M:t $^{9}/_{10}$, $^{14}/_{11}$ 1668, Collecção, T. 1., s. 444 ff., där fördraget av $^{30}/_{7}$ finnes tryckt. Om den svenska salthandeln i Portugal vid 1660-talets slut lämnar Gabriel Oxenstierna flera intressanta upplysningar. Svenskarna gingo fortfarande mest på Setubal. Saltet i Lissabon hade sämre kredit hemma, beroende på att skepparna ofta köpte av sina värdar, som förstodo att med små föräringar hålla dem fast. Koncept till inlaga till kommerskollegium, odat. i beskickningshandlingarna.

med anledning härav, att portugiserna skulle öppna direkt trafik på Sverige, varvid Göteborg vore en lämplig hamn. En sådan direkt handel från Portugals sida skulle upptagas synnerligen väl i Sverige. Härav blev visserligen intet, förslaget har emellertid sitt stora intresse såsom vidrörande en fråga av fundamental betydelse för en verklig utveckling av handelsförbindelserna mellan de två länderna.[1]

Kriget mellan England och Holland upptog givetvis mycket sinnena i den portugisiska huvudstaden under denna tid. Man dolde ej sina sympatier för England, gladde sig över dess framgångar under krigets början och mottog med oro underrättelserna om dess motgångar. Vegesack fick av ministrarnas samtal veta, att man gärna önskade se Holland ruinerat av kriget, så att det aldrig mera skulle kunna komma till krafter igen. Den svenske kommissarien undgick givetvis ej att bli tillfrågad om sitt lands ställning till kriget. Han gav emellertid endast uttryck åt sin önskan om fred för bättre stadgande av handel och sjöfart mellan Sverige och Portugal. För övrigt uttalade han sin regerings vilja att bevara neutraliteten. Vid ett tillfälle, då de portugisiska ministrarna konfidentiellt samtalade med honom om Hollands aggressiva uppträdande, försäkrade han dem emellertid om att för den händelse att Holland skulle tala för högt i Lissabon, komme Sverige tillsammans med England vidtaga åtgärder för att säkra Portugal.[2]

Vid årsskiftet 1665/66 började fredsutsikterna gentemot Spanien att diskuteras i Lissabon. Det var England, som nu ingrep för att göra ett slut på det långa kriget. Vegesack hade under slutet av januari 1666 ett samtal med den engelske envoyén Southwell, som kom från England på väg till hovets uppehållsort Salvaterra, och de två ministrarna enades då i betygande av sina respektive länders vänskap för varandra och för Portugal. Samtidigt träffade den svenske ministern den franske envoyén abbé Saint Romain, och av svaren på sina frågor förstod han fransmannens avsikt mera vara att förstöra än att befordra fredsunderhandlingen. Fransmännen uttryckte sin förhoppning, att Portugal ej skulle för-

[1] Vegesacks memorial, dat. ²/₁ (n. st.) 1666, är bilagt skrivelsen ²/₁ (g. st.). Se f. ö. skriv. till K. M:t ¹⁹/₈, ⁶/₁₀ 1665, till de la Gardie ³/₂ 1666.

[2] Till K. M:t ¹⁹/ 1665, ²/₁ 1666, till de la Gardie ¹⁹/₈ 1665.

basta sig: vid ett kommande krig mellan Frankrike och Spanien kunde det erhålla bättre villkor. Engelsmännens avsikt med sitt fredsarbete vore enligt Vegesacks mening att göra holländarna avbräck först i Europa och indirekt även i Afrika och Asien. Därmed börjar intrigspelet mellan Frankrike och England i Lissabon att avspegla sig i Vegesacks rapporter. I juni 1666 förmäler han om ankomsten av den franska flottan, som skulle skydda drottningens överresa från Frankrike — konung Affonso hade nämligen efter många alternativ kommit att stanna vid prinsessan av Aumale — och om menige mans ovilja över den inledda franska kursen. Man vore för övrigt, säger han, trött på allt vad främlingar hette i Portugal. Frankrikes aktier vid det portugisiska hovet voro emellertid i stigande. I postskriptum av den 11 mars 1667 kunde Vegesack meddela, att den off- och defensiva ligan mellan de två länderna nu vore en verklighet, och ange dess huvudsakliga bestämmelser.[1] Vegesack tyckte sig i detta sammanhang — Sverige var särskilt inbjudet att biträda — märka en viss uppmärksamhet mot sitt land från den portugisiska regeringen. Man började även tala om att skicka en minister till Sverige. Detta var emellertid den gamla regeringens sista åtgärd i utrikespolitiken. I september kunde Vegesack berätta om den skedda regimförändringen med greve Castel-Melhors flykt och prinsens och hans partis framträdande. Den nya regimen företrädde freden, som nu kom till stånd under engelsk bemedling i februari följande år. Den nya regeringen var enligt Vegesacks mening mera svenskvänlig än den förra: överhuvud representerade den en återgång till konung Johans regeringsmaximer. Det är tydligt, att Vegesack sympatiserar med de nya männen. Han uttalar sig i sin relation ganska hårt om greve Castel-Melhor: med sina kreatur hade han tagit all makt till sig och gjort vad han behagade, men hans förbund med Frankrike öppnade ögonen på andra. Hade den förnämsta orsaken till revolutionen varit konung Affonsos »inkapacitet både till regementet som ock att lämna av sig arvingar till

[1] Traktaten, daterad $^{31}/_{3}$, tryckt i Collecção, T. 1, s. 338 ff. Den är för övrigt märklig genom de medgivanden den gör för franska undersåtars handel och sjöfart i Portugals kolonier: de fingo samma friheter, som givits engelsmän och holländare i de sista fördragen. Sverige och England voro speciellt inbjudna att biträda traktaten. Den svenska regeringen tackade i skrivelse av den 13 juli den portugisiska för dess meddelande om alliansen samt inbjudan av den 5 april och accepterade den i den mån det var förenligt med Sveriges ställning.

kronan», så var »tvärtimot prinsen dess broder en välväxt herre, vid sitt fullkomliga förstånd, gärna antagandes gode råd och anledningar». Även prinsens förnämsta män få välvilliga omdömen. Vegesacks svar, då han tillfrågades om Sveriges ställning till freden — att man ej skulle tvivla på den svenske konungens hugnad över den — vann allmänt gillande av såväl portugiser som de engelska och spanska ministrarna. På sina förfrågningar hos den nya regeringen om den fria farten på Brasilien och på de övriga konkvisterna fick Vegesack det välvilliga svaret, att de svenska undersåtarna skulle ha samma friheter som andra allierade makter, men man lät honom samtidigt förstå, att det vore nödvändigt att förnya alliansen och utbygga den: i detta sammanhang kunde Sverige erhålla de önskade privilegierna. Man hade med glädje hört, att den svenska regeringen tänkte att skicka en ambassad till Portugal.[1]

Vegesack hade länge begärt att få resa hem, tydligen endast på ett besök till sina anhöriga i Lifland. Detta beviljades honom redan under förra delen av 1667, men han kom av flera anledningar att stanna kvar i Portugal till de första dagarna av augusti 1669. I april hade en ny svensk minister anlänt till Lissabon, greve Gabriel Thuresson Oxenstierna.

* * *

Oxenstiernas beskickning avsåg dels att visa Portugal en uppmärksamhet genom besöket av en högättad man med ett frejdat namn, dels att sondera terrängen för en kommande ambassad, om vilkens snara ankomst han skulle försäkra; denna ambassad skulle även framföra svenske konungens gratulationer till prinsens regeringstillträde och giftermål.[2]

Instruktionen innehåller diverse direktiv för Oxenstierna beträffande Sveriges ställning till Portugals inre och yttre förhållanden. Han skulle sålunda taga sig tillvara för att tillägga sin konung vare sig »en offension för den avsatte konungen eller ock en approbation för denne nye förändringen», utan endast betyga Sveriges vänskap för Portugal,

[1] Till K. M:t 14/9 1668, relationen.

[2] Om Oxenstierna se Svenska adelns ättartavlor (Anrep), 3, s. 106. — O. kom närmast från en beskickning till England. För hans brevväxling i England och Portugal finnes en kopiebok i Oxenstiernska samlingen.

bl. a. ådagalagd genom den med England och Holland ingångna trippelalliansen, vari gjorts stadganden till Portugals fördel. Den svenska regeringen vore intresserad av att få veta, huru Portugals förhållande till England, Holland och Frankrike gestaltade sig, liksom till Spanien. Han skulle framhålla för de portugisiska statsmännen, att Sveriges vänskap till Frankrike ej finge anses förändrad; trots samgåendet med England och Holland vore den densamma som förut. Det vore möjligt, att man i Portugal hyste misstroende mot Sverige med anledning av de pågående underhandlingarna med Spanien, varom man kanske vore underrättad; i så fall borde Oxenstierna framhålla, att dessa ej hade annat syfte än att konservera den fred, som nyligen slutits i Aachen mellan Frankrike och Spanien under Sveriges medverkan. För övrigt hade Oxenstierna som sin huvudsakliga uppgift att undersöka de förhållanden, som stodo i samband med handeln, och lämna upplysningar till ledning för den kommande ambassaden. En speciell sak var att taga reda på förhållandet med amiral Sjöhjelms olyckliga expedition till Goa, där han av guvernören blivit mäkta illa trakterad; i denna sak skulle han begära satisfaktion.[1]

Oxenstierna fann vid sin ankomst den nya regimen fast förankrad särskilt hos de lägre klasserna, »ehuruväl åtskillige faktioner och stor mécontentement hos noblessen finnes». En uppseendeväckande tilldragelse vid början av Oxenstiernas vistelse i Lissabon var konungens bortsändande till Tercera, varöver den allmänna meningen syntes något upprörd och vilket tillskrevs det franska partiets inflytande, »vilket här mest rådande är och nästan hele verket dirigerar». I själva verket hade Frankrike snabbt återtagit sin genom fredsslutet rubbade ställning och begagnade sig av drottningen, som efter en tid skilt sig vid konungen och ingått äktenskap med prinsen — en skandal som dock fick sitt sanktionerande av påvestolen — för att öva inflytande på den nya regeringen. Den franske envoyén S:t Romain hade vid den lilla prinsessans födelse fått ambassadörs rang för att ha företrädet; han stod även fadder å sin konungs vägnar.[2]

---

[1] Instruktionen, dat. 16/9 1668. i *RR*. — Ang. Sjöhjelm se rådsprot. 19/7 1667 (S:s relation) samt Oxenstierna till K. M:t 6/9 1669.

[2] Oxenstierna till K. M:t 27/4, 6/7 1669.

Oxenstierna ingav i början av juni ett memorial i handelsfrågorna. Det rörde sig fortfarande om de gamla sakerna: kontrakt om varorna, skeppsbyggeri och uthyrande av skepp, saltrepartitionen, moderation av tullarna eller deras betalande i varor, arresterna, skuldernas betalning, rättskipningen samt den fria seglationen.

Konungen i Sverige, skrev Oxenstierna, hyste icke det minsta tvivel, att hans undersåtar fått friheten att segla på konkvisterna upplåten i 1641 års fördrag. Från portugisiskt håll tillbakavisades denna ståndpunkt icke med samma klarhet som under den förra regeringen. Då Oxenstierna under hösten vid sina konferenser med greven av Torres, som utsetts att underhandla med honom, urgerade förnyandet av denna frihet, visade han, skriver Oxenstierna, någon diffikultet och sade, att det skulle vara till Portugals skada: man skulle aldrig ha samtyckt till att ge England och Holland denna frihet, om man ej varit i ett sådant läge, att intet annat varit att göra. Vad den förmenta rättigheten enligt fördraget anginge, trodde han, att den icke sträckte sig mera än till några vissa trakter, »varemot jag», skriver Oxenstierna, »av själve pakterne honom contraire remonstrerade som ock att Sverige långt före de andre den permissionen haft hade, det han först icke tillstod». Han gav emellertid till slut samma besked, som Vegesack förut fått, att vid de kommande traktatförhandlingarna skulle de svenska önskningarna tillgodoses.[1]

I saltrepartitionen kom Oxenstierna ej längre än sin företrädare; denna kunde ej, sade greve Torres, avskaffas utan Setubals och dess omnejds ruin. Även i fråga om arresterna och tullmoderationen kunde han intet göra, men rättskipningens reformering, betalning av skulderna samt inrättande av packhus med mera lovade han skulle välvilligt behandlas vid de stundande förhandlingarna.[2]

Vida mera intresse visade man givetvis för de återstående frågorna, där Portugal hade en fördel att vinna, nämligen för kontrakterna samt skeppsbyggeriet och uthyrningen. Såväl brasilianska kompaniet som enskilda personer vände sig till Oxenstierna. Så var t. ex. fallet med två av ministrarna, grevarna av Aveiro och Figero, som hade stora saltpannor i trak-

[1] Till K. M:t $^{2}/_{11}$ 1669.
[2] Till K. M:t $^{2}/_{11}$ 1669.

ten av Lissabon. De begärde att få svenska skepp visade till sig, den senare erbjöd sig att årligen lasta 8 à 10 skepp med salt. Den gamla tanken på att kunna frigöra sig från holländarna framträdde åter hos de ledande. Greve av Torres talade om ett eventuellt statsmonopol beträffande handeln, vari skulle ingå upprättandet av kontrakt med Sverige: prinsen skulle ålägga sina undersåtar »det de varken Holland eller något annat land vidare därom ansöka skole». Den lista som de Torres lämnade Oxenstierna upptog de vanliga artiklarna av råmaterial för skeppsutrustning samt dessutom spegelfregatter om 500 till 650 tonneladas storlek (i svenska läster ungefär halva summor), han lämnade även mått för skeppen och begärde prisuppgifter. På de insända förfrågningarna erhöll emellertid Oxenstierna intet svar från Sverige under den tid han vistades i Lissabon.[1]

Oxenstierna kom ej länge att stanna i Portugal. Han återkallades redan i slutet av 1669 och lämnade landet på senvåren följande år. Att tillvarataga landsmännens intressen, vilket kunde vara av nöden särskilt i Setubal, där de svenska skeppen av tullbetjäningen blivit illa behandlade, hade han vidtalat dels en handelsman i Setubal vid namn Figvera, dels en tjänsteman vid kommerskollegiet i Lissabon; den senare hoppades att erhålla befattningen som svensk conservador.[2]

Jag slutar här min framställning. Den ambassad, som Oxenstierna skulle förbereda, kom aldrig att avsändas. Sveriges intressen i Portugal tillvaratogos under det följande århundradet av konsuler, närmast Nicolas Simons, som under en följd av år residerade i Lissabon. En av de frågor, som varit aktuella under Vegesacks och Oxenstiernas tid, fick sin lösning 1709, då 1641 års traktat bekräftades av portugisiske konungen.[3]

[1] Till K. M:t $^{29}/_{9}$, $^{2}/_{11}$ 1669, $^{30}/_{4}$ (n. st.) 1670. Kommerskollegium avgav ett utlåtande över Oxenstiernas memorial angående handeln mellan Sverige och Portugal, närmast avseende fastställande av pris å varorna för uppgörande av kontrakt med prinsen vid hans eventuella monopolhandel. Kollegiet fann en sådan prisreglering strida mot fri prisbildning, som alltid måste råda i handeln. och därför medföra risk för att svenska kronan eller undersåtarna kunde bli utkonkurrerade av andra. Det vore därför bäst, att prinsen hölle en faktor eller konsul i Sverige eller eventuellt i Amsterdam, vilken kunde ge honom nödiga underrättelser om priser och annat. Kommerskoll. till K. M:t odat.

[2] Oxenstierna till K. M:t $^{4}/_{4}$, $^{30}/_{4}$ 1670.

[3] Fullm. för Simons $^{6}/_{11}$ 1669 och $^{21}/_{5}$ 1672. Jfr kommerskollegii skriv. till K. M:t $^{27}/_{4}$ 1672: S. hade vistats i Portugal under 10 år och skaffat sig en

För utvecklingen av förbindelserna mellan Sverige och Portugal under den tid, som här behandlats, hade den motsättning mellan parternas syftemål, som framträtt under förhandlingarna 1641, blivit bestämmande. För Sverige stod handeln, för Portugal det rent politiska intresset i förgrunden. 1640-talet är tiden för de politiska förbindelserna. Omkring 1650 gör Sverige sin framstöt för vidgade handelsförbindelser med Portugal, men aktionens kraft splittras av hänsyn till möjligheterna i Spanien och med anledning av det politiska lägets osäkerhet och de stora krigen under slutet av 1650-talet. När Sverige 1663 åter infinner sig i Lissabon, är läget förändrat: Portugal har vunnit ökad trygghet mot Spanien, och andra makter dominera. Det är en naturlig utveckling: två stater, avlägset belägna från varandra och utan förblivande gemensamma politiska intressen, ha glidit från varandra. Den framtida utvecklingen av förhållandet dem-emellan var beroende av deras ömsesidiga handelsintressen.[1]

grundlig kunskap om dess förhållanden, »eftersom han ock dessförutan såväl det landets som ock merendels alle andre europeiske språk mäktig är». S. skulle själv underhålla en conservador. Intressanta uppgifter om andra länders konsuler i Lissabon förekomma i Vegesacks skriv. till K. M:t $^{16}/_{10}$ 1663. — Den portugisiske konungens bekräftelsebrev av traktaten, dat. $^{1}/_{8}$ 1709, i Saml. originaltraktater i R.A.

[1] Det material, som stått mig till buds, har ej tillåtit en allsidig belysning med siffror av handelsutbytet mellan Sverige och Portugal under de behandlade 30 åren. I brist på tullkamrarnas handlingar är man i detta avseende hänvisad till städernas tolagsräkenskaper. Det utmärkta material, som föreligger i Göteborgs tolagsjournaler, har tyvärr ingen motsvarighet för Stockholm; enligt uppgift finnas dylika journaler endast för åren 1641—42, 1669—70. De övriga städernas tolagsräkenskaper har jag ej tagit någon kännedom om.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Görtz' brev till ombudsrådet Müllern av den 4/15 juni 1718.

Ett inlägg i en segsliten tvistefråga.

Då den namnkunnige historieforskaren F. F. Carlson i sitt år 1857 utgivna arbete »Om fredsunderhandligarna 1709—1718; ett bidrag till Karl XII:s historia» uppdrar konturerna till den åländska kongressens förhandlingar, företager han en skicklig omgruppering av händelsernas orsakssammanhang genom att basera sin huvudsakliga skildring på Görtz' brev till ombudsrådet Müllern av 4/15 juni 1718, skrivet omedelbart efter baronens första återkomst från kongressen i Lövö till den dåvarande utrikesministern Müllern. Carlson vill därigenom visa, »att denna plan, *som vanligen tillskrivits Görtz, i själva verket kom från ryska sidan*».

Enligt Görtz' sammanfattning av sina muntliga rådplägningar med kanslirådet Ostermann, tsarens befullmäktigade ombud, skulle denne kort före baronens avresa ha å sin herres vägnar framfört ett *muntligt* fredsanbud — eller rättare *trenne* alternativa förslag — av följande innehåll.

Det första alternativet: Tsaren vore villig att återlämna nästan samtliga sina erövringar. Endast Ingermanland, Narva och Viborg skulle undantagas.

Det andra alternativet: Ville Karl däremot avstå från Östersjöprovinserna och s. ö. Finland, skulle tsaren i gengäld förhjälpa Sverige att erövra Norge och återvinna sina besittningar i Tyskland samt därutöver medverka till Holstein-Gottorps restitution åt dess unge hertig Karl Fredrik samt till Mecklenburgs förvärvande åt Sverige på fredlig väg.

Det var med tillhjälp av detta dokument som Carlson lyckades omvärdera Ålandskongresen och vrida initiativet ur Görtz' hand samt lägga det i ryssarnas. Och han vann sitt syfte så fullständigt, att ända till den dag som är — d. v. s. i det närmaste sjuttio år efter skriftens tillkomst — har hans skildring haft över sig något av axiomets »noli me tangere» och går igen i så gott som samtliga referat av vad som då utspelades i Lövö. Ja, ännu så sent som år 1918 skildrar en svensk fackman på området underhand-

lingarna vid kongressen från början av juni 1718 uteslutande i överrensstämmelse med den carlsonska förebilden.[1]

Men om också Carlson med sitt nya bidrag till Ålandskongressens historia fått glädja sig åt en synnerligen »gynnsam press», har han dock nödgats betala ett skäligen högt pris för denna framgång. Han har nämligen ur Görtz' brev nödgats utesluta sådana partier, vilka icke stått i samklang med den effekt, han önskat uppnå. Ej heller har han kunnat ens antydningsvis referera Ostermanns utförliga rapporter till sitt hov rörande just samma dagars underhandlingar med Görtz, vilka denne berör i sitt brev till Müllern. De ha av Bacmeister översatts till tyska och ingå i denna form i tredje delen av hans arbete »Beiträge zur Geschichte Peters des Grossen» (Riga 1784), vilket Carlson haft att tillgå (jmfr s. 131, anm. 2), men tigit ihjäl. Innehållet i Ostermanns depescher var nämligen i så hög grad avvikande från det Görtz anför i brevet till ombudsrådet, att författaren knappast hade kunnat anföra det utan att samtidigt nödgas inlåta sig på en kritik av de bägge framställningarna och därigenom blotta kontroversen. Vidare förefaller det egendomligt, att han, som haft tillgång till de bägge versionerna, kunnat så obetingat godtaga Görtz' relation av händelseförloppet. Han hade dock bort betänka, att baronens meddelande var gjort till Müllern, *ej till konungen själv*, och att Görtz ej alltid för ombudsrådet predikade Guds rena och oförfalskade sanning, utan att i hans framställningar ofta inmängdes uppgifter, vilkas ursprung kan uppspåras i helt andra idévärldar. Ty tiden var ond, och sanningen stod ej högt i pris — allra minst hos diplomater av Görtz' typ. Det är ock att märka, att Sörensson, oaktat han i denna punkt ansluter sig till sin föregångare, i ett annat av sina arbeten[2] framhåller, att man med försiktighet måste taga del av Görtz' brev till ombudsrådet Müllern.

Min uppfattning rörande tolkningen av brevet av den 4/15 juni 1718 har jag angivit och sökt motivera i mitt arbete »Den åländska kongressen och dess förhistoria», till vilket förty hänvisas. Jag har sökt bevisa, att den situationsskildring, som Görtz framlägger i brevet, icke kan vara riktig, och har i min tur hänvisat till Ostermanns rapporter, till tsarens talrika instruktioner i ämnet samt till frågans föregående utveckling och till Rysslands allmänna politik under denna period (1716—1718). Med avseende på de hemliga rådplägningarna mellan Görtz och Ostermann, vilka beröras i baronens brev av den 4/15 juni, har jag varit i tillfälle att anlita följande aktserier: 1:o) tsarens *hemliga* privatkorrespondens med

[1] Per Sörensson, Karl XII:s utrikespolitik efter hemkomsten från Turkiet i kollektivarbetet Karl XII:s 200:års minne av S. E. Bring, s. 462. — Efter refererandet av de tvenne alternativen tillägger Sörensson för egen räkning: »Görtz kunde naturligtvis ej på egen hand träffa något avgörande om detta vittuttseende förslag». Carlsson åter säger (s. 125, anm. 1): «Man kan icke finna, att Görtz vid denna tid varit särdeles benägen för den framställda ryska fredsplanen».

[2] Sverige och Frankrike 1715—1718, III, s. 99 och 139.

Ostermann, vilken ej delgavs den andra ryske underhandlaren i Lövö, general Bruce; 2:o) en halvofficiell skriftväxling mellan Ostermann å ena sidan och storkanslern Golovkin samt vicekanslern Schafirov å andra; 3:o) det synnerligen *intima* tankeutbyte, som försiggick mellan Ostermann och vicekanslern och där sådana interiörer och synpunkter framlades, vilka icke voro lämpade för tsarens eller storkanslerns öron; dessa serier kompletteras 4:o) av den *officiella* korrespondensen mellan tsaren och hans bägge sändebud vid kongressen. Alla dessa aktstycken göra intryck av *ett sammanhängande helt*, ur vilket intet av vikt synes vara förkommet eller med avsikt förstört. Men icke nog därmed. Dessa arkivalier stämma även överens med tsarens såväl allmänna som hans speciellt nordiska politik under de år, vilka närmast föregingo de hemliga konferenserna i Lövö i juni 1718. Om därför, såsom Görtz låter påskina för Müllern, villkoren för fred skulle haft sitt urspung på ryskt håll (= Ostermann), borde väl de ryska arkiven i främsta rummet uppvisa belägg för ett sådant påstående.

Men det är just detta som de icke göra. Tvärtom stå de ryska källorna, såväl de tryckta som de otryckta, avgjort i strid mot slika tolkningsförsök. Men då de i regeln varit okända för västerländska forskare — den danske historieskrivaren E. Holm utgör dock ett undantag — har följden därav blivit den här ovan berörda, nämligen att F. F. Carlsons framställning blivit den ensamt dominerande.

Det är väl främst detta sakförhållande, som hittills ställt så gott som oövervinneliga svårigheter i vägen för en revision av framställningen av händelseförloppet. Ty det fordras många och övertygande argument och en stor auktoritet för att rubba en sjuttioårig tradition. Detta har jag även varit fullt medveten om, varför de invändningar, som bl. a. i denna tidskrifts andra häfte för år 1926 gjorts mot resultatet av mina undersökningar, ingalunda förvånat mig. Jag förstår även, att t. o. m. en historiker av facket skall känna en viss tvekan att godtaga en revision av uppgiften i Görtz ofta citerade brev, då ju en sådan måste medföra en revision av hela den övriga framställningen av den åländska kongressen, varav åter skulle följa ett övergivande av sådant, som man länge ansett vara ostridiga historiska fakta.

En omständighet, som man dock minst av allt får väja för, om man vill taga itu med lösningen av ett problem, är fruktan för att försöket skall stöta på oövervinneliga svårigheter. »Våga — vinna» måste tvärtom vara lösen för den, som ger sig i kast med de vetenskapliga problemen. Och vid värderingen av det uppsamlade materialet får ingenting a priori betraktas såsom oväsentligt. Understundom kan en till synes intetsägande notis eller några förflugna ord lämna uppslag, värdefullare än högar av arkivalier. Vad man måste eftersträva såsom det yttersta målet för sina ansträngningar är att ur de oftast förvirrade och bristfälliga situationerna utvinna en *helhetsbild*, att sammanställa och ordna bitarna

så, att därav blir någonting enhetligt, som tillfredsställer tanke och känsla. Man måste »se endels och profetera endels». Om därför två eller flere olika versioner finnas att tillgå angående samma tilldragelse, är det ej tillräckligt att — såsom man gjort med den rysk-svenska underhandlingen i juni 1718 — godkänna *en* av dessa framställningar och lämna de övriga åt deras värde. Det kunde ju hända, att de alla äro mer eller mindre ensidigt avfattade och att den verkliga — eller »uppkonstruerade» — situationsbilden blir något helt annat än de teckningar, på vilka den uppkalkerats. Men även om konstruktionen förefaller allt för vågad eller fantastisk, har den likväl i sin mån främjat sanningens seger, enär den tvingar fram en tillförlitligare helhetsbild än den föregående.

När två eller flere vittnen tala i samma sak, får man naturligtvis icke utan vidare välja någon av dessa såsom trovärdigare och draga sina slutsatser på grund av hans uttalanden och förkasta de övriga. Då uppgifterna äro stridiga, kan det ej bliva fråga om *tro*, utan om prövning. Det gäller naturligtvis att först noggrant granska och sovra hela det till buds stående materialet, förrän man väljer det vittne, vars utsago går ihop med den sannolikhetskalkyl, man på basen av detta anser sig berättigad att göra. Detta har varit min strävan, då jag försökt belysa de problem, vilka resa sig vid tolkningen av Görtz' brev till Müllern. Jag har icke trott på Ostermanns relation, emedan jag skulle anse honom vara ett större sanningsvittne än Görtz, utan emedan den senares framställning icke låter sig inpassa i den mosaikbild, vartill alla förefintliga dokument måste lämna materialet.

Bland alla de anmärkningar, vilka riktats mot min undersökning, har jag därför med en viss undran lagt märke till invändningen: »I allmänhet synes författaren vid *motsägelse mellan svenska och ryska källor röja en viss benägenhet att även utan tvingande skäl föredraga de senare.*»

Jag vill bemöta denna invändning med att framhålla, att då jag bland flera källor valt en viss, skälen härtill för mig varit verkeligen *tvingande.* Beträffande förevarande fall vädjar jag till det material jag framfört, till den granskning jag underkastat detsamma och till dess överenstämmelse med den ryska politiken under den närmast föregående tiden. Precis samma metod har jag även tilllämpat, då det gällt att syna Görtz' meddelanden i sömmarna. Och för att erhålla en säkrare grund att bygga på har jag sett mig tvungen att följa den åländska kongressen ända från dess första början. Då kom jag — först otydligt, sedermera allt klarare — till den bestämda uppfattningen, att en statsman av ovanliga mått dirigerade det hela — och *att denne man var holsteinaren Görtz.* Vad var då naturligare än att jag in i minsta detalj sökte att uppspåra hans vägar och stigar. Redan i min första avhandling av år 1887, »Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne», skymtar han fram. Men där är Peter, som sig bör, huvudpersonen. I mitt arbete om Ålandskongressen är förhållandet omvänt. I bör-

jan av dess första del är visserligen tsaren fortfarande den dominerande. Men ju längre berättelsen skrider framåt, desto tydligare rycker Görtz till sig händelsernas roder. För att allsidigare kunna belysa hans åtgöranden har jag efter förmåga sökt klarlägga hans karaktär, hans personlighet, hans planer, hans sätt att gå till väga vid deras genomförande ävensom syftemålet med hans skrivelser, vilka ofta måste tolkas icke efter orden utan efter andemeningen för att man skall få fram deras rätta innebörd. Så mycket mera har därför det påståendet frapperat mig, att jag — och det t. o. m. utan tvingande skäl — skulle föredragit ryska källor före de »svenska». Ett sådant påstående bevisar, att man fullkomligt missförstått mig. Ty någon särskild förkärlek har jag icke skänkt de ryska källorna, ehuru de å andra sidan varit mig till stor hjälp och nytta för undanrödjande av schismen mellan de bägge versionerna och för uppnående av en tillfredsställande helhetsbild. Därvid har, såsom tydligt kunnat förmärkas, Ostermann och Schafirov mången gång fått sitta hårt emellan, och även tsaren själv har jag kritiserat på alla de ställen, där jag ansett mig ha skäl därtill.

Det har redan framhållits, att kritiken ansett det material, med vilket jag opererat, alltför bristfälligt för att motivera ett förslag till lösning av konflikten. Såvitt härav synes framgå, hade jag alltså bort referera de bägge framställningarna parallellt med varandra eller — ännu hellre — hålla mig till den gamla, beprövade carlsonska versionen, såsom t. ex. Sörensson gjort. Vidare antydes, att den ryska diplomatin måhända blivit av mig oriktigt framställd. Ty man kunde ju icke veta, vilka muntliga instruktioner Ostermann före avresan från Petersburg vid årsskiftet 1717—1718 mottagit därstädes. Ej heller hade man någon garanti för att icke den i Ålandskongressen åberopade skriftväxlingen mellan Ostermann och hans hov i verkligheten kompletterats med en *hemlig* korrespondens, som måhända blivit med avsikt förstörd, såsom fallet ofta var vid hoven på den tiden. Ja, den möjligheten vore icke heller utesluten, att den ryska ministern överskridit sina fullmakter och på eget bevåg gjort sin hemställan i den form, Görtz sedan skildrat den i brevet till Müllern. Av denna anledning kunde man med fog antaga, att Ostermann i sina rapporter till hovet varit tvungen att lämna en oriktig bild av förloppet.

Emot det sista påståendet kan replikeras, att om Ostermann falskeligen påbördat tsaren ett förslag, som ej varit dennes, så har ju detta projekt ingen betydelse med hänsyn till *rysk* politik, vilket det här är fråga om. Ty Görtz ville ju vid sagda tillfälle veta, vilka offer *tsaren* vore villig att göra för att få behålla Östersjöprovinserna. Vad åter de två andra anmärkningarna angår, förefaller det ju sällsamt att efterlysa hemliga instruktioner och aktstycken, vilka gå stick i stäv mot resultaten av den vunna undersökningen, ehuru densamma noga överensstämmer med den ryska politikens allmänna riktlinjer. Det är ju endast, om man kommit till otillfredsställande resultat i slika hänseenden, som man blir

tveksam och frågar sig, huruvida icke viktiga aktstycken ännu kunna saknas.

Låtom oss för belysning av det sagda till en början granska det s. k. *första alternativet*, enligt vilket tsaren genom Ostermann den 10—12 juni 1718 erbjuder sig att återlämna alla sina erövringar med undantag av Ingermanland samt Narva och Viborg. *Av ett sådant anbud kunna vi icke upptäcka ens ett flyktigt spår i de ryska källorna.*

Vi äro sålunda hänvisade till antagandet att, förutom de tvenne hemliga korrespondensserier vi allaredan uppvisat jämte den officiella och halvofficiella skriftväxlingen, det existerat ännu en *femte* dokumentserie med *ännu hemligare aktstycken, som annullerar värdet av hela det övriga, i behåll förefintliga arkivmaterialet rörande det ryska svaret.* Parallellt med sina »officiella» krav på Östersjöprovinserna skulle tsaren alltså utsänt *extrahemliga* ukaser och cirkulär till sina ministrar, i vilka han anbefaller dem att icke låta den högra handen få veta vad den vänstra gör. Ställa vi en gång upp en sådan hypotes, så måste vi även förutsätta, att dessa manipulationer fortgått under en längre tid, ty man kan ju knappast antaga, att tsaren *just i början av juni 1718*, då han höll på att slutföra processen mot Alexej och att likvidera de sista synbara resterna av upprorsandan bland sina undersåtar, skulle hemfallit åt slika, pessimistiska funderingar, vilka alls icke stodo i samklang med hans naturell. Ej heller var hans eget hälsotillstånd vid berörda tidspunkt så vacklande, att han på grund därav skulle vidtagit dispositioner, vilka stodo i uppenbar strid med hela hans livsgärning.

Antaga vi åter att tsaren under en längre tid gått havande med dessa tankar, råka vi i en ännu betänkligare återvändsgränd, såsom framgår av följande, tämligen på måfå valda exempel.

Då Schafirov inför v. Kettler i Schwerin (i nov. 1716) förklarade, att tsaren ärnade behålla Östersjöprovinserna, hade han ju samtidigt bort låta det hessiska sändebudet förstå, att detta uttalande blott borde betraktas som officiella fraser utan varje reell innebörd. Annars hade han ju, blott till skada för den ryska politiken, undanhållit lantgreven och Karl XII en för fredsfrågan synnerligen avgörande synpunkt. Liknande förklaringar hade även bort lämnas Ranck, Poniatowskij och Ormonde, då de år 1717 — före Görtz' frigivande — gjorde sig underrättade om de ryska villkoren. Då berättelserna om dessa konferenser härstamma från hessiskt och svenskt håll, är ju den tanken fullkomligt utesluten, att vederbörande sändebud skulle uraktlåtit att inberätta till sina uppdragsgivare en så fenomenal nyhet som att tsaren äntligen släppt greppet om Östersjöprovinserna.

Tvärtom påträffa vi såväl i instruktionen till Kurakin av den 26 juli 1717 som i den till Bruce och Ostermann vid deras avresa till Åbo och Åland givna en uttrycklig fordran på Ingermanlands, Estlands och Livlands avträdande till Ryssland för alltid. Och

man spörjer sig med förvåning: varför skulle tsaren vilja leka blindbock med sina egna ministrar, d. v. s. just med de personer, i vilkas händer han överlämnade sina och sitt rikes mest vitala intressen? Och om han verkligen förde en så barnslig dubbelkorrespondens med dem, huru har icke ett ord därom sipprat ut, varken i ukaserna eller i sändebudens vidlyftiga berättelser?

Om vi efter dessa långa utläggningar taga Görtz' brev i hand för att noggrant granska detsamma i stället för att uteslutande lita till Carlsons referat därav, så finna vi till vår tillfredsställelse, att de meningar däri, med stöd varav traditionen uppbyggts, ej på långt när utgöra brevets hela innehåll. Görtz är, som vi alla känna, en slipad strateg, och just med avseende å det första alternativet, som vilade på svag och skröplig grund, måste han i god tid göra i ordning åt sig lämpliga reträttpositioner. Sålunda får Müllern samtidigt veta, »att man ej från svensk sida finge fordra, att tsaren bleve innesluten från tvenne sidor, utan borde han *nödvändigt ha den ena sidan fri*», annars kunde han ju samtidigt angripas både från Finland och de baltiska provinserna. Denna taktik kom väl till pass, då Müllern icke fullt tre månader därefter gjorde sitt beryktade angrepp mot Görtz. Denne kan nämligen då helt frankt replikera, att tsaren *aldrig* (obs!) haft för avsikt att *godvilligt* återgiva de baltiska provinserna. Antagligen är det denna kraftiga dementi av Görtz' egen hand, som förbryllat t. o. m. F. F. Carlson, eftersom han slagit in på samma reträttmetod som Görtz själv, om den ock i detalj företer *en* anmärkningsvärd olikhet. Denne låter nämligen i sitt brev till Müllern tydligt förstå, att det första alternativet ej vore mycket att bygga på och att brevets kärnpunkt måste förläggas till det *andra* alternativet, d. v. s. till ekvivalentförslaget, medan däremot Carlson lämnar denna viktiga omständighet oanmärkt (s. 125). Däremot framhåller Carlson något senare (s. 144 o. 148) icke mindre än två särskilda gånger samma ord om omöjligheten av Estlands och Livlands återlämnande till Sverige, som vi nyss anfört av Görtz, och gör det på det ena stället i följande kraftiga ordalag: »att ryssarna *aldrig* skulle avstå från besittningen av Estland och Livland, *visste Görtz*». Man skulle därför kunnat antaga, att efterföljande historiker önskat begagna sig av den möjlighet till borteliminering av det första alternativet, som Görtz och Carlson själva, om ock nödtvunget, anvisat och som Bacmeisters källmaterial klart och tydligt lägger i dagen. Men så har icke skett, eller åtminstone har det skett i en form, som icke mycket förbättrar saken. Så skriver t. ex. Sörensson: »Beträffande det första alternativet förefaller saken *rätt mystisk. Det omnämnes sedermera aldrig från något håll vid kongressen och spelar ingen roll i diskussionen*». Icke desto mindre kommer han på ganska vaga skäl — ett yttrande av Schafirov till det preussiska sändebudet Mardefeldt angående Livland och upprorsrykten från Ryssland — till den uppfattningen, att även det första alternativet »*verkligen*

framställts av Ostermann (obs!), *om än kanske ej så klart och skarpt formulerat som i Görtz' framställning*».

Det vore synnerligen intressant att få erfara, vari denna skärpa egentligen manifesterade sig. Alternativet i fråga bestod ju blott av några få ord. Om författaren anser, att Görtz på bekostnad av sanningen alltför skarpt framhävt Estlands och Livlands återbördande till Sverige, så vore ju vägen banad för ett samförstånd i denna kardinalfråga och möjlighet därigenom öppnad för en *småningom* skeende kompromiss även i andra på dagordningen stående frågor.

I sammanhang härmed förtjänar jämväl att framhållas, att en av mina recensenter själv medger, att tsaren (i april 1717) var fast besluten att behålla *alla* sina erövringar med undantag av Finland och ej ville höra talas om någon gottgörelse åt Sverige.

Övergå vi så till *ekvivalentförslaget*, ställer sig frågan enligt de olika versionerna på följande sätt: Har tsaren genom Ostermann i Lövö framkommit med förslaget att förvärva åt Sverige (och Holstein) de i sagda alternativ uppräknade länderna eller har han blott ställt i utsikt att söka gottgöra riket dess förluster till Ryssland, men emotsett närmare förslag i detta hänseende från svensk sida?

De författare och recensenter, vilka behandlat detta ämne, ha i regeln anslutit sig till den förra åsikten och ha såsom stöd därför framhållit Rysslands inre svårigheter och härvid huvudsakligen baserat sina påståenden på utländska sändebuds vid tsarens hov uttalanden rörande det politiska läget och nödvändigheten för tsaren att sluta en snar fred.[1] Utdragen styrka emellertid ej — icke ens Mardefeldts brev (jfr *HT* 1926, s. 197) — att tsaren skulle ha gjort ett *specificerat* anbud. Tvärtom skriver Gyllenborg till Müllern den 28 maj/6 juni: »Ännu får man dhem (ryssarna) intet att tahla reent uth, *men så lära wij snart taga bladet från munnen, om wij märcka att dhe willia draga saken på långbänken.*» Detta visar — något som även recensenten i *HT* i princip erkänner — att ekvivalenttanken uttryckligen framprovocerades från svenskt håll. Huru kan man för övrigt tänka sig, det *tsaren* självmant skulle erbjudit sig att restituera hertigens av Holstein-Gottorp besittningar, d. v. s. att påtaga sig förpliktelser, vilka Karl XII varken begärt eller kunnat begära av ryssarna (jfr t. ex. III, s. 13). Ett sådant steg *vid ifrågavarande tidpunkt* hade blott kunnat tolkas som ett opåkallat fjäsk och ej som en diplomatisk handling och hade mera bort skada än gagna rysk politik. Av samma tvetydiga värde är även det »ryska» förslaget, att Mecklenburg, som ytterst obetydligt indragits i det nordiska krigets stormar, skulle överlämnas åt Sverige. — Att döma av Görtz' brev till konungen från september och oktober 1717 hade han antagligen hoppats på en annan förhandlingslinje med tsaren — detta skall närmare klarläggas i min

[1] Liknande synpunkter framförde svenskarna själva i Lövö; jfr mitt arbete II, s. 130.

fjärde del — men såsom förhållandena nu lågo, återstod för honom ingen annan möjlighet att få förhandlingarna i gång med ryssarna än att erbjuda tsaren ett slags »kohandel», ehuru baronen torde varit fullt medveten om att han aldrig skulle lyckas förmå Karl XII att i bytesväg avhända sig Estland och Livland. Men huru lätt griper icke människan i sin nöd efter även det minsta halmstrå, enär hoppets ljusa känslor aldrig kunna helt utplånas ur hennes bröst! Så även här. De stora medgivanden om återställande av Sveriges forna storhet, som Görtz tack vare Ostermanns medverkan trodde sig kunna utverka av tsaren, synas ha väckt dessa känslor till nytt liv. Ty annars har man svårt att förstå, varför Görtz skulle ha lagt en så ovanligt stark press på konungen för att framtvinga hans bifall till ekvivalentplanen (III, s. 90—116).[1]

Den stora beredvillighet, som tsaren efter Ostermanns ankomst till Reval (aug. 1718) visade med avseende å Görtz' propositioner, har väckt misstankar om, att denna eftergivenhet från det ryska hovets sida borde förläggas till ett långt tidigare stadium. Ty därigenom kunde man lättare förklara ett av Ostermann inkommet detaljerat förslag i överensstämmelse med Görtz' redaktion. Ställer man emellertid Ostermanns rapporter och tsarens instruktioner mot baronens påståenden, så blir man tveksam. Själv säger tsaren, och som det synes med fog, att det tillkomme *svenskarna* att bestämma, vilka besittningar och vilka gentjänster överhuvud de krävde för Östersjöprovinserna. Ty det vore ju de, som gjorde uppoffringarna och som följaktligen även borde angiva sina pretentioner. — Och för resten: när har man väl exempel på att den *segrande* parten erbjuder sig att återlämna så gott som alla sina erövringar, eller om den får behålla dem, utlovar vissa noggrant specificerade och i andra makters besittning befintliga länder i utbyte! Det vore ju att ställa all »diplomati» på huvudet.

Såsom belägg för den förstnämnda åsikten skildrar P. Sörensson i sitt arbete »Sverige och Frankrike 1715—1718» en konferens, som i juni 1717 ägde rum i Paris mellan den svenske generalen Erik Sparre å den ena sidan samt tsarens livmedikus R. Erskine (liksom Bruce skotte till börden) och furst Kurakin å den andra. Därunder skulle ryssarna *för första gången gjort ett ekvivalentanbud till Sverige* och bl. a. förespeglat Karl XII tsarens hjälp för erhållandet av *landersättning från Danmark.* — Och eftersom detta skett redan ett år före Ostermanns anbud, hade man ju skäl att förutsätta, att planen under denna långa intervall hunnit utformas av den ryska diplomatin, varför ett detaljerat ryskt förslag till Görtz den 10—12 juni 1718 föreföll sannolikt.

Jag har i »Ålandskongressen» skildrat denna episod (I, s. 87

[1] Rec. i *HT* skriver i anl. härav, att Görtz skulle visat prov på en höggradig naivitet, om han trott sig kunna genomdriva »planen» både hos Karl och Peter, och tillägger: »naivitet hörde eljes icke till den store statsmannens svagheter». — Detta är riktigt; men *huru* vill rec. i sin tur förklara baronens stora enträgenhet att utverka konungens bifall till förslaget?

—89) och därvid framhållit min uppfattning av saken. Vad ekvivalentplanen angår, synes tsaren långt tidigare genom jakobiterna, vilka följde Görtz' signaler, fått kännedom därom (jmfr I, s. 70—71). Sparres konferens i Paris under det ryska hovets därvaro var blott en länk i denna kedja, och man kan därför icke undertrycka den uppfattningen, att det låg speciellt i *Sparres intresse* att få erfara, vilka fredsvillkor tsaren var sinnad att uppställa, d. v. s. att just beröra samma ämne, som Ranck, Poniatowskij och Ormonde lagt fram för denne. Det ryska svaret var emellertid så allmänt hållet, att det ej gärna kan åberopas som något ekvivalentanbud. I Sparres brev av den 12 juli säges nämligen därom: »Je connus aussij a force de tourner mes questions que de ce qu'il plaisoit au Roij de ceder à ce Prince, Sa M:té seroit de domagée en partie par le restitutions qu'il lui feroit fair de ce qu'on usurpe aujourdhuy sur la Suède, et partie par des conquêtes, que le Czar pretende fair à Sa M:té. *De la manière que cette dernière veüe echappe a ce Ministre je crus connoitre par lex expressions, que ce seroit le Roij de Dannemark, qui en feroit les frais*».

Det är klart, att ett så svävande uttalande knappast kan tillmätas någon betydelse, då det gäller att påbörda Ostermann ett specificerat anbud ett helt år senare. För övrigt var just åberopandet av Danmark såsom den part, från vilken ersättningen skulle tagas, ytterst olyckligt valt. Ty bakom den planen stod Görtz, men ingalunda Peter. Det har för några år sedan påvisats av en svensk historieforskare,[1] att det ingalunda låg i Rysslands intresse att allt för mycket öka Sveriges maktställning på Danmarks bekostnad, och under den åländska kongressen få vi upprepade belägg för detta ställningstagande (III, s. 84, 96, 151—153, 185 m. fl. ställen). Att därför furst Kurakin skulle *erbjudit* Sverige gottgörelse för dess förluster till Ryssland just i Danmark utan att samtidigt reservera sig angående omfånget av denna ersättning förefaller därför ganska egendomligt och står som sagt icke i samklang med den dåtida ryska politiken. Ty någon månad senare finna vi Peter i full underhandling med Fredrik IV rörande återupptagandet av anfallsplanerna mot Karl XII för året 1718. Ej heller omnämnes i den redan berörda instruktionen till Kurakin av den 26 juli 1717 med ett ord någon ekvivalentplan — allra minst om en sådan, riktad mot Danmark.

Redan av ovan angivna orsaker torde det ej vara tillrådligt att i Sparres konferenser i Paris söka ett stöd för sannolikheten av det av Görtz för Müllern refererade anbudet från Lövö. Men låter man Görtz via jakobiterna framstå som initiativtagare i det förra fallet och samme Görtz via Ostermann som inspirator i det senare, gå de bägge offerterna väl ihop. — För egen del har jag förlagt det första ekvivalentprojektet till november 1716 och låtit förslaget

[1] Helge Almquist, Holstein-Gottorp, Sverige och den nordiska ligan 1713—1714.

utgå från hessiskt-svenskt håll (I, s. 42). Visserligen blev v. Kettler då icke i tillfälle att framföra sitt ärende i denna del, men enligt vad recensenten i *HT* (s. 189) anför, har detsamma dock på andra vägar kommit till ryssarnas kännedom. Det förefaller mig därför, som om min bevisföring i denna punkt ej bort helt och hållet tillbakavisas. Det synes som om man beträffande det andra alternativet med större skäl än om det första kunde tillämpa Sörenssons ord, d. v. s. att om ett förslag sådant som detta andra alternativ verkligen blivit gjort, »det kanske ej varit så skarpt formulerat som i Görtz' framställning». Härigenom hade redan från början en bro kunnat slås mellan de två uppfattningarna.

Härmed kunde jag avsluta detta polemiska inlägg. Emellertid vill jag ännu med några ord beröra en episod, som står i nära samband med ekvivalentplanen och de beramade underhandlingarna på Åland, nämligen Görtz' påstådda nattliga möte med tsaren på slottet Loo. Recensenten i *HT* anför särskilda sändebuds vittnesbörd därom, att konferensen med tsaren med all sannolikhet ägt rum. Episoden är av ringa vikt, alldenstund Görtz vid sagda besök erhöll tillträde till Kurakin, som var tsarens officiella underhandlare i Holland i den nordiska frågan och som jämväl uppsatt ett protokoll över sin diskussion med baronen. I denna handling omnämner prinsen dock icke något sammanträffande mellan Görtz och tsaren. Jag har därför ävensom på andra av mig redan påpekade grunder tagit det säkra för det osäkra och ställt den mystiska nattliga konferensen med tsaren i tvivelsmål.

Ur »den åländska kongressen och dess förhistoria» har jag här upptagit endast ett skarpt begränsat spörsmål till förnyad diskussion. Jag har valt just detta exempel, enär min hittillsvarande framställning i ämnet mynnar ut i detta problem och enär en revidering av uppfattningen om de övriga frågorna ej kan med någon utsikt till framgång genomdrivas, förrän denna tvistefråga bragts ur världen. Det är därför av stor betydelse, då yngre historiker, vilka icke i lika hög grad som de äldre äro bundna av traditionens makt, rikta sina forskningar på detta ämne. Ty gåtornas slutgiltiga lösning ligger i deras och framtidens händer.

K. J. Hartman.

C. A. Löwenhielm om Karl Johan.

«Dans les grandes occasions j'ai du génie — mais dans le journalier je suis médiocre». (Karl Johan till Löwenhielm.)

Genom tillmötesgående av dåvarande ägarinnan till Ökna slott i Södermanland (Floda socken), den i år avlidna friherrinnan Ingeborg Åkerhielm, född Bonde, fick undertecknad under sommaren

1926 tillfälle att taga del av de därstädes förvarade papper, som härröra från bröderna Carl Axel och Gustaf Löwenhielm.

Med Carl Axel Löwenhielms död 1861 utslocknade på manssidan den grevliga ätten Löwenhielm; hans överlevande ättlingar voro endast två dottersöner (Gustaf von Düben, död 1876, och Carl Axel Raab, död 1901). Det är under sådana förhållanden förklarligt, att hans arkivaliska kvarlåtenskap omhändertogs av den ende representanten för den närmaste generationen inom familjen, hans måg (och den ovannämde G. v. Dübens styvfar) landshövdingen friherre Carl Åkerhielm, och därigenom fick sin förvaringsplats på dennes gods Ökna.

Med Carl Axel Löwenhielms papper har vid något tillfälle kommit att förenas en liten samling brev och handlingar, ägande samband med hans broder Gustaf, vilka emellertid äro av rent privat karaktär; till riksarkivet har som bekant (jfr Sam. Clasons meddelanden i denna tidskrift 1905, s. 237 f.) kommit en betydande del av dennes manuskript och brevväxling, vilken senare dock ursprungligen måste varit av större omfattning.[1]

Carl Axel Löwenhielms samling utgöres — frånsett fullmakter o. d. samt några buntar rörande ekonomiska och rättsliga förhållanden, särskilt angående en för hans andra makas räkning i Ryssland förd process — endast till en ganska ringa del av brev; huruvida hans korrespondens i övrigt finnes bevarad på något annat håll, är mig icke bekant. Däremot finnes där ett betydande antal manuskript, dels i koncept, dels i renskrift: självbiografier och andra anteckningar av memoarkaraktär samt uppsatser i militära, administrativa m. fl. ämnen.[2]

Såsom framgår av J. Feuks i denna tidskrift 1925, s. 132 ff., meddelade uppsats »Carl Axel Löwenhielms Lefvernesbeskrifning», tillhör det 1923 under den antydda titeln publicerade manuskriptet icke Ökna-samlingen. I denna förekomma emellertid två vid olika tidpunkter avfattade, i formuleringen ej sammanfallande självbiografier: en daterad 1835 och tillägnad Löwenhielms då ännu levande döttrar, en tillkommen under åren 1857—61 för dottersonen Carl Axel Raabs räkning. Det numera tryckta exemplaret, vilket, såsom framgår av vissa uttryck i texten, är riktat till de båda barnbarnen och är avfattat ungefär samtidigt med den sistnämnda redaktionen (1857—60), synes — enligt hastig jämförelse — med smärre avvikelser sammanfalla med denna.

Jämte dessa självbiografier kan förtjäna påpekas en egenhändig, 107 sidor stark »Journal i Grekland, med chartor och extraits gjorde åren 1792—à 1795 uti Constantinopel», vilken utom texten innehåller åtskilliga avbildningar utförda av förf. själv, delvis från

[1] Tilläggsvis kan nämnas, att en enstaka volym brev till honom från åren 1837—39 för ett årtionde sedan överlämnats till riksarkivet från utrikesdepartementet.

[2] Närmare uppgifter om innehållet i Ökna-samlingen lämnas i en av mig till riksarkivet i år avgiven promemoria.

Mykenä med anteckningar: »dessiné et decouvert par C. Löwenhielm 1794».

Av Feuks ovan åberopade uppsats är känt, att Löwenhielm även nedskrivit andra minnesanteckningar. Feuk påpekar, att Löwenhielm i sin Lefvernesbeskrifning (s. 142) rörande sin diplomatiska bana hänvisar till »en serskild notice, jag tänker lemna efter mig». Något längre fram i samma självbiografi (s. 146) heter det: »Min serskilta uppsats öfver min diplomatiska bana, ifrån år 1812 till 1819, finner ni bland mina anteckningar.» I den ovannämnda, något senare (1861) slutförda redaktionen lyder däremot motsvarande ställe: »Min*a* serskildt*a* uppsats*er*» o. s. v. Någon *sammanhängande* skildring av hela sin diplomatiska verksamhet har Löwenhielm i själva verket icke, såvitt man vet, lämnat efter sig.

I Ökna-samlingen finnas jämte de — i följd skrivna — av Feuk dels på ovan angivet ställe, dels i avhandlingen »Sverige på kongressen i Wien» 1915 publicerade uppsatserna (»Min mission till Petersburg 1812», »1812 [ɔ: 1813] års campagne», en karaktäristik av Karl Johan och »År 1814 — efter inträdet i Paris») ytterligare tre fristående, delvis fragmentariska minnesanteckningar från tiden 1810—14.[1] Dessutom förekomma där några korta uppsatser innehållande anekdoter om Karl XIV Johan eller bidrag till hans karaktäristik.

Van Löwenhielm avsett med alla dessa olika uppsatser, kan ej med bestämdhet sägas. Möjligen utgöra de delvis förarbeten eller början till den tänkta sammanfattande skildringen av hans diplomatiska verksamhet. Han har också planerat en »särskild teckning

---

[1] Därjämte finnes där ett fragment, berörande liknande ämnen, tydligen blott innehållande början till en längre framställning — texten upphör nederst på andra sidan av ett ark, i vilket andra torde varit inlagda —. Trots sitt ofullständiga skick må för fullständighetens skull även denna anteckning här återgivas. Inledningsorden hänföra sig tydligen till de härnedan s. 434 ff., resp. i *HT* 1925, s. 147 ff. avtryckta uttalandena. Lydelsen är denna:

»Hörande till mina Mémoirer.

Jag har nyss omtalat Carl Johans hemliga négociationer med Napoleon — och anser mig böra egna åt denna handling de opinioner [ursprungligen i st. f. detta ord: »uplysningar»] jag deröfver hyser.

Uti Carl Johans själ voro 2:ne stridande krafter — den ena som drog honom åt Frankrike — den andra som visade honom till Carl d. XIII thron.

Såsom ett arf af révolutionen hade han fådt en misstänksamhet, som vållade, att han ej ansåg sig *rätt säker* att nånsin blifva svensk konung — den andra, som förespeglade honom, att om han lyckades störta Napoleon, skulle Frankrike *begärligt* välja honom till konung — och båda dessa C. Johans innersta tankar voro lika irriga — Sverige var honom troget — och Frankrike afskydde honom, såsom en öfverlöpare till coalitionen.

Otvifvelaktigt för mig är, att vid mötet i Åbo Keysaren lofvat understödja hans begär till franska thronen, då Alexander dervid hade trodt sig kunna återställa Prinsen av Wasa till svensk konung.

Carl Johans lyckliga stjerna förde honom dit där hans stora egenskaper kunde utveckla sig, och C. Johan dog som konung öfver Sverige och Norrige efter en longvarig och lycklig régéring.

Emellertid anser jag mig böra omnämna flera — — —.»

av de militära operationer under kriget 1812—14, vari han deltagit;[1] någon sådan synes icke vara tillfinnandes.[2]

Det är mycket möjligt, att döden eller tilltagande ålderdomsskröplighet hindrat utförandet av hans planer; ett par av de här tryckta uppsatserna äro i själva verket avbrutna mitt i ett stycke eller t. o. m. i en mening. Anteckningarna äro uppenbarligen, åtminstone till stor del, nedskrivna i hans ålders dagar. Bevisligt är detta i fråga om ett par av dem: i uppsatsen om Örebro riksdag är årtalet, 1859, uttryckligen angivet — förf. fyllde det året 87 år! — och i berättelsen om vistelsen i Paris 1814 åberopas en uppgift i en del av Schinkel-Bergmans Minnen, som utkom 1856. Detta förhållande, att anteckningarna återgiva en mycket gammal mans hågkomster, ger förklaring till ett och annat i dem, som kan synas förvånande. Vid bedömandet av dem måste också hänsyn tagas till den omständigheten, att de som sagt delvis icke ens föreligga avslutade och knappast i det skick vari de nu framträda varit avsedda för offentligheten.

Tydligen äro de, åtminstone till stor del, nedskrivna ur minnet och återge icke, i varje fall icke ordagrant, samtidigt med händelserna gjorda anteckningar. Stundom beröras i ett par av dem — eller i någon av dem och den tryckta levernesbeskrivningen — samma ämnen, och det kan därvid hända, icke blott att en detalj behandlas med större utförlighet i den ena redaktionen, en annan i den andra, utan ock att olika uppgifter lämnas om samma förhållanden. Ur källkritisk synpunkt är av särskilt intresse att finna, huruledes i direkt form återgivna yttranden ofta skifta högst väsentligt i de olika berättelserna. De meddelade uppgifterna äro tydligen icke heller verifierade genom jämförelse med säkrare källor — det är ju möjligt, att förf. tänkt sig en kontroll vid en blivande bearbetning. Så som anteckningarna nu föreligga, innehålla de en mängd felaktigheter. General L. Tingsten har i sin i »Karl Johans Förbundets Handlingar för åren 1923—1926» (Uppsala 1927), s. 80 ff., publicerade kritik av Löwenhielms av Feuk 1925 tryckta uppsatser påpekat åtskilliga sådana. Jag har ej underkastat de nu tryckta ytterligare bidragen någon systematisk kollationering med andra källor, men tillfälligtvis gjorda iakttagelser ha även här på flera punkter givit vid handen misstag i fråga om fakta, namn och data.

---

[1] Se nedan s. 435.

[2] Såvida icke uttrycket avser den s. k. »1812 års campagne». Denna uppsats måste i så fall vara skriven efter »Notice öfver freden i Paris». En särskild uppgift i den senare torde i själva verket vara åberopad i den förra (jfr nedan s. 437, rad 13 uppifrån och *HT* 1925, s. 147, rad 16 uppifrån: »Jag har förut sagt» o. s. v.).

Om Löwenhielm författat andra uppsatser av här berört slag än de nu kända, kan ej med säkerhet angivas. Det ser så ut av det nedan s. 428 återgivna uttrycket: »Jag har redan sagdt» o. s. v., ty den därefter återgivna uppgiften förekommer icke i någon annan av de bevarade uppsatserna. Det är dock tänkbart, att han härvid missmint sig.

Det är alltså tydligt, att Löwenhielms memoaranteckningar icke kräva mindre kritik än annan litteratur av samma slag, med hänsyn till omständigheterna vid författandet snarare mera. De äro ej heller mindre subjektiva, än dylika källor pläga vara. Hans ofta skarpa ton beträffande den konung, vars förtroendeman han under en lång period av sitt liv var, har redan förut väckt överraskning; den framträder på ett ej mindre påfallande sätt i de här meddelade uppsatserna om händelserna 1812—14. Särskilt i den sist i raden återgivna tar sig klandret mycket kraftiga uttryck med beskyllningar mot Karl Johan för svek mot hans förbundna o. s. v., av samma art som och delvis identiska med dem, som förekomma i de förut tryckta anteckningarna och upptagits till kritisk vidräkning i Tingstens nyssnämnda uppsats. Man får onekligen det intrycket, att det för Löwenhielm — därutinnan visserligen icke ensam bland diplomater — stundom fallit sig väl naturligt att se saker och ting med dens ögon, hos vilken han var ackrediterad.

Även om det direkta källvärdet av de Löwenhielmska anteckningarna alltså icke kan anses särdeles stort, utgöra de dock ett intressant bidrag till den icke alltför rika memoarlitteraturen från Karl Johans-tiden, icke minst de härnedan i första avdelningen återgivna närbilderna av konungen med deras på sätt och vis älskvärt humoristiska uppfattning av den höga personen och deras ogenerade sätt att ge uttryck däråt. Det torde också, icke minst ur källkritisk synpunkt, kunna anses vara av värde att ha hela det splittrade Löwenhielmska memoarmaterialet, i den mån det är känt, bragt till offentlighet.

Texten återgives med nedan angivna undantag i enlighet med Löwenhielms eget skrivsätt; några luckor beträffande enstaka ord ha dock utfyllts inom klammer och en del uteglömda tecken över vissa bokstäver tillagts. Utgivaren har förfarit med frihet i avseende på stora bokstäver, skiljetecken (varvid dock Löwenhielms ymniga bruk av tankestreck bibehållits) och sammanskrivning av ord. Kommentaren i noter inskränker sig i regel — frånsett vissa punkter, där uppenbara oriktigheter iakttagits eller hänvisning till nyare litteratur[1] funnits påkallad — till identifiering av personer och orter, där sådan synts behövlig.

---

1. Anteckningar om Karl Johan.[2]

Anecdoter af min tid.

Carl Johan var som alla gascognare — mångordig, ärelysten, djerf, förslagen. Hans uppfostran hade varit god. Hans fader.

[1] Jfr ock F. W. Moréns efter uppsättningen av detta meddelande utkomna avhandling »Kring 1812 års politik» (Stockholm 1927).

[2] De båda sammanfattande avdelningsrubrikerna äro tillsatta av utgivaren. Titlarna på de särskilda uppsatserna äro däremot Löwenhielms egna.

advocat uti Pau, ämnade honom till jurist, men hans lynne kallade honom till militairyrket, där hans lefnad är tilräckligen känd. Historien var hans älsklingsstudium, och han var stark uti romerska historien, äfvensom uti Galliens, och hade god reda uppå nordboernes invandringar uti Normandie och ost-gothernes uti Navarra och Biscaya.

Han var pratsjuk i högsta grad och kunde utan uppeholl tala ensam uti 2 à 3 timmar. Hans krigsbragder, men än mera hans financiella théorier (osammanhängande) voro det vanliga thema. Det gaf en holländsk minister härstädes grefve Dedel[1] tilfälle att gifva mig [!] under ett samtal om Carl Johan, på Rosersberg, då jag sade »C'est Bayard — sans peur et sans réproche» — då Dedel svarade »Oui, si Vous lui otez la queue» — då *Bayard* blir *bavard* — jag låtsade intet höra.

En afton i slottet, då C. Johan samladt, efter sin vana, nogra de förnämsta gästerna i ring, började han sina vanliga tal, dels om förmenta conspirationer, dels om financer, då min bror, som hördt alt detta 1000 gånger, tog sitt parti, drog sig utur den stående cirkeln, gick på operan, återkom efter 2 timmar — och fant H:s May:t och hans arma auditorium ännu stående på samma ställe och Konungen i full fart att tala — utan att hafva märkt min brors frånvaro.

En annan gong talade han för st.r. baron Åkerhjelm[2] så länge, att denne, som var af svagare natur, svimmade utaf och föll hufvudstupa i golfvet, vid Kgs. fötter.

Carl Johans lefnadsvanor.

Strax vid hans ankomst till Sverige förde han en besynnerlig lefnad, som omöjligen kunde vara ett résultat af förra vanor, då han tillbragte sin mästa tid vid krigande arméer.

Hvarje dag tog han bad, som räckte ett par timmar, med altid påspädt varmt vatten. Han mottog sina ministrar, och hvem som häldst, sittande i badkaret — och afgjorde sina affairer under idkeligt prat.

Efter kriget 1814 lyckades det lifmed. Edholm[3] att få honom ifrån dessa bad, hvilka aldrig kunde passa för vårt climat.

I sängen låg han uti flere tunna tröjor, som af- eller påtogos efter behag — vid hufvudgärdet måste kammartjenaren altid lägga 1 dussin fina baptistnäsdukar och 1 flaska eau de Cologne — och denna dosis af näsdukar och luktvatten måste de flesta dagar förnyas 10 a 12 gonger.

Sanning var, att om morgonen i sängen hade C. Johan en

---

[1] Salomon Dedel, nederländsk envoyé i Sverige 1816—1824.
[2] Gustaf Fredrik Åkerhjelm (1776—1853), statsråd 1831—1840.
[3] Erik af Edholm (1777—1856).

skarp lukt med sig, hvilken han ville fördrifva med eau de Cologne.

Han låg ibland till kl. 2 — tog emot hvem som hälst ifrån kl. 10, och déclamérade eller dictérade där, dels kloka och snillrika, dels halfgalna idéer.

Tala var för C. Johan den enda motion han hade — ty utom nogra gonger vid läger eller eldsvådor, hvarken gick eller red han.

Conversation med C. Johan.

Jag hade flere år, och ända till dess jag formeligen undanbad det, den olyckan att efter hvarje conselj bjudas till Kgs. middag — kl. 12 om natten. Han brukade då utkrama sina finan[c]iella galenskaper, hvilka altid af mig bestriddes.

En natt, då wi kommo från bordet, satt han sig i soffan, jag till höger, G. Lagerbjelke till vänster och M. Brahe sofvande i ett fönster. Då började å nyo pratet om svenska folkets förmenta otacksamhet, och alla de conspirationer som gjordes mot hans lif. Detta otäcka prat hade jag väl 500 gånger motsagt — men fåfängt. Det var en fixe idée, och uti hans sängkammare hängde ett stort och hardt svärd, hvarmed han ämnade sälja sitt lif dyrt.

En afton, då detta dumma och dystra ämne återkom, blef jag så utledsen, att C. Johan tydeligen kunde i mitt ansigte läsa intrycket, och för att då göra effect, tog han mig häftigt i armen och utropade »— Quand vous m'aurez tué, moi, mon fils, mes petits fils et que vous n'aurez plus de roi, — dites, que ferez vous alors — que deviendra la Suède». Härtill fick han följande föga artiga svar af mig — »La Suède sans roi? Soyez tranquille, Sire — la Suède trouvéra toujours des rois».

Han vände sig till mig, såg alfvarsam ut — men i stället att bli ond, skrattade han och sade »Ma foi, Charles, je crois que Vous avez raison», steg up, var munter och glad och förnuftig samt förafskedade oss kl. 1 om natten för att gå till sängs, där den arma Brahe ännu måste under ett par timmar afhöra hans prat.

Märkvärdiga yttranden.

En dag då jag sade om nogot af C. Johan nyss tagit beslut — »Mais Sire — je n'aime pas cela — cela n'est pas Royal.»

»Charles», sade han, »ne scavez Vous pas que je ne suis rien qu'un *Jacobin couronné*», och han sade sant — ty Bernadotte hade mongfaldiga gonger stådt med röda mössan och dragen sabel och svurit död åt alla régenter, och slöt med att dö lungt uti sin egen

kongl. säng efter en long régéring och fraternisering med alla Europas kungar.

En dag, då han verkeligen visadt snille, gjorde jag honom min compliment derför — då han svarade — »Mon cher Charles — Vous avez raison — dans les grandes occasions j'ai du génie — mais dans le journalier je suis médiocre».

---

2. Minnesanteckningar från åren 1810—1814.[1]

1810. *Örebro riksdag.*

Detta år hade min bror och jag måst afresa till Cassel, där vår s. fader dödt i april månad, samt vidare till Holland, där han hos bankieren Hoggaer[2] lämnat det betydligaste af sin förmögenhet.

Det föll oss in att upvakta Louis Bonaparte, då ännu konung i Holland, gift med den täcka Hortense Beauharnais — moder till nuvarande fransmännens keysare. Må jag härvid anmärka, hvad då allmänt troddes, neml. att L. Napoleon var son till den käcka amiral Verhuel[3], likasom hans yngre broder son till en af Nap. d. 1:a tilgifna favoriter. Den älskvärda drottningen var icke af de trogne.

Wi förestäldes kung Ludvig en onsdag i början av juni, och blefvo förvånade öfver det oöfverträffeliga af hans hollning — man skulle trodt sig se en thronföljare af äldsta konungaätter.

Dagen derefter afreste wi — och när wi [!] om fredagen, 2:a dagen efter vår presentation, uti Osnabruck af afvisorna underrättades, att k. Ludvig nedlagt sin spira.

K. Ludvig var älskad i Holland, som han styrde uti dess interesse — och när hans äldre keyserl. broder ville påtruga honom mésurer, som han fann skadlige för Holland, och hans gjorde föreställningar ingenting fruktade, beslöt han nedlägga spiran, och höll det så hemligt, att ingen, icke ens Hortense, visste därom, utan lät hästar och vagnar utrustas för en längre sejour på lustslottet Laeken. Hortense fick befallning medtaga alla sina juveler — och så lät han conseljen samlas, meddelade dem sitt beslut, och lät ej deras böner förmå honom att quarblifva. Han sade dem, att han intet ville vara sin broders prefect, utan häldre föredrog privatlifvet. Han afreste till Toscana och Hortense till Schweiz.

---

[1] Se ovan s. 420, not 1.

[2] Hoggner.

[3] Den fransk-holländske sjöofficeren Carel Hendrik Ver Huell (1764—1845).

Längre fram på vår resa möttes wi af cab.-courier Lilljedal, afsänd till Paris för att berätta r.ma[r]schallen gr. Fersens (vår grand oncle) mord.

Ankomne till Hamburg, där wi hvilade en dag öfver, infann b:on Hampus[!] Mörner[1] sig hos min bror, för att bedja honom om lån af pengar, hvarmed *återvända* till Stockholm, på resa från Paris. Tillfrågad hvad han där haft att göra, svarade han öppet »att erbjuda Sveriges krona åt Bernadotte» etc. — ett partie, som bildat sig till hans förmon, och bestod hufvudsakligen af prof:r Afzelius[2] i Upsala (uphofsman), öfverståthollaren Sköldebrand (sedermera exc. och st.råd), b:on Mannerheim och det tros t. o. m. Adlercreutz.

Wetterstedt, då hofcanzler, sade sig aldrig veta utaf ett sådant project, och ville låta lagl. tilltala sin svåger, H. Mörner.

Fersenska mordet är en ännu icke utredd skamfläck för svenska konungahuset och första lifgardiet, som stod upstäldt på Ridd.h.-torget tätt intill rådstugan, där Fersen mördades i åsyn af stadens *öfvercommendant gen. Silfversparre*, som satt på hörnstenen till Rådstuguplanen[3] och gret öfver hvad han hade under ögonen, utan att använda gardiesbattaillonen, hvilken tvärtom af dess chef général Lovisin befaldes släppa pöbeln med Fersen tvärt igenom trouppen!!!

Min bror och jag afreste fr. Hamburg till Stockholm och kort derefter till Örebro, dit C. XIII rest 1 vecka förut.

R.dagsmännen fr. alla holl ankommo till staden — de fleste utan ringaste egen tanke på det vigtiga blifvande thronföljarevalet — och så äro våra r.dagsmän nära nog vid alla riksdagar — de vänta att nogon ville låna dem tankar!

Min bror fungerade som géneraladjutant och chef för garnisonen — jag hade mera tid och frihet att röra mig i den stora frågan.

Underrättad genom lilla Hampus Mörner[4] om förslaget att sätta Bernadotte på thronen, uttalade jag öppet min förkastelsedom öfver den idéen att sätta en fransk général på Wasarnes thron, då man uti Europas furstehus kunde finna bättre. För egen del föreslog jag förening med Danmark och Norrige under Christian d. VII, då man alt kunde igenom kloka fördrag ordna en dylik förening utan att befara Calmar-unionens rysvärda catastrofer.

En sådan förening (nu kallad scandinavism) upstälde en stat mäktig att emotstå Rysslands vidare påträngande, och vigtig för Europa såsom herre öfver Sundet och Stora Bält.

Man torde medgifva, att min idée var grundad på en sann politisk nytta, då Bernadottes endast hvilade på hans personliga krigiska célébritet, vid ett möjeligen utbrytande krig emot Ryssland.

---

[1] Den bekante »kungamakaren» *Carl Otto* Mörner.
[2] Medicine professorn Pehr (von) Afzelius (1760—1843).
[3] Ändrat från: »Rådstugutorget».
[4] Se härovan not 1.

Jag förestälde alla de faiseurs, som hade inflytande, huru litet en 46årig fransos, främmande för vårt språk, vår religion, våra monga åldriga och konstlade statsinrättningar — nånsin skulle kunna reda sig vid régéringsbestyret — men det halp intet.

Exc. Wrede, då legat i Paris, var *intagen* af beundran för Bernadotte, och alla de svenska officerare, som togos till fånga vid Travemünde[1], skrefvo hem till slägt och vänner de varmaste loford öfver Bernadotte.

En h:r Fournier[2], f. d. consul i Götheborg, kom ifrån Paris med unga Oscars portrait och lofvade, att Bernadotte åtog sig betala hela vår dåvarande utländska skuld (omkring 14 millioner H. B:o[3] eller 70 millioner francs) — då i sjelfva verket Bernadottes hela förmögenhet icke upgick till 6 millioner francs.

Jag höll emedlertid fast vid min idée och fick dagligen flere medhollare. Men Försynen, som leder rikens, likasom individers öden, ville det annorlunda.

Dagen innan valet stod jag på det lilla sneda torget i Örebro, då Adlercreutz och l.m:n b:on Fleming kommo till mig, och upfordrade mig i Carl XIII:s namn att icke motsätta mig Bernadottes val, då neml. han förklaradt, att han endast emottog valet, om det vore unanimt. Adlercreutz tillade, »att C. XIII beslutadt adoptéra Bernadotte till son», och besvor mig, »om jag annars vore C. XIII tillgifven, att icke längre motsätta mig».

Mitt svar blef — »väl an — jag skall *tiga* — *Ja* säger jag aldrig — och gifves det en enda röst, som höjer sig emot Bernadotte, så lofvar jag herrarna att få, uti tillräckligt kraftiga ord, höra mina skäl till afslag».

Utgången är bekant. Valdagen såg man alla 4 r.stånden besupna och raglande (t. o. m. presteståndet) hälsa hvarannan med sina députationer.

Om aftonen gick jag på adelsclubben, där h:r capten Pålman[4], en art riksdagscelebritet, kom triumférande till mig, sägande »Nå, Herr Grefve, wi hafva ändå Bernadotte».

»Ja — måtte det lyckas! men tro ej, att ni, mina liberala herrar, skola blifva ibland hans gunstlingar. — En god militair kan intet vara upriktig Jacobin — och dessutom kan ingen af er tala med Bernadotte, ja knapt förstå. — Var säker, min kära Pålman, att jag och min bror, som varit mot hans val, blifva synnerligen väl hos Bernadotte, därför att wi tala franska lika bra som han och äro vana vid franska tankeledningarnas gång. Jag bryr mig för öfrigt föga om Bernadottes förtroenden — det lämnar jag åt framtiden».

Pålman blef fundersam — wi skiljdes åt, och 3 år sednare[!],[5]

---

[1] Härmed avses träffningen på Trave d. 6 nov. 1806.
[2] Jean Antoine Fournier (f. 1761, dödsår obekant).
[3] Hamburger-banko.
[4] Otto Fredrik Pålman (1785—1822).
[5] Om Pålmans dödsår se föregående not.

då Pålman blef nämnd till landshöfding i Linköping, en i sanning vacker tjenstemannaställning, fann man en dag den sto[l]ta Pålman, som skurit halsen af sig på privatcontoiret, af harm att ej blifvit statsråd.

1810 i october blef jag anbefald att som cabinettskammarherre resa öfver Sundet till Elsenör[1] för att öfvervara Bernadottes förklaring om hans lutherska tro, och sedan under resan vänja honom vid våra hofetiquetter.

Biskopen i Linköping Lindblom, sedermera erkebiskop, var utsedd att emottaga Bernadottes lutherska bekännelse och hade redan en fransk öfversättning färdig att förestafva — men alt detta expédiérade Bernadotte med ett tal fullt af réligiösa sentenzer och en slags försäkran, att han i alla delar vore af evangeliska trosbekännelsen. Det factiska var, att han var hvarken catholik eller luthersk, utan ett barn af sin tid, neml. *det likgiltiga* och révolutionära.

Den festliga öfverfarten af Sundet, hans ord till f.m. gr. Essen, då deras ordnar fastnade vid hvarann[2] — — alt detta är bekant.

Om aftonen, då jag fördt honom in till sig, bad han mig stadna och började följande samtal.

»Eh bien, C:e Charles, Vous n'avez pas voulu de moi pour prince royal! — Ne croyez pas que je l'ignore».

»L'on Vous a dit très vrai, et je comptais bien Vous le dire moi même plus tard — mais à présent Vous êtes légalément choisi, Mg:r, par les 4 ordres, et Vous êtes p:r moi comme si Vous étiez né dans le chateau de Stockholm. V. A. R. peut toujours compter sur mon obéissance».

Deruppå följde *en ström* af utsöktaste ord om förtroende, vänskap m. m., och ett factum är, att *mot mig* var Bernadotte aldrig ond eller oartig, då jag deremot rätt ofta sedt Wetterstedt, Wirséen, Nordin m. fl. få mottaga rätt fula ord.

Resan up till Stockholm är bekant äfvensom öfverfarten med canonbåt fr. Fittja till Drottningholm, där Prinsen borde afvakta dagen för sin entrée.

Prinsen hade med sig 3:ne franske adjutanter, neml. capt. Sevrêt, Gentil de S:t Alfonze och en m:r Le Brun, als icke militair utan slägtinge till Drottg:en af Spanien (Josefs hustru). Om aftonen ville Sevrêt befalla lieutnanten af vakten att utsätta en ny post uti garderobstrappan, men nekades af lieutnanten såsom stående under mitt befäl. Sevrêt kom till mig, förklarande, att han ansåg säkerheten fordra denna post.

Jag, som ej ville medgifva franska adjutanter nogon art befäl, svarade: »Säkerheten svarar jag för — wi ligga ej på förposter —

---

[1] Helsingör.
[2] Jfr Löwenhielms »Lefvernesbeskrifning», s. 126.

och låt bli gifva några directa ordres, ty de lyda icke — vänd Er hällre till mig.»

Sevrêt anmälde förhollandet hos Prinsen — men jag hörde aldrig ord mera derom.

Påföljande dag d. 29 oct. då Carl Johan, talande om den för entreén utsatta dagen, neml. d. 1 nov., frågade »Mais, si je ne me trompe, c'est le jour de naissance de votre Roi détroné — et alors il est inconvénable de choisir ce jour».

Jag skämdes, att k. C. XIII och hela hans régéring hafva begadt en sådan oanständighet, och föreslog, att g. Mörner[1], som åtföljde Prinsen fr. Paris jemte ryttm. Hjerta[2] — skulle insändas till staden med bref från Prinsen i ämnet, och entréens upskjutande till d. 2:ra — hvilket och vidtogs.

Första aftonen på Drottningholm förestälde jag Prinsen hans svenska betjening, hvaribland G. III sidste kammartjenare, Robert, en fransman. Då Prinsen frågade honom, i hvilken del af Frankrike han var född, och fick till svar »uti Pau i Béarn» (C. Joh:s födelseort), så började de 2:ne béarnésiske gascognare ett språk, hvaraf jag förstod nästan intet. I öfrigt hade Prinsen 3 egna k. tjenare, *och f. d. piqueur, nu utrustad med stallmästarenamn*, och *en läkare.*

Med undantag af Gentil de S:t Alfonse, hvilken efter restaurationen blef commandant en kort tid i Paris, voro öfriga franska adjutanter endast nulliteter.

En egen skickelse ville, att Bernadotte, som prins af Ponte Corvo, antog för sina adjutanter den ljus-blåa och gula färgen — ett slags prognosti[c]on till hans uphöjelse vid sidan af svensk thron.

C. Johan sjelf tydde det så och var i allmänhet serdeles begifven att tro på hvad man kallar skrock.

Han berättade mig oftan, att den bekanta M:me Le Normand[3] och 2:ne andra spå-fruar flera år förut skolat spå åt honom en nordisk krona. I Sverige stod en gammal fantast, baron Salza[4], rik possessionat, oändeligen, serdeles högt igenom sin föregifna konst att citéra andar — och Salza, som aldrig dugat till nogot, slöt med att bli Wasacomd:r med stora korset och Serafimerriddare.

En fru v. Döbelen var äfven ibland dem som hade credit hos Bernadotte.

Sjelf berättade han mig flere gånger, att kråkornas skrän 3 nätter i rad utanpå hans tak avértérade honom, att fienden hade sinne att surprénéra hans corps, så att han genast gaf alla divisioner ordres att concentréra sig, och medhunno knapt detta, förr än Bennigsen attaquérade vid Preussisch Eylau[5].

---

[1] Greve Gustaf Mörner (1768—1841), slutligen generallöjtnant.
[2] Gustaf Adolf Hierta (1781—1847), slutligen generallöjtnant.
[3] Marie Anne Adelaïde Lenormand (1772—1843), bekant fransk spåkvinna.
[4] Edvard Fredrik von Saltza (1775—1859).
[5] Anekdoten torde avse någon annan tilldragelse än slaget vid Preussisch-Eylau d. 7—8 febr. 1807, vari Bernadotte ej deltog.

Jag slutar här *år 1859*.[1] hvad angår min andel uti konungavalet 1810. — Gud låte oss icke behöfva ett nytt!!!!

Om entrevûen vid Åbo.[2]

Detta sammanträde tillkom sålunda, att medan ryska arméen låg uti sitt förskansade läger vid *Drissa*[3] uppå Dünafloden, kom engelska amiral Bentinck resande från Sverige och föreslog Alexander (förmodeligen till följe af nogot dess samtal med Carl Johan, då jag ej förut derom var instruérad) att sammanträffa uti Åbo.

Jag har redan sagdt, att efter slaget vid Poloczk Keysaren igenom en egenhändig billett tidigt på morgonen underrättade mig om sin afresa till Moscow för att upelda den höga aristocratien till kraftiga upoffringar för krigets utförande, anvisandes mig att tils vidare åtfölja arméens högquarter och lofvandes att underrätta mig om tiden, då entrevûen skulle ega rum.

Keysaren vant sitt ändamål — den rika adeln offrade stora summor. Grefve Tolstoy gaf 1 million rubel, likaså en h:r v. Paschkoff. — En fröken Orloff lät upsätta ett husarregemente, manskapet taget ifrån hennes gods, lika som 500 hästar — beklädde folket och bestod alt hvad till hästens behof erfordrades, så att Keysaren endast behöfde utse befälet; och detta regemente var complett färdigt innom 5 månader.

Efter 3 dagars vistande uti Moscow återreste Keysaren till Petersburg, och jag följde högquarteret ända till Smolensk, då uteblifvandet af kallelse fr. Keysaren [!] jag började frukta, att man måhända vore mindre mohn om min närvaro vid entrevûen, aldenstund jag haft tillfälle nog att *lära* känna alla arméns[4] ställningar och förhollanden.

Denna slags profétiska anda, hvaraf jag flera gånger under min lifstid vid vigtiga tillfällen egt prof, förmådde mig att gå up till généralen Barclay de Tolly för att begära ett vanligt resepass till Petersburg, då han svarade sig icke kunna gifva mig ett sådant utan föregången förfrågan hos Keysaren.

Jag svarade helt kort — att jag ej vore accréditerad hos généralen, utan hos Keysaren, och ansåg min skyldighet vara att vara nära hans person — att jag derföre, äfven utan pass, skulle afresa en timma sednare, och ej trodde att nogon hvem som hälst skulle våga lägga mig hinder i vägen. Följden blef, att jag efter ½ timmas förlopp såg en af généralens adjutanter komma med ett

[1] Tillagt över raden.

[2] På enstaka ställen i denna uppsats äro ändringar gjorda med blyerts av annan hand än Löwenhielms, sannolikt samma som återfinnes i åtskilliga renskrifter av hans uppsatser, bl. a. de av Feuk tryckta. De återgivas här nom asterisker och den ursprungliga lydelsen meddelas i noter.

[3] Biflod till Düna och stad vid dess utflöde i denna flod, ung. 5. om Dünaburg. De här närmast omtalade händelserna ägde rum under juli 1812.

[4] Här följer ordet »hörande», överstruket med blyerts.

resepass och en fältjägare för att holla mig hästar tilhanda hela vägen. En s. d. ankommen engelsk officer, afsänd som curier ifrån den bekanta Sir Robert Wilson,[1] ifrån ryska arméen vid Donau, kom till mig för att få resa med mig, hvilket jag biföll och gaf honom platz uti min calèche, där jag äfven intog min lég.-secretair Brandel.[2]

Jag *reste*[3] natt och dag, och såg successive 3 af fjädrarna springa *på min vagn*, hvilka med ryska bönders händighet ersattes af träd-stödjor, hvilka gåfvo åkdonet en svår skakning i synnerhet vid kafvelbroarne vid Novogrod.[4] Följden blef, att min engelsman framkom sjuk och galen — men blef innom få veckor återstäld till hälsan.

Jag ankom till Petersburg kl. 11 om natten och gick genast up till Keysaren, *hvilken*[5] emottog mig med vanlig huldhet, sägande: »Vous venez très à propos, car l'entrevûe aura lieu dans 4 jours à Åbo — reposez Vous, et je commanderai Vos chevaux.» Jag tackade, men svarade: »Vous alez vite comme un empereur et moi lentement comme un pau[v]re voyageur — je partirai demain de bon matin.»

Och väl att jag så gjorde. Jag hant fram s. d. Prinsen kom på Jaramas kl. 12 om natten, då hofcanzleren grefve Wetterstedt var *honom* följaktig.

Genast begynte politiska samtalet. Jag redogjorde för min mission och mina förhollanden till Keysaren och slöt med att säga — »on a besoin de Vous — et V. A. peut démander ce qu' Elle veut, tout sera cédé — si Vous voulez les iles d'Åland, elles sont à Vous». —

»Je ne m'en soucie pas», blef Prinsens svar, och det var fåfängt för Wetterstedt och mig att förtydliga värdet af denna besittning så kär för Sverige. Prinsen menade, att Alexander aldrig skulle ingå på ett sådant förslag, hvartill jag blott svarade: »demain à 9 heures j'irai annoncer Votre [!] à qu'elle [!] heure S. M. veut Vous récévoir. — Si Vous m'y autorisé [!], je mettrai en avant la cession des iles d'Åland, et si je ne reviens pas avec pleine reûssite, V. A. n'a qu'à me désavouer et m'oter ma place.»

»Point du tout — je n'en veux pas et je ferai bien tout seul mes affaires avec l'Empereur.»

Med Kronprinsen kom engelska ambassadören lord Cathcart — och med Keysaren följde vice canzleren grefve Roumänzoff, gen. gouvernören öfver Finland grefve Armfelt och cabinettschefen grefve Néssélrode.

---

[1] Sir Robert Thomas Wilson (1777—1849), vid denna tid brigadgeneral och engelsk kommissarie vid ryska armén, slutligen general.

[2] Genserik Brandel (1782—1833), legationssekreterare, 1813 legationsråd i Petersburg, slutligen envoyé i Berlin.

[3] Ursprungligen: »afreste».

[4] Novgorod.

[5] Ursprungligen: »och».

Kl. 11 påföljande dag förde jag Prinsen till Keysaren, som gick *honom* till mötes vid yttersta dörren, varefter de båda inneslöto sig under ett par timmar uti Keysarens cabinett.

Hvad här afhandlades blef först[1] efteråt mig bekant. Det rörde dynastiska frågan — Norriges intagande 1813, innan Kronprinsen behöfde öfvergå till Tyskland — samt en halfqväden utsigt att vid Napoleons fall möjligen blifva konung af Frankrike. Denna högst dåraktiga idée blef likväl icke bekant hvarken för Wetterstedt eller mig, förr än den förre kom in uti kunskap härom — men mera härom, då jag kommer till séjourn vid Lüttich.

Kronprinsen frigaf då den under Steinheil[2] varande corpsen af 25,000 *man*, som genast kastades på Napoleons venstra flank och slog Oudinot vid Poloczk. För denna eftergift hade Kronprinsen med all säkerhet kunnat fordra Åland och gränsen vid Uleåborg — men Nej — han hade blott 2:ne önskningar — det dynastiska och pengar.

Detta sednare satisfiérades snart, då han anmodade lord Cathcart att *genast* utställa vexlar på 500,000 £ sterl., hvartill denne sade sig inga ordres hafva. Kronprinsen svarade »nå väl då — jag frisäger mig då ifrån alla de stipulationer, jag ingådt med England vid Örebro.» Men när Alexander fick veta förhollandet, vidtalade han Cathcart, hvilken utstälde växlarne.[3]

Dernäst begärdte Kronprinsen *enskilt* ett lån af 1,500,000 rubel emot sin *personliga* skuldsedel. Det var detta enskildta lån, som oppositionen i Sverige behagade benämna rubel-fonden, hvilken C. Johan använde till upsättning af en 5:te squadron gardiet till häst samt inköp af 20 pragthingstar, *äfvensom*[4] inköp af de hus, där nu policekammaren är förlagd.

Det var efter denna första dagens entrevûe, som Roumänzoff fälde det förnedrande uttrycket: »Ah — il veut de l'argent — alors il est à nous.»

Efter 2:ne dagars sammanvaro afseglade Kronprinsen med Jaramas — gick i land vid Nynäs — och dagen derefter till Stockholm. Jag åtföljde Hans Kgl. Höghet, och utnämndes då formeligen till svensk minister i Petersburg, och förblef uti denna post ända till 1819, då jag afgeck, föranledd dertill af min dåvarande högt älskade hustru Ebba de Geer,[5] med hvilken jag var gift alt sedan 1816, men hvars bröst ej vidtålde det kalla climatet.

En annan märkvärdigare personlighet var général Bennigsen, hannoveranare till börden och ingången uti rysk tjenst. Med honom och Armfelt, hvilka båda voro à la suite hos Keysaren, red jag

---

[1] Härefter följde ursprungligen ordet »longt» vilket emellertid överstrukits.

[2] Fabian Steinheil (1762—1831), generalguvernör i Finland 1810, vid denna tid chef för ryska armén i Lifland och Kurland.

[3] Jfr F. W. Moréns meddelande i denna tidskrift för innevarande år, s. 180 ff.

[4] Ursprungligen: »samt».

[5] Namnet tillagt ovan raden.

dagligen under det började återtåget ifrån Drissna,[1] och fick en dag, då wi redo ensamme, af honom berättelsen om tillgången med keysar Pauls mord.

Denne sednare var blefven rent af förryckt och våldsam i högsta grad.

En sammansvärjning hade bildat sig i Petersburg för att mörda honom, uti hvilken gén. grefve Pahlen, liffländare och då tilsatt généralguvernör öfver Petersburg och chef för högsta och hemliga policen.

Bennigsen, då ännu öfverste och nyligen förbigången vid utnämning till generalsgraden, reste tilfälligt up till Petersburg för att begära audienz och vinna rättelse. Tidigt på morgonen begaf han sig till Pahlen för att anmäla sitt ärende och begära hans protection. Pahlen svarade honom, att Paul nu vore uti högst vresigt lynne, hvadan han tilsade Bennigsen att genast gå hem *och* icke visa sig ute på hela dagen, lofvandes att icke omnämna hans ankomst, samt anvisade honom att kl. 11 om natten begifva sig till Valerian Zouboff, där klappa efter anvisadt serskilt sätt, då porten för honom öpnades, och lofvade där möta honom.

Dagen förut om aftonen, då Paul soupérade hos mad:me Chévalier, som var hans maitresse, en fransysk emigrantska, erhöll han en billett, som tilsade *honom*[2] att vara på sin vakt, emedan en conspiration mot hans lif vore å färde. Om morgonen derefter, då Paul emottog Pahlens rapport, förevisade honom Keysaren den erhollna rapporten, då Pahlen mycket lugnt sade »det är en sannfärdig rapport, och jag är sjelf med uti saken». Då Paul studsade af förvåning, sade Pahlen »jag vore en dålig policeminister, om jag handlat annorlunda, ty annorlunda kunde jag aldrig rätt känna så väl förehafvandet som alla medbrottslingarne. Jag har ej velat lämna Ed. May:t rapport härom, derföre att jag anser bäst vara att gripa på bar gerning, och Ed. May:t aldrig kunnat återholla sin rättvisa harm.»

Paul yttrade, att hans gemål och hans son Alexander säkert vore uphofsmän. Pahlen endast ruskade på hufvudet till bifall åt Pauls misstankar.

Paul upsatte genast med egen hand en ukas, som bannlyste Keysarinnan och Alexander till Perm, gränsguvernementet af Sibirien.

Nerkommen till paraden, gaf Pahlen oförmärkt åt öfverste Ouwaroff, då en af Pauls adjutanter, befallning att gå up till Keysarens rum, taga den redan underskrefne ukasen och lämna honom denna i handom, jemte sträng befallning om tystnad. Ouwaroff var redan en af de sammansvurne.

Ukasen förevisade Pahlen under paraden för Alexander och tillade, att det vore tid att sätta en gräns för sådan våldsamhet.

---

[1] Se ovan s. 428.
[2] Ursprungligen: »Paul».

— Alexander sade intet ord — återgaf ukasen, som Ouvaroff genast åter lade på sitt ställe.

Så stodo sakerne den dag, Bennigsen kom till staden. När han om natten kom till Zouboff och blef insläpt, fant han denne sednare jemte öfrige sammansvurne omkring ett bord, där de punchade och drucko ymnigt champagne — men Pahlen fant han ej där, men åberopade sig på hans anvisning. Då blef det en allmän belåtenhet öfver ankomsten af en så modig och utmärkt camrat.

Då de för honom upgåfvo det snart instundande företaget, begärdte Bennigsen...[1]

Men skrattande öfver hans klenmod blef svaret »Med lifvet kommer du ej härifrån. — Du är *med* oss eller *emot* oss — välj.» Tvungen för att rädda eget lif, lofvade han åtfölja dem.

Paul bebodde då le Palais Michel, omgifven af en wall och en borggård, där 1 bataillon gardie höll vakt.

De sammansvurne gingo midnattstiden öfver wallen och till en mindre lönntrappa, som gick till Pauls rum, och där en skildvakt var utstäld. Deras gångsteg hade emedlertid väckt upmärksamhet hos dem som väktade — — —[2]

Notice öfver freden i Paris och congressen 1814[3] och detta års vistelse uti Paris.

Samma år intogs Paris af de alliérade och intågade keysar Alexander och konung Fredrik Wilhelm, i spetsen för resp. gardiesdivisioner och en corps ungerska grénadierer, d. 31 mars på f. m. — Sedan jag följdt Keysaren till hans quarter, furst Talleyrands hôtel, begaf jag mig till mitt anvisade militairquarter, hvilket var ingenting mindre än drottning Hortenses sköna hôtel, Rue d'Artois.

Jag emottogs där af hennes intendent, le général b:on de Vaux,[4] hvilken ville åt mig uplåta H:s May:ts egne praktfulla våning på rez de chaussée — men hvilken jag icke emottog, utan föredrog öfre våningen, där rum tilräckligt fans för mig och min ringa suite — Brandel och C. G. Löwenhielm.[5]

B:on de Vaux tilkännagaf, att han låtit drottningens kock anrätta middag för 12 couverts, frågandes huru monga jag dagligen befaldte. Jag afslog hans anbud med undantag af samma dags middag, hvilken min egen medförde kock ej kunde nog hastigt

[1] Tydligen har här — där för övrigt en sida i manuskriptet slutar — ett eller annat ord blivit uteglömt.

[2] Här afbrytes framställningen.

[3] Orden »freden i Paris och» äro tillagda över raden; sista siffran i årtalet är justerad med blyerts.

[4] Moisson-Devaux.

[5] Om Brandel se ovan s. 429, not 2. — Carl Gustaf Löwenhielm (1790—1858), C. A. Löwenhielms kusinson, militärattaché och adjutant hos denne, sedermera landshövding och generallöjtnant.

åstadkomma. Drottningens egne rum lät jag de Vaux försegla, så att dem ej skulle missbrukas. B:on de Vaux klagade då, att han ej kunde inrymma mina 34 hästar, ett antal jag icke visste mig ega. Jag hade endast egne hästar, 4 för min calêche, 3 ridhästar för mig och min adjutant Löwenhjelm samt 2 dränghästar och 3 mig tilldelade cossacker med hästar. Desse sednare återlämnades till sina corpser förutom min trogne Ivan, som skulle till Petersburg återföra 2 af mina ridhästar. Alla öfrige som dels frivilligt, dels af mitt folk olofligen tagne [!] skickades genast ut på gatorna att säljas à 1 till 2 louisd'or stycket — så att b:on de Vaux' bekymmer blefvo lättade och han kunde t. o. m. behålla Drottningens hästar.

Strax därefter upvaktade jag Hennes Kgl. Höghet Princessan,[1] boende uti Kronprinsens eget hus, Rûe Fauxbourg Saint Honoré, och fant H:s Höghet naturligtvis uprörd öfver alt hvad hända skulle. Sedan jag lyckats lugna henne, framstälde hon till mig ett förslag att igenom k:r Alexanders mellankomst få sig skänkt drottning Hortense's hôtel, ett begär som jag hvarken ville eller kunde biträda.

Därefter begaf jag mig till Boulevard des Italiens, där jag snart såg anslås en avertissement af inneholl:

»Les Puissances Alliées déclarent ne jamais entrer en négociation avec l'Emp:r Napoleon, dechû du trône, ni avec nul membre de sa famille.»

Nu var tärningen sålunda kastad och Bourbonernes återkomst gifven. Ännu då högquarteret var i Frankfurt och Basel, bemödade sig furst Metternich för en minorítét af Napoléons son — en minoritet under hvilken Österrike borde vänta sig den förnämsta inflytelsen, igenom keysarinnan Mari Louise. Länge var Alexander tvehogsen uti frågan, och jag lyckades öfverkomma ett memorial i ämnet, upsatt af Metternich och som hölls serdeles hemligt för de andra magterne.

Redan efter bataillen vid la Fêre Champenoise[2] afsände jag grefve Carl Rosen[3] som curir till Kronprinsen, då ännu i Lüttich, för att säga honom, att ingenting numera kunde hindra de alliérade att intaga Paris, och att jag besvor Prinsen att icke dröja att vara oss där till mötes, och låta sin armée öfverskrida franska gränsen, i hvilket fall Kronprinsen ännu[4] i samråd med k. Alexander blifva en verksam médiator vid freden. Hans Kgl. Höghet tvekade likväl ännu, och det var först efter den curir, jag afsände ifrån Paris, som Kronprinsen såg sig tvungen att, åtföljd af grefve Wetterstedt, min broder och gén. Champs samt 12 man af häst-

[1] Dåv. kronprinsessan Desideria.
[2] D. 25 mars 1814.
[3] Carl Axel von Rosen (1790—1841), då löjtnant, sedermera överstelöjtnant.
[4] Ett »kunde» torde här vara överhoppat.

gardiet, komma åkandes till Paris, där han inträffade kl. 12 om natten.

Underrättad igenom en förut ankommen curir, väntade jag hos Kronprincessan, Rûe Fauxbourg S:t Honoré n:o 64 — och Hans Höghet kom med den föga behagliga känslan af att se sig hafva underkänt de alliérades magt och att hafva comprométteradt sig igenom sin envisa vägran att activt upträda emot Frankrike.[1]

Det var ej personlig tillgifvenhet för Napoleon, som bestämde hans tvetydiga vistelse uti Lüttich — nej — Kronprinsen trodde sig ega ett stort inflytande på franska arméen, ett misstag hvarom han snart uplystes af sina felslagne negociationer med marschalk Maison (en af hans fordna adjutanter) om öfverlämnande af fästningen *Lille* uti hans händer. Det var då Kronprinsen trädde uti hemligt förstånd med sjelfva Napoleon igenom brefväxling med gen. Savary, då polisminister uti Paris.

Savary (Rovigo) afsände alla desse anbud jemte öfrige embetsrapporter till sin keysare, då en af desse curirer blef tagen af cossaçker och handlingarne lämnade uti Alexanders händer. Samtidigt hade Kronprinsen afsändt gen. Sköldebrand till de alliérades högquarter i afsigt att öfvertala Alexander att icke sträfva till Paris utan fast häldre afsluta en billig fred med Napoleon. Gen. Sköldebrand hade emedlertid det missödet att tillfångatagas af Napoleons förposter, hvilket endast föranledde det samtal emellan Sköldebrand och Napoléon, hvarom [!] Bergman Schinkels mémoirer tilräckligt omtalat.[2]

Emedlertid kan man lätt tänka sig keysar Alexanders förvåning och rättmätiga misshag öfver Kronprinsens anbud att emot visse millioner francs med sin hela svenska här jämte den honom personligen tilgifna sachsiska (omkring 12,000 m.) förena sig med marschalk Maison och opéréra emot de alliérade, så vida de ej ville afsluta en billig fred.

Desse vigtige handlingar hade blifvit lämnade uti k. Alexanders händer natten innan bataillen vid la Fêre Champénoise,[3] och då jag kl. 5 om morgonen infant mig hos Keysaren för att vara honom följaktig, började Alexander med bittra klagomål öfver Kronprinsen.

Kronprinsen hade uti Lüttich hos sig en herr Franzensberg, en obetydande litteratör, som hettes vara Drottningens i Spanien sécrét[er]are. Med denne stackare höll Kronprinsen sig instängd och åt middag på tu manna hand.

Pozzo de Borgo, gén. Vincent[4] och engelska ombudet[5] klagade öppet, att de ej fingo fritt tillträde till Kronprinsen — och desse

[1] Om det följande jfr *HT* 1925, s. 147 ff., och Tingsten i Karl Johans Förbundets Handlingar 1923—1926, s. 95 ff.

[2] Del 8, s. 88 ff.

[3] Se ovan sid. 433, not. 2.

[4] Karl v. Vincent (1757—1834), Österrikes representant vid kronprinsens armé.

[5] Sir Edward Thornton (1766—1852).

klagomål blefvo snart framlagde för keysar Alexander, som oftan yttrade häröfver sitt misshag, då jag sökte lugna[1] honom hans misstankar dermed att jag framstälde Franzensberg såsom en likgiltig person, endast intéréssant genom de tidningar han kunde lämna om ställningen uti Paris, men för öfrigt ombetrodd att med Kronprinsen régléra hans gemåls financiella angelägenheter. Tyvärr var jag redan af min broder och af grefve Wetterstedt underrättad om det beklagliga sanna förhollandet.

Upvaktande Keysaren kl. 5 om morgonen, då wi skulle begifva oss till la Fêre Champenoise, war det ej möjligt att längre neka till sanningen af de facta, som bevittnades af Savarys upsnappade rapporter till Napoleon.

Mig återstod ej annat än påminna Alexander derom, att förutom de tjenster Kronprinsen gjordt de alliérade desse aldrig hade stådt uti närheten af Paris, och till min glädje hörde jag Alexander svara: »Vous avez raison et je Vous promets de ne jamais l'oublier.»

Jag sade honom då — »Eh bien Sire, donnez moi ces papiers qui sont sur Votre[!] — je Vous promets de les rendre au Prince Royal avec l'expression sincêre de mes opinions sur une marche aussi vacillante et si peu convénable a ses inte[rê]ts et a ses engagemens.»

»Non mon ami», blef Keysarens svar, »mais je Vous promets que ni Metternich, ni Hardenberg, ni Ch. Stuardt[2] n'en auront jamais connaissance.»

Min sidsta ressource var då[3] än[!] taga saken från dess chévalereska sida och sade: »V. M. me donne-t-elle sa parole d'honneur d'en agir ainsi?» Hvaruppå Keysaren tog mig vid handen och förnyade sitt löfte. då jag endast tillade: »Vous verrez sans doute le Prince Royal bientôt à Paris, et Vous pourez alors le gronder, car sans doute il parait le meriter» — och wi stego[4] till häst att upsöka vår corps d'armée, som redan var i strid med Marmonts arrièregarde under gen. Pajol.[5]

Jag afstår ifrån att här berätta denna i flere afseenden märkvärdiga bataille, hvilket jag ämnar résérvera åt en särskild teckning af de militairiska opérationer, uti hvilka jag deltagit under befrielsekriget åren 1812—13 och 14.

Huru heligt keys. Alexander höll sitt löfte och huru ädelt han lönade Kronprinsens afvikelser med sitt mägtiga inflytande uppå de öfrige alliérade magterne, bevisades, då ändteligen Kronprinsen anlände till Paris.

Då jag påföljande dag kl. 9 infann mig hos Keysaren för att anmäla Kronprinsens ankomst och bedja Keysaren nämna den

[1] Över detta ord är skrivet: »mildra».
[2] Charles Stewart, sedermera markis av Londonderry (1778—1854).
[3] I st. f. dessa ord stodo först dessa: »Mig återstod då ej annat».
[4] Här onödigtvis över raden tillagt: »wi».
[5] Claude Pierre Pajol (1772—1844).

timma han kunde få komma, svarade Alexander: »Je suis charmé de son arrivée» — hvarefter han syntes tankfull en liten stund, då han sade »Je ne veux pas que le P. Royal vienne chez moi — je viendrai chez lui dans une heure.» Jag förestälde honom, att det vore emot all vanlig ordning, — att det vore K.prinsens skyldighet att upvakta Keysaren — — sade mig Alexander »Oui, d'après les règles de l'etiquette — mais croyez moi, mon cher Löwenhjelm, *il vaut mieux* que j'aille chez lui.» Han ville dermed beteckna sina känslor af vänskap, som och dermed bestämma Kg:n i Preussen och de öfrige stormagternas beteenden. Det hade ock till påföljd, att Metternich, Hardenberg, Charles Stuart och Nesselrode hastade att upvakta vår Kronprins — och detta bevisar till fyllest, att Alexander hollit sitt löfte till mig att ej omtala den upsnappade[1] Savary's rapporten, så comprometterande för Kronprinsens och hela Sveriges framtid. Det hade visserl. varit förlåteligt, om denna uptäckt hade brutit både erkänslan och den ingångna politiska förbindelsen rélativt till Norriges afträdande åt Sverige.

Jag kan ej heller annat än gifva det fullständigaste vitsord om Keysarens äfven sedermera trofasta vänskap och erkänsla för vår Kronprins, ehuru oftan denne sednare nog starkt pröfvade keysar Alexanders ädla tänkesätt. Jag vet, att man oftan framställdt Alexander såsom en otilförlitelig regent, färdig att med finhet draga sig ifrån sina förbindelser. Jag kan ej biträda denna anklagelse, hvarken i Alexanders förhollanden till Sverige, Preussen och Frankrike, om och den kända österrikiska politikens machiavelisme nogon gong satte Alexander på svåra prof.

Visserligen synes, som hade Alexander varit nogot afvog uti de rörande skepshandeln och Norriges andel uti danska nationalskulden förekomne négociationerne — men det kan ej nekas, att Carl Johan med sina åtgärder gifvit anledning till de öfrige stormagternes réclamationer — och Carl Johan nöjd med att hafva räddat formerne blef tvungen att vara eftergifvande uti hufvudfrågorne.

Samma dag Keysarens besök hade satt Kronprinsen à son aise, måste han göra sitt besök hos le C:te d'Artois,[2] Ludvig d. 18:es utnämnde régent — och denna entrevûe var utan tvifvel *besvärlig*, häldst Kronprinsen få dagar förut *vägrat* uti Nancy emottaga le C:te d'Artois visite. Fåfängt bad min bror och Wetterstedt Kronprinsen att emottaga honom och afspisa honom med allmänna höflighetsbetygelser — Kronprinsen hatade och föraktade Bourbonerne, och dväljdes altid uti den föreställningen, att de alliérade aldrig skulle förmå intränga uti Paris. Jag erhöll t. o. m. ett longt bref af Kronprinsen till Keysaren, där han förklarade, att både Keysaren och hans armée skulle falla offer för Pariserbefolkningen — att under Bourbonerne ingen régéring blefve

[1] Ordet »olyckliga» är här överstruket.
[2] Sedermera konung Karl X.

möjlig — att Frankrike skulle fåfängt öfverhöljas af munkar och gens-d'armer m. m. sådant, men så häftigt, att det var omöjligt, att det icke skulle på det alfvarligaste blottställa Kronprinsens anseende hos keysar Alexander och öfrige alliérade samt till äfventyrs comprométtera, icke allenast hans bestigande af thronen, utan äfvenväl tillintetgöra Sveriges numera lagliga anspråk på Norrige.

Under sådane förhollanden tvekade jag ej att låta brefvet quarligga uti min portefölj — och rätt gjorde jag. Hade detta bref kommit i Keysarens händer samtidigt med uptäckten af Kronprinsens trolösa negociationer med Napoleon, hade *alting* warit förloradt.

Det var ej första gången jag nödgades vid[taga?] denna bestämda olydnad. Men jag underrättades altid af Wetterstedt och min bror om alle sådana kastningar uti Kronprinsens lynne. Dylika noter och bref voro nogon [gång?] skrifne af gen. Camps,[1] hvilken dock vanligen meddelade innehollet åt Wetterstedt.

För att kunna göra sig ett begrepp om alla desse omkastningar uti Carl Johans lynne är nödigt närmare blifva bekant med de 2:ne motsatta driffjädrarne, hvilka för dagen gjorde sig gällande uti hans ombytliga lynne, och den[!] *lättsinnighet*, obegriplig i förening med hans ostridiga snille.

Den ena af hans ledande motiver var hans oförsonliga hat till Buonaparte — det andra hans välbehag vid att vara Sveriges kronprins, och att vara väl hos Alexander och öfrige alliérade.

Som kronprins insåg hans snille rätta vägen både till äran och thronen — men som fordom fransk marschalk kunde han aldrig tvinga sitt hjerta att tilfoga ondt åt franska arméen.

Tvungen emot sin vilja att låta svenska arméen gå öfver till Tyskland om våren 1813, yttrade han högljudt sin ovilja och mongen gong på ett rent av pöbelaktigt sätt emot Alexander, som han benämnde *fadermördare*, oaktadt gamla Suchtelen fans i rummet.

Ändteligen framkommen till Stralsund, där han emottog tillika öfverbefälet af Woronzoffs ryska corps, 25,000 man, och Bülows preussiska corps, omkring 30,000 man, hvarutöfver han hade under sig 3 till 4,000 från Mecklenburg, hade han bordt vara nöjd och ärligt fullgjordt sina åtagna förbindelser. Men redan i Stralsund ville han redan[!] bedraga sina bundsförvanter.

Han kallade till sig förra gen.consuln och tilfällige chargé d'affairen uti Paris, h:r Signeul, känd som ifrig républican, och dictérade sjelf ett bref till Napoleon med förslag att öfvergå på hans sida.

Signeul skref ut hela brefvet — men då Carl Johan befallde honom att göra sig färdig att afresa till Dresden med detsamma för att aflämna det uti Keysarens händer och skyndsamt återkomma med dennes svar, var Signeul i botten för god svensk att åtaga sig beskickningen, med mindre han dertil beordrades af grefve

[1] Ursprungligen: »af Camp's hand».

Wetterstedt, som icke kunde eller borde vara okunnig om ett så vigtigt steg — och *genast* var det slut på hela denna dårskap.

Dock visade Carl Johan både vid Grossbeeren och vid Dennewitz, att han icke kunde förmå sig att använda sina erkände fältherretalenter emot franska hären.[1] Vid båda desse vundne batailler lät han Bülows corps utföra striden, hollande den ryska och svenska corpsen en echelon, men ej uti elden, färdig att mota fransmännen från Berlin. Vid båda bataillerne hade han otvifvelagtigt kunnat i grund förstöra först Neys corps och vid Dennevitz Oudinot. Fåfängt yrkade Adlercreutz och min bror att få taga fransmännen i flanken, bemägtiga sig deras artillerie — men nej — Kronprinsen snäste dem, och den gamle courtisanen Steding teg dervid.

Gén. Cardell, en af Carl Johans gunstlingar, vågade vid Dennevitz att *utan ordres* rycka fram med ett batterie haubitzer, hvilket afgjorde Oudinots reträtt — utan att Kronprinsen tog ett steg till förföljande.

Till hvad grad detta förbittrade Bülow, kan man lätt fatta, ehuru Carl Johan, hvars överlägsna fältherreegenskaper icke kunde af nogon jäfvas, med sin phraséologie visste att bemantla sina saker, deruti kraftigt hulpen af Woronzoff, som snart blef Carl Johans varma beundrare.

Än ytterligare bevisning af C. Johans ovilja att strida mot sina förra krigscamrater och att på nogot sätt humilera den slagne fienden återfinnes vid Leipzigs intagande, där général Reynier[2] blef tagen till fånga med sina 20,000:de man. Icke en fransk örn, icke en enda artilleriepiece blefvo hemsände såsom troféer åt Ridd.holmskyrkan.

Ja än mera blef detta C. Johans sinnelag för sitt förra fosterland lagt i dagen, då för att rycka honom fram ifrån Lüttich de alliérade upmanade honom att belägra och taga Antwerpen, där en fransk krigsflotta af 10 till 12 linieskepp låg instängd och aftacklad — hvilken flotta hade blifvit svensk egendom. C. Joh. vägrade genast och förblef orörlig i Lüttich.

Man begriper lätt, att denna djupa känsla för Frankrike kunde råda hos den fordna franska marschalken — men det var emedlertid i rak strid med hans pligter som arfvinge af Sveriges thron.

Lika märkvärdigt är att se samma Carl Johan, som då under hand erbjöd Napoléon sitt stöd, samtidigt använda en emigrant, grefve Castelbarjac[!][3], född som han uti staden Pau uti Bearn, för

---

[1] Beträffande de följande anmärkningarna jfr *HT* 1925, sid. 143 f., och Tingstens nyss citerade uppsats, sid. 83 ff.

[2] Jean Louis Ebenezer Reynier (1771—1814).

[3] Härmed avses tydligen Henri de Salviac de *Viel-Castel.* Jfr *HT* 1925, s. 150, samt Tingstens citerade uppsats, s. 106 ff., och samme förf:s meddelande »Kronprinsen Karl Johan och Viel-Castel» i *HT* 1926, s. 375 ff. Det kan förtjäna nämnas, att namnet Castelbajac förekommer, tillhörande en adelssläkt (markiser) i Bigorre (Hautes-Pyrenées); jfr J. B. Rietstap, Armorial général.

att söka bilda sig ett partie hos folket för att blifva fransmännens konung! Under förutsättning att de alliérade skulle vara begärliga att légitimistiskt åter sätta G. Adolfs son på svenska tronen, väntade han sig framför alt keys. Alexanders biträde.

Man häpnar, när man ser alla de likasom volcaniska tankeledningar och begär, som korsades uti Carl Johans hufvud, utan att nogon af hans svenska omgifning derom egde minsta kunskap. Det vittnar ej allenast om en stor otacksamhet emot Sverige, utan jemväl om rent oförstånd om egen förmåga. Carl Johan hade intet, om och han lyckats sätta sig på franska tronen, förmådt derstädes holla sig fast ett enda år. Hans fordna camrater, franska marschalkerne, hade aldrig böjt sina hufvuden under Carl Johan, som de villigt gjordt under Napoléon, och det ännu legitimistiska partiet, Talleyrand i spetsen, likasom jacobinerne under Fouché skulle hafva snart satt honom å sido. Båda desse partier sågo i honom en öfverlöpare. — Man hade aldrig glömdt C. Joh:s tal 1792, med röda mössan på hufvudet, då han med dragit svärd svor *Mort à tous les rois*, och sednare emottaga anbudet af en krona. Carl Johan vår [ɔ: var] då bedragen af sin aldeles otroliga vanitét om förmågan att med stora phraser förbländа sina åhörare.

Uti Sverige, där ganska få kunde tala nog franska för att med honom ordväxla, och där man stillatigande afhörde hans oftan abnorma déclamatoriska tal, hvilka nogon gong kunde räcka 2 à 3 timmar — där trodde han att det var af beundran man teg, då det oftast var med trötthet och ledsnad [man] väntade på talets slut, tal hvilka sällan tålte förståndets critik.

Uti Frankrike hade C. Joh. funnit monga bombastiska talare, men utrustade med en öfverlägsen massa af positiva administrativa kunskaper, — och man såg Bernadotte, då han en kort tid var krigsminister, snart visa sig oskicklig dertill.

En lyckligare stjerna lyste öfver C. Johans lefnad. Han blef Försynens klart utsedda verktyg att befria Europa ifrån Napoleons öfvervåld och återinsätta Sverige innom rangen af 2:dra classens oberoende magter. Han förenade Norrige med Sverige (ehuru illa) och fann medel att lyfta ifrån Sverige bördan af 14 à 15 milioners skuld i silfver, dels uti Holland, dels i Hamburg, Leipzig och Genua, och desse stora välgärningar äro mera än nog för att göra hans minne kärt för svenska folket.

Med otrolig möda lärde han sig känna våra monga caméralistiska inrättningar och var [ɔ: vår?] 1809 — — —[1]

Herman Brulin.

[1] Här avbrytes framställningen.

Underrättelser.

Claës Annerstedt †. Den 20 november 1927 avled f. d. överbibliotekarien Claës Annerstedt i den höga åldern av i det närmaste åttioåtta och ett halvt år. Därmed slutade ett mer än vanligt verksamt och för den svenska odlingen betydelsefullt liv.

Annerstedts yttre levnadsöden erbjuda intet märkligt. Han föddes i Uppsala den 7 juni 1839 såsom son till den kände skolmannen rektor Rudolf Annerstedt, genomgick Uppsala högre allmänna läroverk och inskrevs 1858 vid universitetet, där han efter avlagd filosofie kandidatexamen för doktorsgradens vinnande år 1868 utgav och försvarade en historisk avhandling och s. å. förordnades till docent i historia. Under sin docenttid skötte han under flera år på förordnande först adjunkturen och senare en tid även den ur densamma uppkomna e. o. professuren i historia. Annerstedt kom dock icke att stanna vid universitetslärarens kall. Redan 1869 hade han inträtt såsom e. o. medarbetare i universitetsbibliotekets tjänst och blev här 1882 befordrad till vice bibliotekarie samt följande år till bibliotekarie, motsvarande nuvarande överbibliotekarie. Vid denna sistnämnda befattning kvarstod Annerstedt till uppnådd pensionsålder år 1904. Efter sitt avskedstagande förblev Annerstedt fortfarande och intill sin död bosatt i Uppsala, ivrigt sysselsatt med studier och författarskap ända intill de allra närmaste åren före sin bortgång.

Annerstedts livsgärning koncentrerar sig märkligt helt kring bibliotekstjänsten och historiskt eller kulturhistoriskt forsknings- och författararbete. I båda hänseendena har han åstadkommit de mest betydande resultat, som tillförsäkra hans namn en mycket hög plats i den svenska odlingens historia.

Annerstedts betydelse för universitetsbiblioteket är icke här platsen att skildra. Det må blott erinras om den mäktiga utveckling, som biblioteket undergick under hans ledning. De årtionden Annerstedt förestod biblioteket betydde ett utomordentligt energiskt inre ordningsarbete och inneburo på samma gång en storartad yttre expansion såväl i anseende till lokaler och arbetskraft som till bokbestånd och anslagstillgångar. Bibliotekets rika skatter blevo också först nu på ett helt annat sätt än förut tillgängliga för forskningen. Otvivelaktigt är också Annerstedts tid den mest betydelsefulla epoken i bibliotekets nyare historia och inledningen till dess moderna skede.

Annerstedts främsta vetenskapliga arbete är givetvis hans stora verk över Uppsala universitets historia. Den första delen, omfattande tiden från universitetets grundläggning fram till tillkomsten av 1655 års konstitutioner, utkom redan vid universitetets stora fyrahundraårsjubileum år 1877 i en dryg volym jämte ett band

av bilagor. Då Annerstedt emellertid några år därefter övertog chefskapet för biblioteket och därvid ansåg det vara sin plikt att så odelat som möjligt ägna sina krafter åt denna nya, betydelsefulla uppgift, kom fortsättningen att dröja i mer än trenne årtionden, även om då och då utkommande smärre bidrag till universitetets och särskilt bibliotekets historia vittnade om att han fortfarande ägnade tid och arbete häråt. Först 1908 och 1909 utkom den andra delen i tvenne omfattande volymer jämte tvenne band av bilagor. Denna del omfattade tiden från 1655 till Karl XII:s död 1718. Det var en storartad prestation av en man, som redan hade en omfattande och betydelsefull livsgärning bakom sig och uppnått den ålder då andra bruka anse sig hava rätt till vila. Det väckte också både förvåning och stor beundran, då den åldrige författaren några år därefter, åren 1913 och 1914, publicerade den tredje delen, omfattande frihetstiden och den gustavianska tiden intill utgången av år 1792, likaledes i tvenne mycket omfångsrika band jämte två volymer aktbilagor. Längre kom författaren, som nu uppnått 75 års ålder, visserligen icke, men han samlade och ordnade under de närmast följande åren ett synnerligen omfattande material av anteckningar och excerpter till den följande tidens universitetshistoria, vilket han överlämnade till universitetets besittning och som nu förvaras å biblioteket.

Detta monumentala verk, vilande på den mest ingående, omfattande och omsorgsfulla forskning, gav för första gången en bred, allsidig och väl skriven framställning av universitetets historia, dess yttre öden och utveckling liksom dess inre organisation och dess ekonomi, undervisningsarbetet och den vetenskapliga forskningen vid detsamma, de andliga kulturströmningar och tendenser, som under skilda epoker behärskade universitetet, liksom de särskilda institutionernas uppkomst och utveckling och de framträdande personligheternas karaktär, liv och verksamhet, det hela skildrat med en åskådlighet, en sakkännedom och en varm kärlek till ämnet, som göra verket till den mest fängslande och instruktiva läsning. Med detta verk har Uppsala universitet erhållit en skildring av dess förgångna liv, vartill få andra universitet torde äga ett motstycke och som på samma gång utgör ett av de mest betydande bidrag, som överhuvud kommit svensk lärdoms- och kulturhistoria till del.

Annerstedts intima kännedom om universitetets förflutna öden växte ju mer hans forskning fortskred, han formligen levde sig in i förgångna epoker, och berättelsen blev mer och mer detaljrik, levande och inträngande. Det låg i hans väsen, att skildringen också gav ett rikligt uttryck åt hans personliga värdesättning och uppfattning av händelser och personligheter. Om hans sympatier kanske främst ägnades storhetstiden, dess politiska och andliga tendenser och ledande män, torde dock skildringen av 1700-talets universitetshistoria vara arbetets höjdpunkt vad framställningens konkretion, fyllighet och liv beträffar. Det är ju blott

att beklaga men icke att förvåna sig över att den nu snart åttioårige författaren icke tilltrodde sig trots stora förarbeten att giva en skildring även av den följande stora epoken av universitetets historia, Geijerstiden om man så vill kalla den, som låg hans egna minnen och upplevelser så nära.

Vid sidan av den stora universitetshistorien spelar Annerstedts författarskap i övrigt en underordnad roll. Han har dock hunnit med att även på andra områden av Sveriges historia, såväl den politiska som den kulturella, göra några förträffliga insatser. Så utgjorde redan hans doktorsavhandling om grundläggningen av svenska väldet i Livland 1558—1563 ett för sin tid ovanligt gott bidrag till kännedomen om Sveriges första steg på den yttre expansionens bana. Efter sitt inträde i Svenska akademien 1902 författade Annerstedt för dess handlingar tvenne omfattande monografier. Redan följande år publicerade han här minnesteckningen av ärkebiskop Olaus Martini, i vilken Annerstedt med stor insikt i tidens teologiska doktriner och meningsstrider särskilt dröjde vid konflikten mellan ärkebiskop Olof, den lutherska ortodoxiens försvarare och målsman, å ena sidan och konung Karl IX samt hans reformerta sympatier och starkt personliga och egenmäktiga kyrkopolitik å den andra. Tvenne år senare utkom i akademiens handlingar den breda levnadsteckningen av fältmarskalken greve Magnus Stenbock, i vilken avhandling Annerstedt särskilt gav en ny och riktigare belysning åt kapitulationen i Tönningen och Stenbocks behandling under fångenskapen i Danmark. Även som utgivare av akter och källskrifter till Sveriges historia, utöver de redan nämnda många banden av bilagor till universitetshistorien, var Annerstedt verksam. Hans betydelsefullaste publikation är i detta hänseende den redan åren 1871—76 utgivna Del III av Scriptores rerum suecicarum medii aevi.

Annerstedt var en lärjunge till F. F. Carlson och C. G. Malmström och stod särskilt den sistnämnde nära. Han delade alltigenom dessa sina lärares historiska åskådning, och hans allmänna betraktelser över den svenska historiens epoker och ledande personer, hans sympatier och hans värdesättning av de historiska företeelserna torde alltigenom sammanfalla med dessa hans lärares och deras föregångare Erik Gustav Geijers. Någon i egentlig mening betydande eller självständig historisk tänkare var Annerstedt icke. Men han var en lärd historiker, en utomordentligt samvetsgrann forskare, en skarp kritiker och en framstående stilist, något bred och omständlig i sin berättelse men personlig, märgfull och medryckande.

Annerstedt var i all sin gärning buren av den varmaste patriotism, gammaldags pliktkänsla och pietet. Sträng och fordrande, främst mot sig själv, samt något sträv till sättet, särskilt om man råkade störa honom i hans arbete, men med rikt sinne för humor och innerst en mycket välvillig, hjälpsam och hjärtegod man, var Annerstedt av sina många underlydande i tjänsten och sin

omgivning i övrigt på samma gång högeligen respekterad och varmt avhållen.

På Annerstedt hopades efter hand under hans långa levnad en mångfald utmärkelser, ledamotskap och hedersledamotskap av akademier och lärda samfund både inom och utom landet. Under långa perioder var han därjämte anlitad i det kommunala livet såväl inom staden som länet. Uppsala universitet bevisade honom sin tacksamhet genom att i anledning av hans åttioårsdag låta prägla en minnesmedalj med hans bild. Teologiska fakulteten i Uppsala hedrade honom vid reformationsfesten 1917 med utnämning till teologie doktor. Av den svenska historiska föreningens styrelse var han medlem ända från föreningens början. Hans intresse för densamma visade sig därjämte både genom värdefulla bidrag till tidskriften och genom frikostigt ekonomiskt understöd.

L. S.

— Förste arkivarien Erik Naumanns bortgång den 26 oktober 1927 innebar en mycket smärtsam förlust för vårt lands arkivväsen och historiska forskning. Han var född i Hälsingborg d. 11 december 1882 och blev student i Göteborg 1901. Sina studier, som han bedrev vid Göteborgs högskola under Ludvig Stavenows ledning, inriktade han — samtidigt med att hans historiska orientering var mycket omfattande — framför allt på den svenska statsorganisationens inre utveckling; att han därvid vandrade på vägar, som hans farfader, den frejdade författningshistorikern Christian Naumann, beträtt, beredde honom säkerligen en personlig tillfredsställelse. Genom avhandlingen *Om sekreta utskottet under den tidigare frihetstiden 1719—1734* förvärvade han 1911 doktorsgraden i Göteborg.

Han hade då redan inträtt i riksarkivet som e. o. amanuens 1909; han blev där andre arkivarie 1917 och förste arkivarie 1921. Hans intensiva intresse för förvaltningshistoriska forskningsuppgifter innebar en säker förutsättning för en gagnerik verksamhet på detta arbetsfält, och arkivman blev han också med liv och själ. Den prägel av ämbetsverk, som arkivväsendets moderna utveckling — vilken också låg honom varmt om hjärtat — måste giva riksarkivet, var visserligen något främmande för hela hans lynnesriktning; för tingens formella sida ägde han över huvud föga känsla. Hans brinnande arbetslust riktade sig allra helst mot arkivets innehåll. Om dess olika beståndsdelar och deras inbördes sammanhang förvärvade han också utomordentligt både omfattande och ingående kunskaper, vilka han med en självförglömmelse, som för honom föreföll helt naturlig, ställde till kamraters och forskares obegränsade förfogande. Det är också icke få historiska avhandlingar och andra på specialforskning grundade arbeten, utgivna eller i tillblivelse, för vilka Naumanns källanvisningar varit av mycket stor betydelse; ej minst med avseende på frihetstidens svåröverskådliga material var han en ovärderlig hjälpare. Bland de många i riks-

arkivet ingående arkiv, som varit föremål för behandling från hans sida, kunna särskilt nämnas riksgäldskontorets och justitiekanslerns — det sistnämnda använt för hans uppsats *Justitiekanslersämbetet* i festskriften till Stavenow 1924 —; på ordnandet av flottans överstyrelsers arkiv nedlade han ett grundläggande arbete av stort värde. Uppröjningen av den 1919 inköpta Hammerska samlingen utfördes också i huvudsak av honom (jfr hans uppsats *Hammersamlingen* i Riksarkivets Meddelanden, tr. 1925).

Utanför riksarkivet ordnade han överståthållarämbetets arkiv, stadsarkivet i Borås, Trollhätte kanalverks arkiv och Vetenskapsakademiens brevsamling. Såsom sekreterare hos 1917 års arkivsakkunnige utarbetade han jämte Sam. Clason de till deras betänkande (1919) fogade *Anteckningar rörande kammararkivets historia och nuvarande innehåll.* För det pågående stora riksdagshistoriska arbetet hade han uppdraget att leda registreringen av frihetstidens utskottshandlingar. Han var en av de drivande krafterna i Historiska föreningen i Göteborg och under flera år intill sin död ordförande i Historiska klubben i Stockholm.

Bland Naumanns vetenskapliga uppsatser må utom de ovan angivna nämnas *Om centralförvaltningen under Karl XII:s tid* (i samlingsverket Karl XII, 1918), *Om riksdagsbesvären och formerna för deras behandling* (i Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland 167, tr. 1923) och *Adeln som riksstånd under 1700- och 1800-talen* (i Sveriges Riddarhus, 1926). Dessutom var han en flitig medarbetare i Historisk Tidskrift, Biografiskt Lexikon, vars redaktion han tillhörde sedan 1919, Nordisk Familjebok, Nordisk Tidskrift för biblioteksväsen och Karolinska Förbundets Årsbok. Han utarbetade det värdefulla registret till *Historiska Handlingar 1—20* (1919) och utgav de av bortgångna forskare påbörjade *Kyrko-ordningar och förslag därtill före 1686*, Avd. 3 (1920) och *Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll fr. 1719*, D. 19 (1755—56): 1. Vid sin död hade han också i huvudsak utarbetat ett personregister till de utkomna delarna av sistnämnda serie liksom även till stor del förberett utgivningen av rådsprotokollen för 1657; det är att hoppas, att bådadera skola kunna bringas till trycket.

Om hans personliga väsen må här blott sägas, att där återfunnos samma drag, som präglade honom som arkiv- och vetenskapsman: konstlösheten, sakligheten, oegennyttan, hängivenheten.

H. B—n.

— Den 30 maj 1927 avled föreståndaren för Historisches Landesarchiv i Riga d:r **Hermann v. Bruiningk** i en ålder av nära 78 år. Alltifrån år 1875 till sin död, alltså under en tidrymd av icke mindre än 52 år, ägnade B. sina krafter åt arkivtjänsten och har både som arkivman och som utgivare av aktpublikationer inlagt synnerligen stora förtjänster om utforskandet av den livländska historien och i samband därmed även av den

svenska stormaktstidens historia. Från hans tjänstgöring i Ritterschaftsarchiv och Historisches Landesarchiv märkas åtskilliga vägledande tryckta redogörelser och förteckningar. En särdeles märklig insats gjorde Bruiningk vid revolutionen år 1919, då han trots de överhängande riskerna för sin personliga säkerhet modigt stannade kvar på sin post och därigenom även lyckades rädda sina samlingar från skadegörelse. Som utgivare av urkundspublikationer är hans namn framför allt fäst vid serien Livländische Güterurkunden, varav han utgivit två digra band. B. utövade dessutom ett omfattande historiskt skriftställarskap och bistod bl. a. riksheraldikern C. A. Klingspor i hans arbete Baltisches Wappenbuch. Bruiningks bibliografi omfattar 167 nummer. Som medlem i och president för Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga nedlade han ett synnerligen betydelsefullt arbete, som icke minst kom den svenska forskningen till godo. För sina stora förtjänster på den livländska historieforskningens område hyllades han på sin 75-årsdag med en större festskrift.

Till Sverige stod d:r Bruiningk i ett särdeles vänskapligt förhållande, som var grundat på hans ingående historiska studier och hans därav uppkomna djupa övertygelse om den svenska tidens gagnerika inflytande på Livlands utveckling. Till karaktären var han en ädling i alla avseenden, till sitt väsen anspråkslös och oegennyttig som få.

B. S—n.

— Det senast utkomna häftet av *Meddelanden från svenska riksarkivet* — Ny följd. I: 66—70 (Stockholm 1927) — är i yttre avseende märkligt därigenom, att det, utgörande sluthäftet i band 7 av den serie det tillhör, samtidigt helt avslutar densamma. Serien II av publikationens nya följd kommer inom kort likaledes att upphöra med den under utgivning varande fortsättningen av Severin Berghs riksarkivhistoria, omfattande perioden 1837—46. Den i bibliografiskt hänseende ganska besvärliga form för utgivningen av Riksarkivets Meddelanden, som använts ung. från början av detta århundrade, kommer hädanefter att förändras på sådant sätt, att i st. f. den nya följdens båda serier med deras invecklade band- och häftesnumrering utgivas dels en serie *Meddelanden från svenska riksarkivet* för år 1926 ff. (samma år, som den i häftet förekommande årsberättelsen avser), innehållande årsberättelse, handlingar rörande det moderna arkivväsendet, uppsatser och förteckningar samt eventuellt smärre meddelanden, dels större avhandlingar i en serie *Skrifter utgivna av svenska riksarkivet.* — I samband med de nämnda sviternas avslutning meddelas i häftet en *innehållsförteckning* till hela raden av Meddelanden alltifrån deras första häfte med årsberättelserna för åren 1875 och 1876. Förteckningen upptager: årsberättelserna med deras olika slag av bilagor; uppsatser, undersökningar och aktsamlingar (efter författarnes namn i bokstavsordning); förteckningar (alfabetiskt efter samlingarnas namn);

handlingar ang. det svenska arkivväsendets historia (i kronologisk följd); handlingar ang. det moderna arkivväsendet (kronologiskt inom ämnesgrupper). — I det föreliggande häftet ha för övrigt sammanförts årsberättelserna för båda åren 1924 och 1925 (förut omnämnda i denna tidskrift 1925, s. 158, och 1926, s. 173) liksom också handlingar rörande arkivväsendet för samma år. Bland de sistnämnda förekommer jämte landsarkivariernas inspektionsberättelser och några handlingar ang. gallringsfrågor riksarkivets skrivelse till byggnadsstyrelsen d. 5 okt. 1925 ang. arkivets lokalfråga, vari föreslås en förflyttning från Riddarholmen till en plats, där dess nu på 8 olika lokaler splittrade samlingar kunde sammanföras och utvidgningsmöjligheter för framtiden finnas. — Häftet innehåller vidare en kort uppsats av den 1925 i unga år bortgångne, som arkivman och forskare rikt utrustade Ivar Simonsson, meddelande resultaten av en av honom i kammararkivet verkställd utredning om *Älvsborgs lösen 1613.* Där lämnas en koncis översikt över såväl organisationen av uppbörden — jämte medelsförvaltningen och kontrollen — som det därav betingade räkenskapsmaterialets olika serier. Såsom bilagor meddelas förteckningar över dels Älvsborgs lösens handlingar och räkenskaper, dels redogörarna (kommissarierna för uppbörden m. fl.), dels slutligen de bevarade mantalslängderna för rikets olika delar, vilket sistnämnda, ur olika synpunkter synnerligen givande material utgör räkenskapernas huvudmassa.

H. B—n.

— På föranstaltande av norska riksarkivet har efter manuskriptet nr. 4296 i arkivets Münchensamling utgivits *Olav Engelbrektssøns jordebog* (Nationaltrykkeriet, Oslo 1926). Som tillägg återgivas under rubriken »Erkebiskop Gautes jordebøger» tvenne mindre manuskript, resp. nr. 4293 och 4294, i samma samling. Jordebokstexterna (s. 1—128) trycktes redan 1905 av førstearkivar Chr. Brinchmann, som dessutom utarbetat några register, vilka i väsentlig grad komma att underlätta verkets begagnande (s. I—XXXIX). Den definitiva utgivningen har ombesörjts av arkivar Johan Agerholt, som försett arbetet med en texthistorisk inledning (s. 1*—23*). Enligt denna ha de tre förteckningarna — i likhet med Aslak Bolts av P. A. Munch 1852 utgivna jordebok över ärkestiftet, nr. 4292 i nämnda samling — förts från Norge vid den siste katolske ärkebiskopens flykt ur landet 1537. En exakt datering av Olav Engelbrektssons jordebok är ej möjlig, i synnerhet som dess olika lägg förefalla vara från början självständiga delar, som senare sammanfogats och supplerats för att bilda en enhetlig förteckning. Genom en ingående, metodiskt sett synnerligen givande analys av de olika handstilarnas förekomst och inbördes relationer når inledningens förf. till det resultatet, att »jordebogen som helhed synes at være affattet i 1530-aarene»,

till större delen c:a år 1533. Den ena av Gaute Ivarssons jordeböcker bär dateringen 1491, medan den andra, som i tryck upptager blott några sidor, visar sig ha tillkommit efter 1481 och före 1510.

S. K—ft.

— Av den stora aktsamlingen *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg* har under det förflutna året 22:a bandet utkommit under redaktion av d:r Max Hein (Berlin och Leipzig 1926). Utgivandet har från och med detta band övertagits av den 1923 grundade »preussiska kommissionen» av den preussiska vetenskapsakademien. Den föreliggande volymen upptager politiska förhandlingar med åtskilliga stater i norra Europa under kurfurstens senare regeringstid, däribland sådana mellan Brandenburg och Sverige åren 1681—1688. Från de första av dessa år är materialet ganska magert; det utgöres mestadels av instruktion för och skrivelser från den 1682 i Sverige anställde residenten Christoff von Brandt och ger företrädesvis uttryck åt de farhågor, som Sveriges nyorientering åt det antifranska hållet och Brandenburgs närmande till Frankrike voro ägnade att framkalla beträffande förhållandet mellan de båda länderna. Rikare flödar urkundsmaterialet från 1685, då hov- och legationsrådet Pierre Falaiseau anställdes som envoyé i Stockholm. Den mellan honom och kurfursten förda korrespondensen berör åtskilliga spörsmål, karakteristiska för den trevande och ovissa politik, som på olika håll fördes: Brandenburgs fortfarande misstankar om svenska krigsförberedelser och därav följande livliga intresse för den svenska krigsmaktens tillstånd, Brandenburgs ifrågasatta inneslutande i den svensk-holländska traktaten, behovet av en protestantisk sammanhållning gentemot Frankrikes katolska strävanden. Mycket talas också — liksom även i de urkunder, som beröra förhållandet mellan Brandenburg och Danmark — om holstein-gottorpska frågan, vilken under Altonakongressens dagar var det mest brännande politiska spörsmålet i norra Europa. Kurfurstens dubbelställning framträder ganska tydligt: å ena sidan föregav han intresse för hertigens fulla restitution, å andra sidan voro hans farhågor för att konflikten skulle leda till krig med alla dess för hela »det evangeliska väsendet» ödesdigra konsekvenser så stora, att han i sin märkliga skrivelse till Falaiseau den 21 mars 1687 öppet föreslog en förlikning med rätt betydande eftergifter å hertigens sida — ett medlingsförsök i den segslitna konflikten, som dock icke ledde till något resultat. Ett annat projekt, som diskuteras under de sista åren av kurfurstens regering, var förslaget, att drottning Kristina skulle insätta kurfursten till sin arvinge, varvid i arvet även skulle ingå hennes anspråk på de pommerska godsen, vilka skulle kunna ge möjlighet för Brandenburg att förvärva Stettin. Förslaget framkastades först för Falaiseau av drottningens guvernör Olivecrantz och föranledde 1687 avsändandet av krigsrådet F. von Dobrzinski till

Rom, men de underhandlingar denne inledde med Kristina kommo icke utöver ett mycket preliminärt stadium under kurfurstens livstid. *G. J—n.*

— Bland den tämligen rikhaltiga historiska disputationslitteratur, som på senare tid framkommit vid våra universitet och högskolor, fästes härmed uppmärksamheten på en av Gunnar Hesslén nyligen i Uppsala ventilerad avhandling om *Det svenska kommittéväsendet intill år 1905* (Uppsala 1927). Förf. har fattat sitt ämne mycket vidsträckt både med hänsyn till tid och innebörd. En kungl. kommitté är enligt hans definition »en omedelbart eller medelbart av Kungl. Maj:t för en viss fråga eller ett visst frågekomplex tillfälligtvis förordnad, fristående utredningsapparat, vilkens arbetsresultat är ämnat att läggas till grund för ett statsmakternas beslut och vilkens arbetssätt, sammansättning och funktionstid beror av Kungl. Maj:t.» Med denna tolkning av ordet inrymmer förf. bland kommitéerna icke blott tillkallade s. k. sakkunniga inom ett departemtent utan även många av 1600-talets och frihetstidens s. k. kommissioner. Delvis har kommittéväsendet, som förf. framhåller, utvecklat sig ur äldre tiders råds-, utskotts- och ständermöten, i det att på dessa samlade sakkunniga personer anlitades i form av ett slags utskott för yttrandens avgivande. Under 1600-talet emanciperades dessa sakkunnigberedningar småningom från de försvinnande ständermötena, och fristående kungl. kommittéer tillsattes. Dessa övertogo dock egentligen endast den sakliga eller tekniska sidan av utredningsarbetet. Den politiska beredningen av ett ärende, som vissa av det tidigare 1600-talets riksdagsutskott och utskottsmöten handhaft vid sidan av den rent sakliga, tillgodosågs däremot icke av dessa fristående beredningar och var enligt förf:s mening icke heller av behovet påkallad, så länge statsmakten var så starkt koncentrerad på ett håll, som fallet var både under det karolinska enväldet och frihetstidens riksdagsvälde och även under den gustavianska tidens starka kungadöme. Först då en dualism 1809 inträtt i statsskicket, framträdde behovet av ett politiskt inriktat kommittéväsen, parlamentariska kommittéer, vilkas uppgift blev att vid sidan av den sakliga utredningen skaffa garanter och förespråkare för regeringens planer hos den andra statsmakten. Utvecklingen i denna rikning finner förf. karakteristisk för kommittéväsendet efter 1809, varåt han ägnar det ojämförligt största och grundligaste partiet av sin avhandling, och då han anser denna utveckling fullbordad kring senaste sekelskiftet, har han som slutpunkt för sin framställning satt året 1905 med dess då inträdda systemskifte i svenskt parlamentariskt liv. Den synnerligen utförliga och sakrika redogörelse, som förf. lämnar av kommittéernas sammansättning och politiska ställning under det sista av honom behandlade århundradet, torde komma att bli till stort gagn för all vidare forskning inom 1800-talets inrepolitiska och i synnerhet författningspolitiska historia. Med den stora rikedom av personer, som förf. inför i sin

framställning, är saknaden av ett personregister mer än vanligt kännbar. *G. J—n.*

— En välkommen översikt över den ständigt växande världskrigslitteraturen är den framstående engelske historikern G. P. Goochs *Recent revelations of European Diplomacy* (London, Longmans, Green and Co, 1927, VI + 218 s.). Arbetet är en utvidgning av ett av förf. 1922 hållet föredrag i British Institute of International Affairs, vilket trycktes i detta instituts skriftserie före januari 1923 och då upptog endast 29 sidor. Den komplettering, som detta föredrag nu undergått, har i främsta rummet gällt den sedan 1922 utkomna litteraturen. I sitt nuvarande skick utgör arbetet en skickligt och objektivt gjord översikt av omkring 300 större och mindre skrifter, alla utvalda med stor omsorg i syfte att få fram det väsentligaste och oundgängligaste av den efter krigsutbrottet utkomna politisk-historiska litteratur, som behandlar perioden från Wilhelm II:s trontillträde till Versaillesfreden. Gooch tillhör som bekant de moderna engelska historiker, som reagerat mot krigstidens av politiska propagandasynpunkter bestämda uppfattning av människor och händelser och gripit sig an med att på grundvalen av samvetsgrann forskning söka bryta gängse fördomar. Han ger ett mycket starkt erkännande åt dem som handhaft editionen av den stora tyska aktpublikationen »Die grosse Politik der europäischen Kabinette», och han förmanar i bestämda ordalag fransmännen att följa tyskarnas exempel och publicera litet mera av de strängt bevakade skatterna vid Quai d'Orsay. »En civiliserad stat», säger han, »är ej ägnad att i en demokratisk världs ögon lida så mycket av avslöjanden om dess diplomati, som den är, om den ger rum för misstanken, att den har brottsliga hemligheter att dölja.»

Ett annat värdefullt engelskt översiktsarbete inom den nyaste tidens historia är R. B. Mowats *A History of European Diplomacy 1914—1925* (London, Edward Arnold & Co, 1927, VIII + 343 s.). Förf. behandlar att börja med Londonfördraget av den 5 sept. 1914 mellan Storbritannien, Frankrike och Ryssland, vilket skapade de allierades gemensamma »diplomatiska front» under världskriget genom bestämmelsen om att freden endast skulle slutas gemensamt av alla de fördragsslutande på en gång. Han slutar vid tiden för Locarnofördraget oktober 1925, genom vilket det första försöket gjordes att återställa det av kriget sönderslagna europeiska statssystemet. Huvuddragen av de händelser, som ligga mellan dessa båda fördrag, Italiens och Förenta staternas inträde i världskriget, fredstrevarna, Österrike-Ungerns upplösning, de nya statsbildningarna, frederna och efterkrigspolitiken, bli föremål för en koncis och klar framställning, vars värde förhöjes genom rikliga hänvisningar till den förefintliga litteraturen i ämnet. Arbetet kan rekommenderas till den, som utan anspråk på fullständighet önskar få en nyttig och lättläst orientering över en svåröverskådlig och händelserik epok. *L—ts.*

Översikter och granskningar.

Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling. Akademisk avhandling av ADOLF SCHÜCK. Stockholm 1926. XXXII + 472 s.

Docenten Schück har i sin omfångsrika gradualavhandling upptagit till behandling ett stort komplex av intressanta problem. Ämnet har hos oss icke varit föremål för sammanfattande framställning, sedan Odhner 1860 och 1861 framlade sina betydelsefulla »Bidrag», ännu i flera stycken grundläggande för den vetenskapliga diskussionen om de svenska städernas äldsta historia. Under de snart sjuttio år, som gått sedan dess, har helt naturligt — icke minst tack vare grannländernas forskning — en fylligare bild av dessa sammanhang vuxit fram i mer än ett avseende, och problemställningen har i viss mån förskjutits med forskningens utvidgade domäner. Men uppgiftens vansklighet förminskas knappast härav. Schück har därtill velat giva en så vitt möjligt allsidig belysning av de spörsmål, som komma i fråga, och han har i sin undersökning indragit ett väldigt material, även ett sådant, som endast mera indirekt förknippar sig med den föreliggande forskningsuppgiften. Arbetet bygger på ett studium av utländsk och inhemsk litteratur, som på tydligaste sätt visar en strävan hos författaren att värja sig för ensidighet. Så omfattande är emellertid ämnet och så skiftande äro de till skärskådan mer eller mindre utförligt upptagna problemen, att någon fördjupning på alla punkter icke lätteligen stått att vinna. Också ha olika partier av avhandlingen utan allt tvivel ett olika värde. Mest utarbetade och tyngst vägande synas mig ämnets centralare partier, kapitlen om Sigtunas ställning inom svenskt stadsväsen samt utvecklingen av stadsväsendet under äldre medeltid och folkungatid. Mångfalden av spörsmål som avhandlas eller beröras torde förklara, att granskaren i det följande i stor utsträckning nödgas ingå på vad som kan te sig som detaljer.

Framställningen inledes med en utförlig, till de sista åren framförd teckning av »De olika teorierna om det nordeuropeiska stadsväsendets uppkomst» — »nordeuropeisk» här fattad i betydelsen av »icke-sydeuropeisk», alltså med inbegripande av Mellan- och Västeuropa. Jag har ej tillfälle att närmare dröja vid detta kapitel. Författaren har, som han själv påpekar (s. 2, not¹.

inskränkt sin uppgift till att »huvudsakligen referera blott de författnings- och rättshistoriska synpunkterna», f. ö. väsentligen i anslutning till H. Pirennes tidigare överblickar (jfr s. 17, not). Då han enligt sina egna ord (s. V) i den egentliga undersökningen »låtit de socialt-ekonomiska synpunkterna bliva de dominerande» och av rättshistoriska frågor »endast kunnat avhandla de viktigaste», har helt naturligt en viss brist på korrespondens uppstått mellan detta inledningskapitel och arbetet i övrigt. Förf:s resumé har säkert erbjudit stora svårigheter; hans styrka torde också ligga på andra områden än de rättshistoriska (och filologiska). Eljest underskattar väl ingen förmånen av att på vårt språk ha tillgång till en dylik sammanfattning; Odhner utgick i sin stadshistoriska förskning från gamle Eichhorn. Ur rent historiografisk synpunkt må anmärkas, att Schück i sina inledande reflexioner helt lämnar åsido det nyare betraktelsesätt i fråga om den äldre medeltidens kulturhistoria, som främst representeras av Alfons Dopsch. De väl kategoriska formuleringar han i olika sammanhang använder (det på 1100-talet uppkommande stadsväsendet, s. 1; naturahushållningen, som samtidigt begynner ersättas av penninghushållning, s. 2; den av folkvandringarna totalt utplånade stadskulturen i »Nordeuropa», s. 8; jfr även s. 107 om de romerska lägerstäderna i England) ge icke rättvisa åt det i alla händelser mycket starka intresse, som måste väckas av Dopschs argumentering.[1] Dennes huvudarbete har naturligtvis icke varit förf. obekant; däremot har det undgått hans uppmärksamhet, att en lärjunge till Wien-historikern, Paul Kletler, givit synnerligen intresseväckande bidrag just till den diskussion, till vilken förf. i nästa kapitel anknyter.[2]

Under rubriken »Vikingatidens stadsväsen (till omkr. år 1000)» dryftar förf. här särskilt Birkas samband med frisisk och österländsk handel samt dess ställning inom nordisk köpenskap. Att den frisiska handelsorten Dorestad, vars samfärdsel med Birka ju är väl betygad, »sannolikt redan existerade på 600-talet» (s. 40), synes innebära en överflödig modalitet (jfr Kletler, s. 83). För identiteten Slesvig-Hedeby (s. 42, not 4) kan ju särskilt Adams av Bremen vittnesbörd åberopas (Hist. eccl. II, 35). Uppgiften, att Sven Tveskägg erövrat och »svårt förhärjat staden» (s. 88), synes återgå på en av Arup framkastad hypotes, vilken med fog varit föremål för mycken kritik såsom föga rimlig. Teckningen av den rysk-orientaliska handeln hade säkerligen vunnit på ett studium av en nyare, betydelsefull litteratur.[3]

[1] Den av förf. högt skattade Pirenne synes i väsentliga delar ge Dopsch rätt i hans opposition; jfr Pirenne, Medieval cities (1925), s. 11.

[2] Kletler, Nordwesteuropas Verkehr, Handel und Gewerbe im frühen Mittelalter (1924).

[3] Framför allt Kulischer, Russische Wirtschaftsgeschichte, I (1925), i Handbuch der Wirtschaftsgeschichte, utg. av Brodnitz. Jfr även F. Braun, Das historische Russland im nordischen Schrifttum, i Festskrift till E. Mogk (1925).

Intressant är den sammanställning förf. gör (s. 48 ff.) av vikingatidens »farmän» och medeltidens (resp. Vasatidens) norrländska köpmän. Parallellen får visserligen icke spännas för hårt; i själva verket ger den av förf. knappast tillfullo beaktade, historiskt säkerligen pålitliga Botvidslegenden (jfr s. 49, not) både omedelbarare och säkrare upplysningar; jag kan av hänsyn till tidskriftens utrymme endast hänvisa den intresserade till källan,[1] som låter bilden av en vittfarande storköpman omkring 1100 mycket tydligt avteckna sig. De i Ångermanlandsbrevet 1314 omtalade sjöfärderna gingo utan tvivel till Stockholm; förf. sätter här ett frågetecken, men det samtida Medelpadsbrevet om Olofsgärden gör sammanhanget fullt klart.[2] Det må i förbigående anmärkas, att det egentligen icke var »helsingeköpmän», som under senare medeltiden bosatte sig i Stockholm (s. 49), utan i långt övervägande grad norrbottningar. — Med rätta betonar Schück det gamla Birkas »exceptionellt centrala läge» (s. 52). Men det förefaller mig, som om han i detta sammanhang väl flyktigt avfärdade betydelsen av Södertäljeleden som infart och utfart till den rakt i norr på kort avstånd belägna Mälarön. Även om sjöförbindelsen vid Tälje »avbröts vid vår tidräknings början» (s. 53, not 1), så var dock här trafiken över det helt korta edet ojämförligt bekvämare än i Slesvig mellan Hollingstedt och vattenlederna till Östersjön (s. 43), där ju ändock en livlig transitohandel gick fram, ja, där hela krigsflottor drogos över på 1100-talet enligt Saxo och Knytlingssagan! Om Södertäljeledens dragningskraft långt fram i tiden finnas massor av vittnesbörd, och det fordrades upprepade ansträngningar av det mäktiga Stockholmsintresset för att hålla den urgamla seden tillbaka.[3]

Till den svåra men lockande frågan om Birkas styrelsesätt knyter förf. vissa betraktelser. I anslutning till H. Schück antager han, att den av Rimbert omtalade »præfectus» fyllt samma funktion och burit samma namn som »gjaldkerin» i de fornnorska städerna, motsvarande »gælkaren» i Västmannalagen,[4] samt att Birkas ting motsvarar Bjärköarätternas byamot. Beträffande lövtältet, vari tingets ordförande tager plats, åberopas muntliga meddelanden av Sune Lindqvist, som helt enkelt antager ett tolkningsfel; hypotesen förtjänar i varje fall på de anförda skälen allvarligt beaktande. Den mening förf. ger tillkänna beträffande karaktären av den forntida köpfriden (särskilt s. 67 ff.)

[1] *SRS* II, 1, s. 377 ff.

[2] *DS* 1959. — Jag hoppas någon gång få tillfälle att utveckla, att den uppenbart korrumperade formen »Lödösefarare» i Bjärköarätten (kap. 8) med all sannolikhet döljer hälsingar, som handla på Stockholm.

[3] Ämnet har även vid en jämförelsevis hastig rannsakan av källorna visat sig så rikt, att jag tvingas reservera det till ett särskilt sammanhang.

[4] Ämbetet torde även ha funnits inom det äldre bergsbrukets förvaltning; jfr nuv. *Jälkarbyn* nära Vikmanshyttan, Hedemora socken (*Giälkarlebyn* i Dalarnas dombok 1604. R. A.).

synes lida av motsägelser: konungen garanterade främlingarnas säkerhet (s. 50), han var den ende, som var skyldig och i stånd att på handelsplatsen upprätthålla frid (s. 67), men likafullt har i Sverige ej förekommit, att köpmännen njutit den speciella konungsfriden (s. 69, not). Vid diskussionen av dessa frågor, som fått den principiellt och praktiskt olyckliga formen av en polemik mot ett otryckt föredrag, hade helt visst anledning givits att behjärta ett samband mellan det anförda stället hos Snorre och »gudsfriden», den kyrkliga marknadsfriden, vilken i ett långt senare sammanhang (s. 192 ff.) upptages till dryftning. »Inga vägande skäl», skriver A. Schück, »finnas för ett antagande, att Birka påverkats av de jurisdiktionella förhållandena på kontinentens handelsplatser, ty man bör observera, att på dessa fanns en furstlig domstol, ej ett ting som på Birka» (s. 70). Nu veta vi dock ytterst obetydligt om formerna för den rättskipning, som ägde rum på t. ex. de fornfrisiska handelsplatserna; omöjligt är väl ej, att de tagit intryck av den utpräglat folkliga frisiska tingsförfattningen. Och huru tillfyllest förklara Hergeirs ställning i Birka enbart ur inhemska förutsättningar? Denne »præfectus vici» påminner dock starkt om den »præfectus urbis» man känner från Utrecht, Dorestads närmaste arvtagare, om »comes vici» i Slesvig, om »comes præfecturam tenens» i Hamburg (Vita Anskarii, kap. 16), och om »wicgerefa» i London. Och på stadsväsendets område, om någonstädes, bör väl en påverkan kunnat ske från utländska förebilder.

Av ett icke ringa intresse är Adolf Schücks argumentering för teorien, att en internationell handelsrätt utbildats av nordmännen och senare övertagits av tyskarna (s. 70 ff.). Denna uppfattning, som förf. utvecklar i nära anslutning till inlägg av H. Schück och E. Wessén men med tillfogande av nya moment, saknar icke tänkvärda drag. Till stöd för denna ståndpunkt kunde främst anföras, att det av den gamla isländska traditionen (Grågås) bevarade avtalet mellan Norge och Island från omkring 1020 — med bestämmelser om hur förfaras skall med arv efter islänning, som dött i Norge — är vid pass 150 år äldre än Henrik Lejonets traktat med gutarna, vari liknande rättsregler träffas om skyddet för gästs egendom. Med tillgång till en specialundersökning av Otto Loening[1] skulle förf. därjämte kunnat understryka, att stadgandet ifråga i Henrik Lejonets traktat ger det tidigaste påvisbara belägget för en tysk stadslaglagstiftning på detta område. Det oaktat torde betänkligheter inställa sig, då man synes ha anledning att i lagstiftningen om främlingars arv mindre se någon del av handelsrätten än en av förhållandena framkallad mildring av ett gammalt regale, innebärande rätt för landsherren till kvarlåtenskapen efter i landet avlid-

[1] Das Erbrecht der Fremden nach den deutschen Stadtrechten des Mittelalters, i Festschrift Otto Gierke dargebracht (1911).

na främlingar, ett regale som spåras redan i langobardisk rätt. Man jämföre här äldre Västgötalagens av förf. åberopade stadganden (s. 72). Granskar man dem utan sidoblickar på yngre Västgötalagen, där en senare rättsutveckling speglar sig, framgår ju tydligt och klart, att här ingalunda, som förf. menar, är fråga om »arv efter engelsman *eller* tysk», utan att arvsvillkoren äro *olika* för engelsmän och för tyskar, gynnsammare för de förra, som få beräkna en frist på år och dag, ogynnsammare för de senare. Den starka samfärdseln med Englands nordmannabygder har framtvungit särskilda hänsyn. Våra förfäder, tyskarnas antagna föregångare i fråga om internationell handelsrätt, visa sig alltså här. i en på 1200-talet upptecknad rättskälla, gentemot Tyskland intaga en avgjort ålderdomligare rättsståndpunkt än den som ger sig tillkänna avsevärt tidigare i den tysk-gutniska traktaten. Och när en utjämning kan visas ha skett i yngre Västgötalagen, där engelsman och tysk äntligen äro jämställda med hänsyn till arv efter frände i Sverige, torde detta få ses i samband med Birger Jarls traktater med de tyska städerna. I traktaten med Hamburg 1261 föreskrives ingående, hur arv må tillträdas efter utlänning, som utan laglig successor avlidit i landet; därest sådan inom år och dag legitimerar sig, besitter han egendomen, som i annat fall jämlikt »leges patrie» tillfaller kronan. — H. Schücks intressanta sammanställning av punkten om de tolv vittnena i den tysk-gutniska traktaten med Novgorod från omkring 1189 med den gamla svenska tolvmannaeden (s. 70) håller troligtvis icke streck. Såsom Karl Goetz påvisat i sin viktiga, av förf. ej beaktade edition av de äldsta tysk-ryska handelsfördragen,[1] finnas nämligen både rättshistoriska, paleografiska och språkliga indicier för att i det förlorade originalet stått *två* vittnen, icke tolv. Med dessa erinringar vare icke förnekad sannolikheten av att en från Birka emanerande ursprunglig Bjärköarätt — såsom Wessén antager — överflyttats till nya städer och utökats med nya rättsregler, så att av den tidigaste lagen till slut blott namnet återstått. Bestämda skäl tala ju ock för förf:s mening, att Bjärköarätt tidigt nog fått betydelsen av rätt och slätt undantagslagstiftning för köpenskap och fiske.

Mycket vore att säga om det innehållsrika ehuru ganska splittrade kapitel, med vilket anmälaren så länge uppehållit sig. Förf. ingår bl. a. på frågan om birkarlarörelsens ursprung, huvudsakligen i anslutning till J. Jaakkolas arbeten, som han visserligen endast känner genom Anthonis referat i Historisk Tidskrift för Finland 1924. Här måste framhållas, att de »senaste forskningsresultat», förf. tillskriver den förtjänte finske historikern, i stor utsträckning framlagts av tidigare författare alltifrån Porthan, och att »Jaakkolas teori om birkarlarnas framträngande mot norr» — enligt min mening synnerligen plausibel

[1] Deutsch-russische Handelsverträge des Mittelalters (1916), s. 41. (Abhandlungen des Hamburgischen Kolonialinstituts).

— i själva verket är klassisk i finsknationell historieskrivning. Beträffande formen av namnet birkarlar tillerkänner Schück prioritet åt en urkund av 1358 (s. 82), men då denna endast bevarats till oss i en sen översättning till fornsvenskan, finnes intet skäl att ej skänka företräde åt det bekanta Täljebrevet av 1328,[1] som föreligger i till synes högst pålitliga vidimationer och avskrifter. Den hypotes eller »rekonstruktion» förf. framlägger rörande en ursprunglig svensk birkarlabosättning vid Kumo älv är slutligen icke ny; den är redan i korthet formulerad i ett i avhandlingen citerat arbete (s. 84, not 3).

Kapitlet om vikingatidens handel avslutas med helt visst värdefulla synpunkter på »Birka som stadstyp och därmed besläktade handelsplatser». Förf. betonar och belyser med exempel, att den gotländska handeln före Visbyperioden varit decentraliserad till olika mindre handelscentra (bl. a. Västergarn); ett minne härav dröjer i uttrycket »gotländska kusten» i gamla novgorodska källor. Som resultat av sin översikt anser sig förf. kunna fastslå, att »de viktigaste handelsorterna vid Östersjön under vikingatiden ... icke hade karaktär av frisiska handelsfaktorier, utan snarare av inhemska handelsplatser, inom vilka kristna köpmän vistades som 'gäster'». Och så vitt jag vågar döma, kan denna slutsats ej gärna motsägas. Men å andra sidan är jag benägen att tro — på grunder som antytts i det föregående — att Schück något underskattat möjligheten av främmande påverkan i olika stycken, och att han överbetonat den självständiga karaktären av denna tids nordiska stadsväsen, i den mån man på detta tidiga stadium kan tala om ett sådant.

Om följande kapitel, »Sigtuna och dess ställning inom det nordeuropeiska stadsväsendet», kan jag fatta mig kortare. På ett i stort sett övertygande sätt har förf. här inställt Sigtuna i det större sammanhang, som framträder vid en granskning av den samtida danska, norska och brittiska stadsutvecklingen. Bilden blir härigenom i flera avseenden klarare. Likaledes röjes här förf:s fallenhet för en topografisk forskningsmetod. Tydlig förefaller likheten mellan Sigtunas stadsplan och de äldsta norska städernas; landskommunikationerna ha spelat en sekundär roll för stadsbildningen. Ett försök till »rekonstruktion av Sigtunas stadsförfattning under äldre medeltid» (s. 135 ff.) utgår i huvudpunkterna från vad förf. tidigare anfört i fråga om stadens föregångare Birka. Källornas utomordentliga torftighet omöjliggör tillnärmelsevis säkra slutsatser; man tvingas bygga på paralleller, men betydelsen av dessa får ju å andra sidan ej underkännas. Mot förf:s antagande, att byamotet förekommit i det äldsta Sigtuna, kunna därför knappast göras några invändningar. Huruvida »mot-institutionen» är ursprunglig på nordisk botten eller helt utbildats i de norsk-danska vikingastäderna (s. 137—138), måste

[1] *DS* 2676.

bli en öppen fråga; undersökningar av det engelska ortnamnskicket synas i varje fall peka på ett nära samband med Norden.[1] Att Sigtunas roll som mellanlänk i den äldsta svenska stadsutvecklingen förtjänar den största uppmärksamhet, blir det allmänna intrycket av dessa Schücks studier, och ingenting gör på förhand osannolikt, att det i Bjärköarätten och Söderköpingsrätten skymtade byamotet (byatinget) är »en direkt fortsättning av den liknande institution, som fanns i Birka». Till slut diskuterar förf. — närmast anknytande till E. Hjärne, A. Bugge och H. Cornell — förbindelserna mellan Sigtuna och Norrland. Märkliga, hittills obeaktade minnen av dessa utgöra enligt min tro Sigtunas fiskeintressen vid Bottenhavets kuster i nyare tid. Långt mera osäker är förekomsten av gutniska handelsfaktorier i Norrland; de västerbottniska gårdsnamnen Gottland, som Bugge i detta sammanhang andragit (s. 141—142), äro mycket sena och förklaras på helt annat sätt. — Till andra frågor sammanhängande med äldsta Sigtuna återkommer förf. senare i en av sina exkurser.

Fjärde kapitlet ägnas åt »De lokala handelsplatserna i Sverige under forntiden och äldre medeltiden». Man kan anmärka, att rubriken rätt ofullständigt täcker innehållet. Vad författaren velat giva är en väsentligen språklig och topografisk undersökning av en rad ortnamn: *köping, köpstad, torg (by* och *stad*), vartill fogats några anmärkningar om innebörden av benämningarna *marknad* och *köpting.* Filologiskt har förf. näppeligen varit fullt vuxen denna uppgift, då vissa uttalanden av honom förråda en påtaglig osäkerhet.[2] Utförligast behandlas köping-

[1] Belsheim, Norge og Vesteuropa i gammel tid (1926), s. 111 ff., uppvisar, att de många *mote*-namnen i England så gott som uteslutande förekomma i gamla norröna bygder.

[2] Förvånande är förf:s polemik mot Hellqvist (s. 146, not. 4): han (Schück) har »ej kunnat konstatera någon släktskap mellan 'Chipping' (anglosachsiska *céapung, cyping*) och 'kaupanger', endast betydelsen (av 'handelsplats') torde vara identisk». Släktskapen är ju obestridlig och förr aldrig bestridd. — Jag begagnar tillfället att framlägga en uppfattning om etymologien och betydelseutvecklingen av ordet *köping*, som avviker från den hävdvunna åsikten. Enligt min mening ha vi ej att utgå från ett ursprungligt **kaupangr*, »äng där köp gjorts». *Köpunger, kaupangr* (här utan urspr. *r* i stammen) o. s. v. fattar jag som ett verbalsubstantiv bildat på *köpa*. Härmed stå de fsv. och fda. formerna i god överensstämmelse; jfr särskilt ags. *céapung*, commerce, köpenskap (varav ortnamnet Chipping) och fris. *kapinge*, Kauf. Anledningen till hypotesen * *-angra*, äng, är naturligtvis den fvno. formen med bevarat -r (*kaupangrs* o. s. v.), varvid dock till en början är att märka, att former ju finnas utan *-r-* (nom., gen., dat., så flerstädes i Bjarkeyarrettr). Nu tror jag — och detta är egentligen min utgångspunkt —, att ordet genom att i stor omfattning på fvno.område användas som ortnamn (osammansatt regelbundet om Nidaros, trots Schücks tvivel s. 154, not. 1; jfr Fritzners Ordbog) attraherats av och ombildats till likhet med de i Norge så talrika ortnamnen på *-angr* (Kaupangr = Nidaros; Lefanger i närheten; jfr sv. Lövånger). På detta sätt skulle då *-r-* kommit att ingå i stammen. Även leidanger, leding (med *r* i stammen) lär knappast kunna förklaras på annat sätt än genom antagandet av en liknande analogi, helst som den tidigast belagda formen saknar till stammen hörande r:

namnen. Intressanta ehuru starkt hypotetiska äro förf:s observationer beträffande de skånska och sydhalländska köpingsorternas ålder (s. 146—150). Han menar, att »åtminstone några av dessa 'köpingar' i ålder gå tillbaka till 1000- och 1100-talen».[1] De motsvariga danska köpingsorterna ha däremot av danska författare förlagts till en »relativt sen» tidpunkt (jfr s. 151), och Schück tyckes acceptera denna motsättning såsom konstaterad; dock finnes väl här skäl för en misstanke, att utvecklingen i själva verket varit samtidig öster och väster om Sundet? Genomgången av det parallella norska ortsnamnsmaterialet — med stöd av G. Storms, A. Bugges och E. Bulls bidrag till ämnet — bekräftar iakttagelsen, att köpingarna här haft sin egentliga utbredning på Östlandet.[2] I sin redogörelse för de svenska köpingsnamnen hänvisar förf. i ej ringa utsträckning till namnformer hämtade från reduktionsjordeböckerna. Otvivelaktigt borde äldre källor ha rådfrågats; för Fallköping i Närke (s. 157) kan sålunda påvisas den äldre formen Fallo,[3] tydligen på ett senare stadium ombildad i skämtsam analogi med staden Falköping. Vad angår betydelsen av »köpstad» och »torg» synes framgå, att dessa benämningar i vissa fall brukats utan åtskillnad om samma ort (om Vetlanda jfr sålunda s. 164, not 2). En närmare fixering av betydelseskiftningarna möter helt naturligt stora svårigheter; dessa lokala handelsplatser av högre och lägre rang, spridda över stora delar av Sverige, förete oavsett namnskicket knappast någon klart skönjbar åtskillnad inbördes.

Med det synnerligen omfattande femte kapitlet, »Svenska stadsbildningar och stadssamhällen under den äldre medeltiden», kommer doc. Schück till ett centralt parti av sin undersökning. Denna avdelning rymmer kanske väl disparata element och hade vunnit på att sönderstyckas i flera; men intet tvivel kan råda därom, att den utgör en bärande stomme i hans mångskiftande och krävande undersökning. Det är framför allt här som författaren riktar vår uppfattning med självständiga synpunkter; han är mest till sin fördel, när han ej på snart sagt varje punkt

---

Hellqvist, Svensk etymologisk ordbok, s. 401. Betydelsen har då äldst varit »köpenskap», »köpande» (jfr ags. och fris.) och därefter »plats för köpenskap». Jag underställer i all anspråkslöshet detta förslag språkmännens omprövning.

[1] Att själva bebyggelsen på några av dessa platser är utomordentligt gammal är säkert; om de talrika bronsåldershögarna i Köpinge jfr Rydbeck i Fornvännen 1912. Månne icke detta Köpinge (fordom även Liusekiöping; nära Hälsingborg) får identifieras med det i Valdemars jordebok omtalade Hoghakiöping, som varit svårt att lokalisera? Jfr Schück, s. 150, not 2. Namnet *Liuse*kiöping kunde f. ö. föra tanken till vårt svenska Lag*lysa*kypung (Laglösaköping, nuv. Köping) och till den norska *Lusa*kaupangr i Sogn (jfr s. 153; f. ö. omtalad redan i Sverres saga såsom existerande omkring 1184). Litleköpinge (s. 148) nämnes redan 1348, se *DS* 4359.

[2] Om de invandrat hit från Sverige, så synes detta stå i god samklang med min i nästföregaende not givna tolkning av namnet köping.

[3] Östergötlands handlingar 1550, nr 13. K. A.

ansett sig böra taga ställning till och eventuellt kompromissa mellan stridiga meningar i litteraturen. Hans grepp på ämnet visar sig ofta fruktbart. Sin utgångspunkt väljer han i biskopssätena, som ju äro säkrast betygade, ej minst tack vare den av Tunberg framdragna kyrkliga provinsförteckningen från omkring 1120. När förf. med åberopande av mäster Adam uppger, att Sigtuna »först under kung Stenkils regering» blev biskopssäte (s. 178), måste emellertid den erinran göras, att den handgripliga bremensiska tendensen i Adams verk ej ger säker vägledning beträffande förhållandena före den tidpunkt, då den borttynade missionen från Bremen organiserades på nytt. Därnäst dryftas sambandet mellan sockenbildning och handelsplatser. Här, liksom i det följande avsnittet om städerna och prosteriindelningen, äro värdefulla iakttagelser att anteckna; så är det tydligt nog, att de orter, som redan på 1100-talet eller under 1200-talets förra hälft blevo fasta prostsäten, varit handelsorter av central betydelse för kringliggande bygder (s. 191). Inom parentes anmärker jag som frapperande, att bland dessa prostsäten saknas den forna biskopsstaden Tuna (Eskilstuna). I samband med den kyrkliga organisationens inverkan på stadsbildningen behandlar Schück kyrkofesternas betydelse för marknadsväsendets utveckling; om den kyrkliga marknadsfriden jfr en erinran i det föregående. Han övergår därpå till en utförlig diskussion av förbindelserna mellan kronogodsen[1] och stadssamhällena och påvisar ett stort antal exempel, vilka vitsorda ett mycket nära samband; dock har på skilda punkter den för detta kapitel valda tidsramen (omkring 1050—omkring 1250) sprängts. Beaktansvärd är förf:s hypotes om jarlagods i Nyköping och Söderköping (s. 201—202), ett gott uppslag hans undersökning av den kungliga patronatsrätten till stadskyrkorna (s. 204 ff.), som f. ö. sannolikt kan fullföljas vidare.[2] En huvuddel av kapitlet ägnas åt problemet om den tyska bosättningen i Visby och förhållandet mellan den gutniska och den tyska befolkningen. I det mesta ansluter sig förf. till A. Björkanders ypperliga undersökning, dock med vissa modifikationer; så anser han, att man tillagt Henrik Lejonets traktat överdriven betydelse för den tyska inflyttningen.[3] Sin uppfattning om Visby stads uppkomst ämnar förf. närmare utveckla i en specialundersökning (s. 222, not 3).

[1] Det är ett misstag, när förf. menar (s. 196), att kungsgårdarna i »Stor-Helsingland» ej buro namnet husabyar. Flera medeltida brev nämna dem uttryckligen som sådana; f. ö. talar ju redan hälsingelagen om »husabyman».

[2] Anmärkningarna om de äldsta regala gällen i Finland (s. 205, not 3) kunna suppleras genom en uppsats av A d. N e o v i u s i Finska kyrkohist. samfundets protokoll och meddelanden X, s. 173 ff.

[3] Om tolkningen av urkunden jfr T u n b e r g, Visby-Lübeck, i Historiska studier tillägnade Ludvig Stavenow (1924). — Hämtat från Björkander, ehuru hänvisning till honom bortfallit, är i Schücks arbete påpekandet s. 160, not 1: jfr Till Visby stads äldsta historia (1898), s. 36, not 1. Även i vissa andra fall kunde liknande förbiseenden anmärkas, ehuru förf. i regel är mycket frikostig med citat och hänvisningar.

Till den tyska handeln på vårt land under äldre medeltid lämnar avhandlingen även i övrigt bidrag; särskilt och med allt fog betonas den märkliga styrka, varmed det tyska inslaget framträdde i Kalmar. Härtill ansluta sig några stadshistoriskt topografiska iakttagelser rörande den under Knut Eriksson återupptagna myntpräglingen.

Även för den period, som i detta kapitel behandlas, vållar frågan om stadsförfattningen svårigheter. Schück söker visa, att under detta skede vid sidan av fogde och byamot uppstått andra stadsämbeten och stadsinstitutioner, förebådande folkungatidens rådsförfattning. Hit räknar han de »fjärdingsmän» eller »fjärdingshövdingar», som 1309 och 1347 framträda i Linköping, där eljest rådmän (consules) omtalas redan 1307 (s. 236). Det bör måhända tilläggas, att det i båda fallen gäller ägoköp, resp. ägobyten, varvid kontrahenterna utgöras av linköpingsbor å ena sidan och personer från andra orter å den andra. Om detta drag är tillfälligt, så torde i varje fall stå fast, att dessa fjärdingsmän ägt att taga befattning med gårdar och tomter i staden.[1] Institutionen kan ej vara ny; den måste, som Schück antager, vara »en relikt från äldre tider» (jfr det i ett senare sammanhang, s. 340, av förf. citerade uttrycket ur samma 1347 års brev: »secundum iura et statuta civilia ibidem antiquitus inolita»). Sambandet med den från många håll kända indelningen av staden i fjärdingar är tydligt nog, utan att man behöver tillgripa en rent missvisande tolkning (s. 237—238) av »fiarthing» i Väprivilegierna 1250, där ordet helt enkelt är liktydigt med *bol*.[2] En med fjärdingshövdingarna jämförlig institution — dock med andra uppgifter — uppvisar förf. i Kalmar, där vid mitten av 1200-talet, före rådsförfattningens införande, jämte fogden »seniores ac discreciores villæ» ge sig tillkänna. Åldermän (seniores) äro genom de äldsta stadssigillen kända från Danmark, och det kan ej råda något tvivel om att förf. här påträffat ett äldre skikt av stadsstyrelse. Borgerliga utskott med liknande namn framträda emellertid också i tyska städer, och att rönet begränsas till det under särskilt stark tysk påverkan stående Kalmar är näppeligen någon tillfällighet. Föga lyckligt är däremot förf:s försök (s. 240—241) att ur ett uttryck i drottning Katarinas testamente 1250 (»cum testimonio discretorum») härleda ett i Nyköping existerande »borgarutskott, t. ex. åldermän eller fjärdingshövdingar».

[1] Kontrasten är därför knappast så stark som förf. synes mena (s. 237, not 2) mellan fjärdingshövdingarna i Linköping och de liknämnda förtroendemännen i Stadslagen, enligt vilken ledningen av stadens brandväsen är dem anförtrodd. Om kvartersmännens uppgifter i Stockholm jfr tänkeboken den 11 juli 1487: G. Carlssons edition, s. 201. Om *viertel*-indelningen se H. G. Gengler, Deutsche Stadtrechts-Alterthümer (1882), s. 49 ff.

[2] Jfr Kalkars Ordbog I, s. 551, under *Fjerdung:* »særlig en fjerdedel af en gård (et bol)». Urkunden av 1250 lämnar härom intet tvivel: »de singulis suis fiarthingis quæ tenent solvant nobis annuatim marcham denariorum festo Sancti Olai.» *DS* 845.

Liknande uttryckssätt äro ju i medeltidsurkunderna lika vanliga som allmänna till sin innebörd; »discretus» utmärker endast »förståndig», »hedervärd», och först komparativen »discrecior» betecknar en dignitet.

I fortsättningen av samma kapitel berör förf. mer eller mindre ingående en rad frågor sammanhängande med tidens stadsväsen, såsom »marknadsgatans» utveckling till stadstorg, förhållandet mellan »civitas» och »villa forensis» — skillnaden är hos oss svår att fastställa, och i varje fall synes den icke, vilket förf. också påpekar, ligga i rådsförfattningens tillvaro eller frånvaro —, samt »torgrättens» framväxt som ett supplement till landskapens rättssedvänjor. Han slår bl. a. fast, att Kalmar ännu vid mitten av 1200-talet icke ansågs leva under »borgerlig rätt» (s. 249).[1] En utvikning om gillesväsendets eventuella betydelse för städerna under denna period, varvid det av v o n F r i e s e n antagna Skänningegillet (Bjälbostenen) ger utgångspunkten, har på grund av materialets torftighet lämnat föga utbyte; av intresse äro förf:s anmärkningar om ett tydligen ålderdomligt kyrkligt gille i Skara.[2] Allt synes styrka Hegels slutsats (jfr s. 257), att gillena i Norden icke avsatt spår i stadsstyrelsen. Avslutningsvis återkommer förf. till sambandet mellan staden och den kyrkliga organisationen, här med anknytning till klosterstiftelsernas topografi och åldersskala.

Det sjätte och sista kapitlet, »Folkungatidens stadsväsen», är ännu mer omfattande; även här röjes en viss brist på strängare disposition. Jämte femte kapitlet bildar det emellertid framställningens betydelsefullaste parti. Särskilt äro förf:s iakttagelseförmåga och hans blick för mångfalden i utvecklingen erkännansvärda; å andra sidan skvallra flera punkter om en otålighet, som ej funnit nödig tid för detaljarbetet. Källorna flyta ju här vida rikare, dock långt ifrån så rikt, att ej slutsatserna i stor utsträckning måste få en hypotetisk karaktär. Stockholms framträdande i källorna har med rätta av förf. tillmätts periodbildande betydelse. Redan den första randrubriken, »Stockholms grundläggning som stad», sammantränger något av hans grundsyn: Stockholm har visserligen existerat som »riksfästning» alltsedan Knut Erikssons tid, men »det kan ej styrkas, att något stadssamhälle funnits där under 1200-talets förra hälft». Dock, vill man försiktigt hålla sig till vad källorna säga och icke säga, lär ej heller kunna styrkas, att i Stockholm från 1100-talets slut existerat ett riksfäste —

[1] Resultatet står kvar, även om förf:s tolkning på en punkt måste anses osäker: jfr Lüb. Urkundenbuch II, nr 126. Det står ingenstädes, att Olifer varit »Kalmarborgare» eller bosatt i Kalmar, utan det uppges endast, att han genom sin hustru ägde arvsanspråk i staden. »Tandem vero Olivero cum jam dicto complacuit Lybek sub civili jure inhabitare, medietatem hereditatis mobilis ac mercimonii partem accepit mediam.» Det kan tänkas, att O. ej ville *lämna* Lybeck och för arvets skull bosätta sig i Kalmar.

[2] Om rätta karaktären av ett s. 255, not 6 diskuterat Skarabrev se mitt arbete Nils Rabenius, s. 143.

för den händelse man ej hårt pressar Snorres bekanta utsago om kastalen vid Norrström. Förf. utvecklar närmare sin uppfattning om hithörande frågor i en exkurs, till vilken jag får anledning att i all korthet återkomma. Från Stockholms äldsta historia, präglad av det från början så starka tyska elementet, övergår förf. till en intresseväckande undersökning av den tyska bosättningen i Sveriges medeltidsstäder och får i sammanhang därmed tillfälle att förträffligt belysa det från slutet av 1200-talet uppåtstigande mellansvenska bergsbrukets stimulerande inverkan på stadsbildningarna. Överallt i dessa äldsta bergslagsstäder, i Västerås, Örebro och Arboga, ger sig ett tyskt element inom borgerskapet kraftfullt tillkänna;[1] såsom H. Rosman framhållit, har bergshanteringen också för Stockholms snabba utveckling betytt mycket. Med rätta sluter Schück, att den norrländska handeln tidigt fått en avsättningsplats i Stockholm, och att det bekanta stadgande i Stadslagens köpmålabalk, som brukar anses som grundvalen för det bottniska handelstvånget, ursprungligen utfärdats som ett enskilt privilegium för Stockholm; tyvärr feltolkar förf. bestämmelsen genom att förbise eller missförstå innebörden av den undantagsställning, som därigenom skänktes Åbo (s. 285—286). Han redogör därefter för kampen mot landsköpet; det första utslaget av denna länge vidhållna näringspolitik har man som bekant i Magnus Ladulås' privilegier för Jönköping 1284. Folkungatiden ger jämväl de äldsta kända exemplen på att »konungamakten efter kontinentalt mönster inrättat marknader eller i varje fall bekräftat dem och givit dem skydd genom en fridlagstiftning» (s. 290).

Inom stadsstyrelsen är ju folkungatidens stora nyhet rådsförfattningens införande (s. 296 ff.). Av en tillfällighet möter den oss tidigast i en relativt periferisk urkund, Jönköpingsprivilegierna av 1288, men återgår i de båda stadslagarna, Bjärköarätten och Söderköpingsrätten. I den senare framträder en tydlig tudelning av borgerskapet i nationalitetsgrupper,[2] och Schück söker nu med ledning av personnamnen i detalj uppvisa, att en sådan omkring 1300 förekommit också på flera andra håll. Hans genomgång av materialet ger ett starkt intryck av det tyska ele-

[1] Den av Bagge 1785 omtalade gamla Örebrosägnen, att kyrkan blivit uppbyggd av köpmän från Lybeck (jfr s. 277), anträffas redan i magistratens rapport till Erik Dahlberg 1691: »säjes, det Lybische köppmän eller expediter den för länglig tid sedan uppbyggia låtit.» Relationer till Sueciaverket. K. B.

[2] Holmbäck har i denna tidskrift 1925 (s. 470 ff.) hävdat, att Stadslagens bekanta regel om rådets tudelning hämtats från Söderköpingsrätten. Det negativa *argumentum e silentio*, som h n för Bjärköarättens del tillämpar, synes mig ej övertygande med hänsyn till den påfallande osystematiska arten av dessa rättsuppteckningar; i Bjärköarätten, sådan den bevarats till oss, saknas ju över huvud samlade regler för stadsstyrelsen. Söderköpingsrättens starkare framträdande »Charakter eines eigentlichen Stadtrech's» (Hegel, Städte und Gilden, I, s. 281) kan i detta sammanhang ej nog understrykas. Åtminstone från 1323 känner man i Stockholm en nationell tudelning bland rådmännen; jfr Hegel, a. a., s. 268—269.

mentets styrka; men fråga är, om dessa vittnes- och fastelängder låta sig på detta sätt systematisera, och i alla händelser vågar jag ej alls dela förf:s åsikt (s. 303), att undersökningen är »ganska lätt». Man måste till en början räkna med flera felkällor. Medlemmar av en tysk släkt ha i en senare generation kunnat räknas som svenska (jfr s. 302, not 4). Helgonnamnen och de bibliska namnen, talrikt förekommande, bereda stora svårigheter; förf. synes också fördela dem väl mycket efter behovet, såsom när han finner det i Tyskland så vanliga Nicolaus (i latinsk text) vara »sannolikt svenskt», andra exempel att förtiga. Även i fråga om vissa germanska namn måste osäkerhet uppkomma; Siward (s. 304) och Botho (s. 305) voro sålunda icke ovanliga i tyskt namnskick vid denna tid.[1] Ett exempel på metodens vansklighet erbjuder behandlingen av en för sammanhanget betydelsefull fastelängd från Uppsala 1301 (s. 307). Schück menar, att av fastarna »omkr. 15» varit från staden och »omkr. 8» från landsbygden; bland de förra återfinner han »7 (ev. 8)» svenskar och »8 (ev. 7)» tyskar: alltså tre grupper företrädda med ungefär samma styrka. Med största säkerhet ha vi emellertid här att göra med tvenne tolfter, den ena från staden och den andra från landet. Man kan på ett mycket naturligare sätt fastställa 11—12 namn från båda hållen: borgarna komma först i raden, följda av landsborna, dit bl. a. den som tysk borgare uppförde Laurentius Brun måste räknas; uppenbarligen var han frälseman från bygden kring Uppsala.[2] Detta förhållande är endast vad man kunde vänta, då brevet gäller en donation av jord i Danmarks socken till domkyrkan. Jag vill ej bestrida möjligheten av att vid denna tid en nationell tudelning till viss grad varit genomförd i Uppsala och på andra håll, men om en sådan ej avspeglas i fastelängder o. dyl., bör det knappast förvåna.

Av verkligt intresse är iakttagelsen, att titeln *dominus*, herre, burits av borgare i svenska städer vid en tidpunkt, då rådsförfattningen ännu ej kan bevisas vara införd (s. 240, 314 ff.). Schück skymtar bakom denna borgartitel[3] »något ämbete i sta-

---

[1] Särskilt frågande står man (s. 317) inför den som svensk uppfattade »Johannes Saxi (= Sakses son)» i Sigtuna 1298. Namnet Sakse (Saxo, -onis), som bekant även representerat på tysk botten, saknar veterligen den av förf. ponerade lat. nominativen Saxus. *Saxi* måste här vara tillnamn (jfr i samma brev Godica scalli, »den skallige») och är utan tvivel likbetydande med »sachsaren»; formen är ej belagd i fsv. men däremot i fno. och har paralleller i finskan. Om *Tysk-* eller *Saxkällan* vid Arboga se L o h m a n, Arboga känning (1737), s. 55—56. Traditionen uppgav, att den anlagts av sachsare eller tyskar. Om de tyska köpmännens *Saxogilde* i Lund jfr S c h ü c k, s. 223.

[2] Se *DS* 1293, där han 1299 förekommer bland idel bönder från Uppsalatrakten. Nicolaus Jacobi — av Schück hänförd till borgarna — synes ha varit hemma i Hjelsta socken (*DS* 1216, år 1298), och Johannes Granbergom var från Gränberga i Bondkyrka socken.

[3] Bland de av förf. anförda exemplen på »mercatores domini» måste den från Uppsala 1296 medräknade Martinus (s. 317) utgå i sin egenskap av testators tjänare! (»Martino famulo meo», *DS* II, 1168). Osäker synes även den

dens styrelse», möjligen »de sista spåren av den åldermannaförfattning, som vi vid 1200-talets mitt kunnat konstatera i Kalmar». Och detta är ju på intet vis uteslutet (jfr titeln *dominus aldermannus* på Gotland). Men den omständigheten, att den senare hävdvunna terminologien (*consules* etc.) ej kan beläggas, bevisar ju icke, att en rådsförfattning saknats. I Danzig ha även *cives* fungerat som rådsledamöter, och först omkring 1300 kallas här samtliga rådsledamöter *consules*. I Stettin, där magdeburgsk rätt infördes 1243, nämnas rådmännen de första årtiondena endast *burgenses*.[1] Som Schück erinrar, har herretiteln under senare medeltid varit förbehållen borgmästarna. Skulle nu ej »*dominus*-institutionen» kunna fattas som borgmästarämbetets första livstecken?

Förf:s distinktion mellan borgfogdar och borgarfogdar (s. 318 ff.) är tvivelsutan väl motiverad och ägnad att klargöra utvecklingens sammanhang, något växlande för olika stadstyper. På flera punkter är dock hans framställning i behov av rättelser eller förtydliganden. De uppräknade fogdarna på Åbohus åren 1330—1340 tillhöra olika kategorier och ha delvis fungerat samtidigt, över- och underordnade varandra.[2] Fogdelängden för Linköping (s. 323) visar knappast någon större likhet med den för Skänninge; här i Linköping framträder fastmera en påtaglig stabilitet, ehuru förf. på grund av otillräcklig analys av källorna kommit att förbise detta.[3] — Schücks uppfattning av Bjärköarättens datering utgår från ett par observationer, av vilka särskilt den ena förtjänar beaktande. Mindre talande synes

---

närmast föregående, Gunna Stora. Till de säkra exemplen kan däremot läggas ett icke oviktigt. I Miracula S. Erici (*SRS* II, 1, s. 298—99) omtalas en händelse, som på 1290-talet tilldragit sig »in Arusia in domo Domini Vidikini mercatoris», »i Ahrus i Her Wilkens köpmans hwss.»

[1] E. Keyser, Das Stadtrecht Danzigs im 13. Jahrhundert, i Altpreussische Forschungen 1924.

[2] Se s. 322. Karl Näskonungsson nämnes icke 1333 som fogde, men däremot 1326—28, 1330 och 1332 som *capitaneus Finlandiae, dominus terræ Finlandiae;* under honom ha de två föregående (1330—32) fungerat som slottsfogdar i Åbo. Herr Karl efterträdes 1335 av Erengisle Andersson, vars förvaltningsområde synbarligen utgöres av hela Finland. Laur. Petersson hade tydligen en mer underordnad och tillfällig syssla. Dan Niklisson slutligen, vilken 1340 möter som borgfogde i Åbo, mottog sept. s. å. Åbo, Tavastehus och Viborg på fyra år. Jfr vederbörande brev i Hausen, Finlands medeltidsurkunder I.

[3] Ragvald, fogde i staden 1305, 1307 och 1309, innehar fortfarande denna syssla 1319. I det av förf. åberopade brevet från detta år träffas nämligen tvenne Ragvaldar, dels en *civis* R., som observerats av förf., och dels *Ragvaldus advocatus*. Brevet är ett testamente; fogden R. befinner sig bland mottagarna, medan borgaren R. beseglar. Obbo (Ubbe), som också i samma brev nämnes advocatus, är icke stadens fogde utan biskopens; han kallas 1314 *villicus domini episcopi*, biskopens bryte. En *provisor curie episcopi* nämnes 1307 bland *consules* i Linköping. Jfr förhållandena i Strängnäs (s. 324). — Även blotta benämningen *civis* kan tydligen förenas med beklädandet av ett stadsämbete. *Ragvaldus civis* har på 1330-talet i Linköping utfärdat flera brev, som synas förutsätta någon funktion inom stadsstyrelsen (ex. *DS* 2944). Om *cives* som rådmän se Rörig i Zeitschrift für lüb. Geschichte, XVII (1915), s. 29, 33.

mig här hans hänvisning till konung Magnus privilegium för Klara kloster 1288, vari åt dem som bosätta sig på Norrmalm helt allmänt tillförsäkras samma rätt (»gaudent eodem jure») som invånarna innanmurs. När det däremot 1297 i ett brev heter, att en ekonomisk transaktion ägt rum »jure civili et legum terre»[1] — det rör byte av en gård på Norrmalm mot jord i en Upplandssocken — så blir onekligen beviset starkare för tillvaron vid denna tid av en stadslag för Stockholm, vari vi då skulle få igenkänna Bjärköarätten. Oväntat kortfattad är förf:s behandling av denna, och när han i samband med dateringsfrågan åberopar Holmbäcks resultat (s. 338), gör han sig skyldig till en ganska stor inkonsekvens. Själv har han med eftertryck och oneklig framgång hävdat, att Stockholms äldsta befolkning »till största delen bestått av inflyttade tyska köpmän och hantverkare» (s. 266 och passim), medan däremot Holmbäck anser att det skulle vara »ytterligt förvånande, om tyskarna redan i slutet av 1200-talet skulle så helt genomsyrat den unga staden Stockholm, att de förmått sätta sin prägel på dess arvsrätt».[2] Till synes icke minst i kraft av denna sin uppfattning finner den senare författaren »ett ytterligt starkt stöd»[3] för riktigheten av sin teori om Birger jarls arvslagar — såsom innebärande ett bakslag för den uppsvenska rättsutvecklingen — i Bjärköarättens bekanta, enligt Holmbäck från gammal uppländsk och icke från tysk rätt hämtade regel, att dotter ärver lika med broder. Det starka och tidiga tyska inflytandet i Stockholm kan allraminst efter Schücks bidrag dragas i tvivelsmål, och fog torde därför givas för påståendet, att här finnes en viktig instans mot Holmbäcks uppfattning.[4] — Schück påvisar slutligen åtskilliga ställen i urkunderna, som göra tydligt, att stadsrätt tillämpats i flera olika städer[5] före den allmänna stadslagens tillkomst. Förhållandet innebär ju ingenting överraskande, men de anförda källuppgifterna äga ett icke ringa intresse. I vad mån vi ha rätt att tala om »särskilda stadslagar» på dessa håll får väl lämnas öppet (s. 339 ff.); den allmänna benämningen förefaller emellertid ha varit Bjärköarätt.

Till sin egentliga framställning har förf. fogat icke mindre än fyra exkurser på tillsammans omkring 120 sidor. Hans expansiva läggning förnekar sig icke; men enligt min mening hade

---

[1] »Jus civilis (sic!) et leges terre», skriver förf. (s. 338); liknande missöden vid överföringen till casus rectus komma på ett par andra ställen till synes. Återgivandet av både nordiska och latinska citat är ej sällan något onöjaktigt, och flera tryckfel (t. ex. *condradimur* s. 212 i st. f. *contradimus*) kunna antecknas.

[2] Ätten och arvet, s. 196, not 1.

[3] A. a., s. 136, not 1.

[4] Om dennas hållbarhet i övrigt saknar jag kompetens att yttra mig; men åtminstone så mycket har jag väl rätt att säga, att de anförda skälen äro mera intressanta än evidenta.

[5] Alltså andra städer än Stockholm, Söderköping, Lödöse (Bjärköarättens handskrift) och en stad i Södermanland, ovisst vilken (fragmentet av annan handskrift av Bjärköarätten).

det varit att föredraga, att han begränsat sig till undersökningens huvudpartier och berett sig tillfälle att jämnare utarbeta dessa. Den första exkursen, »Birka och Björköproblemet i den historiska litteraturen», läses med behållning men kan knappast betecknas som lyckad; den saknar i viktiga stycken nödig historiografisk pregnans. Ett stort misstag är, att Vita Anskarii »översattes till svenska av Örnhielm» (s. 348, not 3); den åsyftade översättningen är ju till sin upprinnelse fornsvensk. Att minnet av Birka »icke ens bevarats i någon folklig tradition», är en stark överdrift, och att Ericus Olai »känt till såväl Rimberts som Adams arbeten» (s. 350) håller icke streck.[1] »Den danske prästen Velleius», mot vilken Messenius polemiserar (s. 351), är ingen annan än vår bekante Anders Sörensen Vedel, utgivaren av den första fullständiga editionen av Adams verk. En åberopad »uppgift i Palmsköldska samlingen» (s. 353) hör samman med Loccenius' viktiga ehuru otryckta Descriptio Sueciæ, som fullbordades något år efter 1664. Hypotesen om Birkas läge på Björknäs vid Kalmar framlades icke av P. Wieselgren (s. 359) utan härrör från J. H. Wallman.[2] L. C. Wiedes så energiskt förfäktade Söderköpingsteori erbjuder slutligen historiografiskt så stort intresse, att den ej bort utelämnas.[3] — Den andra exkursen i ordningen, »Medeltida stadsgillen i Sverige», sönderfaller i två avdelningar. I den förra avtrycker och kommenterar förf. ett brev av Valdemar den store (1177?), som vitsordar tillvaron av ett danskt köpmannagille på Gotland.[4] Den senare har karaktären av en »översikt av svenska stadsgillen under medeltiden», vilken säkerligen krävt ej ringa arbete; den har sitt givna värde, ehuru frånvaron av dokumentering är svår att förklara. Ett mycket stort antal av de uppräknade gillena — långt flera än förf. synes antaga (jfr. s. 383) — torde emellertid ha haft karaktären av religiösa broderskap.

Viktigast bland exkurserna är den tredje, vari förf. till besvarande uppställer frågan: »Existerade det något samhälle eller bebyggelse i Stockholm före Birger jarls tid?» Hans huvuduppfattning är redan antydd. Han får här tillfälle att taga ställning till åtskilliga problem, bl. a. till frågorna om Birkas försvinnande och Sigtunas tillbakagång. På några punkter är jag av annan uppfattning än Schück. Så menar jag, att den i sig

---

[1] Jfr min inledning till Rimbert, Ansgars levnad, översatt av Gunnar Rudberg (1926), särskilt s. 45—47.

[2] Om Skandinaviens bebyggande (1822; tr. i V. H. A. Akad:s Handlingar XII, 1826). Hypotesen upptogs därpå av Abr. Ahlquist i Ölands historia och beskrifning (1822—27).

[3] Nytt svar på den gamla frågan: Hvar låg Ansgarii Birca? (1876).

[4] Schück följer P. Hasses avtryck i Das Schleswiger Stadtrecht (1880); dock hade C. Nyrops edition varit att föredraga: Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen, I (1899—1900), s. 3—5. Nyrop ger även en klargörande utredning av handskriftsförhållandena, med tillhjälp varav Schücks framställning (jfr s. 371) skulle kunnat göras tydligare i denna punkt.

själv så osäkra traditionen om Olof den heliges härjning i Mälaren (s. 388) icke gärna kan sättas i förbindelse med Birkas eventuella förstöring vid början av 1000-talet; traditionen är ju, i den mån den får anses historisk, bestämt knuten till en forcering av Sigtuna, där man enligt Snorres berättelse trodde sig äga minnen kvar efter Olofs besök. Beträffande den av Erikskrönikan omtalade episoden med Jon jarls död (s. 394) har jag på annat ställe utvecklat min uppfattning och givit vissa skäl för att händelsen ägt rum 1206.[1] Den återstående och längsta exkursen, »Några kulturhistoriska bidrag till kännedomen om folkungatidens stadsväsen», supplerar på flera sätt den föregående framställningen, men kan här av utrymmesskäl endast antydas. Intressanta äro särskilt de inledande anmärkningarna om de medeltida städernas invånarantal.[2]

Nils Ahnlund.

Hälsingborgs historia. Efter uppdrag av stadsfullmäktige i Hälsingborg utg. av därtill utsedde kommitterade under redaktion av L. M. BÅÅTH. 1. Forntiden och den äldre medeltiden. Hälsingborg (tr. Uppsala) 1925.

Bland de nuv. svenska städerna intaga de skånska och halländska en utpräglad särställning. Med undantag för de senaste decenniernas hastigt uppvuxna »fögderistäder» går deras historia tillbaka till den tid, då Skåne och Halland utgjorde provinser i det danska riket. Deras äldre utveckling har inga direkta beröringspunkter med det svenska stadsväsendet — till 1600-talets mitt äro de att betrakta såsom rent danska samhällsbildningar. I viss mån har denna deras särställning varit beklaglig, ty otvivelaktigt ha de härigenom kommit att bli allt för litet uppmärksammade av den svenska och danska stadshistoriska forskningen. Den senare har helt självfallet icke hyst samma intresse för dem som för det nuvarande Danmarks städer, och den förra har ju icke haft någon möjlighet att anknyta deras äldre utveckling till den svenska stadshistorien. Endast Malmö har hittills gjorts till föremål för mera ingående forskningar, men över Lund — Skånes gamla huvudstad — finnes, trots ett rikhaltigt källmaterial och rika arkeologiska forskningsresultat, ännu ingen stadshistorisk monografi. Det är därför ett glädjande utslag av den starka skånska hembygdskänslan, att Hälsingborgs stad nu utgivit den första delen av sin omsorgsfullt planera-

[1] Jon Jarl, Svenska Dagbladet 16 aug. 1926. Schück biträder G. Bolins uppfattning om tidpunkten för tillkomsten av Erikskrönikan; se denna årgång av denna tidskrift. Den synes mig dock mindre övertygande än den av Cederschiöld hävdade: se min uppsats Konungastyrelsen och Erikskrönikan, Svenska Dagbladet 7 juni 1927.

[2] Mycket osäkert är väl, om Stockholms klädeshus någonsin haft karaktären av »varubörs» (jfr s. 438—439). Förhållandena under senare tider peka i varje fall icke alls på något sådant:

de stadshistoria. Genom att utse förste arkivarien L. M. Bååth till dess redaktör har stadsfullmäktige manifesterat sin avsikt att åstadkomma ett i vetenskapligt avseende gediget verk. I fråga om yttre utstyrsel är arbetet ett vackert specimen på modern svensk boktryckarkonst, en särskild eloge förtjäna de utmärkta och instruktiva illustrationerna. För att giva en fyllig bakgrund till den historiska framställningen har d:r Bååth även anlitat några specialforskare, vilka närmare belyst olika sidor av Hälsingborgstraktens allra äldsta historia. Härigenom har den nu utkomna delen kommit att innehålla viktiga geologiska, arkeologiska och ortnamnshistoriska översikter.

Om den första av dessa inledande avhandlingar, docenten U. Sundelins »Hälsingborgstraktens geologiska historia», är rec. icke kompetent att yttra sig. Den historiska framställningen kan sägas börja med antikvarien B. Schnittgers redogörelse för »Hälsingborgstraktens arkeologi», det sista arbete, som denne allt för tidigt bortryckte forskare hann fullborda. Här är dock icke platsen för en utförligare redogörelse för denna ingående studie. Beträffande själva stadens uppkomst anser förf., att den troligen bör förläggas till 900-talets slut, då de vid Öresundskusten talrikt förekommande »handelsbönderna» efter utländskt mönster började slå sig ned på de orter, dit handeln alltmer koncentrerades. Vad Hälsingborg beträffar, kan dock detta Schnittgers antagande endast bli hypotetiskt, ty några handgripliga arkeologiska bevis härför kunna knappast presteras. Landets kristnande har, enl. förf., säkerligen varit en bidragande orsak till stadsbildningen, ty på de lokala handelsplatserna uppfördes kristna tempel, till vilka de stora kyrkofesterna attraherade den kringliggande bygdens folk. Förf. framlägger till slut den hypotesen, att strandområdet vid Hälsingborg varit den tidigast bebyggda delen av staden och att denna skyddats av en borganläggning på »Klinten», d. v. s. på platsen för det nuv. medeltidstornet »Kärnan». Till Schnittgers framställning ansluter sig en av intendenten T. Mårtensson utarbetad förteckning (med kartor) över de ytterst talrika fasta fornlämningarna inom Hälsingborgs nuvarande synnerligen vidsträckta stadsområde.

Det har onekligen varit ett gott uppslag av verkets redaktör att låta Hälsingborgstraktens bebyggelsehistoria även belysas genom en ortnamnshistorisk undersökning. I avdelningen »Hälsingborgstraktens ortnamn» har docenten Jöran Sahlgren med sin rika sakkunskap givet ett viktigt bidrag till bygdens historia. Enl. Sahlgren bilda de ortnamn, som sluta på *-löv*, *-stad*, *-hög*, *-by*, *tofta*, och *-åkra*, huvudsakligen en äldre grupp, medan de, som ändas på *-köp*, *-torp* och *-röd*, utgöra en yngre, vars förekomst får sin förklaring i, att bättre odlingsmetoder (huvudsakl. dräneringar) vid vikingatidens slut vunno insteg i landet. Förf:s. rikt dokumenterade framställning verkar här synnerligen övertygande. Det är emellertid ett egendomligt förbiseende av Sahlgren, att i denna för en stadshistoria avsedda undersökning förbigå det inom Hälsingborgs

nuv. område befintliga ortnamnet »Köpinge» (på 1600-talet även benämt »Liusekiöping»). Detta visar ju onekligen, att en handelsplats funnits tätt invid staden. Såsom rec. sökt senare påvisa (Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling, s. 146 ff.), tillhör detta ortnamn en i Skåne (och Sydhalland) befintlig grupp av 11 st. »köpingsnamn», vilkas förekomst har en viss betydelse för ett studium av de skånska städernas uppkomsthistoria. Enligt rec:s mening äro dessa »köpingar» forntida handelsplatser, av vilka en del, däribland det ovannämnda Köpinge med all sannolikhet äro äldre såsom handelsplatser än de invid dem belägna städerna. Det hade emellertid varit av stor betydelse, om en så erfaren ortnamnsforskare som Sahlgren hade deklarerat sin ståndpunkt i denna mycket intressanta fråga. Det synes rec., som om de danska »köpingsnamnen», vilkas uppkomst av Steenstrup skjutits fram till Valdemarernas tid, vore en betydligt yngre grupp än den skånska, vilket måhända tyder på, att den kommersiella utvecklingen i Skåne skett något olika mot i det övriga Danmark. Beträffande »Köpinge» vid Hälsingborg har Schnittger påpekat, att där funnits bebyggelse sedan bronsåldern, vilket naturligtvis icke innebär, att ortnamnet härrör sig från en så avlägsen förhistorisk period.

Den ortnamnshistoriska avdelningen avslutas med Sahlgrens utredning av namnet »Hälsingborg» (»hälsingarnas borg»). I motsats till Noreen-Läfflers uppfattning, att ordet »hals» betyder »trångt sund» (alltså här åsyftande det avsmalnande Öresund), hävdar förf. här dess betydelse av »näs». »Hälsingar» äro alltså »folk, som bo på näset». Den »hals», som skulle ha gett dessa sydsvenska »hälsingar» deras namn, skulle sannolikt ha varit det, på vilket Hälsingör nu är beläget. »Hälsingarna» skulle alltså ha invandrat från Själland, innan de slagit sig ned i Skåne och namnet »Hälsingeborgh» uppstått. Ehuru förf. vill styrka denna sin teori med ett flertal ortnamnshistoriska paralleller, kan den dock icke ännu anses fullt övertygande. Tidigare har Schnittger (s. 72) framhållit, att forntidsbebyggelsen i nordöstra Själland varit obetydlig att döma av det ringa arkeologiska materialet och att detta område varit starkt skogbevuxet. En utvandring från Själland borde, enl. Schnittger, i stället ha skett från Köpenhamnsbygden. N. Ahnlund har skarpt opponerat mot Sahlgrens teori, att hals här haft betydelsen »näs» och hävdat den hitills gängse etymologiens riktighet, vilket givit anledning till en längre diskussion mellan honom och Sahlgren (i Svenska Dagbladet nov. 1925). Rec. vågar icke hysa någon egen uppfattning om vilken åsikt, som är den riktiga: Ahnlund anser f. ö., att »hals» har haft *bägge* dessa betydelser. Om nu Sahlgrens åsikt är riktig, så följer emellertid icke härav, att »hals» i »Hälsingborg» fått namn av den närbelägna sandreveln vid Helsingör. Som Sahlgren påpekat, förekommer i Hälsingborgsbygden namnet »Halsahamn», en mindre vik vid Skelderviken. Han har själv framkastat den hypotesen, att det även kan vara

tänkbart, att den stora landspets, som finnes mellan Öresund och Skelderviken, en gång kallats »halsen», varav skulle följa att dess invånare kallats »hälsingar». Detta synes också enl. rec:s mening vara mest sannolikt, särskilt om man utgår från, att Hälsingborg varit en centralpunkt för ovannämnda bygd.

Efter dessa prolegomena kommer arkivarien Bååths omfattande framställning av stadens medeltidshistoria till omkr. 1250, inledd av en redogörelse för »Hälsingborg i äldre litteratur», och för de skäligen fåtaliga »Källorna till Hälsingborgs historia före 1250». Ur historiografisk synpunkt innehålla dessa kapitel åtskilligt av värde även för den som ej är speciellt lokalhistoriskt intresserad. I det senare kapitlet har förf. bl. a. avhandlat det omstridda »Knut den heliges gåvobrev av 1085», som han i likhet med L. Weibull anser vara äkta. Detta ger honom sedan anledning att i kapitlet »Riket och Hälsingborg» genom en minutiös granskning söka avpressa detta dokument några upplysningar rörande 1000-talets Hälsingborg. Det kan icke nekas till, att förf. här ofta kommer väl långt från ämnet. Läsaren hamnar plötsligt i en om vittgående studier i diplomatiken vittnande spekulation rörande den donation, som Knut den helige gjorde till S:t Laurentiusklostret i Lund. Det väsentligaste resultatet av denna undersökning är, att förf. konstaterar, att en stadsskatt till konungen (av förf. identifierad med den senare s. k. midsommargälden) funnits 1085 i Hälsingborg och att denna utgått av *tomter* (»de areis»). Detta visar dels, att ett primitivt stadssamhälle hade uppstått, ty på landsbygden var motsvarande skatteobjekt »*bolet*» (»mansus»), dels att tomtskatten var en »grundherrlig rätt». Städerna i Danmark, liksom i de övriga skandinaviska länderna, synas i allmänhet ha uppstått på kunglig mark och »midsommargälden» får därför betraktas som ett slags grundränta till konungen. Men dessa viktiga påpekanden drunkna allt för mycket i förf:s vidlyftiga spekulationer, av vilka särskilt de över »Hälsingborgs läge» förefalla rec. vara skäligen överflödiga.

I samband med sina konklusioner rörande de förut omnämnda specialundersökningarna av Hälsingborgstraktens förhistoriska bebyggelse har Bååth även berört den omfattande tyska diskussionen rörande det medeltida stadsväsendets uppkomst och därvid anslutit sig till Sombarts »konsumtionsteori» (om denna se bl. a. ett omnämnande av Bulls »Oslos historie» i *HT* 1927, s. 317 ff.). Det förefaller emellertid, som om förf.s försök att på Hälsingborg tillämpa denna teori är ett ganska ofruktbart arbete, som blott leder till föga givande spekulationer på grund av den totala avsaknaden av historiska källor. Av betydligt större intresse är redogörelsen för Hälsingborgs äldsta topografi, varvid särskilt de nu försvunna medeltidskyrkorna på höjdplatån (S:t Clemens och S:t Per) tilldraga sig uppmärksamhet. Som förf. med rätta påpekar, synes detta tyda på, att den äldsta staden legat i skydd av borgen uppe på höjden, ej som nu vid stranden. Schnittgers antagande, att en

»lågstad» vid stranden funnits på ett tidigt stadium av stadens historia, synes Bååth icke godtaga, bl. a. av den orsaken, att de äldre danska medeltidsstäderna aldrig ligga direkt vid havsstranden. Huruvida Hälsingborg redan på Adam av Bremens tid, d. v. s. omkr. år 1000, varit en kunglig borg, är emellertid ovisst — Hälsingborg omnämnes av honom blott såsom det kortaste överfartsstället mellan Själland och Skåne och som en uppehållsplats för sjörövare. För rec. förefaller det sannolikt, att här funnits en gammal »bygdeborg» för den omgivande traktens befolkning, vilken borg haft mera lokala försvarsuppgifter. När denna »borg» kommit i kunglig ägo, veta vi icke, men för den händelse att »Knut den heliges gåvobrev» är äkta, borde det ha skett före 1085.[1] Det är möjligt, att bebyggelsen redan då börjat bli stadsliknande, men betydande kan orten väl knappast ha varit på grund av att Öresund då ännu icke spelade någon större roll för handeln mellan Östersjöländerna och Västeuropa. Sannolikt har Hälsingborg fått betydelse på 1100-talet (då det f. ö. omnämnes ss. »urbs» och »oppidum» av Saxo) — den period, då stadsbebyggelsen börjar bli mera allmän i det danska riket. Till detta århundrade får man väl även datera de ovannämnda bägge Hälsingborgskyrkorna. Fullt befogat är förf:s antagande, att S:t Clemens varit en köpmanskyrka och S:t Olof en »kungsgårdskyrka» — paralleller härpå påträffas även i Sverige. Men det är säkerligen ett misstag att försöka draga några slutsatser rörande ortens befolkningssiffra på grund av dessa kyrkors storlek. De medeltida stadskyrkornas antal och storlek står nämligen sällan i någon direkt proportion till invånarantalet (jfr att det medeltida Stockholm blott hade en sockenkyrka, medan det medeltida Uppsala utom domkyrkan hade tvenne!). Beträffande själva den kungliga borgen antager förf., att denna med sina jordvallar omslutit staden, vilket måhända även bestyrkes av en tysk uppgift från 1124, att i Skåne funnos städer omgivna av träverk och gravar.[2]

Det värdefullaste kapitlet ur allmän stadshistorisk synpunkt är onekligen det, som benämnes »Byn med torg». Med stöd av en uppgift i »Konung Valdemars jordebok» (från 1231) angående »midsommargälden» från Hälsingborg gör förf. här bl. a. en utredning om dess skatte- och bebyggelseförhållanden. I jordeboken upptagas dels inkomster från Hälsingborgs fögderi, dels »midsommargäld från själva staden, här kallad »villa». Sistnämnda ord anser förf. vara identiskt med »villa forensis» (så kallas Hälsingborg i dokument 1340), d. v. s. »by med torg» (forum). Med stöd av sin tolkning

[1] Att Hälsingborg redan varit någon betydande handelsort vid 1000-talets början synes ganska otroligt, ty i så fall hade Skånes biskopssäte knappast blivit förlagt till Lund. Den kristna missionen i Norden sökte ju alltid upprätta missionscentra på de viktigaste handelsplatserna (t. ex. i Birka och Hedeby).

[2] Vad Lund beträffar, bestyrkes ju detta av företagna arkeologiska undersökningar.

av Danmarks äldsta kända stadsprivilegium (konung Erik Lamms för Næstved av 1140) söker Bååth visa upp, att »villa forensis» även har betydelsen »by med torgrätt», d. v. s. en torgbebyggelse med en för denna speciell lag. På grund av de ovannämnda uppgifterna om att en tomtskatt existerade redan 1085 drar förf. den slutsatsen, att denna torgbebyggelse och torgrätt redan existerade vid en så avlägsen tidpunkt. Utvecklingen i Danmark skulle alltså vara parallell med den i Tyskland, där några dokument från omkr. 1100 upplysa oss om tillvaron av liknande samhällsbildningar! Man kan ju visserligen ställa sig skeptisk mot Bååths antaganden, om man utgår från den allmänna föreställningen, att utvecklingen i Norden skedde betydligt långsammare än på kontinenten, men å andra sidan må man, såsom förf. påpekar, icke underlåta att fästa avseende vid de norska konungasagornas uppgifter om stadsgrundningar omkr. år 1000. Redan på 800-talet hade ju stadsliknande handelsorter funnits i Norden och redan under vikingatiden har ju en primitiv nordisk stadslag (bjärköarätt, birkerätt) uppstått.

Vid genomläsandet av Bååths undersökning kan man icke undgå att göra den reflektionen, att det äldre danska stadsväsendet är ett ganska outforskat område, trots Steenstrups, Mackeprangs och Matthiessens forskningar. Det är avsaknaden av en djupgående undersökning rörande det danska stadsväsendets uppkomst, som delvis varit anledningen till att Bååths framställning så ofta avbrytes av vidlyftiga digressioner, vilka medföra en viss svårighet att överblicka framställningen. I vissa fall hade det varit mera praktiskt, om förf. förlagt en del specialundersökningar till särskilda exkurser. Men förf. har ju icke själv fått välja föremålet för sina forskningar — huru rikare skulle icke resultatet ha blivit om dessa gällt Lund — och man kan icke undgå att ge förf. en honnör för hans mod att dristigt gripa sig an med en uppgift, inför vars svårigheter mången annan skulle ha ryggat tillbaka.

Det är givet, att ett fullt rättvist värdesättande av Bååths insatser i utforskandet av det skånska stadsväsendets äldre historia först kan ske, sedan den nästkommande delen av det stora arbetet utkommit. Först då förf. lämnat de sinnrika hypotesernas mark och får bearbeta ett rikare historiskt urkundsmaterial, kan man få en bättre och klarare inblick i Hälsingborgs utvecklingshistoria. Att döma av den enastående energi, varmed Bååth redan bearbetat den äldsta tidens kortfattade källnotiser och med kännedom om hans djupa förtrogenhet med våra medeltidsurkunder, kan man vänta sig ett rikt utbyte av hans fortsatta forskningar. Måtte det därför förunnas honom att i en snar framtid få fullborda denna viktiga stadsmonografi!

A. Schück.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Utg. genom Axel Kock. **1927. Ny följd. Bd. 39: H. 3—4.** C. W. von Sydow, Hjältesagans framväxt med särskild hänsyn till Sigurdsdiktningen. — Nat. Beckman, Några ord om statistiken såsom språkvetenskaplig metod. — R. C. Boer, Om kommentaren till Háttatal. — S. G. Broberg, Bibliografi för 1925. — Gustav Neckel, Zu den Eddaliedern. — Gustav Neckel, Anmälan av »Alexander Jóhannesson: I'slenzk tunga i fornöld». — Nat. Beckman, Anmälan av »J. F. Schroeter: Haandbog i Kronologi. 1». — Ernst A. Kock, Anmälan av »Die Edda, übertragen von Karl Simrock, herausgegeben von G. Neckel».

Blad för bergshandteringens vänner 1927. Herman Sundholm. Järnbäraland.

Blekinge hembygdsförbunds årsbok 1927. D. 1. Hugo Larsson. Till frågan om Blekinge politiska ställning i äldre tider. — Hugo Feuk, Ett bidrag till Hoby medeltidskyrkas historia. Med 1 pl. o. 11 fig. — Ernst Holmberg, Ur kommendantens på sjökastellet Kungsholmen dagjournal krigsåren 1808—1809. — O. H. Althin. Hjortsberga socken. En beskrivning. Medd. av Pehr Johnsson. — Nils Ström, Delineation uppå det defonsionswärck som efter hans excellences kongl. rådets och ammiral-generalens högwälborne grefwe Hans Wachtmeisters gottfinnande uthi januari månad 1710 blef ininrättat omkring och i staden Carlscrona. Med 1 karta. — **D. 2.** A. Hallenberg, Kristianopel såsom stad under svenskt välde. Med 1 karta o. 7 fig.

Fornvännen. Under redaktion av Sigurd Curman. **1927, H 3.** Edv. Bull, Jemtland og Norge. — A. Zetterling, Bulverket. En svensk pålbyggnad i Tingstäde träsk på Gotland. Med 10 fig. — **4.** Sune Lindqvist, Hedeby och Birka, anm. av Elis Wadstein.

Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1927. Årg. 14. Viktor Södergren, Gustaf Olof Tjernqvist och Johan Zachrisson. Ett blad ur Västerbottens kristna kulturhistoria. Med 11 illustr. — Conrad Sjöstedt, Piteå stadsförsamling. Med 1 illustr. — O. Th. Wermelin, Några blad till en minnesskrift vid invigningen av Skellefteå stadsförsamlings kyrka Med 8 illustr. — Carl Edström, Tvenne kapitel ur min församlingshistoria för 200 år sedan. »Den gamla goda tiden». Med 2 illustr.

Från By sockengille 1926. Ur By sockens jordebok. — Vad en gammal rotbok berättar. — Ett skyddsbref utfärdat av hertig Karl. [159?].

Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1927. Carl Hasselberg, Till Norrlandsläseriets historia. Svenska kyrkan och de reli-

giösa rörelserna i övre Norrland under 1800-talets första decennier. — Per Söderlind, Ulvöns fisklägen och kapell. Med 9 illustr. — Bertil Hasselberg, Norrlands präster genom tiderna. Med 1 illustr. — Richard Gothe, Om det andliga tillståndet bland »skogsfinnarne» i mellersta Norrland under 1600- och 1700-talet.

Gefle-Posten 1927, N:o 220 (24/9). Percy Elfstrand, Riksdagsmannaval i Gefle under den senare frihetstiden och gustavianska tiden. 3. Riksdagsmannaval i oppositionens och intrigens tecken. [1786.] — 232 (5/10). Percy Elfstrand, Riksdagsmannaval i Gefle under den senare frihetstiden och gustavianska tiden. 4. Riksdagen i Gefle. — 244 (22/10). Percy Elfstrand, Riksdagsmannaval i Gefle under den senare frihetstiden och gustavianska tiden. 5. Den gustavianska tidens sista riksdag.

Göteborgs Kungl. vetenskaps- och vitterhets-samhälles handlingar. 4:e följden. Bd 33. N:o 1. Nat. Beckman, Två rättshistoriska småbidrag. 1. Till frågan om begreppet allmänning. 2. Till frågan om Värendsrätten.

Husmodern. 1927, N:o 45. Lydia Wahlström, Kyrkans strid och kyrkans enande. Omkring Gustav Adolfsminnet.

Julbok för Västerås stift. Utgiven på föranstaltande av Västerås stiftsråd. **1927. Årg. 22.** Emil Herlenius, Religiösa rörelser i Stora Skedvi vid 1800-talets mitt. — Aron Johansson, Några ord om väckelserna under 1850- och 60-talet i och omkring Hedemora. — Hugo Berggren, Det stora mysteriet och Västerås domkyrkas mysterieskåp. Med 16 bilder o. 4 illustr. i texten. — Gunnar M. Silfverstolpe, Strömsholms slott genom tiderna. Med 5 illustr.

Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1927. G. Pontén, Rasbo kyrka. Med 6 illustr. — Percy Elfstrand, Ett bidrag till Gävle kyrkas byggnadshistoria. Med 3 illustr. — Ingeborg Nordin, Skog och dess kyrkor. Med 5 illustr.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1927. Årg. 17. Otto Ahlquist, Ur Tegneby pastorats krönika. Några gulnade blad om präster, som tjänstgjort och provat i Tegneby, Röra och Stala församlingar under 1800-talet. — Johan Hultskog, Krogsereds kyrka. Med 5 illustr. — Knut Peters, Den svenska psalmboken.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1927. Årg. 22. C. J. Ljungberg, Norra Fogelås kyrka. Med 4 illustr. — Josef Larson, Ur Böne kyrkas historia. Med 3 illustr. — G. Strandman. Några anteckningar ur protokollet, hållet vid biskop Jesper Svedbergs visitation i Stora Mellby år 1708. Med 1 illustr.

Julpost 1927. Ebba von Seth, Den sköna Vasaprinsessan, markgrevinnan Cecilia av Baden. Några anteckningar till ett 300-årsminne. Med 5 illustr. — Set Poppius, Torshälla. En sexhundraårig stadsidyll. Med 6 illustr.

Karlstads stifts julbok 1927. Elis Malmström, Västerås riksdag. Ett 400-årsminne. Med 3 illustr. — Olov Hector, Gunnarskogs kyrka. Med 2 illustr. — Sven Fredén, Övre Ulleruds kyrka. Ett 200-årsminne. Med 2 illustr. — Axel Juhlin, Ur Nyskoga kyrkokrönika. Med 4 illustr.

Linköpings stifts julbok 1927. Årg. 22. Bengt Cnattingius, Några kyrkorestaureringar i Linköpings stift. Med 6 illustr. — Albin Rudén, Om Rönö församling och dess kyrka. Med 4 illustr. — Nils Jacobsson, Ett jubilerande läroverk. Linköpings gymnasium — 300 år. Med 2 illustr.

Lunds stifts julbok 1927. Årg. 19. Ernst Newman, Den Sellergrenska väckelsen i Blekinge. Med 7 portr. — Johan Ljungdahl, Ett skånskt 400-årsminne. 1527—1927. Med 6 illustr. — Otto Rydbeck, Våra ödekyrkor. Med 9 fig.

Meddelanden från Dalarnes fornminnesförening 1927. H. 10. Leon Fried, Engelbrekt Engelbrektsson i nordisk tradition och historieskrivning. — Helmer Lagergren, Sankt Görans gillestuga vid Kopparberget.

Meddelanden från svenska riksarkivet 1927. Ny följd. 1: 66—70 Ivar Simonsson, Älvsborgs lösen 1613.

Militärlitteraturföreningens förlag. 148. T. Holm, Översikt över Sveriges krig under 1600-talets senare hälft. Med 4 kartor och 11 skisser i texten.

Skrifter utgivna av K. Humanistiska vetenskaps-samfundet i Uppsala. 24: 1. C. A. Reuterskiöld, Den svenska förvaltningsrättens system. — **24: 8.** Aug. Hahr, Skandinaviska adelsborgar från senare medeltid och nya tidens början. Forna förbindelser mellan svenskt och danskt. — **24: 13.** Georg Wittrock, Gustaf Adolfs krigföring i Tyskland efter striderna vid Nürnberg 1632. — **24: 18.** Karl Gustaf Westman, Häradsnämnd och häradsrätt under 1600-talet och början av 1700-talet. En studie med särskild hänsyn till Uppländska domböcker

Stockholms försvar 1927. Erik Zech, Kristina Gyllenstierna. Med 2 illustr.

Symbola litteraria. Hyllningsskrift till Uppsala universitet vid jubelfesten 1927 från universitetsbibliotekets tjänstemän och universitetets boktryckare Almqvist & Wiksells boktryckeri-A.-B. Axel Nelson, Om Uppsala universitet under medeltiden. Några anteckningar. Med 2 pl. — Herbert Lundh. Den svenska adeln vid Uppsala universitet. Några anteckningar om undervisningen i moderna språk och ridderlig idrott under 1600- och 1700-talen. Med 3 fig. — Anders Grape, Magnus Gabriel De la Gardie, Isaac Vossius och codex argenteus. — Erland Hjärne, Erik Benzelius d. y. och hans sagesmän. Några annotationer till Anecdota Benzeliana. — J. M. Hulth, Det första naturvetenskapliga studentsällskapet i Uppsala och dess arkiv. — Arvid Hj. Uggla, Jakov Karlovič Grots förbindelser med Uppsala universitet. Med 2 portr., 1 facs. tr. och 1 pl. i texten.

Tidskrift för konstvetenskap 1927. Årg. 11. Otto Rydbeck, De äldsta kända byggmästarna i Skåne. En studie. Med 19 pl.

Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1927. Årg. 24. E. Franzén, Några skolminnen från Lilla Mellösa. Med 1 illustr. — B. G. A. Bjurström. Den svenska Pariserförsamlingens 300-årsjubileum. Med 8 illustr.

Tjustbygdens kulturhistoriska förening. Meddelanden. 1. 1926. Manne Hofrén, Karolinskt byggnadsskick i Kalmar norra län. Med 11 bild. — Hanna Hegardt, Gamla Västerviks kyrka — i Gamleby. Med 8 bild.

Uppsala universitets årsskrift. 1927. Progr. 2. Ludvig Stavenow, Upsala universitet samt svensk stat och kultur. En blick på de olika epokerna av universitetets liv under de gångna fyrahundrafemtio åren. — **Progr. 4.** Karl Gustaf Westman, Kungsådran i den svenska rätten under medeltiden. — **Progr. 5.** K. Louis Backman. Alvablast och de folkmedicinska riterna vid helbrägdagörandet. — **Juridik. 2.** B. Crusius, Vår äldsta kommentar till landslagen. Juris professor B. Crusius' föreläsningar vid Uppsala universitet hösten 163? Efter anteckningar utgivna av J. E. Almquist.

Växjö stifts hembygdskalender 1927. Årg. 18. Ragnhild Rosenquist, Från stiftets gamla prästhem. Engströmska prästhemmet i Madesjö. Med 6 illustr. — S. J. Norrlin, Från forna dagar i Bäckaby. Med 4 illustr.

Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Bokserie med understöd av Föreningen för svensk undervisningshistoria. Utgiven av B. Rud. Hall. **1927: Vol. 1.** Oscar I, Geijer, Wallin, Cederschjöld, Tidiga enhetsskoletankar.

Aftenpostens Magasin. 1927, N:o 27 ([30]/6). Haakon Överland, Et 250-aars minde — slaget i Kjöge bukt 1 juli 1677. Det störste sjöslag i vor krigshistorie.

Edda, Redigert av Francis Bull. **1927, H. 2.** D. A. Seip, Henrik Wergeland og jödene i Sverige.

Historisk Tidsskrift. Utgitt av den historiske forening. **Femte Rekke. Bd 7: H. 1.** Alexander Bugge, Litt om hvorledes Brunlanes er blit bygget. — Johan Schreiner, Olav den Hellige og nabolandene. — J. Adigard des Gautries, Korleis Normandi fekk grensone sine. Småstykker: Hans Toll, Några moment i Götalands äldsta historia. — Stemninger i Norge omkr. 1790. Breve fra den engelske konsul i Oslo. Ved Alexander Bugge. — Brev frå 1814. Medd. ved Arne Bergsgård. — William Spear, Ofotbanan. — Litteratur (bl. a. Adolf Schück, Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling, anm. av Edv. Bull; Hälsingborgs historia. Utg. av L. M. Bååth. D. 1, anm. av O. A. Johnsen.)

Historisk Tidsskrift. Niende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af Ellen Jörgensen. **Litteraturhefte 1925 (tr. 1927).** V. Hermansen, Fortegnelse over historisk Litteratur for Aaret 1925 vedrörende Danmarks Historie. — **Bd 5: H. 3.** Ellen Jörgensen, Caspar Paludan-Müller. — Jens Möller, Om Orla Lehmanns Del i Udkastet til Junigrundloven. — Nyt fra historisk Videnskab (bl. a. Adolf Schück, Det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling o. Privilegier. resolutioner och förordningar för Sveriges städer. D. 1. 1251—1523. Utg. av Nils Herlitz, anm. av Hugo Matthiessen.)

Ajalooline ajakiri. 1927, N:o 3. N. Treumuth, Patkuli küsimus Riia konvendil 1700. a. juuni- ja juulikuus. 1. — O. Liiv, Lisandusi Rakvere ajaloole Rootsi aja lõpul. Nimestik-protokoll Rakvere elanikkude ja nende varandusliku seisu üla a. 1699.

Finsk tidskrift. Utgiven av R. F. v. Willebrand. **1927, September.** B. Estlander, En finländsk karolin: Carl Gustaf Granfelt. Levnadsteckning. — **Oktober.** Nils Forssell, Karl Johan och Napoleon. Moderna synpunkter och rön.

Helsingfors universitetsbiblioteks skrifter. 10. Holger Nohrström, Borgå gymnasiebibliotek och dess föregångare bland Finlands läroverksbibliotek. Ett bidrag till Finlands biblioteks- och kulturhistoria.

Historiallinen Arkisto 1926. Bd 35. Gabriel Nikander, Finlands äldre järnindustri. Föredrag hållet vid Finska historiska samfundets 50-årsfest. — K. R. Melander, Ruotsin hallituksen asutustoiminnasta maassamme 1500-luvun loppupuolelta 1600-luvun keskivaiheille. [Den svenska regeringens åtgärder för kolonisationen i Finland från senare hälften av 1500-talet till mitten av 1600-talet.] — Väinö Voionmaa, Mustaukirjan luettelo Satakunnan erämaista. [Förteckningen över Satakundas erämarker i Åbo domkyrkas svartbok.] — Tieteellisiä ilmoituksia. Olli Koistinen, Lisätietoja Olli Tiaisesta. [Uppgifter om förluster lidna av Olli Tiainens män i Karelen under 1808—1809.] —

Ragnar Rosén, Hämäläisasutuksen kaakkoisraja. [Den tavastländska bosättningens sydostgräns.]

Svenska litteratursällskapet i Finland. Vol. 191. Historiska och litteraturhistoriska studier. 3. Arvid Hultin, M. G. Schybergson. Hans verksamhet i Svenska litteratursällskapet.

Deutsch-Nordisches Jahrbuch für Kulturaustausch und Volkskunde 1927. Johannes Biereye, Gustav Adolf in Erfurt. Med 1 pl.

47.

Bibliografi 1926.*

(Upprättad av **Kristian Setterwall.**)

2985. Historisk Tidskrift, utgiven av Svenska Historiska Föreningen genom *Sv. Tunberg.* Årg. 46. 1926. 420 + VI s. + bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 10 kr.
Tingsten, Lars, Sveriges militära aktion år 1848 och neutralitetstjänstgöring år 1849—1850.
Mellander, Karl, Svensk-portugisiska förbindelser under Sveriges stormaktstid. 1.
Johansson, Alf, Penningväsendet under Gustav Vasas regering.
Ekholm, Gunnar, Till vår fornhistoria. 1—3.
Ahnlund, Nils, Folktraditionen som historisk källa.

2986. Historisk Tidsskrift, utgitt av den norske historiske Forening. Femte Rekke. Bd 6: H. 5—6. S. 419—592. Oslo.

2987. Historisk Tidsskrift, Niende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *Ellen Jörgensen.* Bd 4: H. 3—4. S. 221—412 + (2) s. Bd 5: H. 1. 188 s. Litteraturhefte 1924. S. 41—79. Kbvn.

2988. Fjärde nordiska historikermötet i Köpenhamn och Sorö.
Hist. tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 149—155.

2989. **Linvald, Axel,** Det 4. nordiske Historikermöde i Köbenhavn og Sorö 29. Juni—4. Juli 1926.
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1926. Niende Række. Bd 5, s. 77—110.

2990. **Naumann, Erik,** Nordiska historikermötet 1926.
Hist. Tidskr. 1926, s. 273—281.

2991. **Ahnlund, N.,** Folktraditionen som historisk källa.
Hist. Tidskr. 1926, s. 342—363.

2992. **Hallendorff, Carl,** Vår historiska vetenskaps arbetsvillkor.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 340 (14/12).

2993. **Ehrenpreis, M.,** Sveriges judar under 150 år. (Ur ett tal på minnesdagen den 2 maj 1925.)
Israeliten 1926. Årg. 13, s. 1—6.

2994. **Geijer, E. G.,** Svenska folkets historia. D. 1.
Geijer, E. G., Samlade skrifter. D. 4, s. 359—640.

2995. **Geijer, E. G.,** Svea rikes hävder.
Geijer, E. G., Samlade skrifter. D. 4, s. 1—358.

---

* De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1922, 1923, 1924 och 1925 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angivande av årtalet.

1—263962

2996. **Hill, Charles E.,** The Danish sound dues and the command of the Baltic. A study of international relations. IX + (1) + 305 s. ÷ 1 karta. Durham, North Carolina.

2997. **Historia,** Svenska folkets. Under medverkan av *H. Schück, H. Almquist, St. Bonnesen* och *C. Hallendorff.* Rikt illustrerad. Bd 3: H. 3—4. *Sten Bonnesen,* Stormaktstidens senare skede. H. 42—43. S. 81—160. Bd 4: H. 9—10. *C. Hallendorff,* Frihetstiden. H. 66—67. S. 321—400. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. för dubbelhäftet 1 kr. 50 öre.

2998. **Historia,** Sveriges, till våra dagar under medverkan av *O Montelius, Sv. Tunberg, Gottfr. Carlsson, G. Wittrock, G. Jacobson, G. R. Fåhræus, Sam Clason, C. Hallendorff, S. J. Boëthius, Karl Hildebrand, Fr. Böök* och *A. Romdahl,* utgiven av *E. Hildebrand* och *L. Stavenow.* D. 14. *Karl Hildebrand,* Gustav V. IX + (1) + 664 s. + 4 portr. Med många portr. o. illustr. i texten. D. 2. *Sven Tunberg,* Äldre medeltiden. VIII + 406 s. + 2 pl. Med många portr. o. illustr. i texten. 7. *Emil Hildebrand,* Kristina, reviderad av *Gustaf Jacobson* och *Gustaf Jacobson,* Karl X Gustaf. VIII + 384 s. + 4 portr. + 1 karta. Med många portr. o. illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr. delen.

D. 2 rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 269 (4/10) av *Gustaf Jacobson;* i Pedagogisk tidskr. 1926. Årg. 62, s. 210—212 av [*V.*] *V*[*es*]*sb*[*er*]*g;* D. 14 rec. i Svensk tidskr. 1926. Årg. 16, s. 326—327 av *Georg Andrén;* i Pedagogisk tidskr. 1926. Årg. 62, s. 147—149 av [*V.*] *V*[*es*]*sb*[*er*]*g;* D. 7 rec. i Stockholmstidningen 1927, N:o 9 (11/1) av *Wilh. Carlgren.*

2999. **Historie,** Det danske Folks. Skrevet af danske Historikere. Redigerat af *Aage Friis, Axel Linvald, M. Mackeprang.* Rikt illustreréd. H. 1—8. Bd 7. *Paul Engelstoft,* Det danske Folk 1848—1864. 178 s. — *P. Munch,* Det danske Folk og Udlandet 1864—1901. S. 179—245. — *H. P. Hanssen,* Sönderjyderne under fremmedherredömet. S. 247—324. — *P. Munch,* Det danske Folks Livsvilkaar 1864—1914. S. 325—384. Khvn, Chr. Ericksens Forlag. Pr 1 kr. häftet.

3000. **Mellander, Karl,** Svensk-portugisiska förbindelser under Sveriges stormaktstid. 1. Vänskaps- och handelstraktaten av år 1641.
Hist. Tidskr. 1926, s. 109—139.

3001. **Riddarhus,** Sveriges. Ridderskapet och adeln och dess riddarhus. Under redaktion av *Carl Hallendorff.* 596 + (1) s. + 302 pl. 4:o Sthlm, Aktieb. Historiska förlaget. Pr. inb. 150 kr.

Innehåller bl. a.: *C. Hallendorff,* Sveriges riddarhus och riddarhuspalatset i Stockholm; *B. Boëthius,* Svenska riddarhusets förutsättningar och tillkomst; *Gunnar M. Silfverstolpe,* Riddarhuspalatset; *C. Hallendorff,* Lantmarskalken; *E. Naumann,* Adeln som riksstånd under 1700- och 1800-talen; *C. Forsstrand,* Riddarhuset som politisk och kulturell brännpunkt under 1700-talet; *Adam Lewenhaupt,* Adelsvapnen och den svenska heraldiken.
Rec. i Finsk tidskr. 1926. T. 100, s. 297—311 av *August Ramsay.*

3002. **Arne, T. J.,** Den förromerska järnålderns problem i Norden.
Rig 1926, s. 25—33.

3003. **Nerman, Birger,** Archäologische Untersuchungen bei Izborsk.
Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft 1924 (tr. 1926), s. 44—74. Med 58 fig. (Uppsatsen innehåller åtskilliga historiska upplysningar.)

3004. **Ekholm, Gunnar,** Till vår förhistoria. 1. Frågan om Svearikets uppkomst. 2. Om det fornsvenska konungadömet. 3. Eriksgatan.
Hist. Tidskr. 1926, s. 305—341.

3005. **Ekholm, Gunnar,** Det fornsvenska konungadömet.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 187 (14/7).

3006. **Ekholm, Gunnar,** Till frågan om Svearikets uppkomst.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 108 (23/4).

3007. **Ekholm, Gunnar,** Die erste Besiedlung des Ostseegebietes.
Wiener prähistorische Zeitschrift 1925. Jahrg. 12, s. 1—16.

3008. **Nordén, Arth.,** Sveriges fornfolk ej germaner!
Stockholmstidningen 1926, N:o 271 (6/10).

3009. **Nordén, Arth.,** Svearnas enhetsstat och bergmalmsjärnet.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 86 (30/3).

3010. **Snorre Sturlasson,** Norges konungasagor. Översatta av *Emil Olson.* D. 3. (2) + 549 s. + 20 pl. o. 2 kartor. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 17 kr. 50 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1927, N:o 20 (22/1) av *N. A[hnlund];* i Stockholmstidningen 1927, N:o 55 (26/2) av *Arth. Nordén.*

3011. **Nordén, Arth.,** Bråvallasägnernas genesis.
Stockholmstidningen 1926, N:o 324, Söndagsbilaga (28/11).

3012. **Nordén, Arth.,** Striden om Bråvallar.
Stockholmstidningen 1926, N:o 338, Söndagsbilaga (12/12).

3013. **Nordenstreng, Rolf,** Vikingafärderna. 2:a uppl. XI + 207. Med flera illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr. 75 öre.

3014. **Petersen, Jan,** Svenskt och norskt under vikingatiden.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 173 (30/6).

3015. **Toll, Hans,** Kring Sigrid Storråda. Historisk undersökning. 47 s. Sthlm, Fritzes bokförlag. Pr. 1 kr. 75 öre.

3016. **Vall, Verner,** Olov Trätälja och Olov den helige.
Ariel. Tidskr. för folkligt studie och bildningsarbete 1925. Årg. 5, s. 206—209.

3017. **Korhonen, Arvi,** N. s. ensimäinen ristirektki Soumeen Ruotsin edellytysten kannalta katsottuna. [Det s. k. första korståget till Finland, sett ur synpunkten av dess svenska förutsättningar.]
Historiallinen Aikakauskirja 1926, s. 85—125.

3018. **Toll, Hans,** Erik den heliges korståg till Finland. (Ett nytt uppslag.)
Hist. Tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 79—87.

3019. **Toll, Hans,** Knut Eriksons påstådda flykt till Norge.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1926. Femte Rekke. Bd 6, s. 579—581.

3020. **Bolin, Gunnar,** Före Stockholm: sjörövare husera kring Mälaröarna. Nya forskningar tolka Erikskrönikans skildring.
Dagens Nyheter 1926, N:o 30 (1/2).

3021. **Ahnlund, N.,** Jon Jarl.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 220 (16/8).

3022. **Lundh-Eriksson, Nanna,** En svensk prinsessa drottning i Danmark för sexhundra år sedan. Jungfru Ingeborg — en dotter till Magnus Ladulås.
Nya Dagligt Allehanda 1926, N:o 91 (5/4).

3023. **Andersson, Ingvar,** Valdemar Atterdags tåg mot Gotland 1361.
Fornvännen 1926. Årg. 21, s. 395—417.

3024. **Thordeman, Bengt,** Krigargravarna vid Korsbetningen utanför Visby. Ett preliminärt meddelande.
Fornvännen 1926. Årg. 21, s. 27—50. Med 29 fig.

3025. **Lundegård, Axel,** Engelbrektsminnet.
Lundegård, Axel, Sett och känt (1925), s. 5—35.

3026. **Nordenmark, Sv. A.,** Engelbrektsminnet i Nikolaikyrkan i Örebro. Några ord om Engelbrekts utplånade gravplats och dess forna epitafium.
Örebro Dagblad 1922, N:o 292 B (15/12).

3027. Stockholms stads skottebok 1460—1468 samt strödda räkenskaper från 1430-talet och från åren 1460—1473. Utgifna af Kungl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad och samfundet Sankt Erik genom *Joh. Ax. Almquist.* XIV + 567 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 30 kr.
Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 3. Räkenskaper. 1.
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 346 (29/12); i Stockholmstidningen 1927, N:o 26 (28/1) av *O. Wieselgren.*

3028. **Månsson, Fabian,** Sancte Eriks gård. D. 3. Skildringar från medeltidens senare skede. Gråbrödraklostret. 430 s. Sthlm, Tidens förlag. Pr. 8 kr. 50 öre.
Rec. i Dagens Nyheter 1926, N:o 279 (14/10) av *T. F[ogelqvis]t;* i Svenska Dagbladet 1926, N:o 303 (7/11) av *N. Ahnlund.*

3029. **Etzler, Allan,** Gustaf Vasa och Sturehuset.
Hist. Tidskr. 1926, s. 51—61.

3030. **Fåhræus, Fredr.,** Till jubelåret för reformationsriksdagen i Västerås.
Julbok för Västerås' stift 1926. Årg. 21, s. 31—57. Med 8 illustr.

3031. Geschichte der freien und Hansestadt Lübeck. Mit 46 Abbildungen und einer Kupfertiefdruckwiedergabe des Freibriefes von 1226. Mit Unterstützung eines hohen Senats herausgegeben von *Fr. Endres.* 306 s. Lübeck, Otto Quitzow.
S. 57—112: Geschichte Lübecks in der Neuzeit von *Johannes Kretzschmar.*
Berör bl. a. Gustav Vasas förhållande till Lübeck.

3032. **Heckscher, Eli F.,** Gustav Vasas myntpolitik.
Hist. Tidskr. 1926, s. 370—375.

3033. **Johansson, Alf,** Penningväsendet under Gustav Vasas regering.
Hist. Tidskr. 1926, s. 209—254.

3034. **Landberg, Georg,** Sveriges första ständiga beskickningar i utlandet. Några blad ur den nordiska rivalitetens historia. [Dionysius Beurreus beskickning till England 1557.]
Nord. tidskr. (Letterst.) 1926. Ny serie. Årg. 2, s. 410—421.

3035. **Kloth, Herbert,** Lübecks Seekriegswesen in der Zeit des nordischen Siebenjährigen Krieges 1563—1570. (Schluss.)
Zeitschrift des Vereins für lübeckische Geschichte und Altertumskunde 1925. Bd 22, s. 325—379.

3036. Axtorna. En studie i organisation och taktik.
Meddelanden från kungl. krigsarkivet. [II.] 4, s. 3—128 + 2 kartor. Med 10 bilagor och 4 skisser i texten.
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 201 (28/7) av *Bertil C:son Backman.*

3037. **Bell, James,** Queen Elizabeth and a Swedish princess. Being an account of the visit of princess Cecilia of Sweden to England in 1565. From the original manuscript. (1) + 88 + (1) s. + 1 portr. o. 1 karta. London, Frederick Etchells & Hugh Macdonald.
Rec. i Dagens Nyheter 1926, N:o 219 (15/8) av Old Noll [*Ivar Norberg*].

3038. **Wattrang, A.,** Striden vid Hölö den 29 augusti 1568.
Hist. Tidskr. 1926, s. 255—258.

3039. **Elander, Rud.,** Jöran Persson och Genewitsbrevet.
Hist. Tidskr. 1926, s. 61—69.

3040. **Eneroth, Hj.,** »Ingen utom döden . . .» Några data och händelser ur Katarina Jagellonicas liv.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 79, Söndagsbilaga (14/3).

3041. **Granberg, Olof,** Kung Sigismund som konstnär och konstvän.
Bonniers veckotidning 1925, N:o 40, s. 16—17, 56. Med 4 illustr.

3042. **Eneroth, Hj.,** En audiens hos Gustav II Adolf år 1616.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 2, Söndagsbilaga (3/1).

3043. **Raab, Otto,** Kungen som erövrade städer och hjärtan. När Gustav II Adolf stod med sina »fattiga bondpojkar» i Ostpreussen.
Stockholmstidningen 1926, N:o 240 B, Söndagsbilaga (5/9).

3044. **Zade, Beatrice,** Drottning Kristina som barn. Ett trehundraårsminne.
Hvar 8 dag 1926. Årg. 28, s. 171—172. Med 1 illustr.

3045. **Lenz, Max,** Schweden und Deutschland im 17. Jahrhundert.
Lenz, Max, Kleine historische Schriften. Bd 3 (1922), s. 41—81.

3046. **Paul, Johannes,** Die nordische Politik der Habsburger vor dem Dreissigjährigen Kriege.
Historische Zeitschrift 1926. Bd 133, s. 433—454.

3047. **Ellerbach, J. B.,** Der dreissigjährige Krieg im Elsass (1618—1648). Nach archivalischen Quellen dargestellt und mit zahlreichen Abbildungen versehen. Bd 2. Vom Abzug Mansfelds bis zur Aufhebung der ersten Belagerung von Breisach (1623—1633). XI + 624 s. Mühlhausen (tr. i Brumath), »Union» 1925.

3048. **Schmith, Hermann,** Die Stadt Hannover im dreissigjährigen Kriege 1626—1648. Med 15 bilagor.
Niedersächsisches Jahrbuch 1926. Bd 3, s. 94—135.

3049. **Braun, P.,** Herzog Wilhelm IV. von Sachsen-Weimar und die Grafen von Stolberg 1631/32.
Zeitschrift des Harz-Vereins für Geschichte und Altertumskunde 1926. Jahrg. 59, s. 162—167.

3050. **Biereye, Johannes,** Gustav Adolf in Erfurt. Ein Vortrag gehalten im Gustav-Adolf-Verein 1924. 16 s. + 4 pl. s. Erfurt [1925].

3051. **Pickel, D. W.,** Gustav Adolf und Wallenstein in der Schlacht an der Alten Veste bei Nürnberg 1632. Der Angriff auf eine befestigte Feldstellung im 30-jährigen Krieg. Eine Studie über Führerpersönlichkeiten. 32 s. + 1 karta. Nürnberg, H. Eckart.

3052. **Braun, P.,** Gustav Adolfs Tod und Leichenfeier.
Thüringisch-Sächsische Zeitschrift für Geschichte und Kunst 1925. Bd 14, s. 75—81.

3053. **Srbik, Heinrich Ritter von,** Zur Schlacht von Lützen und zu Gustav Adolfs Tod.
Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung 1926. Bd 41, s. 231—256.

3054. **Wieselgren, O.,** Gustav II Adolfs död vid Lützen. En ny källa och en ny hypotes. (Se N:o 3053.)
Svenska Dagbladet 1926, N:o 111 (26/4).

3055. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Utgifna af Kungl. vitterhets-, historie- och antiqvitets-akademien. Förra afdelningen. Bd 7. Bref 1632. Utg. af *Herman Brulin.* XXVII + 903 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 20 kr.

3056. **Śliwiński, Artur,** Król Władysław IV. 222 + (1) s. + 9 pl. o. 1 karta. Warszawie 1925.

3057. **Geyso, Franz v.,** Beiträge zur Politik und Kriegführung Hessens im Zeitalter des 30 jährigen Krieges. T. 3. Vom Pirnaer präliminar Frieden (Nov. 1634) bis zur Wieder-Aufnahme der entschiedenen Kriegspolitik Landgr. Wilhelms V. 1639/40.
Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte und Landeskunde 1926. Bd 55, s. 1—175.

3058. Jammer und kein Ende . . . Ein Tagebuch aus dem Dreissigjährigen Kriege. [Der Pfarrer Plebanus in Miehlen.] 69 s. Melsungen.
Hessen-Nassauische Bücherei. H. 1.

3059. [**Swahn, Wald.**], Söderkompaniet — en nationell affär i stormaktstidens Sverige. Till 300-årsminnet av Willem Usselinx' skapelse, som gav upphov åt kolonien »Nya Sverige». Av *Wolodja.*
Stockholmstidningen 1926, N:o 43 B, Söndagsbilaga (14/2).

3060. **Beller, E. A.,** The mission of sir Thomas Roe to the conference at Hamburg, 1638—40.
The English historical review 1926. Vol. 41, s. 61—77.

3061. Calendar of state papers and manuscripts relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice, and in other libraries of nothern Italy. Vol. 25. 1640—1642. Edited by *Allen B. Hinds.* XXVII + 382 s. London 1924.
Innehåller flera uppgifter om Sverige och trettioåriga kriget.

3062. **Jespersen, L.,** Svenskerne i Skads Herred 1643—45.
Fra Ribe Amt 1926. Bd 6, s. 429—439.

3063. **Stackell, L.,** Staden Bregenz erövring. Ett julminne från år 1646.
Landstormsmannen 1926, s. 361—369. Med 8 illustr.

3064. **Jaeck, Karl Peter,** Frankfurt und der Westfälische Frieden.
Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst 1925. 4:e Folge. Bd 1, s. 215—289.

3065. **Hein, Max,** Johann v. Hoverbeck. Ein Diplomatenleben aus der Zeit des Grossen Kurfürsten. 261 + (1) s. + 1 pl. Königsberg, Bruno Meyer & C:o 1925.
S. 65—113: Im 1. Nordischen Kriege (1654—1660).
Rec. i Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1925. Bd 38, s. 170 av *G. Wentz.*

3066. **Bååth, L. M.,** En svensk drottning på vigilans i Bryssel. [Drottning Kristina i de spanska Nederländerna 1654 och 1655.]
Dagens Nyheter 1926, N:o 303, Söndagsbilaga (7/11).

3067. **Sjöberg, Ragnar,** Drottning Kristina och katolicismen.
Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 159 (14/6).

3068. **Lundquist, Gösta J:son,** Hur Sverige förlorade Bornholm. Mordet på Johan Printzensköld 1658.
Dagens Nyheter 1926, N:o 205, Söndagsbilaga (1/8).

3069. **Mortoft, Francis,** His book being his travels through France and Italy 1658—1659. Edited by *Malcolm Letts.* XXXIV + 216 s. + 1 pl. + 1 karta. London, Hakluyt Society 1925.
Drottning Kristina omnämnes på flera ställen. Se registret: Christina.

3070. **Z[eeh], E.,** Fehrbellin. Ett tvåhundra femtiårs minne.
Meddelanden 29 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1925, s. 10—23.

3071. **Tingsten, Lars,** Slaget vid Lund. Ett tvåhundrafemtioårsminne.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 330 (4/12).

3072. Danmark-Norges Traktater 1523—1750 med dertil hörende Aktstykker. Paa Carlsbergfondets Bekostning udgivne af *L. Laursen.* Bd 7. 1676—1682. (3) + 690 s. Khvn, Gad. Pr. 15 kr.

3073. **Bååth, L. M.,** Drottning utan spira. Nya bidrag till Kristinas historia apropå 300-årsdagen av hennes födelse. Intressanta fynd i Azzolinosamlingen rörande hovet i Rom. En målande skildring av exdrottningens karaktär och utseende på 1680-talet.
Dagens Nyheter 1926, N:o 331, Söndagsbilaga (5/12).

3074. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 22. Politische Verhandlungen. Bd 14. Herausgegeben von *Max Hein.* VI + (1) + 605 s. Berlin & Leipzig, Verlag von Walter de Gruyter & C:o.
Abschnitt 4: Brandenburg und Schweden (1681—1688).

3075. **Grauers, Sv.,** Bidrag till kännedomen om det karolinska enväldets uppkomst. 81 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 3 kr.
Göteborgs högskolas årsskrift 32. 1926: 2.

3076. **Tufvesson, Theodor,** Ett minne av Karl den elfte i Österlen. Löderups gamla prästgård, där kungen en gång bott, dömd att försvinna.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1925, N:o 9 (11/1).

3077. **Tufvesson, Theodor,** När Karl XI gästade sydöstra Skåne. Besöket i Löderup inträffade 1690.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1925, N:o 234 (30/8). Även i *Tufvesson, Th.,* På byagader, kungsvägar och stadsgator, s. 73—79.

3078. Karolinska förbundets årsbok 1925 (tr. 1926). (2) + 253 s. Lund.

3079. **Kuylenstierna, Osw.,** Karl XII:s-uppfattningen i våra dagar.
Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 156 (11/6).

3080. **Kuylenstierna, Osw.,** Karl XII:s uppfostran. Några nya synpunkter.
Aftonbladet 1925, N:o 256 (20/9).

3081. Karl XII:s ritbok. Ett minne från kung Karls barndomsår. Sjuåringens första försök med ritstiftet nu en bland de främsta skatterna i k. fortifikationens arkiv.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 8, Söndagsbilaga (10/1).

3082. **[Näsström, G.],** Carl XII och de giftaslystna prinsessorna. Av *Thomas Outsider.*
Dagens Nyheter 1926, N:o 50, Söndagsbilaga (21/2).

3083. **Bickerich, W.,** Aus der Zeit des nordischen Krieges.
Deutsche wissenschaftliche Zeitschrift für Polen 1924. H. 4, s. 71—73.

3084. **Kuylenstierna, Osw.,** Karl XII bland Karolinerna.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 2, Söndagsbilaga (3/1).

3085. **Cederhielm, Josias,** Dagboksanteckningar 1700—1706 (1709). Meddelade av *F. Wernstedt.*
Karolinska förbundets årsbok 1925 (tr. 1926), s. 53—177.

3086. **Hult, O. T.,** Om Lars Braunerskiöld och sjukvården i Livland och Kurland under nordiska kriget 1700—1710. Föredrag vid Svenska militärläkareföreningens sammankomst den 17 dec. 1925.
Tidskrift i militär hälsovård 1926. Bd 51, s. 113—133.

3087. **Feldman, J.,** Polska w dobie wielkiej wojny północnej. [Polen under det stora nordiska krigets tid.] 1704—1709. (4) + 319 s. W. Krakowie 1925.

3088. **Seydewitz, Thea von,** Ernst Christoph, Graf Manteuffel, Kabinettsminister August des Starken. Persönlichkeit und Wirken. XII + 168 s. + 1 portr. Dresden, Wilhelm und Bertha von Baensch Stiftung. Aus Sachsens Vergangenheit, Einzeldarstellungen der Sächs. Kommission für Geschichte. H. 5.
Rec. i Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde 1926. Bd 47, s. 172—178 av *Rolf Naumann.*

3089. **Wulffius, W.,** Studien zur Geschichte Patkuls und des Nordischen Krieges.
Mitteilungen aus der livländischen Geschichte 1924—26. Bd 23, s. 246—267. Mit 2 Beilagen.

3090. Karl XII:s inmarsch i Sachsen, omtalad i en sachsisk bondes familjekrönika. Medd. av *Erik Aurelius.*
Karolinska förbundets årsbok 1925 (tr. 1926), s. 251—252.

3091. **Flachs,** Die Schwedennot 1706—1707 in Pirna. Turmknopfschrift der Stadtsyndikus Dr. Barth vom 2. August 1715.
Pirn. Anzeiger 1924, N:o 45 (22/2).

3092. **Flachs,** Pirnas Kriegsentschädigung an Schweden 1707.
Pirn. Anzeiger 1923, N:o 29 (3/2).

3093. **Hjelmqvist, Fredrik,** En småländsk skvadronpastors [Johannes Siöman] öden under fälttåget 1708—1709. Några dagboksanteckningar.
Festskrift tillägnad Theodor Hjelmqvist på sextioårsdagen den 11 april 1926, s. 88—119.

3094. **Kolmodin, Johannes,** Pultavaslaget inför turkarna.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 1 (2/1).

3095. **Lagerroth, Fredr.,** Kapitulationen vid Perevolotjna. Ett inlägg i Karl XII:sdiskussionen.
Socialdemokraten 1926, N:o 304 (8/11).

3096. **Feldman, J.,** Polska a sprawa wschodnia 1709—1714. [Polen och den Östereuropeiska frågan.] 163 + (1) s. Krakow.
(Polska akademja umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny. Rozprawy. Seija 2, T. 40: N:o 5.)

3097. **Grauers, Sv.,** Strödda politiska nyheter (1709—18) ur Erik Benzelius d. y:s brevväxling.
Personhistorisk tidskr. 1926. Årg. 27, s. 26—44.

3098. **Löfving, Stefan,** En spanare under stora ofreden. Stefan Löfvings dagbok över hans äventyr i Finland och Sverige 1710—1720. Med inledning och förklaringar av *Erik Hornborg.* 200 + (3) s. Med 15 illustr. i texten. Helsingfors, Holger Schildts förlag. Pr. 45 m. Även Sthlm (Tr. i Helsingfors), Almqvist & Wiksell. Pr. 5 kr. 50 öre.
Rec. i Dagens Nyheter 1926, N:o 341 (15/12) av [*Sten*] *D*[*eh*]*lgr*[*e*]*n*: i Svenska Dagbladet 1926, N:o 348 (22/12) av *N. Forssell.*

3099. **Eneroth, Hj.,** Kung Karls polske kung. När Stanislaus Leszczynsky, den välgörande filosofen, Karl XII:s vän, som flykting gästade Stockholm 1711.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 29, Söndagsbilaga (31/1).

3100. **Larsson, Hugo,** Vår flotta under det stora nordiska kriget. Några anmärkningar.
Tidskr. i sjöväsendet 1926. Årg. 89, s. 57—66. Med ett genmäle av *G. Unger* i samma tidskr., s. 66—75. Härpå följde en replik av *Hugo Larsson* i samma tidskr., s. 191—195. Härpå följde en slutreplik av *G. Unger* i samma tidskr., s. 251—254.

3101. **Kolmodin, Johannes,** Det turkiska eskortlöttet till Karl XII.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 6 (8/1).

3102. Då Mauritz Vellingk skulle enleveras. Medd. av *St[en] B[onnesen]*.
Karolinska förbundets årsbok 1925 (tr. 1926), s. 252—253.

3103. **Unger, G.,** Lät Karl XII efter sin återkomst till Sverige arkebusera chefen å örlogsgalioten Snarensven?
Karolinska förbundets årsbok 1925 (tr. 1926), s. 178—185.

3104. **Kuylenstierna, Osw.,** Där Karl XII lever [i Dalsland].
Veckojournalen 1926, N:o 12 (21/3). Med 4 illustr.

3105. **Tuxen, A. P.,** Danske Gesandtskabsberetninger om Görtz' Udenlandsfærd 1716—1717.
Karolinska förbundets årsbok 1925 (tr. 1926), s. 186—232.

3106. **Kuylenstierna, Osw.,** Huru tillgick det vid Tordenskiolds anfall på Göteborg 1717?
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1926, N:o 150 B (8/7).

3107. **Munthe, Arn.,** Vilka voro Karl XII:s sista planer? 1. Utsikterna till Norges erövring. Den inverkan ett sådant företag skulle kunnat få på Görtz' underhandlingar och tsar Peters fredsbenägenhet. 2. Planerna på en svensk landstigning i Skottland. 3. Har Karl XII ämnat fortsätta kriget offensivt mot tsar Peter och konung August? Prins Fredriks memorial.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 313 (17/11), 315 (19/11), 318 (22/11).

3108. **Kuylenstierna, Osw.,** Vem var Karl XII:s baneman? Apropos en ny uppgift härom.
Aftonbladet 1925, N:o 169 (25/6).

3109. **Boberg, Torsten,** Karolinernas dödståg i fjällen. Saga och sägen kring Carl Gustaf Armfeldt och hans bussar. — Borde icke ett ödemarksmonument resas, där de flesta av 1719 års hjältar ligga jordade?
Svenska Dagbladet 1926, N:o 57, Söndagsbilaga (28/2).

3110. **Alner, Hj.,** Från den stora ofredens tid. När Fjärdhundra och Sala kontrakts allmoge försvarade bygden mot ryssarna, som ämnade erövra Sala silvergruva.
Hälsning till hembygden. Utgiven av präster i Sala, Fjärdhundra och Väster Färnebo kontrakt 1925. Årg. 3, s. 4—5. Med 1 illustr. 4:o.

3111. **Steuart, A. Fr.,** Sweden and the Jacobites, 1719—1720.
The Scottish historical review 1926, s. 119—127.

3112. [**Ahnlund, N.**], Baron Trenck och prinsessan Amalia. Det verkliga förloppet vid Lovisa Ulrikas svenska giftermål. Av *Historiker*.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 218 (14/8).

3113. **Kuylenstierna, Osw.,** Gustav III och grevinnan du Barry.
Ord och bild 1926. Årg. 35, s. 271—280. Med 8 illustr.

3114. **Benson, Adolph B.,** Sweden and the American revolution. XII + 216 s. + 7 pl. s. New Haven.

3115. **Tiselius, Carl A.,** Göteborgs försvar hösten 1788.
Göteborgs försvar 1926, s. 11—31. Med 5 illustr.

3116. **L[öfströ]m, K.,** »Greve Muncks falska Fahnehjelmare.» Ett svenskt motstycke på 1700-talet till förfalskningsskandalen i Ungern.
Stockholmstidningen 1926, N:o 15 B, Söndagsbilaga (17/1).

3117. **Liedgren, Emil,** En sorgfest i Stora Tuna den 6 juni 1792.
Julbok för Västerås' stift 1926. Årg. 21, s. 73—77.

3118. **Lundh, Herbert,** Gustaf IV Adolf och Sveriges utrikespolitik 1801—1804. Förhistorien till Sveriges deltagande i det tredje koalitionskriget mot Frankrike. Akad. avh. XIX + 301 + (1) s. Uppsala, Förf. Pr. 7 kr.
Rec. i Dagens Nyheter 1926, N:o 352 (28/12) av *N. Forssell.*

3119. **Zachrisson, K.-E.,** Soldatbrev från Sveriges krig i början av 1800-talet. [1807—14.]
Bygden. Årskr. utgiven av Östra Södermanlands kulturhistoriskaför. 1925, s. 104—117.

3120. **Z[eeh], E.,** Åland och folkrörelsen därstädes år 1808.
Meddelanden 28 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1924, s. 39—51.

3121. **Z[eeh], E.,** Åland och de militära åtgärderna därstädes efter folkresningen 1808.
Meddelanden 29 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1925, s. 46—62. Med 1 karta.

3122. Ett brev från general F. von Buxhoevden till krigsministern A. Araktschejev [1809]. Meddelande av *C. M. Schybergson.*
Hist. tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 87—98.

3123. **Billman, B.,** När värmlänningarne gjorde revolution. Några anteckningar om Adlersparres förehavanden i Värmland 1809.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 78 B (4/4).

3124. **Stackell, L.,** En historisk julafton. [Den 24 december 1809.]
Stockholmstidningen 1926, N:o 350 (24/12).

3125. **Thomson, Arthur,** Liberal. Några anteckningar till ordets historia.
Festskrift tillägnad Theodor Hjelmqvist på sextioårsdagen den 11 april 1926, s. 147—191.

3126. Excellensen Jacob de la Gardies journaler och självbiografiska anteckningar. [1809—1810.] Medd. av *Birger Sjövall.*
Hist. Tidskr. 1926, s. 140—147.

3127. **Söderbaum, H. G.,** Äldre och nyare åsikter om kronprinsen Karl Augusts obduktion med särskilt avseende på Berzelii förhållande till densamma. Föredrag vid Svenska läkaresällskapets sammankomst den 7 april 1925.
Hygiea 1925. Bd 87, s. 462—479.

3128. **Wollebæk, S.,** 1809—1814. Norges uavhengighet eller landets selvstendighet. 1—2 + bilagor. 290 + (1) s. Med flera illustr. i texten. Fredrikshald, E. Sems forlag.

3129. **Wilhelm,** hertig av Södermanland, Där farfars farfar föddes.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 170 (27/6).

3130. **Bonsdorff, C. v.,** Mötet i Åbo 1812.
Hist. Tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 111—136.

3131. **Morén, F. W.,** Några upplysningar om Karl Johans operationsplan mot Danmark i mars 1813.
Kungl. krigsvetenskaps-akademiens handlingar och tidskr. 1926. Årg. 93, s. 392—400.

3132. **T[ingste]n, L.,** Kronprinsen Karl Johans krigföring under höstfälttåget år 1813, jämförd med den år 1814.
Kungl. krigsvetenskaps-akademiens tidskr. 1926. Årg. 93, s. 241—255. Med 2 skisser i texten.

3133. **Hardy, G. Gathorne,** Norway. With a foreword by *H. A. L. Fisher.* 324 s. London, Ernest Benn 1925.
S. 100—120: The Swedish union.

3134. **Tingsten, Lars,** Carl Löwenhielms uttalanden om kronprinsen Karl Johan i komplement till hans »Lefvernesbeskrifning». 37 s. Uppsala.
Särtryck ur Karl Johans förbundets handlingar 1923—1926.

3135. **Tingsten, Lars,** Kronprinsen Karl Johan och Viel-Castel.
Hist. Tidskr. 1926, s. 375—396.

3136. Bodö-saken. British diplomatic correspondence relating to the Bodö affair. Extracted from the public foreign records and edited for Kjeldeskriftfondet by *G. M. Gathorne Hardy.* 103 s. Oslo, Jacob Dybwad. Pr. 5 kr.

3137. **Brander, Uno,** Hov och societet under Kars Johans-tiden. 268 + (1) s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Lars Hökerberg. Pr. 7 kr. 50 öre.
Rec. i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1926, $^{6}/_{12}$ av *Gunnar Carlquist.*

3138. **Wedberg, Birger,** Karl XIV Johan och högsta domstolen. Nordiska juriststämman i Stockholm och Uppsala 5—18 sept. 1926.
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 328 ($^{2}/_{12}$) av *N. Forssell.*

3139. Då stamfaderns förste sonson kom till världen. Karl XV:s födelse väckte hänförda känslor landet runt. — Ett hundraårsminne den 3 maj.
Stockholmstidningen 1926, N:o 117 B, Söndagsbilaga ($^{2}/_{5}$).

3140. **Feuk, Johan,** Carl Abraham Bergman och justitiekanslern Törnebladh. En tidsbild från liberalismens kampår.
Festskrift tillägnad Theodor Hjelmqvist på sextioårsdagen den 11 april 1926, s. 7—43.

3141. **Tingsten, Lars,** Sveriges militära aktion år 1848 och neutralitetstjänstgöring år 1849—1850.
Hist. Tidskr. 1926, s. 1—45.

3141½. **Cullberg, Albin,** La politique du roi Oscar I pendant la guerre de Crimée . . . T. 2. 114 s. Börrum (tr. i Frankrike), Förf. Pr. 10 kr.
Rec. i Dagens Nyheter 1927, N:o 59 ($^{2}/_{3}$) av *H. L[arsso]n.*

3142. **Areen, Ernst E.,** Karl XV:s öländska jaktfärder. 69 s. + 16 fig. Sthlm, Ivar Hæggström. Pr. 2 kr. 25 öre. Bibliofiluppl. i originalband 12 kr. 50 öre.
Acta Oelandica. 3.

3143. **De Geer, Louis,** Politiska hågkomster från åren 1901—1921. 115 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 75 öre.

3144. **Tufvesson, Theodor,** När »gamle kungen» ville ha Kurlandsmördaren benådad.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1925, N:o 339 ($^{13}/_{12}$). Äfven i *Tufvesson, Theodor,* På bygader, kungsvägar och stadsgator, s. 167—171.

3145. **Hildebrand, Karl,** Minnen från unionens sista år.
Nya Dagligt Allehanda 1926, N:o 147 ($^{2}/_{6}$).

3146. **Hagerup-Bull, E.,** Fra 1905. Erindringer og Betragtninger. 1—6.
Samtiden 1926. Aarg. 37, s. 197—207, 269—280, 333—345, 385—395, 449—463, 521—542.
1. Höirepartiets fortid og 1905. 2. Francis Hagerup i 1905. 3. Linjerne. 4. Sanktionsnegtelsen. 5. Syvendejunibeslutningen og folkeavstemningen. 6. Kongevalget. Även i bokform. 110 + (2) s. Oslo, Aschehoug & C:o 1927.
Rec. i Stockholmstidningen 1927, N:o 29 ($^{31}/_{1}$).

3147. **Storm, Halvor,** Unionspolitiken og höire. 79 s. Oslo, Steenske forlag. Pr. 2 kr.

3148. **[Lundgren, K. Hj.],** De kritiska dagarna i maj 1906. När Karl Staaffs första ministär föll på rösträttsfrågan. Av *Juvenalis.*
Stockholmstidningen 1926, N:o 143 B ([27]/5).

3149. **Branting, Hjalmar,** Tal och skrifter i urval. Redaktion: *Z. Höglund, Georg Branting, Arthur Engberg, Gustav Möller* och *Rickard Sandler.* D. 1. Socialistisk samhällssyn. 341 + (2) s. Med flera illustr. i texten. Stockholm. Tidens förlag. Pr. 4 kr. 50 öre.
S. 6—78: Zeth Höglund, Till Hjalmar Brantings karakteristik.

3150. Svensk politik vid krigsutbrottet. Från det diplomatiska spelet i Stockholm sommaren 1914. Ur den stora engelska aktpublikationen, vars första band nu utkommit. Ockupation av svensk hamn inom möjligheternas område. Hur makternas försäkran utverkades att respektera vår neutralitet.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 348 ([22]/12).

3151. **Wickman, Johannes,** Sveriges neutralitet vid krigsutbrottet.
Dagens Nyheter 1926, N:o 353 ([29]/12).

Biografi och genealogi.

3152. **Bucht, Gösta,** Härnösands gymnasiematrikel 1650—1800. VII + 124 s. Härnösand.
Bilaga till Årsredogörelsen för Härnösands läroverk 1925—26.
Rec. i Pedagogisk tidskr. 1926. Årg. 62, s. 242—244 av *J. N[ordlander].*

3153. **Bygdén, L.,** Hernösands stifts herdaminne. Bidrag till kännedomen om prästerskap och kyrkliga förhållanden till tiden omkring Luleå stifts utbrytning. D. 3. 389 + (1) s. Uppsala & Sthlm (tr. i Uppsala), Almqvist & Wiksell. Pr. 16 kr.

3154. **Död- och begravningsbok,** Vänersborgs kyrkas, 1690—1700. Utgiven och med anmärkningar försedd av *Bertel Hallberg.* 99 s. Vänersborg (tr. i Linköping) 1925. Tryckt i 200 exemplar.

3155. **Elgenstierna, Gustaf,** Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Med tillägg och rättelser. D. 2. Af Chapman—Fägerstråle. X + 880 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 60 kr.

3156. **Hallgren, C. J.,** Gotländska släkter. Genealogiska och biografiska anteckningar. D. 1. 572 + (4) s. Visby, Förf. Pr. 10 kr.

3157. **Hylander, Ivar,** Östgötars minne. Ny följd. 1. (1) + 55 s. Med många portr. i texten.
Acta Ostrogothia 1925. II. 1. Bilaga.

3158. **Lagergren, Helmer,** Landshövdingar i Norrbottens län. 2. Från tiden för länsstyrelsens förflyttning till Luleå år 1856.
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1926. II. 3. s. 73—104. Med 1 pl. o. 12 portr. i texten.

3159. **Lexikon,** Svenskt biografiskt. Redaktionskommitté: *J. A. Almquist, E Naumann, H. Schück, L. Starenow.* Redaktör: *B. Boëthius.* H. 27—30. Bredberg—Bygdén. S. 161—797 + (10) s. Sthlm, Bonnier 1925, 26. Pr. 7 kr. häftet.

3160. **Långström, Erland,** Göteborgs stads borgarelängd 1621—1864. 225 + (2) s. Göteborg.
Skrifter utgivna av personhistoriska föreningen äldre Göteborgssläkter.

3161. **Bouchard, S.,** Några anteckningar om Ekeby pastorats kyrkoherdar.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1926. Årg. 21, s. 72—79. Med 4 illustr.

3162. **Schram, Claës Eric,** Skolmästare i Östhammar. 32 s. Sthlm 1925. Tr. som manuskript.

3163. **Westman, Axel,** Gravstenar i Halmstads kyrka.
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1926. Årg. 3, s. 104—114. Med 6 fig. i texten.

3164. **Dalgren, Lars,** *Georg Adlersparres* sista år.
Personhistorisk tidskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 26, s. 164—170.

3165. **Ankarcrona, Carl,** När jag ser tillbaka .... Illustrerad. 313 s. Sthlm, Lars Hökerberg. Pr. 7 kr. 50 öre.

3166. **Pfannenstill, M.,** *Ansgarius.*
Kristendomen och vår tid 1926. Årg. 21, s. 60—62.

3167. **Rimbert,** Ansgars levnad. Översatt av *Gunnar Rudberg.* Med en historisk inledning av *N. Ahnlund.* 162 s. Sthlm (tr. i Uppsala), Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pr. 3 kr. 25 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 325 (29/11) av *E. Nygren.*

3168. **Gustaf Mauritz Armfelts** sista brev. [1814.] Medd. av *Harry Donner.*
Hist. tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 98—101.

3169. **Hammar, H. B.,** *Gottfrid Billing.* Skolmannen. Kyrkomannen. Statsmannen. Minnesteckning. 143 + (1) s. + 1 portr. Sthlm (tr. i Lund), Sv. kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pr. 2 kr. 50 öre.

3170. **Roth, Ansgar,** *Tyko Brahe.* Ett 350-årsminne.
Ord och bild 1926. Årg. 35, s. 641—657. Med 8 illustr.

3171. **Westergren, Nils,** Tyko Brahe. Till 350-årsminnet. 47 + (1) s. Med några illustr. i texten. Landskrona, Gustavsons bokh. Pr. 1 kr.

3172. **B[onsdorff], C. v.,** *Sam Clason* †.
Hist. tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 47—48.

3173. **Hallendorff, Carl,** Sam Clason †.
Hist. Tidskr. 1926, s. 69—72.

3174. **Linvald, Axel,** Sam Clason †.
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1926. Niende Række. Bd 4, s. 373—376.

3175. **Naumann, Erik,** Sam Clason †.
Nord. tidskr. för biblioteksväsen 1926. Årg. 13, s. 34—39.

3176. **De Brun, Fr.,** Fältmarskalken *Erik Dahlberghs* närmaste släktingar. I anledning av ett förestående 300-årsjubileum.
Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 186 (12/6).

3177. **Konow, J.,** Erik Dahlbergh som husägare i Stockholm. Ett apropos till hans trehundraårsminne.
Bonniers veckotidning 1925, N:o 42, s. 18—19, 55. Med 4 illustr.

3178. **Lundquist, John,** Erik Dahlbergh — hjälten och konstnären. Ett trehundraårsminne.
Aftonbladet 1925, N:o 270 (4/10).

3179. **Lundbergh, Arvid,** Erik Dahlberg och hans betydelse för Malmö.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1925, N:o 269 (4/10).

3180. **Strandberg, J. A.,** Erik Dahlberg och Turinge.
Bygden. Årsskr. utgiven av Östra Södermanlands kulturhistoriska för. 1925, s. 33—40. Med 2 fig.

3181. **De Geer, Louis,** Strödda minnen från åren 1854—1924. 197 + (2) s. + 19 pl. o. många illustr. i texten. Sthlm, Bonnier. Pr. 6 kr. 5 öre.
Rec. i Dagens Nyheter 1926, N:o 311 (15/11) av *S*[*v*.] *H*[*aglund*].

3182. **Möller, Artur,** *Ehrensköld* — hjälten vid Hangö udd.
Stockholmstidningen 1926, N:o 268 B, Söndagsbilaga (3/10).

3183. **Fersen, Axel von,** Dagbok. Utgiven av *Alma Söderhjelm*. D. 2. 536 + (1) s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Bonnier. Pr. 15 kr.

3184. **Nordgren, Ali,** *Nils Gissler*, Norrlands förste läkare.
Ålsta. Medelpads folkhögskolas elevförbunds årsskr. 1925. Årg. 1, s. 5—13.

3185. **Forssell, N.,** *J. A. Gripenstedt* — en svensk märkesman. En karaktäristik av en klassisk liberal från vårt 1800-tal.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1925, N:o 9 (11/1).

3186. **Westman, C. G.,** *Hugo Grotius.*
Svensk juristtidning 1926. Årg. 11, s. 113—122.

3187. **[Johnsso]n, [P.],** En vitterhetsälskande Geflehövding. Några anteckningar om landshövdingen greve *Nils Gyldenstolpe*.
Gefle-Posten 1925, julnummer, s. 4—6. Med 1 portr.

3188. **Lundberg, T.,** *Sven Porlsen Gynge*. Majoren. Göingehövdingen. 1610—1676. 19 s. Med 3 illustr. i texten. Tranås.
Särtryck ur Göinge hembygdsförenings årsbok.

3189. **Pleijel, Hilding,** Stenbocks kurir — en karolinsk mångfrestare. Krigaren, som blev lagman i Skåne, hovrättspresident och — from psalmdiktare. [*Henrik Hammarberg*.]
Sydsvenska Dagbladet Snällposten, 1925, N:o 325 (29/11).

3190. **Heden, Hjalmar,** *Sven Adolf Hedin*. 21 s. Med 1 port. i texten. Sthlm.
Särtryck ur Läsebok för folkskolan: Arbets- och samhällsliv 6, s. 329—349.

3191. **Herslow, Carl,** Ur en nittiårings barndoms- och ungdomsminnen.
Skåne. Årsbok 1926, s. 3—18. Med 4 illustr.

3192. **Hierta, Lars,** Självbiografi med talrika bilagor. Enligt uppdrag av stiftelsen Lars Hiertas minne utgiven av *Gustav A. Aldén*. 132 s. + 1 portr. Sthlm, Lars Hökerberg. Pr. 4 kr. 50 öre.

3193. **Holmgren, Ann Margret, f. Tersmeden,** Minnen och tidsbilder. D. 1. 255 s. 2. 217 s. + 1 portr. o. många illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. för båda delarna 12 kr.
Rec. i Dagens Nyheter 1926, N:o 311 (15/11) av *S*[*v*.] *H*[*aglund*].

3194. **Thermænius, Edv.,** *Carl Ifvarsson*. Ett bidrag till hans politiska karakteristik.
Svensk tidskr. 1926. Årg. 16, s. 95—106.

3195. **Härnelius, Axel,** Bondeledaren *Hans Jansson*. Bidrag till kännedom om svenska allmogens historia under förra hälften av 1800-talet. Akad. avh. [Göteborg.] 455 s. Åmål (tr. i Trollhättan). Förf. Pr. 12 kr.

3196. [**Hans**] **Järta** till Carl Gustaf Styffe. [1843, 44.] Medd. av *O. Wieselgren*.
Hist. Tidskr. 1926, s. 258—264.

3197. En ödemarksapostel. *Petrus Læstadius*, ståtlig gestalt i lapplandsmissionens historia.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 78, Söndagsbilaga (21/3).

3198. **Lagergren, Claes,** Mitt livs minnen. D. 5. Min vallfart och resa i Österlandet 1881. 435 s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.
Rec. i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1926, 1/11 av *Gunnar Carlquist.*

3199. **Granberg, Olof,** *Johan Holm Leijoncrona.* Drottning Kristinas livskräddare och kammartjänare, som blev hovintendent, adelsman och generalkommissarie.
Bonniers veckotidning 1925, N:o 7, s. 22—23. Med 1 portr.

3200. **Leuhusen, W.** Ur friherre Wilhelm Leuhusens journal. Anteckningar för åren 1791—1809. Meddelade av *H. L. von Dardel.*
Personhistorisk tidskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 26, s. 105—123. Med 2 portr.

3201. **Jacobson, Esther,** En kvinnlig politiker under frihetstiden. *Henrika Juliana von Liewen.*
Stockholmstidningen 1926, N:o 170 B, Söndagsbilaga (27/6).

3202. **Malmeström, E.,** *Carl von Linnés* religiösa åskådning. XXV + 255 + (1) s. Sthlm (tr. i Uppsala), Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pr. 6 kr. 25 öre.

3203. **Melander, E.,** Blad ur min levnadsbok. 347 s. Med många illustr. i texten. Uppsala (tr. i Sthlm), J. A. Lindblad. Pr. 9 kr.

3204. **Forssberg, Einar,** *Gustaf Henrik Mellin.* Biografisk och litteraturhistorisk studie. 61 s. Västervik.
Bilaga till Årsredogörelsen för Västerviks läroverk 1925—1926.

3205. **Nordén, Arth.,** Är »*Messeniernas* fall» en Messeniernas upprättelse? Förgrundsfigurerna i August Brunius' pjäs konfronterade med sina historiska motsvarigheter.
Stockholmstidningen 1926, N:o 110 B, Söndagsbilaga (25/4).

3206. **Isberg, A. U.,** När *Pechlin* fick sin militära utbildning i Malmö. En brevsamling från 1730-talet. Med 2 Pechlinporträtt. 48 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 1 kr. 25 öre.

3207. **Schiller, Harald,** *Petrus de Dacias* helgonbiografi.
Ord och bild 1926. Årg. 35, s. 257—267. Med 2 illustr.

3208. **Nygren, C. E.,** Borgmästaren *Leonard Johan Ringer.* Ett stycke Karlstadshistoria från 1700-talets förra hälft.
Värmland förr och nu 1926. Meddelanden från Värmlands fornminnes- och museiförening. H. 24, s. 17—48.

3209. **Bosson, N. Hj.,** *Johannes Rudbeckius.* 1—2.
Läsning för svenska folket 1924, s. 60—76, 127—130.

3210. **Wijkmark, Henning,** *Anders Karl Rutström.* En herrnhutisk prästpolitiker från 1700-talet.
Julboken 1926, s. 214—244. Med 6 illustr.

3211. **Stadener, Sam.,** *Henric Schartau*-dagens 100-årsminne.
Lunds Dagblad 1925, N:o 27 (3/2).

3212. **Jacobson, Esther,** Bröderna *Schechta.*
Personhistorisk tidskr. 1926. Årg. 27, s. 45—69.

3213. **Rydman, Erik,** En kunglig svensk sjörövare och hans bedrifter. [*Henrik Gerritsen Sjöhjelm.*]
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 13 (17/1).

3214. **Vlengel, Ellen,** En misskänd Västerbottenshövding. Ett offer för avund och förtal. [*Pehr Adam Stromberg.*]
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1926, s. 86—101. Med 3 illustrationer.

3215. **Brander, Uno,** En rysk diplomat vid Karl Johans hov. [*J. P. von Suchtelen*].
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 2 B (3/1).

3216. **Husberg, K. S.,** *Hugo Tamm* såsom personlighet. (Se N:o 3679.)
Hist. Tidskr. 1926, s. 147—170.

3217. **Marstrand, Vilhelm,** Aetten *Tersmedens* oprindelse. Slægten tor Smede fra Stade og Flensborg.
Personhistorisk tidskr. 1926. Årg. 27, s. 79—129 + 1 pl.

3218. **Vennerström, Ivar,** *F. V. Thorsson.* En minnesskrift. (4) + 332 + (1) s. + 1 portr. o. många illustr. i texten. Sthlm, Tidens förlag. Pr. 3 kr. 75 öre.

3219. **Svanberg, Victor,** En ädling i Röda rummets riksdagshistoria. [*Curry Treffenberg.*]
Socialdemokraten 1925, julnummer.

3220. **Lizell, Gustaf,** *Johan Olof Wallin* som predikant.
Till ärkebiskop Söderbloms sextioårsdag 15/1 26, s. 363—380.

3221. **Weidenhielm, E. G.,** Från flydda tider. Minnen och intryck. 222 s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Ivar Baarsens förlag. Pr. 5 kr. 50 öre.

3222. **Bromander, C. V.,** En minnesvärd värmländsk landshövding. [*Olof Wibelius.*]
Karlstads stifts julbok 1926. Årg. 15, s. 20—41. Med 4 illustr.

3223. **Wrangel, Thecla,** Hörsagor och personliga minnen. 274 + (1) s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Bonnier. Pr. 7 kr. 50 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 343 (17/12) av *Albert Engström.*

3224. **Åkerhielm, Erik,** *Åkerhielmska* släktboken. Åkerhielmska ätternas öden under fyra sekler på grundvalen av arkiv- och andra forskningar verkställda av Nils Åkerhielm af Margretelund under åren 1911 och 1919—23 samt med ledning av riddarhusgenealogierna m. fl. urkunder. Med 300 illustr. 396 + (76) s. + 7 genealogiska bilagor. Sthlm, Åkerhielmska släktföreningen. Pr. 40 kr.

3225. **Böök, Fr.,** Samuel Ödmann.
Böök, Fr., Ögonvittnen, s. 31—45.

Heraldik, numismatik och sfragistik.

3226. **Bull, Edv.,** Jemtlands landskapssegl og våpen.
Festskrift til Hjalmar Pettersen 13:de januar 1926, s. 251—253. Med 1 fig.

3226. **Epitafier** och vapensköldar i svenska kyrkor- och sakristior. 2. Lofta kyrka i Tjust.
Arte et marte. Årsskrift för ridderskapet och adeln 1926, s. 50—53. Med 5 illustr.

3228. **Flagga,** Vår. Historiska meddelanden och praktiska anvisningar. Redigerad av *Knut Nyblom.* 84 s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Styrelsen för svenska flaggans dag. Pr. 2 kr.
Innehåller bl. a.: *L. Stackell,* Ur vår flaggas historia. S. 21—38 och *L. Stackell,* Fanan och några blad ur dess historia. S. 53—71.

3229. **Kjellberg, Carl M.,** Myntning och mynthus i Vadstena.
Kungl. mynt- och justeringsverket. Myntdirektörens årsberättelse för 1922 (tr. 1924), s. 55—62. Med 1 karta.

3230. **Kjellberg, Sv. T.,** Myntbuset i Västerås.
Kungl. mynt- och justeringsverket. Myntdirektörens årsberättelse för 1925 (tr. 1926), s. 59—68. Med 4 illustr.

3231. **L[undström], C[arl],** Bland föregångare till kronor och ören. Något om våra äldsta svenska mynt och deras förekomst. Medeltidsmynt och mynttillverkning.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 8, Söndagsbilaga ($^{10}/_{1}$).

3232. **Ramel, O. M.,** Kungl. Skånska husarregementets standar.
Skåne. Årsbok 1926, s. 19—35. Med 11 fig.

3233. **S[tackell], [L.],** Ur vår flaggas historia. När unionsflaggorna första gången hissades i främmande farvatten.
Stockholmstidningen 1926, N:o 150 B, Söndagsbilaga ($^{6}/_{6}$).

3234. **Toll, Hans,** Kronor och sjöblad i danska riksvapnet. 8 s. Khvn.

3235. **Vapen,** Dalarnas.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 5, s. 133—137. Med 7 bilder.

Krigshistoria.

3236. **Bennedich, Carl,** Ur det gamla gardets öden. En teckning till Kungl. Svea lifgardes minnesfest 1926. Sammanfattad på grundval av arkivaliskt material, samlat och för Kungl. Svea lifgardes historia delvis bearbetat. (3) + 281 + (1) s. + 1 pl. + 1 karta. Sthlm. Norstedt. Pr. 5 kr. Av detta arbete är även tryckt en bibliofilupplaga i 200 numrerade exemplar. Pr. 20 kr.
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 240 ($^{5}/_{9}$) av *Carl Hallendorff;* i Svensk tidskr. 1926. Årg. 16, s. 459—463 av *Bertil Boëthius;* i K. Krigsvetenskapsakademiens tidskr. 1926. Årg. 93, s. 471—485 av *W. Kleen.*

3237. **Drolsum, A. C.,** Den norske hærs og flaates bedrifter gjennem 300 aar. En appel till nutidens Norge. 1—4.
Aftenposten 1926, N:o 384 ($^{2}/_{8}$), 388 ($^{4}/_{8}$), 392 ($^{6}/_{8}$), 401 ($^{11}/_{8}$).

3238. **Dunér, Arthur,** Från beväringsinrättningens barndomsår.
Landstormsmannen 1926, s. 3—13. Med 6 illustr.

3239. **Dunér, Arthur,** Sveriges landstorm. Kortfattad historik på uppdrag av Sveriges landstormsförenings centralförbund. 317 s. + 1 pl. Med många illustr. i texten. Sthlm. En bibliofiluppl. är tryckt i 25 numrerade exemplar.

3240. **Försvarsproblem,** Svenska, under ett århundrade efter stora ofredens dagar.
Meddelanden 29 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1925, s. 24—45.

3241. **Kuylenstierna, Osw.,** Ett märkeligt vapenhistoriskt manuskript från Karl XII:s tid.
Svenska vapenhistoriska sällskapets årsskr. 1926, s. 6—9. Med 2 illustr.

3242. **Leander, Sigfrid,** Blekinge båtsmän.
Blekinge-bygder. Årsbok utgiven av Blekinge hembygdsförbund 1926. Årg. 4, s. 11—21. Med 3 fig.

3243. **Leijonhufvud, K. K:son,** Kring prästinstitutionen vid regementena i Strängnäs stift i slutet av 1600-talet.
Svensk militär tidskr. 1926. Årg. 15, s. 37—42.

3244. **Ljungberg, Valdemar,** Göteborgs befästningar och garnison. 728 s. 193 bilder i texten o. 12 bilagor. Göteborg, Medéns bokh. Pr. 20 kr.
Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum genom jubileumsutställningens publikationskommitté. 8.

3245. **Petri, Gustaf,** Kungl. Första livgrenadjärregementets historia. D. 1. Östgötafänikorna till och med år 1618. IX + 467 + (1) s. + 8 planscher + 7 kartor och många vignetter och skisser i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 9 kr.
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1926, N:o 138 (24/5) av *Bq* under titel: När förfäderna gingo »man ur huse». Hur Sveriges försvar växte upp ur bondehärarna och organiserades av Gustaf Vasa, Erik XIV och Karl IX: i Svensk tidskr. 1926. Årg. 16 s. 270—273; i K. Krigsvetenskapsakademiens tidskr. 1926. Årg. 93, s. 513—518 av *Hj. F.*

3246. **Platen, C. G.,** Kungl. Skånska dragonregementets historia. D. 3. I sammandrag. Organisation och krigshistoria 1721 till våra dagar. 71 + (1) s. + 2 portr. o. 16 pl. 4:o. Ystad (tr. i Malmö), Ericssons bokh. Pr. 2 kr. 50 öre.
Minnesskrift vid Kungl. Skånska dragonregementets tvåhundrafemtio-års jubileum 16¼76—19¼26.

3247. **Stenhammar, Waldemar,** Östgöta kavalleriregemente under frihetstiden och Gustaf III:s regering. 318 s. + 23 pl. + 7 kartor o. 1 tabell. Med 5 bilagor i texten. Linköping. En uppl. på bättre papper tr. i 100 exemplar.

3248. **Ställning,** Sveriges, och försvarskraft genom seklerna.
Meddelanden 28 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1924, s. 72—83.

3249. **Uppmarschplaner,** Karl XI:s, för de ständiga truppförbanden i det egentliga Sverige.
Meddelanden från Kungl. krigsarkivet. [H.] 4, s. 131—212. Med 1 skiss i texten.

3250. **Västgöta regemente,** Kungl. Kamrat- och minnesfest 19¼26. 31 + (1) s. Med många illustr. i texten. Göteborg.

3251. **Zeeh, Erik,** Lantvärnet 1808—1809.
Stockholms försvar 1926, s. 50—60. Med 7 illustr.

Litteratur- och konsthistoria.

3252. **Ambrosiani, Sune,** Tegelbyggnader i Norden. [H.] 1. Byggnader från romansk tid. (3) + 64 s. Med 86 fig. 4:o. Sthlm (tr. i Hälsingborg), Sveriges Tegelindustriförening. Tryckt i 500 exemplar. Uppsatsen ingår i tidskriften Tegel. Pr. 4 kr. 50 öre.

3253. **Bæckström, Arvid,** Rörstrand 1726—1926. Några konturer.
Ord och bild 1926. Årg. 35, s. 385—402. Med 17 illustr.

3254. **Berthelson, Bertil,** Kapitelsalen i Vadstena Munkkloster. Några Byggnadshistoriska undersökningsresultat.
Fornvännen 1926. Årg. 21, s. 357—376. Med 10 fig.

3255. **Fried, Leon,** Heidenstams Karl XII. En studie.
Karolinska förbundets årsbok 1925 (tr. 1926), s. 233—250.

3256. **Granberg, Olof,** En återfunnen Gustaf Adolf-byst, konungens pålitligaste porträtt.
Dagens Nyheter 1926, N:o 293 (28/10).

3257. **Hahr, Aug.,** Karl XIV Johans besök vid Gamla Uppsala högar år 1834. En originell taveldeposition från Nationalmuseum till Uppsala universitet.
Stockholmstidningen 1926, N:o 36 B, Söndagsbilaga (7/2).

3258. **Hammarström, M.,** Glossarium till Finlands och Sveriges latinska medeltidsurkunder jämte språklig inledning. XIII + (1) + 252 s. Helsingfors 1925. Pr. 40 m.
Finska historiska samfundet. Handböcker. 1.
Rec. i Hist. tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 147—148 av *I. A. Heikel.*

3259. **Lindgren, John,** Socialdemokratens föregångare. Tre år av Folkviljans växlingsrika historia.
Socialdemokraten 1925, N:o 304 (8/11).

3260. **Munthe, Gustaf,** Svensk konstslöjd under 1700-talet. En översikt. 134 s. + 48 pl. s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 8 kr.
Röhsska konstslöjdmuseet.

3261. **Olsson, Martin,** Nicodemus Tessin d. ä:s finska kyrka på Helgeandsholmen och dess konsthistoriska ställning.
Rig 1926, s. 34—54. Med 14 fig.

3262. **Pipping, Rolf,** Kommentar till Erikskrönikan. (3) + 858 + (1) s. Helsingfors (tr. i Åbo). Pr. 90 m.
Svenska litteratursällskapet i Finland. 187.

3263. **Roosval, Johnny,** Den gotländska ciceronen. Vägvisare genom den gotländska konsthistorien med huvudvikten lagd på medeltida kyrkokonst. Till den resandes tjänst utarbetad. 148 + (1) s. + 2 kartor. Med många illustr. i texten. Visby (tr. i Sthlm), Gotlands turistförening. Pr. inb. 2 kr. 75 öre.

3264. **Roosval, Johnny,** Revision av gotländska dateringar. 1—3.
Fornvännen 1925, s. 97—104, 290—308; 1926, s. 73—84. Med 16 fig.

3265. **Rydbeck, Otto,** Ärkebiskop Andreas Sunessons grav i Lunds domkyrka. En undersökning. Under medverkan av *Carl M. Fürst* och *Agnes Branting.* 146 s. Med 101 fig. 4:o. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 10 kr.

3266. **Schück, H., & Warburg, K.,** Illustrerad svensk litteraturhistoria. 3:e fullständigt omarbetade uppl. utg. av *Henrik Schück.* D. 1. 464 s. Sthlm, Hugo Geber. Pr. 20 kr.
Rec. i Stockholmstidningen 1926, N:o 324 (28/11) av *Oscar Wieselgren.*

3267. **Thordeman, Bengt,** Sankt Per i Sigtuna. Dess rekonstruktion och konsthistoriska ställning.
Fornvännen 1924. Årg. 19, s. 204—223. Med 10 fig.

3268. **Vising, Johan,** En comedia om drottning Kristina av Sverige av Pedro Calderón de la Barca.
Ord och bild 1926. Årg. 35, s. 65—75. Med 2 illustr.

3269. **Waldén, Bertil,** En konstnär från stormaktstidens Södermanland [Nicolaes Millich].
Eskilstuna-Kuriren 1925, julnummer, s. 7—13. Med 7 illustr.

Statsrätt, juridik och nationalekonomi.

3270. **Almquist, J. E.,** Tidelagsbrottet. En straffrätts-historisk studie. 44 s. Uppsala, Lundequistska bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.
Uppsala universitets årsskrift. Juridik. 1.
Rec. i Svensk juristtidning 1926. Årg. 11, s. 281—234 av *Birger Wedberg;* i Tidskr. utg. av Juridiska föreningen i Finland 1926. Årg. 62, s. 309—318 av *Ragnar Hemmer.*

3271. **Bergman, C. G.,** Servitut i 1600-talets rättspraxis. [Studier i svensk servitutsrätt 3]. 84 s. Lund, Gleerupska universitetets bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.
Separat ur Skrifter tillägnade Johan C. W. Thyrén den 31 maj 1926.

3272. **Cederblad, Nils,** Befolkningsfrågan i Sverige under äldre tider.
Tiden 1926. Årg. 18, s. 226—241.

3273. **Cederström, Carl,** Ingelstads och Järrestads häradsnämnder under tiden 1825—1926.
Föreningens för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne skrifter 2 (1926), s. 197—220.

3274. **Delin, Carl,** Om blodshämnden och götalagarnas straffbestämmelser för enkelt viljadråp.
Skrifter tillägnade Johan C. W. Thyrén vid hans avgång från professorsämbetet den 31 maj 1926, s. 238—308.

3275. **Edling, Nils,** På häradsting i Vendel för 300 år sedan. Föredrag vid årssammanträdet 1925.
Upplands fornminnesf. tidskr. 1925—26. Bd 10, s. 1—20. Med 2 illustr.

3276. **Elgqvist, Eric,** Ett bidrag till kännedomen om Värends härads rätt och Bländasägnen.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1926, s. 186—193.

3277. **Enander, Bo,** Striden om 72:an vid 1834—35 års riksdag.
Statsvetenskaplig tidskr. 1926. Årg. 29, s. 198—205.

3278. **Forssell, Arne,** Svenska statsförvaltningens historia. Utkast till en disposition.
Från svenska statsförvaltningen 1926. Årg. 17, s. 13—17.

3279. **Haralds, Hjalmar,** Departement och kollegier. En historisk synpunkt på förvaltningsreformen.
Det nya Sverige 1926. Årg. 20, s. 58—67.

3280. **Heckscher, Eli F.,** Bidrag till Sveriges ekonomiska och sociala historia under och efter världskriget, under medverkan av *Knut Bergendal, Olof Edström, Olof Ekblom, Otto Järte, Fabian von Koch, Carl Mannerfelt, K. G. Tham.* D. 1. XV + 365 s. 2. VIII + 301 + 15 + (1) s. + 14 diagram. Sthlm, Norstedt. Pr. 9 kr. delen.
Skrifter utg. av Carnegie-stiftelsen för internationell fred. Avdelningen för nationalekonomi och historia.
Rec. i Dagens Nyheter 1926, N:o 342 (16/12) av *A. L[indberg[e]r;* i Stockholmstidningen 1926, N:o 345 (19/12) av *Bertil Ohlin.*

3281. **Herlitz, N.,** Om lagstiftning genom samfällda beslut av konung och riksdag. Studier i svensk statsrätt. H. 1. (1) + 256 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr. 50 öre.

3282. **Holm, T.,** Ur gångna tiders rättsväsen. Några anteckningar.
Heurgren, P. G., Posten i forntid och nutid. Till minne av världspostföreningens femtioåriga tillvaro, s. 117—122.

3283. **Holmbäck, Åke,** Studier i äldre sjörätt. Tillika ett bidrag till Grotiusjubileet. 38 s. Uppsala, Lundequistska bokh. Pr. 1 kr. 25 öre.
Uppsala universitets årsskr. 1926. Juridik. 2.

3284. **Kock, Ebbe,** Om hemföljd (förtida arv) i svensk rätt t. o. m. 1734 års lag. Akad. avh. [Uppsala]. XXIII + 247 + (1) s. Lund, Förf. Pr. 5 kr. 50 öre.

3285. **Lagerroth, Fr.,** Psykologisk verklighet och juridisk fiktion vid tilllämpningen av Sveriges grundlagar. 164 s. Lund, C. W. K. Gleerup 1925. Pr. 4 kr. 75 öre.
Lunds universitets årsskr. N. F. Avd. 1. Bd 20. N:o 6.

3286. **Nordlander, Johan,** Nidsverk å prästs fiske och straff därför.
Hist. Tidskr. 1926, s. 46—51.

3287. **Olsson, Ragnar,** Bondeståndet under den tidigare frihetstiden. Val, organisation och arbetssätt. Akad. avh. XVI + 165 s. Lund, Förf. Pr. 5 kr.
Rec. i Statsvetenskaplig tidskr. 1926. Årg. 29, s. 441—450 av *Fr. Lagerroth.*

3288. **Stjernberg, Nils,** Kommentar till strafflagen kap. 7. IX + 77 s. Uppsala & Sthlm (tr. i Uppsala), Almqvist & Wiksell. Pr. 3 kr. 50 öre.

3289. **Strömbäck, Dag,** Kommentar till Västgötalagen 1, JB 20.
Arkiv för nordisk filologi 1926. N. F. Bd 38, s. 320—322.

3290. **Torslow, Erik,** Attungen och öreslandet. Uppslag till en rättshistorisk utredning. [H.] 8—9 + Efterskrift till 7: 3—4. 10 + 8 + 12 + 18 s. Malmö 1925. Tryckt som manuskript.

3291. **Undén, Östen,** Ministerstyrelse.
Tiden 1926. Årg. 18, s. 521—537.

3292. **Wedberg, Birger,** Cæsars hustru och konungens högsta domstol. Några citat och reflexioner.
Svensk tidskr. 1926. Årg. 16, s. 79—94.

3293. **Wedberg, Birger,** Nådefrågor historiskt belysta. Några anteckningar. 82 + (2) s. Lund (tr. i Malmö), C. W. K. Gleerup. Pr. 2 kr. 75 öre.
Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen. 8.

Bibliografi.

3294. **Bååth, L. M.,** Drottning Kristinas papper. 1. Azzolinisamlingen. 2. Köpet.
Dagens Nyheter 1926, N:o 259 ($^{24}/_{9}$), 262 ($^{27}/_{9}$).

3295. **Cappelin, O.,** Anteckningar till en småländsk bibliografi.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1926. IX + 122 s.

3296. **Hansen, Reinh.,** Bibliografi öfver Åland. 2. (April 1920—oktober 1926). 18 s.
Hansen, Reinh., Ur Ålands forntid. Kulturhistoriska skildringar. 3. Åland. Bidrag till kännedom af hembygden utgifna af föreningen Ålands vänner. 7.

3297. **Hedar, Sam.,** Ecklesiastika räkenskaper i kammararkivet.
Meddelanden från svenska riksarkivet. Ny följd. 1 : 63—65, s. 201—274.

3298. **Johnsson, P.,** Våra kyrkoböcker och hembygdsforskningen. Några synpunkter.
Ariel. Tidskr. för folkligt studie- och bildningsarbete 1925. Årg. 5, s. 135—142. Med 2 illustr.

3299. **Josephson, Ragnar,** Svenska stadsplanehistoriska arkivet.
Svenska stadsförbundets tidskr. 1926. Årg. 18, s. 258—264. Med 5 kartor i texten.

3300. **Magnusson, Carl,** Borgargillets Stockholmianasamling och dess tillkomst.
Stockholms Borgargilles årsbok 1925, s. 21—39. Med 15 illustr.

3301. **Malin, Aarno,** Studier i Vadstena klosters bibliotek. 1—4.
Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1926. Årg. 13, s. 129—153.

3302. **Nohrström, Holger,** Några krigsbytesböcker från Åbo Akademibiblioteks grundläggningstid i Helsingfors Universitetsbibliotek.
Miscellanea bibliographica. 1. Bibliotekarien Arvid Hultin tillägnas denna skrift på hans sjuttioårsdag den 3 augusti 1925, s. 69—81.

3303. [**Norberg, Ivar**], Riksens archivum. En rundtur bland hyllor som berätta svensk historia. Av *Old Noll.*
Dagens Nyheter 1926, N:o 78, Söndagsbilaga (21/3).

3304. **Richter, Herman,** Svensk geografisk bibliografi för år 1924.
Sydsvenska geografiska sällskapet i Lund. Årsbok 1925, s. 221—245.

3305. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1925. 56 s.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1926. 150 separatexemplar, därav 100 för bokhandeln. Sthlm, Fritze. Pr. 2 kr.

3306. **Walde, O.,** Nicolaus Johannis Smalandius. Ett gammalt problem i svensk bibliotekshistoria.
Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1926. Årg. 13, s. 171—206.

3307. **Wrangel, Ewert,** C. W. K. Gleerup och det Gleerupska förlaget. (3) + 198 s. + 3 portr. o. 8 pl. Med flera illustr. o. facsimiletryck i texten. 4:o. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. inb. 15 kr.
Rec. i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1926, 29/8 av *Gunnar Carlquist.*

Topografi.

3308. **Acta** Jemtlandica. Med inledning av *Eric Festin.* Jordebog for Jemteland. Register och Mandtall Paa Alle fulde och Halffue gaarde, samt Ödegaardzmendt udj Herdals fougderie. Fornhandlingar rörande Jämtlands län. 1—7. 1647—1842.
Fornvårdaren 1926. Bd 1, s. 218—255.

3309. **Ahlenius, Holger,** Göteborgs landshövdingeresidens genom tiderna. Ett stycke göteborgsk byggnadshistoria.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1925, N:o 253 B (31/10).

3310. **Ahlenius, Holger,** Ur Göteborgs rådhus historia.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1925, N:o 134 B (13/6).

3311. **Ahnlund, N.,** Asas kämpar och Vitalas murar. Till belysning av några uttryck i Tegnérs Kronbruden.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 291 (26/10).

3312. **Ahnlund, N.,** Bottniska problem.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 206 (2/8).

3313. **Alrot, Erik,** Alrots akademiska avhandling om Gästrikland. Övers. av *Vilh. Lindeberg.* D. 2.
Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1926, s. 44—72.

3313½. **Alving, Hj.,** Kalmar.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 153 (9/6).

3314. **Anderson, William,** Blekingebilder från fordom. 127 s. Lund (tr. i Sölvesborg), Förf. Pr. 3 kr. 50 öre.

3315. **Anderson, William,** Östergötland och Skåne under 1100-talet. 15 s. Med 9 fig. 4:o. Lund (tr. i Linköping), Förf.
Särtryck ur Östgöten.

3316. **Anteckningar** om Färgelanda och Ödeborg socknar i Dalsland. (Ur Runa 1844.)
Ur Dalslands forntid och nutid 1925. H. 2, s. 3—5.

3317. **Arbman, Holger,** Bidrag till kännedomen om det äldsta Sigtuna. Undersökningar sommaren 1925.
Fornvännen 1926. Årg. 21, s. 171—195. Med 23 fig.

3318. **Bærendtz, F. J.,** Kalmar slott. Beskrivning och historia i sammandrag. 6:e uppl. 86 s. + 4 pl. o. 1 kartsida. Kalmar (tr. i Eskilstuna), Hj. Appeltofts bokh. Pr. 1 kr.

3319. **Berge, Nils,** Tidö slottskapell.
Julbok för Västerås' stift 1926. Årg. 21, s. 87—93. Med 5 illustr.

3320. **Björkander, C. J.,** Prosten Lars Nilsson Neogards anteckningar om Östergarns kyrka för 200 år sedan.
Julhälsningar till församlingarna i Visby stift 1926, s. 89—95.

3321. **Björkander, C. J.,** Minnen och intryck från en ödebygdsförsamling. [Loos socken.]
Julhälsningar till församlingarna i Visby stift 1926, s. 57—72. Med 3 illustr.

3322. **Blix, Einar,** Engelsmennene og Ofot—Luleå-banen.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1926. Femte Rekke. Bd 6, s. 481—518.

3323. **Boëthius, Gösta,** Leksands flottbro. Några drag ur dess historia. På uppdrag av kommunalfullmäktige.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 5, s. 93—113. Med 6 bilder.

3324. **Brandel, Sven,** Solna kyrka.
Solna hembygdsförenings årsskr. 1926, s. 3—21. Med 10 fig.

3325. **Brusewitz, W.,** Knutby kyrka.
Julhälsning till församlingarna i Arkestiftet 1926, s. 171—177. Med 5 illustr.

3326. **Bucht, Gösta,** Säbrå kyrka och biskopsgård. 40 s. Med några illustr. i texten. Härnösand.
Separattryck ur Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1926.

3327. **Bysta** herrgård och Brefvens bruk.
Örebro Dagblad 1924, N:o 297 B (20/12), s. 17—26. Med 7 illustr.

3328. **Bäckgren, Karl,** Från Svärta socken. Bidrag till en sörmländsk sockenbeskrivning.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1926. Årg. 23, s. 32—78. Med 25 illustr.

3329. **Bäckgren, Karl,** Äldre kartor över Askersunds stad med några upplysningar.
Tidskr. för Norra Vätterbygdens hembygdsförening 1926, s. 84—88. Med 3 kartor.

3330. **Castegren, E.,** Botkyrkastudier. 1. Om den holländska släkten Mülder vid Tumba bruk.
Bygden. Årsskr. utgiven av Östra Södermanlands kulturhistoriska för. 1925, s. 41—48. Med 1 fig.

3331. **Cnattingius, Bengt,** Linköping. Några hembygdsvårdande synpunkter på gammal och ny arkitektur.
Tidskr. för hembygdsvård 1926. Årg. 7, s. 81—93. Med 13 illustr.

3332. **Curman, Sigurd,** Vika kyrka.
Svenska turistföreningens årsskr. 1926, s. 149—167. Med 13 fig.

3333. **Dardel, H. L. v.,** Göksholm och dess minnen.
Örebro Dagblad 1923, N:o 291 B (14/12), s. 13—18. Med 3 illustr.

3334. **Dufwa, Torgny,** Några bilder från det gamla Södertälje.
Bygden. Årsskr. utgiven av Östra Södermanlands kulturhistoriska för. 1925, s. 66—82. Med 16 fig.

3335. **Eile, Axel,** Namnet Jönköping.
Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening 1926. [D.] 8, s. 40—45.

3336. **Ekman, Karl,** Solna.
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1926, s. 20—36. Med 12 illustr.

3337. **Ekstrand, Gustav,** Göteborg. Några stadsgeografiska studier med särskild hänsyn till stadens historiska geografi.
Sydsvenska geografiska sällskapet i Lund. Årsbok 1925, s. 135—151. Med 1 karta o. 2 fig. i texten.

3338. **Elfstrand, Percy,** Gefle i krigstid under Gustaf III:s regering.
Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1926, s. 1—43. Med 13 illustr.
Även separat. 43 s. Gefle 1927.

3339. **Elfstrand, Percy,** Hur Gefleborna invigde sitt rådhus 1790. En axplockning ur gamla papper.
Gefle-Posten 1926, julnummer, s. 2—6. Med 5 illustr. Även separat. 16 s. 8:o. Gefle.

3340. **Elfstrand, Percy,** När »jakobinerna» försökte rycka till sig makten i Gefle. Riksdagsmannavalen 1815. 22 + (1) s. Med 5 illustr. i texten. Gefle.
Särtryck ur Från Gästrikebygder.

3341. **Elfstrand, Percy,** Ur Mackmyra bruks historia.
Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1925 (tr. 1926), s. 9—69. Med 1 karta. 3 stamtavlor och många illustr. i texten. Även separat 61 s. + 1 karta. Gefle.

3342. **Engvall, Eric,** Åsle kyrka.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1926. Årg. 21, s. 112—119. Med 5 illustr.

3343. **Erneberg, Helge,** Strängnäs under stadsfullmäktiges styrelse 1875—1925. 176 + (4) s. + 25 pl. 4:o. Strängnäs.

3344. **Ernholdt, Hilb.,** Öxnevalla kyrka. Några bidrag till dess historia. Till 100-årsminnet den 23 okt. 1925. 22 s. Med 3 illustr. i texten. 4:o. Varberg 1925.

3345. **Ewald, Gustaf,** Beskrivning över Gäsene härad, dess pastorat, socknar och gårdar. Historiska, topografiska och biografiska anteckningar. 284 + (3) s. Med många illustr. i texten. Alingsås, Norelii bokh. Eftertr. Pr. 6 kr.
Ur Älvsborgsbygdens hävder. D. 2.

3346. **Fehr, Isak,** Strängnäs domkyrka, yttre och inre. Vägledning för besökande. 4:e uppl. Tillökad och förbättrad. 40 s. + 1 karta. Med flera illustr. i texten. Strängnäs, Oskar Eriksons bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.

3347. **Festin, Eric,** Om Jämtland och jämtarna. Föredrag vid den första »Jämtlandsaftonen» i radio (i Sundsvall) den 17 febr. 1926.
Jämten 1926. Årg. 20, s. 172—175.

3348. **Fischer, Gerhard,** Bohus fästning. Ett av Nordens intressantaste minnesmärken.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 324 (28/11).

3349. **Forssberg, I. E.,** Något om Mörsils gamla kyrka.
Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1926, s. 104—111. Med 8 illustr.

3350. **Forsslund, K.-E.,** Med Dalälven från källorna till havet. D. 2. Bok 5. 167 + (1) s. Med 188 bilder i texten, 1 plansch, 1 färgtryck och 18 uppteckningar av låtar. 6. 205 + (1) s. Med 196 bilder i texten, 1 plansch i färgtryck och 50 uppteckningar av låtar. 4:o. Sthlm, Åhlén & Åkerlund. Pr. 7 kr. 50 öre boken.
2: 5. Wanån. 2: 6. Järna.

3351. **Forsstrand, C.,** Bergstralska huset. Från adelspalats till hyreskasern och kommunalhus. En gammal Stockholmsfastighets öden och invånare.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1926, s. 1—20. Med 6 fig.

3352. **Fredfeldt, Olof N.,** Tyringe kyrka. En historik och redogörelse för kyrkans invigning den 30 augusti 1925. Finja (tr. i Hässleholm), Förf. 1925. Pr. 1 kr.

3353. **Friesen, Otto v.,** Två fornsmåländska bygdenamn.
Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening 1926. [D.] 8, s. 5—32. Med 2 kartor i texten.

3354. **Friesen, Otto v.,** Mora sten.
Upsala Nya tidning 1926, julnummer, s. 6—8. Med 4 illustr.

3355. **Frödin, Otto,** Alvastra under medeltiden. Undersökningar åren 1921—1924.
Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1923—24, s. 1—36. Med 23 fig.

3356. **Födelsehus,** Arthur Hazelius'. 1. *G. Selling,* Den Fritziska sidenvävargården. 2. *S. Wallin,* Hazeliushuset på Skansen.
Fataburen 1926, s. 65—168. Med 71 fig.

3357. **Garfvé, Axel,** Fellingsbro sockens historia. 2:a omarbetade och illustrerade upplagan utgiven av Fellingsbro hembygds- och fornminnesförening genom *Einar Odhner.* 425 + (2) s. + 1 karta. Med många illustr. i texten. Fellingsbro (tr. i Arboga), Folkhögskolan Fellingsbro. Pr. 10 kr.

3358. **Gihl, Gunnar,** Sigtuna och Norrsunda. Tvenne antikvariskt-topografiska manuskript af *Martinus Aschaneus,* utgitna och kommenterade. Akad. avh. XXXVIII + (1) + 104 s. + 1 pl. + 1 karta. Uppsala, Förf. 1925. Pr. 4 kr. 50 öre.
Ingår även som bilaga till Upplands fornminnesförenings tidskr. 1925 (tr. 1926).

3359. **Granfelt, Helge,** Gustavsbergs barnhus och badort jämte Gullmarsberg och underliggande egendomar. Ett 150-årsjubileum. 260 s. + 1 pl. Med många illustr. i texten. Uddevalla, J. F. Hallmans bokh. Pr. 6 kr. 75 öre.

3360. **Granskog, Ljung,** och **Ödeskog, Wild.,** Boken om Sunnerbo. Fragment till en häradsbeskrivning. 331 s. Med många illustr. i texten. Markaryd (tr. i Ljungby), Bokförlaget Södra Sverige. Pr. 4 kr.

3361. **Gudmundsson, Bardi,** Götalands politiske stilling fra 950 til 1050. [Nor.] Hist. Tidsskr. 1926. Femte Rekke. Bd 6, s. 533—571.

3362. **Gustafsson, Gotthard,** S:t Nicolai kyrka i Simrishamn. Brottstycken av en beskrivning.
Föreningens för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne skrifter 2 (1926), s. 127—164. Med 7 fig.

3363. **Gårdsanteckningar,** Några, från Västbo härad i Jönköpings län. Av *H. F.*
Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening 1926. [D.] 8, s. 102—118.

3364. **Hahr, Aug.,** Domkyrkan i Västerås. Kort beskrivning. [H.] 1. Text. 29 s. 2. Planscher. 65 s. Sthlm (tr. i Västerås), Seelig & C:o 1925. Pr. för båda häft. 3 kr.

3365. **Hahr, Aug.,** Gimo slottsanläggning.
Upplands fornminnesf. tidskr. 1925—26. Bd 10, s. 21—28. Med 6 illustr.

3366. **Hallendorff, Carl,** Från Medevi på 1700-talet.
Acta Ostrogothia 1925. H. 1, s. 137—142.

3367. **Hallström, Gustaf,** Några funderingar rörande Norrlands äldsta bebyggelsehistoria.
Norrlands försvar 1926, s. 45—68. Med 8 fig.

3368. **Hamberg, Axel,** Alkavare lappkapell. En kulturbild.
Svenska turistföreningens årsskr. 1926, s. 263—272. Med 5 fig.

3369. **Hedlund, Karl,** Kungsgården i Ovansjö under 1500-talet och 1600-talet.
Gefle-Posten 1925, julnummer, s. 10—14. Med 1 illustr.

3370. **Hedlund, Karl,** Gästriklands socknar, byar och gårdar år 1571. Uppgifter ur samtidiga källor. Ovansjö och Torsåkers socknar.
Från Gästrikebygder. Gästriklands folkhögskolas årsbok 1926. Årg. 7, s. 94—112.

3371. **Hegardt, Hanna,** Gamla Västerviks kyrka i Gamleby.
Västerviks-tidningen 1926, julnummer, s. 11—13. Med 8 illustr.

3372. **Herdin, K. W.,** Gamla torget och rådhuset i Upsala på 1600-talet. Några anteckningar ur domböckerna.
Upsala Nya tidning 1925, julnummer, s. 1—3.

3373. **Herdin, K. W.,** Danska krigsfångar i Upsala för 250 år sedan. Ett blad ur Upsalas historia.
Upsala Nya tidning 1926, julnummer, s. 18—20. Med 2 illustr.

3374. **Herdin, K. W.,** Uppsala på 1600-talet. Bidrag till stadens historia. Rättsväsendet. 1. Stadsstyrelsens organisation och rättsskipning. VIII + 219 s. + 8 pl. s. Med några illustr. i texten. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 7 kr. 75 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1927, N:o 26 (28/1) av *N. Ahnlund.*

3375. **Hillgren, Bror,** En bok om Delsbo. D. 2. 125 s. + 1 karta. 3. 132 s. Med illustr. av förf. Tryckt med statsanslag och bidrag från Längmanska kulturfonden. Sthlm, Förf. Pr. 4 kr. 50 öre för varje del.

3376. **Hofmeister, Adolf,** Heinrich der Löwe und die Anfänge Wisbys.
Zeitschrift des Vereins für lübeckische Geschichte und Altertumskunde 1926. Bd 23, s. 43—86.

3377. **Hofrén, M.,** Kalmar. Några bilder och en kort historik. 16 s. Kalmar, Appeltoffts bokh. Pr. 50 öre.

3378. **Homman, Olle,** Något om Mockfjärd, dess Osmundshyttor och andra fornminnen.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 5, s. 153—158.

3379. **Isberg, A. U.,** Hur Malmö rådhus ändrat utseende.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1925, N:o 65 (8/3).

3380. **Josephson, Ragnar,** Svenska riddarhuset.
Ord och bild 1926. Årg. 35, s. 193—210. Med 18 illustr.

3381. **Kallstenius, Gottfr.,** Daglösen och Daglösa.
Namn och bygd 1926. Årg. 14, s. 13—19.

3382. **Karllnder, K. A.,** Ett försvunnet vadställe och en glömd konungsby. [Torstuna.]
Västmanlands läns tidning 1926, julläsning, s. 6—7.

3383. **Karlsson, J. A.,** Sörmländska slott och gårdar. Anteckningar och minnen. D. 4. 100 s. Med flera illustr. i texten. Enstaberga (tr. i Nyköping), Förf. Pr. 2 kr. 50 öre.

3384. **Kolmodin, Torsten,** Före Drömliden, Liljekonvaljestigen, Knorresfallet och Byrdingsbacken. Bland gamla gatunamn i Stockholm som ett apropå till namnberedningens senaste omdöpningsfunderingar.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 43, Söndagsbilaga (14/2).

3385. **Krey-Lange, Elisabeth,** Nytt och gammalt från Österby bruk.
Svenska turistföreningens årsskr. 1926, s. 202—218. Med 14 fig.

3386. **Källblad, J.,** Knislinge kyrka.
Lunds stifts julbok 1926. Årg. 18, s. 77—88. Med 7 illustr.

3387. **Larsson, Hugo,** När Karlskrona hotades av fientliga flottor och härar.
Blekinge-bygder. Årsbok utgiven av Blekinge hembygdsförbund 1926. Årg. 4, s. 91—102.

3388. **Lindberg, Oscar,** Från Hagby socken. Några anteckningar.
Upplands fornminnesf. tidskr. 1925—26. Bd 10, s. 29—38. Med 2 illustr.

3389. **Lindholm, P. A.,** Västerbottens län. 358 s. + 1 karta. Med många illustr. i texten. Uppsala (tr. i Sthlm), J. A. Lindblad. Pr. 9 kr.

3390. **Lindqvist, Sune,** Björkö. 32 s. Med flera illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 50 öre.
Svenska fornminnesplatser. Vägledningar utg. genom K. Vitt. hist. och antikvitets akademien. N:o 2.

3391. **Lindqvist, Sune,** Hedeby och Birka.
Fornvännen 1926. Årg. 21, s. 1—26. Med 3 fig.

3392. **Lindqvist, Sune,** Slesvig och Birka.
Fornvännen 1926. Årg. 21, s. 245—265. Med 1 fig.

3393. **Lindroth, Hj.,** Från ortnamns- och dialektforskningen inom Kalmar län. 1. Härads- och sockennamnen inom södra delen av Kalmar län. 21 s. Kalmar, Hjalmar Appeltoffts bokh. Pr. tills. med 2. omfattande s. 23—42: 1 kr. 50 öre.
Södra Kalmar län. 2.

3394. **Lindskog, Carin,** Clas på hörnet. Bellmanskrogen och den gustavianska tidens mest berömda värdshus.
Bonniers veckotidning 1925, N:o 14, s. 18—20, 64. Med 7 illustr.

3395. **Lindstam, Ragnar,** Huskvarna krönika. En historik över Huskvarnabygden och dess äldre släkter. H. 7—21. Huskvarna, Huskvarna kyrkliga ungdomskrets 1925. Pr. 1 kr. häftet.

3396. **Ling, Matts,** Brunfloboken. (2) + 148 + (2) s. + 8 pl. s. Hoverberg (tr. i Östersund), Förf. 1924. Pr. 3 kr.

3397. **Lithberg, Nils,** Gotlands äldsta stad. [Västergarn.]
Gotlänningen 1924, julnummer ($^{23}/_{12}$), s. 2—3.

3398. **Lundberg, Oskar,** En farled och en hamnplats från forna tider.
Upsala Nya tidning 1925, julnummer, s. 4—6.

3399. **Lundberg, T. B.,** Bilder och blad ur Glimåkra sockens krönikebok. [D.] 3. 1828—80. 324 s. + 1 släkttafla. Med flera illustr. i texten. Christianstad, Hj. Möllers bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.

3400. **Lundegård, Axel,** Landskrona. Ur stadens historia.
Lundegård, Axel, Sett och känt (1925), s. 137—149.

3401. **Lundh, L. L.,** Kårböle. Den lilla helgedomen på Storskogen.
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1926, s. 160—166. Med 5 illustr.

3402. **Mortensen, Harald,** Uraniborg. Ett 350-årsminne.
Svenska turistföreningens årsskr. 1926, s. 290—294. Med 4 fig.

3403. **Mörner, Robert,** Jämtlands medeltid.
Snöfrid. Birkaförbundets årsbok 1924 (tr. 1925). Årg. 22, s. 19—38. Med 15 illustr.

3404. **Nihlén, John,** Från det förhistoriska och medeltida Visby. 1—2.
Fornvännen 1925 (tr. 1926). Årg. 20, s. 105—128, 241—265. Med 32 fig.

3405. **Nihlén, John,** Svenska kungens Visbyborg. En stor befäst hall blottad. Efter två veckors grävningar.
Dagens Nyheter 1926, N:o 178 ($^{6}/_{7}$).

3406. **Nordberg, Tord O:son,** De senaste grävningarna inom Stockholms slott. Referat av föredrag hållet å föreningens för svensk kulturhistoria sammanträde d. 12 okt. 1925.
Rig 1926, s. 81—85. Med 4 fig.

3407. **Nordén, Arth.,** En stambygd för götisk dikt. Anteckningar i samband med en arkeologisk utgrävning.
Ord och bild 1926. Årg. 35, s. 1—16. Med 7 illustr.

3408. **Nordén, Arth.,** Uppsala som Gamla Uppsalas föregångare.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 302 ($^{6}/_{11}$).

3409. **Nordendahl, Einar,** Promemoria över Lidingöbrofrågans utveckling åren 1803—1919. 8 s. Sthlm, Förf. 1925.

3410. **Nordlander, J.,** Ett ångermanländskt kalvarieberg.
Fornvännen 1926. Årg. 21, s. 163—170.

3411. **Nordlander, J.,** Det gamla landaskiftet mellan Sveriges och Norges riken. 1.
Fornvårdaren 1926. Bd 1, s. 193—218.

3412. **Nygren, Alfred,** Några drag ur Nordmalings äldre historia. (Föredrag vid kurs för hembygdskunskap den 18 juni 1926.)
Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1926. Årg. 13, s. 49—60. Med 8 illustr.

3413. **Något** om Målhammars herresäte i Björksta församling. Av V— — n.
Hälsning till hembygden. Utgiven av präster i Sala, Fjärdhundra och Väster Färnebo kontrakt 1925. Årg. 3, s. 11—12. Med 2 illustr. 4:o.

3414. **Olsson, Martin,** Uraniborg och Stjärneborg på ön Ven. 32 s. Med flera illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 50 öre.
Svenska fornminnesplatser. Vägledningar utg. genom K. Vitt. hist. och antikvitets akademien. N:o 3.

3415. **Palin, Erik,** Östra Fågelviks kyrka. Ett stycke hembygdskunskap. 56 s. Med flera illustr. i texten. Skattkärr (tr. i Karlstad), Förf. 1925. Pr. 1 kr. 25 öre.

3416. **Palm, David,** Vad betyder namnet Medelpad?
Ålsta. Medelpads folkhögskolas elevförbunds årsskr. 1925. Årg. 1, s. 14—17.

3417. **Palmér, Johan,** Luggude härads namn. — **Sahlgren, Jöran,** Häradsnamnet Luggude. En replik.
Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskr. 1925. [Årg.] 1, s. 19—24, 25—27.

3418. **Persbergs malmtrakt** och berggrunden i de centrala delarna av Filipstads bergslag i Värmlands län. Beskrivning utarbetad av kungl. kommerskollegium och Sveriges geologiska undersökning. VIII + 475 s. + 2 kartor. Med 152 fig. Fol. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 15 kr.
Historik av *Harald Carlborg*, s. 233—371.

3419. **Raning, John,** Älgå kyrka 200 år. Ett kyrkobygge och ett jubileum.
Karlstads stifts julbok 1926. Årg. 15, s. 118—129. Med 8 illustr.

3420. **Rydbäck, Otto,** Mariakyrkan i Vä.
Tidskr. för konstvetenskap 1925—1926. Årg. 10, s. 1—14. Med 15 fig. 4:o.

3421. **Rylander, Wiktor E.,** Vesan.
Blekinge-bygder. Årsbok utgiven av Blekinge hembygdsförbund 1926. Årg. 4, s. 134—146. Med 9 fig.

3422. **Sahlgren, Jöran,** De skånska städernas namn. Föredrag vid Sydsvenska ortnamnssällskapets stiftande den 5 maj 1925.
Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskr. 1925. [Årg.] 1, s. 9—16.

3423. **Sahlgren, Jöran,** Fula ortnamn och fagra.
Svenska Dagbladet 1926, N:o 134 (20/5).

3424. **Sahlgren, Jöran,** Sunnerbo, Västbo och Östbo. Ett bidrag till det svenska häradets historia.
Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskr. 1925. [Årg.] 1. s. 33—39.

3425. **Sandelius, D.,** Hardemo kyrka.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1926. Årg. 23, s. 15—31. Med 6 illustr.

3426. **Saxon, J. L.,** Den äldsta Närkesbeskrivningen. [Av *Dionysius Fischer*. 1639.] I övers. och med kommentar utg. 2:a uppl. 21 s. Sthlm, Nutiden. Pr. 1 kr.

3427. **Schalling, Erik,** Sockenbegreppet och dess territoriella bestämning.
Statsvetenskaplig tidskr. 1926. Årg. 29, s. 187—197.

3428. **Schiller, Harald,** Kring Hornborgasjön. En försvinnande sjö. 214 + (1) s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 5 kr. 75 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 341 (15/12) av *Carl Svenson-Granér*.

3429. **Schück, Adolf,** En opublicerad annalanteckning rörande Söderköping.
Fornvännen 1925 (tr. 1926). Årg. 20, s. 309—315.

3430. **Schück, Adolf,** Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling. Akad. avh. XXXII + 472 s. Med 30 fig. Sthlm (tr. i Uppsala), Hugo Geber. Pr. 12 kr.
Omslagstitel: Det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling. Rec. i Nord. tidskr. (Letterst.) 1926. N. S. Årg. 2, s. 537—538 av *G[usta]f J[acobso]n;* i Fornvännen 1926. Årg. 21, s. 271—274 av *Bengt Thordeman;* i Dagens Nyheter 1926, N:o 205, Söndagsbilaga (^{1}/8) av *[E. Nyblom]:* i Svenska stadsförbundets tidskr. 1926. Årg. 18, s. 453—456 av *Gunnar Bolin.*

3431. **Schück, Adolf,** Ur Aros äldsta historia.
Vestmanlands läns tidnings julläsning 1925, N:o 296 B (^{22}/12).

3432. **Segersjö** herresäte. Av *R. M. C.*
Örebro Dagblad 1924, N:o 297 B (^{20}/12), s. 7—10. Med 6 illustr.

3433. **Selling, Gösta,** Kungsholmen. Med ett förord av *Gustaf Upmark.* 16 s. + 49 pl. Sthlm, Nordiska museets förlag. Pr. 3 kr. 75 öre.

3434. **Silow, Alvar,** »Stora Kopparberg». Några ord kring ett månghundraårigt namn.
Svenska turistföreningens årsskr. 1926, s. 79—102. Med 24 fig.

3435. **Sjögren, Arth.,** Stenskär—Strömsborg. Bidrag till Strömsborgs bebyggelsehistoria.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1926, s. 33—100. Med 26 fig.

3436. **Stavenow, Åke,** En arkitekttävlan i Stockholm 1736.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1926, s. 21—32. Med 9 fig.

3437. **Stavenow, Åke,** Svindersvik. Ett sommarnöje från frihetstidens Stockholm.
Bonniers veckotidning 1925, N:o 49, s. 10—12, 41. Med 6 illustr.

3438. **Strobill, E.,** En beskrivning av Bohusläns nordligaste skärgård från år 1702.
Skrifter utgivna av Institutet för ortnamns- och dialektsforskning vid Göteborgs Högskola. 4, s. 51—94.

3439. **Strussenfelt, Gunhild v.,** Alkvettern.
Örebro Dagblad 1925, N:o 291 B (^{15}/12), s. 24—28. Med 6 illustr.

3440. **Strussenfelt, Gunhild v.,** Apertin. Ett Bromans—Löwenhielms stamgods i Värmland.
Arte et marte. Årsskrift för riddarskapet och adeln 1926, s. 33—37. Med 6 illustr.

3441. **Strussenfelt, Gunhild v.,** Från svunnen tid. Några erinringar om Grensholm och Grensholms slottsruin vid Roxen.
Arte et marte. Årsskrift för riddarskapet och adeln 1926. s. 44—46. Med 3 illustr.

3442. **Städer,** Sveriges. H. 67—71. Bd 19: Under arbetets utgivande tillkomna nya städer. H. 2—3. S. 33—96 + (3) s. Bd 2: Stockholms och Uppsala län. H. 4. S. 96—139 + (2) s. H. 70—71: Titlar, förord och register till hela verket. LXIII s. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr. häftet.
Tranås av *C. V. Fredriksson.* — Värnamo av *Wilh. E. Emanuelsson.* — Mölndal av *Ludvig Hallgren.* — Avesta av *Arvid Svedberg.* — Ludvika av *Carl A:son Sege.* — Boden av *Bertil Lindqvist.* — Södertälje av *Lars Dalgren.* — Vaxholm av *Karl Martin.* — Djursholm av *Helmer Lundberg* och *L. R. v. Stedingk.*

3443. [**Swahn, Wald.**], En av den svenska brukskulturens sista borgar. Skebo — bruket som låg i fem kyrksocknar — nu en kyrkogård för gamla minnen. Av *Wolodja.*
Stockholmstidningen 1926, N:o 78 B, Söndagsbilaga (21/3).

3444. **Svanholm, J.**, och **Westander, A.**, Ytterlännäs gamla kyrka. En kort beskrivning för besökande. 21 + (2) s. Med 6 illustr. i texten. Nyland 1925.
Ytterlännäs hembygdsförenings skrifter. 1.

3445. **Södersteen, Herman**, Några blad ur Askersunds historia från förra hälften av 1700-talet.
Tidskr. för Norra Vättersbygdens hembygdsförening 1926, s. 35—53. Med 1 illustr.

3446. **Thordeman, Bengt**, Sigtuna. 59 + (1) s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.
Svenska kulturorter. 6.
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 311 (15/11) av *O. L[und]g[re]n.*

3447. **Thordeman, Bengt**, Sigtuna stads ålder. En geografisk-numismatisk studie.
Ymer 1926. Årg. 46, s. 168—188. Med 13 fig.

3448. **Tiselius, Carl A.**, Bohusläns märkligare gårdar. Bidrag till gårdarnas och släkternas äldre historia. D. 1. VIII + 257 s. Med många illustr. i texten. Göteborg, Förlagsaktiebolaget Västra Sverige. Pr. 6 kr. 50 öre.

3449. **Toll, Hans**, Stockholms uppkomst.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1926, s. 151—162.

3450. **Trotzig, Karl**, Pilgrimsvägarna till Sankt Olofs helgedom i Nidaros.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 5, s. 138—152.

3451. **Törnkvist, Hugo**, En gammal gård i Malingsbo.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1924. Årg. 4, s. 125—128. Med 1 illustr.

3452. **Uggla, Arvid Hj.**, Uppsvearnas äldsta domkyrka. Gamla Uppsala kyrka inför renässans.
Stockholmstidningen 1926, N:o 103 B, Söndagsbilaga (18/4).

3453. **Værnesbranden, Ivar Nilssen**, Stenen i grönan dal.
Norske Folkekultur, Folkeminne-Tidsskrift (Rikard Berge) 1924. Aarg. 10, s. 64—66.

3454. **Vejde, P. G.**, Agundaborg. En småländsk medeltidsborg och en till denna knuten kyrka.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1926, s. 176—185. Med 2 fig.

3455. **Vleugel, Ellen**, Ett örike. [Holmön.]
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1926, s. 114—158. Med 47 illustr.

3456. **Wadstein, Elis**, Birka och Birk.
Namn och bygd 1926. Årg. 14, s. 1—10.

3457. **Waldén, Bertil**, Jäders kyrka och dess konstminnen.
Eskilstuna-Kuriren 1926, julnummer, s. 18—22. Med 6 illustr.

3458. **Waldén, Bertil**, Tre väderkvarnar från det gamla Stockholm.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1926, s. 101—114. Med 13 fig.

3459. **Wanhainen, W. L.**, Om Tornedalens bebyggande.
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1926. H. 5, s. 142—152. Med 5 fig. i texten.

3460. **Weiner, And.,** Eskilstuna samhälle i gången tid och nutid. Kort framställning av stadens historia och samhällets nuvarande gestaltning till tjänst för skolor och enskilda medborgare. 80 s. Med många illustr. i texten. Eskilstuna, Förf. Pr. 1 kr.

3461. **Westberg, Frans,** Östra Ryds kyrka i Roslagen. Restaurerad 1923—24.
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1926, s. 167—170. Med 4 pl. s. och 1 illustr. i texten.

3462. **Westman, Axel,** Halmstads namn och ursprungliga belägenhet.
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1926. Årg. 3, s. 73—87. Med 2 fig. i texten.

3463. **Wollin, Nils G.,** Ulriksdalsstudier. 1. Några drag ur slottsanläggningens historia. 2. Trädgårdsskulpturer. 3. Tillförlitligheten hos Ulriksdalsbilderna i Svecia.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1926, s. 115—150. Med 28 fig.

3464. **Wåhlin, H.,** Malmö. 63 + (1) s. Med flera illustrationer i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.
Svenska kulturorter. 5.

3465. **Louhi, E. A.,** The Delaware Finns or the first permanent settlements in Pennsylvania, Delaware, west New Jersey and eastern part of Maryland. 331 s. New York 1925.

3466. **Nelson, Helge,** Nordamerika. Natur, bygd och svenskbygd. D. 1—2. 523 + (3) s. + 15 pl. s. o. 193 fig. i texten. Sthlm, Magn. Bergvalls förlag. Pr. 7 kr. 50 öre delen.
S. 329—383: Svenskbygder på de centrala slätterna och i dessas randområden.

Kulturhistoria.

3467. **Andersdotter, Målar Brita,** Allmogeliv i Leksands socken före 1870-talet.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift 1924. Årg. 4, s. 101—124.

3468. **Andersson, Olov,** Anteckningar om äldre industrier i Asarum och Ringamåla.
Blekinge-bygder. Årsbok utgiven av Blekinge hembygdsförbund 1926. Årg. 4, s. 31—62.

3469. **Arndt, Ernst Moritz,** Briefe aus Schweden an einen Stralsunder Freund [Chr. E. Weigel]. Herausg. von *Erich Gülzow.* 93 s. Stralsund.
Rec. i Stockholmstidningen 1926, N:o 326 (30/11) av *O. Wieselgren.*

3470. **Backman, E. Louis,** Om den äldsta svenska farmakopén, dess medicinskt-historiska bakgrund och dess ställning till folkmedicinen. Högtidsföredrag vid Upsala Läkareförenings sammanträde den 17 september 1923.
Upsala Läkareförenings förhandlingar. Ny följd. Arbetsåret 1923—1924. Bd 29, s. 63—98.

3471. **Beckman, Nat.,** Vår skolas historia. 1. Tiden till omkring 1800 Enligt uppdrag utarbetad. 360 + (1) s. Med flera illustr. i texten Skara (tr. i Göteborg). Pr. 12 kr.
Skaradjäknarnas förening.
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 138 (19/5) av [*H. E. Kjellberg*]; i Svensk tidskr. 1926. Årg. 16, s. 388—391 av *Herman Brulin.*

3472. **Berg, Gösta,** Bondbröllop i Sorunda.
Bygden. Årsskr. utgiven av Östra Södermanlands kulturhistoriska för. 1925, s. 21—32. Med 8 fig.

3473. **Berggrén, Evert,** Tre seklers kulturgärning. Strängnäs gymnasium högtidlighåller minnet av sitt instiftande år 1626.
Stockholmstidningen 1926, N:o 240 B, Söndagsbilaga (5/9).

3474. **Bissmark, Georg,** Det stora potatisupproret.
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1926. Årg. 3, s. 174—199. Med 4 fig. i texten.

3475. **[Björk, Arvid],** Skepparesocieteten, nuvarande sjökaptensföreningen, i Gefle 1776—1925. Bidrag till dess historia, samlade och utgivna av styrelsen. 141 + (1) s. Med många portr. o. illustr. i texten. Tv. Fol. Gävle.

3476. **Björkström, Sigfrid,** Hävd och sägen från bergsmanssocknen Torsåker.
Från Gästrikebygder. Gästriklands folkhögskolas årsbok 1926. Årg. 7, s. 74—93.

3477. **Bodman, Gösta,** Göteborgs industrihistoria i siffror 1747—1920. Med 20 textfigurer och 22 planscher, inlämnat den 9 november 1925. VII + 260 + (1) s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 16 kr.
Göteborgs kungl. vetenskaps- och vitterhets-samhälles handlingar. 4:e följden. Bd 32. N:o 3.

3478. **Boëthius, Gärda,** Dalarnas allmogekonst.
Svenska turistföreningens årsskr. 1926, s. 49—78 + 1 pl. och 28 fig.

3479. **Boëthius, Johannes,** Jönköpings läns folkhögskola under 50 år (1876—1926).
Sörängs-boken. Jönköpings läns folkhögskolas elevförbunds årskr. 1926. 116 s. + 3 pl. s. Med många illustr. i texten.

3480. **Bohlin, B.,** Något om folkundervisningen i Hille.
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1926, s. 40—50.

3481. **Bäckgren, Karl,** Gamla stugor och gammalt folk i Tivedsbygden.
Tidskr. för Norra Vättersbygdens hembygdsförening 1926, s. 54—74. Med 10 illustr.

3482. **Böök, Fr.,** Skånes ancien régime.
Böök, Fr., Ögonvittnen, s. 7—30.

3483. **Carlgren, Wilh.,** De norrländska skogsindustrierna intill 1800-talets mitt. Ett bidrag. IX + (1) + 153 s. + 4 pl. Med 12 fig. o. 2 bilagor i texten. Uppsala & Sthlm (tr. i Uppsala), Almqvist & Wiksell. Pr. 6 kr.
Norrländskt handbibliotek. 11.
Rec. i Dagens Nyheter 1926, N:o 348 (22/12) av *Tor Berg;* i Svensk tidskr. 1926. Årg. 16, s. 384—388 av *Bertil Boëthius;* i Finsk tidskr. 1926. T. 101, s. 173—178 av *Hans Anstrin;* i Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1926, s. 106—108 av *D. Elfstrand.*

3484. **Carlsson, Fr.,** Min barndoms stad. Minnen och intryck från 70- och 80-talens Trelleborg. 128 s. Trälleborg, Förf. 1925. Pr. 3 kr.

3485. **Christoffersson, Olof,** Lantbefolkningens läs- och skrivkunnighet i äldre tider i Skytts härad.
Skåne. Årsbok 1926, s. 37—51. Med 4 illustr.

3486. **Dahlgren, Lotten,** Hos kamrerns. En Geijersk familjekrets. 173 s. + 1 portr. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 5 kr. 25 öre.
Rec. i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1926, 23/11 av *Gunnar Carlquist.*

3487. **Daunius, Erik,** Om de hedniska lapparnas gudabilder.
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1926, s. 17—85. Med 25 illustrationer.

3488. **Eckermann, Harry v.,** Järnindustriens utveckling i Helsingland. Föredrag den 21 november 1922. 16 s. Örebro 1923.
Sancte Örjens gille, N:o 7.

3489. **Erdmann, Nils,** Vid hofvet och på adelsgodsen i 1700-talets Sverige. En tidskrönika. 388 s. + 2 pl. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 8 kr. 75 öre.

3490. **Erixon, Sigurd,** Knuttimrade gärdesgårdar och andra hägnader på Södertörn.
Bygden. Årsskr. utgiven av Östra Södermanlands kulturhistoriska för. 1925, s. 49—65. Med 19 fig.

3491. **Falck, A. E.,** Nyköpings Handelssocietet. Några anteckningar om handel och handelsmän i Nyköping genom tiderna. 319 + (4) s. + 26 pl. Nyköping, Kullbergs bok- & pappershandel.

3492. **Feuk, Johan,** Till »Stora uppfostringskommitténs» historia.
Tidskr. för svenska folkhögskolan 1926. Årg. 7, s. 19—32.

3493. **Florell, L.,** Järbo sockens bomärken.
Från Gästrikebygder. Gästriklands folkhögskolas årsbok 1926. Årg. 7, s. 43—51.

3494. **Fogelqvist, Torsten,** I klockarfars gård. Efter ett släktdokument.
Dagens Nyheter 1926, N:o 345, julnummer (19/12).

3495. **Forsberg, Signe,** Skånska allmogedräkter och deras tillkomst jämte beskrivning av gångna tiders sockenhantverkare. Prisbelönad dräkttävlingsskrift. Med 65 illustrationer. 100 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 4 kr. 75 öre.

3496. **Från** gamla prästhem i Linköpings stift. Minnen samlade och utgivna av *Erik Meurling.* (3) + 232 s. Med många illustr. i texten. Lund, Gleerupska univ.-bokh. Pr. 8 kr.
Minnen från gamla svenska prästhem. 3.

3497. **Från** gamla skånska hem. Minnen upptecknade av fränder och vänner. Samlade och utgivna av *Pontus Sjöbeck.* (4) + 406 s. Med många illustr. i texten. Lund, Gleerupska univ.-bokh. Pr. 13 kr. 50 öre.
Rec. i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1926, 28/11 av *Gunnar Carlquist.*

3498. **Fästmansbrev,** Farfars. Ur en fattig pastorsadjuncts kärlekssaga från 1830-talet. Sammansatt av *Ture Nerman.* Vinjetterna av *Einar Nerman.* 142 s. Med många illustr. i texten. Uppsala (tr. i Sthlm), J. A. Lindblad. Pr. 3 kr. 75 öre.

3499. **Grönbech, Vilhelm,** Nordiska myter och sagor. Med kulturhistorisk inledning. 256 s. Sthlm, Bokförlaget Natur och kultur. Pr. 7 kr. 50 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 340, julens bokmarknad (14/12) av *E. Klein;* i Dagens Nyheter 1926, N:o 344 (18/12) av *O. H[olmber]g.*

3500. **Gymnasium,** Regium Gustavianum, Strengnense 1626—1926. Minnesskrift utgiven av Strängnäs läroverkskollegium genom *Albert Falk.* (4) + 340 + 26 + 117 + 85 + 51 + (1) s. + 28 pl. och några vinjetter.
Innehåller: *Alb. Falk,* Strängnäs gymnasiums historia; *Isak Fehr,* Stifts- och läroverksbiblioteket; *P. J. Gustafsson,* Strängnäs läroverks kassor och fonder; *Gustav Löw,* Strängnäs läroverks gårdar. Historisk översikt; *Bengt Thordeman,* Strängnäs läroverkshus.

3501. [**Hallström, Gustaf**], Längs spåret som birkarlarna rände. Kring språkproblemet i Norrbotten: lappar, svenskar och finnar torde i tur och ordning tagit landet i besittning. Kommer birkarlarna, det svenska väldets pioniärer, från Birka eller Birkala?
Svenska Dagbladet 1926, N:o 164, Söndagsbilaga (20/6).

3502. **Hamnström, Knut,** Bidrag till folkskolans historia i Vårdinge socken.
Bygden. Årsskr. utgiven av Östra Södermanlands kulturhistoriska för. 1925, s. 85—92. Med 3 fig.

3502 1/2. **Handel,** Danzigs in Vergangenheit und Gegenwart. Herausg. v. *H. Bauer* und *Walter Millack*. (1) + 185 s. + 1 pl. Danzig, A. W. Kafemann 1925.
Abhandl. 3: *Hans Hübner*, Danzigs Handelsbeziehungen zu Schweden. S. 28—37.

3503. **Hasselblad, Åke,** Bergslagsliv i flydda tider. En liten orientering. 1—2: 1—2—3.
Aftonbladet 1925, N:o 262 (26/9), 269 (3/10), 270 (4/10), 276 (10/10).

3504. **Hedlund, Greta,** Sångarnas utstyrsel i Ovansjö under gången tid.
Från Gästrikebygder. Gästriklands folkhögskolas årsbok 1926. Årg. 7, s. 25—42. Med 16 bilder.

3505. **Henriksson, J.,** Kosthållet hos den dalsländska allmogen för 100 år sedan.
Hembygden 1926, s. 65—69.

3506. **Herdin, K. W.,** En brottmålshistoria från år 1658.
Upsala 1925, julnummer. Med 2 illustr.

3507. **Holmberg, Ernst,** Ett gammalt blekingst ordenssällskap med hembygdsvårdsintresse. Lyckeby källa.
Blekinge-bygder. Årsbok utgiven av Blekinge hembygdsförbund 1926. Årg. 4, s. 114—119. Med 3 fig.

3508. **Hübinette, P.,** Sockenstämmor i Viksta på 1730-talet.
Upplands fornminnesf. tidskr. 1925—26. Bd 10, s. 57—61. Med 1 illustr.

3509. **Johnsson, Per,** Jacob Södergrens resa i Blekinge 1759.
Blekinge-bygder. Årsbok utgiven av Blekinge hembygdsförbund 1926. Årg. 4, s. 63—66.

3510. **Johnsson, Per,** Skogen i kulturhistoria och tradition. 90 + (1) s. Kristianstad (tr. i Eksjö), Hj. Möllers bokh. Pr. 3 kr.

3511. **Karlson, K. F.,** och **Thunander, Karl,** Minnen från Örebro, Nyköpings och Jönköpings läroverk samt Uppsala universitet. 99 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 3 kr.
Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Bokserie utg. av Föreningen för svensk undervisningshistoria genom *B. Rud. Hall.* 1925: Vol. 2.

3512. **Leijonhufvud, Karl Karlsson,** Strängnäs gamla hospital genom tiderna. 1.
Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria 1926, H. 21. 59 s.

3513. **Lesch, Bruno,** En svensk kätteriprocess i början av 1300-talet.
Hist. tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 55—78.

3514. **Lindblom, Alg.,** Från Jakobs kyrkoskola till Vasa läroverk. Några blad ur en gammal skolas historia. (1) + 57 + (2) s. Med 17 bilder o. 1 karta. XXXV + (4) s. Sthlm, Fritzes bokförlag. Pr. 6 kr.
Innehåller: *Alg. Lindblom*, Jakobs skolas lokalhistoria. En återblick; Beskrivning av Vasa realskolas nya läroverkshus. Lämnad av Stockholms stads fastighetskontors husbyggnadsavdelning: Program för och kantat vid invigningen av Vasa realskolas nya läroverksbyggnad.

3515. **Lundell, Birger,** Sveriges äldsta kända postpapper.
Heurgren, P. G., Posten i forntid och nutid. Till minne av världspostföreningens femtioåriga tillvaro, s. 103—106. Med 1 faks. tr.

3516. **Lundh, L. L.,** Hälsingelivet i våran socken. Uppteckningar och anteckningar från Färila. 158 + (1) s. Storvik (tr. i Lindesberg), Förf. Pr. 2 kr. 50 öre.

3517. **[Nisbeth].** Georgina Nisbeth och hennes skola. En kulturbild från 1800-talets Kalmar. 76 s. + 11 pl. o. några illustr. i texten. Sthlm, Nordiska museet. Pr. 5 kr.

3518. **Nordén, Arth.,** Förhistoriskt svenskt järn. Några studier till vår äldsta järnbearbetnings problem. 1—2.
Jernkontorets annaler 1926. Årg. 110, s. 265—281. Med 18 fig.

3519. **Nordén, Arth.,** Ett medeltida sockengille i Östergötland.
Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1923—24, s. 69—71.

3520. **Nordlind, Tobias, & Trobäck, Emil,** Kungl. Hovkapellets historia 1526—1926. Minnesskrift. (2) + 298 s. + 2 portr. Med många illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 13 kr. 50 öre.

3521. **När** vi gingo i Lunds katedralskola. Minnen upptecknade av gamla lärjungar. Samlade och utgivna av *Carl Sprinchorn.* (2) + 268 s. + 2 pl. o. många illustr. i texten. Lund, Gleerupska univ.-bokh. Pr. 11 kr. 50 öre.
Innehåller: *Carl Sprinchorn,* Om Lunds katedralskolas hus och hem genom tiderna; *Magnus Lind,* Katalogstudier och hågkomster; *Johan Ambrosius,* I katedralskolan på 1850-talet; *N. P. Norlind,* Några anteckningar om mina musik- och sånglärare vid Lunds katedralskola; *F. N. Ekdahl,* Tio år i Lunds katedralskola; *B. Cavallin,* »Lektorn»; *Clemens Cavallin,* Tre latinlärare; *Gustaf Petrén,* Några minnen och intryck från Lunds katedralskola åren 1883—92; *Albert Lysander,* Min klass; *E. Norlind,* Tre skolminnen; *Nils Sjöberg,* Skolpojksliv för sextio år sedan; *Albert Broomé,* En skolbal med förhinder; *Evald Ljunggren,* Två yngre lärare och två av gamla stammen; *B. J:son Bergqvist,* Med unga magisterögon.
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 323 (27/11) av *Fr. Böök;* i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1926, 31/10 av *Gunnar Carlqvist.*

3522. **Pettersson, P. J.,** Gamla minnen från Bergsjö. 102 + (2) s. Med flera illustr. i texten. Bergsjö (tr. i Hudiksvall), Förf. 1924. Pr. 2 kr. 50 öre.

3523. **Quensel, Ulrik,** Några anteckningar om sjukvårdsanstalternas i Uppsala historia. Med anledning av det nya Akademiska sjukhusets i Uppsala invigning den 10 sept. 1926. 90 s. Uppsala, Lundequistska bokh. Pr. 2 kr. 75 öre.
Uppsala universitets årsskr. 1926. Progr. 1.

3524. **Roman, Rolf,** Ur det svenska lasarettsväsendets historia. Med särskilt intresse ägnat länslasarettet i Västerås. 179 s. Med 49 fig. Sthlm, Seelig & C:o. Pr. 15 kr.

3525. **Runstedt, A. F.,** En bild av kristligt hemliv i en västgötasocken på 1700-talet.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1926. Årg. 21, s. 47—54.

3526. **Rydh, Hanna,** Kvinnan i Nordens forntid. Sthlm, Bokförlaget Natur och kultur. Pr. 2 kr. 25 öre.

3527. **Rönnow, Sixten,** Den svenska järnhanteringens historia. Till Fr. Kjellbergs relieffris på Jernkontorets byggnad i Stockholm.
Ord och bild 1926. Årg. 35, s. 521—543. Med 30 illustr.

3528. **Sahlin, Carl,** Vår järnindustris äldsta reklamtryck. Föredrag hållet i Sancte Örjens gille. 28 s. + 3 bilagor 13 s. Örebro 1923.
Sancte Örjens gille. Kulturhistoriska skrifter. N:o 6. Särtryck ur Blad för bergshanteringens vänner.

3529. **Schlüter, Sew., Andersson, Ernst, m. fl.,** Ur Malmöhus läns folkundervisningshistoria. Acta och skildringar. 97 + (3) s. Lund, C. W. K. Gleerup 1925. Pr. 3 kr.
Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Bokserie utgiven av Föreningen för svensk undervisningshistoria genom *B. Rud. Hall.* 1925: Vol. 3.

3530. **S[ehl]b[er]g, J. H.,** En tvångsvärvning med efterspel.
Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1925 (tr. 1926), s. 70—77.

3531. **Sjövall, Birger,** Några drag ur Kristianstads högre allmänna läroverks historia 1875—1925. Tal vid minnesfesten den 10 december 1925 jämte 4 bilagor. Läroverksprogr. 36 s. 4:o. Kristianstad.

3532. **Skriftserie,** Göteborgs nation. H. 4. 1926. 51 + (1) s. + 1 portr. + 1 pl. Med 2 illustr. i texten. Uppsala, Norblads bokh. Pr. 3 kr.
Innehåller bl. a.: *Holger Ahlenius,* De första nationshusen; *Nils Löfgren,* Äldre consistorie-protokoll i mål rörande medlemmar av Göteborgs nation. Efter Swederi excerpter meddelade; *C. Vilh. Jacobowsky,* »Göteborgare» vid Uppsala universitet före Göteborgs nations tillkomst.

3533. **Sondén, Torsten,** Vad äldre nordiska skrifter berätta om sinnessjuka och deras ställning.
Hygiea 1926. Bd 88, s. 785—829.

3534. **Sterner, Ew.,** Strövtåg i svensk industri. Tekniken förr och nu. 1. Vid naturrikedomarnas nyttiggörande. 126 s. Med många illustr. i texten. Uppsala (tr. i Sthlm), J. A. Lindblad. Pr. 2 kr. 75 öre.
Vad vi veta. 20.

3535. **Swahn, Wald.,** Händelser och skvaller i 1700-talets Stockholm. »Den okände», en anonym brevskrivare, som skildrar livet i huvudstaden efter Gustav III:s död.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1925, N:o 16 (18/1).

3536. **Svensson, Sigfrid,** Den skånska fastlagsleken »ta ringarna».
Rig 1926, s. 15—24. Med 6 fig.

3437. **Sylwan, Vivi,** Dräktskick under bronsåldern i Norden.
Rig 1926, s. 1—14. Med 25 fig.

3538. **Travel** and travellers of the middle ages. Edited by *A. P. Newton.* VI + (2) + 223 s. + 7 pl. London, Kegan Paul, Trench, Trubner & C:o.
Chap. 4. The Viking age.
» 6. Trade and communication in eastern Europe, a. d. 800—1200.

3539. **Trotzig, Karl,** Stora Skedvi sockendräkt.
Dalarnes hembygdsförbunds tidskr. 1924. Årg. 4, s. 133—136.

3540. **Tufvesson, Th.,** På byagader, kungsvägar och stadsgator. Kulturskildringar. Med klippta silhoutter av *Oscar Antonsson.* 176 + (1) s. Malmö, Framtiden. Pr. 6 kr.

3541. **Uppland** i Nordiska museet och Upplandsmuseet i Uppsala. Redigerad av *Sigurd Erixon.* 104 + (1) s. Med 130 fig. Sthlm, Nordiska museets förlag. Pr. 4 kr. 75 öre.

3542. **Ur** protokollen från trolldomsrannsakningen i Gefle 1675. 1. Meddelat av [*J. H.*] *S[ehl]b[er]g.*
Meddelanden från Gestriklands kulturhistoriska förening 1926, s. 73—88.

3543. **Ur** Växjö stifts folkundervisningshistoria 1795—1865. Acta och skildringar rörande Tegnér, G. Adlerbeth, J. Lagergren, J. Rydeman m. fl. Meddelade av bl. a. *K. A. Hultkrist, B. Rud. Hall, L. Rydeman.* 187 + (3) s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 3 kr.
Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Bokserie utg. av Föreningen för svensk undervisningshistoria genom *B. Rud. Hall.* 1925: Vol. 1.

3544. **Vapen** och dräkter på svenska gravstenar från äldre Vasatiden, avbildningar tillägnade *Rudolf Cederström* på hans femtioårsdag den 5 september 1926. (12) s. + 48 pl. Fol. Sthlm, Nordisk Rotogravyr. Pr. inb. 30 kr.

3545. **Varenius, Daniel,** Några minnen från Halmstads skola vid början af 1860-talet.
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1926. Årg. 3, s. 62—72. Med 2 pl. o. 1 fig. i texten.

3546. **Vennerholm, John,** Några drag ur det svenska veterinärväsendets utveckling.
Läsning för svenska folket 1924, s. 161—180.

3547. **Vesterström, Gustaf,** Uppteckningar från Svärdsjö.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 5, s. 114—121. Med 1 karta.

3548. **Waldén, Bertil,** Den gamla gården. En undersökning av den äldre bebyggelsen i Pite- och Luledalarnas bondebygder.
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1926. H. 5. s. 17—72. Med 50 fig.

3549. **Warne, Albin,** Lancasterskolan i Halmstad.
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1926. Årg. 3, s. 41—61. Med 1 pl. o. 7 fig. i texten.

3550. **Wedberg, Birger,** Juridik och erotik.
Bilaga till Svensk juristtidning 1926. H. 2. 69 + (1) s. Även separat. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.

3551. **Wessel, Nils,** Typografiska föreningen i Stockholm 1846—1926. Minnesskrift med anledning av åttioårsjubileet. VIII + 448 s. + 116 pl. s. Sthlm (tr. i Oskarshamn & Sthlm), Nord. bokh. Pr. 6 kr. 50 öre.

3552. **Wieselgren, Oskar,** och **Österlöf, Axel,** Sällskapet 1900—1925. Historisk skildring. Enligt uppdrag utarbetad. 79 s. + 36 pl. s. Sthlm, Sällskapet 1925. Pr. 5 kr.

3553. **Wildte, Fridolf,** Tingsplatserna i Sverige under förhistorisk tid och medeltid. En kulturhistorisk undersökning.
Fornvännen 1926. Årg. 21, s. 211—230. Med 6 fig.

3554. **Åmark, Mats.** Ett medeltida hem för sjuka och fattiga i Upland. Några minnen kring Enköpings hospitals nyfunna sigill.
Upsala 1925, julnummer. Med 1 illustr.

Kyrkohistoria.

3555. **Acta** et processus canonizacionis beate Birgitte. Utg. av *Isak Collijn*. H. 2. S. 81—160. 4:o. Sthlm (tr. i Uppsala). Pr. för köpare 7 kr. 50 öre.
Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Ser. 2. Latinska skrifter. Bd 1.

3556. **Adam von Bremen,** Hamburgische Kirchengeschichte. Nach der Ausgabe der Scriptores rerum Germanicarum in dritter Auflage unter Mitarbeit von *Bernhard Schmeidler* neubearbeitet von *Sigfrid Steinberg*. Mit einer Karte. XXXVII + 271 + (1) s. + 1 karta. Leipzig, Verlag der Dykschen Buchhandlung.
Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. Bd 44.

3557. **Alner, Hjalmar,** Vårt första nya testamente och vår första svenska psalmbok.
Julbok för Västerås' stift 1926. Årg. 21, s. 58—72. Med 2 illustr.

3558. **Björck, Erland,** Ur Kalmar församlings krönika. (2) + 96 s. + 1 pl. Med många illustr. i texten. Kalmar, Pastorsexpeditionen. Pr. 1 kr.

3559. **Brilioth, Yngve,** Nattvarden i evangeliskt gudstjänstliv. X + (1) + 488 s. Sthlm (tr. i Uppsala), Sv. kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pr. 14 kr.
S. 371—445: Nattvarden i den svenska reformationen.

3560. **Brilioth, Yngve,** Stat och kyrka i det medeltida Sverige.
Årsskrift utgiven av Åbo akademi 1925 (tr. 1926), s. 69—81.

3561. **Cronquist, Maria,** Teologfrekvensen i Sverige efter 1830. 1—4.
Kyrkohistorisk årsskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 25, s. 139—194.

3562. **Dervinger, A.,** De andliga väckelserna i Hammarkind under 1860- och 1880-talen.
Linköpings stifts julbok 1926. Årg. 21, s. 74—82. Med 8 illustr.

3563. **Edquist, Märta,** Drag ur det Læstadianska kristendomslivet i Tornedalen.
Julboken 1926, s. 73—86.

3564. **Edquist, Märta,** Sveriges kyrka. Livsbilder från tusen år. Tecknade för ungdom. 2:a illustrerade uppl. 164 s. Sthlm, Svenska kyrkans diakonistyrelses bokf. Pr. 2 kr. 75 öre.

3565. **Fehrman, D.,** Calvinskt kynne i luthersk dräkt. En psykologisk orientering inom H. Schartaus tankevärld.
Till ärkebiskop Söderbloms sextioårsdag 15/1 1926, s. 159—178.

3566. **Fyrahundra-årsminnen,** Två betydelsefulla. 1. *N. Jacobsson*, Nya testamentet på svenska 1526. 2. *Karl Gustafsson*, Vår första psalmbok av år 1526.
Linköpings stifts julbok 1926. Årg. 21, s. 176—188. Med 5 illustr.

3567. **Hahr, Aug.,** Kyrkor och ödekyrkogårdar på Kållandsö.
Stockholmstidningen 1926, N:o 8 B, Söndagsbilaga (10/1).

3568. **Handlingar** till George Scotts verksamhet i Sverige. Utg. av *Gunnar Westin*. 2. Tal och predikningar.
Kyrkohistorisk årsskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 25, s. 195—314.

3569. **Hippel, Oscar,** Henrik Reuterdahls föreläsningar i kyrkolagfarenhet.
Till ärkebiskop Söderbloms sextioårsdag 15/1 1926, s. 218—225.

3570. **Hippel, Oscar,** Studier till predikans historia under nyromantiken. Utgivet med anslag från Längmanska kulturfonden. D. 2. VIII + 207 s. Lund (tr. i Uppsala), C. W. K. Gleerup. Pr. 4 kr. 50 öre.

3571. **Johansson, Johannes,** 1526—1926. Ett fyrfaldigt 400-årsminne.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1926. Årg. 16, s. 31—66. Med 5 illustr.

3572. **Johnsson, Per,** Nordskånska kyrkoseder.
Kristendomen och vår tid 1926. Årg. 21, s. 276—289.

3573. **Juhlin, Gottfrid,** Per Nyman. En kort levnadsteckning. (3) + 281 + (1) s. + 1 portr. Gislaved (tr. i Växjö), Förf. Pr. 3 kr. 50 öre.

3574. **Kyrkor,** Våra, och griftegårdar i ord och bild. Minnesskrift utgiven av Eksjö-, Nässjö- och Sävsjö-tidningen med anledning av dess 40-åriga tillvaro. H. 1—2. 156 s. Med många illustr. i texten. 4:o. Eksjö 1924, 25. Pr. 3 kr. häftet.

3575. **Lange, Hermanna,** Dalhems prästgård. (Under prosten S. J. Ihres tid.)
Julhälsningar till församlingarna i Visby stift 1926, s. 28—41. Med 5 illustr.

3576. **Liedgren, Emil,** Den svenska kyrkopsalmens fyrahundraårsminne.
Tidskr. för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv 1926. Årg. 1, s. 17—21.

3577. **Liedgren, Emil,** Svensk psalm och andlig visa. Olaus Petri-föreläsningar i Uppsala mars 1924. 577 + (1) s. Sthlm (tr. i Uppsala), Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pr. 12 kr.
Rec. i Stockholmstidningen 1926, N:o 338 (12/12) av *Oscar Wieselgren*; i Svenska Dagbladet 1926, N:o 350 (24/12) av *H. Wijkmark.*

3578. **Lindberg, O.,** Några fragment av en gammal prästgårds historia.
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1926, s. 61—70. Med 3 illustr.

3579. **Linderholm, Em.,** Ansgars väg till Birca.
Till ärkebiskop Söderbloms sextioårsdag 15/1 1926, s. 344—362.

3580. **Lundberg, Torsten,** Huru kristnades Skåne?
Läsning för svenska folket 1924, s. 270—291.

3581. **Markgren, Albert,** Några meddelanden om Bygdeå pastorat och dess kyrkor.
Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1926. Årg. 13, s. 42—48. Med 4 illustr.

3582. **Montell, Vilh.,** Finska församlingen i Stockholm och dess kyrka. Några anteckningar. 23 s. Med 9 illustr. i texten. Sthlm, Kyrkorådet 1925. Pr. 2 kr.

3583. **Nackamålet** och konventikelplakatet — ett tvåhundraårsminne i svenska religionsfrihetens historia.
Dagens Nyheter 1926, N:o 8, Söndagsbilaga (10/1).

3584. **Nehleen, P. H.,** År 1526 — ett 400-årsminne.
Julhälsningar till församlingarna i Visby stift 1926, s. 106—110.

3585. **Newman, Ernst,** »Inre missionens» första framträdande i Sverige.
Julboken 1926, s. 163—213. Med 7 illustr.

3586. **Newman, Ernst,** Nordskånskt fromhetsliv under 1800-talets förra hälft.
Kristendomen och vår tid 1926. Årg. 21, s. 23—38.

3587. **Nordström, N. J.,** En kulturbild från 1800-talets religiösa brytningstid. Den första svenska baptistförsamlingens uppkomst och kamp för samvetsfriheten. 207 s. Sthlm, B—M:s bokförlag. Pr. 4 kr. 50 öre.

3588. **Norrby, J.,** Minnesblad från Diakonissanstalten i Stockholm 1851—1926. 192 s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Diakonissanstaltens bokförråd. Pr. 3 kr.

3589. **Olsson, Bror,** Bland präster och lekmän 1800.
Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 277 (11/10), 286 (20/10).

3590. **Palmér, Johan,** Reformatorerna och översättningen av Nya testamentet 1526.
Arkiv för nordisk filologi 1925, 26. N. F. Bd 38, s. 20—60, 134—192.

3591. **Pehrsson, Per,** Majornas kyrkokrönika. 337 s. Med 115 illustr. Sthlm (tr. i Göteborg), Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pr. 10 kr.

3592. **Pleijel, Hilding,** Brödraunitetens svenska kyrkoprojekt. Ett bidrag till den Gustavianska kyrkopolitikens historia.
Julboken 1926, s. 134—162. Med 5 illustr.

3593. **Pleijel, Hilding,** Herrnhutismens plats i det sydsvenska fromhetslifvets historia.
Kristendomen och vår tid 1926. Årg. 21, s. 87—100.

3594. **Sandblad, Nils,** Några minnen från väckelsen i Småland på 1870- och 1880-talet.
Växjö stifts hembygdskalender 1926. Årg. 17, s. 105—125. Med 14 illustr.

3595. **Sehlin, C.,** Norges insats vid religionsskiftet i Jämtland.
Jämten 1926. Årg. 20, s. 23—29. Med 5 illustr.

3596. **Sjögren, Arth.,** En okänd klocka på Storkyrkans torn.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1926, s. 163—165. Med 2 fig.

3597. **Thörnberg, E. H.,** Pingstväckelsen och Sveriges religiösa folkrörelser.
Svensk tidskr. 1926. Årg. 16, s. 298—310.

3598. **Ur** Visnums äldsta kyrkbok. Medd. av *Erik Noreen.*
Kyrkohistorisk årsskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 25, s. 315—321.

3599. **Vallinder, G.,** Drag ur den svenska söndagsskolans historia. 161 + (1) s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Svenska missionsförbundets förlag. Pr. 2 kr. 75 öre.

3600. **Virdestam, Gotth.,** Från Murbeck till Ternström. Något om kyrkliga fromhetsriktningar i Småland under 1800-talet.
Växjö stifts hembygdskalender 1926. Årg. 17, s. 6—40. Med 9 illustr.

3601. **Virdestam, Gotth.,** Det sista seklet i Stenbrohults kyrkohistoria. 36 s. Älmhult (tr. i Växjö), Förf. 1925. Pr. 1 kr.

3602. **Werner, Anna,** Kyrkorna — våra relikskrin. Litet personhistoria kring några kyrkliga klenoder.
Jämten 1926. Årg. 20, s. 8—22. Med 2 illustr.

3603. **Westman, Axel,** Klostren i Halmstad.
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1926. Årg. 3, s. 5—14.

3604. **Åmark, M.,** Sankt Göransminnen och sörmländska kyrkklockor.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1926. Årg. 23, s. 134—138. Med 2 illustr.

3605. **Åmark, M.,** Medeltida kyrkklockor i Södermanland.
Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria 1925. H. 20, s. 3—62 + 39 pl. fig.

Finland och Östersjöprovinserna.

3606. **Adler, Fritz,** Stralsund aufgenommen von der staatlichen Bildstelle. 33 s. + 47 pl. Berlin, Deutscher Kunstverlag.

3607. **Blomstedt, Kaarlo,** Historiallinen osakunta (1864—1875). [Den historiska sektionen inom Finska litteratursällskapet (1864—1875).] 62 s.
Historiallinen Arkisto 1925. Bd 33, 2.

3608. **Blomstedt, Kaarlo,** Suomen historiallinen seura 1875—1925. [Finska historiska samfundet 1875—1925.] 229 s.
Historiallinen Arkisto 1925. Bd 33, 3.

3609. **Cederberg, A. R.,** Karjalan jääkärijoukon asettaminen v. 1788. [Den karelska jägarkårens uppställande år 1788.] 27 s.
Historiallinen Arkisto 1925. 84, 6.

3610. **Danielson-Kalmari, J. R.,** Finland under Gustavianska tiden. Översättning av *Hugo E. Pipping.* D. 1. 1771—1786. 429 s. 2. 1786—1789. 404 s. Sthlm (tr. i Helsingfors), Norstedt 1925.
Endast titelbladet tryckt i Stockholm 1926. (Se N:o 2906.)
Rec. i Hist. tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 137—147 av *Bruno Lesch;* i Svenska Dagbladet 1926, N:o 183 (10/7) av *N. Forssell;* i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1926, 7/11 av *Gunnar Carlquist.*

3611. **Duzmans, Karl,** Lettland förr och nu. Med 76 illustrationer och en karta. 350 s. Sthlm, Ernst Wessman. Pr. 12 kr.
Europas nya stater.
Kap. 13. Ett strövtåg genom jordbesittningens, adelns och bondeståndets historia i Lettland.

3612. **Engelhardt, Karl,** Die Durchführung des landesherrlichen Postregals in Schwedish-Pommern. 1653—1709. Inaug. Diss. 142 s. + 1 karta. Greifswald.

3613. **Forsman, Sv.,** Angreppen på Augustin Ehrensvärds försvarsanstalter i Finland.
Hist. tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 1—20.

3614. **Framställningar och betänkanden,** Ålandsdelegationens, jämte bilagor. Saml. 2. Samling av resolutioner och utlåtanden rörande de åländska landskapsmyndigheternas behörighet i fråga om lagstiftning och förvaltning: Tillkomna åren 1923—1924. (2) + 142 s. 4:o. Helsingfors 1925.

3615. **Fredrich, C.,** Stettin nach der Belagerung durch den grossen Kurfürsten.
Baltische Studien 1924. N. F. Bd 26, s. 283—291.

3616. **Hamburger, R. C. S.,** Twe rechtsvraagen aangaande Finland: De demilitarisatie der Alandgroep en de autonomie van Oost-Karelie [Diss.] (1) + 145 + (3) s. Utrecht 1925.

3617. **Hasselblatt, Arnold,** Karl XII und Dorpat.
Karolinska förbundets årsbok 1925 (tr. 1926), s. 29—52.

3618. **Hausen, Reinh.,** Germundö säteri och dess ägare.
Hausen, Reinh., Ur Ålands forntid. Kulturhistoriska skildringar. 3.
Åland. Bidrag till kännedom af hembygden utgifna af föreningen Ålands vänner. 7, (3) s. o. s. 1—155 + 7 pl. o. 1 slägttafla o. några illustr. i texten.

3619. **Hausen, Reinh.,** Toböle.
Hausen, Reinh., Ur Ålands forntid. Kulturhistoriska skildringar. 3.
Åland. Bidrag till kännedom af hembygden utgifna af föreningen Ålands vänner. 7, s. 156—160 + 1 pl.

3620. **Herrgårdar** i Finland. H. 16—21. 16. Nyland. 8. S. 281—320. 17. Österbotten. 36 s. 18. Egentliga Finland. 5. S. 159—198. 19. Satakunda. 38 s. 20. Tavastland. 4. S. 121—160. 21. Nyland. 9. S. 321—360. Med många portr. o. illustr. 4:o. Helsingfors, Söderström & C:o. Pr. 36 m. häftet.
H. 16: Träskända i Esbo av *Adolf Törngren;* Rilax av *J. F. A. Amnoff;* Billnäs av *K. K. Meinander;* 17: Orisberg av *Niilo Liakka;* Östermyra av *Gustaf Albin Wasastjerna;* 18: Villnäs av *Anna-Lisa Stigell;* Radelma av *Gabriel Nikander* och *K. K. Meinander;* Saaris kungsgård av *Gabriel Nikander;* 19: Kulje i Suoniemi av *Ragnar Rosén;* Vik i Birkala av *A. W. Rancken;* Teiskola av *Hugo E. Pipping;* 20: Lindnäs av *Albert Hästesko;* Notsjö av *Harald Neovius;* Hongola av *Signe Lagerborg-Stenius;* 21: Billnäs av *K. K. Meinander;* Karsby och Olsböle av *J. E. Rosberg;* Prästkulla av *Paul Morsing;* Gerknäs av *Anders Allardt.*

3621. **Jaakkola, J.,** Suomen muinaiset valtarajat vuoteen 1323. [Finlands forna riksgränser till år 1323.] 284 s. + 1 kartskiss. Helsingfors.
Historiallisia tutkimuksia 7 julkaissut Suomen historiallinen seura.
Rec. i Hist. tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 180—189 av *Eric Anthoni.*

3622. **J[ungste]dt, H.,** Ålandsbefästningarna under världskriget och deras ändamål.
K. Krigsvetenskaps-akademiens tidskr. 1926. Årg. 93, s. 305—319. Med 1 karta.

3623. **Kallio, V. J.,** Halikko kyrka. 85 s. Med många illustr. i texten. Helsingfors.

3624. **Karjalainen, A.,** Oulun kaupungin kauppa ja meriliike vuosina 1727—1765. [Uleåborgs stads handel och sjöfart åren 1721—1765.] Akad. avh. [Helsingfors.] XX + 402 s. Jyväskylä.
Historiallisia tutkimuksia 9 julkaissut Suomen historiallinen seura.

3625. **Karlgren, Anton,** Gammalsvenskby.
Svenska landsmål och svenskt folkliv 1924. H. 1. 64 s.

3626. **Kirschfeldt, Joh.,** Religiöse Strömungen in Riga im 17. Jahrhundert.
Mitteilungen aus der livländischen Geschichte 1924—26. Bd 23, s. 241—245.

3627. **Lehe, Erich von,** Grenzen und Ämter im Herzogtum Bremen. Altes Amt und Zentralverwaltung Bremervörde, Land Wursten und Gogericht Achim. Mit 3 farbigen Kartenbeilagen. X + 180 s. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
T. 4: 2. S. 145—149: Die Verwaltungseinteilung unter schwedischer Herrschaft (1648—1719).
Studien und Vorarbeiten zum historischen Atlas von Niedersachsen. H. 8.

3628. **Lesch, Br.,** Finländskt lantbruk mot slutet av 1700-talet.
Hist. tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 21—38.

3629. **Lindeqvist, K. O.,** Suomen kaupunkien edustajat vapauden-ajan valtiopäivillä. [De finländska städernas representanter på frihetstidens riksdagar.] 16 s.
Historiallinen Arkisto 1925. 34, 5.

3630. **Malin, Aarno,** Der Heiligenkalender Finnlands, seine Zusammensetzung und Entwicklung. XVI + 260 + (1) s. Helsingfors 1925.
Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar. 20.
Rec. i Stockholmstidningen 1926, N:o 310 (14/11) av *O. Wieselgren.*

3631. **Melander, K. R.,** Ruotsin neuvotteluja Persian ja Krimin kaanikunnan kanssa 1600-luvulla kauppayhteydestä ja liitosta. [Svenska underhandlingar på 1600-talet om åstadkommande av kommersiell förbindelse och förbund med Persien och kanatet Krim.] 20 s.
Historiallinen Arkisto 1925. 34, 3.

3632. **Ruuth, J. W.,** Tanskalaisten annaalien merkintä Suomen retkestä v. 1191, annaalitutkimuksen kannalta valaistuna. [De danska annalernas uppgifter om ett tåg till Finland år 1191 belyst från annalforskningens ståndpunkt.] 29 s.
Historiallinen Arkisto 1925. 34, 1.

3633. **Salenius, J. M.,** Valkjärven kirkkoherrakunnan synty. [Uppkomsten av Valkjärvi pastorat.] 4 s.
Historiallinen Arkisto 1925. 34, 4.

3634. **Sarva, Gunnar,** Venäläis-norjalaisen yhteisalueen ja Suomen välinen raja ennen vuotta 1826. [Gränsen mellan det rysk-norska fællesområdet och Finland före år 1826.] 22 s.
Historiallinen Arkisto 1925. 34, 7.

3635. **Schartau, Sigurd,** De svenska Östersjöprovinserna vid det stora nordiska krigets utbrott.
Karolinska förbundets årsbok 1925 (tr. 1926), s. 1—28.

3636. **Schybergson, C. M.,** Disciplinära förhållanden vid Åbo akademi på enväldets tid.
Årsskrift utgiven av Åbo akademi 1925 (tr. 1926), s. 101—122.

3637. **Suolahti, Gunnar,** Historieforskningen [i Finland].
Finland. Land. Folk. Rike. D. 3 (1925), s. 149—161. 4:o.

3638. **Suolahti, Gunnar,** Prästerskapets i Finland sociala struktur under 1600- och 1700-talen.
Nord. tidskr. (Letterst.) 1926. Ny serie. Årg. 2, s. 422—433.

3639. **Suolahti, Gunnar,** Suomen historian synty. [Tillblivelsen av Finlands historia.] 19 s.
Historiallinen Arkisto 1925. 33, 1.

3640. **Törne, P. O. v.,** M. G. Schybergson †.
Hist. Tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 171—173.

3641. **Voionmaa, Väinö,** »Ledung»-laitoksen muistoja Lounais-Suomen rannikoilla. [Minnen av ledungen vid sydvästra Finlands kuster.] 44 s.
Historiallinen Arkisto 1925. 34, 2.

3642. **Wasar, J.,** Carl Schirren ajaloolasena. 1.
Ajalooline ajakiri 1926, s. 81—91.

3643. **Willgren, Karl,** Inverkan av 1600-talets förvaltningsreform på vår lanträkenskap. 65 s. Hälsingfors.
Särtryck ur »Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland» 1926. H. 1.

Recensioner.

3644. **Beckman, Nat.,** Tideräkning och historia. (Se N:o 1680.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1926, s. 89—90 av *N. V. E. Nordenmark;* i [Nor.] Hist. Tidsskr. 1925 (tr. 1926). Femte Rekke. Bd 6, s. 475—476 av *J. Fr. Schroeter.*

3645. **Ahnlund, N.,** Oljoberget och Ladugårdsgärde. (Se N:o 1685.)
Rec. i Hist. tidskr. 1926, s. 201—204 av *Elias Wessén.*

3646. Sveriges historia till våra dagar. D. 13. *S. J. Boëthius,* Oskar II. (Se N:o 2318.)
Rec. i Socialdemokraten 1925, N:o 227 (28/8) av *L. Dalgren;* i Göteborgs Handels och Sjöfartstidning 1925, N:o 197 (27/8) av *K. P[etersson];* i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 316 (19/11) av *Ivar Öman.*

3647. **Noreen, Adolf,** Ynglingatal. (Se N:o 2331.)
Rec. i Upplands forminnesf. tidskr. 1925—26. Bd 10, s. 64—70 av *Elias Wessén.*

3648. **Wadstein, Elis,** Norden och Västeuropa i gammal tid. (Se N:o 2334.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 176 (3/8) av *Sig. H[ansso]n;* i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1925, N:o 206 (2/8) av *Emil Olson;* i [Dan.] Hist. Tidsskr. 1926. Niende Række. Bd 4, s. 376—380 av *Vilh. la Cour;* i The English historical review 1926, s. 302—303 av *A. M.*

3649. Svenska medeltidens rim-krönikor. Fritt återgivna och sammanförda av *Aron Rydfors*. D. 1—2. (Se N:o 2339.)
Rec. i Svensk tidskr. 1926. Årg. 16, s. 248—252 av *Gottfrid Carlsson*; i Pedagogisk tidskr. 1926. Årg. 62, s. 179—181 av *Nat. Beckman*.

3650. **Landberg, Georg,** De nordiska rikena under Brömsebroförbundet. (Se N:o 2351.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1926, s. 93—108 av *Bertil Thyresson*.

3651. **Johnsen, O. A.,** Finmarkens politiske historie. (Se N:o 1030.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1926, s. 174—179 av *R. H[olmbäck]*. Denna rec. framkallade ett genmäle av *O. A. Johnsen* och ett svar av *R. Holmbäck*. Hist. Tidsk. 1926, s. 364—370.

3652. **Gram, Irma,** Drottning Christina av Sverige. (Se N:o 1741.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 12 (16/1) av *Sven Grauers*.

3653. **Kretzschmar, Johannes,** Der Heilbronner Bund 1632—1635. Bd 1—3. (Se N:o 1041.)
Rec. i Zeitschrift des Vereins für thüringische Geschichte und Altertumskunde 1926. N. F. Bd 26, 347—348 av *G. Mentz*.

3654. **Munthe, Arn.,** Karl XII och den ryska sjömakten. D. 1—2. (Se N:o 1764 o. 2394.)
Rec. i Hist. Tidskr. för Finland 1926. Årg. 11, s. 39—43 av *Eirik Hornborg*; D. 2 i Historiallinen Aikakauskirja 1926, s. 146—149 av *Einar W. Juvelius*; i Stockholmstidningen 1925, N:o 344 (18/12) av *Gustaf Dyrssen*; i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1925, N:o 324 (28/11) av *—n*; i Stockholms Dagblad 1925, N:o 338 (12/12) av *E. G. R.*; i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 334 (7/12) av *Osw. Kuylenstierna*; i [Dan.] Militært Tidsskr. 1926, sp. 60—62 av *A. Tuxen*.

3655. **Bonnesen, Sten,** Peter den store. (Se N:o 2389.)
Rec. i Pedagogisk tidskr. 1926. Årg. 62, s. 51—54 av [*V.*] *V[es]sb[er]g*.

3656. **Ahmed Refik,** Karl Järnhuvud i Turkiet. (Se N:o 2403.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1926, s. 79—80 av *S. E. B[rin]g*.

3657. **Bergersen, Olav,** Viceadmiral Tordenskiold. Bd 1. (Se N:o 2404.)
Rec. i Tidskr. i Sjöväsendet 1926. Årg. 89, s. 51—56 av *M. G.*; i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 342 (15/12) av *Osw. Kuylenstierna*; i Svensk militär tidskr. 1926. Årg. 15, s. 103—105.

3658. **Hartman, K. J.,** Åländska kongressen och dess förhistoria. H. 1—3. (Se N:o 74, 553 o. 2412.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1926, s. 185—201 av *Sten Bonnesen*; i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 162 (17/6) av *Hugo Larsson*.

3659. **Frölich, Thorbjörn,** Fjon eller Masfjorden i Hordaland fylke. (Se N:o 2413.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1926, s. 78—79 av *S. E. B[rin]g*.

3660. **Enblom, Walfr.,** Privilegiestriderna vid frihetstidens början 1719—1723. (Se N:o 2414.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1926, s. 402—404 av *Georg Wittrock*.

3661. **Nordensvan, G.,** Bakom historiens kulisser.
Ord och bild 1926. Årg. 35, s. 561—572. Med 6 illustr.
Rec. över E. Jacobson, Gustav III:s moder Lovisa Ulrika i unga och lyckliga år; G. Iverus, Hertig Karl av Södermanland. 1.: N. Erdmann, Ur rokokous liv. 2:a uppl.: N. Erdmann, Hemma och borta på 1700-talet; C. J. Ekeblad, Bozas resor; C. Forsstrand, En gustaviansk ädlings ungdomshistoria; Ann Margret Holmgren, Valda tidsbilder ur amiral Karl Tersmedens memoarer 1715—1797; Wald. Swahn, Beylon; Alma Söderhjelm, Axel v. Fersens dagbok. D. 1; Lotten Dahlgren, Excellensen på Gustavsvik; Uno Brander, Karl Johan, kronprinsen och konungen.

3662. **Iverus, Gustaf,** Hertig Karl av Södermanland, Gustav III:s broder. 1. Till ryska kriget. (Se N:o 2420.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 123 A (30/5) av *S*[*ig.*] *H*[*ansso*]*n;* i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 168 (23/6) av *Nils Erdmann;* i Hist. Tidskr. 1926, s. 404—412 av *Herbert Lundh.*

3663. **Tingsten, Lars,** Marskalk Bernadotte vid Jena-Auerstedt och Wagram. (Se N:o 2451.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 113 (28/4) av *Nils Forssell:* i Nya Dagligt Allehanda 1926, N:o 128 (12/5) av *Osw. Kuylenstierna.*

3664. **Tingsten, Lars,** Gustaf Wilhelm af Tibell. (Se N:o 1791.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 19 (21/1) av *Osw. Kuylenstierna.*

3665. **Barton, D. P.,** Bernadotte, prince and king 1810—1844. (Se N:o 2448.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1926, s. 412—414 av *F. W. Morén.*

3666. **Tingsten, Lars,** Huvuddragen av Sveriges krig och yttre politik februari—augusti 1814. (Se N:o 2463.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 102 (16/4) av *Osw. Kuylenstierna.*

3667. **Hallendorff, Carl,** Från Karl XV:s dagar. (Se N:o 1808.)
Rec. i Upsala 1925, N:o 23 (29/1) av *Georg Andrén.*
Även i föreningen Heimdals artikelserie 1924, N:o 24.

3668. **Barfod, J. C.,** Märkvärdigheter rörande skånska adeln. Med inledning och anmärkningar av *Gunnar Carlquist.* (Se N:o 2483.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 304 (7/11) av *Knut Hagberg;* i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1925, N:o 304 (8/11) av *Bengt Hildebrand.*

3669. **Elgenstierna, Gustaf,** Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Med tillägg och rättelser. D. 1. (Se N:o 2485.)
Rec. i Upsala Nya tidning 1925, N:o 9129 (10/10) av *S. E. Bring;* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 213 (15/9) av *S*[*ig.*] *H*[*ansso*]*n;* i [Dan.] Hist. Tidsskr. 1926. Niende Række. Bd 4, s. 381—383 av *P. B. Grandjean:* i Hist. Tidskr. 1926, s. 298—299 av *Sv. Tunberg:* i Finsk tidskrift 1926. T. 101, s. 436—450 av *Ernst von Wendt* under titel: Ett genealogiskt storverk.

3670. **Hallendorff, C.,** Biographica.
Svensk tidskr. 1926. Årg. 16, s. 122—129.
Rec. av Waldemar Swahn, Beylon: C. Forsstrand, En gustaviansk ädlings ungdomshistoria. Några anteckningar av och om Gustaf Adolf Reuterholm: N. Erdmann, Hemma och borta på 1700-talet. Ur greve Claës Julius Ekeblads brevväxling: Axel von Fersens dagbok. Utg. av Alma Söderhjelm. D. 1: Lotten Dahlgren, Excellensen på Gustavsvik. Några drag ur Georg Adlersparres levnad: Uno Brander, Karl Johan, kronprinsen och konungen: P. Sondén, Hugo Tamm till Fånöö.

3671. **Ericsson, Ernst,** och **Vennberg, Erik,** Erik Dahlbergh, hans levnad och verksamhet. Till 300-årsminnet 1625—1925. (Se N:o 2508.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 276 (27/11) av *K. P*[*etersson*].

3672. **Fersen, A. v.,** Dagbok. Utg. av *Alma Söderhjelm.* D. 1. (Se N:o 2513.)
Rec. i Sydsvenska Dagbladet, Snällposten 1926, 17/1 av *Gunnar Carlquist;* i Svenska Dagbladet 1926, N:o 28 (30/1) av *Lydia Wahlström:* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 298 (23/12) av *K. P*[*etersson*]; i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 349 (22/12) av *Nils Erdmann.*

3673. **Lindeberg, Hj.,** Görtz, ett offer för envåldet. (Se N:o 2516.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 98 ($^{30}/_{4}$) av *K. P[etersson]*, i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 128 ($^{12}/_{5}$) av *Osw. Kuylenstierna.*

3674. **Spångberg, Valfr.,** Adolf Hedin i liv och gärning. (Se N:o 2520.)
Rec. i Upsala 1925, N:o 300 ($^{28}/_{12}$) av *Georg Andrén.* Äfven i föreningen Heimdals artikelserie 1925, N:o 25; i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 258 ($^{6}/_{11}$) av *K. P[etersson].*

3675. **Holmgren, Ann Margret, född Tersmeden,** Valda tidsbilder ur amiral Tersmedens memoarer 1715—1797. (Se N:o 2543.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 262 ($^{26}/_{9}$) av *Knut Hagberg.*

3676. **Rehbinder, C. M. V.,** Ätten Rehbinder genom åtta sekler. (Se N:o 2534.)
Rec. i Personhistorisk tidskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 26, s. 209—212 av *Aqut [J. A. Almquist].*

3677. **Forsstrand, C.,** En Gustaviansk ädlings ungdomshistoria. Några anteckningar om och av Gustaf Adolf Reuterholm. (Se N:o 2535.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 312 ($^{15}/_{11}$) av *Nils Erdmann.*

3678. **Hägglund, H.,** Henric Schartau. (Se N:o 1852.)
Rec. i Stockholmstidningen 1925, N:o 49 ($^{20}/_{2}$) av *Gustaf Ankar;* i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 30 ($^{1}/_{2}$) av *Sam Stadener.*

3679. **Sondén, P.,** Hugo Tamm till Fånöö. (Se N:o 2542.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1925 ($^{22}/_{12}$) av *Karl Hildebrand;* i Nya Dagligt Allehanda 1926 ($^{18}/_{1}$) under titel: »E. G. Boström och de moderata» av *Ferdin. Nilsson;* i Stockholms Dagblad 1925 ($^{13}/_{12}$) av *G. H.;* i Aftonbladet 1925, ($^{22}/_{12}$) under titel: »Hugo Tamm och C. G. Malmström» av *Verner Söderberg;* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925 ($^{19}/_{12}$) under titel: »Ur Hugo Tamms kopiebok» av *K. P[etersson];* i Svensk tidskr. 1926. Årg. 16, s. 125—129 av *C. Hallendorff;* i Svenska Dagbladet 1926, N:o 120 ($^{5}/_{5}$) under titel: »En folkuppfostrare» av *Gustaf Jacobson;* i Stockholmstidningen 1926, N:o 43 B, Söndagsbilaga ($^{14}/_{2}$) av *Juvenalis [K. Hj. Lundgren];* i Göteborgs Morgonpost 1926 ($^{6}/_{2}$) under titel: »En svensk riddersman» av *Knut Norborg.* (Se N:o 3216.)

3680. **Algård, N.,** Johan Henrik Thomander. (Se N:o 1858.)
Rec. i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1925, N:o 241 ($^{6}/_{9}$) av *Sam Stadener.*

3681. **Ödmann, Samuel,** Skrifter och brev. Med levnadsteckning och kommentar. Utg. av *H. Wijkmark.* Bd 1. (Se N:o 2866.)
Rec. i Svensk tidskr. 1926. Årg. 16, s. 201—203 av *O. Wieselgren;* i Hist. Tidskr. 1926, s. 84—85 av *G. J[acobso]n.*

3682. Vendels sockens dombok 1615—1645. Utg. av *Nils Edling.* (Se N:o 2588.)
Rec. i Upplands fornminnesf. tidskr. 1925—26. Bd 10, s. 76—79 av *S. E. Bring;* i Svenska Dagbladet 1927, N:o 26 ($^{28}/_{1}$) av *Nils Ahnlund.*

3683. **Evers, Art.,** Den svenska brännvinslagstiftningens historia under frihetstiden till hattväldets fall. (Se N:o 1279.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1926, s. 90—92 av *Georg Wittrock.*

3684. **Herlitz, N.,** svensk stadsförvaltning på 1830-talet. (Se N:o 1911.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1926, s. 414—417 av *Åke Holmbäck.*

3685. Äldre Västgötalagen. Översatt och förklarad av *Nat. Beckman.* (Se N:o 1930.)
Rec. i Tidskr. utg. av Jurid. föreningen i Finland 1924. Årg. 60, s. 339—350 av *Ernst Estlander;* i Arkiv för nordisk filologi 1926. N. F. Bd 38, s. 337—341 av *Ebbe Kock.*

3686. **Åström, Adolf,** Jordrätten i Sverige under världsåldrarna. (Se N:o 2609.)
Rec. i Svensk juristtidning 1926. Årg. 11, s. 63—66 av *P. von Seth.*

3687. **Bolin, G., Östman, N., Hedberg, T.,** Djurgården förr och nu. (Se N:o 2644.)
Rec. i Ord och bild 1926. Årg. 35, s. 106—108 av *Georg Nordensvan.*

3688. **Frödin, John,** Siljansområdets fäbodbygd. (Se N:o 2668.)
Rec. i Svensk Tidskr. 1926. Årg. 16, s. 564—570 av *Bertil Boëthius.*

3689. Hälsingborgs historia. Efter uppdrag av stadsfullmäktige i Hälsingborg utgiven av därtill utsedde kommitterade under redaktion av *L. M. Bååth.* D. 1. (Se N:o 2682.)
Rec. i Svenska stadsförbundets tidskr. 1925. Årg. 17, s. 447—448 av *Gunnar Bolin;* i Fornvännen 1926. Årg. 21, s. 67—70 av *Axel Bagge;* i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1925, N:o 207 (13/8) av *Gunnar Carlquist;* i Dagens Nyheter 1926, N:o 327, Bilaga (1/12) av *Tor Berg.*

3690. Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 2. Ortnamnen på Göteborgs stads område jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar. H. 1. (Se N:o 2723.)
Rec. i Pedagogisk tidskrift 1926. Årg. 62, s. 22—25 av *Gösta Bergman.*

3691. **Rosman, Holg.,** Bjärka-Säby och dess ägare. Biografiska skildringar kring en gårds historia. D. 2. (Se N:o 2048¹ 2.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1925, N:o 92 (5/4) av *Nils Forssell.*

3692. Stockholm nu och fordom. Under redaktion av *Hans Wåhlin* och *Julia Svedelius.* (Se N:o 2740.)
Rec. i Ord och bild 1926. Årg. 35, s. 103—106 av *Georg Nordensvan.*

3693. **Tiselius, Carl A.,** Bohusläns gamla adliga gods och sätesgårdar. (Se N:o 2746.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 206 (7/9) av *Sven Grauers;* i Svenska Dagbladet 1926, N:o 85 (29/3) av *[Er]nst [Klein];* i Heimen 1926. Bd 2, s. 74—75 av *Reidar Omang.*

3694. **Bring, S. E., & Kollberg, O.,** Gustaf II Adolfs donation av arvegods och kronotionde till Uppsala universitet 1624. — **Bring, S. E.,** Uppsala universitets åkerlotter, deras uppkomst, ändamål och användning. (Se N:o 2095 o. 2094.)
Rec. i Upplands fornminnesf. tidskr. 1925—26. Bd 10, s. 70—71 av *Georg Wittrock.*

3695. **Erdmann, N.,** Hemma och borta på 1700-talet. (Se N:o 2787.) — **Ekeblad, Cl. J.,** En svensk samhällssatir. Bozas resor. (Se N:o 2782.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 311 (14/11) av *Knut Hagberg.*

3696. **Göth, J. A.,** Bergsrådet på Lessebo [Johan Lorentz Aschan] och hans underhavande. (Se N:o 2797.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1925, N:o 260 (9/11) av *S[ig]. H[ansso]n.*

3697. **Lilljebjörn, E. G.,** Skolminnen. (Se N:o 2813.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1926, N:o 85 (29/3) av *Hj. Holmquist.*

3698. **Löfgren, Albert,** Det svenska tenngjutarehantverkets historia. D. 1. Bd 1. (Se N:o 2820.)
Rec. i Dagens Nyheter 1926, N:o 59 (2/3) av *Torsten Lenk.*

3699. **Linderholm, E.,** Pingströrelsen i Sverige. (Se N:o 2885.)
Rec. i Kristendomen och vår tid 1926. Årg. 21, s. 117—118 av *A. Gierow.*

3700. **Newman, Ernst,** Nordskånska väckelserörelsen under 1800-talet. 1. (Se N:o 2888.)
Rec. i Kyrkohistorisk årsskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 25, s. 326—331 av *Anita Nathorst.*

3701. **Pleijel, Hilding,** Herrnhutismen i Sydsverige. (Se N:o 2892.)
Rec. i Kyrkohistorisk årskr. 1925 (tr. 1926). Årg. 25, s. 322—326 av *Anita Nathorst.*

3702. **Rodhe, Edv.,** Svenskt gudstjänstliv. (Se N:o 1599.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 1 (2/1) av *H. Wijkmark.*

3703. **Södergren, Vikt.,** Henric Schartau och västsvenskt kyrkoliv. (Se N:o 2897.)
Rec. i Stockholmstidningen 1925, N:o 49 (20/2) av *Gustaf Ankar;* i Nya Dagligt Allehanda 1925, N:o 32 (3/2) av *Sam Stadener.*

REGISTER.

Historiska Föreningens årssammankomst den 29 april 1927.

Sammankomsten öppnades av styrelsens ordförande, professor C. Hallendorff, varefter sekreteraren föredrog följande

Årsberättelse.

Svenska Historiska Föreningen har under sistförflutna året räknat omkring 540 årsavgiftsbetalande medlemmar inom och utom Sverige, till vilka kommit 8 postprenumeranter. Antalet ständiga ledamöter räknat från föreningens stiftande uppgår till 116 — av vilka nu 40 levande jämte 12 institutioner — och den jämlikt stadgarna av deras avgifter bildade fonden till 9 250 kronor. I styrelsens sammansättning har under året ingen förändring ägt rum. Styrelsens medlemmar ha varit: professor C. Hallendorff, ordförande, f. universitetsbibliotekarien C. Annerstedt, landshövding N. Edén, minister T. Höjer, generallöjtnant H. Wrangel, professor S. Tunberg, sekreterare, arkivrådet H. Brulin, skattmästare, professor L. Stavenow, riksarkivarie H. Almquist, professor G. Carlsson.

Föreningen har under året utgivit fyrtiosjätte årgången av sin tidskrift. Såsom bidrag till täckande av utgivningskostnaderna har föreningen åtnjutit ett statsanslag av 3 000 kronor samt dessutom från Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien erhållit ett anslag av 750 kronor.

* * *

Den svenska historiska litteraturen har under år 1926 varit av något mindre omfattning än under närmast föregående år. Av urkunds- och källpublikationer må först nämnas: Acta et processus canonizacionis beate Birgitte, utgivna av Collijn, Stockholms stads skottebok 1460—1468, utgiven av J. A. Almquist, Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling, Förra avdelningen, band 7, utgivet av Brulin. Den akademiska disputationslitteraturen inrymmer ett flertal arbeten. Till Sveriges politiska historia höra A. Schücks studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling, Olssons avhandling om bondeståndet under

den tidigare frihetstiden, Lundhs undersökning angående Gustav IV Adolf och Sveriges utrikespolitik 1801—1804 och Härnelius monografi över bondeledaren Hans Jansson. Bidrag till den svenska kulturhistorien lämnar Gihls kommenterande upplaga av Martinus Aschaneus skrifter rörande Sigtuna och Norrsunda.

Av sammanfattande framställningar märkas nya delar av Sveriges Historia, författade av Tunberg, Jacobson och K. Hildebrand, nya häften av Svenska folkets historia, författade av Bonnesen och Hallendorff, samt den stora minnesskriften över Sveriges Riddarhus, redigerad av Hallendorff.

För Sveriges äldsta och medeltida historia äro att anteckna A. Schücks ovan omnämnda avhandling, Ahnlunds inledning till Rimbert, Ansgars levnad, i svensk översättning av Rudberg, Rolf Pippings kommentar till Erikskrönikan samt smärre uppsatser av Ingvar Andersson, Ekholm, Lesch, Lindqvist, Wadstein m. fl. Vasatidens historia representeras av smärre artiklar av Heckscher, A. Johansson, Landberg m. fl. Rörande storhetstidens historia må påpekas Grauers' bidrag till kännedomen om det karolinska enväldets uppkomst samt smärre uppsatser av Mellander, Schartau, m. fl. Till Sveriges nyare historia höra Olssons, Lundhs och Härnelius tidigare omnämnda gradualavhandlingar och mindre studier av Morén, Thomson, L. Tingsten m. fl.

På personhistoriens område må först uppmärksammas några samlings- och matrikelverk: ett par häften av Svenskt biografiskt lexikon, utgivna av B. Boëthius, en andra del av den introducerade svenska adelns ättartavlor, utgiven av Elgenstierna, och en tredje del av Hernösands stifts herdaminne, utgiven av Bygdén. Inom den övriga personhistoriska litteraturen bör erinras om Alma Söderhjelms fortsättning å Axel von Fersens dagbok, Malmströms undersökning av Carl von Linnés religiösa åskådning, Lars Hiertas självbiografi, utgiven av Aldén, Erik Åkerhielms Åkerhielmska släktboken samt smärre uppsatser av Dalgren, Lagergren m. fl. För krigshistoriens vidkommande skall främst hänvisas till Bennedichs Ur det gamla gardets öden, Petris Kungl. Första livgrenadjärregementets historia, åtskilliga uppsatser av L. Tingsten samt regementshistorier av Platen och Stenhammar. Litteraturhistorien företrädes framför allt av Schücks nya upplaga av Illustrerad svensk litteraturhistoria. På den ekonomiska historiens område märkas Bidrag till Sveriges ekonomiska och sociala historia, redigerade av Heckscher, Bodmans studier över Göteborgs industrihistoria 1747—1920 och Carlgrens framställning av de norrländska skogsindustrierna intill 1800-talets mitt. Statsförfattnings- och rättshistorien har riktats med ett flertal arbeten, såsom Herdins studier över Uppsala på 1600-talet, Herlitz avhandling om lagstiftning genom samfällda beslut av konung och riksdag samt smärre undersökningar av J. E. Almquist, Bergman, Delin, Holmbäck, Stjernberg och Wedberg.

Inom den bibliografiska och arkiv- och biblioteksvetenskapliga litteraturen observera vi särskilt Historisk Tidskrifts egen historiska bibliografi för år 1926, utarbetad av Setterwall, och åtskilliga uppsatser av Malin, Walde m. fl. Den topografiska litteraturen har detta år varit jämförelsevis fattig. Nya häften ha utkommit av Sveriges städer och av Forsslunds stora Dalaverk. Av smärre artiklar må här endast nämnas sådana av v. Friesen och Sahlgren. På det kulturhistoriska området må framhävas Gihls ovan anförda gradualavhandling, Beckmans framställning av Skara skolas äldsta historia, den av A. Falk utgivna minnesskriften rörande Gymnasium Strengnense 1626—1926 och Erdmanns skildringar från hovet och adelsgodsen i 1700-talets Sverige. Av kyrkohistoriskt intresse äro Hippels studier till predikans historia under nyromantiken och Liedgrens föreläsningar över Svensk psalm och andlig visa.

Det återstår till sist att nämna ett par ord om de nyutkomna utländska arbeten, som äro av särskild betydelse för svensk historia. Amerikanaren Charles Hill har utgivit en undersökning rörande sundstullsavgifterna och deras betydelse för den baltiska frågan. En annan amerikansk författare, Adolph Benson, har ägnat sitt intresse åt Sveriges ställning till den amerikanska revolutionen. Från norskt håll har genom Gathorne Hardy offentliggjorts en samling engelska aktstycken rörande Bodö-saken. Slutligen märkas i detta sammanhang tvenne viktiga urkundspublikationer, nämligen Danmark-Norges Traktater, band 7, utgivet av Laursen, omfattande tiden 1676—1682, och Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg, band 22, utgivet av Max Hein.

Härefter föredrogs följande

Revisionsberättelse.

Historiska föreningens ekonomiska ställning framgår av bifogade tablå:

Debet.

Saldo från 1925	11,473: 54	11,473: 54
H. M. Konungens årsavgift 1926	50: —	
489 årsavgifter för 1926 à 10 kr. . . .	4,890: —	
1 årsavgift för 1925	10: —	
Prenumerationsavgifter genom postverket (8 abonnenter à kr. 16: 02)	128: 16	
Redovisning för år 1925 från Fritzes bokförlagsab.	836: 13	
Redovisning för år 1925 från Cammermeyer, Oslo	90: —	
D:o d:o för år 1926 . . .	81: —	
	Transport	11,473: 54

	Transport	11,473: 54
Redovisning för år 1925 från Gad, Köpenhamn	180: 20	
Redovisning för år 1925 från Edgren, Åbo	36: —	
» » » » » Appelberg, Uppsala (Historisk bibliografi I) . . .	201: —	
Räntor på obligationer	335: —	
» » sparkassemedel	219: 41	
Lösa årgångar och äldre häften av Historisk Tidskrift samt 1 ex. Historisk bibliografi I	159: 15	
Återburna postavgifter	288: 60	
Statsanslag för 1926	3,000: —	
Vitterhetsakademiens anslag för 1926 . .	750: —	11,254: 65
	Summa kronor	22,728: 19

Kredit.

Å Redaktionens konto	2,926: 90	
» Boktryckeriets »	6,539: 45	
» Distributions- och diversekonto	1,022: 88	10,489: 23
	Summa utgifter	10,489: 23
Saldo till 1927:		
ständiga ledamöters fond	9,250: —	
övriga tillgångar	2,988: 96	12,238: 96
	Summa kronor	22,728: 19
Behållningen är sålunda placerad		
5 Svenska statens 5 % obligationer à 1,000 kr	5,000: —	
1 d:o d:o à 500 kr	500: —	
1 AB Christiernssons 6 % obligation 1,000 kr	1,000: —	
Å sparkassa i Skandinaviska kreditab. . .	3,310: 12	
» » » Svenska handelsbanken . .	1,097: 64	
» » » Inteckningsbanken	1,331: 20	12,238: 96
	Summa kronor	12,238: 96

Historiska föreningens räkenskaper för år 1926, varav ovanstående tablå är ett utdrag, hava av oss undertecknade revisorer blivit granskade och befunna riktiga, med omsorg förda och försedda med behöriga verifikationer. Med anledning av sålunda verkställd revision få vi härmed tillstyrka, att föreningen beviljar full och tacksam ansvarsfrihet åt styrelsen och skattmästaren för 1926 års förvaltning.

Stockholm den 3 mars 1927.

Verner Söderberg. *Erik Naumann.*

I enlighet med revisorernas hemställan beviljades styrelsen ansvarsfrihet för 1926 års förvaltning. Till ledamöter i styrelsen omvaldes de förutvarande. Till revisorer omvaldes d:r V. Söderberg och förste arkivarien d:r E. Naumann och till deras suppleanter förste arkivarien d:r B. Boëthius och lektorn d:r G. Jacobson. Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll. Docenten d:r G. Landberg höll föredrag om »De historiska förutsättningarna för stormaktsförbundet 1815 och den heliga alliansen».
